

ԱՅ

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԵՔԻԱԹՆԵՐ

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОГРАФИИ

АРМЯНСКИЕ НАРОДНЫЕ СКАЗКИ

IV

ИЗДАТЕЛЬСТВО АН АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН

1963

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԵՔԻԱԹՆԵՐ

IV

Խմբագրական կոլեգիա

**ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ Բ. Ն., ԶՈՐՅԱՆ Ս. Ե., ՀՈՎՆԱՆ Գ. Ն., ՂԱՆԱԼԱՆՅԱՆ Ա. Ց.,
ՄԵԼԻՔ-ՕՀԱՆՋԱՆՅԱՆ Կ. Ա., ՆԱԶԻՆՅԱՆ Ա. Մ. (գլխավոր խմբագիր)**

**Հատորը պատրաստեց և նախաբանը գրեց
Մ. Ա. ՄԿՐՏՉԱՆԸ**

Խմբագիր՝ Հ. Մ. ՄԿՐՏՉԱՆ

**Բանասեր-ազգագրագետ
Աղեքսանդր Մխիթարի Մխիթարյանց
(1846—1916)**

ՆԱԽԱԲԱՆ ԶՈՐՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐԻ

«Հայ ժողովրդական հեքիաթների» գիտական հրատարակության չորրորդ հատորն ընդգրկում է հիմնականում Եփրակի դաշտավայրի՝ այժմյան Լենինական (պատմական Կումայրի, հետագայում՝ Ալեքսանդրապոլ) քաղաքի և նրա շրջակայքի՝ Ախուրյանի, Աղինի, Արթիկի, Ապարանի, Դուկասյանի շրջանների ապա, պատմական Հայաստանի Բասենի, Կարնո (Էրզրումի) ու Զապախքի (Ախալցխա, Ախալքալաք) գավառների ժողովրդական հեքիաթները:

Աշխարհագրական դիրքով Կարինը (Էրզրում) գտնվում է Հայկական բարձրավանդակի ամենաբարձրադիր մասում: Սա իրենից ներկայացնում է մի սարահարթ, որի միջին բարձրությունը ծովի մակերևույթից հասնում է 1800—2500 մետրի: Հյուսիսային կողմից Արևելա-պոնտական լեռները նրան բաժանում են Սև ծովի ավազանից: Հարավային կողմից ընկած է Բինգյուլը, արևելքից՝ Դավա-Բոլունի լեռները:

Այս տեղավայրի կենտրոնական և ավելի բարձրադիր մասը Կարնո դաշտն է, որն իր բարձրությամբ իջնում է Հայկական բարձրավանդակի վրա և պատմական անցյալում կոչվել է Բարձր Հայք: Կարնո դաշտում է գտնվում Կարին (Էրզրում) քաղաքը: Էրզրումը գտնվում է Կարնո հարթության հարավ-արևելյան մասում, Փայան-Մոքչալի լեռնալանջերին՝ ծովի մակերևույթից 1857 մ. բարձրության վրա:

Զորրորդ դարի վերջերին, Արշակունյաց դինաստիայի անկումից հետո Կարինը ընկնում է Բյուզանդական տիրապետության տակ:

648 թվականին արաբները նվաճում են Կարինը, որից հետո և կոչվում է Արպրում-Էրզրում, որ նշանակում է Ռումի երկիր (արպ-երկիր, տերիտորիա, իսկ ռումը՝ Համ):

Սկսած XIII—XIV դարերից Էրզրումը անցնում է մերթ պարսիկների, մերթ թուրքերի տիրապետության տակ: Ռուսները առաջին անգամ Էրզրումը գրավել են 1829 ապա, 1830 թվականին, վերջին անգամ՝ 1916 թվականին: 1918 թվականին ռուսական բանակի ետ քաշվելու հետևանքով զգալի թվով հայեր Էրզրումից և նրա շրջաններից գաղթում են Արևելյան Հայաստան ու Ռուսաստան: Մեծ թվով հայեր

հաստատվում են Զավախքում Ախալցխա, Ախալքալաք, Ղարսում ու Ալեքսանդրապոլում:

Տեղագրական, աշխարհագրական դիրքով Կարնո գավառին հաջորդում է Բասենի դաշտավայրը: Բասենը ընկած է Էրզրումից դեպի արևելք Դավա-Բոյունի լեռներից այն կողմ: Բասենի ոռոգիչը եղել է Բարձր Հայքի շտեմարանը: Այստեղ կարևոր բնակավայր է եղել Հասան-Ղալան, որը նշանավոր բերդաքաղաք է, այստեղից են անցնում Ղարս-Էրզրում երկաթուղին և Տրապիզոն-Քավրիզ տանող ճանապարհները: Հասան-Ղալան գտնվում է Կարինից 45 կմ. հեռավորության վրա: Նշանավոր է իր քաղնիքներով ու քարվանսարաններով:

* * *

Կարինից և Բասենից դեպի հյուսիս-արևելք գտնվում է Հայաստանի հացաշատ և հալաշատ գավառներից մեկը՝ Եիրակի դաշտավայրը, որը ընկած է Զավախքից դեպի հարավ:

Եիրակի դաշտավայրը պատմական տարբեր ժամանակներում տարբեր սահմաններ է ունեցել: Նրա տեքստորիայի մասերն են կազմել մի շարք գավառներ, որոնք ժամանակի ընթացքում անջատվել ու բնակչության կազմով և տեղագրությամբ յուրահատուկ միավոր են կազմել:

Տեղագրական, ալգագրական տեսակետից Եիրակի բնաշխարհի հիմնական գավառներն են եղել Վանանդն ու Տաշիր-Ձորագետը: Պատմական Եիրակը կոչվել է Անի-Եիրակի թագավորություն, որը իր վարդապետական գաղաթնակետն է ապրել հայոց Գագիկ Առաջին թագավորի օրոք (990—1020 թթ.), նրա ժամանակ է, որ ընդարձակվում են Անի-Եիրակի թագավորության սահմանները, և արևելքում հասնում մինչև Աղվանից Պարտավ քաղաքի մոտերքը, արևմուտքում՝ մինչև Բասեն, հարավում՝ մինչև Մանավեյրտ, իսկ հյուսիսում՝ մինչև աղվանական Եամքոր քաղաքը:

Եիրակի բարձրավանդակը գտնվում է Հայաստանի հյուսիս-արևմտյան մասում: Նրա հարավ-արևմտյան սահմանն է կազմում Հայկական լեռնաշխարհի ամենաբարձր լեռներից մեկը՝ քառագագաթ Արագածը, հյուսիսից՝ Փամբակի լեռնաշղթայի մի շարք լեռնաբազուկները, արևմուտքում Եիրակի անմիջական շարունակությունն է կազմում Վանանդի (Կարսի) սարահարթը: Բուն Եիրակը իրենից ներկայացնում է ալիքավոր քլապատ մի բարձրադիր սարահարթ:

Եիրակը Հայաստանի ամենահին մարդաբնակ գավառներից մեկն է: Նյութական կուլտուրայի մնացորդներից երևում է, որ Եիրակում մարդը հանդես է եկել նախապատմական ժամանակներից: Ըստ մեր պատմահոր՝ Մովսես Խորենացու, Եիրակ անունը սերում է ալվանդական Եարա նահապետի անունից:

Հայագետների կարծիքով Եիրակ անունը ծագում է կիմերական ջիրակներ, կամ սիրակներ կոչված ցեղի անունից:

Եիրակի դաշտավայրի հնագույն բնակիչները սկզբից ենթյալվել են որսորդության, հասանապահությամբ և երկրագործությամբ: Պատահական չէ, որ ներկա հատորի հեքիաթներում արտացոլվել են Եիրակի հարթավայրի բուսական և կենդանական աշխարհը: հեքիաթների հերոսների մեծ մասը «ավճուրկուն», «ավդուլ» է անում, «հոտաղ» կամ «ռանչալար» է և այլն:

Երրակը IV դարի կեսերից մինչև VIII դարի վերջը գտնվում էր հայ իշխանական տներից մեկի՝ Կամսարականների ձեռքին, այս շրջանում Երրակը տվեց ճարտարապետական սքանչելի կոթողներ՝ եկեղեցիներ, կամուրջներ, քարվանսարաններ:

Երրակի սարահարթի հարավ-արևմտյան մասում հիմնադրվեց պատմական Անին, որը դարձավ Բագրատունյաց թագավորանիստ քաղաքը: Այստեղից էին անցնում առևտրական բազմաթիվ ճանապարհներ՝ Տրապիզոն, Թավրիզ, Պարտավ, Մանազկերտ և այլն:

Միջնադարյան հայ իրականության մեջ Անին բացառիկ դեր է խաղացել ինչպես Երրակի, նույնպես և Հայաստանի համար:

Բագրատունյաց թագավորության օրոք էր, որ Երրակում վարգացավ առևտուրն ու կատարելության հասան արհեստները:

XI դարի 40-ական թվականներին Բյուզանդական կայսրությունը, որ արդեն նվաճել էր Հայաստանի Վգալի մասը, հարձակումներ է կատարում Անիի վրա և 1045 թ. գրավում Անին: Անիի թագավորության անկումը հայ ժողովրդի և առանձնապես Երրակի բնակչության համար ունենում է ճակատագրական նշանակություն:

Հայաստանի շատ գավառների, գերազանցապես Երրակի, բնակիչների մեծ մասը օտարների հալածանքներից խուսափելու նպատակով բռնում է պանդխտության և գաղթի ուղին, գնալով դեպի Փոքր Ասիա, Կիլիկիա և այլուր:

* * *

Պատմական անցքերի բերումով հետագա դարերում Հայաստանը անընդհատ ենթարկվում է օտարերկրյա նվաճողների հարձակումներին:

XIX դարի երկրորդ քառորդի սկզբում Արևելյան Հայաստանը ապստաղրվում է պարսկական լծից և միանում ցարական Ռուսաստանին, որտեղ հայ ժողովրդի կյանքը համեմատաբար բարվոք էր: 1828—29 թթ. Ադրիանապոլսում կնքված դաշնագրով Արևմտյան Հայաստանում ապրող հայ բնակիչներին թույլատրվում էր տեղափոխվելու Արևելյան Հայաստան: Ահա այս ժամանակ էր, որ պանդխտության հոծ շարժում սկսվեց Արևմտյան Հայաստանից դեպի Արևելյան Հայաստան:

Արևմտյան Հայաստանից գաղթում են գերազանցապես Էրզրումի, Բասենի, Ալաշկերտի, Խոտորջուրի շրջանների հայերը և բնակություն հաստատում հատկապես Երրակում՝ Ալեքսանդրապոլ և նրա շրջակայքի շրջաններում՝ Ախուրյան, Աղբաբա (այժմյան Ղուկասյան), Արթիկ, Աղին, Ապարան և այլն:

Էրզրումից գաղթողները մեծ մասամբ բնակություն են հաստատում պատմական Զավախքի՝ Ախալցխա, Ախալքալաք բնակավայրերում (այժմ Վրացական ՍՍՌ), և պատահական չէ, որ այս հատորի հեքիաթները դասակարգելիս ինքնըստինքյան Էրզրումի ու Զավախքի հեքիաթները կազմեցին մի խումբ, քանի որ նրանք իրենց բարբառով ու խոսվածքով փաստորեն նույնն են, այն տարբերությամբ, որ մեկինը գրի է առնված Զավախքում (որի բնակիչները նույն էրզրումցիներն են), մյուսինը՝ Էրզրումում կամ այլ տեղ:

Երրակի դաշտի բնակիչների Վգալի մասը Հայաստանի պանապան վայրերից տարբեր ժամանակ եկած գաղթականներ ու պանդխտներ են, որոնք բերելով իրենց մայրենի բարբառն ու կենցաղը, հետագայում էլ պահպանել են մայրենի բարբառի բնորոշ ձևերն ու դարձվածքները, բառերն ու ոճերը: Նույն տեղավայրից գաղթած, ասենք Բասենի տարբեր գյուղերի (Խար, Հարսնեքար, Երասխածոր), բնակիչների խոսվածքները ընդհանուր նմանությունների հետ մեկտեղ ունեն հնչյունական և ձևա-

քանական յուրահատկություններ, որոնք առաջացել են գաղթողների տարրեր վայրեր քնակվելու և բնիկների լեզվի, բարբառի ավոնցությունը կրելու հետևանքով:

Տերիտորիալ մայր բարբառի՝ Կարնո բարբառի առանձնահատկությունները լավ են պահպանվել Ալեքսանդրապոլի, Ջավախքի խոսվածքներում:

Ներկա հատորում պետեղված հեքիաթները մեծ մասամբ գրի են առնված Արեմտյան Հայաստանից գաղթած հայերից, այդ պատճառով էլ հեքիաթների մեջ բավականին շատ են ստար (թուրքերեն և պարսկերեն) փոխառյալ բառերը:

Ռուս-թուրքական պատերազմից հետո Արևելյան Հայաստան տեղափոխված հայերի հեքիաթներում լզալի կերպով նկատվում է նաև ռուսական բառերի (ստաքան, կռավաթ, բոչկա, կովսիկ, ուլից, պապիրուզ և այլն) գործածությունը:

«Հայ ժողովրդական հեքիաթների» գիտական հրատարակության ներկա՝ չորրորդ հատորի համար բնագրեր են ծառայել հիմնականում Երվանդ Լալայանի 1911—1916 թթ. դեկավարած բանահյուսական խմբադրվի նյութերը, որոնք գրի են առնված անծամք իր՝ Լալայանի և նրա արշավախմբի մեջ մտնող հայ ժողովրդական բանահյուսության երախտավոր մշակների կողմից:

Այդ հեքիաթների ձեռագրերը այժմ պահպանվում են Հայկական ՍՍՌ գիտությունների ակադեմիայի Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Ժողովրդական բանահյուսության արխիվի Երվանդ Լալայանի ֆոնդում¹:

Այդ հարուստ ֆոնդերից ընտրել ենք ներկա հատորի տեղավայրերին համապատասխան՝ Ալեքսանդրապոլի, Բասենի, Էրզրումի (Կարնո) բարբառներով եղած թվով 45 հեքիաթներ, որոնք տպագրվում են առաջին անգամ:

Սույն հատորում տեղ են գտել նաև դարձյալ Երվանդ Լալայանի Ջավախքում գրի առած և 1911 թվականին Ալեքսանդրապոլում հրատարակված «Պառավաշունչ» խորագրով գրքուկի չորս հեքիաթները:

Բացի Երվանդ Լալայանի խմբադրվի գրի առած անտիպ նյութերից այս հատորը թվանդակում է նաև բանահավաք Ադ. Մխիթարյանցի՝ «Փշրանքներ Եփրակի ամբարներից» խորագիրը կրող բանահյուսական ժողովածուի² վեց հեքիաթները (Ալեքսանդրապոլի բարբառով):

Այս հատորում տեղ գտած Եփրակի հեքիաթների մնացած մասը հավաքել և գրի են առել բանահավաքներ Տ. Նավասարդյանը, Հ. Վարդանյանը, Ն. Նիկողոսյանը և Վ. Բդոյանը, որոնց հավաքած նյութերի մասին կհիշատակվի ծանոթագրությունների քաժնում:

«Հայ ժողովրդական հեքիաթների» չորրորդ հատորում հիմնականում պահպանել ենք տեքստաբանական այն սկզբունքներն ու կանոնները, որոնք մշակված ու հաստատված են հեքիաթների գիտական հրատարակության համար, անշուշտ նկատի ունենալով նաև այս հատորի նյութերի քնույթն ու առանձնահատկությունները:

¹ Մինչև 1960 թ. այդ արխիվը պահպանվում էր ԳԱ Գրականության ինստիտուտում:

² Էմինյան ազգագրական ժողովածու, Ա հատոր, 1901:

Ի տարբերություն նախորդ հատորների, որոնց դասակարգումը կատարված է տեղագրական-ազգագրական տեղաբաշխմամբ, ըստ որում յուրաքանչյուր հատորում հեքիաթները խմբավորված են ըստ իրենց բնույթի և սյուժեների, այս հատորը ունի որոշ առանձնահատկություններ, քանի որ բովանդակում է երեք առանձին խմբավորումներ:

Ելնելով դրանից հատորի հեքիաթները դասակարգել ենք ըստ հետևյալ քնակավայրերի՝

1. Եփրակ (Լեհինական քաղաք), Նրա շրջակայքի՝ Արթիկի, Ադինի, Ախուրյանի, Ապարանի, Ղուկասյանի շրջանները:

2. Բասեն (Երասխաձոր, Խար, Հարսներար ու Նարման Էջրեկի գյուղերը):

3. Զավախք (Ախալցխա, Ախալքալաք, Էրզրում):

Այս երեք խմբերից յուրաքանչյուրը հատորում ներկայացված են առանձին, բայց ամբողջ հատորի խորագիրը որոշ պայմանականությամբ դրված է՝ Եփրակ: Չնայած այդ խմբերի առանձնացմանը հեքիաթների համարակալումը հատորում միասնական է: «Հավելվածում» դրված հեքիաթներն ունեն առանձին համարակալում:

Ավելորդ չենք համարում այստեղ համառոտակի ջարդդրել տեքստաբանական այն ընդհանուր սկզբունքները, որոնք կիրառված են նախորդ երեք և ներկա չորրորդ հատորում:

1. Չի խախտված հեքիաթների պատումների ամբողջականությունը. տպագրված ու անտիպ հեքիաթները չենք ենթարկել որևէ խմբագրման (հապավում, հավելում և այլն): Չենք ուղղել ասացողների ու գրի առնողների «սխալները»՝ պատմելու ընթացքում դեմքերի, դեպքերի, թվերի շփոթում, անհամաձայնություն, սյուժետային գծից խտտորումներ: Այս կարգի «սխալները» ցույց ենք տվել համապատասխան հեքիաթի ծանոթագրության մեջ: Չենք ուղղել նաև ինչպես գրական, այնպես էլ օտար լեզուներից փոխառյալ այն բառերը կամ դարձվածքները, որոնք պատմողները գործածել են աղավաղված ձևով:

2. Պահպանել ենք հեքիաթների վերնագրերը՝ տպագրված թե անտիպ, իսկ այն հեքիաթները, որոնք վերնագիր չունեն, կամ լավագույն դեպքում՝ «հեքիաթ» վերնագիրն են կրում, ելնելով Նրա բնույթից ու բովանդակությունից՝ վերնագրել ենք, այդ մասին նշելով ծանոթագրությունների մեջ:

3. Անաղարտ կերպով պահպանել ենք հեքիաթների լեզուն՝ հեքիաթները տպագրված են այնպես, ինչպես գրի են առել բանահավաքները ասացողներից, վերածելով միայն Նոր ուղղագրության:

Ներկա հատորում միօրինակ ենք դարձրել մի շարք բառերի գրության տարբեր ձևերը միայն տվյալ հեքիաթի սահմաններում, որովհետև ներկա չորրորդ հատորը բովանդակում է տարբեր տեղավայրերի, տարբեր խմբավորումների հեքիաթները, ըստ որում յուրաքանչյուր տեղավայրի մեջ էլ մտնում են տարբեր վայրերից եկած ասացողների բարբառն ու խոսվածքը. այսպես օրինակ՝ Բասենի գավառի Երասխաձորի խոսվածքում օգտագործվում է՝ *կենն* (նորից) բառածնը, Խար գյուղի խոսվածքում՝ *գինն*, Զավախքում՝ *կենն*:

Բարբառի օրինաչափություններն արտահայտող ճշգրիտ գրառումներն ունի Երվանդ Լալայանը, որը լինելով Ալեքսանդրապոլցի, տիրապետելով Եփրակի բարբառին, հարավատ ու անաղարտ կերպով գրի է առել հեքիաթները, հետևողականորեն ու ճշտորեն պահպանելով բառերի բարբառային հնչյունն ու գրությունը: Կան սակայն ասացողներ, որոնք Ալեքսանդրապոլցի լինելով գաղթել են այլուր և կրելով տեղական

խոսվածքի ազդեցությունը պատմել են աղավաղումներով, բանահավաքներն էլ հարապատ մնալով ասացողին՝ գրի են առել այնպես, ինչպես պատմել են նրանք: Այսպիսի օրինակներ կան Երվանդ Լալայանի խմբարշավի ֆոնդում պահպանվող նյութերում:

Ընդհանուր առմամբ բարբառների հնչյունական-արտասանական իսկական պատկերը վերականգնելու նպատակով կամայական փոփոխություններ չենք արել, նկատի ունենալով, որ անթույլատրելի է դա գիտական հրատարակությունների համար: Հատորի վերջում եղած «Հավելված»-ում բերել ենք ներկա ժողովածուն բովանդակող յուրաքանչյուր տեղավայրի բարբառով ու խոսվածքներով հեքիաթների գիտական տառադարձությամբ նմուշներ:

4. Տվյալ հեքիաթում արտասանական-ուղղախոսական միասնություն ստեղծելու համար միօրինակ ենք դարձրել նույն բառի գրության ձևը, նկատի ունենալով քարբառին կամ խոսվածքին հատուկ ճիշտ ձևը: Մնացած դեպքերում, երբ խոսքը վերաբերում է հնչյունափոխության կամ քերականական կողմին, ապա բառերի գրության տարբեր ձևերը թողել ենք նույնությամբ, ինչպես օրինակ՝ մեծ-մենծ, վենծ, դատարկ-դարտակ, ոսկի-օսկի, ողորմի-օղորմի, ականջ-անկաջ, կամուրջ-կարմունջ, տոպրակ-տորպակ, ուրախանալ-ուրախնալ, աստծու-աստու և այլն:

5 Պահպանելով «Հայ ժողովրդական հեքիաթներ»-ի նախորդ երեք հատորների տեքստաբանական սկզբունքների միասնականությունը, չորրորդ հատորը կազմելիս մենք էլ հետևել ենք ու կատարել մի շարք ճշգրտումներ:

ա) Նախադաս կը մասնիկը, որը շատ ձեռագրերում անջատ է դրված, ներկա հատորում միացրել ենք և գրել առանց ը-ի՝ կը ելնի> կելնի, կը խոսի> կխոսի, կը տանի> կտանի և այլն:

բ) Ետադաս կը մասնիկը, որը ձեռագրերում միասին է գրված, անջատել ենք կերթակը> կերթա կը, ֆոֆակը> ֆոֆա կը, կարդակը> կարդա կը:

6. Բանավոր խոսքի նրբերանգները հաղորդելու և հեքիաթների բովանդակությունը ճիշտ ըմբռնելու համար շատ կարևոր է կետադրական նշանների հետևողական օգտագործումը, մինչդեռ շատ ձեռագրերում դրանք բացակայում են: Այդ իսկ նպատակով ուղղել և ճշտել ենք տեքստերի պարբերությունների ու երկախոսությունների բաժանումը, որոշակի ենք դարձրել ուղղակի և անուղղակի խոսքի կիրառումը, եթե տվյալ ուղղակի խոսքի մեջ կա նաև ուրիշի ուղղակի խոսքը, տարբերելու համար վերջինս դրել ենք չակերտների մեջ: Պատահում է երբեմն, որ ուղղակի խոսքի ժամանակ ասացողը մոռանալով միջամտում է, և հանդես է գալիս ինքը իբրև գործող անձ, հերոսին հանդես բերելով երրորդ դեմքով («Մաջրում խոջի հեքիաթը»): Ճշտել ենք նաև կետադրությունը:

Տեքստերում մեծատառով ենք տվել հատուկ անունները, հերոսներին տրված մականունները, երևակայական վայրերի, երկրների անունները, ինչպես նաև իբրև գործող անձ հանդես բերված կենդանիների անունները:

7. Ուղղված են տեքստերում եղած բացահայտ սխալներն ու վրիպումները: Ձեռագրերում եղած այն ընդմիջարկությունները, որոնք գալիս են բանահավաքներից ու ասացողներից (բառերի ու ոճերի բացատրություններ, առանձին դեպքերի մեկնաբանություն, հավելումներ և այլն) թողել ենք տեքստերում, ամենվիճակագծի մեջ, կամ գծիկով ցույց տվել, երբեմն էլ տալով էջատակի ծանոթագրություններ:

Տողատակին հանդիպած ԾԱ, ԾԲ, ԾԿ նշանները նշանակում են ծանոթություն ասացողի, ծանոթություն բանահավաքի, ծանոթություն կազմողի:

«Հայ ժողովրդական հեքիաթներ»-ի սույն չորրորդ հատորում ընդգրկված Կարինի, Բասենի, Շիրակի ու Ջավախքի հեքիաթները անմիջականորեն արտացոլում են վերոհիշյալ գավառների վաղեմի քնակիչների լեզուն ու բարբառը: Սրանցից յուրաքանչյուրն ունի իր հատուկ խոսվածքն ու կենցաղը, այսպես՝ Կարինի մայր բարբառից բավականաչափ տարբերվում են Բասենի, Ջավախքի, Շիրակի (Ալեքսանդրապոլ) և նրա շրջակայքի գյուղերի խոսվածքները:

Այս չորս գավառների քնակիչները գաղթելով մի տեղից մյուս տեղը, իրենց հետ տարել են հայրենի «կը» ճյուղին պատկանող իրենց բարբառը, խոսվածքը:

Վերոհիշյալներից յուրաքանչյուրը պահպանելով տվյալ գավառի խոսվածքի առանձնահատկությունները, ունեն նաև մի շարք ընդհանրություններ:

Տեսնենք այս ընդհանրություններն ու առանձնահատկությունները:

Ջալալօրների և երկարբառների փոփոխություն.

1. Ա>ը (ասել-ըսել, անել-ընել), 2. ա> է (անել-էնել), 3. ե>է (երեկ-էրեկ, եկել-էկել, ելնել-էլնել, եփել-էփել, երազ-էրազ, էրած), 4. ե> ի (երեք-իրեք, երեկո-իրիկուն), 5. ալ> է (մայր-մեր, հայր-հեր, Ախալքալաք՝ մար, հար (փայտ-փետ, եղ-բայր-աղբեր), 6. ոյ> ու (լույս-լուս, քոյր-քուր), 7. իւ> ու (հարիւր-հարուր, ծիւծուծ, արիւն-արուն), 8. ո>օ (ոսկի-օսկի, ողորմի-օղորմի, որ-օր) ես որ գնացի, ես օր գնացի), 9. ի>ը (ինչի-ընչի), 10. հ>լ (պահել-պալել):

Բաղաձայնների տեղաշարժ և մասնակի փոփոխություններ՝ հ>ֆ (հող-ֆող, հոս-ֆոս, հոտ-ֆոտ, հոր-ֆոր), կ>գ (կելնի-գելնի, կուգա-գուգա), 2. Բառամիջում ք-ից առաջ ն-ն դառնում է մ (չունքի-չումքի), 3. Բառամիջում ն-ն դ-ից առաջ դառնում է մ (ջանդակ-ջամդակ), 4. Բառասկզբում ն-ն մ-ից առաջ դառնում է լ (նման-լման, աննման-անլման), 5. Հաճախ նկատվում է բաղաձայնների ետևառաջություն (դատարկ-դարտակ, ականջ-անկաջ, դովլաթ-դովլաթ, կամուրջ-կարմուռջ), 6. ս-ից առաջ ը-ն սղվում է (դուրս-դուս, ներս-ներս), 7. Հաճախ գոյականների ու բայերի բառամիջին ա-ն սղվում է (աշակերտ-աշկերտ, ուրախացավ-ուրախցավ):

Բասենի և Շիրակի խոսվածքներում մի շարք բառեր սկզբից ընդունում են շնչեղ «հ», որը ձեռագրերում և առհասարակ սկզբնաղբյուրներում նշանակված է «բ» կիսաձայնով, մինչդեռ նա ոչ «բ» է, ոչ «հ», այլ շնչեղ հ, որը տարբերակելու համար նշանակում ենք հ՝ ձևով (հ՛ուր):

Սա, դա, նա դերանունները Շիրակի բարբառում դառնում են՝ խսիկ, իղիկ, ինիկ, հոգնակին՝ խոնք, իղոնք, ինոնք: Կարնո և Ջավախքի խոսվածքում՝ ասիկ, աղիկ, անիկ, ասոնք, աղոնք, անոնք:

Բայի սահմանական եղանակի ներկա և անցյալ անկատար ժամանակը կազմվում է գործարի համապատասխան ձևերի վրա ավելանալով կը մասնիկը: Մի թվականը խոսքի մասերի հետ գործածելիս ի-ն սղվում է և մ-ն միանում է խոսքին՝ մի բան, մի խոսք, մի քիչ-բան, խոսքմ, քիչմ: Այս դեպքում մ-ի վրա դնում ենք ապաթարց բանմ՝ խոսքմ՝ քիչմ: Հրամայականում վերոհիշյալ խոսվածքները ունեն ե վերջավորությունը (վարե, քցե, աշե):

Անորոշ դերբայը ընթացակցական դերբայ գործածվելիս ունենում է և ով և են վերջավորությունը (վազելով-վազելեն, խոսելով-խոսելեն, ասելով-ասելեն, ըսելեն, անելով-անելեն, էնելեն):

«Հայ ժողովրդական հեքիաթների» չորրորդ հատորն ունի հետևյալ կառուցվածքը.

1. Հիմնական տեքստեր— Այս բաժնում դրել ենք՝

ա) Եփրակի դաշտավայրի՝ Լենինական քաղաքի, Աղինի, Արթիկի, Ախուրյանի ջրբանների ժողովրդական հեքիաթները, թվով 26 հատ:

բ) Բասենի ջրբանի ժողովրդական հեքիաթները, թվով 35 հատ:

գ) Զավախքի (Ախալցխա, Ախալքալաք, Էրզրում) հեքիաթները, թվով 8 հատ:

Վերոհիշյալ երեք բաժինների հեքիաթները դասավորված են նույն սկզբունքով, ինչպես նախորդ երեք հատորները, այսինքն՝ սկզբում դրված են հրաշապատում (կախարդական), ապա իրավատու (կենցաղային) հեքիաթները, սակայն առանց բաժինների վերնագիր տալու:

2. Հավելված 1-ին— Այստեղ դրել ենք այն հեքիաթները, որոնք իրենց բովանդակությամբ թույլ են, չունեն գեղարվեստական-պատմողական այն վարպետությունն ու արժեքը, ինչ որ հիմնական տեքստեր բաժնիքը:

3. Հավելված 2-րդ— Այստեղ դրել ենք հատորի հիմնական տեքստերից վերցրած՝ յուրաքանչյուր խմբից մեկական հեքիաթ, սլավոն տեղավայրի խոսվածքի ձևաբանական ու արտասանական առանձնահատկությունների գիտական ճշգրիտ տառադարձությամբ:

4. Ծանոթագրություններ.— Այստեղ հերթականությամբ տալիս ենք հատորում պետեղված յուրաքանչյուր հեքիաթի մասին ունեցած տեղեկությունները՝ հեքիաթի գրածման վայրն ու ժամանակը, ասացողների մասին եղած կենսագրական տեղեկությունները, հեքիաթը երբ և որտեղ է հրատարակված, իսկ եթե ձեռագիր է, որտեղ է գտնվում և ով է գրի առել: Ցույց է տրվում նաև այս հատորի նյութերի առնչությունը միմյանց՝ տարբեր բաժինների հեքիաթների և ներկա հրատարակության նախորդ երեք հատորների հեքիաթների սյուժեների հետ:

5. Բառարան.— Բացատրված է չորրորդ հատորում եղած բարբառային դժվար հասկանալի և փոխառյալ բառերը: Բառարանում ցույց չեն տրված, թե փոխառյալ բառերը ի՞նչ լեզվից են, համարելով այն սույն գրքի նպատակից դուրս:

6. Ցանկեր, որտեղ տվել ենք՝ աշխարհագրական տեղավայրերն ու հատուկ անունները այբբենական կարգով, հեքիաթներն ըստ տեղի և ասացողների, ըստ այբբենական կարգի և հերթական համարակալումով:

ՇԻՐԱԿ

ԱԼԵԿՍԱՆԴՐԱՊՈԼ

1. ՀԱՐՄԱՆԻ

Ժամանակոց մեկ խեղճ հալիվորմ կարո էս աղքատ հալիվորը հեշ բան շուներ, ինքն էր ու մեկ պառավ կնիկ: Ամեն օր կերթար մեշեն էս հալիվորը, շալի-շուփի թոփ կէներ կը բերեր քաղաք, որը կը ծախեր, որն էլ տունը կը վառեր, էսպեսությունով կը կառավարվէին:

Մե օրմ էլ, էս հալիվորը գնաց էլի մեշեն, շալի-շուփի ինչքան կրցավ թոփ էրավ բերեց տուն, քյոշեն վար դրեց, որ առավոտուն տանի քաղաքը ծախի: Մեկ էլ տեսավ, որ մե շահմար օձմ միջեն դուս ելավ, էկավ թնդրա շուրթը կլորվավ, ծանտր-ազիզ նստավ:

— Մարդ ասսու, էս օձն ի՞նչ էր, — ըսավ պառավը մարդուն, — մենք մեզի համար ուտելու շա՛տ հաց ունինք, որ էսոր էլ տանք:

— Կնի՛կ, ես խո չեմ բերել, ինքն է մտել ցախերու մեջն էկել, վնաս չունի, մեզի զոռ չի տա: Աստված էնոր ղսմաթը կը հասցնի:

Գիշերը քնան, առավոտուն ելան վեր, հալիվորը շալի-շուփին շալկեց, տարավ բազարը ծախեց, էկավ տուն իրիկվան: Էն է նըստավ հաց ուտելու, օձը բիրդան բիրա մարդու պես լիզու չելա՛վ:

— Գիտես ի՞նչ կա, — հալիվորին ըսավ, — առավոտուն պտի էրթաս ընձի համար թագավորի աղջիկն ուզես:

— Ա՛յ օձ, խելոռար, ի՞նչ էղար, — ըսավ հալիվորը, — ես ո՞վ, թագավորն ո՞վ, գուզես գլուխս էլ զարկել տա թագավորը, դու օձ, աղջիկը քու ի՞նչ բանդ է:

— Ես օձ չե՛մ, դու հըլա խարար չես, թե ես ո՞վ եմ, դու գնա՝ ազնի, քու ի՞նչ բանդ է, թե որ չը տվեց, էն վախտը ես գիտեմ՝ ինքը՝ Հալիվորը, առավոտուն լուար բացվա՛վ թե չէ, ելա՛վ խեղճ-խեղճ գնաց թագավորի քովը՝

— Տո՛ քո՛ստո հալիվոր, կորի գնա՛, — ճվճվացին վրեն շորս թարաֆից թագավորի նոքյարները (ծառա)։

— Ախպե՛ր, ասսու խաթեր, թագավորին խնդիրք ունիմ, ընձի թագավորի երեսն հանեք, — աղաչեց-պաղատեց խեղճ հալիվորը, — ես ցա՛վ ունիմ, դարդ ունիմ։

Ինչորիսա, տարան թագավորի քովը. օխտն անգամ գլուխ տվեց հալիվորը, բարե բռնեց, թագավորի դեմը կայնա՛վ։

— Ի՞նչ խնդիրք ունիս, հալիվոր, — ըսա՛վ թագավորը։

— Հապա չըսի ես¹, — թագավորն ապրած կենա, — ես մեկ տղեմ ունիմ, էկեր եմ աղջիկդ ուզեմ տղիս համար։

— Հը՛... խելա՞ կլնի էս մարդը, — մտքի մեջն ըսա՛վ թագավորը։

— Լա՛վ, — ըսա՛վ թագավորը, — աղջիկս կուտամ տղիդ, հըմա պտի էրթաս էս գիշերվանս մեջը էնպես մեկ լա՛վ պալատմ շինես, որ իսկ իմ պալատիս պես, թե որ առավոտուն պալատը հազը էղա՛վ, զաթի աղջիկս կուտամ, թե որ չէ՝ գլուխդ կը զարկեմ։

Հալիվորը ետ դարձա՛վ փոր-փոշման էկա՛վ տուն։

— Հա՛, ի՞նչ ըսա՛վ թագավորը, — հարցրեց օձը։

— Ինչ պտի ըսե, էնպես մեկ բանմ ըսա՛վ օր, հեչ էղնելու բան չէ. «էս գիշերվա մեջ թե օր իմ պալատիս պես պալատմ շինեցիր, զաթի լա՛վ, աղջիկս կուտամ», ըսա՛վ, «թե օր չէ, գլուխդ կը զարկեմ», ըսա՛վ։

— Հեչ դարդ մի՛ էնե դու, հալիվոր, — ըսա՛վ օձը, — էն ալուր լալի-շուփի ժողվածդ տեղը մի՛տքդ է։

— Միտքս է, — ըսա՛վ հալիվորը։

— Կէրթաս, — ըսա՛վ օձը, — մեկ ծակմ կա էնտեղ, էն ծակը կը գտնես. «Մեծ խաթո՛ւն, պզտի խաթո՛ւն, կը ճվա էն ծակիցը, — Հարբմանին էն մեծ պալատը գուզե՞», կրեսս։

Հալիվորը ելա՛վ գնաց մեշեն, փնտռեց, օձի ծակը գտա՛վ. «Մեծ խաթո՛ւն, պզտի խաթո՛ւն, Հարբմանին էն մեծ պալատը գուզե՞», —

¹ Հավանաբար՝ հապա չ'ըսե՛ս (Մ. Կ.)։

² Թնագրում՝ ուզում է, ուզել ենք սրպես գրառալի կոզմից բարբառի օրինա-լափության շեղում (Մ. Կ.)։

ճվաց ու հետ դարձավ, էկավ: Տեսավ որ ի՞նչ, իրան տան տեղը էն-
պես մե պալատմ է շինվել, որ թագավորի պալատն էլ էնոր քովը
հեշ բան չէ:

Առավոտ էղավ թե չէ.— Դե հիմի գնա թագավորի քովը աղջիկն
ուզե, — ըսավ օձը հալիվորին:

Չէ՛, էս անգամին հալիվորի սիրտը պնդեց, ելավ գնաց թա-
գավորի պալատը:

— էլի երեկվա հալիվորը էկել է, — ըսին թագավորին:

— Ներս բերեք տեսնենք, — ըսավ թագավորը:

Հալիվորը գրբնկ ներս մտավ, օխտն անգամ գլուխ տվեց ու
բարե բռնեց, կայնավ:

— Հա՛, ի՞նչ է, էկել ես որ գլուխդ զարկե՞մ:

— Թագավորն ասրած կենա, ուզածդ պալատը հագր է, շի-
նեցի, — ըսավ հալիվորը:

Թագավորը փանջիրից աշեց որ ի՞նչ, հալիվորի տան տեղը
օդորդ օր էնպես մե պալատմ է կայնել, որ իրան պալատը էնոր քո-
վը հեշ բան չէ:

— էս բոլորակ հալիվորը մեկ հունարմ ունի, աղջիկս վերջը
պտի տանի, չէ՛, — մտքի մեջն ըսավ թագավորը, — պտի տանի,
հրմը, յավաշ ուրիշ բաներ էլ ուզեմ, թո՛ղ էնոնք էլ էնե, ետե տամ:

— Լա՛վ, պալատը շինեցիր, — ըսավ թագավորը հալիվորին, —
դե հիմի պտի էրթաս, տեյմորի էգուց էնպես մեկ բաղչեմ շինես պա-
լատիդ առաջն, օր իսկ իմ բաղչիս պես: Իմ խաս բաղչես տեսե՞ր ես,
մառմառե հավուլները, հաղարան բոլորյուլները մեջը, որ աղջիկս
ելնի էնտեղ ման գա... դե՛ գնա՛:

Հալիվորը ելավ էլի փոր-փոշման էկավ տուն:

— Հա՛, ի՞նչ է, — հարցրեց օձը, — Ընչի՞ ես նիաթդ կախել, թա-
գավորը աղջիկը չը տվե՞ց:

— Որդի, հիմի էլ թագավորը կայնել է թե. «Իմ բաղչիս պես
մեկ խաս բաղչեմ պտի շինես, օր աղջիկս տամ տղիդ»:

— Լա՛վ, էդ էլ կէնենք, — ըսավ օձը, — դե հիմի գնա՛, էլի էն
ծակիցը. «Մեծ խաթո՛ւն, պզտի խաթո՛ւն, — ճվա՛, — Հաբրմանին
էն իրան լավ, խաս բաղչեն գուղե»:

Հալիվորը ելավ գնաց մեշեն, Հաբրմանու ըսածի պես ծակից
ճվաց: Ծտ էկավ տուն, աեսավ օր, էնպես մեկ բաղչա է դուռի՜շ էղել
պալատի առաջն, օր էլ մառմառ հավուլներ, էլ հաղարան բոլո-
րյուլներ, թագավորի բաղչիցը լավ:

Ընդհանր քննով, առավոտուն ելավ գնաց թագավորի քովը:

— Թագավորն ապրած կենա,— ըսավ,— բաղչեն էլ շինեցի, դե՛ աղջիկդ տո՛ւր:

Թագավորն էկավ իրան աչքովը տեսավ, որ օդորթ հալիվորը էնպես մեկ բաղչեմ է շինել, որ իրան բաղչեն էնոր քովը հեշ բան չէ:

— Կա՛վ,— ըսավ թագավորը,— դե հիմի պտի էրթաս էնպես մեկ խալիմ գտնիս, որ հեշ կտոր շունենա, իմ դռնիցս տեյմորի քու դուռդ պտի փռես, որ աղջիկս վրայից քելիլով գա ձեր տունը: Հալիվորը գնաց տուն, Հաբրմանուն ըսավ:

— Դե գնա, էլի էն ծակիցը ճվա,— ըսավ Հաբրմանին. «Մեծ խաթո՛ւն, պզտի խաթո՛ւն, Հաբրմանին էն մեծ խալին գուզե՛ս:

Հալիվորը գնաց ծակից էսպես ճվաց ու ետ էկավ:

Խալին էլ հազրվավ, թագավորի դռնից մինչև հալիվորի դուռը փռվավ, պրծավ:

Առավոտուն հալիվորը գնաց էլի թագավորի քովը:

— Թագավորն ապրած կենա,— ըսավ,— խալին էլ հազրվավ, հիմի քու ուզածներուցդ պրծա՞նք, թե հըլա չէ՛:

— Մե բանմ մնաց,— ըսավ թագավորը,— էն էլ կատարե պըրծի՛ աղջիկս տա՛ր: Քեզնից էգուց առավոտուն, իմ դռանս առաջը, էնպես մեկ օխտը ձեռք դավուլ զուռնա գուզեմ, որ շալվի, ձենը բիրադի իմանան, հըմա իրանք՝ դավուլ զուռնալիքը հեշ մարդու աչքի չէրևան:

Հալիվորը էլի դարտակ ետ դարձավ, էկավ Հաբրմանու քովը:

— Հա՛, հալիվոր, էլի աղջիկը չը տվե՞ց թագավորը, հիմի ի՞նչ գուզե, — հարցրեց օձը:

— Որդի՛, ո՞վ գիտե, թագավորը մեկ անգամ սատանի ձիուն է հեծել, հիմի էլ կայնել է թե. «էնպես օխտը ձեռք դավուլ զուռնա գուզեմ քեզնից, որ շալին, ձեները դուս գա, իրանք մարդու աչքի չէրևան»:

— Վնաս չունի,— ըսավ օձը,— գնա էլի էն ծակիցը ճվա թե. «Մեծ խաթո՛ւն, պզտի խաթո՛ւն, Հաբրմանին էն իրան օխտը ձեռք դավուլ զուռնեն գուզե՛ս:

Հալիվորը գնաց Հաբրմանու խրատ տվածի պես ծակից ճվաց, ետ էկավ տուն:

Առավոտուն թագավորը քնից վեր ելավ, տանից դուս գնաց տեսավ որ՝ դավուլ զուռնի ձենը, գմբգմբոցը սաղ քաղաքը բռնել է, «Է դավուլ զուռնալի չի էրևա:

— Զէ՛, հալիվորը աղջիկս տարավ,— ինքն իրան, ըսավ մտքի մեջը թագավորը:

Հալիվորը վեր ելավ առավոտուն, օձը առավ, զնաց թագավորի պալատը:

— Թագավորն ապրած կենա, դե՛ աղջիկդ տո՛ւր տանիմ:

— Աս՛վ, տղեդ ո՛ւր է,— հարցրեց թագավորը:

— Տղես, էս օձն է, թագավորն ապրած կենա,— ըսավ հալիվորը,— ես ուրիշ տղա չունիմ:

է՛, ի՛նչ էնեք խեղճ թագավորը, մեկ անգամ խոսք էր տվել աղջիկը տալու:

— Աս՛վ,— ըսավ,— տա՛ր, ի՛նչ էնեմ, ինքն ու իրան բախտը:

Օխտը զօր, օխտը գիշեր, ախպե՛ր, դավուլ զուռնա շալեցին, հարսնիք էրին ու թագավորի աղջիկը էս օձի հետ պսակեցին:

Հարսնիքվորը որ բիրադի քաշվավ պրծավ, էս մեր օձը, մեկ էլ բիրդանբիրա շապիկը հանեց ու էնպես աննման ջահել տղա դարձավ, որ թագավորի աղջկա խելքը գնաց:

— Աղջի՛,— ըսավ,— գիտես, ես օձ չեմ, ես թագավորի տղա եմ, մախսուս օձի գեյիմ եմ մտել: Զօրը օձ կը դառնամ, գիշերը, որ մենակ մնացինք, ա՛յ էսպես, օձի շապիկս կը հանեմ, կը դառնամ մարդ, գուքամ քուլդ: Համա չէղնի՞ թե բերնիցդ խոսք թոցնես: Ուրիշները, յա քուրերդ քեզի շատ բան կըսեն. «Մենք ըշտը էսպես լավ մարդիք ունինք, դու մարդ չունիս, դու գնացիր օձի հետ պսակվար, քու մարդդ օձ է», կըսեն, դու հեշ տերը մի էղնի: Բերնիցդ որ խոսք թոցիր թե. «Եմ մարդս օձ չէ, թագավորի սիրուն տղա է, ձեր մարդոցն հազար անգամ լավ է», իմ թըլըսումս խաբապ կէղնի, էս պալատն էլ, բանն էլ բիրադի ձեռքիցս կէրթան:

— Ասվ,— ըսավ աղջիկը,— խոսքիցդ դուս չեմ գա:

Անցավ քանիմ վախտ, քաղքի մեջը ջիլիթի խաղ սարքվավ:

Ինչքան մեծամեծներ կային, մտան խաղի մեջ, թագավորի էրկու փեսեն էլ էնտեղ էին: Հարմանին էլ հանեց իրան օձի շապիկը, թագավորի լայեղ շորեր հագավ, հեծավ կապուտ ձին ու գնաց մտավ ջիլիթի մեջ:

Թագավորն էլ իրան իրեք աղջկա հետ թամաշա կէներ բալկոնից էս խաղին:

Խաղը սկսվավ:

Կապուտ ձիավորը ամենքից լավ կը խաղար: Հեշ մարդ չէր ճանչընա էս Կապուտ ձիավորին: Թագավորը զարմացել էր, թե էս ո՞վ է, իրան մեծամեծների մեջն էսպես մարդ հեշ չկար:

Մենակ Հաբրմանու կնիկը գիտեր, որ Կապուտ ձիավորը իրան մարդն է:

— Տե՛ս, տե՛ս, աղջի՛,— ըսին թագավորի մեծ աղջիկները, իրանց պզտի քուրոջը,— աշե՛, տե՛ս, ինչըդ մեր մարդիքը շիլիթ կը խաղան, անճաղ քու մա՛րդդ է, որ հեշ, օձ է, ոչ տնեն կրնա գուազա, ո՛չ էլ մարդու մեջ խառնվի: Սաքի կըսես աշխարհք մարդը կտրվիլ էր, գնացիր էկար օձին առար դու էլ:

Հաբրմանու կնկա սրտին շատ դժար թվացին էս խոսքերը, էլ չկրցավ համբիրել:

— Այ հողը ձեր գլխուն,— ըսավ քուրերուն,— յանի դուք էլ ձեր խելքովը գիտեք, թե մարդ ունիք ու կը պարծենաք էլ: Դուք էնպես գիտեք, թե իմ մարդս օձ է, հա՛, էն ղոշաղ Կապուտ ձիավորը իմ մարդս չէ, հապա ո՛ւմ մարդն է:

Էս խոսքի վրա Հաբրմանուն շիլիթով դարկին, ձիուց ի՛նչ քցեցին: Հաբրմանու ուշքն անցավ, շալկած տուն բերին, խելքն որ Վրեն էկավ:

— Աղջի՛,— ըսավ կնկան,— քեզի էլ ուրիշ բան չեմ ըսե, էրկաթե շարուխ հագնիս, պողպատե էլ գավազան առնիս ձեռդ, օխտը տարի ման գաս, օխտը բերդ անցնիս, շարուխներդ մաշի, գավազանդ էլ մեկ թիզմ մնա, նոր գաս ընծի գտնիս:

Պալատն էլ գնաց ձեռքից, բաղնին էլ, մնաց էլի էն առաջվա բլրված տունը: Հաբրմանին էլ ելավ մեկ թարաֆմ քաշվավ գնաց: Մնաց խեղճ կնիկը փոր-փռչման իրան էրածից: Լացավ, շատ լացավ խեղճը: Վերջն ելավ հագավ էրկաթե շարուխները, պողպատե գավազանն էլ առավ ձեռն ու ընկավ ճամբա:

Հաբրմանի ո՛ւրտեղ ես, որ պտի դա քեզի գտնի:

Հաբրմանին շատ գնաց թե քիչ, շատ ու քիչն աստված գիտե, գնաց ընկավ մեկ շատու պառավի ձեռք: Էդ պառավն էլ մեկ աղջիկ ուներ, գուգեր որ էս աղջիկը տա Հաբրմանուն, հըմը Հաբրմանին էլ հեշ իլլաճ չունի, ընկել է էրուցքի մեջ, եռման կրակը ընկել է խեղճի ջանը: Էս պառավի աղջիկն էլ առավոտնից տեյմորի իրիկունը գյուգյումներով ջուր կը կրե, բերե լցնե կը Հաբրմանու վրա: Մեր ու աղջիկ մեռնին կը լողացնելեն՝ հեշ օգուտ չի էնե... «Վառա՛, վառա՛, վառա՛» ճվա կը Հաբրմանին էրուցքի մեջ:

Հաբրմանուն թողնենք էսպես էրուցքի մեջ, էրթանք կնկա քովը: Էս կնիկն է, ելավ ճամբա ընկավ սարե սար, ձորե ձոր, մեկ սաղ տարիմ ման էկավ, վերջն եկավ մեկ հողե բերդիմ դեմ առավ: Տե-

սամ որ մեկ ջահել աղջիկ հողն գյուղյումները ձեռքը, վազն կը դեպի աղբուրը:

— Աղջի ջան, աղջի, դուրբան քեզի, աղջի, Հարմանուն տեսն'ի ես:

— Չէ', չէ', գնա շուշեցն բերդը, Հարմանին ըստեղ չէ, — ըսավ աղջիկն ու վազեց դեպի աղբուրը ջուր տանելու:

Խեղճ կնիկը էլի ընկավ ճամբա, սար ու ձոր չը մնաց չափեց, տեյմորի հասավ շուշեցն բերդին, տեսավ, որ էլի էն աղջիկը շուշեցն գյուղյումները ձեռքը վազն կը աղբուրը ջուր տանելու:

— Աղջի ջան, ~~պաշտ~~ դուրբան քեզի, աղջի, Հարմանուն տեսն'ի ես:

— Գնա՛ պղնձն բերդը, Հարմանին ըստեղ չէ:

Էլի ընկավ ճամբա խեղճ կնիկը, գնաց մե սաղ տարիմ էլ ման էկավ, տեյմորի հասավ պղնձն բերդը, տեսավ որ, էստեղ էլի էն աղջիկը պղնձն գյուղյումները ձեռքը վազն կը աղբուրը ջուր տանելու:

— Աղջի ջան, աղջի, հոգուդ մատաղ, Հարմանին բե՛րդն է:

— Գնա՛, գնա՛ քու փնտռածը ըստեղ չէ', գնա էրկաթն բերդը: Էլի ճամբա ընկավ կնիկն ու գնաց: Գնաց, գնաց՝ հասավ տեյմորի էրկաթն բերդը, տեսավ, որ աղջիկը էրկաթն գյուղյումները ձեռքը վազն կը աղբուրը ջուր տանելու:

— Աղջի ջան, աղջի, Հարմանին բե՛րդն է:

— Չէ', չէ', Հարմանին էս բերդը չէ', գնա՛ պողպատն բերդը: Էլի ճամբա ընկավ էս խեղճ կնիկը: Մե սաղ տարիմ ճամբա գնաց տեյմորի հասավ պողպատն բերդը, տեսավ էլի էն աղջիկը պողպատն գյուղյումները ձեռքը վազն կը աղբուրը ջուր տանելու:

— Աղջի ջա՛ն, աղջի, Հարմանին բե՛րդն է:

— Էստեղ Հարմանի չը կա, Հարմանին արծաթն բերդն է:

— Կնիկը ընկավ ճամբա դեպի արծաթն բերդը, գնաց սաղ տարիմ էլ ման էկավ, տեյմորի հասավ բերդին, տեսավ, որ աղջիկը արծաթն գյուղյումները ձեռքը կէրթա ջրի:

— Աղջի ջա՛ն, աղջի, հոգուդ դուրբան, Հարմանին բե՛րդն է:

— Չէ', չէ', Հարմանին էս բերդը չէ, գնա՛ օսկեցն բերդը:

Տարիմ էլ ճամբա գնաց խեղճ կնիկը, տեյմորի հասավ օսկեցն բերդին: Կայնավ տեսավ, որ Հարմանու ըսածի պիս, իրան հագած էրկաթն շարուխները մաշել են, պողպատն գավազանեն էլ ձեռի մեջ թիզմ է մնացել:

— Չէ, աստուծով Հարմանուն էս բերդի մեջը կը գտնիմ, — ըսավ մտքի մեջը:

Գնաց նստավ աղբրի քովը, տեսավ որ էլի էն աղջիկը, օսկե գլուգլումները ձեռքը հավարով գուքա դեպի աղբուրը ջուր տանելու։

— Աղջի՛ ջա՛ն, աղջի, հոգուդ դուրբան, Հաբրմանին բե՞րդն է։

— Հա՛, հա՛, բերդն է, պրծա՛նք... մեր հալը տե՛ս, քու հայ-հայդ։ Հաբրմանին ընկել է էրուցքի, եռման կրակի մեջ, ջանը կը վառի... էս օխտը տարի է, ես մեռա ջուր կրելով, վրեն լցնելով, էդ տնա-շենը մեկ չը հովցավ։

— Աղջի՛ ջան, իմ քովս թըլըսում կա, ես Հաբրմանու ցավի դեղը գիտեմ,— ըսավ կնիկը,— էդ լցածդ ջրիցը մե քիշմ տո՛ւր խմեմ, հետե տար Հաբրմանուն լողցո՛ւր, էն սհաթին կը լավնա։

Աղջիկը գլուգլումով ջուրը տվեց կնկան. կնիկը ջուրը խմեց ու գողտուց Հաբրմանու տված մատնիքը մատից հանեց, քցեց գլուգլումի մեջը։ Աղջիկը միամիտ ջուրն առավ տարավ բերդը, Հաբրմանու վրեն լցեց թե չէ՛, մատնիքը գլորավ ընկավ Հաբրմանու գիրկը։ Մատնիքն էն սհաթին վերցրեց, տեսավ, ճանչցավ ու ըսավ,— Հովցա, հովցա, էլ մի՛ք լցնի, հերիք է, հովցա։

— Աղջի՛,— դարձավ Հաբրմանին,— շիտակն ըսա, էս գլուգլումի ջրից հեկ ուրիշ մարդ խմե՞ց։

— Մեկ խեղճ կնիկմ կար աղբրի քովը,— ըսավ աղջիկը,— էնիկ ուզեց ու լեռս թըլըսում ունիմ, ըսավ, «տո՛ւր էդ գլուգլումի ջրից խմեմ, հետե տար լից Հաբրմանու վրեն, էն սհաթին էրուցքը կանցնի»,— ես էլ տվի խմեց։

— Դե՛ էն կնկան բերեք էստեղ,— ըսավ Հաբրմանին։

Պառավը բանը հասկցավ։— Զէ, կնիկը վերջն էկավ գտավ Հաբրմանուն,— ըսավ մտքի մեջը,— հըմը թո՛ղ գա, վնաս չունի, ես էնոր գլուխը կաղամ։

Պառավը դրկեց աղջկան, որ կնկանը բերե։

Կնիկն էկավ Հաբրմանուն տեսավ։ Հաբրմանին նկատեց, որ իրան ըսածի պես կնկա էրկաթե շարուխները մաշել էին, պողպատե գավաղանեն էլ մնացել էր մե թիզմ։

— Աղջի՛,— ըսավ կնկանը,— վերջը լավ էկար ընձի գտար, հըմը տեսնինք հալա էս ջատու պառավի ձեռքից ի՞նչըդ պտի աղատվինք։

Գիշերը քնելու վախտ էղավ թե չէ.— Աղջի,— ըսավ Հաբրմանու կնկանը պառավը,— ես որ կը պառկիմ քնելու, դու պտի գաս ոտներս մաժես, տեյմորի քունս տանի։ Նտե էլ ոտներիս տակը պտի պառկիս, գիտե՛ս։

— Աղջի՛,— գողտուց կնկանն ըսավ Հաբրմանին,— որ կէրթաս

պառաւի ոտները մաժեկու ու կը տեսնիս որ քունը տարաւ, չէղնի թե ոտների տակը քնիս, մեկ մենծ քյությովմ գիր ոտների տակը ու դու արի՛ քովս, թե չէ որ պառկեր ես ոտների տակը, գիշերը գննի պառաւը մեկ էնպես թաքմովմ կը զարկն քեզի, որ անդունդի օխտը զաթը կիշնիս:

Հարբմանին կնկան ինչպես որ խրատ տվեց, էնպես էլ էրավ:

Գնաց պառաւի ոտները մաժեց, տեյմորի քունը տարաւ: Ուսուլով վեր ելավ, մեկ մենծ քյությովմ բերեց, դրեց ոտների տակն ու ինքն էկավ Հարբմանու քովը: Գիշերը պառաւն ելավ հ'... էրեց ու էնպես մեկ թաքմովմ զարկեց քյությովին, որ քյությովը անդունդի օխտը զաթն իշավ:

Առավոտուն պառաւն ելավ տեսավ, որ Հարբմանու կնիկը տան մեջ սաղ սալամաթ կը պտըտի:

— Այ, քու խրատ տվողիդ վիզը տակը մնա, — ըսավ:

Մեկ քանիմ օր որ անցավ, — Աղշի, — ըսավ էլի Հարբմանու կնկանը պառաւը, — գիտն'ս, աղջկաս ջհեզի յորդան դռակը պտի կարեմ, ընծի շատ բմբու է հարկավոր, էսօր պտի էրթաս հինգ բարդան բմբու բերես:

Խեղճ կնիկը մօլըրավ մնաց, ելավ գնաց Հարբմանու քովը. — Հիմի էլ պառաւը էսպես կըսե, — ըսավ. — Ահօր պտի ընծի հինգ բարդան բմբու բերես, որ ես աղջկաս ջհեզի յորդան դռակը լցնեմ: Ես, բմբու, էն էլ հինգ բարդան, ո՛րտեղից բերմ:

— Դարդ մի՛ էնե, — ըսավ Հարբմանին, — գնա՛, ե՛լ էս դեմ ու դեմի սարի գլուխը, Վշեր, դշեր, ճվա, ՎՀարբմանին մեռել է: Աշխարհքի երեսն ինչքան որ դուռ կա բիրադի գութան, փետուրները կը թափեն, կէրթան: Դու ժողվե՛, լից բարդաններն ու բեր:

Կնիկը վերցրեց բարդաններն ու գնաց դեպի սարի գլուխը:

— Ղշեր, դշեր, — ճվաց, — Հարբմանին մեռել է:

Ինչքան որ դուռ կար աշխարհքի երեսը բիրադի էկան իրանց փետուրները թափեցին ու թռան գնացին:

Հարբմանու կնիկն ուրախ ուրախ հինգ բարդանն էլ բմբուլ լըցրեց ու բերեց տվեց պառաւին:

— Ահա՛ն, — ըսավ, — պառաւ, քու ուզածդ հինգ բարդան բմբուլը:

— Ա՛յ, քու խրատ տվողիդ վիզը տակը մնա, — ըսավ պառաւը, — Հարբմանի՛ն քեզի խրատ տվեց:

Մեկ քանիմ օր էլ որ անցավ, էս անգամ կայնավ Հարբմանու

կնկանն ըսավ թե, — Աղջկաս շհեզի համար էնպես տասվէրկու ձեռք շոր պտի գտնիս, որ թագավորի աղջիկն էլ չունենա:

էլի կնիկն էկավ Հաբրմանուն ըսավ:

— Աղջի՛, — ըսավ Հաբրմանին, — էդպես շի էղնի, ել էդ անաստված պառավի ձեռքից փախնենք, թե չէ էսպեսությունով մեկ օրմ գլուխդ դուզանմ կը բերես:

Եւան մարդ ու կնիկ, պառավից գողտուց ընկան համբա: Խելիմ որ գնացին, — Աղջի, — ըսավ կնկան Հաբրմանին, — հըլա ետ աշե լոնս մարդ-մուրդ շի՞ դաւ: — Կնիկը ետ աշեց:

— Թող ու դումանի պես բանմ, — ըսավ, — գութա հետեներիցա:

— էդ էկողը պառավի աղջիկն է, — ըսավ Հաբրմանին, — գիտեմ:

էն սհաթին կնկան էրավ շաղաց, ինքն էլ եղավ շաղացպան: Երեսը, վրեն գլուխը արոտեց, ելավ կայնավ շաղցի դուռ:

Պառավի աղջիկը վռազ, վռազ էկավ. — Ջաղացպան ախպեր, — ըսավ, — էստից մեկ մարդմ ու կնիկմ շանցա՞ն, չը տեսա՞ր:

— Հա՛ նորաթ է, — սուտ խոսւ ձեանալով ըսավ Հաբրմանին, — կաղամ ընշի՞ չէ:

— Ի՞նչ կըսես, — ըսավ աղջիկը, — ես քեզի հարցնեմ կը, թե մեկ մարդմ ու կնիկմ անցա՞ն էս տեղից, տեսա՞ր թե չէ:

— Գուզես ցորեն բեր, գուզես գարի, որը գուզես, էրկուան էլ կաղամ:

— Ի՞նչ ախմախ մարդ ես, ցնդե՞ր ես, ի՞նչ է, — ըսավ աղջիկն ու հերսոտ հերսոտ հետ գնաց, բիրադի մորը պատմեց:

— Տո՛, էն էր է՛, իսկ էն շաղացպանն էր Հաբրմանին, ա՛յ վիզդ տակդ մնա, — ըսավ պառավը, — շուտ դարձի գնա, բռնե բեր:

Աղջիկը էլի ետ դարձավ, ընկավ Հաբրմանու ու կնկա հետեն:

Հաբրմանին էլ, պառավի աղջիկը որ վազն էկավ իրանցից ու գնաց թե չէ, էլի շաղացը դարձրեց իրան կնիկն ու հետն ընկավ համբա:

Խելիմ տեղ որ գնացին, Հաբրմանին էլի կնկանն ըսավ, — Աղջի՛, հըլա ետ դարձի տե՛ս, թե մարդ-մուրդ գութա՞:

Կնիկը ետ դարձավ. — Վո՞ւ է, — ըսավ, — էն առաջվա թող ու դումանի պես բանը էլի հետեներիցա գութա:

— Վնաս չունի, — ըսավ Հաբրմանին, — էլի պառավի աղջիկն է:

էն սհաթին կնկան էրավ բոստան, ինքն էլ էղավ բոստանչի:

Աղջիկն էլի էկավ վռազ վռազ. — Բոստանչի ախպեր, — ըսավ, —

էստից շաղացալանի հագուստով մարդմ իրան կնկա հետ էկան ան-
ցա՞ն, տեսա՞ր:

— Կա, ընչի՞ չէ, քա՞նի գրվանքա փուրչուլուկ գուզես:

— Ի՞նչ կը խոսի,— ըսավ աղջիկը,— ես քեզի ի՞նչ կը հարցնեմ,
դու ընծի ինչ շուղար կուտաս: Ես կսեմ թե, էստից շաղացալանի հա-
գուստով մարդմ իրան կնկա հետ էկան անցա՞ն, թե չէ:

— Հա էս տարի շատ լավ է բուսնել բոստանս, ի՞նչ ուզես կա,
որից սիրտդ գուզե էնտից տամ:

— Զաղա՞ էս, խո՞ւլ էս, ի՞նչ էս, հարի՞Ֆ,— ըսավ աղջիկն, ու էլի
հերքոտ, հերսոտ ետ դարձավ, գնաց մոր քովը: Ինչպես որ էղել էր,
էնպես պատմեց պառավին:

— Տո՛, էն էր է՛, իսկ էն բոստանչին էր Հաբրմանին, էս ան-
գամին ինքն էղել է բոստանչի, էն դանչղին էլ էրել է՛ բոստան: Վիզդ
տա՛կդ մնար, հա՛, բռնեիր է՛:

Պառավի հերսն ելավ: էս անգամին ինքն ելավ ընկավ Հաբրմա-
նու ու կնկա ետեհն:

Հաբրմանին էլ, որ պառավի աղջիկը գլխից ըռատ էղավ գնաց,
բոստանն էլի փոխեց իրան կնիկը ու հետն ընկավ ճամբա:

Խեղճ տեղ որ գնացին.— Աղջի,— ըսավ էլի Հաբրմանին,— հը-
լա ետ գառի տես, խո մարդ-մուրդ չի՞ գա ետեհներիցս:

Կնիկը ետ դարձավ, աշեց,— Վո՞ւ է,— ըսավ,— էս անգամին
էնպես մեկ թող ու դումանմ գութա, որ նրկինք, գետինք կպեր խառ-
նովեր է իրար:

Հաբրմանին էլ ետ դարձավ, աշեց որ, օղորդ՝ էս անգամվա թող
ու գումանը ուրիշ թավուր բան է:

— էս գալողը պառավն ինքն է, կնի՛կ,— ըսավ,— մուղաթ կեցի,
շառ դժար է էդ անիծածի ձեռքից պրծնելը:

Թող ու դումանը որ մոտեցավ.— Կնիկ,— ըսավ Հաբրմանին,—
թեզ էրա քովիդ սանտրը գետին քցե, անիծած պառավը հասավ:

Կնիկը սանտրը գետին քցեց թե չէ՞ չորս դին սար ու ձոր դար-
ձավ մեշա, իրանք մեշը: Հաբրմանին էլ էն սհաթին կնկան դարձ-
րեց մեկ բարակ ֆիլիդ, ինքն էլ էղավ մեկ օձ, փաթտվավ էդ ֆիլի-
դին ու գլուխը դրեց ֆիլիդի ծերին:

Գողգոթալեն էկավ հասավ պառավը, սաստմի պես շոքավ մեշի
վրեն:

— Ա՛յ օյինբազ,— ըսավ,— ես էլ աղջի՞կն եմ, որ խաբես,—
ըսավ,— չորս բոլորդ դարձրել ես մեշա, էն դանչղին էրել ես ֆի-

լիզ, դու էլ դարձել ես օձ ու փաթտւիւն ես վրեն, գիտե՞ք թե, չը պտի՞ հասկնամ, հա՛:

Հաբրմանին էս խոսքերի վրա լիզուն դուս հանեց:

— Պառավ,— ըսավ,— դու քու աստվածդ, իմ ճամբես մի կըտրի, ես մուրազ ունիմ, թո՛ղ էրթամ իմ մուրազիս հասնիմ:

— Դե՛, որ բանը էդտեղ հասավ, ընձի աղաչեցիր,— ըսավ պառավը,— բաշխեցի քեզի, բեր լեզուդ դի՛ր բերանս ծծեմ, հավաստ ունիմ, ետե գնա՛, որդի՛:

Հաբրմանին լեզուն դրեց պառավի բերանը: Պառավը լավմ ծծեց, կարոտն առավ ու ետ դարձավ էկավ իրան օսկեցե բերդը:

Հաբրմանին էլ, էլի փոխվավ մարդ, Ֆիլիզն էլ փոխեց իրան կնիկը, ընկան ճամբա ու գնացին: Գնացին, գնացին տեյմորի հասան իրանց քաղաքը, մտան իրանց բլրլած տունը: Հալիվորն ու պառավը մեռել էին:

Հաբրմանին էս տունը դարձրեց էլի առաջվա պալատը. բաղչեն, բանը, ամենքը իրան սարքով, ինչպես որ առաջ կար, էլի էնպես: Խաբարը գնաց թագավորին:

— Թագավորն ապրած կենա,— ըսին,— աչքդ լուս պզտի փեսեդ ու աղջիկդ էլի էկան, էլի իրանց առաջվա բաղչեն, բանը, պալատը սարքեցին, մեջը նստան:

Թագավորն ելավ իրան ոտքովը եկավ տեսավ որ, օզորդ ամեն բան էլի առաջվա պես սարքված կը կենա: Մտավ նեա՝ տեսավ աղջրկան ու փեսին: Տեսավ, որ փեսեն օձ տեղից էնպես մեկ աննման տղա էր դարձել, որ իրան սաղ հողի մեջը մեկ հատ էլ չէր գտնվի:

Թագավորը հրամայեց, որ թաղադան հարսնիք էնեն ու իրան աղջկան Հաբրմանու հետ պսակեն: Օխտը զօր, օխտը գիշեր հարսնիք էրին ու Հաբրմանուն թաղադան թագավորի աղջկա հետ պսակեցին:

Էնոնք հասան իրանց մուրազին, դուք էլ հասնիք ձեր մուրազին:

2. ԱՎՃԻ ՇԱՐՈՒՐԻ ՏՂԵՆ

Կէղնի, շի էղնի, Շարուր անունով մեկ մարդ կէղնի:

Էս մարդը շատ գլխավոր ավճի կէղնի: Էս ավճի Շարուրը կունենա մեկ կնիկ, մեկ տղա ու մեկ հատ էլ հալիվոր հորոխպեր: Էս հալիվորը ամեն բանից հասկցող, իմաստուն մարդ կէղնի:

Ավճի Շարուրը մեկ օր կիյնի կէրթա ավճութեան: Էսդին կընկնի, էնդին կընկնի, բան չի անցնի ձեռքը: Ծտե ետ դառնալու օր կէղնի, կաշե օր ահան ճամբու վրա մեկ շանավարմ կայնել է: Հըմը էսքան վախտ, էդ բոյը քաշել էր ավճութեան մեջ, հըլա էդպես շանավար չէր տեսել: Ոչ ջրի շան պես էր, ո՛չ աղվես էր, մեկ խոսքով, վրայի մորթին էնպես մեկ սամուրմ էր, որ արեգակի պես փելքստար կը: Ինչորիսա, էս ավճի Շարուրը ուրախացավ.

— Էս լավ էղավ, աստված էսօրվա զսմաթս էլի հասցուց,— ըսավ ու թվանքն երկնցուց, որ զարկե:

— Յա՛, ավճի Շարուր,— ըսավ շանավարը,— էդ ի՞նչ կէնես, ընձի զարկելո՛ւ կըդատիս: Ես քեզի բան պտի ըսեմ, ուրիշ բան պտի ըսեմ, արի՛ քովս,— ըսավ:

Ավճի Շարուրը զարմացավ. «Էս ի՞նչ թավուր շանավար է,— ըսավ,— որ մարդու պես լեզու ելավ, կը խոսի»:

— Զանըմ,— ըսավ,— ես մարդ, դու շանավար, դու ընձի հեա ի՞նչ գործ պտի ունենաս:

Ու էլի թվանքն երկնցուց, որ զարկե:

— Ավճի Շարո՛ւր,— ըսավ շանավարը,— տե՛ս, գուզես զարկ, հտե գու կը փոշմնիս: Ես միտք ունիմ քեզի մեկ մենծ լավություն էնեմ: Ուրիշ բան պտի խրատ տամ ես քեզի, թե խելք ունիս, թվանքդ քեզի քաշե, արի՛ քովս:

էս անգամ ավճի Շարուրը անկաշ էրավ, էկավ քովը: Քովն էկավ թե չէ՝ էն սհաթին վրա թռավ, բիհն բռնեց, խեղդեց, վար դրեց, լազաթին կերավ:

— Տեսա՞ր,— ըսավ,— ահան քեզի ավճություն, դե հիմի գնա ավճություն էրա:

Ավճի Շարուրի կնիկը ու հորոխպերը աշեցին, որ էս անգամին Շարուրը ետ չէկավ: Մեկ օր, էրկու օր, հրեք օր, տեսան չէ, ձեն ու ձուք չը կա:

Հորոխպերը բանը հասկցավ, որ գլխուն դազիեմ էկել է, հրմա կնկան հեշ բան չըսավ: Քանիմ օր լաց շիվան էրին, էլի նստան ամենքն իրանց տեղը: Տղեն զաթի պզտիկ էր, հեշ բան չը հասկցավ: Էսպես անցավ գնաց:

Խելիմ վախտ որ անցավ, էս տղեն մենծցավ, խելքը բանի հասավ: Ընկավ մեկ օրմ իրանց տան քունջ ու պուճախը, մեկ քոշա տեղ դուռըմ գտավ, զարկեց բացեց, մտավ նես, տեսավ որ լիքը սիլահ է:

— էս իմ հերս ի՞նչ զանիաթի էր, որ,— ըսավ մորը,— էսքան սիլահ կը պահեր:

— Ավճություն կէներ,— ըսավ մերը:

— Ես էլ,— ըսավ,— ավճություն կէնեմ հորս պես:

Հորոխպերը շատ խրատեց էս տղին, որ հոր զանիաթը չը բանցընե: Հոր գլխու գալաժը ըսավ, վախեցուց, հրմը չէղավ:

Մեկել օրը ելավ, սիլահները կապեց, գնաց ավճության: Քանիմ հատ ղուշ զարկեց, էկավ տուն: Էսպես քանիմ վախտ գնաց, տեյմորի լավ սորվավ ավճությունը: Մեկ օրմ էլ էլի կանուխ ելավ գնաց իրան բանին, էս դին, էն դին շատ ընկավ, հեշ բան շանցավ ձեռքը, նիաթը կախեց, ետ դարձավ, որ գա տուն:

Ետ դառնալու վախտը տեսավ, որ ճամբու վրա մեկ շանավարմ կայնել է, վրեն արեգակի պես կը փիլքստա, թվանքը բռնեց որ զարկե:

— Ավճի Շարուրի տղա, կեցի՛, մի՛ զարկե ընձի,— ըսավ ջանավարը,— կեցի՛ գամ քովդ, բան պտի ըսեմ, ուրիշ բան,— ըսավ, ու յավաշ, յավաշ մոտեցավ:

— Վա՛յ ես բու էն...,— ըսավ տղեն,— դու ի՞նչ գիտես, թե ես

ավճի Շարուրի տղեն հմ: Ես ու իմ աստված, դու ես կերել իմ հո-
րրս,— ըսավ ու թվանքը բացեց թե չէ, ջանավարն ընկավ:

էս տղեն մոտեցավ, քերթեց, մորթին բցեց ումուղին ու ուրախ,
ուրախ ընկավ ճամբա, դնաց տուն: Հորոխպերն որ մորթի տեսավ՝
զարմացավ:

— էս որտից ձեռք բցեցիր,— հարցուց:

Տղեն արթղ պատմեց.— Հալ հեթաթ,— ըսավ,— էսպես, էս-
պես էղավ...

— Է՛, լավ էս էրել,— ըսավ,— որդի, զորանաս, հորդ հայի՞ք
հանել ես: Հըմա էս մորթին չէղնիմ, չիմանամ էժան ծախես էգուց:
էս ուրիշ թավուր մորթի է,— ըսավ,— եսուն քիսից պակաս չը
ծախես:

Առավոտուն տղեն մորթին առավ, ընկավ քաղաքը: Էսոր տա-
րավ, էնոր տարավ՝ հեշ դին տվող չէղավ: Որը էրկու քիսա տվեց,
որն էլ իրեր:

— Տո՛, էդ ի՞նչ գին կուտաք,— ըսավ տղեն,— վրես կը խըն-
դաք, կը հասկնա՞ք էս ինչ մորթի է,— ըսավ, ու էլի ետ բերեց տուն:

— Հեշ գին տվող չէղավ,— ըսավ հորոխպորը:

— Տա՛ր թագավորին փեշքաշ,— ըսավ հորոխպերը,— զաթի
էդիկ թագավորի լայեղ բան է, հըլթաթ էն էլ քեզի բանմ կը բաշխե:

Տղեն անկաջ էրավ հորոխպոր խոսքը, առավ ու տարավ թա-
գավորին:

— Թագավորն ապրած կենա,— ըսավ,— էս մորթին քեզի փեշ-
քաշ հմ բերել:

— Լավ ես էրել, որդի՛, շնորհակալ հմ: Լալա,— ըսավ ետե թա-
գավորը,— խաղնադարին ըսա՛՛ էս տղին տասը քիսա փարա տա:

Լալեն խաղնադարին ըսավ: Խաղնադարն էլ տասը քիսի տեղը,
տասը փարա տվեց ու մեկ շամար էլ բերնին զարկեց ու ճամբու
դրեց:

էս տղեն էլ լալով գնաց հորոխպոր քովն ու գլխուն էկածը
պատմեց:

— Ո՛ւ բարով,— ըսավ,— տանեի թագավորին փեշքաշ... ձեռս
տասը փարա ընկավ ու հըլա մեկ շամար էլ բերնիս զարկին ու ճամ-
բու դրին:

— Վնաս չունի,— ըսավ հորոխպերը,— դու համբերե, խո թա-
գավորին գանգատ չէրի՞ր խաղնադարի վրա:

— Չէ՛,— ըսավ տղեն,— բան չըսի:

— Լավ ես էրել, որ բան չես ըսել:

Հիմի էրթանք թագավորի քովը: Էս թագավորն, իրիկունը որ մուկն ընկավ, տեսավ որ, ի՞նչ տեսնի, էս փեշքաշ բերած մորթին շորս դին լուս կուտա: Զարմացավ:

— Լալա,— ըսավ,— էս ի՞նչ բան է, էս մորթին ի՞նչ մորթի է, որ էսպես լուս կուտա:

— Թագավորն ապրած կենա,— ըսավ Լալեն,— էս հըլա հեշ, էսպես օտի մեջն էնքան լուս շի տա: Էս մորթին էնպես մարիֆաթ ունի, թե որ, ըսավ, Ֆլի ոսկորից մեկ հատ պալատ շինվի ու մեջը կախվի, էլ էն վախտը հեշ ճրագ վառել շի ուզե, շամշրաղի պես շորս բոլորը լուս կուտա:

— Է՛, էդքան Ֆլի ոսկոր ո՞րտեղից պտի գտնվի, ո՞րտից պտի բերել տանք, որ պալատ շինվի,— ըսավ թագավորը:

— Ի՞նչ կա որ, թագավորն ապրած կենա,— ըսավ Լալեն,— էդպես մորթի գտնող բերող տղեն, Ֆլի ոսկոր էլ կրնա բերե, էնոր համար էդիկ ի՞նչ մեկ դժար բան է որ:

Մեկել օր առավոտուն կանուխ էկան ավճի Շաբուրի տղին կանչեցին.— Քեյն էրթա՛նք,— ըսին,— թագավորը քեզի կը կանչե:

Էս տղեն առաջ ընկավ գնաց, նես մտավ, գլուխ տվեց, բարեբաղնեց ու թագավորի առաջը կայնավ:

— Տղա՛,— ըսավ թագավորը,— գիտե՞ս ինչ կա, պտի էրթաս ընձի համար էնքան Ֆլի ոսկոր բերես, որ ես մեկ պալատում շինեմ, բերածդ մորթին մեջը կախեմ, որ շամշրաղի պես լուս տա:

— Թագավորն ապրած կենա,— ըսավ տղեն,— էդքան Ֆլի ոսկոր ես ո՞րտից բերեմ, Ֆլի տեղ բիլա ես չիտեմ:

— Էդ քու բանդ է,— ըսավ թագավորը,— որտեղից որ է պտի էրթաս բերես, թե չէ գլուխդ կը զարկեմ:

— Դե՛ որ էդպես է, թագավորն ապրած կենա, հեշ չէ՛ ընձի իրեք օր մոհուլ¹ տուր, էրթամ մտածեմ, տեսնիմ, ետե գամ քովդ: Թե որ կրցա՝ կէրթամ կը բերեմ, թե չէ՛ գլուխս զարկ:

Տղեն նիաթը կախ էրած էկավ տուն. ո՛չ խոսալ, ո՛չ հաց ուտել, ո՛չ բան:

— Էսօր ընչի՞ ես էդպես նիաթդ կախել, որդի՛,— հարցուց հորոխպեքը:

— Ես նիաթս չը կախեմ, ըբա ո՞վ կախե, ոչ բարով էղներ, որ ես էն մորթին էն օրը տարա թագավորին: Հիմի էլ կայնել է թե. «Գնա՛ ընձի համար էնքան Ֆլի ոսկոր գտի բեր, որ ես պալատ շի-

¹ Միւրոց (Մ. Բ.):

նեմ, բերածդ մորթին մեջը կախեմ, որ շամշրաղի պես շորս դին լուս տա: Ես հիմի ո՞ր շահնամեն էրթամ Ֆլի ոսկոր գտնիմ բերեմ: Իրեք օր ետե էլ պտի գլուխս դարկե, որ չը գնացի:

— Էդոր համար դարդ մի էնե, — ըսավ հորոխայերը, — դու հիմի աստված կանչե, ըռահաթ քնի, առավոտուն էլ, ես քեզի ինչ խրատ որ կուտամ, էնպես էրա:

Տղեն քնավ: Առավոտուն ելավ, հորոխայերեն խրատն առավ ու դուզ գնաց թագավորի քովը:

— Թագավորն ապրած կենա, — ըսավ, — քեզնեն գուզեմ քառսուն դավա, քառսուն բարդան բամբակ, քառսուն տիկ գինի, քառսուն հոգի էլ դասապ իրանց սարք ու սուրքովը: Էս ուզածներս բիրադի թաքմիլ կուտաս ընձի, որ էրթամ Ֆլի ոսկորներ բերեմ: Հըմա էս բաներու վրա դու շերեդ հեշ փարա չը պտի խարճես, էսոնք բիրադի կալի փարովը պտի գլուխ գա, թե չէ թլըսումը խարապ կէզնի, ետե Ֆլի ոսկորները էլ չեմ կրնա բերե:

— Կալա, — ըսավ թագավորը, — տղի ըսածները լավ իմացա՞ր:

— Իմացա, թագավորն ապրած կենա:

— Դե գնա՛, էսոնք բիրադի հազը էրա ու էդուց ճամբու դիր թող էրթա:

Կալեն գնաց բիրադի հազրեց ու թասլիմ էրավ տղին: Մեկեւ օրը էս տղեն առավոտուն կանուխ, դասապները, դավեքը, բեռ ու բարխանա առավ ընկավ ճամբա: Էս քյարվանն ընկավ ճամբա գնաց, շատ գնաց, քիչ գնաց, շատ ու քիչն աստված գիտե, զօր գնաց, գիշեր գնաց, տեյմորի հասավ Հնդու երկիրը: Ինչպես որ հորոխայերը խրատ էր տվել, ավճի Շաբուրի տղեն գնաց հասավ ըսած տեղը: Քառսուն հավուզի քովը բեռ ու բարխանեն թափել տվեց, դավեքին ղրկել տվեց հեռու տեղ, հավուզներու ջրերը բիրադի դուս թափել տվեց, բամբակով ջրի ծակերը բիրադի կալենց ու քառսուն տիկ գինին բերեց լցեց էդ հավուզներու մեջը, ամեն տիկը մեկ հավուզի մեջ: Ետե դասապներուն առավ, քաշվավ քիչ հեռու, ծառներու տակը պահ մտավ:

Յորեկվա վախտ որ էլավ, շոքեց թե չէ՝ մեկ էլ ավճի Շաբուրի տղեն տեսավ որ՝ օղորդ, ինչպես հորոխայերն իրան ըսել էր, քառսուն հատ ֆիլ, տոճիկ տալով, սարերուց պրծան էկան, հավուզներու վրա թափան, որ ջուր խմեն: Բերանները մոտեցուցին, հոտմտացին, տեսան, որ էս ջուր չէ՛, ուրիշ բան է, ետ դարձան ու էլի տոճիկ տալով ելան սարերը: Ցրվան ելան սարերը, հըմը քիչմ էլ որ անցավ, ծարավությունը շատ զոռեց, շոքն էլ մեկ թարաֆից, էլի ետ

դարձան, էկան ընկան հավուզներու վրա, էս անգամին է՛լ գինու-
մինու շաշեցին, կուշտ խմեցին: էհ, գինի ու անսովոր անասուն, բի-
րադի էն սհաթին հարբան ու խաշըլ խոտի պես վար թափան:

— Դե դասպենե՛ր,— ըսավ ավճի Շաբուրի տղեն,— հիմի ձեք
վախտն է, վեր ելեք ու գործի աշեք:

Հասպները էս քառսուն ֆլին էլ մորթեցին, բերթեցին, ոսկոր-
ները բիրադի մսեն բաժնեցին, լցին բեռներու մեջը, բարձան ու էլի
ետ դարձան գնացին: Գնացին հասան իրանց երկիրը: Տղեն տաբավ
բեռները թասլիմ էրավ թագավորին: Թագավորը շատ ուրախացավ,
շնորհակալ էղավ:

— Զորանաս,— ըսավ,— որդիս,— ու դարձավ դեպի Լալին,—
Լալա,— ըսավ,— խաղնադարին ըսա թող էս տղին քսանըհինգ քիսա
փարա տա:

Լալեն խաղնադարին ըսավ, խաղնադարն էլ քսանըհինգ քիսա
փարի տեղը քսանըհինգ փարա տվեց ու մեկ հատ էլ բերնին զար-
կեց ճամբու դրեց տղին:

Տղեն փոր-փոշման, տրտում գնաց իրանց տուն, բարեավ հո-
րոխալոր, մոր հետ, քեֆերը, հալերը հարցուց, նստավ:

— է,— ըսավ հորոխալերը,— ֆլի ոսկորները բերի՞ր, թագա-
վորին տվի՞ր:

— Տվի,— ըսավ տղեն:

— է, թագավորը քեզի ի՞նչ փեշքաշ տվեց:

— Հեշ ինչ,— ըսավ տղեն,— թագավորը Լալին ըսավ, որ խաղ-
նադարին ըսե, ընձի քսանըհինգ քիսա օսկի տա, խաղնադարը
քսանըհինգ քիսի տեղ, քսանըհինգ փարա տվեց ու մեկ հատմ էլ
բերնիս զարկեց, ճամբու դրեց:

— է՛, թագավորին խո դու չը գանգտար, բան չըսի՞ր:

— Զէ,— ըսավ տղեն:

— Լավ ես էրել, որ բան չես ըսել թագավորին,— ըսավ հորոխ-
ալերը,— հըլա վախտը չէ, համբերե:

Քանիմ վախտ անցավ. թագավորը պալատը շինեց պրծավ, մոր-
թին կախեց մեջը: Օղորդ օր՝ Լալի ըսածի պես շամշրադի պես շորս
դին լուս տվեց:

— Թագավորն ապրած կենա,— ըսավ Լալեն,— էսպես պալա-
տի մեջ, որ մեկ հատմ էլ Հազարան բյուրյուլ էղնի, էլ թալը աշ-
խարհքի երեսը չի գտնվի:

— է՛, ո՞րտից գտնինք Հազարան բյուրյուլը,— հարցուց թա-
գավորը:

— Ի՞նչ կա որ, թագավորն ապրած կենա, էսքան ֆլի ոսկոր գտնող բերող տղեն, էնիկ էլ կը գտնի կը բերե, Հազարան բյուլբյուլ բերելը ավճի Շարուրի տղի համար ի՞նչ մեկ դժար բան է:

Թագավորը մարդ ղրկեց ավճի Շարուրի տղի հետը, կանչեց: Տղեն էկավ, գլուխ տվեց, բարև բռնեց, թագավորի դեմը կայնալ:

— Գիտե՞ս ընչի համար եմ կանչել քեզի,— ըսավ թագավորը,— ավճի Շարուրի տղա, պտի էրթաս ընձի համար մեկ Հազարան բյուլբյուլ մարես, բերես, թագա շինածս պալատի մեջը պահեմ, որ իմ պալատիս թայը էլ աշխարհքի երեսը չը գտնվի:

— Հազարան բյուլբյուլ ես ո՞րտեղից գտնիմ բերեմ, թագավորն ապրած կենա:

— Որտեղից գուզես գտի բեր, էդ քու բանդ է, չը բերես գլուխդ կը զարկեմ,— ըսավ թագավորը:

Տղեն տեսավ, որ ուրիշ շարա՝ չը կա.

— Դե՛, թագավորն ապրած կենա,— ըսավ,— հեշ չէ իրեք օր ընձի մոհուլ տո՛ւր, էրթամ մտածեմ, տեսնիմ:

— Լավ,— ըսավ թագավորը,— զնա մտածե՛, իրեք օր քեզի մոհուլ:

Տղեն էկավ տուն, էլի նիաթը կախ:

— Հա՛, էլի ի՞նչ կա, ընչի՞ ես էդպես նիաթդ կախել,— հարցուց հորոխպեըր:

— Ի՞նչ պտի էդնի, աստու կրակն եմ ընկել, էսօր էլ թագավորն ընձի կանչել էր թե. «Պտի էրթաս ընձի համար Հազարան բյուլբյուլ գտնիս բերես». ես հիմի ո՞րտեղից էրթամ էդոր համար Հազարան բյուլբյուլ բերեմ, չէրթամ էլ գլուխս պտի զարկեմ:

— Էս անգամիս դժար տեղ է կապել քեզի թագավորը,— ըսավ հորոխպեըր,— հըմը վնաս չունի, ես էլի էդոր հնարքը կը գտնիմ, դու հեշ մի մտածե:

Իրեք օրը թմամալ թե չէ, հորոխպեըր մեկ-մեկ խրատ տվեց տղին, ինչ որ պտի ըսեր թագավորին: Մեկ հատ էլ թուղթ գրեց իրան բերնեն, որ տանի իրան ըսած Կախ չոչին տա ու բարև մնա էրավ հետը:

Տղեն զնաց դյուզ թագավորի քովը, դեմն ելավ, գլուխ տվեց, բարև բռնեց, առաջը կայնալ:

— Թագավորն ապրած կենա,— ըսավ,— կէրթամ ուզածդ Հազարան բյուլբյուլ բերելու, հըմը ընձի պտի տաս՝ քառսուն արար, իրանց սիլլահ ասպարով, բիթտուն ձիով... էսոնք բիրադի Լալի փա-

¹ Ճար (Մ. Բ.):

բոլոր պատի գլուխ գա, դու որ քու քիսիցդ մեկ փարեմ խարճեցիր, թըսումը բոզմիշ կէղնի, ես էլ չեմ կրնա Հազարան բյուրյուլը բերի:

— Լալա՛,— ըսավ թագավորը,— գնա ավճի Շաբուրի տղի ուզածները բիրադի հազը էրա, թասլիմ էրա իրան, թող էրթա:

Լալեն գնաց բիրադի սարքեց, թասլիմ էրավ տղին ու ճամբու դրեց: Ավճի Շաբուրի տղեն առավ քառասուն արաբն ընկավ ճամբա: Զօր գնաց, գիշեր գնաց, տեյմուրի հասավ Քաջանց երկիրը: Աշեց տեսավ, որ ահան, ճամբու վրեն մեկ հալիվոր մարդմ է նստել:

— Բարե քեզի,— ըսավ,— Կախ ջոջ:

— Վա՛յ դու բարով, հազար բարի, վարդ ըռհհանով, ավճի Շաբուրի տղա, էս դու էս տեղրանք ի՞նչ բան ունիս:

Տղեն թուղթը ծոցեն հանեց տվեց, որ կարդա իմանա: Կախ ջոջը գլխե գլուխ թուղթը կարդաց, բիրադի իմացավ:

— Շատ չաթին բան է ուզածդ, ավճի Շաբուրի տղա, հըմա ի՞նչ էնեմ, հորոխպորդ խաթեր հըմար պտի էնեմ:

Ետե Կախ ջոջը մեկ-մեկ խրատ տվեց տղին, թե ո՛ւր պտի էրթա ու ի՞նչ հնարքով, կամ թե Հազարան բյուրյուլն ի՞նչըդ պտի բերե: Խելիմ օր էրթա, պտի մեկ կարմնջի հասնի, էդտեղ ի՞նչ պտի ըսէ, որ անցնի էրթա, ետե պտի մտնի մեկ քաղաք, էդտից ի՞նչըդ պտի անցնի, ետե պտի մեկ հասարիմ առաջ հասնի, ի՞նչ պտի ըսե, որ արաբները թողնին անցնի: Ետե կը հասնի մեկ բադիմ առաջ, դեը չի թողնի, պտի դեին սըպանե, թե ինչըդ պտի սըպանե՞ էն էլ ըսավ: Ետե պտի մտնի բադի մեջը, Հազարան բյուրյուլը սալվի ծառի վրայից վար առնի բերե, ի՞նչըդ պտի բերե... Ինչորիսա, ի՞նչ երկնցընենք, ինչ որ պտի էներ, բիրադի մեկ-մեկ խրատ տվեց տղին, ճամբու քցեց ու արաբներուն էլ չը թողեց, որ հետը տանի, իրան քովը պահեց: Տղեն ընկավ ճամբա գնաց: Խելիմ տեղ գնաց՝ աշեց որ օղորդ՝ Կախ ջոջի ըսածի պես կարմունջմ էկավ առաջը: Կարմունջ հըմը հեշ անցնելու հնար չը կար, վրեն բիրադի գլխե գլուխ էնպես արծի շարխեր էին շինել, էդ շարխերը էնպես կը ֆուտային, որ մարդ մոտենար քիմի՝ կը կտրտեին:

— էս ինչըդ լավ շարխեր են,— ըսավ ավճի Շաբուրի տղեն,— տեսնես հըլա ի՞նչըդ մարդ է էղել էս կարմնջի շինողը:

էս ըսելուն պես՝ շարխերն էն սհաթին կայնան, ճամբա տվին, տղեն անցավ գնաց: Խելիմ գնաց, հասավ Կախ ջոջի ըսած քաղաքը: Քաղաքը մտավ թե չէ. «Վա՛յ հողածինը մտավ մեր երկիրը, հողածինը մտավ մեր երկիրը» ճվացին էդ քաղքի մարդիքն ու շորս թա-

բաֆից, որը թրով, որը մզրախով¹ վազին էդ ավճի Շարուրի տղի վրա, որ կտոր-կտոր էնեն սպանեն, մենծ կտորը անկաշը թողնեն: Էս տղեն էլ, ինչըդ որ Կախ ջոջն իրան խրատ էր տվել, էնպես ճվա-լեն գնաց. «Հողածինը էկել է ձեզի ախպեր էղնի», հողածինը էկել է ձեզի ախպեր էղնի...», էսպես ըսելով գնաց, տեյմորի քաղքեն դուս ելավ:

Քաղքեն դուս ելավ, խելիմ տեղ գնաց, հասավ հասարին: Մոտե-ցավ դարբազին, տեսավ որ ի՞նչ, Կախ ջոջի ըսածի պես՝ դարբազի էս թարաֆն ու էն թարաֆը էնպես արաբներ են կայնել, մզրախները ձեռքերը, որ մարդ սալթ աշելուս, օղորդ որ սյուսյուսվը կը շորնա: Ավճի Շարուրի տղեն էստեղ քիչմ օհմուսով, հըմը հուս էլի իրան ժող-վեց, Կախ ջոջի ըսածը միտքը բերեց:

— Դարբազը բացե՛ք էրթամ ձեզի հուրի աղչիկ բերե՛մ,— ըսավ,— դարբազը բացե՛ք էրթամ ձեզի հուրի աղչիկ բերե՛մ:

Իրեք անգամ որ էս խոսքն ըսավ թե չէ՝ արաբները էն սհաթին դարբազների դանատները² բացին, ճամբա տվին գնաց: Ավճի Շա-րուրի տղեն էլի խելիմ տեղ գնաց, հասավ Հազարան բյուբյուլի բա-ղի դռան առաջը՝ տեսավ որ մեկ ղոշա, իրեք գլխանի ածղահար դև գյուրդը ձեռքը, կայնել է բաղի դռան առաջը:

— Ա՛յ, հա՛յ, հողածին,— ճվաց դևը,— օձն իրան պորտով, ղուշն իրան թևով հըլը էստեղ շէր էկել, դու էդ ի՞նչըդ էկար: Կայնի օր գյուրդս էկավ: Դեն ըսավ ու գյուրդը քցեց թե չէ, տղեն կզավ, գյուրդը էկավ վրայից անցավ:

— Դե՛, հիմի, դև ախպեր, դու կայնի, որ իմ սրես է, ահան էկա,— ըսավ ավճի Շարուրի տղեն ու գլխիխար թուրը դուս քաշեց, հասավ վրա ու մեկ զարկելու պես, դևի իրեք գլուխն էլ մեկեն թռցուց:

— Մեկ էլ զա՛րկ, մեկ էլ զա՛րկ, ա՛յ հողածին,— ճվաց դևը:

— Չէ՛,— ըսավ տղեն,— էլ չեմ զարկի, ես իմ մորես մեկ ան-գամ եմ էղել:

Նուս, ինչըդ որ Կախ ջոջն իրան խրատ էր տվել, էնպես դևի սիր-տը ճղեց, միջեն դուրսիկմ հանեց, բացեց աշեց որ, օղորդ, իրեք հատ ճնճողակ կար մեջը: Էդ իրեքի էլ գլուխները կտրեց թապլեց, որ չէղնի թե հուս դևը էլի սաղնա, շունքի էսոնք դևի հողիքն էին: Նուս բաղի դուռը բացեց մտավ նես:

¹ Նիզակ (Մ. Բ.):

² Փեղկ (Մ. Բ.):

Ընկալ էս դին, էն դին, սալվի ծառը գտալ, ելալ վրեն, Հա-
ղարան բյուրյուլն իրան դաֆասովը¹ վար առալ ու ետ դարձալ
եկալ:

Ետ դառնալն իմացալ էս խեղճ տղեն... մեկ էլ սա՛ր, քա՛ր,
ձո՛ր, բիրադի լիզու ելան, զլզլոցն ընկալ շորս դին, շորս թարա-
ֆից ճվացին թե. «Տարա՛ն, տարա՛ն, տարա՛ն...»: Հըմը էս տղեն էլ,
ինչըղ որ Կախ շոջն իրան խրատ էր տվել, էնպես էլ հեշ ետևը շա-
շեց, զլուխը կախեց, ճամբեն բռնեց ու թեզ-թեզ էկալ: Էկալ տեյ-
մորի հասալ Կախ շոջի քովը:

— Հա, բերի՛ր,— ըսալ Կախ շոջը:

— Բերի,— ըսալ տղեն:

— Դե՛ գնա՛, աստված հետդ:

Ավճի Շաբուրի տղեն էլի իրան քառսուն ձիավոր արարն առալ
ընկալ ճամբա, էկալ ելալ իրանց քաղաքը, գնաց դյուզ թագավո-
րի դռան առաջը, ձիուց իջալ, նես մտալ, զլուխ տվեց թագավո-
րին ու,— Թագավորն ապրած կենա,— ըսալ,— ահան ուզածդ Հա-
ղարան բյուրյուլը բերի:

— Վա՛յ զորանաս դու, շատ ապրի՛ս,— ըսալ թագավորը: Ետև
դարձալ կալին.— կալա,— ըսալ,— խազնադարին ըսա, որ ավճի
Շաբուրի տղին եռեսունհինգ քիսա փարա տա:

Կալեն խազնադարին ըսալ: Խազնադարն էլ կանչեց տղին,
եռեսունհինգ քիսա փարի տեղ, եռեսունհինգ փարա տվեց, մեկ հատ
էլ բերնին զարկեց ու ճամբու դրեց:

Էս ավճի Շաբուրի տղեն էլի նիաթը կախ, ձեռը ծոցը, գնաց
իրանց տունը, բարեկալ մոր, հորոխպոր հետ:

— Բերի՛ր Հաղարան բյուրյուլը,— հարցուց հորոխպերը:

— Բերի, հա՛, ոչ բարով բերեի, չարչարանքս էլի գնաց կորալ:
Թագավորը թամբահ էրալ կալին, որ խազնադարին ըսե ընձի եռե-
սունհինգ քիսա օսկի տա, խազնադարն էլ ընձի կանչեց, եռեսուն-
հինգ քիսի տեղ, եռեսունհինգ փարա տվեց, ու մեկ հատ էլ բերնիս
զարկեց, ու ճամբու դրալ: Ես էս անգամին ասասա՞ պտի էրթամ թա-
գավորին գանգատվիմ, ի՞նչ գուզե էղնի:

Հորոխպերը իմաստուն մարդ էր, չը թողեց:

— Կեցի,— ըսալ,— հըլը վախտը չե, համբերե, էդոր էլ օրեն
գուբա:

¹ Վանդակ (Մ. Բ.):

² Անշուշա (Մ. Բ.):

Հիմի էրթանք թագավորի քովը: Էս Հազարան բյուքյուլը որ էղավ, պրծավ, քանիմ վախտ անցավ: Մեկ օր էլ խոսքի մեջ էս Լալեն կայնավ թագավորին ըսավ թե.— Թագավորն ապրած կենա, հիմի քեզի մեկ բան մենակ մնաց պակաս, էրկուս ըսես, չէ, մեկ հատ էլ որ Հուրի աղջիկ ձեռք բերես, թագուհի էնես, էլ քու թայդ թագավոր, սաղ արարոց աշխարհքը չի ճարվի, մեկ հատմ կէղնիս:

— Է՛, Հուրի աղջիկ ո՞րտից ձեռք բերենք:

— Ի՞նչ կա որ, թագավորն ապրած կենա,— ըսավ Լալեն,— Հազարան բյուքյուլ գտնող բերող տղի համար, Հուրի աղջիկ գտնել բերին ինչ դժար բան է:

— Դե՛, ղրկեցե՛ք կանչեք ավճի Շաբուրի տղին,— ըսավ թագավորը:

Լալեն մարդիք ղրկեց տղի ետևից: Էս մարդիքը գնացին:

— Քեզի էրթանք,— ըսին,— թագավորը քեզի կը կանչե:

Էս տղեն էլ, էլի ընկավ առաջ էկավ, նես մտավ, գլուխ տվեց, բարե բռնեց ու թագավորի առաջը կայնավ:

— Քեզի գիտե՞ս ընչի հըմար եմ կանչել, ավճի Շաբուրի տղա,— ըսավ թագավորը,— էս անգամին պտի էրթաս ընձի համար մեկ հատ Հուրի աղջիկ բերես, թագուհի էնեմ, որ իմ թայըս թագավոր արարոց աշխարհքի երեսը էլ հեշ չը ճարվի, ես մեկ հատ էղնիմ:

— Թագավորն ապրած կենա, ես ո՞րտեղից Հուրի աղջիկ գտնիմ բերեմ:

— Էդ քու բանդ է՛,— ըսավ թագավորը,— Հազարան բյուքյուլ գտնող բերողը, Հուրի աղջիկ էլ կրնա բերե: Դու գիտես, չը գնացիր բերելու գլուխդ զարկել կուտամ:

Տղեն տեսավ որ ուրիշ շարա չըկա, էլի իրեք օր ժամանակ ուզեց թագավորեն, որ մտածե, տեսնի:

Ու էլի կոտրած սրտով ետ դառավ էկավ տուն, հորոխպորը գանգատվավ:

— Աստու կրակն եմ ընկել,— ըսավ,— հիմի էլ թագավորը կայնել է թե. «Գնա ընձի համար մեկ հատ Հուրի աղջիկ գտի բեր, որ թագուհի էնեմ», Հուրի աղջիկ ես հիմի ո՞րտեղից բերեմ, չէրթամ էլ՝ իրեք օր ետև գլուխս զարկել կուտա:

— Դարդ մի էնե,— ըսավ հորոխպերը,— էգոր բերելը Հազարան բյուքյուլ բերելուց շատ ղուլայ է, ես քեզի բիրադի խրատ կուտամ, ինչըդ որ կսեմ, էնպես էրա:

Իրեք օրը թմմելու էղավ թե չէ, հորոխպերը էս տղին բիրադի

խրատ տվեց, ինչ որ պտի ըսեր, ու ղրկեց Թագավորի քովը:

Տղեն գնաց Թագավորի քովը:

— Թագավորն ապրած կենա,— ըսավ,— կէրթամ Հուրի աղջիկ բերելու, հըմը ընծի պտի տան քառսուն հատ գյամի¹, քառսուն հատ ջահել, ազապ տղեր, միայն քառսունն էլ պտի մենծամենծ մարդու տղեր էղնին, քառսուն հատ աղջիկ, քառսուն ձեռք դավուլ զուռնա, ամեն գյամու մեջն էլ մեկ-մեկ հատ օտեք պտի սարքել տաս: էսոնց, բիրադնի հացը, ջուրը, հմակը, ամեն բանը տեղակի պտի հաղը էնել տաս. ու քու² ջերեդ փարեմ էլ չը պտի խարճես, էս ուզածներս բիրադի կալի քիսիցը պտի էղնի, դու որ փարեմ խարճեցիր, թլըսու-մը խարապ կէղնի, ես էլ չեմ կրնա Հուրի աղջիկը բերել:

— Կալա՛,— ըսավ Թագավորը,— տղի ըսածները լավ իմացա՞ր, պտի էրթաս էսոնք հազը էնես, տաս իրան, ճամբու դնես՝ էրթա:

Կալեն քիթ ու մուռը կախած դուս ելավ, էլ ի՞նչ պտի էներ, Թագավորի խոսքը խո չէ՞ր կրնա գետին քցի: Գնաց տղի ըսածները քանիմ օրվա մեջ բիթտուն հազրեց, Թասլիմ էրավ իրան ու ճամբու դրեց:

Ավճի Շաբուրի տղեն քառսուն գյամին էլ բաց թողեց ծովի երեսը՝ գնաց: Գնա՛ց տեղմորի հասավ ծովի օրթեն: էստեղ կայնեցնել տվեց գյամիքն ու սկսեց հարսնիքներ էնել: Ասուու իրան օրը մեկ ձեռք դավուլ զուռնեն զօր ու գիշեր զարկել տվեց, մեկ աղջիկը մեկ տղի հետ պսակեց ու մեկ գյամու ջոկ օտեն տվեց իրան: էսպես քառսուն օրվա մեջ, քառսուն աղջիկն ու տղեն էլ բիրադի իրար հետ պսակեց, ամենքին մեկ-մեկ օտա տվեց ու ինքն էլ, ինչպես որ հորոխակ-րը խրատ էր տվել, քաշվավ իրան օտեն:

էն պինդ վերջի օրը ինքը մենակ նստավ ու քառսուն ձեռք դավուլ զուռնեն էլ զարկել տվեց: Իրեք զօր, իրեք գիշեր դավուլ զուռնեքի ձենը հեշ կտրել չը տվեց, դմբդմբոցը սաղ ծովը բռնեց: Հուրի աղջիկներն էլ ծովի տակը դիվադադար էղան: էսոնք իրեք քուր էին:

— Զա՛նմ,— ըսավ մենծ քուրը մեկելոնց,— ավճի Շաբուրի տղի էրածը էս ի՞նչ բան է, քառսուն օր դավուլ զուռնա շալեց, իրան համար հարսնիք էրավ հերիք չէր, էսօր քառսուն ձեռք դավուլ զուռնեն էլի զարկել կուտա, էս մեր քունն ու դադարը կտրեց, էսպես բան չի էղնի: Համ մեր սինոռի մեջը գա, ու համ էլ մեր գլխուն էս օյինը խաղա՞, աղջի՛,— դարձավ ըսավ պզտի քուրոջը,— գնա էդ

¹ Նավ (Մ. Բ.):

տղին մեկ դաքութենովմ իմ քովս բեր. հետը խաթրով խոսա, ըսա թե մենծ քուրս քեզի կը կանչե, բան պտի ըսե: Մեկ բեր իմ ձեռքս քցե, տես էնոր գլխուն ես ի՞նչ օյին կը հանեմ:

Պզտի Հուրին ելավ ջրի երեսը, մտավ ավճի Շարուրի տղի կեցած գյամին:

— Բարե քեզի,— ըսավ,— ավճի Շարուրի տղա, մենծ քուրս շատ բարե էրավ, ըսավ. «Թող գա քովս, բան պտի ըսեմ»:

Տղեն հեշ տերը չէղավ, յանի գյուվա հեշ բան չիմացավ, յասաման չիբուխը ձեռքը քաշելեն կէրթար գութար օտի էս գլխեն էն գլուխը:

— Յա՛, ավճի Շարուրի տղա,— նորից ըսավ աղջիկը,— քեզի հետ եմ, չե՛ս իմանա, մենծ քուրս քեզի շատ բարե էրավ, ըսավ. «Թող գա քովս, բան պտի ըսեմ»:

Տղեն էլի հեշ տերը չէղավ, յանի գյուվա իրան հետ շեն:

Աղջիկը նեղացավ:

— Շա՛տ մենծ մարդ ես, հա՛,— ըսավ,— որ թանազուկ չես էնե, հետս բիլա խոսալու:

էլի գյամուց ելավ ընկավ ծովը, սըկավ, գնաց մենծ քուրոջ քովը:

— Զա՛նըմ,— ըսավ քուրոջը,— հեշ թանազուկ չէրավ բիլա հետըս խոսար, մարդ չիտե, թե ի՞նչ թավուր տղա է, լալ է, խուլ է, ի՞նչ է, ի՞նչ էրի չէրի հետս չը խոսաց:

— Ա՛յ լաչառ,— ըսավ մենծ քուրը,— սիրուն տղա տեսար, հա՛, չը դմըշար որ հետդ բերեիր: Աղջի՛,— ետե ըսավ միջնեկ քուրոջը,— հիմի դու գնա: Գնա՛ հըմը, չէղնի թե դու էլ էնպես էնես, բալքի թե, մեկ դաքութենովմ մախսուս խաբես բերես:

Միջնեկ Հուրին ելավ ծովի երեսը, մտավ գյամու մեջը:

— Բարե քեզի,— ըսավ,— ավճի Շարուրի տղա. մենծ քուրս քեզի շատ կարոտով բարե էրավ, ըսավ. «Թող գա, մեկ երեսը տեսնիմ, էլի էրթա»:

Թե օտի պատերուց ձեն ելավ, ավճի Շարուրի տղի բերնից էլ խոսք ելավ: Աղջկա վրեն շաշեց բիլա, յասաման չիբուխը ձեռքն, էլի կէրթար գութար օտի էս գլխեն էն գլուխը:

— Յա՛, քեզի հետ եմ է՛ ավճի Շարուրի տղա, դու հեշ ձեն չես հանե՛:

Տղեն էլի հեշ տերը չէղավ, յանի գյուվա իրան հետ շեն:

— Ո՛վվե, ի՞նչ մենծ մարդ ես էղել,— ըսավ աղջիկը,— որ թա-

նագուկ էլ շնա էնի մեզի պես աղջկներու հետ խոսալու, քեզի մարգու տեղ դրին, դուն էլ շատ ուռար ջանիդ վրա:

Տղեն էլի հեշ տերը չէղավ: Հուրին ինքն իրան շատ նեղացավ, դուս ելավ տղի մոտից, ընկավ ծովը, սըկավ ու գնաց քուրերու քովը:

— Դու է՞լ չը կրցար բերելիդ էդ տղին, աղջի՛,— հարցուց մենծ քուրը:

— Զանըմ, — ըսավ Հուրին, — յասաման լիբուխը դրել է բերնին ու օտի էս գլխեն էն գլուխը կէրթա ու դուքա, ինչ կըսես, հեշ տերը չի էղնի, մարդու վրա բիլա չի աշե:

— Կեցե՛ք, կեցե՛ք, — ըսավ մենծ քուրը, — կեցե՛ք, ես էրթամ քերեմ, էդ ձեր բանը չէ:

Էս անգամին մենծ Հուրին ելավ ծովի երեսը իրան աղախիննե-րով, ծովը տալդալամիշ էղավ՝ նես մտավ գյամուս մեջը, աղախին-ներն էլ ետևիցը:

— Ավճի Շարուրի տղա, — ըսավ Հուրին, — դու էդ ի՞նչ մենծ մարդ ես էղել, որ էս քառսուն օր է մեր սինոռի մեջը դավուլ դուռնա լալել տալով դիվադագար էրիդ մեզի, ետև էլ քուրերուս կը դրկեմ, քեզի կը կանչեմ քովս, հեշ թանաղուկ շնա էնի բիլա հետները խոսալու, քու միտքդ ի՞նչ է:

Տղեն էլի հեշ տերը չէղավ, յանի գյուվա իրան հետ շնա:

— Խո՞ւլ ես, լա՞լ ես, փե՞տ ես, քա՞ր ես, ի՞նչ ես, — ըսավ հուրին, — որ շնա խոսա, հիմի պտի քաշվիս էրթա՞ս սինոռիցս թե չէ, մեկ ջուղարմ տուր ընծի:

Տղեն էլի հեշ տերը չէղավ: Հուրին կատղավ:

— Ավճի Շարուրի տղա, — ըսավ, — էս սհաթին ընծի մեկ սաղ ջուղարմ կուտաս՝ տուր, թե չէ, ահան էս է, գյամուց դուս ելա, ծովի ջրերուն կըսեմ, որ քառսուն գյամիդ էլ բաթրմիշ էնեն:

Տղեն էլի հեշ չը խոսաց, ջուղար չը տվեց: Հուրին էն է ետ դարձավ, որ գյամուց դուս գա ընկնի ծովը, ավճի Շարուրի տղեն էն սհաթին լիբուխը թապլեց ձեռքից, հասավ ետևից, մազերից բռնեց, փաթթեց թևը:

— Գյամըլի՛ք, — ճվաց, — գյամիքը բաց թողեք:

Գյամըլիքը քառսուն գյամին էլ բաց թողին, ընկան ճամբա: Աղախինները բիրադի իրանց քցեցին ծովը, խլուսան, Հուրին մնաց ադի ձեռքը: Առաջ քիւմ շարշուվավ Հուրին, բալթի թե մազերը պրծցնե տղի ձեռքից, իրան քցե ծովն ու պրծնի:

— Բաց թող մազերս, ավճի Շարուրի տղա, — ճվաց քանիմ ան-

¹ Ալեկոսկեցավ (Մ. Բ.):

գամ, հըմը ետե երոր տեսավ, որ տղեն իրան անկաշ չի էնե, ծոցեն մահրամեն¹ հանեց, քցեց ծովը:

— Մովի ջրեր, ծովի տալղեք,— ճվաց,— բաթմիշ էրեք գյամիքը:

Մովի ջրերը կատղան-փոփրան, տալղեքը չորս թարաֆից սարի պես էկան զարկվան գյամեքին, էն է քիշ մնաց որ բաթմիշ պտի էնեին: Տղեն վախեցավ, ըռանկ-մռանկը քցեց, ձեռները դողացին:

— Հա՛, ավճի Շաբուրի տղա,— ըսավ Հուրին,— հիմի՞ ինչ կըսես, պտի բաց թողնե՞ս մաղերս, թե չէ գյամիքդ բաթմիշ էնել տամ:

Տղեն բաց չըթողեց մաղերը.— Գուզես բաթմիշ էնել տուր,— ըսավ,— էլի բաց չեմ թողնի:

Տալղեքը շատցան, չորս թարաֆից էկան թոփ էղան սարի պես, էն է որ պտի զարկեին գյամեքին ծովի օխտը դաթը անցնեին, մեկ էլ էն թարաֆից աստու հրամանով մե Ջմրութ դուշմ էկավ, աղջկա մահրամեն ջրից հանեց, բերեց տվեց ավճի Շաբուրի տղին ու ինքն էլի թուով գնաց: Էս մահրամեն տղեն դրեց ջերը, ծովը հանդարտավ: Հուրին էլ խեղճցավ, ձենը կտրեց:

Իրան սինոռից դուռ ելան պրծան: Քանիմ օր էլ գնացին, գյամիքը հասան իրանց երկիրը: Բիրադի դուռ ելան գյամուց: Տղերքն առան կնանիքն ու գնացին ամեն մեկն իրանց տունը: Ավճի Շաբուրի տղեն էլ առավ Հուրին, տարավ թագավորի քովը:

— Թագավորն ապրած կենա,— ըսավ,— ահան քու ուղածդ Հուրի աղջիկն էլ:

Թագավորը Հուրին որ տեսավ, խելքը գնաց.

— Ա՛յ զորանաս դու,— ըսավ,— զորանաս: Ետե դարձավ Լալին.— Լալա ըսավ,— խաղնադարին թամբա էրա, ավճի Շաբուրի տղին թող քառսուն քիսա փարա տա:

Լալեն խաղնադարին ըսավ, խաղնադարն էլ կանչեց տղին, քառսուն քիսա փարի տեղը՝ քառսուն փարա տվեց ու մեկ հատ էլ բերնին զարկեց ու ճամբու դրեց:

Էս էտեղ թող մնա, մենք էրթանք Հուրու քովը: Իրիկուն որ էղավ, թագավորն ելավ գնաց Հուրի աղջկա օտեն, որ հետը տեսնվի: Թագավորն որ նես մտավ, Հուրին էն սհաթին բանը հասկցավ, ելավ կայնավ:

— Թագավորն ապրած կենա,— ըսավ,— ես մեկիմ վրա գանգատ ունիմ, տեյմորի էն գանգատս չը վերջացնես, չեմ թողնի մոտիկ

¹ Թաշկինակ (Մ. Բ.):

գաս, ղուլայ բան չէ հուրի աղջկան կնիկ էնելը, աշե, մոտիկ ես էկել թե չէ ջիններու կըսեմ, քեզի կը խեղդեն: Էգուց քու սինոդապետներուդ, Լալիդ, իշխաններուդ բիրադի թոփ կէնես, ընծի բերող տղին էլ կը կանչես, ես ինչ որ ըսելու ունիմ, էնտեղ կսեմ:

Էս խոսքերու վրա թագավորը կայնավ մնաց: Փոր-փոշման ետ դառավ, թաքրար էլի էկավ իրան օտեն:

Շտե Հուրէն կանչեց Լալին.— Լալա, ըսավ,— էս սհաթին կէր-թաս քու ոտքովդ էն ընծի բերող տղին կանչես գուքա էստեղ:

Լալեն գնաց ավճի Շարուրի տղի հտեր:

— Քեկե էրթանք,— ըսավ,— Հուրին քեզի կը կանչե:

Տղեն ելավ էկավ, նես մտավ Հուրու օտեն:

— Զ'առաջ արի,— ըսավ Հուրին,— ավճի Շարուրի տղա, նատի էսպես դեմ ու դեմս: Դու ընծի բերիք թագավորի հրմար, հրմա ես էնպես մարդու կնիկ դարձողը չեմ: Դու ես բերել ընծի, քեզի էլ պտի առնիմ, քեզնից սավայի մարդ իրավունք չունի ընծի առնելու: Ընծի հայտնի է, թե դու ի՞նչըդ տղն ես, գլխուդ գալածը բիրադի ես գիտեմ՝ թագավորին սամուր փեշքաշ էնելդ էլ, Ֆլի ոսկոր բերելդ էլ, հազարան բյուլբյուլ բերելդ էլ, Լալի էրածն էլ, խազնադարի էրածն էլ: Էսոնք բիրադի ընծի այան է: Հիմի իմ միտքս էն է, որ թագավորին, Լալին ու մեկ էլ խազնադարին խեղդել տամ, քեզի էս երկրին թագավոր դնեմ, ես էլ քեզի թագուհի էղնիմ: Հըմը խոսքես պտի դուա չը գա՛ս:

— Դուա չեմ գա Հուրի աղջիկ,— ըսավ տղեն,— ինչըդ գուզես էնպես էրա:

— Էգուց թագավորը պտի իրան սինոդապետներուն թոփ էնե, Լալեն ու խազնադարն էլ պտի ընտեղ էղնին, քեզ էլ պտի կանչեն, ես էլ պտի գամ էնտեղ, ինչ որ խոսալու եմ, պտի խոսամ: Էնտեղ որ քեզի բան կը հարցնեմ, չէղնի՞ թե թագավորից, բանից վախենաս դյուզ չըսես, Լալեն ու խազնադարն ինչ օյին որ հանել են գլխուդ, բիրադի էնտեղ մեկ-մեկ ըսա, թող սինոդապետներն իմանան:

— Շս վախեցողը չեմ Հուրի աղջիկ,— ըսավ տղեն:

— Դե՛, հիմի էն մահրամեն, որ ես թալլեցի ծովը, ետե Զըմ-րութ ղուշն բերեց քեզի տվեց, տուր ընծի, էնիկ թըլըսում ունի: Էգուց էնտեղ ինչ մարիֆաթ որ ես բանցնելու ունիմ, էնով պտի բանցնեմ:

Տղեն հանեց մահրամեն տվեց:

— Դե՛ հիմի գնա,— ըսավ տղին,— Էգուց ինչ վախտ որ կը կանչեն, արի:

Տղեն ելավ ուրախ-ուրախ գնաց տուն:

Մեկեւ օրը թագավորը թեզոք իրան սինոդապետներուն թոփ էնեւ տվեց, հըլը հեշ խաբար չէր, թե բանը ո՞րտեղ պտի կայնի, լալին ու խաղնադարին էլ բերել տվեց: Մարդ զրկեց ավճի Շաբուրի տղին կանչել տվեց. էն էլ էկավ: Բիրադի որ թոփ էղան, մնաց մեկ հուրին:

— Դե՛, գնացե՛ք հիմի Հուրի աղջկան իմաց տվե՛ք թող գա, տեսնենք հըլը ի՞նչ գանգատ ունի,— ըսավ թագավորը:

Գնացին էն սհաթին Հուրի աղջկան էլ իմաց տվին, էն էլ ելավ էկավ, նես մտավ, շորս թարաֆն աշեց, տեսավ որ բիրադի թոփ են էղել:

— Թագավորն ապրած կենա,— ըսավ,— էս ընծի բերող տղեն, որ սամուրը բերեց քեզի փեշքաշ, ի՞նչ տվիր իրան:

— Տասը քիսա փարա տվի,— ըսավ թագավորը:

— Դու քու ձեռքո՞վդ տվիր, թե թամբա՛հ էրիր, որ տան:

— Լալին ըսի, որ խաղնադարին թամբա՛հ էնե, տղին կանչե՛, տա:

— Է՛, տղա՛,— ըսավ Հուրին,— խաղնադարը քեզի տասը քիսա փարեն տվե՛ց:

— Չէ,— ըսավ տղեն,— Լալեն խաղնադարին ըսավ, խաղնադարն էլ ընծի կանչեց տասը քիսա փարի տեղը, տասը փարա տվեց ու հըլը մեկ հատ էլ բերնիս զարկեց, ճամբու դրեց:

— Է՛, խաղնադար, էս տղի ըսածն օղո՞րթ է, հա՛:

Խաղնադարը կմկմաց:

— Դյուզ էղածն ըսա,— ըսավ Հուրին,— թե չէ էս սհաթիս ջիներուս՝ կըսեմ քեզի խեղդեն:

— Հա՛,— ըսավ խաղնադարը,— օղորթ է տղի ըսածը, Հուրի աղջիկ, տասը քիսի տեղ, տասը փարա տվի ու մեկ հատ էլ բերնին զարկի, ճամբու դրի:

— Է՛, ընչի՞ էդպես էրիր, թագավորի խոսքը ընչի՞ գետին քցեցիր:

— Լալեն ըսավ էդպես էնեմ, որ փարեն մեկ տեղ կիսենք:

— Լա՛վ,— ըսավ Հուրին,— Է՛, թագավորն ապրած կենա, ֆլի ոսկորներն որ բերեց, ի՞նչ տվիր էս տղին:

— Քսանըհինգ քիսա փարա տվի,— ըսավ թագավորը:

— Քու ձեռովդ տվի՞ր, թե էլի թամբա՛հ էրիր, որ տան:

— Չէ, Լալին ըսի, որ խաղնադարին ըսե, տղին կանչե՛, տա:

— Է՛, տղա, խաղնադարը քեզի կանչե՛ց, քսանըհինգ քիսա փարեն տվե՛ց:

¹ Զար ոգիներ (Մ. Բ.):

— Չէ,— ըսավ տղեն,— քսանըհինգ քիսա փարի տեղը քսանը-
հինգ փարա տվեց ու մեկ հատ էլ բերնիս զարկեց, ճամբու դրեց:

— Լա՛վ,— ըսավ Հուրին,— Հազարան բյուրյուլ բերելուս ի՞նչ
բաշխեցիր տղին, թագավորն ապրած կենա:

— Լալին ըսի, որ խազնադարին թամբահ էնե, տղին կանչե,
եռսունըհինգ քիսա փարա բաշխե:

— Տղա՛, էս փարեն խազնադարից գնացիր առա՛ր:

— Խազնադարը ընձի կանչեց, եռսունըհինգ քիսա փարի տեղը՝
եռսունըհինգ փարա տվեց, ու էլի մեկ հատ բերնիս զարկեց, ճամ-
բու դրեց:

— Է՛, ընձի բերելուդ համար, որ թագավորը թամբահ էրավ
լալին՝ խազնադարին ըսե, քեզի քառսուն քիսա փարա տա, խազ-
նադարը քեզի էդ փարեն տվե՛ց,— հարցուց հուրին:

— Էլի քառսուն քիսի տեղը՝ քառսուն փարա տվեց ու մեկ հատ
էլ բերնիս զարկեց, ճամբու դրեց:

— Է՛, թագավորն ապրած կենա,— ետե դարձավ ըսավ թագա-
վորին Հուրին,— հըլը ըսենք էս Լալեդ ու խազնադարըդ մեկ անգամ
իրանց խղճմտանքը մտեհան էին էրել, էդպիս անաստվածություն
կէնեին, հապա դու, որ էս տղին կը զրկեիր՝ հա էս է, գնա ընձի հը-
մար ֆլի ոսկոր բեր, հազարան բյուրյուլ բեր, ըշտա հուրի աղջիկ
բեր... մեկ օրմ էլ չը պտի՝ կանչեիր հարցնեիր, իմանայիր, թե էդ
բաշխածդ փարեքը տղի ձեռքը կընկնե՞ր, թե չէ: Ես գիտեմ, թե
էսոնք բերելուս ինչքա՞ն շարշարանք է կերել էս խեղճ տղեն: Էս
օրե՞նք է քու էրածդ: Յա դու էդ ի՞նչըդ թագավոր ես, որ խազնեդ
տվել ես էս գողերու ձեռքը:

Թագավորը, Լալեն, խազնադարը կուռ էրկաթ կտրան, էսոր
դեմը հեշ բան չը կրցան ըսեին, սինոդապետներն էլ ամոթուց, բի-
րադի քթերը կախեցին:

Հուրին հանեց ծոցից թլըսումի մահրամեն, թափ տվեց.

— Մովի ջինե՛ր, ծովի քաջքե՛ր,— ճվաց,— էս սհաթին՝ ձեզի
էստեղ գուզեմ:

Չորս թարաֆից նես թափան ծովի ջիները:

— Ի՞նչ կա,— ըսին,— Հուրի խաթուն:

— Թագավորին, Լալին, խազնադարին, էս իրեքին էլ տարեք,
ծովի ջրերու տակը խեղդեցեք:

Իրեքին էլ էն սհաթին ամփոփեցին, տարան ջիները:

Ետե Հուրին դարձավ սինոդապետներուն.

— Սինոդապետներ,— ըսավ,— հիմի իմ միտքս էն է, որ ավճի

Շարուրի տղին թագավոր դնեմ, ես էլ էղնիմ ձեզի թագուհի, ի՞նչ
կըսեք, հիմի իմ խոսքիս պտի անկաջ էնե՞ք, թե չէ ջիններուս ըսեմ,
ձեզ էլ տանին խեղդեն։

Սինոդապետները բիրադի ընկան ոտները.— Դու գիտես ըսին,—
Հուրի աղջիկ ինչըդ գուզես, ի՞նչ որ քու կամքդ է, էնպես էրա, գոռ
թագուհի, էնիկ թագավոր, էրկուսդ էլ մեր գլխու վրա տեղ ունիք։

Բանը վերջացավ։ Բաշլալեցին՝ հարսնիք. քառսուն զօր, քառ-
սուն գիշեր հարսնիք էրին ու էս էրկուսին իրար հետ պսակեցին։
Ավճի Շարուրի տղեն դարձավ թագավոր, Հուրին էլ էղավ հոգա-
ծիներուն թագուհի։

Երկնքեն իրեք խնձոր ընկավ՝ մեկը ըսողին, մեկը՝ լսողին, մեկն
էլ էս հեքիաթը գրողին։

¹ Սկսեցին (Մ. Բ.)։

3. ՂԸՌ-ԱԹ

Կէղնի շէղնի մե թագավորմ կէղնի, էդ թագավորը շատ հարուստ կէղնի:

Մե օրմ էդ թագավորը միտք կէնե թե. «Ֆիլան ծովի մեջը մե հուրի փերու աղջիկ կա, էրենկ թե ձեռքս ընկներ», էդ ըսելու պես՝ աչքերը հանեն ու կը տանին: Էդ թագավորն է, էս կողմ, էն կողմ, դոխտուրներ կը կանչե, հեշ մեկմ շի կրնա իլլաճմ էնե:

Մենձ տղեն մե օրմ հորը կըսե կը թե.

— Հայրիկ, մե խուրջինմ օսկի տու ընծի, մե լավ ձիմ տուր, լավ թուրմ, թվանքմ, ես էրթամ աչքերդ գտնիմ բերեմ:

Հերը կըսե.— Օղուկ, դու ի՞նչ պըտի կրնաս իմ աչքերուս դեղը բերե:

Կըսե կը թե.— Քու ի՞նչ բանդ է, ես բերեմ կը:

— Տե օր էդպես է, ահան քեզի մե խուրջին օսկի, գնա՛, մտի գոմը, որ ձին օր կը հավնիս հեծի, գնա:

Տղեն գելնի կէրթա կը, հոր ըսածի պես ձիմ կը քաշե դուս, խուրջինմ օսկի կառնի ու կէրթա: Շատ կէրթա, քիշ կէրթա, շատն ու քիշը աստված գիտե, կէրթա կը տեսնի օր մե մենձ ձորի մեջ տեղմ կա, օր հազար ունդ ծաղիկներ է բուսնած: Ինքն իրան կըսե. «էս ծաղիկներն օր հորս աչքերը շաղցընեն, հեշ բանմ շի սաղցընե»:

Էդ ծաղիկներից բիտառունից էլ կը պոկե, կառնի գուքա կը: Վառնի գուքա կը հոր քաղաքը, հորը կըսե.

— Հայրիկ, աչքդ լուս, աչքերուդ դեղը բերել հմ:

Բերեն կը էդ ծաղիկները, իրար կը խառնեն, կէփեն ջրով, դնեն կը հոր աչքերուն, հեշ օգուտ չի տա:

Հերը հարցնե կը, թե.— Ա՛յ տղա, էս ծաղիկները դու հո՞ւրտից բերի:

Կըսե.— Հնդու երկիրը գնացի, ֆիլան ձորի մեջը հազար հ'ըռանգ ծաղիկ էր բուսած, քաղեցի բերի:

Հերը կըսե.— Հե՛յ, օղուլ, էդ ձորը էն ձորն է, օր ես քսան տարի հառաջ Հնդու թագավորի հետ օր ես կոխ էրի, ձիանս էդտեղ յաթաղ էին տվել, փթրել էին, էդ փթրից էդպես ծաղիկներ է էղել. հըլպըտ շեն օգնե աչքերուս:

Վախտմ, ժամանակմ կանցնի, օրթանճիլ տղեն գութա հառաջ.

— Հայրիկ, տուր ընծի,— կըսե կը,— մե խուրջինմ օսկի, մե լավ ձիմ ես էրթամ աչքերուդ դեղը բերեմ: Էն դմրոն ի՞նչ է օր, աչքերու դեղ բերե:

Հերը կըսե.— Օղուլ, դարդակ բան է, դու էլ մենձ ախպորդ պես կէնես:

— Զէ',— կըսե,— հայրիկ, օր չը բերի, ինչ գուղես ընծի էրա:

Հերը կըսե.— Գնա՛, օղուլ, մե խուրջինմ օսկի առ, մե լավ ձիմ էլ վերու, գնա՛, աշենք դո՞ւ ինչ կէնես:

Տղան կառնի խուրջինմ օսկի, կէրթա գոմը ձիմ դուս կը քաշե, հեծնի կը ու գընկնի ճամպա:

Էդ տղեն էր, հաշխարքե հաշխարք, քաղքե քաղաք ման գութա, հեշ բան չի գտնի, կէրթա շու տեղմ կը տեսնի օր, ի՞նչ, օխտը ախպուր, համենքը մե հ'ըռանգ ջուր կը բխան:

Ինքն իրան կըսե.— Հե,— կըսե,— էս ջրերն օր հորս աչքերուն դեղ չէղնին, հեշ բանմ էլ դեղ չի էղնի:

Քովը մե ամանմ կէղնի, էդ ամանը օխտը ջրեն էլ քիչ լցնե կը, կառնի ու աթա հարաքաթ, դամշիա բարաքյաթ, սուր հա սուր¹, գութա գեղնի իրան հոր քաղաքը:

Խաբարը կէրթա հորը.— Տղեդ էկավ, աչքերուդ դեղն էլ բերեց:

Հերը տղին կը կանչե, հ'երեսները պագե կը, կըսե.

— Աչքերուս դեղը բերի՞ր:

Տղեն կըսե.— Հա՛, բերի:

— Ապրիս,— կըսե,— գնա բեր քսեմ աչքերիս:

¹ Քշիւր հա քշիւր (Մ. Բ.):

Տղեն կէրթա կը, ամանով ջուրը կաննե, գութա, հոր աչքերուն կը քսե: Հեշ բան չի էղնի:

Հերը կըսե.— Ա՛յ տղա, էս հօ՞ւրտից բերիր էս ջուրը:

— Գնացի,— կըսե կը,— Մարա երկիրը, մե շուրմ մեջ օխտը հօխպուր բխար կը, համեքը մե ռանգ, ես էլ ըսի էսոնք օր հորա աչքերուն դեղ չէղնին, հեշ բան չի էղնի:

— Հե՛յ,— կըսե հերը,— օղուկ, էդ հօխպըրները,— կըսե,— իմ հօխպուրներս էին, եռսուն տարի հառաջ դեերի հետ կովանք, խեցին ձեռքիցս, էնոնց անմեն մե ջուրը մե բնութենմ ունեի, մեկը իսանի ջուր էր, վով խմեի՝ իսան կը դառնար, մեկը մառաւի ջուր էր, վով խմեի՝ մառաւ կը դառնար, մեկը գիւու ջուր էր, վով խմեի՝ գել կը դառնար, մեկը ղովտի ջուր էր, վով խմեի՝ ղովտ կը կդառնար, մեկը ֆըլի ջուր էր, վով խմեի՝ ֆիւ կը դառնար, մեկն էլ մեկ կոտոջանի բյարքատունի՝, վով խմեի՝ բյարքատուն կը դառնար, մեկն էլ թըռչունի ջուր էր, վով խմեի՝ թռչուն կը դառնար: Օղուկ էդոնք ի՞նչ աչքերուս պըտի օգնեն, գնա, տղա, գնա գործիդ:

Վախտմ, ժամանակմ էլի կանցնի: Պըտի տղեն գութա հառաջ, կէրթա մորը կըսե կը.

— Մայրի՛կ, ես պտի էրթամ, յա՛ հորա աչքերու դեղը բերեմ, յա սաղ պըտի ետ չգամ:

Մոր էլ օր պըտի տղեն էր, մերը շատ գուզեր բխտունից, ըսավ.— Օղո՛ւկ, թարկը տուր, դու շես կընա էրթա բերե:

Տղեն կայներ էր ինատին, կըսե.— Զէ՛, օր պըտի էրթամ բերեմ:

Մորը իլլաճը կտրավ, տեսավ օր տղին չի կընա ետ կայնեցընե, էդ տղի անունն էլ Ալեքսան էր, ըսավ.

— Ալեքսան ջան, օր պըտի էրթաս, ես քեզի բանմ կըսեմ, հըմը հորդ չըսես: Կէրթաս հորիցդ խոսք կաննես, օր ինչ ուզես՝ տա: Եփ օր խոսք առար, ըսա թե՛ «Ղըռ-աթդ և էն թուրդ օր համմեն քըցելուն եթմի՞՞ արշին հօերկըննա կը, էն թուրդ գուզեմ»: Օր տվեց, հիմացիր օր կըրնաս էրթա բերե: Հըմը, Ալեքսան ջան, իմ անունս չըտաս, չըսես թե. «Մերս խրատ տվեց»:

Մորիցն օր խրատը կաննի կը պըծնի, կէրթա կը հորը կուշտը, կըսե.

¹ Թեգեղյուր (Մ. Կ.):

² Ձոթանասուն (Մ. Կ.):

— Հայրիկ, կէրթամ աշքերուդ դեղը բերելու, հըմը, ինչ ուզեմ, պըտի տամ:

Հերը կըսե. — Օղո՛ւլ, ի՞նչ պըտի ուզես, ինչ օր ուզես՝ քեզի համար հաղըր է:

Հոր մտքից հեշ չի անցնի թե տղեն Ղըռ-աթի յա թրի անուն պըտի տա: Կըսե. — Ի՞նչ գուզես, կուտամ:

— Լավ, — կըսե, — օր խոսք տվիր, դու քու խոսքեդ ետ չես դառնա: Գուզեմ Ղըռ-աթդ, մեկ էլ էն լավ թուրդ:

— Է՛, օղուլ, քու խրատ տվողիդ վիզը տակը մնա, էդ վո՞վ քեզի խրատ տվեց, մեհ՞րդ:

— Չէ՛, հայրիկ, յոթվեքքը վկա, մերս ընծի բան չէ ըսե:

— Հըպը դու հո՞ւրտից գիտեիր:

— Ես, — կըսե, — էրածս էի տեսե, օր դու էդպես Ղըռ-աթ ու թուր ունիս: Մե հալիվորսմ էկավ էրծիս մեջ ընծի ըսավ, օր. «Թու հերդ Ղըռ-աթսմ ու լավ թուրսմ ունի, օր էնիկ տա, կրնաս էրթաս հորդ աշքերու դեղը բերեմ»:

Է՛հ, ի՞նչ էնեիր, հոր սրտից հարուն կէրթար, հըմը մեկ անգամ խոսք էր տվե, չէր կըրնա խոսքեն ետ դառնա:

Ըսավ. — Կուտամ, օղուլ, հըմը թեզ ետ դառնաս:

Տղեն ըսավ. — Ընչի՞, հայրիկ:

Հերն ըսավ. — Օր ուրիշ թագավորներ հիմանան թե Ղըռ-աթը քաղքից դուս է գնացե, բիտտուն կը թափին վրես, սինոոս ձեռքիցս կառնին, ինձ էլ կը սըպանեն, էլ ի՞նչ օգուտ քու բերելդ:

Թագավորը էդ խոսքը կըսե ու գելնի կէրթա Ղըռ-աթի դոմը: Տղեն նես կը մտնի օր ի՞նչ, Ղըռ-աթի գոմը իրանց տնից հիստակ է: Ղըռ-աթի մսուրքը քիշմիշ էր լցած: Դու մի ըսե, քիշմիշ կուտեր կը:

Թագավորը բերեց մե լավ թիմարսմ տվեց Ղըռ-աթին իրան ձեռքով, հանկըջեն էլ ըսավ.

— Ղըռ-աթ ջան, տղես քեզի ամանաթ, կը տանիս սաղ սալամաթ ետ կը բերես: Հետե պագեց Ղըռ-աթի հերեսն ու գնաց:

Թագավորը թող մնա իրան տեղը, մենք էրթանք տղի ու Ղըռ-աթի քովը:

Տղեն Ղըռ-աթին դուս քաշեց, հեծավ, բիրտան միտքն ընկավ, օր թուրը չէ առել: Կանչեց ծառաներից մեկին, դրկեց հոր քովը, ըսավ օր. «Ալեքսանը հեծե ձին, պատրաստվեր է, թուրը գուզե»:

Հերը ի՞նչ էնեիր, հոգին կուտար թրի համար, հըմը մեկ անգամ խոսք էր տվե, հե՛լավ գնաց, խազնի դուռը բացեց, թուրը հանեց, բերեց տվեց տղին, ու ըսավ.

— Աստու խաթեր, թեզ արի:

Տղեն էր, հ'ելավ, ընկավ ճամփա:

Շատ գնաց, քիչ գնաց, շատ ու քիչը աստված գիտե, հասավ մեկ շուտեղմ: Էդտեղ էրթըցած տեղը տեսավ օր գետնի վրեն մի լուսւմ կը փեկըստե, ձին կը շիտկե, օր էրթա էդ լսին, Ղըռ-աթը կըսե:

— Ալեքսան, մի' էրթա, էդտից քեզի վնաս գուրա:

Տղեն հ'անկաջ շի էնե, կըսե:

— Ձէ', էրթանք հըլը տեսնինք ի'նչ է:

Կէրթա կը տեսնի օր, ի'նչ, մե փետուրմ ընկած է գետնի վրա: Վերցնե, դնե կը ծոցը, գընկնի ճամփա, կէրթա:

Անձրեւը մե կողմից վրա կառնե, տղեն տեսնի կօր իլլաճ շկա, անձրեւը ետ շի առնե՝ դեմը մե մենձ քարափմ կէրեա, ձին կը քշե գեպի էդ քարափը:

Ձին կըսե. — Ա՛յ տղա, էդ քարափը լավ տեղ չէ, մի' էրթա:

Ինչքան կըսե, շի լըսե, է' ինչ արած, ձին էլ հ'անկաջ կէնե, կէրթա: Կէրթան, քարափին հասնելուն պես՝ հինգ վեց հարամի հ'առաջ գուրան, կըսեն:

— Բարով ես էկե, բարով ես էկե:

Ձին կը քաշեն նես, տանին կը կապեն, տղին կը տանին հ'օտի օղի գլխը կը նստեցընեն, խուրչինով օսկին կը տանին էդտեղ վար կը դնեն, կէրթան Հարամ-բաշու քովը, կըսեն:

— Քեւե, էնպես ավրմ ենք ձեռք քցե օր էսքան վախտ հեշ էդ պես բան չէր պատահ:

Հարամ-բաշին գուրա տղին կը բարեւ, կանչե կը էդոնց դուս, կըսե:

— Հ'իրիկունն օր մութը գըյնի, ճրագ չը վառեք, ես դուս գել-նիմ, էդ տղին կը տանիք կը մորթեք, թող ես շտեսնիմ: Օսկին ու ձին մեզի կը մնա:

Էդպես մուշավարա կէնեն, հ'իրիկունը մութը գընդնի, տղեն կը տեսնի օր ճրագ շեն վառե, բիրտան էդ փետուրը միտքը գըյնի, կը հանե ծոցեն, կը դնե վար: Էնպես լուս կուտա, օր տասը ճրագ վառես, էդպես լուս շի տա:

Մեկ էլ Հարամ-բաշին նես գուրա, կը տեսնի օր, ի'նչ տեսնի, մե փետուրմ տղեն դրեր է հ'առաջը, շամ չրադի պես լուս կուտա: Էդտեղ Հարամ-բաշու միտքը կը փոխվի, կըսե. «Էս տղին էլ շենք սըպանե, էս տղեն շատ պետքական տղա է»: Կէրթա ընկերներին կը կանչե, կըսե կը:

— Էլ չըսպանեք էս տղին:

Հիփոկրատէսը կը նստին, բերեն իրեն հաս ջլխար կը զարկեն սաղ սաղ շիշը, խորոված կէնեն, կը նստին բիտտուն կուտեն, քիշմ էլ տղին կուտան:

Հաց կերած վախտը Հարամ-բաշին տղին կըսե.

— Տղա,— կըսե,— էդ փետուրը հո՞ւրտից ես բերե:

Տղեն կըսե.— Ճամփեն եմ գտել:

Հարամ-բաշին կըսե.— Քեզնից գուզեմ էդ փետուրի ղուշը:

Տղեն կըսե.— Հարամ-բաշի, ես հո՞ւրտից բերեմ էդ ղուշը:

Հարամ-բաշին կըսե.— Հո՞ւրտից գուզես բեր, չբերես՝ գլխդ կը զարկեմ:

Տղեն իրեն օր մոհուկ կառնի, գիշերը կը քնին, առավոտը բարի լուսը կը բացվի (բացվի բոլորիդ վրա), տղեն գելնի կէրթա Ղըռ-աթի քովը: Կէրթա Ղըռ-աթի քովը, կսկսե լաց էղնիլ:

Ղըռ-աթը կըսե.— Հա՛, ի՞նչ է, ինչի՞ գուլաս:

Տղեն կըսե.— Ի՞նչ էնեմ, ոչ բարով գայինք էստեղ, էկանք կրակն ընկանք: Հիմի էլ կայնեք է Հարամ-բաշին, կըսե թե. «էդ փետուրի ղուշը գուզեմ, չբերես՝ գլխդ կը զարկեմ»: Ես հո՞ւրտից բերեմ, տեղը բիլա չիտեմ:

Ղըռ-աթը կըսե.— Հըպը ես քեզի օր կըսեի մի էրթա, դու ինչի՞ ընծի հանկաշ շէրիր: Ի՞նչ էնեմ, կը քցեմ քեզի ոտներիս տակը կը տորեմ, հըմը, հերդ ընծի ամանաթ է տվե, գնա՛ հորդ ղուրպան էղի: Քսանըհինգ տարի է հորդ աղ ու հացը կերել եմ, չեմ կրնա մոռանա:

— Դե լավ,— կըսե,— օր էդպես է, ի՞նչ էնենք: Գնա՛ Հարամ-բաշուն ըսա, թե ֆիլան ծովի ատեն, հարամ-բաշի եք, գնացեք քառսուն սոմառ ցորեն ճամփորդներից թալներ, տարեք ֆիլան ծովի ատեն թե՛ տվեք, օր ես էրթամ էդ ղուշը բերեմ:

էդ տղեն կէրթա ինչըդ օր Ղըռ-աթը խրատ կուտա, կըսե Հարամ-բաշուն:

Հարամ-բաշին կը կանչե հարամոցը, կը հրամայե, օր էրթան ճամփոց վրեն անցնող դարցողին թալներ, տղի ուզածը պատրաստեն: Հարամիքն էլ գելնին, կէրթան, համենքը մե ճամփեմ կը կրտրեն, որը մե սոմառ, որը էրկու սոմառ, քառսուն, հիթսուն սոմառ կը թըմըմեն, տանին կը լըցնեն ֆիլան ծովի ատեն: Մեկ մե՛նձ թե՛մ կէղնի:

Գուքան Հարամ-բաշուն կըսեն.— Հարամ-բաշի, պատրաստ է:

Հարամ-բաշին կէրթա տղի քովը, կըսե.— Տղա, քու ուզածդ հազր է, գնա՛ բեր:

Տղեն գելնի, Ղըռ-աթը դուս կը քաշե, կը հեծնի, հ'երեսը խաշ կը հանե, աստու անունը կուտա, կէրթա:

Կէրթա, կէրթա կը հասնի ծովի քովը, էդտեղ Ղըռ-աթը կըսես՝ հ'իշի:

Տղեն գիշնի, Ղըռ-աթը տղին խրատ կուտա, կըսե.

— Կէրթաս կը մտնիս թեճի մեջը, դու հեշ շես էրեւա. ձեռքերդ դեպի վեր կը բռնես ու կը կայնիս: Էրկու սըհաթ հետե ղշերը գիմանան օր ծովի ատեն ցորեն կա, գութան ուտելու էդ ղշերու թագաւորն էլ հետները գութա, էնոնք օր կուտեն, ղուշի թագաւորը օրթեն կը կայնի, թեւերը ծափ կուտա, կուրախանա, կըսե թե. «Փըռթի ենք փախցուցես»: Ղշերն օր ցորենը կուտեն, հետեն թեճը գիշնի, օր հ'իշաւ, էդ ղշի ոտները գութա բուռդ գընկնի, դայիմ բռնե: Ղշերի թագաւորն օր թեւերը թափ կուտա, մեկել ղշերը բիտտուն կը թռնին, ղշերի թագաւորի ոտքերը քու բուռդ կը մնա, դու դայիմ բռնե: Մեկ թափ կուտա, քեզի արշինմ վեր կը հանե, մեկ էլ թափ կուտա՝ իրեք արշին քեզի վեր կը հանե, մեկ էլ օր թափ տվեց, թե օր կըրցար ղշին հաղթե՝ էն է օր կը բերես, օր շը կըրցար՝ քեզի հանե կը երկինք, կը տանի կը ցըկե ծովերը, կը կորցընե: Թե օր հաղթեցիր՝ ես քովդ կայնած կէշնիմ, թոիր վրես, ես քեզի կը պըրծըցնեմ:

Ինչըդ օր Ղըռ-աթը խրատ կուտա տղին, տղեն կէրթա կը մտնի էդ թեճի մեջը: Մեկ էլ կը տեսնի օր ի՞նչ, Ղըռ-աթի ըսածի պես հարուր հազարներով ղշեր էկան թափան էդ թեճի վրա, կսկսեն ուտել, հետեն թեճը գիշնի: Էդ ղշերի թագաւորը էն փետուրի տերն է էղե, էղիկ կայնի կը թեճի գլխուն, թեւերը ծափ կուտա, ղշերը կուտեն: Հետեն օր թեճը գիշնի, մեկ էլ էդ ղշի թագաւորի ոտքերը գընկնի տղի բուռը: Տղեն դայիմ կը բռնե: Ղշերի թագաւորը թեւերը թափ կուտա, գութե օր թռնի, տղեն ոտքերից բռնած է, չի կրնա թռնի, մեկել ղշերը բիտտուն կը թռնին: Ղշերը օր կը թռնին, կը մնա էդ ղշերու թագաւորը, մեկ թափ կուտա օր թռնի, մե արշինմ տղին կը բարձրացընե գետնեն, մեկ էլ թափ կուտա, իրեք արշին կը բարձրացընե գետնեն, մեկ էլ օր թափ կուտա՝ էն է օր պըտի հանե երկինք, տղեն սրտի կսկըծից էնպես ուժով կը քաշե ղշին օր, ղուշը էլ չի կրնա հանե երկինք: Ղշին կը քցե գետին, էն սհաթին Ղըռ-աթը կողքը կը կայնի, կըսե.

— Ապրիս, Ալեքսան ջան, արի հեծի, էրթանք:

Տղեն կը հեծնի Ղըռ-աթը, աթա հարաքաթ, դամշիա բարաբյաթ, սուր հա սուր, կէրթա Հարամ-բաշու տունը:

Հարամ-բաշին դուս դելնի, կը տեսնի օր տղեն էկավ, հարամնց կը կանչե, կըսե.

— Տարեք տղի ձին կապեք, տղին հաց տվեք թող ուտե:

Հարամ-բաշին դուշը տղի ձեռքեն օր կառնի, խելքը կէրթա՝ էնքան օր էդ դուշը սիրուն էր, վրեն հարեգըկի պես կը փեկըստեր: Կը տանի էդ դուշը իրանց բախշի սալվի շինարի վրա կը դնե, ամեն օր կէրթա սելը կէնե, խելքը կէրթա:

Հինգ, տասն օր կանցնի էդպես, մե օրմ հարամիքը կըսեն Հարամ-բաշուն.

— Հարամ-բաշի, շատ լավ դուշ է, հըմը ի՞նչ օգուտ օր կարելի է սատկի, հեշ չէ, էսօր հավկիթները էղնիր, թուխս դնեինք, ձագեր հաներ, օր քոքը հեշ չկտրիր:

Հարամ-բաշին կըսե.— էսօր հավկիթը հո՞ւրտից գտնինք:

Հարամոնց մեկը կըսե.— Ի՞նչ կա օր, դուշը բերող տղի համար հավկիթ բերելը ինչ մե չաթին բանմ է:

Հարամ-բաշին էլ էդպես բան գուզեր օր լսեր:

Կանչե կը տղին, կըսե.— Տղա,— կըսե,— շնորհակալ եմ, գնացիր դուշը բերիր, հըմը ի՞նչ օգուտ օր, հավկիթները չես բերե. կարելի է սատկի, հետե քոքը կը կտրի, էլ ինչո՞ւ պետք է: Քեզնից Լսոր հավկիթները գուզեմ, կը բերես՝ լավ, չես բերե՝ գլխդ կը դարկեմ:

Տղեն իրեք օր մոհուլ՝ կառնի, գուքա Ղըռ-աթի քովը:

Կըսե.— էս ի՞նչ կրակն ընկանք, հիմի էլ,— կըսե,— Հարամ-բաշին կայնե էլ ղշի հավկիթները գուզե, ես հո՞ւրտից բերեմ, տեղը բիլա շիտեմ:

Ղըռ-աթը կըսե.— Սուշը քուկդ է, ես օր քեզի ըսի, էդ ճամփեն մի էրթա, ես քեզի դուշմա՞ն էի, ի՞նչ էնեմ, ես քեզի սաղ չէի թողնի, հըմը հորդ խոսքը չեմ կըրնա կոտրե: Լավ,— կըսե,— արի մե լավմ թիմարե ընձի:

Տղեն Ղըռ-աթին լավմ կը թիմարե, քիշմիշը կը լցնե հառաջը, կուտե: Դուս կը քաշե Ղըռ-աթին, կը հեծնի:

Ղըռ-աթը կըսե.— Հաշքերդ խփե, հըմը համուր կեցի վրես, օր լընկնիս:

Տղեն հաշքերը կը խփե: Մեկել, Ղըռ-աթը ինքը հրեղեն ձի էր, գելնի հերկինք. գելնի հերկինք վերթին կէրթան, աստված գիտե, մեկ էլ տղին կըսե. «Հաշքերդ բաց»: Տղեն հաշքերը կը բանա, կը

¹ Ժամանակ (Մ. Բ.):

տեսնի օր ինչ, ահագին բանձրութեան սարիմ տակ կայնած է: Ղըռ-աթը կըսե՝ հիշի:

Տղեն գիշնի Ղըռ-աթից: Ղըռ-աթը տղին խրատ կուտա, կըսե.

— Գելնիս էս սարի գլխը, էնտեղ իրեք հատ ղովտ կան, մեկ էլ մե մերմ ունին: Հիմի էն ղովտերը քընած կէղնին, հացի վախտ պըտի էղնի օր հիշնին հաց ուտեն: Դու կէրթաս,— կըսե,— էդ ղովտերի քովը կրակ կը վառի, էդ կրակի վրա դրած է մե մենձ մայա պղինձ, էդ պղնձի մեջը օխտը հատ օշխար կա լըցած, կէփեն օր էդ ղովտ տղեքը հիշնին ուտեն: Ինքն էլ մե լտրանոց ձութը քցեր է բերանը, կը ծամե՛ աչ ծիծը քցեր է ձախ ուտը, ձախ ծիծը քցեր է աչ ուտը, հետեւից կախ են ընկե, մե թեղիկմ էլ ձեռքը կը մանե, պոչը դոճա գերան մէ, գլխը մե ջախշի քարմ, կէղնի հարուր փուլթ:— կըսե,— կէրթաս—էնտեղ մե պըտի ծառմ կա, վրեն էդ դշի բունն է, մեջը շորս հավկիթ կա, գելնիս ծառը, բնից կառնես հավկթները, կը դնես ջերդ ու կը վազես ընձի կը հասնիս, օր չհասար, ղովտերը հիշան քեզի բռնեցին, սաղ թիքեդ հանկաջդ կը թողնեն:

Ղըռ-աթը տղին խրատ կուտա ու ինքը էդ սարի տակը կը մնա. տղեն կէրթա: Կէրթա կը տեսնի օր Ղըռ-աթի ըսածի պես սարի գլխը մե կրակմ կը վառի, մե մենձ մայա պղինձմ վրեն դրած, օխտը օշխար մեջը կէփի: Իրեք ղովտ էլ էնպես ղրաղը քնած են, մե պառավ կնիկմ էլ տղոց գլխու վերեւը նստած է, ձութ կը ծամե ու թեղիկ կը մանե:

Տղեն կէրթա կը մոտենա էդ կրակին, շրբուխը կը վառե, էդ պառվին էլ մեկ-մեկ կը խոլրտե, կէրթա գելնե ծառը, հավկթները կառնե կը դնե ջերն ու վազե կը դերի Ղըռ-աթը:

Էնիկ օր կը վազե դեպի Ղըռ-աթը, պառավը ինքն իրան կըսե. «Ջանըմ, կըսե, հըլը էդ տղին աշե, օձն իրան պորտով, ղուշն իրան թեով էստեղ շէր կրնա գա, էդիկ էկավ էստեղ, շրբուխը վառեց, ընձի էլ խոլրտեց, հեշ չվախեցավ, դշի հավկթներն էլ առավ, աշե հըլը, կէրթա»: Ու ինքն իրան կը ծիծաղե, կըսե. «Շըմի տղոցս ձեն շտա՛մ հելլին էդոր սաղ թիքեն հանկաջը թողնին»:

Էդ խոսքի վրա ծափ կուտա, ծափ տալու պես տղեքը գելնին, կըսեն.

— Հը՛, մամի, ինչ կա, աշխարքը շինե՛նք, թե քանդենք:

— Տո,— կըսե,— հըլը սեյր էրեք, ինտեղ օր մե տղեմ կէրթա, տեսնի՞ք կը: Էկավ էստեղ շրբուխը վառեց, պղնձի բերանը բացեց, մեջը աշեց, էկավ ընձի թարս-թարս խոլրտեց, հելավ ծառը, հավկթները վար առավ, հըլը կէրթա, հեշ չի էլ վախենա:

Տղերը էդ խոսքը մորից լսելու պես՝ զընգնին տղի հետևը, օր
բռնեն, տղին կը տեսնի ու գրչնի Ղըռ-աթի բամակը: Ղըռ-աթը էն
դախին կը հասն հերկինք:

Ղովտերը օր կը տեսնին օր Ղըռ-աթն է, տասըհինգ տարի հա-
ռաջ էնոր հետ կոխվ են ունեցե, փարփուն կերել են, կըսեն.

— Գնա՛, ղուբբան էդի Ղըռ-աթին, օր Ղըռ-աթը չէղնիր, գո-
մեր ձեռքից չէիր պրծնի:

Ղովտերը կը տեսնին օր Ղըռ-աթը տառավ, կը թողնեն հտ-կը
դառնան:

Է՛, Ղըռ-աթն էր, շատ կէրթա, քիչ կէրթա, շատն ու քիչը աստ-
ված գիտե, կէրթա կը հասնի Հարամ-բաշու տունը: Խաբարը կէրթա
Հարամ-բաշուն, թե. «Տղեն էկավ, հավկըթները բերավ»:

Հարամ-բաշին գնինի տղին կը տեսնի.— Ապրիս.— կըսե, — զո-
րանաս:

Հարամոնց կը հրամայե, ձին կը քաշեն նեա, տղին կը տանին
հաց կուտան, ինքը հավկըթները կառնի, կը տանի դնե դշի տակը,
թուխս կը դնե: Քսանը մեկ օրը կանցնի՝ ղուշը շորս հատ ձագ կը
հանե: Հարամ-բաշին ուրախութենից շիտե, թե ի՞նչ էնե:

Էդ Հարամ-բաշին է, դշերի ձագերը ծախելով, տղի խուրջինս
օսկին ուտելով մենձ կարողութեն կը դիզե:

Մե օրմ էդ Հարամ-բաշին ուրախութենից թոփ էրավ ինչքան
հարամի ունիր, մե լավ քեֆ ուրախութեն սարքեց: Քեֆի վախտը
հարամու մեկը վերուց Հարամ-բաշուն ըսավ.

— Մեղի հեշ բան պակաս չէ, հըմը քեղի մե բանմ պակաս է:
Հարամ-բաշին կըսե.— Ի՞նչ է պակաս ընձի, հեշ բանմ էլ պա-
կաս չէ:

Հարամին կըսե.— Հարամ-բաշի, թե օր մե հուրի փերու աղջիկ
էլ էղնի, օր քեղի կնիկ էղնի, էլ աշխարհի մեջ քեղ բան պակաս չի
կղնի:

Հարամ-բաշին կըսե.— Լա՛վ, հըմը հուրի փերու աղջիկ հո՛ւր-
տից գտնինք:

— Հ՛հ,— կըսե,— էդ ղուշ բերող, էդ հավկըթները բերող տղի
հմար ինչ մե շաթին բան է:

— Հարամ-բաշին կըսե.— Օր էդպես է՝ կանչեք տղին:
Հարամու մեկը կէրթա տղին կը կանչե, տղեն գուբա բարե կը
բռնե, կայնի կը դեմը:

Հարամ-բաշին կըսե.— Տղա, գիտե՞ս քեղի ընչի՞ հմ կանչե:
Տղեն կըսե.— Ընչի՞:

— Էրթաս պըտի ֆիւլան Երկրից հուրի փերու աղջիկը բերես, թե օր շրերիր՝ գլոխդ կը զարկեմ:

Տղեն վախենալուն իրեք օր մոհուլ առաւ, զնաց Ղըռ-աթի քովը: Ղըռ-աթին պատմեց Հարամ-բաշու ըսածները:

Ղըռ-աթն ըսավ.— Շատ լավ, զաթի մենք էլ էդտեղ պըտի էրթայինք:

Ղըռ-աթը տղին կըսե.— Գնա՛ Հարամ-բաշուն ըսա՛.— Եռսուն փթանոց զըռխըմ շինել տա:

Տղեն կէրթա Հարամ-բաշուն կըսե. Հարամ-բաշին էն սհաթին կէրթա դամբընոցը շինել կուտա, կը բերե, կուտա տղին: Տղեն կառնե գուքա Ղըռ-աթին կը հագցընե, Ղըռ-աթը մեկ թափտալու պես կը պատռե, էն կողմը կը թապլե, կըսե.

— Էս հեշ, զնա, քառսուն փթանոց շինել տուր, հըլը զվաթս տեղն է, շատ չեմ ծերացել:

Տղեն կէրթա Հարամ-բաշու քովը, կըսե.

— Հարամ-բաշի, էն զըռխըմ ձիս պատռեց, հըմի քառսուն փթանոց գուզե:

Հարամ-բաշու փո՞ղն էր պակաս, զնաց հըմի էլ քառսուն փթանոցմ շինել տվեց, բերեց տվեց տղին:

Տղեն տարաւ Ղըռ-աթին հագցուց նորից: Ղըռ-աթը էս անգամին էլ թափ տվեց, տեսաւ օր չէ՛, լավ է:

Ըսավ,— Շատ լավ, ծալի զըռխըմ, կապե մեջքս, դու է՛լ հեծի էրթանք:

Տղեն կապեց զըռխըմ, հօնլավ հեծաւ ձին ու ընկաւ ճամփա:

Շատ զնաց, քիչ զնաց, շատ ու քիչը աստոված գիտե, զնաց հասաւ մե անվերի ծովիմ քով: Էդտեղ տղին ըսավ՝ հօիշի:

Տղեն հօիշաւ, զըռխըմ հօիշեցուց, հագցուց Ղըռ-աթին:

Ղըռ-աթը տղին ըսավ.— Ալեքսան, արի իրար պագնենք, վով դիտե, էղնի օր էրթամ ծովերի տակը, էլ հո շղառնամ: Ես զընկնիմ ծովը, դու էտեղ կը նստիս, քի մեջը կաշես, քիչմ հօտե կը տեսիս օր հարնջուր գելնի, չես վախենա, քիչմ հօտե էլ հորդ աշքերու դեղը զութիկով գելնի, հօնելու պես՝ վերու ու կոխե ծոցդ: Քիչմ էլ կսպասես, ես մե ձիւմ բռնած խեղառտելով կառնիմ գուքամ, թե օր էկա, զաթի չես վախենա, թե օր չէկա՝ փախի օր ուրիշ ձիանք լգան քեզի խեղդեն:

Տղեն էդտեղ կը նստի, կը տեսնի օր ծովի հօերեսը քիչմ հարուն հօնլաւ, քիչմ էլ կանցնի, կը տեսնի օր մե զութիկմ հօնլաւ, հըմը ձեռքը կը քցե ու վերցնե, կոխե կը ծոցը: Քիչմ էլ կսպասե, կը տես-

նի օր Ղըռ-աթը հուշացավ, կսկսե լալ: Քիչմ գուլա, մեկ էլ տեսնի կօր Ղըռ-աթը մե ձիուն խեղտոտելով դուս կը հանե:

Դուս օր կը բերե, դու մի ըսե, էդ ձին Ղըռ-աթի քուրն է, քանի տարի օր Ղըռ-աթը հողածինների քովը կապրի, էդոր հմար յատացել են իրարուց:

Նի օր ձիուն դուս կը բերե, ձին կը խեղճընա, Ղըռ-աթին կըսե.

— Ղըռ-աթ ջան, հարի հմի գուլեի օր քեզի ծովի մեջը թողնեի, օր լըկըրցա, հմի դու ինչ օր գուլես ըսա՝ ես կը կատարեմ:

էդ ձիուն կըսե. — Յաղըզ՝ ջան, ես, — կըսե, — քանի տարի է ծովից հեկել եմ, գուլեմ օր ծովից անցնինք, էրթանք փերու աղջիկը բերենք, վախենամ կը էս ծովի ջանավարները ընծի վնասեն, քեզի բան չեն էնե, աղեն թող հեծնի քեզի, ծովը անցուր, աղեն օր հուրի փերու աղջիկը կը բերե, կը վերցնես կը բերես ընծի կը հասցնես:

Յաղըզ ձին կըսե. — Շատ լավ, քու խաթերդ ինչ էլ օր էղնի, պրտի էնեմ:

Ղոճա Ղըռ-աթը էգտեղ կը մնա ծովի քյանարը:

Տղեն կը հեծնի Յաղըզ ձիուն: Յաղըզ ձին էլ, ինքը հրեղեն ձի, էն բոպեին կը թռնի երկինք: Ծովից էնպես կանցնի, օր աղեն հեշ լիմանա, թե որմանը տարավ իրան: Մեկ էլ մե քյոշկիմ հառաջը հիշուց: Ինչըդ օր Ղոճա Ղըռ-աթը աղին խրատ էր տվե, աղեն քովը ունեք քառսուն խնձոր: Քառսուն խնձորը էնոր հմար էր տարե, օր էդ աղջիկը քառսուն նարտըվանից բանձր էր, ամեն նարտըվանին մե խնձորմ պրտի քցեր, օր աղջիկը իջնիւր վար: Թե օր աղջիկը խաբեր աղին, վեր տաներ, աղեն քանի սաղ ու կենդանի էր, էնտեղ կը մնար, էլ չէր կրնա ետ գա:

Տղեն էդ Յաղըզ ձիուն ըսավ.

— Դու իստեղ կեցի, ես էրթամ էս քյոշկի մեջը:

Տղեն գնաց, մեկ էլ տեսնի օր, ի՞նչ, մե բանձր տեղմ մե լսի կտոր աղջիկմ կայնած է, օր օխտը դանատ չես կրնա երեսին աշե, էնքան օր սիրուն է:

Աղջիկը աղին տեսնելուն պես՝ կըսե.

— Համեցի վեր, համեցի վեր, էս տասը տարի է քու սերդ կը քաշեի:

Տղեն կըսե. — Չէ՛, դո՛ւ արի ընծի վեր տար:

Կըսե ու մե խնձորմ կը քցե վեր: Աղջիկը նարտըվանըմ գիշնի՝

¹ Սե ձի (Մ. Բ.):

վերցնելու, մեկն էլ կը քցե՝ էնորից վար, էլի գիշնի, կը վերցնե, մեկն էլ կը քցե: Խուլասա, գլոխներդ չը ցավցընեմ, քառսուն խըն-
ձորն էլ մեկ-մեկ կը քցե, աղջիկը գիշնի՝ քառսուն նարտիվանից էլ
վար: Օր գիշնի տղի քովը, տղեն բռնե պագե կը ու էլ բաց չի թող-
նի: Աղջիկը շատ ճվա, գուլա, չի ուզե տղի հետ էրթա, հըմը տղեն
մե անգամ մամուր բռնել է, աղջկան կը քաշե դաի դուռը, Յաղըզ
ձին էդտեղ պատրաստ կայներ էր, հըմը կը հեծնի ձին ու աղջիկը
կառնե թարթը, ու—Յաղըզ,— կըսե,— տեսնիմ քեզի, ինձի հասցնես
Ղըռ-աթի քովը:

Յաղըզ ձին էն բոպեին յալլաի էնելու պաշտան՝ կը թռնի, դո-
ճա Ղըռ-աթի քովը կը կայնի: Օր Ղըռ-աթի քովը կ'էրթա, Ղըռ-աթը
կըսե.

— Յաղըզ ջան, Ալեքսանը քեզի կը հեծնի, Փերի ղզին էլ ընձի
կը հեծնի, էրթանք, զըռխն էլ կը թապլեմ ծովն օր թեթևանաք:

Ախպեր, էդոնք գելնին՝ ճամփա գըյնին: Քիշմ կ'էրթան մեկ էլ
Ալեքսանը ետ դառնա կաշե օր՝ ինչ տեսնի, էրկու հարուր ձի հետե-
ներից ընկած գուքան կը:

Յաղըզ ձիուն կըսե.— էս ի՞նչ ձիան ես, մեր հետևից գու-
քան կը:

Յաղըզ ձին ըսավ.— էդոնք Փերու ղզի համամն¹ ես:

Ալեքսանը ձեն չի հանե: Գընկնին ճամփա, ախպեր ջան, քաղքե
քաղաք, գեղե գեղ, սարե սար, ձորե ձոր կանցնին գելնին գուքան
Հարամ-բաշու քյոշկը:

Հըլը օր լէին հասե, Փերի ղզին Ալեքսանին կըսե.

— Ընձի ո՞ւմ հմար կը տանիս: Գիտեմ,— կըսե,— Հարամ-
բաշու հմար կը տանիս, հըմը ես էնոր կնիկ էղնողը շամ: Ես էնոնց
գլոխը ինչ քյալակ օր հանեմ, դու հեշ չվախենաս: Դու ես ընձի բերե,
ես քեզի էլ կնիկ կ'էղնիմ:

Օր գուքան հասնին կը Հարամ-բաշու քյոշկը, Հարամ-բաշին օր
աղջկան կը տեսնի, խելքը գլխեն կ'էրթա: էն սըհաթին կը տանին
մե լավ օթախմ կը դնեն էդ աղջկան, կ'էրթան էդ էրկու հարուր ձիուն
տանին մե աղալըմ կենեն: Իրիկունն օր մութը գըյնի Հարամ-բաշին
դուզե օր էրթա աղջկան տեսնելու:

Աղջիկը օթախն օր մտել է, դուռը նեսից կողպել է ու նստել:
Հարամ-բաշին օր դուռը կը զարկե, աղջիկը կըսե.

— էդ վո՞ւմ է:

¹ Բաղնիք (Մ. Բ.):

Հարամ-բաշին կրսե.— Ես եմ, Հարամ-բաշին, դուռը բաց:

Աղշիկը կրսե.— Ես դուռը շնմ բանա, առավոտը արի, ես քեզի բանըմ կրսեմ, հետե, ես քուկդ եմ, դու՛ իմս:

Հարամին ի՞նչ էնեք, Փերու աղշկա հրաման էր, հելավ գնաց իրան տեղը, ընկավ քնավ, հըմը էդ գիշերը դառավ իրան հմար ամիս, մինչև օր լուսացավ, հարամունն էլ իրան հասավ:

Առավոտը բարի լուսը բացվավ, բացվի բոլորիդ վրեն (օղորմի հորդ) Հարամ-բաշին է՛լ չկրցավ համփրե, հելավ գնաց Փերու աղշկա դուռը նորից զարկեց: Աղշիկը դուռը բացեց, դուս հելավ, ինքը խնլացի աղշիկ, դաքը մեջը սիլիբիլի էրավ, առավ գնաց խաս բախշեն, ըսավ:

— Էստեղ էրկու հատ լավ համամ կը շինես, օր էդ ձիանը կթենք, լցնենք մեջը, մեկի մեջ դու լողանաս, օր ընձի պես անմահական դառնաս, մեկելն էլ հարամոցը լողցընենք, օր էնոնք էլ հրեղեն դառնան:

Հարամ-բաշին ըսավ.— Շատ լավ:

Կանչեց հարամոցը, դրկեց քանիմ հատ ուտա բերել տվեց, բաղնիքը մե օրվա մեջը շինել տվեց: Օր շինեցին պրծան, աղշիկը բերեց ձիերը, հարուրին մե բաղնիքի մեջ կթեց, հարուրին էլ մե: Հետե կանչեց իրան բերող տղին: Հարամիքն ու Հարամ-բաշին բիտտուն էդտեղ կայնած էին:

Էն բաղնիքն օր լավն էր, էդ տղին ըսավ:

— Ձեռքդ կոխե՛ հոքր մեջը:

Տղեն ձեռքը կոխելու պաշտան էնպես ճերմկավ, օր դառավ հրեղեն ձեռք:

Աղշիկը դառավ Հարամ-բաշուն ըսավ:

— Խո տեսար էդ տղի ձեռքը, դուք էլ պրտի բիտտունդ գաք էդ համամի մեջ մտնիք, օր հրեղեն դառնանք, օր նոր ես քեզի հետ պսակվիմ:

Հարամ-բաշին ըսավ.— Շատ լավ:

Գիտեին թե էրկու բաղնիքն էլ մեկ է: Բերեց բիտտունին էլ լըցեց մեկել բաղնիքը, դուռը քաշեց վրա ու ախեց: Տասը բոպե շանցավ բիտտուն խաշան:

Էդոնք թող էդտեղ խաշին:

Աղշիկը Ալեքսանին կանչեց, էն մեկել բաղնիքի մեջ լողցուց: Ալեքսանը դառավ էնպես հրեղեն, ինչըղ օր ինքն էր:

Դառավ աղշիկը Ալեքսանին ըսավ:

— Է՛, Ալեքսան ջան, հարամոնց բիտտունին խաշեցինք, մնա-

ցինք ես ու դու: Բեր, էստեղ ինչ կա չկա վերցնենք, հ'ելինք էրթանք:

Հ'ելավ Ալեքսանը աղջկան առավ, գնացին մտան Հարամ-բաշու տները, իրանք հեշ մե քանիմ էլ կարոտ չէին, էրկու հատ ղուշ էր մնացել, էդ ղշերը վերցուցին, մե խուրջինմ էլ օսկի վերցուցին: Աղջիկը հ'ելավ դուս, էդ էրկու հարուր ձիուն ճամփու քցեց, գնացին թափան նորից ծովը:

Հ'ելան ղոճա Ղրու-աթին ու Յաղըզ ձիուն քաշեցին դուս, ղոճա Ղրու-աթին հեծավ տղեն, Յաղըզ ձիուն էլ աղջիկը, թողին էդ տները անտեր անտիրական, իրանք ընկան ճամփա, գնացին դեպի տղի հոր երկիրը: Աթա հարաքյաթ, ղամշիա բարաքյաթ, սուր հա սուր, գնացին հասան մե մենձ սարիմ տակ: Էդտեղ մութն ընկավ:

Ալեքսանն ըսավ ղոճա Ղրու-աթին, — Հ'իջնինք էստեղ գիշերը մնանք, առավոտը գելնինք կէրթանք:

Հ'իջան էդտեղ, ախպեր ջան, նստան հաց կերան, քիշմ դինջացան, մեկ էլ Ալեքսանը աշքերը վերուց դեպի սարի գլոխը, տեսավ օր ինչ՝ մե լուսմ կէրկա:

Ղոճա Ղրու-աթին ըսավ. — Ղոճա Ղրու-աթ, ես պըտի էրթամ էդտեղ, տեսնիմ էդ ի՞նչ լուս է կէրկա:

Ղոճա Ղրու-աթը տղին ըսավ. — Ա՛յ տղա, էն վախտվա դյուզանը մի՛ էնե, էդտեղ վնասավոր տեղ է:

Տղեն հ'անկաջ չէրավ. — Չէ՛, պըտի էրթամ:

Ղոճա Ղրու-աթը տեսավ օր ղավթ չի էղնի, ըսավ.

— Գնա՛, էդտեղ էրկու ղե կա. էդ դեերը էրկու թագավորի հետ կովել են, ամենքը մեկի աղջիկը փախցըրել բերել է, էդտեղ պահեն կը. էդտեղ մե մենձ մաղարեմ է, դեերը հիմի քնած են, հըմը էնտեղ դռան հ'առաջը էրկու ձի կա, մեկը ղրու է, մեկը տոռ՝ է: էդ Տոռ ձին դեի հոգի ունի, դեերի կողմն է, հըմը էն Ղրու ձին ինսընի հոգի ունի, ինսընի կողմն է: Քեզի օր տեսնի, Տոռ ձին վրա կը հասնի, օր փարանգ-փարանգ էնե, հըմը Ղրու ձին կը հասնի Տոռ ձիուն, կը փաթըթվին, իրար հետ կը կովին: Դու աշխատի Ղրու ձիու կողքեն անցնիս ու ընկնիս մաղարի մեջը: Եփ օր գնացիր դեերուն սըպանեցիր, աղջիկներուն կառնես գուքաս, էդ վախտը Տոռ ձին էլ կը խեղճընա, մեկը մեկին կը հեծըցնես, մեկն էլ էրկուարդ կը հեծնիք ու գուքաք:

Ինչըղ օր ղոճա Ղրու-աթը խրատ կուտա, տղեն գելնի կէրթա, կը տեսնի օր ի՞նչ, ղոճա Ղրու-աթի ըսածի պես էրկու ձի մե դռանմ հ'առաջ կայնած են:

¹ Կարմիր (Մ. Բ.):

Տոռ ձին տղին տեսնելու պաշտան վազե կ'օր տղին փարանգ-
փարանգ էնե, հըմը Ղըռ ձին վրա կը հասնի ու կսկսե կռվել:

Ղըռ ձին Տոռ ձիու բկեն կը բռնե, էդտեղ շարաւամիշ կէղնին,
հըմը տղեն վազգե կ'ու Ղըռ ձիու կողքեն գըյնի մաղարեն:

Տղեն տեսնի կը օր, ի՞նչ տեսնի, էրկու լսի կտոր աղչիկ նըս-
տեր են:

— Ա՛յ հա՛յ տղա,— կըսեն,— էս ինչ բան է, դու Տոռ ձիու
ձեռքեն ի՞նչըղ ազատվար օր էկար էստեղ:

Տղեն կըսե.— էդպեսներո՞ւ ձեռքեն եմ ազատվել:

Աղչիկները կըսեն.— Տղա, ասու խաթեր, ի՞նչ էնենք հիմի դե-
վերը կը զարթնին, քեզի լիմա-լիմա կէնեն, փախի պրծի, քանի օր
չին զարթե, թե չէ մենձ թիքեղ անկաշդ կը թողնին:

Տղեն կըսե.— Ես էդպես դեեր շատ եմ տեսե, հո՞ւրտեղ են, դուք
տեղը ընձի ըսեք:

Աղչիկները խրատ կուտան տեղը: Տղին կըսեն,— Տղա, գիտե՞ս,
մե դեին իրան թուրը պտի էղնի օր գլոխը կտրե, ուրիշի թուր չի
կտրե:

Տղեն կըսե աղչիկներուն.— Իրան թուրը հո՞ւրտեղ է:

Կըսեն.— էդտեղ մե մենձ կարասմ կա, էդ կարսի մեջն է:

Տղեն կուզ կը կենա, կարսից թուրը կը հանե, կէրթա կը տեսնի
օր, ի՞նչ տեսնի, էրկու աղբհիլի պես դեեր պառկեր քներ են: Զորս
սհաթ է մնացեր, օր զարթնին: Քաշե կը թուրը, մեկին զարկելու պես՝
գլոխը գըյնի էն կողմը:

— Ա՛յ հա՛յ,— կըսե,— իսան օղլի, մեկ էլ զարկ:

— Չէ՛,— կըսե,— ես մորես մեկ եմ էղե, չեմ զարկե:

Մեկ էլ թուրը կը քաշե մեկել դեին կը զարկե, էնոր գլոխն էլ
կը թռնի:

— Վա՛յ,— կըսե,— քեզի խրատ տվողի վիզը տակը մնա, մեկ
էլ զարկ:

Տղեն էլի կըսե.— Մորես մեկ եմ էղե, չեմ զարկ:

Օր զարկեր՝ էրկուան էլ կը սաղնային նորից:

Տղեն էն սհաթին գելնի՝ գուքա աղչիկներու քովը, կըսե.

— Հի՛լեք, աղչիկներ, էրթանք:

Աղչիկները կըսեն.— Ասու խաթեր, դեերը գուքան մեզի հա-
զար կտոր կէնեն: էստից տասը տարի հա՞ռաջ էկան մեր հոր ղոշու-
նի հետ կռվան, ջարդեցին, մենք էդ թագավորների աղչիկներն ենք,
խլեցին մեզի, բերին էստեղ:

Տղեն կըսե.— Հե՛յ միք վախենա, դեերին սըպանել եմ, արխերն
էղեք, գուզեք գնացեք տեսեք:

Աղշիկները կէրթան կը տեսնին օր, ի՞նչ տեսնին, դեերու գլուխները օխտը թիզ հեռու են ընկած ջանդակներին:

Աղշիկները ուրախ ուրախ գելին գութան տղի քովը, կըսեն.— Ապրիս տղա, օր մեզի էս տեղից պըրծըցուցիր:

— Է՛, — տղեն կըսե, — աղշիկներ, հ'ելեք էրթանք, էլ էստեղ մնալը մեզի հարամ է:

Տղեն աղշիկներուն կառնի, գելնի դուա՝ կը տեսնի օր Ղըռ ձին Տոռ ձիուն խեղճըցուցեր է:

Տոռ ձիուն կըսե.— Տո՛ռ ձի, հմի ի՞նչ կըսես, մեր դինի պըտի դառնաս, թե գլոխդ կտրեմ:

Տոռ ձին կըսե.— Աղա, — կըսե, — ես քու ծառադ եմ, ինչըդ օր գուգես, էնպէս էրա:

Աղշիկներուն կը հեծըցընե մեկը մե ձիուն, մեկն էլ մե ձիուն, ինքն էլ գամները քաշելեն կէրթա Ղըռ-աթի քովը: Կէրթա կը տեսնի օր Ղըռ-աթի հ'երսը հելիւր է, տղի ճամփեն կաշի կը:

Տղեն օր կէրթա ղոճա Ղըռ-աթին քովը, ղոճա Ղըռ-աթը կըսե.— Ա՛յ տղա, ինչ կէնես, ախրը, հերդ հիմի մեզի կաշե, վել գիտե գլոխն ի՞նչ է էկե: Տարիմ է օր մենք հեռացել ենք մեր հողից, հիմի ուրիշ թագավորներ իմացել են, էկել են հորդ վրա կոխվ: Իրեք սըհաթվա օր շհասնինք հորդ բանը բուրդ է, խազնի բալնիքը կառնին ձեռքեն:

Տղեն հըմը շափուկ-շափուկ ձիանը կը սարքե, աղշիկներուն կը հեծըցընե էն էրկու ձիուն, ինքն ու էն հուրի Փերի աղշիկը կը հեծնին ղոճա Ղըռ-աթին, գըյնին ճամփա, կէրթան:

Շատ կէրթան, քիչ կէրթան, շատն ու քիչը աստված գիտե, կէրթան կը հասնին իրան հոր քաղաքի քովը: Կը հասնին քաղաքի քովը, մութը գընկնի: Տղեն գիշնի ձիուց, էդտեղ շատը կը դարկե, կը տեսնի օր, ինչ տեսնի, հոր քաղաքի շորս բոլորը ղոշունը պատել է: Աղշիկներուն ու էդ էրկու ձիուն կը թողնե շատըրը, ինքը կառնե ղոճա Ղըռ-աթը, կէրթա էդ ղոշունի էս գլխեն կը մտնի, էն գլխեն գելնի: Մե կողմեն եթմիշ արշիւնանոց թուրը կը գցե, մե կողմից էլ ղոճա Ղըռ-աթը կը շարդե ոտներով:

Էդտեղ ղոշունի հետ կովելու վախտը ղոճա Ղըռ-աթը մե դալիմ կը խըրխընջա: Խըրխընջոցը գըյնի թագավորի հ'անկաշը, էն էր թագավորը խազնի բալնիքը պըտի տար, ղոճա Ղըռ-աթի ձենը առնելուն պես, կըսե. «Փառք քեզ աստված, ղոճա Ղըռ-աթս էկեր է, էլ չեմ տա»:

Իրիկունը կը քնին, առավոտը բարի լուաը կը բացվի, բացվի բիտտունիդ վրա (ունկնդիրներն ասում են օղորմի հորդ), մեկ էլ

Թագավորին խապար կը բերեն, թե. «Թագավոր ապրած կենա, քաղ-
թի շորս բոլորի ղոշունը բխտտուն ջարդած է, արունը գլու է բռնե»:

Թագավորը կը հասկնա ևն սըհաթին, օր ղոճա Ղըռ-աթի էրածն
է, աշխարք իրան կուտան:

Թագավորը թող մնա էդտեղ, մենք էրթանք տղի ու ղոճա Ղըռ-
աթի քովը:

Տղեն է, օր ղոշունը կը ջարդե, կը :լըրծնի, կէրթա քիշմ շատրը
կը գինջանա, գելին կը հեծնին ձիանը, գըլնին ճամփա, աթա հա-
րաքաթ, դամշիա բարաքլաթ, սուր հա սուր, կէրթան կը հասնին
Թագավորի քաղաքը:

Ղարաուլները աչքի լուս կէրթան Թագավորին, թե. «Տղեդ էկավ,
իրեք աղջիկ էլ հետը»: Թագավորը հիմանալուն պես քոռ քոռնա
հիլավ նարտըվըններեն գլորվելով հիջավ դուռը: Տղեն հըմը հորը
տեսնելուն պես աչքերը հանեց ղութիկով, տվեց հորը, դրին աչքե-
րու վրա, ջրով լվացին, սաղցավ:

Հերը, աչքերը սաղնալու պես ընկավ տղի վիզը, խելքն անցավ:
Բերին մե քիշմ ջուր զարկին հերեսին, այլըղցավ:

Էն սըհաթին Թագավորը գնաց իրան ձեռքովը ղոճա Ղըռ-աթին
տարավ իրան տեղը, թուրն էլ դրեց իրան տեղը, կանչեց տղին, գնա-
ցին Թագավորի Թախտը:

Թագավորը իրան Թագը վերուց դրեց էդ տղի գլուխը, տղին էրավ
Թագավոր: Բերեց էրկու աղջիկը տվեց էրկու տղին, Փերի ղըզին էլ
էդ իրան բերող տղին: Նոր քառասուն օր, քառասուն գիշեր հարսնիք
էրավ: Իրեք տղին էլ պսակեց:

Էնոնք հասան իրանց մուրազին, դուք էլ հասնիք ձեր մուրազին:
Սըկնքեն իրեք խնձոր ընկավ, մեկը՝ ըսողին, մեկը՝ լսողին,
մեկն էլ հաակաջ էնողին:

4. ՄԱՐԴԱԿԵՐՊ ՉՈՒԿԸ

Ժամանակոց մեկ հերմ ու տղեմ կային: Էսոնք թոռճի էին: Ամեն օր կէրթային ծովի քյանարը, թոռը կը քցեին ջուրը, ձուկ կը բռնեին, բերեին քաղաք, որը կուտեին, որն էլ կը ծախեին, իրանդ ձեռքը քանիմ գոռշ կանցներ, տան պակասությունը կը հոգային ու էսպեսով էլ կապրեին:

Մեկ օրմ էլ, էս հերն ու տղեն էլի թոռն առան ելան գնացին ձուկ բռնելու: Գնացին հասան ծովի քյանարը թե չէ՝ թոռը քցեց ջուրը, քիչմ կեցավ, ջրեն հանեց, տեսավ որ էս անգամին էնպես մեկ աննման ձուկմ է ընկել թոռի մեջն, որ շուտես չը խմես, էդոր սեյր էնես: Վրեն օսկու պես կը փայլեր:

Տղեն հոր ձեռքեն ձուկը խլեց, աշեց, աշեց.— Ափսոս է որ,— ըսավ,— էս ձուկը մարդիքն ուտեն:— Ու քցեց էլի ջրի մեջը:

Հերը հերսոտավ տղի վրեն, էլի թոռը քցեց ծովը, քիչմ անցավ՝ դուս հանեց, տեսավ որ էլի էն ձուկն է մեջը: Թոռճու քեֆը շատ էկավ, էլի ձուկն առավ ձեռն ու սեյր էրավ խելիմ: Էս անգամին տղեն էլի խլեց հոր ձեռքեն ձուկը:

— Անաստվածություն է,— ըսավ,— էսպես ձուկն ուտել:— Ու էլի քցեց ծովը:

Հերը էս անգամիս շատ հերսոտավ տղի վրեն, էլի թոռը քցեց ջուրը:

— Ծն էդ ձուկը մախսուս պտի բռնեմ,— ըսավ,— էդ ուրիշ թա-

վոր ձուկ էր,— ըսավ,— թագավորին որ փնջքաշ տանիմ, ընծի էն քիչը տասը օսկի կուտա:

Քիչմ կեցավ, թողը դուս հանեց ջրեն, աշեց տեսավ, որ էլի էն ձուկն է մեջը.— էս ձուկը մեր դսմաթն է,— ըսավ թոռնին,— հսիրեք անգամ էղավ, որ ընկավ մեր թոռի մեջը:

Տղեն էս անգամին էլ մհանա սեյր էնել էրավ, մոտեցավ աշեց ու հոր ձեռքեն խլելով ձուկը, քցեց ծովը.— էս ձուկը ուտելու ձուկ չէ,— ըսավ,— ես էս ձուկը պտի ազատեմ:

Հերը հերստավ, տղին ծեծեց.— Կորի գնա',— ըսավ,— փուշ կենդանի, դու իմ աշխատանքս քցեցիր ջուրը, քեզի պես բեղովաթ տղեն ընծի պետքը չէ, կորի գնա քովես, որտեղ գուզես էնտեղ կեցի:

Տղեն հեշ ձեն չը հանեց, գլուխը կախեց, խեղճ, խեղճ հոր քովեն հեռացավ: էս կողմ աշեց, էն կողմ աշեց ու քելեց դեպի դեմն էրեցող մեջեն: Մեջեն որ հասավ, էստեղ մեկ ուրիշ տղիմ դեմ դիպավ:

— Բարև',— ըսավ թոռնու տղին էս մարդը,— էդ ո՞ւր կէրթաս:

— Հե՛շ,— ըսավ տղեն,— ըշտը ընկեր եմ ճամբա կէրթամ: Հերս ընծի վռնտեց քովեն, կէրթամ ուրիշ երկիր ընծի համար գործ գտնելու:

— Ես էլ քեզի պես եմ, ընծի էլ հերս տնեն վռնտեց, արի՛ ընկեր դառնանք, մեկտեղ էրթանք, տեսնենք աստված ի՞նչ կաշողի:

Թոռնու տղեն ու էս մեկել տղեն դարձան ընկեր ու ընկան ճամբա: Գնացին, գնացին, շատ ու քիչն աստված դիտե, տեյմորի հասան մեկ քաղաք: Տղեն գնաց մեկ դասապի քով աշկերտ մտավ, թոռնու տղեն էլ բաղնիքի մեջը ղուլլուղճի՝ էղավ:

էս քաղաքի մեջը էնպես սովորութուն կար, որ զասապները օրական ինչքան որ մալ մորթեին, մալերու սրտերը, թոքերը, պլոճիկները բիրադի պտի ղրկեին թագավորին փնջքաշ:

Առավոտուն ուտեն ելավ մալերը մորթեց: Սիրտ, թոք-մոր բիրադի ժողվեց լցեց մեկ սինում մեշ ու տվեց աշկերտին, որ տանի թագավորին:

Տղեն սինին առավ գնաց դպա թագավորի պալատը: Նես մտավ, էս կողմ աշեց, էն կողմ աշեց, զարմացավ մնաց, պատերը բիրադի մարդու գլուխներով էին շարած, առիքն էլ շամդակով էին ծածկել:

— Լալա',— ըսավ տղեն թագավորի Լալին,— էս ի՞նչ բան է,

¹ Ծառայող (Մ. Բ.):

ես էս բոլորս քաշել էի, հըլա էսպես բան չէի տեսել, տունն էլ մարդու գլխով ու ջամդաքով շինվի՞, մակյար ձեր երկրի աղաթն էսպես է,— ըսավ:

— Էսոր պատմութիւնը էրկան է,— ըսավ Լալեն,— դու սինին տար թագավորի առաջը դի՛ր, արի՛ քեզի բերադի կըսեմ:

Տղեն նեւ մտավ, օխտն անգամ գլուխ տվեց, սինին դրեց թագավորի առաջը ու ետ էկավ էլի Լալի քովը:

— Է, հիմի պատմե՛, — ըսավ, — Լալա՛:

— Էս մեր թագավորը, — ըսավ Լալեն, — մեկ աղջիկմ ունի, աղջիկ խո՛ չէ, աստըծու կրակ է հոր ջանին: Թագավորը ինչ կէնե չի էնե, չի՛ պսակվի, հե՛շ տղի չի հավնի, հե՛շ մարդու հետ էլ չի խոսատ էնպես երգում է կերել, որ, թե որ էնպես մեկ տղեմ էղավ, որ էկավ կրցավ իրան խոսեցնել տա, զաթի լավ՝ էնոր կառնի հետը կը պսակվի, թե որ չէ՛ աշխարհք չը պտի մտնի:

Էս քանի տարիս արարոց աշխարհք էլ տղա չը մնաց, ի՞նչ տղեք... բիրադի թագավորի, իշխանի ու մեծամեծի տղեք, էկան էս աղջկա քովը, ինչքան աշխատան, ինչքան հնարքներ բանցրին, չը կրցան էդ անիծածին խոսացնել, խոսքմ չը կրցան բերնեն հանել:

Աղջիկն էլ, էս տղեքին, որ չէին կրնա իրան խոսեցնի, հերսը գելներ ու գլուխները զարկել կուտար: Գլուխները մեկ տեղ, ջամդակներն էլ ուրիշ տեղ թոփ էնել կուտար: Գլուխ ու ջամդակ շատ օր թոփ էղավ, արթը էս պալատը շինեց:

Հիմի ինքն էլ, էս սհաթիս էլի առաջվա պես ո՛չ մարդու հետ կը խոսա, ո՛չ էլ կը պսակվի, չումքի տեյմորի էսօր հե՛շ մեկ տղեմ չէղավ, որ էդոր կրնանար խոսացնել: Հիմի բիրադին աչքն էլ վախեցավ հե՛շ մեկ տղեմ էլ սիրտ չի էնե, որ գա փորձե, բալքի թե կրնանա խոսացնել էդ անիծածին: Ի՞նչ էնեն, բիրադի էլ կը վախենան, թե գլուխները զարկե:

— Ես էդ աղջկան կրնամ խոսեցնե, Լալա՛, — ըսավ տղեն:

— Ա՛յ որդի, քու բանդ չէ՛, — ըսավ Լալեն, — խեղճ տղա ես, գլուխդ կը զարկե, գնա՛ բանիդ:

— Չէ՛, Լալա, աստված վկա, ես էդ աղջկան կրնամ խոսացնե, — ըսավ տղեն, — քու ի՞նչ բանդ է, չը կրցա, իմ գլուխս պտի զարկե: Դու գնա՛ թագավորին իմաց տուր՝ մեկ ընձի նեւ թողնեն էդ աղջկա քովը, տեսնեմ հըլը ընչի՞ չը պտի խոսա էդ աղջիկը:

— Ա՛յ որդի՛, — ըսավ նորից Լալեն, — արի՛ կէղնի դու վազն արի էդ անիծածից, ես գիտեմ, որ գլուխդ կուտե: Տե՛ս, դու գիտես,

ես թագավորին իմաց տալը՝ կէրթամ իմաց կուտամ, քեզի էլ աղջկա քովը կը թողնեն, հըմը վերջը դու կը փռշմնիս, ա՛յ:

— Վնասա շունի, դու գնա՝ թագավորին իմաց տո՛ւր,— ըսավ տղին,— էսքան տղեքի գլուխը կտրել է տվել՝ հիմի թող իմ գլուխս էլ կտրե, իմ արունս խո էնոնց արունեն կարմիր չէ:

Լալեն նեա գնաց թագավորին ըսավ, պատմեց, թե տղեն ինչըդ տղա է:

Թագավորը կանչել տվեց տղին իրան քովը, խոսացրեց, տեսավ:

— Տղա,— ըսավ թագավորը,— տե՛ս, ես ահան առաջուց կըսեմ, որ մեղքես պրծնիմ, ետե դու գիտես: Իմ աղջկաս խոսացնելը շատ դժար է: Էսքան վախտ ինչքան տղեք էկան, քեզնեն շատ խելոք ու ճարտար տղեք, հեշ մեկը չկրցան խոսացնել, բիրադնի գլուխները կտրել տվեց: Ահան էս սաղ պալատն էլ էնոնց գլխներովն ու ջամդակներով է շինած: Հիմի թե դու էնքան մարիֆաթ ունիս, որ գիտես, թե կրնաս խոսացնել, գնա՝ աղջկաս քովը, թե չէ՝ մի էրթա, տե՛ս, քու գլուխդ էլ զարկել կուտա:

— Թագավորն ապրած կենա,— ըսավ տղին,— ես հաստատ գիտեմ, որ աղջկադ պտի կրնանամ խոսացնել, թե որ չը կրցա, իմ գլուխս էլ թո՛ղ զարկել տա, ի՞նչ էնենք, ինքն ու իրան աստվածը:

— Կա՛մ, մեղքը քու վիզդ, դու գիտես,— ըսավ թագավորը:

Ետե թագավորը կանչել տվեց իրան քովը էդ քաղքի Դատավորին:

— Էս տղի հետ մեկտեղ կէրթաք աղջկաս քովը,— ըսավ,— դու էս բանի մեջը վկա պտի էղնիս, թե որ էդ տղեն էնտեղ քու առաջդ կրցավ աղջկաս խոսացնել, քու ականջովդ իմացար իմ աղջկանս ըսած խոսքերը, ընծի էն սհաթին մուժտա՛ւ բե՛ր, որ ես աղջկաս տամ էդ տղին, թե չէ, չը կրցավ խոսեցնի, զաթի գլուխը պտի զարկվի: Դատավորը տղին հետն առավ գնաց թագավորի աղջկա օտոն: Նեա մտան թե չէ, տղեն բարե տվեց.

— Բարե քեզ թագավորի աղջիկ:

Աղջիկը հեշ տերը չէղավ:

— Բարե ձեզի,— ըսավ,— տո՛ւն, պա՛տեր, քարե՛ր, սնե՛ր...

Էլի հեշ ձեն հանող չէղավ:

Աղախնի մեկը բերեց էրկու հատ աթոռ դրեց, նստան ինքն ու Դատավորը:

Քիչմ որ մնացին.— Պարոն Դատավոր,— ըսավ տղեն,— ես քեզի մեկ բանմ պտի պատմեմ, էսոր վճիռը դու տո՛ւր, դու սաղ քաղա-

¹ Ավետիս (Մ. Բ.):

քիմ դատավորն ես, քեզի պես խելոք մարդն էլ որ էսիկ չը հասկնա, էլ ո՞վ պտի հասկնա:

— Ըսա՛ տեսնեմ ի՞նչ է,— ըսավ Դատավորը:

Իրեք մարդ,— ըսավ տղեն,— ղարիպուկթյունեն ետ գութային իրանց տները: Էսոնցից մեկը շատ գլխավոր դուրկյար էր, մեկը լավ թարգի էր, մեկել ընկերն էլ՝ հեշ զանիաթ բան չէր գիտի, էն-պես խեղճ մարդ էր: Ճամբեն էսոնք մեկ օրմ չը կրցան լուսով տեղ հասնի, շենլիկ հասնի: Մութը կոխեց ու իրանք մնացին մեշի մեջը: Խորհուրդ էրին, որ գիշերը մնան էդ մեշի մեջը, առավոտուն ելնին, էլի ընկնին իրանց ճամբեն:

Իշած տեղերը շատ ահոտ էր, խորհուրդ էրին, որ իրանցից ամեն մեկը փոխնփոխ ղարաղուկ քաշե, էրկուսը քնին: Կրակ էրին իրանց համար ու ճամբու պաշարեն քիչմ առաջ բերին կերան, ետե թարգին ու էն խեղճ մարդը ընկան քնան: Մնաց զարթուն դուրկյարը, որ ղարաղուկ քաշե: Դուրկյարն որ մենակ մնաց, ինքն իրան մտածեց.— Զա՛նըմ,— ըսավ,— ես էս էրկու սհաթը մենակ, պարապ ի՞նչպես ղարաղուկ քաշեմ: Կացին ունիմ, ուրազ ունիմ, սղոց ունիմ, բիրադի հաճաթնեքս քովս է, ես գելնիմ մեկ բանմ կը շինեմ, մինչև իմ քնելուս սրեն գա: Հազր տեղն էլ մեշա, փետը լիքը, պարապ ընչի՞ մնամ:

Ելավ վեր դուրկյարը, կացինն առավ, մեշի մեջն ընկավ, մեկ լավ փետմ ջոկեց, կտրեց, էդ փետի վրա էրկու իրեք սհաթ աշխատավ ու փետե մարդմ շինեց, կայնեցուց: Ետե թարգուն ձեն տվեց, որ ղարաղուկ քաշե ու ինքն ընկավ քնավ:

Թարգին ելավ, աչքերը տրորեց, օրոճկտաց, աշեց որ՝ ահան մեկ փետե մարդմ:

— Այ, էս մեր դուրկյար ախպոր բանն է,— ըսավ,— մեկ շորերն ու հոգին է պակաս մնացել, որ իսկ մարդ դառնա: Ես ընչի՞ պարապ էրկու իրեք սհաթ ղարաղուկ քաշեմ: Հազր ասեղ, թե՛, կտոր, ամեն բանն ունիմ, ես էլ մեկ ձեռք շոր կը կարեմ, հագցնեմ էս փետե մարդուն, մինչև քնելուս սրեն գա,— ըսավ:

Տոպրակը բացեց թարգին, մկրատ, կտոր, ասեղ, թե՛ բիրադի դուս հանեց, չափ ու ձև էրավ, կտրեց ու տեյմորի քնելու սրեն էկավ, մեկ ձեռք շորը կարեց պրծավ, հագցրեց էս փետե մարդուն: Ային օյինը էլի ժողվեց լցեց տոպրակը, մեկել ընկերին ձեն տվեց, որ ելնի ղարաղուկ քաշե ու ինքն ընկավ քնավ:

էս խեղճ մարդն ելավ ղարաղուկ քաշելու, աշեց տեսավ, որ

մեկ ուրիշ մարդմ կայներ է իրանց քնած տեղի քովը, համա հեշ ժած չի գա տեղեն:

Վախվախելով քիչմ մոտեցավ, լավ աշեց, տեսավ, որ իսկ մարդ չէ, փետե շինած է: Էն սհաթին հասկցավ, որ իրան ընկերներու րանն է:

Դյուրկյար ընկերս,— ըսավ ինքն իրան,— էս մարդը փետից շինել է, թարզի ընկերս էլ շորերն է կարել հագցրել, ես էլ աստված կաղաչեմ, որ էս փետե մարդուն հոգի տա, իսկ մեզի պես մարդ դառնա:

Էս խեղճ մարդը շոքավ աղոթք էրավ, արտաունք թափեց, մեկ էրկու սհաթ լալով, պաղատելով աղաչեց աստծուն, որ հոգի տա էդ փետե մարդուն:

Աստված էլ անտես չէրավ էդ մարդու աղաչանքը, հոգի տվավ փետե մարդուն ու իսկ մեզի պես մարդ դարձուց:

Նտե էս իրեք ընկերը, առավոտուն էս թաղա շինած մարդու համար իրար հետ կովան: Ամենքն էլ կըսեին թե՛ իմ շինածս է էդ մարդը ու իրարու ձեռքե կը քաշքշեին:

— Էս բանի վճիռը հիմի դու տուր պարոն Դատավոր,— ըսավ տղեն,— էդ մարդը հիմի ո՞ր մեկի շինածը պտի հաշվել՝ դյուրկյարի՞, թարզո՞ւ, թե մեկել ընկերի:

— Իմ խելքովս,— ըսավ Դատավորը,— դյուրկյարի շինածն է, շումքի դյուրկյարն օր չը մտածեր, փետե մարդ չը շիներ, ո՛չ թարզին էնոր շոր կը կարեր, կը հագցներ, ո՛չ էլ էն մեկել ընկերի մըտքից կանցներ, որ աստծուն աղաչեր, փետե մարդուն հոգի տար: Նս էդ մարդը դյուրկյարին կը հասցնեմ, պատճառը դյուրկյարն է էղել:

— Ձէ, պարոն Դատավոր, դու սխալ ես,— ըսավ տղեն,— իրավունքով թարզուն պտի հասնի էն շինած մարդը, շումքի թարզին որ շոր չը կարեր, հագցներ փետե շինած մարդուն, էն մեկել դարադու քաշող ընկերի հեշ մտքիցն էլ չէր անցնի թե, աղոթք էներ, աստված էն փետին հոգի տար:

— Ձէ,— ըսավ Դատավորը,— թարզու շոր կարելը հեշ, դյուրկյարն օր առաջուց չը շիներ փետե մարդը, թարզին մտքից ե՞րբ կանցներ, որ շոր կարեր, հագցներ: Պատճառն իսկ դյուրկյարն է էղել, դյուրկյարին կը հասնի մարդը, թարզին էդտեղ մարիֆաթ չունի:

— Համա՞ դատողություն կուտաք հա՞...— բարկությունեն մեջ մտավ աղջիկը,— քեզի էլ, յանի ո՛չ բարով քաղքի դատավոր ես,

բան պատմեցին, որ վճիռ տաս, դու էլ էդ էր, ու տվիր: Էդ խելքո՞վ
ես էղել քաղթի դատավոր: Լա՛վ, հըլա ըսենք դյուրկյարը փետից
շինեց փետե մարդը, թարդին էլ ելավ էդ փետե մարդը տեսավ, մեկ
ձեռք շոր կարեց հագցրեց, էն մեկիլ ընկերն որ շելներ աստծուն
աղաչեր, որ էդ փետե մարդուն հոգի տա, աստված էլ հոգի չը տա՛ր,
դյուրկյարի շինած փետե մարդը ընչի՞ պետք գութար, էլի փետ չէր
ի՛նչ էր:

Դատավորն էլ չը մնաց, էն սհաթին առավ տղին ու գնաց թա-
գավորի քովը:

— Թագավորն ապրած կենա,— ըսավ,— աչքդ լուս, աղջիկդ
խոսաց:

Թագավորը հեշ չը հավատաց Դատավորի խոսքին: Թագավորի
համար իրան աղջկա խոսալը մեկ անգամ անկարելի բան էր
թվացել:

— Իմ աղջիկս խոսացողը չէ՛,— ըսավ Թագավորը,— ես գի-
տեմ, տղեն քեզի կաշառք է տվել, որ գաս ընձի էղպես ըսես:

Դատավորը երգում-պատառ էղավ, մեկ մեկ ըսավ տղի ու աղ-
ջրկա խոսած խոսքերը, էլի չէղավ, Թագավորը էլի չը հավատաց:

— Էդ էղներու բան չէ,— ըսավ:

Ետե Թագավորը դարձավ տղին.— Ա՛յ տղա,— ըսավ,— մեկ
անգամ էլ քեզի իրավունք կուտամ, որ էլի էս Դատավորի հետ էր-
թաս աղջկաս քովը, փորձես, բալթի խոսացնել տաս: Էս անգամին
ուրիշ իրեք մարդ էլ կը ղրկեմ էնտեղ, որ գան դռն ետեեն խոս-
քերին անկաջ դնեն: Թե որ Դատավորի ըսածի պես հաստատ աղ-
ջրկա խոսացնել ես տվել, զաթի էս անգամին էլ կը խոսա, թե որ
հիմի չը խոսաց ու էն իրեք մարդիքը ընձի մուժտա չը բերին, իմա-
ցի՛ր, որ քու գլուխդ էլ ու Դատավորի գլուխն էլ կը զարկեմ:

Դատավորն էլի առավ տղին գնաց աղջկա քովը, մտավ նես:
էն իրեք մարդն էլ օտի դռան տակը պահ մտան, որ անկաջ դնեն:

Տղեն էլի բարե տվեց.

— Բարե քեզ Թագավորի աղջիկ,— ըսավ:

Բայց աղջիկը հեշ ձեն չը հանեց:

— Բարե,— ըսավ,— ձեզի տո՛ւն, պատե՛ր, քարե՛ր, սնե՛ր.—
Ու էլի հեշ ձեն ձուկ չեկավ:

Աղախնի մեկը էլի բերեց էրկու հատ աթոռ դրեց, գնաց:

Դատավորն ու տղեն նստան: Քիշմ կեցան.— Պարոն Դատա-
վո՛ր,— ըսավ տղեն,— էս օր էլ մեկ բանմ պտի պատմեմ քեզի,
տեսնեմ կրնա՞ս վճիռ տա թե չէ՛:

— Ըսա՛ տեսնիմ, որդի՛,— ըսավ Դատավորը:

— Ժամանակոց իրեք հատ ախպեր կէղնին,— սկսեց տղեն,— էս իրեք ախպերն էլ մեկ աղջկա վրա աչք կռնենան: Մենծ ախպերը գուզն, որ աղջկան ինքն առնի, օրթանջիլը գուզն՝ ինքն առնի, պզտի ախպերն էլ գուզն, որ էնոնք շառնին, իրան մնա աղջիկը: Էսոնց խոսքերը մեկ շի գա, զարկեն կը կռվին: Շատ որ կը կռվին, մենծ ախպերը դառնա կըսե թե.

— Ախպրտիք ուրիշի աղջկա համար մենք ընշի՞ իրար գլուխ կը շարդենք, էսպես շի էղնի, արիք մեկ ըանմ էնենք: Մենք որ իրեքս էլ էդ աղջկանն անցնողը շենք,— կըսե,— արեք բաժնվինք ու ամեն մեկս էրթանք մեկ կողմ մարիֆաթ սորվելու, ետե գանք մեկ տեղ թոփ էղնինք ու էրթանք աղջկա քովը: Որ մեկիս սորված մարիֆաթին որ համնավ աղջիկը, թո՛ղ էնիկ առնի:

— Շատ լավ,— ըսին էրկու ախպերը,— էրթանք:

Ճամբա ընկան էս իրեք ախպերն ու գնացին: Գնացին հասան էնպես տեղըմ, որ ճամբեն իրեք տեղ կը բաժնվին:

— Կայնեք,— ըսավ էստեղ մենծ ախպերը,— արեք էստեղ բաժնվինք ու ամենս մեկ կողմ էրթանք: Հըմը առաջուց խոսք տանք իրարու, որ ետ դառնալուս էլի գանք էստեղ թոփ էղնինք իրեքս էլ, ետե էրթանք աղջկա քովը:

Ախպրտանքը խոսք տվին իրարու, ու ամեն մեկը ճամբեն բռնեց, գնաց:

Մենծ ախպերը գնաց ելավ մեկ քաղաքըմ, հեքիմըմ գտավ, քովը աշկերտ մտավ: Միջնեկ ախպերն էլ հասավ մեկ քաղաքըմ, ըռամ բքողի քով աշկերտ մտավ: Մնաց պզտի ախպերը:

Պզտի ախպերն էլ մեշտեղի ճամբեն բռնեց ու գնաց: Շատ գնաց քիչ գնաց, շատ ու քիչն աստված գիտե, գնաց հասավ մեկ մեշեմ: Տեսավ որ մեշի մեշ հեռեանց մեկ կրակմ կը փլփլա.— Ես, ըսավ,— կերթամ էդ կրակի քովը, տեսնեմ հըլա էդ ի՞նչ կրակ է:

Գնաց հասավ կրակի քովը, տեսավ որ, ի՞նչ, իրեք աթղահա դե մեշի մեշը կրակ են վառել, քառսուն կանթանի դազանը դրել են վրեն, որ իրանց համար կերակուր էփեն, իրանք էլ կրակից քիչմ հեռու կայնել են ու կոխվ կէնեն, գլուրդ կը քցեն իրարու:

Դեերն որ էս տղին տեսան.— Ահան,— ըսին,— հողածին էկավ, կեցե՛ք ախպեր, էլ չը կռվինք, էս հողածինը մեր դավին կը վերջացնե:

— Հողածի՛ն,— դարձան տղին ըսին դեերը,— առաջ արի՛, մի վախենա, քեզի շենք դիպնի: Արի՛ մեր դավին վերջացրու:

Տղեն առաջ էկավ:

— Ըսեք տեսնիմ, ի՞նչ է ձեր դավին, դե ախպրտա՛նք,— ըսավ:

— Մենք իրեքս էլ հալալ ախպեր ենք,— ըսին դեւերը,— իրեք բան ունինք կիսելու՝ մեկ հատ քոլոզ, մեկ դամշի, մեկ հատ էլ խալի: Էսոնք ամենն էլ մեկ մեկ մարիֆաթ ունին: Մարդ որ նստի խալու վրա, քոլոզը դնե գլուխը, դամշին էլ առնի ձեռն ու զարկե խալուն, որտեղ որ ինքն ուզեց՝ կը տանի էնտեղ կը հասցնե: Հիմի մեր դավին էսոր վրա է: Չենք ուզի ամենս մեկ բան վերցնի, շումքի էդ իրեք բանն էլ որ իրար հետ մեկիմ շընկնի, չի կրնա մարիֆաթը բանցնե: Հիմի դու կրնա՞ս էս մեր ունեցած իրեք բանը էնպես բաժնե, որ համ իրեք ախպորս էլ փայ հասնի, համ էլ էդ բաներու թըլըսումը՝ խառապ չէղնի:

Տղեն ինքն իրան քիշմ մտածեց, ետե դեւերուն ըսավ թե.— Կըրնամ: Էդ իրեք բանն էլ բերեք էստեղ իմ առաջս ու դուք հեռու քաշվե՛ք, իրարուց հեռու կայնեք, ամենքդ մեկ թարաֆ, ես կը կիսկսեմ: Ու երբ որ ձեզի կանչեցի, արեք ամենքիդ բաժինը իրան տամ:

Դեւերը բերին բաները տվին տղին, ու իրանք քաշվան ամենը մեկ թարաֆ, հեռու կայնան: Էս տղեն էլ քոլոզը դրեց գլուխը, նըստավ խալու վրեն, դամշին առավ ձեռքը, զարկեց խալուն ու ըսավ.— Խալի, քեզնեն գուզեմ, որ էս սհաթիս ընձի տանիս մենծ ախպորս քովը վար իջեցնես:

Դեւերը տեսան, որ տղեն իրանց խափեց, բաներն առավ ու գնաց:

— Ա՛յ հողածին,— ըսին ետենն,— հազար չէղնի հում կաթնակեր ես, ի՞նչ պտի էղնի,— ու փորփոշման էկան նստան իրանց տեղը:

Խալին էլ տարավ տղին իրան մենծ ախպոր քովը վար իջեցուց: Բարե ախպեր,— ըսավ էս տղեն մենծ ախպորը,— հեշ բանմ սորվե՞լ ես, թե չէ:

— Լավ հեքիմություն եմ սորվել,— ըսավ մենծ ախպերը:

— Օր էդպես է, դե քելե էրթա՛նք.— ըսավ պզտի ախպերը,— նստի էս խալու վրեն, էրթանք մեր միջնեկ ախպոր քովը, տեսնենք հըլը էնիկ ի՞նչ է սորվել:

Էրկսով նստան խալու վրեն: Պզտիկը էլի դամշով զարկեց.

— Խալի,— ըսավ,— էս սհաթիս քեզնեն գուզեմ, որ տանիս մեզի մեր միջնեկ ախպոր քովը:

¹ Դյութականություն (Մ. Բ.):

Խալիին տարաւ էն սհաթին միջնեկ ախպոր քովը, էրկուսին էլ վար իշեցուց։

Բարե տվին ախպորն ու ըսին.— Հեշ բան ման սորվե՞լ ես, ախպեր, թե չէ։

— Լավ ըռամ քցել եմ սորվել,— ըսավ միջնեկ ախպերը։

Էս միջնեկ ախպորն էլ առան իրանց հետ ու իրեքով նստան խալու վրեն էկան էլի էն իրեք ճամբու գլուխը վար իջան, որտից որ բաժնվել էին։

Էստեղ պզտի ախպերը դարձավ ըսավ թե.

— Ախպրտի՛ք, հիմի էսպես թավաքյալի աղչկա քովը ի՞նչպես էրթանք,— ըսավ,— բալքի աղչիկը տեյմորի հիմի հեշ սաղ էլ չի մնացել։ Դու հաղը լավ ըռամ քցել գիտես,— ըսավ միջնեկ ախպորը,— հըլա ըռամ քցե, աշե, թե աղչիկը սա՞ղ է, մեռած է, ի՞նչ հալի է, մեկ իմանանք, ետե էլի էրթանք։

Միջնեկ ախպերը ըռամ քցեց ու ըսավ.— Ախպրտի՛ք, աղչիկը շատ նեղության մեջ է, հիվանդ է, բարակացավ է ընկել, իրեք սհաթ յա ապրի, յա չապրի։

— Լավ, ես աղչկան կը սաղցնեմ, ես էդ ցալի դեղը գիտեմ,— ըսավ մենծ ախպերը,— ես դեղը կը շինեմ, հըմը մեկ սհաթվա մեջ կրնա՞նք հասնի աղչկա քովը, որ ժամանակը շանցնի, սաղցնենք։

— Ես կը հասցնեմ,— ըսավ պզտի ախպերը,— դու թեղ էրա դեղը շինե։

Մենծ ախպերը դեղը շինեց պրծավ թե չէ, պզտի ախպերը ձեռքին առավ, քոլոզը դրեց գլուխը, նստավ խալու վրեն, դամշով դարկեց ու ըսավ.

— Խալի՛, քեզնեն գուզեմ, որ էս սհաթիս ընձի ուզածս աղչկա քովը հասցնես։

Էրկու ախպորն էդ տեղ իրան ետեից աշելով թողեց ու ինքը գնաց հասավ աղչկա քովը։ Դեղը տվեց, սաղցրեց, աղչկան էլ առավ ու իրան քեֆին աշեց։

Քանիմ օր ետե էս էրկու ախպերն էկան հասան ու դավի-դառաբա սարքեցին պզտի ախպոր հետ։

Մենծ ախպերը գուզեր, որ ինքն առնի աղչկան, միջնեկ ախպերն էլ գուզեր՝ ինքը խլի պզտի ախպոր ձեռքից աղչիկը, իսկ պզտի ախպերն էլ հեշ մեկին չէր մոտեցնի, թե.— Աղչիկը իսկ ընձի կը հասնե, որ առել եմ։

Էսպես էս իրեք ախպոր գործը մնաց դավու մեջ ու շիտեկվավ։ Ետե տղեն դարձավ Դատավորին.— Պարոն Դատավո՛ր,—

ըսավ,— հիմի էս իրեք ախպոր վճիռը դու տո՛ւր, դու մեկ քաղքիմ դատավոր ես, քու խելքդ էլ որ չհասնի էս բանին, էլ ո՛ւմ խելքը պտի հասնի: Էն պզտի ախպոր էրածը մարդկությո՛ւնն է, ըռամ քցող, աղ-ջըկա հիվանդությունն իմացողը միջնեկ ախպերը, դեղ շինողը մեծ ախպերը, էն էրկուսը շարըվին, հիվանդին սաղցընեն, հիմի աղջը-կան պզտի ախպե՛րը էրթա առնի, էդ օրե՛նք է, հա՛: Ըսենք էն էրկու ախպերը էստեղ շեն, խո՛ իրանց փայ աստվածն էստեղ է:

— Շատ մենծ փություն է պզտի ախպոր էրածը,— ըսավ Դա-տավորը,— էս սհաթիս էստեղ որ իմ աչքիս առաջը կայնած էդ-նիր, գլուխը զարկել կուտայի ու աղջկան ձեռքեն կառնելի կուտա-յի մենծ ախպորը:

— Չէ, պարոն Դատավո՛ր, ընչի՞ էդպես կըսես,— ետև դարձավ ըսավ տղեն,— մենծ ախպերն ի՞նչ էրավ, որ աղջկան տայիր էնոր: Օղորդ է, էնիկ ցավի դեղը գտավ, շինեց, համա, տեյմորի միջնեկ ախպերը ըռամ չը քցեր, աղջկա հիվանդ էղնելը չիմանար, էնիկ ո՛ր-տեղից աղջկա հըմար դեղ կը շիներ: Չէ՛, պարոն Դատավոր, օրեն-քով ըռամ քցող ախպորը կը հասնի աղջիկը:

— Էլի ի՞նչ երեկվա պես խելքե դուս խակ դատողություններ կուտաք,— համբերությունը հատած, խոսքի մեջ մտավ թագավորի աղջիկը,— տղի ըսածը էլի վնաս չունի, քիմ խելքի մոտիկ գու-քա, բայց քու ըսածդ հեշ բանի պետք չէ, պարոն Դատավո՛ր: Վա՛յ էս քաղքին, որ դու ես դատավորը: Ախր հեքիմ ախպերն էդ բանի մեջ ի՞նչ մեկ երեւելի հնարմ է բանցրել, յա ըռամ քցող ախպորն ընչի՞ պտի հասնի աղջիկը: Կա՛վ, հըլա ըսենք թե, միջնեկ ախպերը ըռամ քցեց, իմացավ որ աղջիկը հիվանդ է, մենծ ախպերն աղջկա ցավի դեղն իմացավ, շինեց, տվեց պզտի ախպորը, պզտի ախպերն, որ էն մարիֆաթը չունենար, էն խալին, քոլոզն ու դամշին, որ ձեռք բերած չըլիներ, էնպես խելքով, էն էլ դեբրու ձեռքեն, ու մեկ սհաթ-վա չը կրնանար դեղը հասցնել աղջկան, աղջիկը ինչպե՛ս պտի ա-զատվեր իրան ցավեն, աղջիկն օր մեռնիր էն էրկու ախպոր ձեռքը ի՞նչ պտի ընկներ: Հիմի էլ թո՛ղ իմանան, թե սաքի աղջիկը պզտի ախպոր ձեռը չէ, մեռել է, չկա:

Դռան տակը պահ մտած իրեք մարդիքը, մեկ մեկ իմացան աղ-ջըկա ըսած խոսքերը: Դատավորն ու տղեն էլ շատ ուրախացան, էլ չը կայնան, էն սհաթին ելան, էն պահ մտած իրեք մարդուն էլ առան ու դնացին թագավորի քովը:

— Թագավորն ապրած կե՛նա,— ըսավ Դատավորը,— աչքդ լուս, աղջիկդ էս անգամին էլ խոսաց:

Թագավորը, էն իրեք մարդուն էլ հարցուց.— Հա՛, — ըսավ, — օղո՞րդ է Դատավորի ըսածը, աղջիկս խոսա՞ց:

— Հա՛, Թագավորն ապրած կենա, — ըսին իրեքն էլ միաբե-
րան, — խոսաց, մենք մեր անկաշովն իմացանք:

Թագավորը շատ ուրախացավ, տեղիցը վեր ելավ, էկավ տղի ճա-
կատը պաքեց.— Կեցցե՛ս, — ըսավ, — արժես, գնա՛ վայելի: Զաթի
ես տղա շունիմ, համ աղջիկս քեզի, համ Թագավորութունս:

Էս խոսքի վրա, տղեն շոքավ Թագավորի ոտը պաքեց.

— Թագավորն ապրած կենա, — ըսավ, — ես հեր մեր ունիմ,
չեմ կրնա էնոնց թողնի, ընձի իզին տո՛ւր էրթամ իմ երկիրս: Աղ-
ջիկդ էլ, թե որ կուտաս տանիմ, դու գիտես, շես տա, էն էլ դու գիտես:

— Լա՛վ, որդի, ինչպես գուզես էնպես էրա՛, աղջիկս մեկ ան-
գամ խոսք եմ տվիլ, որ քեզի տամ, զաթի ուրիշ մարդու կնիկ չի էլ
կրնա՝ էղնի, դու ես խոսացրել, քեզի պտի առնի: Հիմի դու գիտես,
դու չեմ էնե, գուզես էստեղ կեցի, գուզես ա՛ռ հետդ տար քու հորդ
երկիրը: Ինչպես գուզես, էնպես էրա:

Ետե Թագավորը կանչեց Լալին հրամայեց, որ աղջկա ջհեզի
Թատարուքը տեսնի, քառսուն դավա հազր էնե, որ աղջկան ու տղին
ճամբու դնեն:

Թագավորի փեսեն ուրախ, ուրախ վազեց բաղնիք, գտավ իրան
ընկերին՝ Թոռճու տղին.

— Դու էդ ի՞նչ հալի հետ ես, — ըսավ, — հազրվի, որ մեկ քա-
նիմ օր ետե ճամբա պտի ընկնինք, էլի էրթանք մեր երկիրը: Աստ-
ված մեզի տվեց ու լավ տվեց: Էստեղ կենալը էլ մեզի ձեռք չի տա,
ախպեր, հազրվի էրթանք:

— Ի՞նչ կա, էդ ի՞նչ էղավ, — հարցուց Թոռճու տղեն:

— Ետե գիմանաս, ետե, դու հիմի հազրվի, ճամբու Թատա-
րուք տես, ահան քեզի բուռն էլ օսկի, թե փարա շունիս: Իրեք օր
ետե ես գուքամ, քեզի հետս կառնեմ կէրթանք մեկտեղ:

Իրեք օրը թմամավ թե չէ, աղջկա ջհեզը բարձան քառսուն դավի,
տղեն ու Թագավորի աղջիկն էլ բազման լավ ձիանների վրա ու առոթ-
փառոթ ճամբա ընկան:

Քյարվանն օր հասավ բաղնիքի դուռն առաջը.— Թոռճու տղա՛,
Թոռճու տղա՛, — ճվաց ձիու վրայեն Թագավորի փեսեն, — դուս արի
էրթանք:

Թոռճու տղեն դուս էլավ բաղնիքեն, իրան շեհ-շալակը մեջքին
փապած ու քյարվանի հետ քելեց գնաց՝ բանից բեխաբար:

Գնացին, գնացին, շատ ու քիչն աստված գիտե, տեյմորի հա-

սան ծովի քյանարը—մեշի մեշը, էն տեղը, որտեղ որ թոռնու տղեն հանդիպել էր էս մարդուն, որ հիմի թագավորի փեսա էր դարձել, էս տեղն օր հասան, «կայնեք», ըսավ թագավորի փեսան: Քյարվանը կայնավ: Ինքը ձիուց վար իջավ, թագավորի աղջկան էլ ձիուց վար բերեց, բռնեցին էլ բիրադի վար թափել տվեց դավեքի վրայից:

— Դե, թոռնու տղա,— ըսավ,— հիմի առաջ արի՛, էս դովաթը հալալ խապոր պես կիսենք իրար հետ, կեսն ընձի, կեսը քեզի:

Թոռնու տղեն զարմացավ.— Ախպեր,— ըսավ,— էդ դովաթը դու ես աշխատել, աստված քեզի է տվել էդ դովաթը, խո ընձի չի՞ տվել, ես մեշն ինչ ունիմ, որ գամ քեզի հետ կիսեմ:

— Մեկ է,— ըսավ թագավորի փեսան,— մեկտեղ ընկեր դարձանք, էկանք ընկանք էս դարիւր երկիրը, շարլովանք: Հիմի էնպես հաշվենք՝ թե դու էլ հետս ես աշխատել, ընկեր չե՞նք, մեկ չէ՞, քո: Ընդդ որ ընկած էղնիր էս դովաթը, դու էլ ընձի հետ կը կիսեիր, ես գիտեմ:

Չեմ—չում, շատ նազ ծախեց էս թոռնու տղեն.

— Ծն չեմ ու մեմ չիտեմ,— ըսավ թագավորի փեսան,— ես հալալ կը կիսեմ, կեսը քեզի զոռովեն կուտամ, տեսնիմ հըլա դու ի՞նչըդ չը պտի վերցնես:

էս խոսքեն ետև հրամայեց, էն սհաթին քառսուն բռն էլ բիրադի քանդեցին, շեհերը դուս հանեցին, բիրադի կիսեց, էրկու հալալ բաժին էրավ:

— Ահա՛ն,— ըսավ,— մեկ բաժինն ընձի, մեկն էլ քեզի, թոռնու տղա: Է՞,— դարձավ ըսավ,— հիմի մնաց մենակ աղջիկը կիսելու, էդ էլ կիսենք՝ կը պրծնինք, էլ բան չի մնա:

Թագավորի փեսան թուրը դուս քաշեց ու «դավաճի» ճվաց: Դավաճոց մեկն առաջ էկավ:

— էս աղջկա մեկ թեկն բռնե, — ըսավ: Դավաճին աղջկա թեկն բռնեց:

— Դե, էս մեկել թեկն էլ դու արի՛ բռնե, թոռնու տղա,— ըսավ:

— Ծն չե՛մ բռնե,— ըսավ թոռնու տղեն,— խեղճ աղջկան զուր տեղը ընչի՞ կսպանես, ախպեր, մի կիսե, կեսն ընձի պետքը չէ, ինչ լավություն որ էրիր՝ հերիք է: Աղջիկը բիրադի դու վերցրո՛ւ, թո՛ղ սաղ մնա քեզի, ո՛վ կըսե, որ կիսես:

— Լա՛վ, Լա՛վ,— ըսավ թագավորի փեսան,— պետք չէ, մի բըռնի, զաթի դու էդպես խեղճով մարդ ես, ես քեզի վաղուց եմ փորձել: Դավաճի,— էլի ճվաց,— մեկն ու մեկդ արեք էստեղ:

Դավաճոց մեկն առաջ էկավ:

— Աղջկա մեկեւ թնեն էլ դու բռնե, — ըսավ:

Դավաճին թեից բռնեց: Էս վախտը թոռնու տղեն քիչմ հեռու կայնել էր ու խեղճ-խեղճ կաշեր թագավորի փեսի էրածներին:

Թագավորի փեսեն թուրը վեր վերցուց, գնաց էկավ ու հասավ աղջկա վրա, թուրը վրա բերեց՝ որ զարկե: Աղջիկն էնպես իմացավ, թե տղեն թրով իրան հաստատ էրկու կտոր պտի էնե, շատ վախենալուցն օր օրձկաց ու յո՞ւ էրավ, մեկ մենծ շահմար օձըմ էն սհա-թին էկավ բերնեն վար ընկավ:

— Թոռնու տղա՛, — ըսավ թագավորի փեսեն, — դե հիմի առաջ արի ու աչքովդ տես, — ըսավ, — էս օձը լավ կը տեսնի՞ս, քանի որ էդ անիծածը աղջկա փորի մեջը մնար, դուս չը դար, էդ աղջիկն իրան մարդու հետ հեշ չը պտի հնավորեր՝: Էսքան վախտ էլ, որ հեշ մեկ տղիմ հետ չէր ուզեցել խոսա, ընծնեն սավայի, էլի էդ օձի պատճառովն էր: Հիմի օձն օր փորեն դուս էկավ պրծավ, ապրեշումի պես կը կակղնա, ինչպես ուղես քու կամքովդ գելնի, կը նստի: Էսոնց հեշ մեկն էլ ընծի հարկավոր չէ, ո՛չ դուլվաթը, ո՛չ աղջիկը, էսոնք բիրադի քուկդ են, թոռնու տղա՛: Էս կիսկսելն էլ որ մեշ քցեցի, էլի աղջկա պատճառովն էր, որ օձեն աղատեցի: Ձէղնի թե քեզի վնասեր: Դու ընծի ժամանակոց լավություն էրիր, քու լավությանդ տկեն ես պտի դուս դայի: Ես էն ձուկն եմ, որ հորդ ձեռքեն իրեք անգամ խլեցիր, աղատեցիր: Ես էնտեղ փորձեցի քու հոգիդ: Մնաս բարով, աղջիկն էլ քեզի, դուլվաթն էլ քեզի, գնա՛ վայելե: Ես ինչպես որ ձուկ էի, էլի էնպես ձուկ կը դառնամ, կէրթամ իմ ծովիս մեջը:

Ինչպես որ ըսավ, օղորթ, էնպես էլ ձուկ դարձավ ու չորբալեն գնաց ընկավ ծովի մեջը:

Թոռնու տղեն էլ շեհերը բիրադի թոփ էրավ, լցեց բեռներու մեջը, բարձավ էլի դավեքի վրեն ու աղջկա հետ մեկտեղ ընկան ճամբա: Քանիմ օրեն ետե հասան իրան հոր տունը:

Հերը տղին որ տեսավ, ուրախությունեն խելքը թոցուց:

Հաթահութով զրուլի հարսնիքմ էրավ, քառսուն օր, քառսուն գիշեր ուրախություն էրին, տղին պսակեցին: Սաղ քաղաքը թամաշա կայնավ էս հարսնիքին: Բիրադի զարմացել էին, թե ո՞րտեղից է ձեռք քցել թոռնու տղեն էս աղջիկն ու քառսուն դավա բեռ դուլվաթը:

Էնոնք հասան իրանց մուրադին:

¹ Վարվեր (Մ. Բ.):

5. ԶԱՆԳԻ-ԶՐԱՆԳԻ

Կէղնի շի էղնի մե գեղիմ մեջ քյասիր մարդմ կէղնի: Էդ մարդը կունենա մե տղեմ, մեկ էլ իրեք ամսկան ախշիկմ:

Օրվա մեկը էդ մարդու կնիկը թնդիրը վառե կը, հացը գնդե կը, գելնի դուա ջուր թափելու էդոր տղեն թնդրի քովը նստած կէղնի, ախշիկն էլ օրոցքը: Մեկ էլ տղեն տեսնի կօր ախշիկը հելավ օրոցքից, էդ գնդերը կերավ ու գնաց նորից պառկավ:

Տղեն մաթ մնաց: Մերն էկավ, մորը էն սհաթին խապար տվեց, ըսավ.

— Մայրիկ, ախշիկը հելավ, գնդերը կերավ:

Մերը չհավատաց, հելավ տղին ծեծեց, թե. «Դու ես լցե թընդիրը, էն պզտի անասունն ի՞նչ է օր էդքան գնդերն ուտե»:

Տղեն էդտեղ քիչմ լացեց: Մերը դուա հելավ, մեկ էլ տան մեջը հավմ ման գութար, տղեն տեսավ օր ախշիկը նորեն օրոցքեն հելավ, էդ հավը բռնեց ու կերավ:

Մերն էկավ, տղեն ըսավ մորը.

— Մայրիկ, տիա՛ ախշիկը հավն էլ կերավ:

Մերը չհավատաց, նորից տղի վրա հերստավ, ըսավ.

— Ա՛յ ֆողը գլխուդ, էդ անասունն ի՞նչ է օր էդպես բան էնե: Է՛հ, տղեն տեսավ օր գութ է, իրեն չպըտի հավատան, գլուխն առավ, կորավ:

Շատ գնաց, թե քիչ գնաց, շատ ու քիչը աստված գիտե, գնաց

մե քաղաքիմ ռաստ էկամ, տեսամ օր, ի՞նչ տեսնի, մե ղոճա քաղաքմ, հըմը հեշ մարդ չկա: Նեախա, էս կողմը ման էկամ, էն կողմը ման էկամ, տեսամ օր մե մուխըմ գելնի, ինքն իրան ըսամ. «էրթամ հըլը էդ մուխը տեսնիմ, հըլպըտ էդտեղ մարդ կէղնի»:

Տղեն զնաց էդ միսի կուշտը, տեսամ օր մե բլբլած տունմ կա, ներս մտամ, տեսամ օր էրկու հոգի, մարդ ու կնիկ, էրկուսի հ'աչքն էլ քոռ, նստած էին:

Տղեն ըսամ.— Բարո՛վ հերիկ ու մերիկ:

էդ մարդիկը մնացին զարմացած, թե էս ի՞նչըղ բան է, օր վիշապներու ահուն էստեղ մարդ է էկե:

էդ քոռ մարդը դարձամ տղին ըսամ.

— Ա՛յ տղա, ինս ես, ջինս ես, էս ի՞նչըղ էղամ, օր էստեղ էկար զու էստեղի վիշապների անունը չէի՞ր իմացի:

Տղեն ըսամ.— Չէ՛, ես դարիբ մարդ եմ, իմ հերս ընձի ծեծեց, տնից վըռընդեց, գլուխս առա, էկա ընկա էստեղ, շիմի թե գուզեք,— կըսե,— ընձի ձեզի տղա էրեք, էստեղ իրար հետ ապրինք:

էդ քոռը դարձամ տղին ըսամ.

— Շատ լավ, ես էլ գուզեմ էդպես էնեմ, հըմը մենք մեզի հըմար ապրուստ շունինք, էստեղ իրեք հատ վիշապ կա, էս քաղքի ու գեղերի մարդիկը թոփ են էրե, լցեր են մե մենձ տեղմ՝ սրով սրով կուտեն, մենք էրկուսս էլ մարդ ու կնիկ էինք, էրկուսիս էլ հ'աչքերը հանեցին տարան, մեզի տվին էրկու հատ էծ, էրկու հատ էլ օշխար, օր կթենք, ուտենք ապրինք:

Տղեն կըսե.— Շա՛տ լավ, օր էդպես է, ես էդ օշխըրներն ու իծանը տանիմ կը հ'արծըցընեմ, բերեմ կը կթեմ՝ կուտենք, կապրինք:

էդ տղեն օր էդպես կըսե, էդ քոռերը կը համոզվին: էդ տղին կէնեն իրենց տղա: էդ տղի անունն էլ կէղնի Սուրեն:

Կըսեն.— Սուրեն ջան, օշխըրները տանելու մուղաթ կեցի վիշապներուն ռաստ չգաս, տալտա տեղերով զնա ու արի:

Տղեն կառնե օշխըրները, կը տանի արծըցընելու, մեկ օր, էրկու օր, իրեք օր էդպես, մեկ էլ մե օրմ կը տանի արծըցընելու մե ծառիմ տակ, ինքն էլ կը նստի, մեկ էլ կը տեսնի օր մե ասլանմ վերեկից գուքա:

Տղեն դյագիինակը կառնի կայնի կ'օր ասլանը օշխըրները շուտե: Ասլանը էն տեղեն ձեն կուտա.

— Այ տղա, ինձնեն մի վախենա, տեսնիմ կ'օր լավ տղա ես, էկեր եմ օր քեզի էրկու հատ լավ շուն տամ, օր օշխըրներդ պահես:

էդտեղ ասլանը գութա կը ցկնի ու էրկու լակոտ կուտա ու կէրթա: Զեքիաթի շուն էր, վով օր ամսով կը մեննընար, էդոնք օրով մեննըցան: Մի տասնըհինգ օրվա մեջը դառան մե մե ղոճա ասլըններ:

Տղեն էնքան գութեր էդ շներուն, օր խելքը կէրթար: Մեկի անունը դրեց Զանգի, մեկինն է՝ Զրանգի: Ամմեն իրիկուն օշխըրները կը բերեր տուն շներու հետ, առավոտուն կառներ կէրթար արծըցնելու:

Մե օրըմ նստեր շներու հետ յարանութեն կէներ, մեկ էլ շները հաշարով վազեցին: Տղեն վեր թռավ, տեսավ օր մե արգահիլ վիշապմ դեմեն գութա կը՝ հերկան մազերը հետեն քցած, սալանա, սալանա, թիլանա, թիլանա գութար կը:

Շներն օր վրա պրծան, վիշապը էնդից ձեն տվեց:

— Ղուրպան քեզի, տղա, արի շներեն անցուր, գամ պըտի քեզի բան ըսեմ:

Զըմը տղեն վիշապին տեսնելու պաշտան, հասկըցավ, օր էդիկ է կերէ էդ քաղքի բիտտուն մարդոցը, հըմը Զանգի, Զրանգին օր քովն էին, հեշ չվախեցավ, գնաց շներեն անցուց, առավ էկավ, ծառի տակը նստան:

Վիշապը գութեր օր մեկեն տղին վրա պրծըներ ուտեր՝ հըմը շներն օր տղի քովը կայնած էին ու վիշապի հերեսին կաշեին, սիրտ չէր էնե, հառկեքն էլ քիչմ քոռցեր էին, գութեր օր սրեր:

Դաքութենով դարձավ տղին ըսավ.

— Տղա ջան, ի՞նչ կէղնի քիչմ գլուխս քթվես:

Տղեն էլ, ինքը խելացի տղա, էն սհաթին կոռայեց օր բանըմ կա, ըսավ.

— Շատ լավ, արի ծառի տակը, քթվեմ:

Տղեն վիշապի գլուխը դրեց ծնկին, հետեն աշեց, հետեն էդոր հերկան մազերը կապեց ծառին: Վիշապը հեշ խապար շուններ, թե մազերը ծառին կը կապե, ինքը խարտոցով հառկեքը կը սրեր՝ օր տղին ուտեր:

Տղեն վիշապին հարցուց.

— էդ ի՞նչ կէնես:

Վիշապն ըսավ.— Զե՛շ, կուտ կուտեմ:

Տղեն մազերն օր կապեց, պրծավ.— Վայ,— ըսավ,— մեկ կեցի, էծս փախավ, մեկ էրթամ դարձընեմ:

Վիշապն ըսավ.— Բան չկա, բան չի էղնի:

— Չէ, չէ,— ըսավ,— էծս կը կորի, էրթամ դարձընեմ, էլի գութամ կաշեմ:

Տղեն օր հօլալ գնաց, վիշապը ուզեց օր հօտենն զարկե՛ կուլ տա, տեսալ օր մազերը կապած է ծառին:

Տղեն մահանա էծ էրալ, հօլալ քիչմ հեռուն կայնալ:

Վիշապն ըսալ.— Յա,— տղա ջան, մազերս ընչի՞ ծառին ես կապե, ես քեզի ի՞նչ էրի:

Տղեն կրսե.— Ես գիտեմ օր, դու էս քաղթի վիշապն ես, դո՛ւ ես հորս ու մորս հաշքերը տարե, ո՛ւրտեղ ես տարե, ըսա՛, բալնիքը տուր, թողնիմ:

Վիշապն ըսալ.— Բալնիքը օրթանձիլ քրոջս քովն է, թող ընձի, էրթամ բերեմ:

Տղեն էդ խոսքը հիմանալուն պես.— Ջանգի, Ջրանգի,— ըսալ,— էդոր էնպես կերեք, օր կաթմ արուն շմնա:

Ջանգի, Ջրանգին վրա ընկան, կտոր կտոր էրին, էնպես կերան օր, կաթմ արուն գետին լընկալ:

Անցալ մեկ հինգ-տասն օր, մեկ էլ տեսալ օր մե վիշապմ էլ էկալ, հըմը ի՞նչ վիշապ,— առաջվանից շատ մենձ ու զարզնդող:

Շները վրա պրծան վիշապին, վիշապը էնտեղից բռնաց.

— Տղա ջան, շներեն անցու, դամ պիտի քովդ բան ըսեմ:

Տղեն հասկըցալ, օր էսիկ էլ էնոր քուրն է, էլի շներեն անցուց, տարալ ծառի տակը, իրեն քովը նստեցուց:

Վիշապը գողեր օր տղին ալ ու կուլ էներ՝ շներեն կը վախնար: Շները իրանեն բեթար վիշապներ էին:

էդ վիշապն էլ տղին աղաչեց, օր քիչմ գլուխը քթվե, տղեն դաթի ուստա էր դառե, գիտեր, ըսալ. «Շատ լալ, բեր քթվեմ»:

Վիշապի գլուխը դրեց ծնկին, հետեն քթվեց, հետեն մազերը կապեց ծառին՝ էն մեկեւ վիշապի դայտին: Մազերն օր ծառին կապեց, պրծալ, ըսալ.

— Վայ, էծս փախալ, էրթամ մե դարձընեմ, դամ:

Վիշապն էլ, քիչ էր մնացե, օր հառկեքը սրեր, պրծընիր, տղին ըսալ.

— Բան չի էղնի, բան չի էղնի, քիչմ էլ կեցի կէրթաս:

Տղեն ըսալ.— Դարձնեմ, էլի դուքամ, էծս կը կորի:

Տղեն օր հօլալ էրթըլու, վիշապը հետենն ուզեց օր վրա հասնի, կուլ տա, տեսալ օր մազերը ծառին է կապած:

— Վա՛յ,— ըսալ,— տղա ջան, մազերս ընչի՞ ես ծառին կապե, ես քեզի ի՞նչ եմ էրե:

Տղեն ըսալ.— Դու շատ բան ես էրե: Հորս ու մորս հաշքերը հո՛ւրտեղ եք դրե, բալնիքը տուր, մազերդ թողնիմ:

էդ վիշապն ըսավ.— Պզտի քրոջս քովն է:

Տղեն կրսե.— Ա՛յ ֆողը գլխուդ, պզտի քըրոջդ սատկեցուցեր
եմ, դու է՛լ գուզես ընծի խափես:

Կրսե.— Օր էդպես է՛ մենձ քրոջս քովն է:

Կանչե կը շնորուն կրսե.— Ձանգի, Ձրանգի, էդոր էնպես կերեք,
որ կաթմ արուն գետին չ՛ընկնի:

Ձանգի, Ձրանգին էին, ֆորսի շնորու պես կայներ էին, հըմը
վրա պրծան, փարանջ-փարանջ էրին, էնպես կերան, որ կաթմ ա-
րուն գետին չընկավ:

էդ էլ էդպես գնաց: Անցավ ամիսմ, էրկուս, մե օրմ տղեն նըս-
տեր էր իրան հմար փետ կը տաշեր, մեկ էլ շները հաշացին: Գլուխը
վեր վերցուց տեսավ օր, ի՞նչ տեսնի, մե էնպես վիշապմ գուքա, օր
սար ու ձոր ոտքերի տակը կը թնդա: Տղեն մտքի մեջն ըսավ. «է՛, էս
անիծածին դժար է սըպանելը»: Կանչեց շներուն, էդոր շներն էլ խո-
սել գիտեին:

Ըսավ.— Ձանգի, Ձրանգի ջան, լավմ դինչացեք, քիշմ կաթ կե-
րեք, օր էս վիշապին կըռնանաք հաղթե, թե չէ էսիկ շատ յարամազ
բան է, իրեքիս էլ կը վերջացընե:

Ձանգի, Ձրանգին ըսին.— Շատ լավ, դու արխեին կեցի:

Շները քաշվան մե կողք, վիշապը էկավ, ըսավ.

— Բարե տղա ջան, էս դու հօ՛ւրտից ես էկե, ի՞նչ կէնես:

էդ տղեն ըսավ.— Հե՛շ, ես ֆիլան քոռ պառավըների տղեն եմ:

Վիշապը կրսե.— Շատ լավ, էնոնք իմ խնամիքս են:

էկավ վիշապը, տղի քովը նստավ, գուզեր օր տղին ալ ու կուլ
էներ՝ հըմը շներուց կը վախենար:

էդ վիշապն էլ տղին ըսավ.— Արի մեկ գլուխ քթվե:

Տղեն էդոր մազերն էլ ծառը փաթթեց, ըսավ.

— Վա՛յ, էծս փախավ, մեկ կեցի, էրթամ դարձընեմ:

Տղեն օր հօ՛ւլավ, վիշապը գուզեր հետեւեն հասներ կուլ տար,
տեսավ օր մազերը ծառն էր փաթթած:

— Վա՛յ,— ըսավ,— տղա ջան, ես քեզի ի՞նչ էրի, օր մա-
զերըս ծառը փաթթեցիր: Արի մազերըս քանդե, ես քեզի մե մենձ
լավութենմ էնեմ:

Տղեն կրսե.— Քու լավութենդ ընծի պետք չէ, հորս ու մորս հաշ-
քերն օր հօ՛ւրտեղ տարել ես, դրել ես, բալնիքը տու, գամ քանդեմ
մազերդ:

էդ վիշապը կրսե.— էդոր բալնիքը պզտի քրոջս քովն է:

Կրսե.— Պզտի քրոջդ վերջացուցել եմ:

Կըսեւ.— Օրթանճիւ քրոջս քովն է:

Կըսեւ.— Օրթանճիւ քրոջդ էլ եմ վերջացուցն:

Կըսեւ.— Էնտի՞ շեն էրեա:

Կը տեսնի օր իլլամ չկա, դուղե օր բալնինքը մահանա էնե, տղին կանչե քովը, օր հառկեքով պատուտե:

Տղեն կըսեւ.— Չէ՛, էդտից թապլե:

Վիշապը ծոցեն կը հանե էրկու բալնինք, կը թապլե տղին, տղեն կըսե.

— Էսիկ հորն ու մորս հաշքերու բալնինքը. էս քաղքի ու գեղերի մարդիքը հուրտեղ օր լըցրել եք, էնտեղի բալնիքն էլ տուր, մաղերդ քանդեմ:

Ինչ էնե վիշապը, ահուն ծոցեն կը հանե մե մենձ բալնիքմ էլ, կուտա:

Տղեն էն սըհաթին կը կանչե շներուն, կըսե.

— Զանգի՛, Զրանգի՛, էսոր էնպես կերեք, օր կաթմ արուն չընկնի գետինը:

Զանգի, Զրանգին էդ վիշապին կը վերջացնեն:

Տղեն կառնի շներուն, կէրթա կը տեսնի օր քաղաքի դրաղը մե մենձ տունմ կա, ինքն իրան կըսե. «Վալլահ, իստեղ է մարդոցը լըցն»: Էդ մենձ տան կողքըն էլ կէղնի մե լալ պղտի հօգիմ: Դու մի ըսե, վիշապնի հօգին կէղնի: Դուրը կը բանա էդ հօգի, կը տեսնի օր հեշ մարդ չկա: Կը տեսնի օր մե ղութիկմ դրած է, կը բանա տեսնի կօր հորն ու մոր հաշքերն է, վերցընե շերը կը դնե:

Էնտից էլ կէրթա, էն մենձ տան դուրը կը բանա: Էդոր ոտքի ձենն օր կառնին էդտեղի մարդիկը կըսեն. «Էկան էլի, տեսնիս որիս պիտի տանին ուտեն»:

Տղեն օր դուրը կը բանա, նեա կը մտնի, շենլիքը կը շվարին, կը մնան:

Կըսեն.— Ա՛յ տղա, վիշապները քեզի շտեսա՞ն, դու հօրտից էկար:

Տղեն կըսե.— Դուք հեշ մի՛ք վախենա, իրեք վիշապին էլ սըպաներ եմ:

Էդտեղի շենլըքին դուս կը հանե, քաղքըցի թե գեղացի, կէրթան իրանց տուն ու տեղին տեր կէղնին:

Էդ քաղաքը թագավորի քաղաք է էղե: Թագավորին ու իրան տղոցն էլ վիշապները կերած պրծած են էղե: Գուղեն օր էդոր տանին թագավոր էնեն: Շենլիքը շատ կաղաչեն էդ տղին օր իրենց թագավոր էղնի, հըմը կըսե.— Կէղնիմ, մե մուրաղըմ ունիմ, էրթամ կատարեմ, գամ:

կըսեն.— Ինչըդ օր գուզես:

Տղեն կէրթա հորն ու մոր քովը: Էրկուսի հաշքերն էլ կը սաղցընեւ ու գուզե էրթա իրա իսկական հոր գեղը, օր տեսնի, թե իրա ղովտ քուրը ինչ է էղե, սա՞ղ է, մեռած է:

Տղեն մնաս բարով կէնե իրան ետի հորն ու մորը, Զանգու, Զրանգուց մեկ-մեկ մազ կը քաշե, հետը կառնե ու կէրթա:

Կէրթա, կէրթա մե ճամփիմ ոաստ գուբա, կը տեսնի օր էրկու մարդ նստած հաց կուտեն:

էդ մարդիկը կը հարցընեն.

— Ախպեր ջան, հո՞ւրտեղացի ես, հո՞ւր կէրթաս:

էդ տղեն կըսե.— Ֆիլան գեղեն եմ, կէրթամ հորս ու մորս տեսնիմ:

էդ մարդիքը իրար հերես կաշեն, կը խղճահարվին, կըսեն.

— Ախպեր ջան, էդ ձեր գեղն օր դու կըսես, էդտեղ էնպես ղովտմ է իճաթ էղեր, օր սաղ գեղ, քաղաք, բիտտուն կերեր է, մնացեր է ինքը: Մեղք ես, դու մի՛ էրթա, քեղի էլ կուտե: Մենք էլ էդ գեղիցն ենք, փախեր ենք էգոր ձեռքեն:

Տղեն էն սըհաթը կը հասկընա, օր իրան քուրն է:

Կըսե.— Ես էդպեսներու շատերի հախեն եմ էկե, էգոր հախեն էլ գուբամ:

էդ մարդիկը կըսեն.— Դու գիտես, մենք մեր պարտքեն պըրժանք:

Տղեն էդոնց մնաս բարով կէնե, զընկնի ճամփա: Կէրթա, կէրթա, կը տեսնի օր մե գեղմ կէրեա: Դու մի ըսե, իրանց գեղն է, տղեն օր վաղուց հեռացել է՝ մտքեն հեկեր է:

Կէրթա էդ գեղը, տեսնի կօր հեշ իսան օղլի շի էրեա: Կէրթա իրանց տունը, ներս կը մտնի, ձին կը քաշե գոմը, կէրթա տուն, կը տեսնի օր քուրը ահագին ղովտ է դառե, թնդիրը վառե, կողքը նստեր է:

Տղեն նես մտնելուն պես՝ քուրը վրա կը պրծնի, կըսե.— Բարով, ախպեր ջան, էս հո՞ւր էիր, հո՞ւրտից էկար, ձիո՞ւմ ես, ախպեր ջան:

Ախպերը կըսե.— Հա:

Ախպորը էդտեղ կը նստեցընե թընդրի քովը, կըսե.— Էրթամ ձիուդ խոտ տամ, գամ:

Ախպերը կըսե.— Գնա՛:

էդ ղովտը կէրթա գոմը, ձիու ոտների մեկը կուտե, գուբա տուն, ախպորը կըսե.

— Ախպեր ջան, ձիդ իրեք ոտնանի՞ է:

Ախպերը հասկնա կը բանը, կըսե.— Հա՛:

Քիշմ էլ իրար հետ կը խոսին, կէրթա ձիու իրեք ոտքն էլ կուտե՛ս Դուքա կըսե.— Ախպեր ջան, ձիդ առանց ոտքի՞ է էկել:

Ախպերը կըսե.— Հա՛:

Քիշմ էլ կը կենա, էդ ղովտը կէրթա ձին սաղ կուտե ու գուքա, կըսե:

— Ախպեր ջան, յայան¹ ես էկե:

Ախպերը կըսե.— Հա՛:

Քիշմ հփրար հետ կը խոսին, էդ տղեն հփնքն իրան կը մտածե, կըսե. «Ջանըմ, ձիս կերավ, հըմի սրեն էկավ ընծի, հփնիմ բալքիմ էդոր ղլոխը մե քյալակմ խաղամ»:

Ղովտին կըսե.— Քուր ջան, կեցի մե էրթամ դուս ու գամ:

Տղեն գելնի հերթիկը, քիշմ կը մտածե. «Ի՞նչ էնեմ, ի՞նչ շէնեմ»: Բերե կը շալվարի մեջը մոխիր կը լըցնե, բերանը կը կապե ու հերթըցեն կը կախե: Դու մի՛ ըսե ղովտն էլ էդտեղ հառկեքը կը սրե, օր ախպորը ուտե:

Ախպերն օր հելեր էր հերթիկը՝ դուռը վրեն ախեր էր: Ղովտը ձեռքը կը քցե օր դուռը բանա՝ հելնի հերթիկ, ախպորը ուտե, կը տեսնի օր դուռը ախած է, թըռնի կ'օր հերթիկեն դուս գա, տեսնի կօր հերթիկեն ոտքեր է կախված, բերանը կը քցե օր քաշե կուլ տա, շալվարը կը պատռի, մոխիրը հաշքերը կը լցվի: Էդտեղ ճվոց բողոցը կը դնե, գուքա օր դուռը քաշե պոկե: Էնե օր դուս պըտի պըրծընի՝ ախպորը կուլ տար, Ջանգի, Ջրանգին ախպոր միտքը գըլնի: Մազերը հանելուն պես՝ Ջանգի, Ջրանգին քովը կը կայնին:

— Հա՛, Սուրեն ջան,— կըսեն,— աշխարք շինենք թե քանդենք:

— Ո՛չ,— կըսե,— շինեք: Ո՛չ քանդեք, էդ ղովտին էնպես կերեք օր կաթըմ արունը թողնեք:

Ջանգի, Ջրանգին վրա կը պըրծընին, էնպես կուտեն օր մեննակ մե կաթըմ արուն կը մնա գետնին: Տղեն էդ արունը կը վերցնե, կը դնե իրա մահրմի մեջը, կառնի շներն ու կէրթա:

Կէրթա էն քաղաքն օր իրեն թաղավոր պըտի էնեն: Կէրթա, ճամփեն կը տեսնի օր հոսուն քառսուն մարդ թոփ են էղե մե փետիմ վրա, էդ փետի մեջն էլ լիքը օսկի է: Վով օր էդ փետի անունը գտնի՝ էդ օսկին կուտան էդոր: Դու մի սե էդ փետի անունը էդ տղի ղովտ քրոջ անունն է: Տղեն կը կայնի էդտեղ, մե քանիմ բանի անուն է:

¹ Հեթոտան (Մ. Կ.):

ինքը կուտաւ: Բիրտան մահրմեն կը հանե օր քիթը սրբե՝ կաթիլ արունը կը տեսնի, քուրը միտքը գըյնի:

Քրոջ անունն էլ Քյոքնաս կէղնի: Տղեն վրա կը պրծնի, կըսե. «Քյոքնաս է էդ փետի անունը»:

Օսահաթ էդ փետը կը զարկեն, օսկին կը հանեն, կը տան էդ տղին:

էդ տղեն գելնի գըյնի ճամփա, սարեր շափելով, ձորեր շափելով, ինքը յայան մարդ, տեյմոր կը հասնի էդ քաղաքը մոր ժըծվանքը՝ բերանը գուբա:

Հըմը քաղաք հասնելուն պես՝ քաղաքացիք դեմ գուբան, կառնին կէրթան թագավորի պալատը, էդոր կէնեն թագավոր:

էդտեղից մե լավ, լսի կտոր ախշիկմ էլ գուզեն, կէնեն թագուհի: Բերեն քառսուն զօր, քառսուն գիշեր հարսնիք կէնեն, էդոնց կը պսակեն:

էնոնք կը հասնին իրենց մուրազին, դուք էլ հասնիք ձեր մուրազին:

Հ'երկնքեն իրեք խնձոր հ'իջավ, մեկն՝ ըսողին, մեկը՝ լսողին, մեկն էլ լավ հ'անկաջ դնողին:

¹ Կերած կաթը (Մ. Բ.):

6. ԹԱՓԱԳՅՈՋԻ ՀԵՔԻԱԹԸ

Կէղնի շէղնի մեռանչպարմ կէղնի մե գեղիմ մեջ
էդ ոանչպարը հեշ բան շի ունենա, մե տղեմ կուենենա:
էդ տղեն տասնըհինգ տարեկան կէղնի, անուեն էլ Սամսոն
կէղնի:

Օրվանմ մեկը էրազի մեջը էդ Սամսոնը մե աղջիկմ կը տեսնի,
ասսու հրամանով բութա կուտա: Էդ աղջիկն էլ թագավորի աղջիկ
կէղնի: Դու մի ըսե էդ գիշերը էդ աղջիկն էլ էդ տղին կը տեսնի
էրազը, բութա գըյնին հիրար հետ:

Էհ, մենք աղջիկը թողնենք իրա տեղը, գանք տղի քովը:

Բիրտան տղեն քնեն կը զարթնի, հաշքերը կը բանա, տեսնի
կ'օր ո'չ աղջիկ կա, ո'չ էլ բան: Տղի քունը էլ շի տանի, էդ գիշերը
էդոր հմար մե տարիմ կէղնի: Առավոտը բարի լուսը կը բացվի,
բացվի բիտտունիդ վրա (օղորմի հորդ)¹ տղեն գեղնի, էլ քուն ու դա-
դար շի ունենա, մե դլոխ էդ աղջկա հմար կը մտածե ու գուլա:

Էդպես մե ամիսմ կանցնի, վա՛յ էն անցնելուն:

Օրվանմ մեկը բիրտան մե մըրապիմ² կը թափի տղի վրա, տղի
հուշքը կանցընի, գըյնի կը քնի: Մեկ էլ կը զարթնի, կը տեսնի օր
ինքը քրտնած է: Ինքն իրան կըսե. «Աստված ընձի ղվաթ տվեց,
ես էդա փահլըվան, հիմի կէրթամ, մուրազիս կը հասնիմ»:

¹ Առաջողի ընդմիջարկութունն է (Մ. Կ.):

² Թմբութուն (Մ. Բ.):

Տղեն գուզե օր փորձե, թե օղո՞րթ է իրան փահլըվընութենը-
կէրթա գեղի քյանարը, կը տեսնի օր էդ գեղի հոտղընեբը գոմեշ կը
կըւլեցընեն: Կէրթա մե ձեռքով մե գոմշի կոտոշեն կը բռնե, մե
ձեռքով էլ՝ մե, թափ կուտա, անմենքին մե կողմը կը թապլե: Էդ
հոտղեն օր էդ կը տեսնին, վախենալեներուն բիտտուն կը թողնին
կը փախնին: Էդտեղ տղեն կը հասկնա, օր աստված իրեն ղվաթ է
տվե:

Կէրթա եռսուն լըտրանոց (մե լիտրը 20 ֆունտ)¹ թուրմ շինել
կուտա, կապե կը վրեն ու գըյնի ճամփա: Շատ կէրթա, քիշ կէրթա,
շատն ու քիշը աստված գիտե, էրթըցած տեղը մե մարդմ ուստ գու-
քա: Դու մի ըսե, էդ մարդը հրեշտակ է էղե, աստված է ղրկե: Հըմը
տղեն չիտե, գիտե, թե ճամփորդ է: Էդ հրեշտակը էդ տղին կըսե.

— 2՞ո՞ւր կէրթաս, ախպեր ջան:

էս տղեն էլ առանց քաշվելու կըսե.— Ախպեր, քեզնից պահեմ
աստծուց ի՞նչ պահեմ, Անատուու երկիրը, ֆիլան շուլի մեջ մե բութեմ
ունիմ, կէրթամ օր գտնիմ, բերեմ:

— Շատ լավ,— կըսե,— դու յայան էրթըլով տասը տարի օր
էրթաս, էդտեղ չես կրնա հասնի: Ես քեզի խրատ կուտամ: Էդտեղ,
դեմը, ծառիմ տակ հավուզըմ կա, կառնիս մե ձիում գյամ, կէրթաս
ծառի տակը պահ կը մտնիս. ծովի մեջը հրեղեն ձի կա, էդտեղ գու-
քա ջուր կը խմե՝ կէրթա: Զուր խմած տեղը կըրնաս գյամը զարկ
բերանն ու հեծի:

Տղեն կըսե.— Շատ լավ:

Շնորհակալ կէղնի ու կէրթա: Կէրթա կը տեսնի օր էդ մարդու
խրատ տվածի պես մե ծառմ կա, տակը լավ հավուզմ: Կէրթա մե
գյամըմ կառնի, գուքա էդտեղ պահ կը մտնի: Մեկ էլ կը տեսնի օր,
ի՞նչ տեսնի, ծովը պատովալ, մե ձիմ դուս հիւալ միջեն, թռնելով
էկալ էդ հավուզի քովը կայնալ, ըսկսեց ջուր խմել: Մեկ էլ տղեն
թռալ, գյամը զարկեց բերանն ու հեծալ:

Ձին ըսալ.— Տղա, հիջի, թե չէ, կը հանեմ երկինք, կը քցեմ
գետին, հազար կտոր կէղնիս:

Տղեն կըսե.— Գեւլես հերկինք, գիջնիմ փորիդ տակը:

Ձին կըսե.— Կը զարկեմ գետին՝ օխտը ղաթը գիջնիս:

Տղեն կըսե.— Գեւլեմ մեջքիդ:

Ձին կը տեսնի օր էհ, էս տղեն իգիթ տղա է, ինքն իրան կըսե.
«էստորեն լավ տեր չեմ կրնա ճարե»:

¹ Ասացողի բացատրությունն է (Մ. Կ.):

— Օր,— կըսեւ,— էդպէս է, Սամսոն, ուզե մուրազդ տամ:

Տղեն կըսեւ.— Իմ մուրազս էն է, որ հօուր օր կէրթամ թեզմ¹ հասցնես:

Էհ, հրեղեն ձի, հելավ հերկինք, թոնելով գնաց: Գնաց, գնաց, մեկ էլ տեսան օր, ի՞նչ տեսնին, ճամփու վրեն էրկու սար կէրթան գութան հիրար շքիկ կը դիպնին:

էդանդ քիշմ կայնին կը, ձին կըսեւ.

— Ա՛յ տղա, էնպէս ընծի ուղանգլուով կը զարկես՝ օր մորես կերած կաթը բերանս դա, օր ես լավ թոնիմ, էս սարեն անցնինք:

Տղեն կըսեւ.— Շատ լավ:

Սարն օր հետ կէրթա, տղեն ուղանդին զարկելուն պէս ձին էնպէս կը թոնի, օր մեննակ պոշի մաղերը կը մնան սարերի արանքը, կը կտրին:

Սարեն օր կանցնին, քշեն էլի կէրթան:

Շատ կէրթան, քիշ կէրթան, մեկ էլ մե բախշիմ ռաստ գութան: Տղեն բերե ձին էդանդ կ'օրըկե, ինքն էլ նստի հաց կուտե: Դու միտե էդիկ դեբու թագավորի բախշին է: Էդ բախշի ղոռութճին գութա:

— Ա՛յ մարդ,— կըսեւ,— դու չէ՞ս հիմացե էս տեղի դեբրի ա-նունը, էսոնց սինոռի քովն մարդ չի կրնա անցնի, դու էկեր ես բախշի մեջը ձիդ օրըկել ես, ե՛լ գնա, թե չէ հիմի օր հիմացան, գութան սաղ թիբադ հանկաջդ կը թողնին:

Տղեն կըսեւ.— Գնա՛ քու դեբրուդ ղրկե քովս:

Էդ ղոռութճին կըսեւ.— Տղա՛, խելա՞ռ ես, ե՛լ քաշվի գնա, թե չէ դյազանակը հիմի գլխուդ գութա:

Էդ տղեն գելնի էնպէս մե սիլլեմ¹ կը քաշե էդ ղոռութճուն, օր կյանքի մեջը էդպէս բանի ռաստ չէր էկե:

Ղոռութճին գելնի կէրթա դեի թագավորին գանգատ կէնե, թե էսպէս, էսպէս. «Մե մարդմ էկեր է խաս բախշին, ես ուղեցի խաթրով ճամփու դնել, ձեզի քրֆեց, ընծի էլ լավմ ծեծեց»:

Դեբրու թագավորը էդ խոսքերը լսելուն պէս՝ կրակ կտրավ, կանչեց իրա ղոշունը, ինքն էլ ընկավ հառաջ, հելավ գնաց էդ տղի վրա կոխի:

Տղեն հացը կերեր, պրծեր էր, էն էր սարքըվիր կը օր էրթար՝ մեկ էլ տեսավ օր մե ղոշունմ գութա օր, աստղին համբրանք կա՝ էդոնց չկա:

Ախպեր էդ տղեն տղեմ չէր, բուռմ կրակ էր, հելավ հեծավ ձին,

¹ Ապտակ (Մ. Բ.):

քաշեց ետսուն լտրանոց թուրը, ընկավ էդ դռշունի մեջը, մե կողմեն ինքը ջարդեց, մե կողմեն ձին, էս գլխեն մտավ, էն գլխեն հ'ելավ: Հետև գնաց էդ դեկորու թագավորի քոշկը, դեկորուն էլ սրպանեց, էկավ ընկավ ճամփա, գնաց:

Գնաց, գնաց, շատն ու քիչը աստված գիտե, գնաց հասավ մե մաղարիմ, տեսավ օր էդ մաղարի դուռը մե դոճա սալմ է դրած, օր հարուր հոգի թափի՝ չի կրնա տեղեն ժած տա:

էդ մաղարան օր տեսավ, գիտես թե աշխարք իրեն տվին:

Ձինն հ'իջավ, թուրը դրադ դրեց, վրա հասավ էդ սալին, վերուց մե դրադ քցեց, մտավ նես: Մտավ նես, տեսավ օր մե լսի կտոր աղջիկմ խալում վրա նստած է:

Աղջկան տեսնելուն պես.— է՛, — կըսե, — փնտրածս գտա, — ու խելքը կանցնի:

Աղջիկն էլ օր տղին կը տեսնի, կը հասկնա օր իրան բուքեն է, վրա կը հասնի, ջուր կը բերե, կը ցանե հ'երեսին, հ'ուշքի կը բերե: Քանի տարվա բուքա, էրված խորոված սրտեր, փաթթվեր են հ'իրար, պոկ չեն գա: Հ'իրիկուն օր կէղնի աղջիկը տղին կըսե.

— Սամսոն ջան, մե Թափա-գյոզմ ընձի փախցուցեր բերեր է էստեղ, հերս տասէրկու թագավորով էդոր հետ կուլավ, չկրցավ հաղթե, վերջը ընձի փախցուց բերեց: Գնացել է որսի, հիմի հ'ո՛ւր է, հ'ուր չէ, գութա, արի քեզի պահեմ, օր չգա քեզի ուտե:

Տղեն կըսե.— էդ ի՛նչըդ Թափա-գյոզ է, օր տասէրկու թագավոր չեն կըրցե հաղթե:

Աղջիկը կըսե.— Սամսոն ջան, էդ Թափա-գյոզը հ'երկըթե մարդ, քարե հոքի է, մե մենձ հ'աչքմ ճակտի օրթեն ունի, թե օր էդ հ'աչքեն զարկին, էն է օր կը մեռնի, թե չէ հեշ սուր չի բանի վրեն:

Տղեն կըսե.— Աղջի, դու ի՛նչ գիտես:

Աղջիկը կըսե.— Օդորթ է, չիտեի, հըմը մե օրմ մեր մեջը առարկու էղավ, ես ուզեցի հ'իմանալ, թե էդոր ի՛նչը կը վնասե, ինքը ընձի ըսավ, թե «հ'աչքիս մեջը մե կարմրեցրած շիշմ կոխեցին, զաթի կը վնասե, թե չէ ընձի հեշ բան քյար չի էնե»: Ես գուզեի օր էնեի մե օրմ, քնած տեղը, հըմը վախենայի կը, համ էլ օր անվերի տեղ, ճամփա չիտեի, ճար չիտեի հ'ո՛ւր էրթայի:

էդ աղջկա անունը Գյուլինադ կէղնի:

Տղեն կըսե.— Հըպը ինչըդ էնենք, օր էդ Թափա-գյոզին քնցընենք:

Աղջիկը կըսե.— Արի ձիդ քաշենք նես, քեզի էլ տանիմ մե գող-

տուց տեղմ պահեմ, էն սալն էլ օր դռնեն դրադ ես դրեմ, էն էլ բեմ, իրան տեղը դի, օր Թափա-գյոզը բան չկրճահեմ:

Տղեն կէրթա ձին նես կը քաշե, ախոռի մե քոշեմ մութը տեղ կը կապե, մաղարի սալն էլ կը վերցնեն դնե դռան դեմը, ինքն էլ թուրը կառնե կէրթա, կը մտնի դառապի տակը:

Մութն օր գրնկնի, մեկ էլ մե դղըրտոցմ գուքա, սար ձոր կը գրնգընդա, աղշիկը կը տեսնի օր Թափա-գյոզն էկամ՝ շորս գոմեշ, տասը օշխար, մե քանիմ հատ էլ կուլ ու եզ հառաջը խառնեք գուքա: Մե դռնա ծառմ էլ քորով պոկեր է, իրան էրեր դազգինակ:

Գուքա, մաղարի սալը կը վերցնեն, էն կողմը կը դնե, էդ բե-րածները նես կէնե հախոռը, բերե իրեք հատ օշխար մորթե կը, քաշե մորթին վրաներեն թապլե կը էնթին. օճախ կէնե, բերե կը ամմեն մե օշխարը մե շըշիմ կը դարկե, կը խորվե, իրեք բրդոն՝ կէ-նե, մեկ-մեկ կուլ կուտա: Քիշմ կը նստի, էս կողմը կաշե, էն կողմը կաշե, դառնա աղշկանը կըսե.— Աղշի, իսան օղլու հոտ գուքա:

Աղշիկը կըսե.— Ի՞նչ կըսես,— կըսե,— քու ահուդ իստեղ վո՞վ պիտի դա, ես իսան եմ, իմ հոտս է:

Թափա-գյոզը կը հալատա աղշկան, գեղնի մե մենձ բռնկեմ ջուր կը խմե, բերե նորից մե գոմեշմ էլ կը խորովե, էրկու թիքա կէնե, կուլ կուտա ու գրնկնի կը քնի:

Թափա-գյոզն օր կը քնի, աղշիկը գեղնի կրակը լամ կը գյուտցը-նե, բերե շիշը կոխե կը մեշը, օր կարմրի: Շիշը կը կոխե կրակի մեշը, կէրթա տղին կառնե դուքա: Տղեն օր Թափա-գյոզին շի տես-նի, ինքն իրան կը դարմանա, կըսե. «Պա՛հ, պա՛հ, պա՛հ, Թափա-գյոզ քի Թափա-գյոզ, մեննակ գլխը գուքա հիթսուն փութ, քիթը տասներհինգ փութ, համմեն մե հառկեն շորս հինգ փութ»:

Տղեն կը տեսնի օր շիշը կարմրամ, վերցնե կ'ու Թափա-գյոզի աշքը կը խրե: Աշքը խրելուն պես Թափա-գյոզը էնպես կը ճվա օր՝ մաղարեն կը թընդա: Քիշմ շապալամիշ կէղնի ու կը վերջանա:

Տղեն, դվաթով տղա, վերցնե կը Թափա-գյոզին տանի կը թապ-լե ձորը, գուքա մե հինգ վեց օր էդտեղ աղշկա հետ քեֆ ուրախու-թյուն կը քաշեն: Վերջը տղեն կըսե.

— Գյուլինազ ջան, ել էրթանք, էս վերանա տեղը մեզի ձեռ շի տա:

Գեղին, ձին դուա կը քաշեն, կը հեծնի, աղշկան էլ կառնե թար-քը, կէրթան: Կէրթան, կէրթան մե թագավորիմ քաղքի կը մո-տենան:

Կէրթա էդ տղան թագավորի ետս բախշի դուռը, քաշե կը թուրք

հաս բախշի դուռը կը ջարդեն, նես կը մտնի, ձին կ'օրըկեն էդտեղ, ինքն էլ յափուռնին կը փռեն, ալպիները քաշեն կը գլխներուն ու կը նստին հաց կուտեն: Մեկ էլ բախշի դարառուը գուքա կը կը տեսնի օր, դուռը ջարդած, մե մարդմ նես է մտն, ձին օրուկեն, նստեն կնկա հետ հաց կուտեն:

Ղարառուը գուքա իսոնց քովը, կըսեն.— Ա՛յ մարդ, դու ո՞վ ես օր թագավորի բախշեն ես մտն:

Տղեն կըսեն.— Քու ու քու թագավորի հ'աչքը հանողն եմ:

Ղարառուը կը մնա մոլորած, կէրթա, թագավորին՝ տղի ըսածները խապար կուտա:

Թագավորը կը կանչեն լալին, կըսեն.— Չէղնի՞ էդ տղեն անոթի է, գազըզեր է, քիչմ հաց տարեք, թող ուտի հեռանա:

Լալեն գելնի, հաց կառնեն, կէրթա տղի քովը:

— Ահա՛ն,— կըսեն,— թագավորը քեզի հաց ղրկեց, օր ուտես, հեռանա:

— Չէ՛,— կըսեն,— ես հացի կարոտ չեմ:

Բերեն մե թղթիմ վրա տասներհինգ հատ օսկով բարձած դավա կը քաշեն, կուտա լալին, թե տար թագավորիդ տուր:

Լալեն տանի կուտա թագավորին. թագավորը կը հասկընա օր տասներհինգ բեռ օսկի գուզեն, օր հեռանա:

Ինքն էլ էրկու հատ հավկիթ կը քաշեն, կուտա լալին կը ղրկեն, կըսեն.

— Տար, ըսա թե՛ գուքամ էրկու հ'աչքդ էլ հավկըթի պես կը ճերմըկցընեմ:

Լալեն բերեն կուտա տղին. տղեն էն սըհաթ կը հասկընա, վերցնեն էրկու կակալ՝ կը քաշեն, յանի թե. «Կակալներս (պլոր) կուտես», կը ղրկեն թագավորին:

Թագավորը բուռմ ցորեն կը քաշեն, կը ղրկեն էդ տղին, յանի թե. «Բսքան ղոշուն կը հանեմ, քեզի կը ջարդեմ»:

Տղեն էլ մե հավմ կը քաշեն, ղրկեն, թե. «Էդքան ղոշունդ իմ մե հավս կուտեմ», յանի թե. «Էդքան ղոշունդ իմ մե մարդը կը ջարդեն»:

Թագավորը տեսնի կօր իլլաճ շկա, գելնի ղոշունը կառնեն, գուքա էդ տղի հետ կուվելու:

Տղեն կը տեսնի օր ղոշունն էկավ, գելնի կը հեծնի ձին, կը կապեն հոսուն լիտրանոց թուրը, գընկնի էդ ղոշունի մեջը, էս գլխեն կը մտնի, էն գլխեն գելնեն: Արունը սեղավի պես գելնեն կէրթա:

¹ Հեկույզ (Մ. Բ.):

Ախպեր, էդ թագավորի իլլաճը կը կտրի, քանի ղոշուն կը հանն, էդ տղեն կը ջարդեն:

Թագավորը իրեք հատ դե կունենա: Բերե էդ դեները կը ղրկե տղի ղեմը:

Տղեն գելնի էդ դեներու ղլոխներն էլ կը կտրեն:

Թագավորը մոլըրի, մնա կը: Կանչե կը իրան սինոտի մարդոցը, օր խորուրդ էնե, թե ինչ էնեն, օր էդ տղի ձեռքեն աղատվին:

Մեկը վերցնե կըսե կը թե.— Թագավորն ապրած կենա, կանչենք մե գրբաց տերտերմ՝ գրին աշել տանք, տեսնինք ի՞նչ կըսե:

Կանչեն կը մե գրբացիմ. գրբացը կաշե գրին, կըսե.

— Թագավորն ապրած կենա, էստից քսան տարի հառաջ Ասլան թագավորի աղջիկն օր մե Թափա-գյոզիմ փախցուց տարավ, մի՞տքդ է:

Թագավորը կըսե.— Հա:

— Էս տղեն գնացեր է, էդ Թափա-գյոզին սըպաներ է, աղջիկը առեր էկեր է: Դուք տասվէրկու թագավորով չը կըցաք էն Թափա-գյոզին հաղթե, էնիկ մեննակ հաղթեր է: Հիմի դուք էդոր ի՞նչ կըրնաք էնե:

Թագավորն օր գրբացեն էդ խոսքը գիմանա, կուրախնա կըսե.

— Օր էդպես է, տասնըհինգ դավի բեռ չէ՝ եռուն բեռ օսկի կուտամ, իլլաքի օր աղջիկը մեր բարեկամի աղջիկն է:

Բերե, տղին եռուն դավի բեռ օսկի կուտա, խապար կէնե Ասլան թագավորին. «Աչքդ լուս, արի օր Թափա-գյոզի փախցըրած աղջիկդ էկեր է, իմ հողիս մեջը»:

Ասլան թագավորը էդ խապարը իմանալուն պես՝ գելնե ու գուքա, աղջկան կը տեսնի, էդ տղին կը տեսնի, գիմանա որ Թափա-գյոզին էլ սատկեցուցեր է, կուրախնա, կառնե աղջկան ու տղին, կէրթա իրան քաղաքը:

Խապար կէնե, էդ տղի հորն էլ կանչե կը: Բերե աղջիկը կուտա էդ տղին, կէնե իրան փեսա:

Օխտը դօր, օխտը գիշեր հարսնիք կէնե, էդոնց կը պսակե: Փեսի հորն էլ կէնե իրան խաղնատար, թագավորութենն էլ կուտա փեսին:

Իրանք կը հասնին իրանց մուրազին, դուք էլ հասնիք ձեր մուրազին:

Հերկնքեն հ'իրեք խնձոր ընկավ: Մեկը՝ ըսողին, մեկը՝ լսողին, մեկն էլ լավ անկաջ էնողին:

7. ԶԱՐԶԱՆԴԻ ԹԱԳԱՎՈՐԻ ԱՂԶԻԿԸ

Կէղնի չէղնի՝ մե աղքատ մարդմ կէղնիւ էս մարդը էսոր-էնոր դուռը մշկութեն, յա իրդտութեն էնելով, կնիկն էլ աղլճութեն էնելով իրանց ու մեկուճար տղի՝ Զուրապի օրական ապրուստը անճախ անճախ կհասուին:

Զուրապի հերը մշկութենի տեղը գընկնի բարձուի սնլի տակ, գլոխ-մլոխը կըփըթիսի, ամիսմ քաշելեն հետե կմեռնի:

Զուրապը շորս տարեկան էր, որ հերը կմեռնի: Մերը էլի իրան աղլճութենը էնելով էս ու էն դրկցի գոմը հիստըկելով, յա խնոցին հարելով, հացեն է, թե թան ու թացանեն կհասուր՝ տղին կպահեր:

Էսման մե քանիմ տարի անցավ, դեղը շոպա ընկավ, գեղեն մե 25—30-ի շափ մարդ մեռան՝ շունքի ոչ դեղ կար գեղանը, ոչ էլ դոխտուր: Էդ շոպի տարին Զուրապի մերն էլ մեռավ, ինքը մնաց եթում: Դրկցնեընեն մեկը, հալը լավ էր, մալ ու ոչխրի տեր էր, մե թարաֆեն խղճաց եթում էրեխին, մե թարաֆեն էլ միտք էրամ՝ օր էրեխեն ինը տարեկան է, թե հաց էլ կերցու նա, կընա հորթ ու գառ արծցու, էս մտքով էլ Զուրապին վերցուց տարավ իրանց տուն. զաթի եթում էրեխի մերը մե աչք քոխտիկմ ունեը, բըլըլե, բանի պետք չէր, էն էլ խառնեց իրան բախշին:

Զուրապին վերցնող էս դրկցին շորս-հինգ մատղաշ հորթ ունեը, ամեն օր եթում Զուրոն (մոր մեռնելեն ետե տղին ըսման կկանչեն)¹

¹ Ասացողի բացատրությունն է (Մ. Կ.):

էդ հորթները կտաներ կալերը կարծցուր, կբերեր. տղեն շատ աչքա-
բաց տղա էր:

Եթում Զուրոն օր կ'դառնա 12 տարեկան, արթղ կղրկեն գառ-
ներն արծու: Եթում Զուրոն հ'իրան տարիքի չափ բոյ շուներ, թիզ
ու կես՝ գետնի դղեղ—ինչքիս որ մեր գեղը կսեին, հըմը յաման ուժ
ուներ հոր պես: Գեղի տղոնց հետ օր գլուաշ կ'կայնեին, հ'իրանից
4—5 տարով վենձ էրեխոնցը հասնելն ու գետին զարկելը մեկ
կէղնիր:

Գառ արծու տեղը օրմ գելը գընկնի գառներու մեջ: Էդ սհաթին
էլ Զուրոն պաշի տակը նստե իրան հմար դինջ հաց կուտե: Գելը
գառմ կ'բռնե ու կ'փախցու. գեմեն հոտղներն ու շները գիլու հա-
ռաջն օր կ'կտրեն, գելը ետ կ'դառնա ու պաշեն իրան կքցե՝ հըմը
Զուրոյի առաջը գընկնի. ընչարի գելը կշիտկի օր փախնի, Զուրո դու
Զուրո ես, թունի ու շքի գիլու բկին: Տասը դախա չ'ընցած գելը
խեխտուկ քցուկ էր գետին: Հոտղներն էս օր տեսան, համենքը մե
թարաֆեմ կ'ըսեին.— Տո Զուրո, էս ի՞նչ է,— մեկը կ'ըսեր,— գել-
խե՞ղդ ես,— մեկելը կըսեր.— ա՞րջ ես տո,— մե քանիսն էլ թե,—
ասլան է, ասլան,— ու էնտից ետե անունը կնքին Եթում Ասլան:

Եթում Ասլանը դարձեր էր 21 տարեկան: Խազեինը էսոր դար-
ձուց իրան ոշխրներու շորանը: Ասլանը հեշ բանեմ վախ շուներ,
հ'իրկընները ոշխարը կտաներ գեղեն 3 վերս հեռու ձորի զաղեն, շնե-
րը կ'պարկըցուր զաղի դռնն դուռ, ոշխարը կեներ զաղեն, ինքն էլ
կպառկեր դռան վրեն, ոտները դեմ կեներ դռան մե սովին, գլուխը՝
մեկել, հաց ու ջրի ամանն էլ կ'կախեր գլխու վերեւն ու դինջ կքներ:

Օրերեն մե օրմ էս Եթում Ասլանը կարծիքի տակ գընկնի—կըսես
թե իրան հացին ու ջրին գիշերը ձեռք տվող է էղն:

Էսման կարծիքի տակ խելիմ դուշումիշ կէղնի. «Հըմը չէ,— կը-
սե ինքն իրան,— շները դուռը պառկուկ, ոշխրներն էլ խուրջինին շնն
հասնի՝ վո՞վ պտի ձեռ տա»:

Կընցնի քանիմ օր, էդ օրը իրան աղի կնիկը մե բաղաջմ ու շորս
հատ հավկիթ էր բաժին դրե Ասլանին: Էս մարդն էլ ինչխօր կար՝
էդ բաղաջն ու հավկթները խուրջինով իրկունը կկախ գլխու վե-
րեը, սապախտան գելնի կ'տեսնի օր բաղաջի կեսն ու 2 հավկիթը
չկա. «Այ հիմի կա ու չկա,— կըսե,— գիշերը էստեղ մեկմ կա իմ հաց
ու շուրս ընձի հետ կխողջ»:

Էս օրը Ասլանը չի դինջանա, սապրը չի տանի թեզ-թեզ արեին
կաշե, թե եփ պտի մութն ընկնի, որ ոշխարը տանի զաղեն ու տես-
նի, թե գիշերը էդ վո՞վ է որ անվախ դուքա իրան հացը կկիսե:

Գեղդան գեղ օրը մթնավ, Եթում Ասլանը ուխարը հավար-հավար քշեց էրավ մաղարեն, քեշա-կուլլամբը գլխուն քաշեց ու սուտ քուն էղավ, քեշի տկեն կ'ծկլատի:—Բիրդան թե օր շարք-սատանա էղավ,— կանցնի Ասլանի մտքեն,— էհ, էղավ, էղնի, էն վախտ, մորս սորվցուկ աղոթքը կըսեմ, սատանեն անդունդ գիշնի:

էսման խելի վախտ ընցավ, բան չ'էրկաց, ձեն ու ձուկ չկա, էլի խելի ընցավ, էն է Ասլանի աչքերու տերը էկեր էր՝ պտի քներ, մեկ էլ հ'անկշին խշխշոցմ դիպավ, քունը խրտավ:

Մեկ էլ Ասլանս ի՞նչ տեսնի, էրնեկ տեսնողի աչքերուն, մե ջահ-ջահ-ջահը աղջիկմ, կէղնի 16—17 տարեկան, աղջիկ մի ըսէ, մե ջեյրանըմ, մէ հուրի մալաքմ, օր արեկին կ'ըսե՝ դու մի ելնի, իմ լուսեղեն երեսըս աշխրբին լուս կուտա, էլ ինչըխ թարիֆն էնեմ՝ շուտես չխմես, էնոր հուր ջամալին թամաշա էնես:

Թե հեքյաթս լսողը ջահել տղա է, թող թուքը կուլ տա:

էս օր կ'տեսնի Ասլանս, քիչ կմնա խելքը գլխեն թուռ, գուզն աղջկան փաթթըվի, հըմը անջախ-անջախ իրան կզավթի:

Աղջիկը, խուրջինը կախած տեղեն գիշու, ջրեն կխմե, հացեն էլ իրան փայը կ'կտրե, դառնա կէրթա օր մտնի դադի պատի մեջ— հուրտից օր էկեր էր, հըմը էդ դախին Ասլանը կ'փաթթվի աղջկա վիզը ու կըսե.— Ախր դու ո՞ւր կէրթաս, ջեյրան ջան, դու իմ ղըս-մաթն ես օր կաս:—Աղջիկը կդառնա, շատ աղաշանք-պաղատանք կէնե տղին թե. «Թող տղա, ընձենն քեզի խեր չի գա, քեզի փորցանքի մեջ կ'քցես», Ասլանը թե. «Քեզի հըմար թող կյանքս էլ ղուրբան էղնի, ես հեշ մե բանեմ էլ շեմ վախենա՝ թաքի քովս կեցի, իմս էղի»:

էս անուշ խոսքերը աղջկա ջիգրները կկտրտեն, դառնա տղին կ'ըսե.

— Դու լավ հ'անկաշ էրա, էստից օխթը սար էնդին շատ ղուրեղ թագավորմ կա, անունը Զարգանդ, էդ թագավորեն կվախենային—կղողային թագավորները բիրադի: էդ թագավորը իմ հերս է: Մի անգամ էստից մե 4—5 ամիս առաջ (հաշիվն էլ խո կորուցեր եմ) հորս վրեն օխտը թագավոր կուիլ ելան, հերս ղոշունը քաշեց, գնաց էն թագավորներու վրեն կուիլ, էրկու ախպերս մնացին երկիրը կառավարելու: Հըմը էդ խառնվուկ վախտը իր'ք գլխանի Թափագլղ դեր վեց ախպրով քշեն գուքան, օր ախպրտանցս հետ կուլեն ու ընձի փախցուն տանին: Ախպրտանքս քիչ ու միշմ էլի ղոշուն թոփ էրին ու ելան էս վեց դեերու դեմ կուլելու:

Տաս օր զարկին-զարկվան, տասնումեկ օրվա վրա շորս դեերուն

փշացուցին, հըմը իմ վննձ ախպերս էլ սրպանվալ: Վրա տասնիրեք օրը պղտի ախպերս ու մե դեն էլ սրպանվան, մեր ղոշունեն էլ շատ շարզվան, ախպրտանքս էլ օր չկային, մեր ղոշունը թողեցին ու ցըրվան հ'իրանց տները:

Թափա-գոզ դեր, օր բիրադոնց վննձն էր ախպրտոնց մեջ, ընձի վերուց տարաւ իրան երկիրը: Եփ օր հասանք դեի բերդը, ինչըխ օր իրանք կ'ըսեն, ընձի ըսաւ օր. «Ախշի, դո՛ւ էլ հիմի տեր ու տիրական չունիս, հիմի քեզի ի՛նչ ուզենամ կէնեմ. անսաս խելոքցի, ես քեզի աչքիս լսի պես կպահեմ»: Ես հակառակով՝ չուզեցի դեին, օր իմ նշանածս էղնի: Էսման քառսուն օր դեր կաղաչեր, ռտներս գ'ընկներ, կ'համողեր, բազի բազի էլ ահ կուտար, հըմը «չեմ հ'ուզեմ» ըսի ու կայնա իմ խոսքին: Քառսուն օրվա վրա էս դեր հ'ընկնավորաւ— փոփուռը տվեց բերնին, Թափի վրեշի Թաք աչքը վննձցաւ, դարձաւ վննձ ձմերուկիմ շափ. ընկաւ գետին, կծեծկըվեր ու իմ անունս կուտար. «Սիմիզար ջան, Սիմիզար ջան»:

Դեի քյաւթառ մերը, օր աճեպ բանմ էր, հագոքը կոճացուր կը վրես, աչքերը կ'խոլրացուր, գուզեր ընձի կտոր-կտոր էնե, եփ օր կտեսներ տղի էղման շարշարանքը, հըմը տղից շատ կքաշվեր:

Իրեք օր դեր էդ հալին մնաց, իրեք օրեն ետե ուշքը գլոխն էկաւ, էլի քառսուն օր ըղման աղաչանքն ու յաւվարն ընկաւ, էլի քառսուն օրեն ետե ընկնավորաւ: Իրեք օր ետե, ուշքը գլոխն օր էկաւ, կանչեց մորն ու ըսաւ. «էս իսանի լակոտին տար աչքես հեռեցու, հըմը, տե՛ս, չվնասես»: Դեի քյաւթառ մերը շաղոթար էր, բտիկ էնելու ուտուն էր. շիտեմ ինչըխ էրաւ օր, աչքս մեկ էլ բացի օր, էս զաղի մեջն եմ: Քյաւթառը ձեռը բռնուկ կանանչ ճուղքով իրեք անգամ էս քարփին զարկեց ու ըսաւ. «Քա՛ր, տեղ տու էս Թաղավորի աղջկան, էնքան վախտ պահե ընշարի ծիծոնակը էսոր տանող տղին ճամպեն խրատ կուտա, էսման իրեք անգամ կզարկեն, բա՛ց ու իրան տիրոջը տուր, հըմը հ'էգուցվընեն կես գիշերներուն, օրը մեկ անգամ բացվի՝ թող քիշմ ման դա»:

Ահան, չորան, իմ պատմութիւնս, թող հիմի ես էրթամ իմ մութ ու խավար բունս. դու էլ, թե ըսածիդ պես ընձի կսիրես, գնա ման արի գտի էն ծիծոնակներուն, որ ընձի աղատելու ճամպեն գիտեն:

Տղեն թողեց աղջկան, ու ինքը ընկաւ վննձ մտքերու մեջ:

Հ'եքսի օրը սապախտան, օր լուար բացվաւ, խերն ու բարին բացվի ձեր վրեն, Ասլանը օշխարը թոփ էրաւ ու շիտակ քեց խաղեինի դուռը: Էսման բեւախտ օշխրի տուն բերելը խաղեինին զարմացուց: Ասլանը աղին խնդրեց, օր իրան ինչ օր հախ կհասնի տա,

էլ չի ուզե շոքնութենէն էնե: Աղեն շատ շարշրվալ օր համոզե նթում Ասլանին, հըմը հեշ իլլաշ շէղալ, հախը տվեց ու ճամպու դրալ:

Ասլանը գեղեն դուռ էկալ, կայնալ, իրեք ճամպու վրա ու մոլլըրալ թե ո՞րման էրթա: Շատ միտք էրալ, մոր աղոթքը միտքն ընկալ, «Հայր մերձ» ըսեց ու մտքի մեջ ըսալ. «Իմ անուշ հոր ու մորս աստված, աչքերս խուփ դագյանակս ֆըռըրցնելով վերե կըքցեմ, շատ մոռնաթ կենեմ-կաղաշեմ, ո՞ր ճամպեն օր բարի է, դագյանակս քցե էն ճամպու վրեն»:

Էս ըսելով Ասլանը դագյանակը կ'լորդե վերե, աչքերը կբանա, կտեսնի դագյանակը օրթըլդի ճամպու վրեն էդ ճամպեն էլ բռնե ու կէրթա: Կէրթա, կէրթա շատ ու քիչն աստված գիտե, իրիկվա մթնշաղին կհասնի մե գեղիմ: Ղարիբ գեղ, տեղ չունի, ծանոթ չունի հո՞ւր էրթա: Բիրդան Ասլանի միտքը գընկնի, որ ախր հո՞նքը էն ծիծունակներուն ման գուքա, որոնք օր իրան սորվցուն պտի հնարը՝ թե ինչըխ աղատե Սիմիղարին:

Ասլանը կընցնի էս տան կողքով, էն տան հ'առչեկեն, շատ թայմինով կաշե թե հո՞ւրտեղ ծիծունակի բուն կտեսնի: Ըսման կանցնի շատ տներու քովեն, բան չի թայմեն. մեկ էլ կհասնի գեղի դրաղը մե պզտի տանմ հ'առչե, տեսնի կը, ահան, մե ծիծունակմ էդ տան դրոնեն գելնի ու էլի նես կմտնի. կզարմանա, օր էս բեվախտին ծիծըռնակը դուռ ու ներս կէնե, կըսե. «Վալլահ, բլքի բարին էս է, ըստեղ՝ էս տունն էրթամ խնթրեմ՝ գիշերմ բլքի տեղ տան, չուրի տեսնինք աստված ինչ ճամպա կ'բանա հ'առչեկա: Ասլանի բախտեն տան դուռը բաց էր. կմոտենա, կաշե օր պառալմ ճրագը կվառե, կըսե.— Բարե նանե:

Փրսե.— Ասսու բարին, նանեն քեզի դուրբան էղնի,— ջուղար կուտա պառալը:

— Նանե,— կըսե, Ասլանը,— դարիր տղա եմ, ըստեղ տես ու ճանանչ չունիմ, չէ՞ղնի օր էս գիշեր ընծի դոնախ էնես:

— Ղոնախն ասսունն է դուրբան, նես համմեցի:

Պառալը, ինչքան ձեռնեն գուքար, դոնախն հաց ու մաց կկերցու, քնելու վախտը գուքա, գողինք կքցե ղոնախի հմար, ու ինքն էլ կէրթա կմտնի իրան տեղը կքնի:

Ասլանի քունը չի տանի. ճարար, աստված, իսոնք էն ծիծըռնակեն՝ ըն են օր Սիմիղարիս աղատելու հնարքը պտի սորվցուն, թե հըլը շատ պտի ման դամ էնոնց գտնելու հմար, ըսման միտք էնելով, միտք էնելով քունը գուքա, կքնի:

Սապախտան բարի լուռու հետ Ասլանը կոյաղնա, աչքը կքցե

ծիծռանակներու բնին, կտեսնի օր էսոնք ժաժ գութան ու կծլվլան, կըսե. «Աստված շան, ի՞նչ կէղնի օր ընծի շնորք տաս, էսոնց լի-
զուն հասկնամ»: Էդ խոսքին ծիծռանակի մեկը կծլվլա, կըսես թե՛ էս
տղեն բան կ'հասկնա. անկշնները լավ կսրե ու անկաշ կէնե:

— Կնիկ,— կըսե, որձ ծիծռանակը:

— Ի՞նչ է,— կհարցուէ էգը:

— Էս տղին կճանշնաս:

— Կըսես թե մե տեղմ տեսեր եմ, հա՛, միտքս էկավ, զաղեն որ
կէրթայինք ճիճու-միճու ժողվելու, էսի մեզի հացի փշրանք կուտար:

— Հա, դատար, եթում Ասլանն է, մեզի ման գութա, օր խրատ
տանք թե ինչըխ ազատե դեի հսիւր Սիմիզարին:

— Էդ լավ է, օր հիմի է էկե, քանի մենք շենք գնացն տաք
երկրները:

— Թող Ասլանն ըսման էնե,— կպատասխանե էգը,— սապախ-
տան օր մնաս բարով կէնե մեր տան տիրոջը, իրեք անգամ զայիմ
զայիմ պագե պառվի ձեռն ու իրեք անգամ էլ ըսէ շնորհակալ եմ,
բարի նանե: Պառավը իրան խրատ կուտա, թե ինչ պտի էնե:

Էս օր կլսե Ասլանը, ուրախութենեն շիտե ինչ էնե:

Աղոթքանն օր կըացիլի թե չէ, Ասլանը վռազ-վռազ կհագնի,
կտեսնի օր պառավն էլ շորերն հագեր է, կմոտենա, կըսե.— Նանե,
ջան, վռազն եմ, ես ճամբա պտի ընկնիմ, ձեռք տուր ընծի, մնաս
բարով էնեմ, էրթամ,— ու պառվի ձեռքը իրեք անգամ կպագե, իրեք
անգամ էլ կըսե,— շնորհակալ եմ, բարի նանե:

Պառավը կպագե տղի ճակատն ու կըսե,— Հալալ էղնի քեզի
եթում Զուրապ ջան, իսկական ասլան տղա ջան, զնա՛, աստված
քեզի մուրազիդ կհասու, մի վախենա:

Էս կըսե, ու պառավը Ասլանին կուտա տասնուչորս հատ ֆընտղ,
էրկու հատ կակալ, մե պզտիլ ըշտոպովմ ջուր, շորի մեջ փաթթած
բուռմ ալուր ու կ'ըսե.— Ծա գիտեմ դու ուր կէրթաս,— դեի բերդը
ըստից օխտ օրվա ճամպա է, էս 14 ֆընտղը կլցես ջերդ, օրական
մեկը քու ուտելիքը կէղնի: Գեղեն օր քիչմ կհեռանաս, փոսի մեջ
նստի, էս էրկու կակալը կտտրե, քեզի ինչ օր պե՛տք է ճամբու հմար
էն էլ կուճենաս: Եփ օր կհասնիս դեի պալատը—բերդը, որ օխտը
մզրդի խորնկութենի մե ֆորմ է, ֆորի բերնին նստուկ, զարաուկ
կքաշե դեի մերը, էս սովածս ջուրը կառնիս բերանդ ու կփչես երսին.
օր դըմբրի. դու կմտնիս հորը, Թափագլոզ դեը դըմբրած, քնուկ
կէղնի, հըլը իրեք օր կմնա օր զարթի, ֆորի մեջ կտեսնիս փարչի-
ջրի մեջ տնկած ծառի կանանչ ճուղը, առ ու դուս արի: Էս ալուրն

էլ, թե պետք գալու էղնի, ընտեղ քեզի ըսող կէղնի, թե ինչ էնես, դե բարի ճամբա քեզի:

Ասլանի ուրախութենը էլ պատմելով չէղնի: Չափուկմ գեղեն ելավ, հասավ փոսը, հանեց մե ֆընտղմ ջարդեց կերավ, ինչխոր օշխարմ ուտե, էրկու օրվա անոթութենն անցավ, օր դարդեն բան չէր կերե, հանեց կակալները, մեկը ջարդեց, ի՞նչ տեսնի՝ դամրճու ձիմ, ձի կ'ըսեմ է՛, հրեղեն, մենակ թեկը մարդկանց աներևութ էր: էս ձին հ'իրան արծթե թամբով, սարքով կայնավ տղի հառջե. էս օր տեսավ Ասլանը ուրախութենն չիտեր ինչ էնե:

Ասլանը վերուց մեկել կակալը կոտրեց, տեսավ միջեն ելավ մղրաղմ, ճոթը խալիս չալիկ, մե թուրմ, օր քսեիր պողպատը կկըտրեր, մեկ էլ մե դալխանմ, անունը դալխան, մարդմ տակը կտեղավորեր, էստեց հետ էլ ձեռքմ ի՞նչըխ շոր, ի՞նչըխ շոր, էլ ըսելու բան չէր: Ասլանը թռավ ձիու թամբին, օր ուղենար մե սհաթվամ կթոներ, աշխրքի ճոթը կհասներ, հըմը նանեի խրատեն դուս չէկավ, օխտ օր ճամբա գնաց ու հասավ դեի բերդին:

Ինչըխ օր թամպա էր էրե պառավ նանեն, Ասլանն էման էլ էրավ, մտավ ֆորը, կանանչ ճուղքը հանեց դրեց ծոցն ու թռավ Թիփու շալակը—էման էր ձիու անունը, ու «Սիմիզարի զաղա ուրտեղ ես օր էկա»:

Ասլանը իրեք օր ճամբա կտրեց, չորս օրվա վրա, հ'իրիկվա դեմ մեկ էլ ետենն շխկրտոցմ ելավ, ձիու գլոխը հտ դարձուց տեսավ՝ ետենն թո՛ղ ու դումանը ճամբեն բռնե, դեն ու մերը, է՛ն է կրնկկոխ հասնելու վրա են: Աստու հրամանով Թիփին լիզու գեղնի ու կ'ըսե.— Տղա, քովիդ ալուրը քամուն տու:

Ասլանը ալուրը քամուն կուտա, քամին ալուրը կցրվե, էստեց ու դեի արանքը աչքուխուփմ մե մեշեմ կը բուսի՝ էման սըխ մեշա, օր ճղներու արանքով դուշն էլ չէր կրնա անցնի: Ասլանի սուլուղն ելավ՝ դըր մնաց մեշի ետեը:

էման դինջ ու արխինն Ասլանը էլի էրկու օր ճամբա էկավ, մնացեր էր մե օրվամ ճամբա օր հասնիր Սիմիզարի զաղեն. Ասլանի սիրտը կթփթփար, գուզեր էդ դախին Սիմիզարի քովը էղներ, մեկ էլ հըմը էդ վախտ մե շփշփոցիմ ձեն ընկավ հա՛նկաջը. հտ դառավ տեսավ, էլի դեն ու իրան մերը գիլ գուքան: էլի աստու հրամանով ձին խոսաց.— Մի վախենա, կայնի դեի հետ կովինը:

Ասլանը հ'իրան թապտիրը օր տեսավ, կայնավ ընչարի դըր հասավ: Հասնելու պես դըր թաթը քցեց օր տղի գլխեն բռնե զարկե քարերուն, վենձ բրթուճը հա՛նկաջը թողնու, տղեն մե թարաֆ ծը-

ռաւ, ու դեր էր գրորին դիւ հառաջ դընաց, քեփլտաց: Ասլանը ետե-
վին հասաւ ու թրի մէ գրորով իրեք գլխուց մեկը թռուց: Դեր շիտկաւ
էլի տղի վրեն, էստեղ ձին մէ շուֆտեմ որ չհասուց դեր դնչին, դեր
իրան կորուց, տղեն դառաւ քշեց դեր վրեն ու մէ թուրմ էլ քցեց, դեր
մէ գլոխն էլ կախւաւ, մնաց օրտըլդի գլոխը: Դեր կատղաւ, հա-
սաւ մէ վենձ դալիմ քարմ՝ վերուց ու յալլա տղի գլխուն: Ասլանը
դալխանը դեմ էրաւ, քարը դիպաւ դալխանին ու հընկաւ գետին:
Ասլանը դալխանը քցեց թեր, մզրաղը էրկու ձեռով բռնած քշեց դեր
վրեն, օր ուժով չզարկեց թափի աչքի մեջը, մզրդի ճոթը դեր պու-
ճուճկին դուս ելաւ, դեր սատկաւ: Հիմի դեր մորը ման գութա, չկա
ու չկա:

Ասլանը ձին շիտկեց դեպի դաղի ճամբեն, տեսաւ ճամբու վրա
մէ շատ վենձ գլուժ, օր քառսուն սոմար ցորեն ցանես էլի շատ քիչ
է, դարմացաւ, ախր բստեղ գլու չկար: Զին էլի ասսու հրամանով
խոսաց ու ըսեց.— էս գլուժ դեր մոր թուրն է, դուզեր մեր ճամպեն
կտրեն, օր դեր մեղի վնասեր, տիա ինքն էլ օրտակ է դարձն, կլողա,
դու յալնս իրեք մազ պոկե քցե գլուի մեջ:

Տղեն իրեք մազը քցեց գլուի վրա, կարմունջ դարձաւ, իրանք
անցան:

Ասլանը սաղ սալամաթ հասաւ դաղեն, կանանչ ճուղը ձեռը վա-
զեց դաղի առջե, ճուղով իրեք անգամ դարկեց ու իրեք անգամ
ըսաւ.— Քարափ բացվի, ճամպա տուր թագաւորի աղչկան:

Քարը բացվաւ, Սիմիզարը դուս էկաւ ընկաւ Ասլանի գիրկը,
ուրախութենեն խելը գնաց, դետին գլորաւ: Ասլանը աղչկա հան-
կըջները քաշքշեց, դռը բացեց շուր ցանեց, չէ-չէ՝ յաւաշ, յաւաշ
աղչկա խելքն էկաւ գլոխը:

Մե սհաթմ, էրկու օր դինջացան, տղեն իրան գլխու անցածը
պատմեց: Հիմի թատարուք տեսան, օր էրթան Սիմիզարի հոր քա-
ղաքը, բստեղ Ասլանն ըսաւ,— Սիմիկ ջան, քեզի ազատողը ես չեմ,
քու ազատողին օր մտհան էնենք, մուխաննաթութեն կէղնի: Քու
ազատողը էն պառաւ նանեն է, ըստից կտե հուր օր էրթանք, էն էլ
մեր հետ պտի էղնի:

Սիմիզարը կուրախնա էս խոսքեն: Զին դուս կքաշեն, Ասլանը
աղչկան կառնի թարքն ու՝ ճնանն հուրտեղ ես օր էկանք: Զ'իրիկ-
վան կհասնին պառլի տունը: Պառաւը շատ ուրախացաւ Սիմիզա-
րի ազատվելու վրա, իլլահի օր լսեց, թե իրան էլ պտի հետները տա-
նին ու մոր պես պահեն:

¹ Բնագրում քարմ չիք (Մ. Կ.):

Հ'եքսի օրը պառավն ինչ օր ունեւ շունեւ ժողովուրդեց ու հ'ընկան ճամբա: Պառավը հոժար չէղավ որ Ասլանը իրան ու Սիմիզարին ձիուն նստեցուր, ինքը ոտով էրթար, ըսավ.— Դուք հըլը ձին հեծեք,— էնոց հեծուց, ինքն էլ յայլուղը ծոցեն հանեց, փռեց ու նստավ վրեն: էս յայլուղը էման կէրթար օր հեշ ետ չէր ընկնի ձիուց:

էս ճամբորդներս կէրթան, կէրթան, շատ ու քիչն աստված գիտե, կհասնին Զարդանդ թագավորի սինոռի գլոխը:

Թագավորի սինոռի գլոխը՝ սարի գլխուն բերդմ է շինած, ղոշունը իրան վննձավորով ղարաու կքաշեն, օր չէղնի թե դուշման մարդիկ էս սինոռն ընցնին:

Վննձավորը վերենն դուրբով կաշե, կտեսնի, օր իրեք հոգի սինոռին մոտեցան, դուզեն անցնին իրան թագավորի հողը: Տաս հոգի կղրկե իրան մարդկանցեն, կ'արգիլեն: Ասլանը գուզե օր կովի, ղոռով ընցնին, Սիմիզարը կ'ըսե.— Մեկ օր՝ էսոնք իմ հոր ղոշունն են, մեկ էլ օր՝ էստից դայրի էլի էսման վեց սար էլ կա օր անցնինք, համեն տեղ կովով անցնենք, մե փորձանքմ էլ թե էկավ քեզի էս կովներեն, էլ ես ընչի՞ կենդանի կմնամ առանց քեզի:

Պառավն էլ հոժար չէ կովին, կհամոզի էս տաս մարդուն ետ կ'ճամբե, կ'ըսե.— Մենք ետ կ'էրթանք, ձեր հողը շենք մտնի, եփ օր դուք հոժար չեք:

Պառավ նանեն կքանդէ հ'իրան գլխու շալը, կփռե գետնին, կ'ըսե.— Դուք ձիուն նստեք, ձին կայնի շալի վրա, շալը կթոցու վերեանց կտանի, ես էլ յայլուղիս կնստիմ, կէրթանք խնամի թագավորի երկիրը:

Ջին լիզու կառնի, կ'ըսե.— Ձէ մերս, դու ու խանուսն նստեք շալին, Ասլան աղես էլ իմ թամբին, աստված ընձի էլ թոնելու թեք տվեց, կթոնիմ,— էս ըսավ ու թեքը բացեց:

Ըղման էլ էրին ու թռան, էկան թագավորի քաղքի քյանարը իջան:

Ասլանը ուզեց օր էրթա թագավորի պալատը իմացում տա, որ Սիմիզարը էստեղ է, աղչիկը չի թողնի, կ'ըսե.— Մեր նաղիր վազիրի տղեքն էլ իմ վրա հաշք ունեն, օր հ'իմանան, թե դու ընձի բերեւ ես, քեզի կվնասեն:

Պառավն ըսավ.— Դուք դինջ ձեր տեղը նստեք, ես կէրթամ ու ինչ օր պետք է կ'էնեմ:

Սիմիզարը պառվին օսկե ռամկի մեջ դրած մոր պըզտըլի պատկերքը տվեց ու ըսավ.— Թե շավտնան, էս պատկերքը նշանց տուր, մեկ էլ մորս սիրած ու իմ երգած էս երգը երգե եմ հեր ղորեղ ամեն-

քեն, իմ մերն անուշ ամենքեն», էս էլ հերիք է օր մորս ակուշկի տակ երգես, թե օր քեզի նես շթողնին:

Պառավը կէրթա, շիտակ կնստե թագավորի խնամաքարին: Մարդ գութա պալատեն, կ'հարցու.— Ի՞նչ գուգես պառավ:

Կըսե.— Էկեր եմ թագավորի աղջիկն հ'ուղելու իմ տղին:

— Ախր թագավորն աղջիկ չունի:

Կ'ըսե.— Ունի, ունի, դուք ընծի տարեք յա թագավորի, յա իրան կնկա քովը:

Թագավորին իմաց կուտան, կըսե.— Վու՛ր գիտե, դարդեն խելըը թոցուցած կնիկ է:

Պառավը կտեսնի օր շեն ներս թողե, ձենը կքցե ու կերգե աղջրկա սորվցուցածը՝ «Իմ հեր զորեղ ամենքեն, իմ մերն անուշ ամենքեն»: Էս ձենը գընկնի թագավորի կնկա հ'անկաջը, մարդ կզրկե, նես կտանի պառավին, կըսե.— Էս ժամանակ, դու ընչի՞ ես նստե խնամաքարին:

Պառավը կըսե օր.— Էկեր եմ աղջիկդ ուղեմ տղիս:

— Պառավ, ես աղջիկ չունիմ, ու էն երգն օր դու կերգեիր, իմ անբաղդ աղջկա երգած ու իմ էլ սիրած երգն է, ո՞րտեց գիտես էդ երգը:

— Քու աղջիկն է ընծի սորվցուցե, Սիմիղարը, էս պատկերքն էլ ինքն է տվե, — ու կպատմե, թարիֆ կէնե ինչ օր գիտե:

Էս օր կըսե, թագավորի կնիկը ուրախութենեն խելըը կէրթա: Քոսի կէղնին խզմատըյարները՝ թագավորին գիմացուն, կնկան ուշքի կրերեն, կառեթներով, ֆայտոններով կէրթան Ասլանին ու Սիմիղարին կրերեն պալատ:

Զարդանդ թագավորն ու իրան կնիկը շատ կուրախնան, թագաւորութ կտեսնին օր շատ վենձ պալ սարքեն, Ասլանին ու Սիմիղարին պսակեն: Էս թագարուքի հետ էին, ձիապանները գութան Ասլանին իմաց կուտան թե.— Էս էրկու օր է մե մոծակմ է փեյտա էղե, ձիուն դինջ չի թողե: Ասլանը գուգե էրթա տեսնի, պառավը չի թողնի.— Ես կէրթամ,— կըսե:

Պառավն օր ավշանի էրկու ճուղ ձեռը նես կ'մտնի ու կվառե ճուղերը, մոծակը անհայտ կէղնի:

Պառավին լավ օթաղ ու խըզմատըյար էին տվե, ու բիրադիրը շատ պատիվ կուտային: Էս գիշեր պառավը իրան օթաղը կթողե ու, եփոր բիրադի կքնին, Ասլանի օթաղի դուռը կբանա, նես կմտնի, լամբերը կանցու, մե իրեք մատնանի էրկաթմ՝ թիզմ պոչով ձեռը բռնած, կնստի ու բանիմ կ'բակլայի:

Կես գիշեր անցեր էր, մեկ էլ մե ֆըշշոցմ կլսեմ. կտեսնի, էս է էկամ՝ ընչին օր ինքը կրակլայեր, մե սե, վիշապի պես օձմ, սողալով կէրթա Ասլանի ու Սիմիզարի կառավարի թարաֆը: Պառավը ձեռքի իրեք մատնանին կկոխե օձի թափի մեջ տեղը. օձը կձվա ու կսատկի: Ծշոցից Ասլանն ու Սիմիզարը կզարթնին, պառավը էսոնց կպատմե օր օձը դեի մերն էր, մոծակ էր դարձե, ինքը օր գնաց գոմը, էնտից փախավ, հիմի էլ, ինչըխ օր կտեսնին դարձեր էր օձ, օր տղին ու աղջկան վնասեր:

Ասլանի ու Սիմիզարի օձի խեթելուց ազատվելուն շատ ու շատ ուրախացան թագավորն ու կնիկը, վենձ խարջ էրին, վենձ հրավերք սարքին, հարսնիք էրին օխտը զօր, օխտը գիշեր, Սիմիզարին պսակեցին Ասլանի վրա:

Թագավորը հալիվորցեր էր, իրան տեղը Ասլանին դրեց թագավոր, անունը դրեց՝ Եթում Ասլան թագավոր:

Էնոնք հասան իրանց մուրաղին, դուք էլ հասնիք ձեր մուրաղին:

8. ՄԱԶՐՈՒՄ ԽՈՋԻ ՀԵՔԻԱԹԸ

Ժամանակոց կէղնի չի էղնի մեկ հզոր թագավորըմ: Էդ թագավորը ժառանգ չի ունենա: Զօր ու զիշեր էդ որդի շունենալու համար կը մտածե: Մեկ օրըմ իրան խաս բաղչի մառմառ հավուզի քովը ման գալած ժամանակը հանկարծ կէրեա մեկ Նուռեյի Դարվեշմ ու կրսե թագավորին:

— Ընչի՞ այդքան շատ կմտածես:

Թագավորը կրսե.— Ես չմտածեմ, ո՞վ մտածե: Իմ անցմանեա հտե մեկ ժառանգմ շունիմ օր ժողովուրդս կառավարե:

Էդտեղ Դարվեշը կրսե.— Թագավորն ապրած կենա, ես օր քեզի տարիմ էլ էս վախտ էրկու տղա տամ, մեկն ընծի կուտա՞ս:

Թագավորը խոստացավ, որ կուտա: Այն ժամանակ Դարվեշը հանեց մեկ խնձորմ թագավորին տվավ ու ըսավ.

— Տա՛ր, կեսը դու կեր, կեսը թագուհին: Աստծու հրամանովը ձեզի երկու տղա կէղնի, միմիայն, մինչե ես չգամ տղոց անուններ չգնեք:

Ըսավ ու անհայտացավ:

Թագավորը ուրախ գնաց տուն: Ինչպես որ Դարվեշը պատվիրել էր՝ կեսը ինքը կերավ, կեսը թագուհին:

Ժամանակը լրացավ ու թագավորին երկու տղա էղավ: Այն ժամ անցավ մեկ քանիմ օր, սպասեցին Դարվեշին՝ չէկավ. վազիր նազիրն ու բոլոր իշխանները ասացին, որ այս տղեքն խո առանց անուն մնալու չեն:

Թագավորն ասաց.— Դարվե՞լը ինքը պտի գա, որ անուն դնեք իսկ սինոդը ասաց.— Իցե թե Դարվե՞լին մեկ վտանգմ պատահեց, էլ չի գա, բերեք ռունտիկ անուն դնե:

Թագավորը համոզվա՞վ իդոնց խոսքին, պատրաստութ՞յուն տեսա՞վ, մարդիկ կանչեց անուն դնելու, որն ըսա՞վ՝ Սուլեյման դնենք, որն էլ թե՛ Զումշուտ, վերջապես ամենքը մեկ բան էին ասում, հանկարծ Նուռեյի Դարվե՞լը ներս մտավ ու ըսավ.

— Թագավորն ապրած կենա, մեկի անունը՝ Ահմատ, մեկելի-նը՝ Մահմատ,— ու աներևութացավ:

Թագավորի տղեքը մեծացան, ուսումնարան գնացին, եղան տասներջորս տարեկան, ուսումները շարունակում էին:

Մեկ օր էլ էլի Թագավորը խաս բաղչին ման գալած ժամանակը էլի Դարվե՞լը էկավ, երևաց Թագավորին.

— Հա՛,— ըսավ,— Թագավորն ապրած կենա, խոսքիդ տե՛րն ես, տղոնց մեկը պտի տանիմ:

Թագավորն ըսավ.— Խոստացել եմ, ինքար չեմ էնե, տա՛ր որը կամենաս:

Դարվե՞լը ըսավ.— Մահմատը քեզի, Ահմատը ընձի:

Թագավորն էլ ըսավ.— Գնա՛, որդի, այս մարդու հետ:

Ահմատը համբուրեց հորն ու մոր ձեռքը ու ընկավ Դարվե՞լի հետևեն գնաց: Դարվե՞լը գնաց, շատ ու քիչն աստված գիտե, հասավ մեկ ձորիմ քով. դարվե՞լը ճանփեն փոխեց ու գնաց դեպի ձորն վեր, ձորեն վեր գնալուս մեկ քարափիմ պատահան ու տակը կայ-նան ու սկսեց Ահմատին խրատ տալ թե.

— Որդի, արի, ինչ որ քեզ պտի ըսեմ, հիմիկունց ըսեմ, որ հետև չի խոսվի, իմ թլիսմս բոզմիշ կէղնի, ես գիրս կառնիմ գել-նիմ էս քարափի գլոխը, կ'կարդամ մինչև երեք օր, երեք օրվանեն հետև էս քարափի միջին մեկ դուռն կրացվի, դու էդ դռնեն ներս կմտնիս ու կտեսնիս, որ էդ մաղարի մեջ արծաթ փողը մեկ կողմը կիտած, փախր փողը՝ մեկ կողմը, օսկին դուռն ետևը ահագին կի-տած, ոչ մեկին աչք չես դարցնե, միայն ոսկու թեջի գլուխը մեկ ժանգոտ, կեղտոտ շամտանմ կէղնի՝ տակը թասի պես, այդ կվերց-նես, օսկուց ու արծաթեն մեկ հատմ է չես վերցնե, թե չէ, ես էլ տակը կմնամ, դու էլ: Միայն շամտանը կառնիս ու դուրս գուբաս:

Ասավ ու առավ գիրքը, գնաց քարափի գլուխը կարդալու:

Տղեն մնաց քարափի տակը, Դարվե՞լը երեք օր կարդաց, երեք օրեն հետև քարափը շխրտալեն ետ գնաց, ու մեկ դուռն բացվավ. Դարվե՞լը գլխով էրավ տղին, տղեն ներս մտավ, ու տեսավ, որ ինչ

որ Դարվեշը ասել էր այնպես էլ ամեն ինչ տեսավ: Տղեն տեսավ որ շամտանը ոսկու թեշի գլխուն՝ ելավ, ոսկու վրեցեն վեր առավ շամտանը, իշավ, միտքը շփոթվավ թե. «էս ոսկուց մի քանի բուռ վերցնեմ ու շուտով դուրս գամ», ջերը լցրավ մի երկու բուռ, դուրս թռավ, քարափը իրար եկավ, փեշերը մնաց քարափի տակը, իրան վնաս չեղավ, փեշերը կտրեց, դուրս ելավ՝ տեսավ Դարվեշը չկա: Նլավ քարափի գլուխը, տեսավ որ քարափի միջեն Դարվեշի ձենը խորունկն դուրս Ահմատը, քանի որ Դարվեշի ձենը գուքար, մնաց որ դուրս ելնի, բայց դուր, երեք օրից հետև ձենը կըտրվավ, ինքն իրան ըսավ որ՝ էլ էստեղ մնալս ավելնորդ է: Ընկավ մեկ նեղ ճանփա ու գնաց, գնաց շատ ու քիչը աստված գիտե, պատահավ մեկ շորանիմ ու ըսավ.— Չորան խապեր, ես շատ անոթի եմ, ինձ մեկ կտոր հաց տուր դառնմ:

Չորանն էլ ըսավ.— Շատ լավ կէղնի Ահմատ աղա, քեզ հաց էլ կուտամ, կաթ էլ կթեմ կեր ու կշտացի, ուր էլ որ կէրթաս աստված քանդ աջողի:

Չորանը խոսքը կատարեց, կշտացրավ, Ահմատը հանեց իրեք ոսկի տվավ, շորանը շառավ թե.— Իմ վարցքս չեմ կորցնի, դու ջահել տղա ես, տար քեզի պետք դուրս:

Ահմատը շնորհակալութիւն տվավ շորանին ու ըսավ թե.— Ընձի մեկ ճանփեմ ցույց տուր, որ ես էրթամ շէլնիկ ընկնիմ:

Չորանը ցույց տվավ թե.— Այս ճանփով գնա, մեծ սարն անցար, էն բովը Սպահան քաղաքն է:

Նա էլ ելավ ու գնաց, գնաց, շատ ու քիչն աստված գիտե, հասավ այդ քաղաքը: Մութը ընկել էր, գնաց մեկ խանմ, կանչեց օդաբաշուն թե.— Ինձի մեկ օթախ տուր:

Նա էլ տվավ: Ահմատը հանեց հինգ ոսկի տվեց ու ըսավ.— Գնա, ընձի մեկ դաթ յաթաղ բե, գիշերվա մոմ բե, կերակուր բեր:

Օդաբաշին կատարեց բոլոր հրամանը. Ահմատը գնաց նստեց օդեն, հաց կերավ: Մութը որ ընկավ, մոմը վառեց՝ մնաց ձեռը բռնած, վեր դրավ գետինը՝ չկայնավ, պատին դարկեց՝ հալավ թափալ, հանկարծ միտքը ընկավ կեղտոտ շամտանը, հանեց ջերեն, մոմը դարկեց շամտանի վրա ու վեր դրավ: Մեկ էլ քիչ մնաց, տեսավ շամտանը ժած էկավ: Ըսավ. «Իցե թե տեղը դուզ չէր», ուղեցավ տեղը փոխել, վերցրեց, մեկ էլ ի՞նչ տեսավ, տեսավ որ շամտանի տակի թասի տեղը լիքը ոսկի է լցվե, զարմացավ թե՝ էս ոսկին որդիք էդոր վրա, մտածեի կը, տեսավ շամտանը էլի խաղցավ, նորեն վերցրեց, տեսավ որ էլի ոսկի է տակը:

Նոր գլխու ընկավ, որ մարիֆաթը ժանգոտ շամտանին էր, որ-
այնքան ոսկի էր դիզվել։ Էդ շամտանը ուր էլ որ տանին վառեն՝
ոսկին կքաշե բերե, թլիսմը էդ շամտանի մեջն է եղել։ Ահմատը նոր-
փռմանեց, որ. «Սա իմ Դարվեշա անտեղի տեղը կորցրի, նա գի-
տեր որ ինձ պատվիրեց, որ «մենակ շամտանը վերցրու», բայց ես
սխալվա, էլ ի՞նչ անեմ, շարա չկա»։

Առավոտը որ լուսացավ, օդաբաշուն փող տվավ թե.— Ընձի-
երեք հատ սնդուկ բեր։

Նա էլ բերավ, հետո Ահմատը վառեց մոմը, զարկեց շամտանի
վրա ու սկսեց շուտ-շուտ փոխել։ Քանի կփոխեր, ոսկին շամտանի
տակը կը լցվիր։ Այնուհետև սկսեց դրանով պարապելը, այնքան
շամտանը փոխփխեց մինչև օր երեք սնդուկն էլ լիքը լցվեց։ Այդտեղ-
մնաց երեք ամիս։ Մեկ օր դուսը կայնած էր, տեսավ, որ շատ շե-
նիկ կէրթան իրար հտեհ, կանչեց օդաբաշուն ու ըսավ թե.— էս շե-
նիկը ո՞ւր կէրթան։

Նա ասաց.— Ահմատ աղա, դու այսքան վախտ այստեղ ես բա-
հլա շե՞ս իմացի։

Նա թե.— Զէ։

Օդաբաշին ըսավ թե.— Այստեղ մեկ Դունյագողալիմ կա, ինչ-
քան որ թագավորներ, իշխանների տղեր կան եկան տեսության, բո-
լոր փողերը ծախսեցին ու ախքատացած հո դարցան նրա համար,
որ 100 ոսկի տվողին մեկ ձեռքը կտեսցնե, իսկ 1000 ոսկի տվողին
երեսը կտեսցնե ու հո կքաշե։

Ահմատը մտքի մեջն ըսավ. «Սա իմ գործս է»։

Մյուս օրը ելավ գնաց Դունյագողալու քովը։ Դունյագողալը
բալկոնի վրեն է, ով որ կէրթար տեսնելու՝ ցածը կկանգնիր։

Ահմատը ճվաց.— Դունյագողալի դուս արի, երեսդ տեսնիմ։

— Հազար ոսկի է, կարո՞ղ ես տալ։

Նա ասաց.— Երկու հազար էլ կուտամ։

Դունյագողալին գլուխը դուրս հանեց։ Ահմատ աղան տեսնելուն
պես խելքը գլխիցը թռավ։ Դունյագողալին ջառիկքը զարկեց, որ-
ուշքի բերեն ու ասեն՝ ելի գնա քու տունդ։ Նա էլ ուշաթափված գնաց
յուր տունը։ Մյուս օր գիշերհանա վեր ելավ ու գնաց Դունյագողալու
սիրով վառված նրա մոտը, էլի ճվաց.

— Դունյագողալի դուս արի։

Դունյագողալին դուս եկավ, առավ ոսկիքը ու գնաց։

Ահմատը էդպես շարունակեց միշտ էրթալ ու դալ Դունյագողա-
լու մոտը։ Մեկ օր էլ էրթալուս նա վերե կանչեց ու ըսավ.— Այ տղա,

հերիք չէղավ, խեղճ ես, մեղք ես, քա՛նի թաղավորների ու իշխան-ների տղա եկան ախրատացան ու հետ գնացին, ես զարմանում եմ, թե քու փողոց անհատնելի է, ինչ է, դնա, խեղճ ես, մեղք ես, հեռացի ինձնեն։

Ահմատը ըսավ.— Դունյազողալի, ես քու վրադ սիրահարվել եմ, աշխարք աշխարքով անցնի, ես քեզնեն չեմ անցնի, պտի քեզի առնիմ որ առնիմ։

Իսկ Դունյազողալին ըսավ որ.— Եթե աշխարք անցնի ու ես ու դու մնանք, քեզի չեմ առնի, դնա գլխուդ ճարը տես։

Ահմատը ըսավ.— Ես քու թարկդ չեմ տա։

Նա ըսավ.— Որ այդպես է, քեզի մեկ տեղում կղըրկեմ, թե որ գնացիր ու էդ ասածիս պատասխանը բերեցիր, էն է որ՝ կառնեմ, թե չէ՝ հո չէ։

Ահմատը ելավ գնաց իրան տեղը։ Դունյազողալին ըսավ մըտքում. «Յավաջ քեզի էնպես մեկ տեղում ղրկեմ, որ էրթաս ու հետ չդաս»։

Ահմատը լուսարացին ելավ գնաց Դունյազողալի մոտը, թե ուրտեղ պտի ղրկե։

Դունյազողալին ըսավ թե.— Կէրթաս Գավուր Իզմիրա քաղաքը Սուլեյման աղի տունը ու գիմանաս, թե ինչն է պատճառ, որ մեղը մատիանմ ունի դարու տեղ չախմախ քարն են լցնում՝ ուտում է դուի դուի. էդ չախմախ քարը դուի դուի ուտելու պատճառը իմացի ու արի՝ քեզի առնիմ։

Ահմատ աղեն ելավ գնաց օդարաշու մոտ, կանչեց թե.— էս քաղաքի մեջ լավ ձի ո՞ւմ ունի, դնա՛, ինչ որ դուզեն տուր բե՛ր։

Գնաց մեկ լավ ձիմ առավ եկավ։

Նա ասավ.— Զին պատրաստե տեղ պտի էրթամ։ Հեծավ ձին, օդարաշուն ըսավ։

— Կավ մուղաթ կկենաս օթախիս,— ու շարունակեց իր ճանփան գնաց։ Գնաց մինչև Գավուր Իզմիր քաղաքը, հարցրեց Սուլեյման աղի տունը, գտավ ու գնաց այնտեղ, հարցրավ թե՝ Սուլեյման աղեն որտե՞ղ է, ասին որ՝ գնացել է Ստանբուլ։

— Ե՛րբ է գնացե, — հարցրեց։

Ըսին.— Երեկ գնացել է, էսօր գութա։

Ահմատն ըսավ թե.— Ինչպե՞ս կարելի է մեկ ամսվա ճանփեն այդպես շուտ գա։

— Էնոր ձին դութա։

Մեկ էլ աշեցին, մե թող ու դռման ելավ սարի գլխը, ծառաներն ըսին.— Տիյա, էկավ մեր աղեն:

Մինչև երկու խոսք խոսացին, եկավ իջավ: Ձին ներս քաշեցին, ծառաները շախմախ քարը բերին լցրին հաղազը: Ահմատ աղեն աչքովը տեսավ, որ հաստատ շախմախ քարը գարու տեղ կուտե: Հարց ու բարև արին իրար հետ ու գնացին տուն, նստան: Մառաներին հրամայեց, որ հաց բերեն ուտեն, ճանփուց եկած, բեղարած են: Նրանք շուտով սեղանը պատրաստեցին, Սուլեյման աղեն հրավիրեց Ահմատ աղին հաց ուտելու:

Ահմատ աղեն ըսավ.— Ես քեզնեն մեկ խնդիրմ ունիմ, թե կկատարես հացդ կուտեմ, թե չէ՝ հո չէ:

էդ մարդն էլ ըսավ. «Ջանմ, ինչ խնդիր պետք է լինի, իմացել է, որ լավ ձի ունիմ, տեղ պտի էրթա, հեծնի, կամ ինձ պտի դրկե, կէրթամ» ու ըսավ.— Կկատարեմ բաղձանքդ:

Հետո միասին հաց կերան վերջացրին, քիչ խոսելուց հետո Սուլեյման աղեն ըսավ.— Հսա տեսնիմ ի՞նչ է խնդիրդ:

Նա ասաց.— Իմ խնդիրս այս է, որ քո այս ձիուդ շախմախ քար ուտելու պատճառը ի՞նչ է:

էդտեղ Սուլեյման աղի հերսը ելավ, ըսավ.— Հեյ վա՛խ, հեյ վա՛խ, ես գիտենայի, որ դուն էդ պտի հարցնեիր ինձի, էն վախտը, որ ես ձիուցս իջա, քեզի մեկ թուրմ կզարկեի մեջտեղեդ կէնեի երկու կտոր, դու էլ կպրծնեիր, իմ էլ հին դարդերս առաջ չէր գա, յարեքս նորեն չէի թաժացնե, համա, որ երթում եմ կերե, պտի ըսեմ, դե՛հ, ականջ արա Ահմատ աղա, ըսեմ:

— Ես մեկ կնիկ ունեի, էդ կինս շատ նազուկ էր, կըսեր՝ տեղս չոր է,— կրերեի մեկ բմբլե դռակմ է կէվելցնեի, էլի չէր էղնի. ինչ որ ըսեր անկաջ կէնեի: Էղավ որ մեկ օրմ ինձի պատվի կանչեցին, կնկաս ըսի որ՝ քիչ էրթանք, ըսավ. «քեֆ շունիմ», ես ելա մենակ գնացի: Մինչև կես գիշեր կերանք, խմեցինք, քեֆերս շաղացավ՝ բոլորս էլ ցրվանք իրանց տները: Ես գնացի առաջ ձիանոցս տեսնելու, ձիանոցս պահապան մեկ արարմ ունեի: Գնացի ներս ի՞նչ տեսնիմ, էդ իմ նազլի, օխտը դատ բմբլե յորդան դռկի մեջ քնող կնիկս, որ ասում էր. «Ձոր է, կոխքերս ցավի կը», արարի հետ ձիանոցի չոր տախտի վրա այնպես փաթվե քնել էին անուշ, որ չուրն արանքներեն չէր անցնի: Ես էլ տեսա, բինիշս հանի վրենները գցի, որ գիտենան ես տեսել եմ, ուրիշ պատճառ չըռնեն, ու գնացի օթախոս քնելու: Առավոտ լուսացավ, քնես ելա, վայ էն քնելուն որ ես քնա, մեկե տեսա կինս դեպի ինձ գուրա, ինձ ու ինձ ըսի՝ գիտե որ տեսել եմ, դա-

լիս է ոտներս ընկի, ներեղութիւն խնդրե: Մեկ էլ մոտեցաւ ինձ, մեկ պղտի շիբուղմ թլսմի հանեց, զարկեց ընծի ու ըսաւ. «Սուլեյման աղա՛, էղնիս մեկ զաղարմ՝ ընկնիս ուլիցները», զարկելու պես էղա մեկ զաղարմ ու ընկա դուս. էն մեծ քոփաք շներ ընծի վերցնեին զարկեին կը գետին՝ կիսախեխտ վեր կը գցեին: Արի տես որ մարդկային խելքը վրես է էլի, տո ես ինչ էնե՛մ, ինչ էնե՛մ, որ ես էս շների ձեռքերեն ազատվիմ, վազեցի ինծի գցեցի կարգցնող խոշի տունը, մտա էղոնց վառելիքի փետերի արանքը, որ շվաքի մեջը դարսած էր: Մութն ընկաւ, իրիկունը խոշես տուն էկաւ, խոշես էլ ուներ մե հասած աղջիկ, իրիկունը, որ հացը կերան պրծան, քնելու ժամանակ աղջկան ըսաւ. «Զրազն առ, էրթանք դռները փակենք դանք»: Զրազն օր առան դուրս էկան շոխքը ընկաւ տախտակների զատը, իմ աչքերս պլպլաց, խոշես տեսաւ. «Աղջի, էս ո՞վ բերաւ էս անտերը, փետմ բեր դու անենք»: Փետով ինձ զարկեցին, ահուա դուս չէի գա, թե էլի շները ընծի կղզեն, վերջը հանեցին, փաթվա խոշիս ոտները: Աղջիկը ըսաւ օր. «Էսոր աչքերը լրմանի մեր Սուլեյման աղի աչքերը», իսկ խոշեն բարկացաւ թե՛ անիրաւ դու ինչպես ես նրան այս զաղարին նմանեցնում: Աղջկա վրա հերսոտաւ ու դնաց քնելու. աղջիկը զաղարը վերցրաւ ու տարաւ դրաւ իրան տեղը ու ինքը դնաց Սուլեյման աղի կնկա քովն թլսմի շիբուղը բերաւ (նա գիտեր օր թլսմու շիբուղ ունին նրանք) զարկեց զաղարին ու ըսաւ. «Էլի Սուլեյման աղեն էղնիս», ու դարձաւ մարդու կերպարանք, աղջիկն էլ թլսմի շիբուղը տվաւ Սուլեյման աղին ու ըսաւ՝ տար ինչ որ գուզես արա կնկադ: Էդ էլ շիբուղն առաւ դնաց, տեսաւ օր էլի արարի հետ փաթվե քնել են, մտածեց թե՛ ես էսոնց ինչ էնեմ, շիբուղը զարկեց արաբին ըսաւ. «Դու էղնիս մեկ սե էշմ», կնկան էլ մեկ ձիւմ էրաւ, որ մնա իրա մոտը: Էդ էշը անտեր էշ էր, ով էղներ կրանցներ. ձիուն էլ ես գարի ու դարմնի տեղ չամշով ու լաբլարով կպահեի, թե ինչ է, էլի իմ ամակտարս է:

Մեկ օրմ նոքարներն էկան, թե ձին եմ չի ուտե, աչքերեն արտասուք կթափե: Նոքարներին ըսի, որ՝ զնացեք տեսեք էն էշը որտեղ է, զնացին տեսան, որ էշը սատկել է. չոր գլոխը առան եկան դրին ձիու քովը, ձին որ իշու գլոխը տեսաւ սկսեց պատի քարերը կրծել, նոր իմացա, որ էս թերմաշը էդ իշու սուքն է պահում, արթող սկսեցի շախմախ քարը լցնել հաղաքը, քանի նոքարները իշու չոր քլալին փնծեին, նա ալեկի հերսոտ կուտեր քարը: Ահա էս է քար ուտելու պատճառը: Գնա, քեզ զրկողին տար խաբար:

Ելաւ Ահմատ աղեն ձին հեծաւ, մնաս բարե արաւ ու ընկաւ

Ճանփա: Դունյագողալի քաղաքը եկավ հասավ, ձին տվավ օդաբաշուն ու ինքը գնաց Դունյագողալու մոտ՝ բարև, աստծու բարև: Դունյագողալին ըսավ մտքում՝ ինչպես էղավ, որ նորից ետ եկավ, ըսավ.

— Դեհ, պատմիր տեսնեմ, ինչպես էղավ:

Նա էլ պատմեց այնպես, ինչպես որ Սուլեյման աղեն պատմել էր իրան: Հետո Դունյագողալին ըսավ.

— Լա՛վ, իմացար: Սուլեյման աղի կնիկը իրան ի՞նչ կնկուժեն էրավ, որ ես քեզի առնեմ ինչ կնկուժեն էնեմ, գնա՛, վախտով գրլխուդ ճարը տես:

Ահմատն ըսավ.— Անհնար է, ես քեզի պտի առնիմ:

Դունյագողալին ինչ որ խոսաց, տղեն չհամոզվավ:

Հետո ըսավ.— Քեզի մեկ տեղմ էլ կղրկեմ, թե որ պատասխանը բերիր՝ կառնեմ: Նրա միտքն այն էր, որ այնպես տեղ ուղարկեր՝ էրթար ու ետ չգար:

Դունյագողալին ըսավ թե.— Որ կ'էրթաս Ղայսարի քաղաքը, էնտեղ մեկ Մաջրում խոջա կա, նա որ գեղնի մինարի գլուխը ազան տալու կըսե, — օխա՛յ, օխա՛յ ահան եկան: — Աղանը կուտա կպրծնի՝ իջնելու վախտը ախ ու վախ էնելով, գլխուն, ծնկներուն զարկելով գիջնի. գնա՛, էդ ախ ու վախի ու ուրախանալու պատճառը իմացի, արի ես քեզի կառնիմ:

Տղեն ելավ, մնաս բարով ասավ ու գնաց, ձին նստավ ու գնաց Ղայսարու քաղաքը, գնաց Մաջրում խոջի տունը ղոնախ էղավ: Խոջեն էսոր գնալու վախտը կէրթար դեպի մինարեն, որ ազան տա: Ահմատը գնաց ականջ անելու մոլլի ազանին, տեսավ օր հաստատ ելնելու վախտը «օխա՛յ, օխա՛յ ահան եկան» ըսավ, ու իջնելու վախտն էլ՝ «վա՛յ, վա՛յ», ծնկներուն ու գլխուն զարկելով իջավ, դեպ իրան տունը գնաց: Ահմատն էլ հետը: Խոջեն իմացավ, որ իրան ղոնախն է, հարց ու բարև արավ, քիչ նստելուց հետո հրամայեց հաց բերել: Սեղանը պատրաստեցին, խոջեն հրամայեց ղոնախին հաց ուտելու, Ահմատը ըսավ.— Ես քեզնեն մե խնդիրմ ունիմ, թե կը կատարես՝ հացդ կուտեմ, թե ոչ՝ գեղնիմ կէրթամ:

Խոջեն մտածեց. «էսոր խնդիրը էն պտի էղնի հալթաթ, որ աղջըկա վրա սիրահարված է, գիր էնել պտի տա» ու ասաց.— Շատ լավ կէղնի, կկատարեմ:

Ահմատը մոտ էկավ, հաց կերան պրծան, քիչ խորաթելուց հետո խոջեն ըսավ.— Ի՞նչ է խնդիրդ, ասա տեսնեմ:

Ահմատը ըսավ.— Դու ինձի ըսա, թե ինչ էր պատճառը, որ մինարի գլուխն ելար ազան տալու, ասիր «օխա՛յ, օխա՛յ էկան», ու

իջնելուա՝ «վա՛յ, վա՛յ» անելով գլխուդ ու ծնկներուդ զարկելով իշար, էդոր պատճառը խնդրեմ ինձի ըսես:

էդտեղ Մաշրում խոջեն մեկ խոր ա՛խ քաշեց ու ըսավ.

— Ես որ իմանայի դու էդ պետք է հարցնեիր, տուն գալու պես կը զարկեի կսպանեի քեզ ու իմ հին դարդերս չէիր թաժացնե, միայն կարդացող մարդ եմ, որ երգում եմ կերե՛ պտի ասեմ, դեհ, ականջ արա Ահմատ աղա.

— Ես Մաշրում խոջեն էի, ինչ վախտ որ կելնեի մինարեն ազան տալու էնքան քաղցր ձեն ունեի, որ ամեն երկրներն մարդիկ գուքային իմ ձենս լսելու, էնքան որ քաղցր էր: Ավուր մեկը ազան տվածս տեղը երեք աղունիկ եկան ընձի մինարի գլխին առան տարան, տարան Հուրի փարի թագավորի քովը, այնտեղ ինձ դրին թագավորի մոտ, թագավորը ինձ հետ խոսաց թե.— Մաշրում խոջա, էս ի՞նչ է քո էրածդ, իմ պզտի աղջիկս քո ձենիդ քաղցրության վրա մայիլ է եղել ու քեզ վրա սիրահարվել է, թե. «Ես Մաշրում խոջին կառնիմ», դեհ հիմի դու էլ իմ աղջկաս կառնի՞ս թե չէ:

Խոջեն ըսավ.— Կանչե աղջիկդ տեսնիմ:

Բերել տվավ աղջիկները ու ըսավ. «Կտեսնիս էս աղջիկները, սրանք այն աղունիկներն են, որ քեզի մինարի գլխուցը բերին: Երկու մեծերս այստեղ կարգել եմ, իսկ այն ցածի կայնողը փոքր աղջիկս է, որը գուզե քեզ առնել»:

Ես էլ տեսա Հուրի փարի թագավորի գեղեցիկ աղջիկը ու ասի՝ որ տաս ինչի՞ չեմ առնի:

Նա ինձի էս պատասխանը տվեց թե. «Դու հողածին ես, իսկ մենք հուրի փարի, մեր մեջը սովորութուն չկա ա՛խ ու վա՛խ էնելու, թե որ դու էլ կարող ես առանց ախ ու վախ էնելու մնա, էն է, որ կուտամ, թե չէ որ ախ ու վախ էրիր՝ քեզի նորեն կտանին քո տեղդ, դու այնտեղ կմնաս վառվելեն, իմ աղջիկս էլ՝ այստեղ»:

Ես թե՛ չեմ էնե: Բերավ աղջիկը պսակեց ինձի հետ: Մնացինք երեք չորս տարի, մեզի երկու երեխա էղավ: Ավուր մեկը հայրենիքս միտքս ընկավ, մեկ ա՛խմ քաշեցի: Էկան աղջկները ինձի տարան թագավորի մոտ թե. «Իսան օղլին ա՛խ քաշեց»:

Թագավորն ինձի ըսավ. «Այ տղա, ես քեզի չըսի թե ախ չպտի քաշես»:

Ես էլ ըսի.— Թագավորն ապրած կենա հայրենիքս միտքս ընկավ, սխալվա, ախ քաշի:

Թագավորն ըսավ.— Առաջի անգամն է, կներեմ. քեզի որ դրկեմ քո հայրենիքդ սրուդ խո մարդու չե՞ս ըսե, թե որ մարդու սրուդ

ըսիր էլ քեզի էնտեղն շենք բերե, դու էնտեղ կմնաս վառվելեն, իմ աղջիկս՝ այստեղ:

Նս էլ խոստացա, որ շնմ ըսե:

Հրամայեց էն աղջիկներին, էլի աղունիկի լեղարը մտան ու տա-
րան խոշին մինարի գլուխը դրին էկան: Առավոտվա ազանի ժա-
մանակն էր, սկսեցի ազան տալ, բոլորը դուքանները փակեցին ու
էկան թե Մաշրում խոշեն եկել է:

Նրբ որ ազանեն պրծա իջա ցած, բոլորը էկան բոլորս փաթթե-
ցին, հարց ու բարև էրին, թե մինչև հիմի դու որտեղ էիր: Ամեն
մեկին մեկ բանովմ խաբեցի, հաստատ տեղս չասեցի:

Մնացի մեկ ժամանակ, ամիսս լրանալով էր, մեկ օրմ իմ կար-
դըցնող խոշես ձիում վրա մեկ խուրջին գիրք լցած եկավ իմ մոտս,
կանչեց ինձի առանձին ու երգում տալ տվավ թե. «Դու էղնիս էս
գրիանքը, թե դուզը չըսես քեզ պատժեն, դու էղնիս ստեղծողդ, իմ
ամակս քեզի քոռացնի, թե որ դուզը չըսես, թե որտեղ էիր էս շորս
տարին»: Ինձ էլ խոշիս երգումը շատ սարսափեցրեց ու դրուստն
ասեցի՝ որտեղ որ էի:

Նրբ որ ամիսս լրացավ, ելա մինարի գլուխը, որ գան ինձի տա-
նին: Նլածս վախտը իմ կնիկս ու երեխեքս էկան, ասի որ ինձի
կտանին, ըսի. «Օխա՛յ էկան, օխա՛յ էկան»: Ազանս տվի պրծա,
նշանածս երեխանց հետ եկավ մոտեցավ ինձի ու ըսավ.— Տո, բե-
բախտ հողածին, այս ինչ քան էր դու էրիր, ինչո՞ւ դու քու սրող
ըսիր, հիմի ես իմ էլու գլուխս քով սևերես էղա, թե. «Դու հողա-
ծինի վրա սիրահարվար, նա էլ սրող ուրիշին ասեց», հիմի ինձ էլ
իրանց մեջը շեն թողնի, քեզ շեն տանի, դու էղտեղ կմնաս վառվե-
լով,— ըսավ ու երեխանց գլխուն ծեծելով, ծեծելով առավ գնաց,
ու ես էլ, ա՛խ ու վա՛խ էնելով, գլխուս ու ծնկներուս զարկելով իջա
ցած: Ահա այս է պատճառը այս բանի, գնա, քեզ ով որ ղրկել է,
պատասխանը տար:

Ահմատը հեծավ ձին ու ընկավ ճանփա դեպի իրանց երկիրը:
Գնաց հասավ Դոնյագոզալու քովը ու պատմեց այնպես, ինչպես որ
իմացել էր:

Դոնյագոզալին ըսավ.— Հուրի փարին Մաշրում խոշին առավ
ի՞նչ կնկություն արավ, որ դու ինձի առնես ինչ կնկություն անեմ,—
ու մտքումը ասեց՝ սպասիր, այս անգամ այնպես տեղ ղրկեմ, որ
էրթաս ու ետ չգաս:

Ահմատը ըսավ.— Հիմի կառնի՞ս ընձի, քո պատճառներեդ խո
պրծա:

Դունյագողային ըսավ.— Շարտը երեքիցն է այս անգամին էլ մեկ տեղւմ կդրկեմ, թե որ գնացիր ու պատասխանը բերիր էն է որ կառնիմ, թե չէ՝ ես էլ կպրծնիմ, դու էլ։ Այս անգամին էլ կէրթաս Ղարսա քաղաքը, այնտեղ մեկ Ղլտճիմ կա (լավ թուր շինող), նա որ թուրը շինե պրծնի կը, փողը կառնի ու թուրը կուտա տիրոջը, հետո նորեն թուրը ետ գուզե, երեսին կաշե ու զարկե կը օրսին՝ ջարդ ու փշուր կէնե. գնա էդոր պատճառն էլ իմացիր ու արի՛ նոր քեզի կառնիմ։

Ահմատը մնաս բարով արավ, ձին սարքեց ու ընկավ ճանփա։

Դունյագողային մտքում ասեց. «Այս անգամ այնպես տեղ դըրկի, որ թե ետ էկար, պարզենցի»։

Ահմատը գնաց հասավ Ղարս, հարցրեց Ղլտճու տունը և գնաց գտավ։ Այն տեղը հասավ, որ թուրը շինել պրծել տիրոջը կուտար, հանկարծ թուրը ետ ուզեց, որ նորեն տեսնի, այնպես լավ ու ջուհարդար թուր էր, որ կասես թե ջուհարը վրեցեն կաթեր կը, ետ ուզեց, երեսին աշեց ու զարկեց օրսին՝ էրավ կտոր, կտոր։

Մուշտարին թե.— Ախպեր, ես որ հավանել էի, դու ինչի՞ կուտրեցիր։

Վարպետն ըսավ.— Ահան քու փողերդ, ի՞նչ վնաս ունեցար, մեջ տեղը իմ աշխատանքս գնաց։

Մուշտարին գնաց, Ղըլտճին նոր հարց ու բարե արավ Ահմատի հետ, հրավիրեց տուն։ Գնացին ճաշի սեղանը պատրաստեցին, ասավ.— Համեցեք, հաց ուտենք։

Ահմատն ըսավ.— Ես քեզնեն մեկ մունաթիմ ունիմ, թե կկատարես՝ հացդ կուտեմ, որ հեռու տեղե եկել եմ մաղսուս իմանալու։

Ղըլտճին էլ մտածեց թե. «Հալքատ, լավ թուր շինող եմ, իմացել է, եկել է մոտս, մեկ թուրմ կշինեմ կուտամ էրթա» ու ըսավ.— Կկատարեմ բաղձանքդ։

Մոտեցան սեղանին, հաց կերան պրծան, դաշֆեքը խմեցին ու Ղըլտճին հարցրավ.— Ի՞նչ ես ուզում ինձնեն։

Նա թե.— Ես քեզնեն ոչինչ չեմ ուզի, միայն թե ասա՝ ի՞նչ էր պատճառը, որ թուրը շինեցիր ու տվիր տիրոջը, նորեն ետ դառար, զարկիր ջարդեցիր։

Բարկացավ Ղըլտճին ու վերավորված ըսավ.— Թե ես գիմանայի դու ինձ այդ պտի հարցնեիր, թուրը ոչ թե օրսին կզարկեի, այլ քեզի մեջտեղից կես կանեի, իմ դարդերս իրար շէիր տա, համա որ երգվել եմ, պետք է ասեմ, դեհ ականջ արա Ահմատ աղա.

— Ես բինալու Ղարսըցի մե նախընտու տղա էի, էղավ որ հերս

ինձի նշանեց, կարգեց, մեկ տարի մնացի հորս քովը ու հետո բաժնւրվաւ Ղրաղ տեղ մարագմ ունեինք: Գնացինք էդ մարագը կենալու ես ու նշանածս: Ապրուստ որ շունեինք՝ նշանածիս ասի, դու այստեղ կեցի, ես ուրիշ քաղաք էրթամ աշխատելու, համա դու պտի ուրիշ տեղ չէրթաս ու պարկեշտ պտի մնաս մինչև իմ գալս, պատմիրեցի ու ես գնացի: Գնացի Ստանբուլու քաղաքը, մտա մե թուր շինողի քով, հինգ տարի ծառայեցի ու թուր շինելը լավ սորվաւ: Հինգ տարուց հետո թալլալը ճվաց թե. «Տիրությանը ձիավոր մարդ է հարկավոր, ով որ եկավ, բավականի տոնուող կա», ես էլ տեսա որ մեջը օգուտ կա, գրվա դալիրաշի, հինգ տարի էլ մնացի այդտեղ՝ էղավ տասը տարի: Մեկ օր էլ թալլալը ճվաց թե. «Ով որ էրթա Արզրում՝ այլըը երկու անգամ ավել կուտան», ես էլ ասի, որ կէրթամ ու գնացի Արզրում: Տասը տարի էլ այնտեղ կեցա՝ էղավ 20 տարի: Նորեն թալլալը ճվաց թե. «Ով որ գնաց Ղարս՝ այնտեղ ավելի շատ ուտիկ կառնի», ըսի, ես կէրթամ ու եկա Ղարս, իմ հայրենիքս:

Ղարս որ եկա, ինձի մարդ չէր ճանչընա. ո՞վ գիտեր, թե էն նախըրճու տղեն եմ, քանի որ 20 տարի տիրության ղուլուղի մեջ էի: Ըս ելա ման գալով գնացի դեպի մեր տների սամթը, գնացի տեսա էն մարագի մեջը, որ կնիկս թողել էի, տեսա որ մարագի տեղը ղոճա քոշկ ու սարահներ են շինել,— վա՛յ,— ըսի իմ մեջս թե,— դու իմ պատմերս չես պահել, ծուռը ճանփա էրթալով ես էս տները շինել, յավաշ մութն ընկնի տեսնիմ էսոր տունը մտնող էլնող կա՞:

Չ'իրիկունն օր մարդկանց ձեռը ու ոտը քաշվավ, գնացի փանջարեցեն աշի, որ մեկ ջահել ջիվան երիտասարդմ կնկաս հետ կերան, խմեցին ու մտան իրար ծոց քնան, մտքումս ասի՝ ես ֆլան դալիրաշին էղնիմ ու էդ բանը ես դաբուլ անե՞մ: Քաղաքը որ բուլորը քուն մտան, մտա ներս՝ երկուսին էլ մորթեցի տեղի մեջնուն, ելա գնացի իմ տեղս քնաւ: Առավոտյան ելա գնացի դեպի դայֆեն, տեսա, որ մարդիկ իրար հետ խոսում վշվշում ու ափսոսում են: Մտեցա հարցրի, թե՛ եղբայր էդ ինչո՞ւ վրա եք խոսում, նրանք էլ էս պատասխանեցին թե. «Էնտից մեկ 20 տարի հառաջ մեկ նախըրճում տղա հորեն բաժնւրվավ, թաժա պսակված կինը բերավ մեկ մարագմ դրավ ու ինքը գնաց կորավ. դրա գնալուց հետո կնոջը մեկ տղեմ էղավ, էնքան լավն էր, երբ որ մենծացավ՝ շատ խոնարհ, խելոք աշխատասեր մարդ դարձավ, բավականին փող աշխատեց, լավ լավ տուներ շինեց, մոր հետ շատ շատ երջանիկ կապրեին, էս գիշեր ո՞ր անաստված, անխիղճ իթողիթը մտել է նես, համ մորն է մորթել, համ տղին»:

էդ խոսքերն որ լսեցի ասի, որ,— ձեր ասած անաստվածն էլ, անհոգին էլ, մարդասպանն էլ ես եմ, ես, իմ մատս տարա իմ ձեռքովս իմ աչքս հանեցի։ Հիմի որ ես թուրը ետ կառնիմ նորեն աշելու, կմտածեմ, որ ես իմ կինս ու տղես այս թրովը սպանեցի, հերսս գեւնի ու թուրը ետ կառնիմ ու կ'շարդեմ։ Ահան թուր ջարդելու պատճառը էս է, ով որ քեզի ղրկել է, խաբարը սար։

Ահմատը մնաս բարով ըսավ Ղըլտճուն ու գնաց հեծավ ձին, գնաց հասավ Դունյագողալու քաղաքը։ Ձին տվավ օդարաշուն, ինքը գնաց խաբար տանելու։ Ահմատը բարե տվավ Դունյագողալուն ու պատմեց այնպես Ղըլտճու խոսքերը, ինչպես որ լսել էր։

Իսկ նա ասաց.— Նրանք իրարուց ինչ լազաթ առան, որ մենք իրար առնինք ինչ լազաթ ունենա։

Ահմատը ըսավ.— Դու ինձի երեք տեղն էլ ղրկիր, որ մեկ վնասիմ հանդիպիմ, ետ չգամ, համա աստված ինձի պահեց, դու իմ ղսմաթս ես, պտի առնիմ որ առնիմ։

Դունյագողալին ըսավ.— Տղա, սուտը հատավ, ես էլ քեզի կառնիմ։

Ահմատը ըսավ.— Դեհ, պատրաստություն տես, որ էրթանք իմ հայրենիքս։

Պատրաստվեցան ու ընկան ճանփա։ Շատ գնացին թե քիչ, աստված գիտե, հասան այն շորնի քովը, որ Ահմատին հաց էր տվել, կանչեց շորանին մե բուռն ոսկի տվեց ու ասաց.— Գնա հորս ըսա, թե քո այն կորած տղեդ գութա։

Չորանն ըսավ.— Ահմատ աղա, հիմա կառնիմ ոսկիդ, դու թաք գնացիր, ջուխտ էկար,— ու վազեց դեպի քաղաքը թագավորին իմաց տալու, թե՝ քու կորած տղեդ գալիս է։

Թագավորը, երբ որ լսեց, շատ ուրախացավ, շորանին բավականին ոսկի տվավ, հրամայեց՝ կառնտներ լծել։ Ջորքը հավաքվավ ու ընկան ճանփա, գնացին հասան տղին։ Երբ որ տղեն հորը տեսավ, որ գալիս է, հարսի հետ իջան կառքեն ու եկան դեպի թագավորը, բարեկեցին, ձեռը համբուրեցին։ Թագավորը համբուրեց տղին ու հարսին ու նստացրավ իրա կառքին, եկան դեպի տուն։ Հարսնիք արին քառսուն օր, զօր գիշեր կերան, խմեցին, հարսնքի դերը կատարեցին։

էդոնք հասան իրանց մուրազին, դուք էլ հասնիք ձեր մուրազին։

Երկնքեն երեք խնձոր ընկավ, մեկը՝ ըսողին, մեկը՝ գրողին, մեկն էլ լսողին։

9. ԴԱՄԸՐՃՈՒ ՀԵՔԻԱԹԸ

Ժամանակոց կէղնի, շի էղնի մե հարուստ թագավորմ կէղնի:
էդ թագավորը շատ հարուստ կէղնի, հըմը հեշ բան շի ունենա,
մե աղջիկմ կունենա:

Թագավորը իրան հմար կունենա մե սառաֆմ: Էդ սառաֆը վեց
ամսական պղտի տղեմ կունենա: Էդ թագավորի աղջիկը միշտ կը-
ղրկե իրանց նոքյարին, էդ տղին բերել կուտա, գուղե, կը պաքե, ետ
էլի կը ճամփե իրանց տունը:

Էդպես ամիսմ էրկուս կանցնի: Մե օրմ էլ աղջիկը կանչե կը նո-
քյարին.— Տղա,— կըսե,— մե գնա սառաֆի տղեն բեր:

Գեւլե էդ նոքարը կէրթա, էդ տղեն կառնի գուքա, կուտա թագա-
վորի աղջկան:

Թագավորի աղջիկը գուղե, կը պաքե, ցորեկվա վախտն օր շոգը
կը գոռե՝ կառնի էդ տղին, կը քնի: Քնած վախտը ինչըղ կէղնի, տղի
վրա գընկնի, տղեն կը խեղդի: Թագավորի աղջիկը բիրտան զարթնի
կը, տեսնի կ'օր, ինչ տեսնի, տղեն մեռեր է: Քիշմ գուլա, էս կողմ,
էն կողմ, ի՞նչ էնե, արևը հ'երթիկեն թոեր է:

Կանչե կը իրանց նոքյարին.— Տղա,— կըսե,— քեզի հ'իրեք հա-
րուր մանեթ կուտամ, էս տղին տար մեկ տեղմ թաղե արի, օր սառա-
ֆը քեզի կը հարցընե, ըսա բերեր եմ ձեր տունը:

Նոքյարը կըսե.— Շատ լավ:

Կառնի տղեն, կը տանի, մե փետերիմ տակ կը պահե ու գուքա:

Սառաֆը մարդ կը դրկե, տղին գուզե: Աղջիկը կըսե կ'օր. «Ես նոթյարի հետ ճամփեր եմ»:

Սառաֆը էս կողմ, էն կողմ հարցնե կը, տղի հեշ ձենը չի հ'ելնի: Է՛, ինչ էնեք, թագավորի աղջիկ էք, չէք կրնա հախեն գա: Էդ-պես էլ կանցնի:

Մե օրմ էդ թագավորի նոթյարը, իրանց տան դեմը մե մկի-տանմ կար, կէրթա էդտեղ խմելու, կը տեսնի օր քառասուն հատ լոթի, ամենքը իրան սիրականին առած էդտեղ փաթթըված խմեն կը: Լո-թու մեկը կը վերցնե էդ թագավորի նոթյարին կըսե կը, թե.— Տես-նի՞ս կը բխտտունս էլ սիրեկան ունինք, դու ես, օր հեշ բան չունիս:

Էդ նոթյարը դառնա էդոնց կըսե.

— Ա՛յ ֆողը ձեր գլխուն, դուք էլ գիտեք թե սիրեկան ունի՞ք: Սիրեկանը իմիս պես կէղնի, օր թագավորի աղջիկ է, ինչքան փարա ուզեմ՝ չէ չկա:

Լոթիկը էդոր վրա կը խնդան, կըսեն թե.

— Մի՛ լորբըզնա, թագավորի աղջիկը քու վրեդ չի էլ թքե: Էդտեղ տղեն էդոնց հետ մարջ կը բռնե, կըսե օր՝ էս սըհաթիս էրթամ առնեմ գամ:

Տղեն կէրթա թագավորի աղջկա քովը, կըսե.

— Թագավորի աղջիկ, հ'ել էրթանք մեր դեմի մկիտանը: Աղջիկը կըսե.— Խո չը խելըդար, հիմի հորս կըսեմ գլուխդ կը կտրե:

Տղեն կըսե.— Դու գիտես, չես գա, կէրթամ սառաֆի տղեն կը տանիմ ցուց կուտամ:

Աղջիկը կըսե.— Տղեն հ'ո՞ւրտեղ է օր:

Կըսե.— Քու ի՞նչ գործն է, ես պահեք եմ:

Աղջիկը ինքը խելացի աղջիկ, կը տեսնի օր խայտառակ պըտի էղնի.

— Դնա,— կըսե,— էդ տղին հ'ուրտեղ օր պահել ես, հանե տար թաղե, արի՛, էրթանք:

Նոթյարը կէրթա կը հանե, տանի մեկ տեղմ կը փորե, կը թաղե ու գուբա:

Աղջիկը տղին կառնի, գլուխը կը փաթթե օր մարդ շճանչե, տղի հետ կէրթա դուռ մկիտանը: Աղջիկը կը տեսնի օր, ինչ տեսնի, քառ-սուն սալախանա, ամենքը իրան սիրականի հետ, դյախլին կայներ խմեն կը:

Աղջիկը ինչքան օր չէղնիր, թագավորի աղջիկ էք, շատ, քիչ ու-

սում ուներ, էդոնց բարով տվեց ու կայնավ: Սալախանեքը տեսան օր տղի խոսքը օղորթ էղավ:

էդ թագավորի աղջիկը սալախանոցը ըսավ, թե.— Դուք բիտտուն նստեք, ես ձեզի պիտի ղուլլուիս էնեմ:

էդ սալախանեքը համոզվան, նստան, աղջիկը սկսեց ղուլլուիս էնել: Սկսեց մեկ մեկ կենացները խմել տալ:

— Հըմը,— ըսավ,— հեշ ստաքանի տակը չպըտի թողնեք:

էդոնք թյասիբի ընկան. աղջիկը լցեց՝ էդոնք կոնծեցին: Քառսունի կենացն օր պրծավ, էնտից էլ իրանց նոքյարի կենացը խմեց: էդոնք էնպես հարբան օր, խաշըլ խոտի պես ընկան քընան: Աղջիկը հետը մե լավ սուր դանակմ էր տարե, էդ սալախանոցն էլ, էնոնց սիրականների էլ, իրանց նոքյարի էլ՝ բիտտունի գլուխը կտրեց, հ'ե-լավ դուա, էնպես գնաց իրանց տուն, օր մարդ շտեսավ:

Օրմ, էրկու օր անցավ, մե օրմ աղջիկը հոր յախեն բռնեց, ըսավ օր.— Ընձի մե խուրջինմ օսկի տուր, էրթամ պըտի դարիբ երկիր, խեյրաթխանա բանալու:

Թագավորը կըսե.— Խեյրուա՞ր, ի՞նչ է:

— Չէ՛,— կըսե,— հերս, իսպես, իսպես բան պատահավ գլոխըս, էնքան մարդու հ'արունքը մտա, մե մունտըռիմ հ'երեսեն, հիմի իմ խիղճս ինձի կը տանջե: Գուզեմ օր խեյրաթխանեմ բանամ, մեղքիս թողութեն էղնի:

Հերը ինչ օր կէնե, շի կրնա օր աղջկան ետ կայնեցընե: Բերե խուրջինմ օսկի կուտա, աղջկան էլ մե դաթըմ տղի հալավ կը հագցընե ու ճամփու կը քցե:

էդ աղջիկը գելնի կէրթա մե դարիբ երկիրմ, կը տեսնի օր մե ճամփեմ կա՝ օխտը ճամփի կը բաժնվի: Ինքն իրան կըսե, թե՛ էստեղեն լավ տեղ չկա, էստեղի էրթ ու գալը շատ կէղնի:

Բերե էդտեղ տներ կը շինե ու ճաշ կը պատրաստե, էրթըցող գալողին կուտեցընե, կը խմցընե, առանց փարի ճամփու կը դնե:

Օրվանմ մեկը մե տղեմ գութա, կըսե.

— Աղա՛, ինձի նոքյար շե՞ս բռնե:

Կըսե.— Ինչո՞ւ չէ, ի՞նչ տամ օր կենաս:

Կըսե.— Քառսուն մանեթ, դաթըմ հալավ:

Կըսե.— Լավ, տվի, գնա կուխնի:

էդ տղեն սկսեց իրան գործն էնել, հերն էլ հախի կեսն առավ, գնաց:

Հեքիաթ օրեր էին, էկավ թեզմ տարին թըմըմավ: էդ տղի հերը էկավ օր էդ տղին տանի: էդ տղի անունն էլ Օհանեսն էր:

Օհաննես, — ըսավ, — տարիդ թըմմեր է, կանչե աղիդ, հախո՞ւ
պոնենք, էրթանք:

Տղեն գնաց աղին իմաց տվեց, աղեն էկավ, ըսավ.

— Հա՛, ի՞նչ է բիձա, էկերես օր տղիդ տա՞նիս:

Ըսավ. — Հա՛, աղա, տարին թըմմեր է:

էդ աղան ըսավ. — Ի՞նչ տամ օր մե տարիմ էլ ծառայե:

Հերն ըսավ. — Վաթսուն մանեթ, դաթըմ հալավ:

— Ձէ՛, — կըսե, — շատ է, հիթսուն մանեթ, դաթըմ էլ հալավ՝

կուտամ:

Հերը ռազի չէղավ, տղին առավ, գնաց: Քիչմ գնացին, ճամփեն
նստան, հերը էդ տղին ըսավ. — Ա՛յ տղա, սաղ տարիմ ծառայեցիր,
չիմացար էդոր սըռը¹, ինչի՞ է էդ խեյրաթխանեն բացե, էրթըցող
գալողին բատիավա՞ հաց կուտա:

Տղեն կըսե. — Ձէ՛, չիմացա: Տես օր էդպես է՝ էրթամ պըտի մե
տարիմ էլ ծառայեմ բալթի էդոր սըռը իմանամ:

Տղեն հորը կը ճամփե, ինքը հտ գուքա աղի քովը:

— Աղա՛, — կըսե, — ծառայեմ կը էդ հախո՞ւ:

Աղեն կըսե. — Հը՛, փոշմընա՞ր, շիտակն ըսա՛, ինչ մտածե-
ցիր, օր էկար:

Տղեն կըսե. — Հեչ, աղա, ի՞նչ պըտի մտածեմ:

Աղեն օր շատ կ'ստիպե, տղեն կըսե:

— Աղա՛, քեզնեն պահեմ, աստծո՞ւց ինչ պահեմ: Մե տարիմ՝
ծառայեցի, քու սըռըդ չիմացա, թե ինչի՞ ես էս խեյրաթխանեն բա-
ցե, էրթըցող գալողին առանց փարի հաց կուտաս:

Աղան ըսավ. — Է՛, Օհաննես, իմ սըռըս դիժար է իմանալը, ֆի-
լան տեղը մե նալբանտմ² կա, շաքճով նալին կը զարկե ու կը սըր-
սըփա: Գնա՛ էնոր սըռը իմացի, արի, ես էլ իմս կըսեմ ու քեզի էլ
կը բախտավորըցնեմ, տեսնիմ կը օր շատ խելացի տղա ես:

Տղեն կըսե. — Կէրթամ: Գեւլի աղեցեն կառնի մե լավ ձիմ, մե
քանիմ հարուր մանեթ էլ ճամփի խարշըղ, գըլնի ճամփա: Աթա-
հարաքյաթ, դամչիա բարաքյաթ սուր հա սուր: Կէրթա կը տեսնի օր.
ի՞նչ տեսնի, աղի ըսածի պես մե դամըրճիմ շաքուճը ձեռքին նալին
կը զարկե ու կը սըրսըփա:

— Բարե, նալբանդ ախպեր, — կըսե:

¹ Գաղտնիք (Մ. Բ.):

² Զրի (Մ. Բ.):

³ Պայտառ (Մ. Բ.):

Նալրանդը կըսեւ.— Աստծու բարի՛ն, դու բարով էկար, հո՛ւր-տից էկար, հո՛ւր կէրթաս:

Տղեն կըսեւ.— Նալրանդ ախպեր, ես էկեր եմ քու քովդ, օր քու սըռըդ իմանամ, թե ինչի՞ համար էդ նալին զարկես կը ու սըրսըփաս կը, կըսեւ,— դու քու աստվածըդ, դու քու սըռըդ ընձի ըսա, օր էրթամ բախտավորվիմ:

Նալրանդը կըսեւ.— Է՛, տղա, գնա,— կըսեւ,— ֆիլան տեղը մե դամըրճիմ կա, շաքուճը ձեռքին՝ օրսին՝ կը զարկե ու վեր կաշե, գնա էնոր սըռը իմացի, արի, ես էլ իմ սըռը կըսեմ:

Տղեն ի՛նչ էնե, մեկ անգամ ընկեր է: Գելնի գըլնի ճամփա, շատ կէրթա, քիչ կէրթա, կէրթա կը տեսնի օր ի՛նչ, նալընդի ըսածի պես մե դամըրճիմ նստեր է մե ֆորիմ մեջ, վրան գլխը մըրոտ, շաքուճմ ձեռքը՝ օրսին կը զարկե ու վեր կաշե:

Բարեւ,— կըսեւ,— դամըրճի ախպեր:

Դամըրճին ետ կաշե, տղին կըսեւ.

— Աստծու բարի՛ն, դու բարով էկար, հո՛ւրտից էկար, հո՛ւր կէրթաս:

Տղեն կըսեւ.— Դամըրճի, դու քու աստվածդ, ես էկեր եմ օր քու սըռըդ հո՛ւմանամ:

Դամըրճին զարմանալով կըսեւ.— Ի՛նչ սըռ:

Տղեն կըսեւ.— Ինչի՞ շաքուճը օրսին զարկես կ'ու վեր կաշես:

Դամըրճին կըսեւ.— Հա՛, օր էդպես է, նստի պատմեմ:

Տղեն կը նստի, դամըրճին կըսկսե պատմել.

— Էստից տասներհինգ տարի առաջ, ես էպիեջա զանգին դամըրճի էի, տեսնի՛ս կը էդ խարապա դլուքընները, էդոնք բիտտուն իմ բանվորներինս էին: Մե օրմ էլ բանած տեղներս տեսա, օր մե մենձ ղուշմ էկավ ծառի գլխուն կայնավ, վեր աշեցի էդ ղշին, մեկ էլ տեսնիմ՝ կտուցը զարկեց ընձի ու վեր հանեց: Հեշ շիմացա թե հո՛ւր տարավ, լա ի՛նչ էրավ, մեկ էլ հաշքս բացի, տեսա օր մե պալատիմ մեջ կայնած եմ: Ես դամըրճի մարդ էի, բերին իմ մրոտ շորերս հանեցին, թագավորական շորեր հաքցուցին, տարան մե լավ օթախըմ նստեցուցին: Մեկ էլ տեսա էդ ղուշը իրա լեղաբը՝ փոխեց, դառավ մե հրեշտակ աղջիկմ ու էկավ փաթթըվավ վիզս, ըսավ.

— Դո՛ւ ընձի մարդ, ես քեզի կնիկ, ես էդոր հմար՝ քեզի բերեցի:

¹ Սալ (Մ. Բ.):

² Կերպարանք (Մ. Բ.):

Ապրանք էդոր հետ մե իրեք շորս ամիսս Ես դամբըճի մարդ, էդ-
պես լսի կտոր շէի տեսն, էլ շիտեի խնդրուա ի՞նչ էնեի:

Մե օրմ էլ տեսնիմ մե պզտի դուշմ էկավ, խապար բերեց, օր
նշանածիս ախպերը պըտի պսակվի: Դու մի ըսե նշանածս թագա-
վորի աղջիկ է էղե:

Ղուշը իրան լեզվով ինչ օր խոսաց, ես չհասկըցա. դըշին ճամ-
փեց ու նշանածս էկավ քովս.— Գիտե՞ս,— ըսավ,— մա՛րդ, ախպե-
րըս պսակվի պըտի, ես պտի էրթամ հարսնիքին, քեզի չպըտի տա-
նիմ, շունքի էնոնք խապար չեն, օր ես քեզի հետ կապրիմ:

Ես էլ ըսի՝ շատ լավ, ինչըդ օր գուզես, էնպես էրա:

Հետե կնիկս դարձավ ըսավ.— Մա՛րդ, ես կէրթամ, հըմը քոծը
կը թողնիմ քովդ, հըմը շէղնի թե բան ըսես, աշե՛ տասն անգամ
թամպահ կէնեմ, օր բան չըսես, օր ըսիր՝ էլ ձեռքես չես պրծնի:

Ես էլ ըսի՝ շատ լավ:

Կնիկս հ՛եկավ գնաց: Հըմը էդ անիծած քոծը շատ սիրուն էր,
կնկանեցս էլ սիրուն էր: Առավոտ հ՛իբիկուն ընձի հաց կը բերեր,
ես աղի պես նստած կուտեի կը խմեի: Մե օրմ էլ հաց բերած տեղը
միտքս փոխվավ, ըսի՝ Ի՞նչ գուզե էղնի, ես պըտի խոսք քցեմ էս
քոծին:

Քոծին բանմ ըսի, տեսա օր նեղեցավ. շատ ըստիպեցի, ինչ
գուզե էղնիր պըտի ձեռք բերեի: Մեկ էլ տեսնիմ կնիկս դռնից ներս
մտավ, ո՛չ բարով, ո՛չ խոսք, բերավ մրոտ շորերս հագուց ու մեկ էլ
էն տեսա, օր էն հառաջվա տեղս նստած եմ: Ղուշը թողեց գնաց:
էն բանվորներս էլ էին գնացե, դուքանս էլ էր էղե խարապա, մնա-
ցել էր էս օրսըս ու շաքուճս: Հիմի,— կըսե,— էս շաքուճը օրսին
զարկեմ, վեր կաշեմ, թե հաճա՞փ են ղուշը պըտի գա, ընձի տա-
նի՞, թե չէ: Իմ մունտրուությանը հ՛երեսից էս օրը ընկա: Ըհը, էս է
իմ սըռըս, դուրպան քեզի:

էդ տղեն, էդ դամբըճուն մե քանիմ մանեթ փող կը բախշե ու
կէրթա: Կէրթա նալըընդի քովը:

Նալըանդը կըսե.— Տղա՛, հ՛իմացա՞ր դամբըճու սըռը:

Տղեն կըսե.— Հ՛իմացա, հա՛լ, հեքիաթ էսպես բան:

Նալըանդը կըսե.— Օր էդպես է, նստի, ես էլ իմ սըռըս պատմեմ:

Նալըանդը կըսե.— Ես մե զանգին նալըանդ էի, իրեք հարուր
դաթըր ունեի, հայտնի թուլարներ, բազրկյաններ գուքային կը, ընձի
քիրա կուտային, տասը հազարով, քսան հազարով քիրա կը վերցը-
նեի, տանեի, թափեի կը, գուքայի: Օրմ էլ մե զանգին բազրկյանմ
էկավ քովս, ըսավ.— Նալըանդ ախպեր, էսքան բեռ ունիմ, ինչ տամ
օր էրթաս բերես:

Ես էլ եռսուն հազար մանեթ ուզեցի. բարըշանք, հ'ելա գնացի:
Հ'ելա գնացի, գնացինք, գնացինք, սարիմ տակ մե մենձ մա-
ղարիմ դուռ կայնանք: Ղաթըրներն էդտեղ կայնեցուցինք, մենք նես
մտանք մաղարեն, տեսա օր, ի՞նչ տեսնիմ, մեթին մարգըրիտ, մե-
թին հ'ակնունանք, մեթին անգին քար, օսկի, արծաթ թեճ էին տված:

Բերինք լըցինք բեռները, հ'իրեք հարուր բեռ էղաւ: Բարձեցինք
ղաթըրներուն, ընկանք ճամփա: Ընկանք ճամփա, գալածներու
վախտը մեկ էլ միտքս փոխվաւ, թե ընչի՞ էսքան բեռները ես բա-
զըրկայանին տամ, թող էրկու բեռ էլ ընձի տա: Ես ղոշաղ մարդ, թրիս
հ'ետեն էլ կը կտրեմ, հ'առաջն էլ, շուրի օրթան, ընչեն պըտի վա-
խենայի: Վրա հասա բազրկայանին, թուրը քաշեցի, ըսի՝ էրկու բեռը
ինձի պիտի տաս, թե չէ գլոխդ կը կտրեմ:

Բազրկայանն ըսաւ.— Հ'իրեք բեռը քեզի, գլոխս ընչի՞ կը կտրես:
Քիչմ էլ էկանք, էլի թուրս քաշեցի թե՛ բեռների կեսը ընձի պտի
տաս, թե չէ գլոխդ կը կտրեմ:

Ըսաւ.— Կեսըն է՛լ քեզի:

Քիչմ էլ էկանք, հ'աշկածագ մարդ էի, թուրը քաշեցի, վրա հա-
սա, ըսի՝ բեռները բիտտուն ընձի կուտաս, թե չէ գլոխդ կը կտրեմ:
Խեղճ բազրկայանը ըսաւ.— Ախպեր, բիտտուն քեզի էղնի:

Քիչմ էլ էկանք, էն էր քաղքին մոտեցեր էինք, թուրը քաշեցի
վրա հասա էդ բազրկայանին, ըսի՝ էն եռսուն հազար մանեթդ էլ հետ-
չեմ տա: Օր էդ ըսի, մեկ էլ բազրկայանը էնպես սիլլեմ՝ քաշեց հ'երե-
սիս օր՝ ընկա գետին, էլ շիմացա թե մեռած եմ, սաղ եմ:

Մեկ էլ զարթա, տեսա օր՝ ոչ բազրկայան կա, ոչ ղաթըր կա: Էս
կողմ, էն կողմ ընկա հեշ բան չգտա: Գնացի էլի իմ նալընդութենա-
ըսկսեցի: Հիմի,— կըսեմ,— էս սըրսըփալս էնոր հմար է օր՝ ամեն-
չաքունճ զարկելու, սիլլեն միտքս գըյնի՝ վախենալու կը սըրսը-
փամ: Իմ սըռըս էլ էդ է, ղուրբան:

Տղեն կը հանե բանըմ էլ էդոր փեշքաշ կուտա ու կէրթա:

Հինգ-տասն օր ճամփա էրթըլուց հ'ետե կը հասնի իրա աղի
կուշտը:

Աղեն կըսեմ.— Հը՛,— կըսեմ,— Օհաննես չան, հ'իմացա՞ր նալ-
բընդի ու դամըրճու սըռը:

Տղեն կըսեմ.— Հ'իմացա:

Կը նստի, ինչըդ օր իրան նաղլ էին էրե, էնպես էլ ինքը նաղը
կէնե աղին:

¹ Ապտակ (Ս. Բ.):

Աղեն օր գիմանա, կը պրծնի,— է'հ,— կըսե,— Օհաննես ջան, կեցի, ես էլ իմ սըռքս ըսեմ:

Էդտեղ հանե կը իրա շորերը, հագնի կը աղջկա շորեր, գուքա կըսե.

— Տեսնի՞ս կը, ես աղջիկ եմ, ֆիլան թագավորի աղջիկը:

Ու ինչ օր գլխովը անցել էր, մեկ մեկ կը պատմե: Վերջը կըսե.— Հիմի, ես քեզի կառնիմ, քեզնեն լավը չեմ կրնա ճարե.— Հըմը,— կըսե,— քուր ու ախպոր պես կէրթանք հորս քովը, թե հերս տվեց, էն է օր կը պսակվինք, թե օր շտվեց՝ ես քեզի խուրջինմ օսկի կուտամ, կը ճամփեմ:

Էդ խեյրաթխանեն, բան, բիտտուն կը բաշխեն մե քյասիբ մարդում ու իրանք գելին գուքան թագավորի քաղաքը:

Թագավորը աղջկա գալն օր գիմանա կը, ուշքաթափ վրա կը վազե, նես կը տանի, աղջկան էլ, տղին էլ հարց ու փորձ կէնե, գըլխաներու գալածը բիտտուն գիմանա:

Վերցնե օխտն օր, օխտը գիշեր հարսնիք կէնե, էդ աղջկան կը պսակե էդ տղի հետ: Վերջն էլ իրան թագավորութենը էնօր կուտա:

Էնոնք հասան իրանց մուրազին, դուք էլ հասնիք ձեր մուրազին:

Հ'երկընքեն հ'իրեք խնձոր ընկան, մեկն՝ ըսողին, մեկը՝ լսողին, մեկն էլ ալամ աշխրբին:

10. ՌԱՆՉՊԱՐԻ ՏՂԵՆ

Ժամանակոց ռանչպարի մեկը գնացել էր արտ վաթելու ծո-
րեկվան ընտուր կնիկը ուզեց, որ հաց տանի մարդուն:

էդ մարդը օխտը տարեկան մեկ տղա ունի: Տղեն մորն ըսավ—
Անա, հորս համար դու հաց մի տանի, թող ես տանիմ:

Մերն ըսավ.— Օղու, դու հըլը պզտիկ ես, արտն ի՞նչ գիտես,
որ հաց տանես:

Տղեն մորը շատ աղաչեց ու ըսավ.— Քալա ջան, հոգուդ մեռնիմ,
ես արտը կը գտնիմ, դու մի՛ վախենա:

Վերջապես մերը կամավորավ, հացը դրեց դաստախունի մեջ,
կապեց տղի մեջքին, կերակուրն էլ լցրեց ամանը ու ճամբու դրեց:
Տղեն հացն առավ գնաց ու առանց շշկելու դյուզ տարավ հասցրեց
հոր մոտ:

Հերը հարցրեց.— Որդի, դու արտն ի՞նչ գիտեիր, որ ընծի հաց
բերիր... որ էդպես է, դե՛ գնա հացը հազրե, գանք ուտենք:

— Չէ՛, ափար,— ըսավ տղեն,— մեկ քիչ համբերե, հիմի մեզի
էրկու ձիավոր դոնադ պտի գան, երբոր էկան, նոր ուտենք:

— Մենք ռանչպար մարդ ենք,— ըսավ հերը,— մեզի ո՞վ պտի
դոնադ գա... քեզի հազար եմ ըսել, թե գլխեդ դարտակ խոսքեր մի
դուա տա, զնա՛ հաց դիր ուտենք, մեկ քիչ դիճանանք:

Հեր ու տղա երբոր իրար հետ էսպես կը խոսեին, տեսան որ,
ահան, էրկու ձիավոր դըպա իրանց գուքան: Երբոր ձիավորները հա-

սան ըստոնց քովը, տղեն ըսավ,— Աղանե՛ր, համեցեք հաց կերեք:

Զիավորները իրար երես աշեցին ու աչքով ունքով իրար հասկացրին թե. «էս պզտի տղա է, ու իրանք էլ ռանչպար մարդիկ, ըստոնք ի՞նչ պտի ունենան, որ մենք ուտենք»:

Ըստոնք հլա էդ մտքի հետ էին, որ տղեն էն սհաթը հոր հմար բերած հացի բողչեն բացեց ու խոսքը թարքրեց, որ գան ուտեն:

Զիավորները շատ էլ շէին ուզե, հմա ի՞նչ էնեին, իլլաճսըզ ձիաներուց վեր էկան, հաց կերան ու շնորհակալություն տվին իրանց պատվող մարդոցը:

Հացից ետե, տղեն ուժ ու կող էրավ, հարցուց.— Աղաներ, դուք ո՛րտից գութաք ու էդպես ո՛ր կէրթաք:

Ընտոնք էլ պատասխան տվին թե.— Մեր թագավորի տղեն շատ սաստիկ, բիլլաճ ընկած, հիվանդ է, Լոխմանի հեքիմը Հալապ քաղաքն է, կէրթանք ընտուր ետեեն, որ բերենք, բալքի թե գա, սաղցնե: Տղեն նորեն ըսավ.— Լոխմանին հիմի Հալապ չէ, Շամ է:

Ընտոնք էլ ըսին թե.— Մենք իմացել ենք, որ Հալապ է, դու ընչե՛ն գիտես, թե Շամ է գնացել:

— Ընչեն որ գիտեմ, չեմ գիտե, էդ թող մնա, հըմա դուք իմ խոսքիս հավատացեք,— ըսավ տղեն,— զուր տեղը մի շարչրվեք, գնացեք դըպա Շամ, նա քաղքի դրաղը, մեկ նշանով տեղ, ձեզի ռաստ գութա, կառնիք հետներդ կըտանիք:

Ինչպես որ էդ տղեն ըսել էր, ձիավորները գնացին էնպես էլ Լոխմանուն գտան ու առան հետները տարան:

Ճամբեն գնացած վախտը Լոխմանին ձիավորներուն հարցուց թե.— Ի՞նչպես էղավ, որ դուք էկաք ընձի գտաք, քանի որ ես Հալապ էի, ձեզի ո՞վ ըսավ, թե Շամ եմ գնացել:

Զիավորները ըսին.— Ճամբեն մեկ ռանչպարի ռաստ էկանք, որ իրան հմար վար ու ցանք կեներ, էն մարդը մեզի հաց կերցուց, պատվեց: Ընտուր մեկ օխտը տարեկան պզտի տղեմ ուներ, նա մեզի ըսավ քու տեղդ: Ընտուր ըսածի պես էլ էկանք քեզի գտանք:

էս բանը որ լսեց Լոխմանին, ինքն իրան մեջը ռխակալավ ու ըսավ թե. «էլիմիկուց որ էդ տղեն իրան պզտի հասակի մեջ էդքան գիտուն ու իմաստուն է, էգուց օր մենծացավ, ի՞նչ պտի էղնի իմ հալըս, անպատճառ հացս ձեռես պտի խլե: Չէ՛, ես պետք է ըտուր գլխուն մեկ լավ խաղ խաղամ, որ փշանա ու չէղնի թե ետնավուր իմ հացս խլե ու անունս կոտրեք»:

Վերջապես երբոր հասան թագավորի քովը (թագավորը Բաղ-

«դատ կը նստիր¹) թագավորն հարցուց Լոխմանուն թե.— Ի՞նչ է հարկավոր, որ տղես լավնա:

Լոխմանին սարեն, քուին բաներ հարցուց հիվանդին, յանի թե քննեց, իմացավ ցավը (հըմը իրան փորի ցավը ուրիշ էր— դարտը կապուտ էր) ու ըսավ թագավորին.— Անատոլու երկրի մեջ մեկ ռանչպարի օխտ տարեկան տղա կա, քու ձիավորներդ տեղը գիտեն, ընտուր պետք է բերել տաս մորթենք, պլոճիկներն ու սիրտը հանենք տղիդ ուտեցնենք, որ սաղնա, մորե մեկ էղնի, թե որ չէ՝ էլ ուրիշ հնարք չկա:

Թագավորը էն սահաթին ձիավորներ հանեց, շատ օսկի տվեց ու հրամայեց, որ էրթան Անատոլու երկիրը, էն ռանչպարի օխտ տարեկան տղին թե՛ խաթրով, թե՛ զոռով ու թե՛ փողով առնեն գան.— Չէղնի թե,— ըսավ,— ըսեք սպանելու հմար է, հըպա ըսեք, թե թագավորին պետք է ու ժամանակին էլի թեզ դառնա գութա:

Էսպես թամբահներով ձիավորներուն ճամբու դրեց:

Ձիավորները ճամբա ընկան գնացին, գնացին, շատ ու քիչն աստված գիտե, հասան Անատոլի Ռանչպարին գտան ու թագավորի հրամանը հայտնեցին:

Ռանչպարը էս որ իմացավ, կեծակի զարկած դառավ, ու ըսավ.

— Թագավորը սաղ էղնի, նա ի՞նչ գիտե, թե ես ով եմ, իմ տղիս ի՞նչ կը ճանչնա... Նս մեկ քյասիր մարդ եմ, իմ տղիս ընչի՞ պետք է ուզե...

Հըմը տղեն շատ իմաստուն ու գիտնակ էր, էն սահաթին հասկըցավ բանի էությունը, հորը գողտուկ ըսավ թե.— Դու մի վախենա, քու բավականությունդ թագավորի մարդոցն ա՛ռ ու քեֆիդ ապրի, ընձի թող էրթամ: Աստված օղորմած է, ես կէրթամ ու էլի սաղ-սալամաթ ետ գութամ:

Ռանչպարն էլ տղի խոսքերեն սիրտ առնելով, բավականին օսկի առավ ու տղին օրհնելով թողեց որ էրթա:

Ձիավորները տղին հետներն առած, ուրախ-ուրախ գնացին հասան թագավորի երկիրը: Էդ տանող մարդիկը տղին հանեցին թագավորի ու Լոխմանու երեսը, ընտոնք էլ տեսան: Չունքի էդ օրը ուրիշ բաներ ունեին— պարապ չէին, թագավորը վազիրին ըսավ, որ տղին տանի պահե մինչև առավոտ:

Վազիրն էր, տղին առավ գնաց իրանց տուն, մեկ ջոկ օտի մեջ տեղ տվեց, ինքն էլ պահապանի պես քովը մնաց: Հըմը անվերջ ա՛խ

¹ Բացատրությունը ասացողին է (Մ. Բ.):

ու վա՛խ էնելով օտի մեջ գյահ կը պտըտեր, գյահ կը նստեր, միտք կէներ ու շէր կրնա դադար մնա:

Տղեն էս բանը վաղուց վարավորդ էր երել, հըմը ահուն ձեն շէր հանել: Մեկ էլ ինքն իրան ըսավ. «Գյոռ ու ջահնամ, ինչ կէղնի թող էղնի, ես էս մարդու ցավը պտի հարցնեմ իմանամ»: Դարձավ ըսավ.— Աղա վազիր, քու ցավդ ի՞նչ է, որ դու էղքան կը տորովիս:

Վազիրը սրտեն մեկ խորունկ ախ քաշելով ըսավ.— Աստված էլ գիտե, այ տղա, որ ես դարդ ու պակասություն չունիմ, մենակ իմ դարդս ու կրակս էն է, որ լոխմանու հրամանով առավոտ քեզի պըտի սըպանեն, պլոճիկներդ ու սիրտդ թագավորի տղին կերցնեն, որ հիվանդությունն ազատվի:

— Թե որ էդպես է,— ըսավ ռանչպարի տղեն,— որ ընծի վրա էղքան կը ցավիս, ըտուր հնարքը շատ դոլայ է: Էս դոճա քաղաքի մեջը մեկ պզտի, իմ հասակիս, մեռելմ չկա՞, ընտուր պլոճիկներն ու սիրտը հանել տուր, տար թագավորին ու լոխմանուն: Ընտոնց էլ հավատացրու, յանի թե ես քու տնեդ կը փախնեի, ետեիցս ընկար, զարկիր սըպանեցիր ու տարածդ իմ պլոճիկներս ու սիրտս են, էդպեսով ես էլ կազատվիմ, դու էլ:

Էս բանը վազիրի խելքը մտավ, տեսավ, որ տղեն շատ խելոք կըսե: Ընտուր խոսքին հավատալով, գնաց թաղա մեռել գտավ, պլոճիկներն ու սիրտը հանել տվեց, դրավ մեկ լանկյառու մեջ և տարավ թագավորին ու լոխմանուն:

Երբոր տեսան, հարցուցին թե,— էս ի՞նչ բան է, դու ընչի՞ սըպանեցիր...

Վազիրը առանց ահ ու երկյուղի ըսավ,— Թագավորն ապրած կենա, էդ տղեն ընծնեն գողտղով տնեն փախել էր, ընկա ետեն, արուն քրտինք մտնելով հասա, բռնեցի ու բարկությունս չըկրցա զավթել, թրով զարկի գլուխը կտրեցի, պլոճիկներն ու սիրտը առա բերի: Գիտեի, որ մենակ ըստոնք են ձեզի հարկավոր: Հիմի բանը որ էսպես էղավ, ինչպես գուզես էնպես հրամայե:

Լոխմանու սրտի ուզածն էլ էդ էր, ինքն իրան ուրախցավ, վազիրի խոսքերին հավատաց ու իրան գիտեցածի պես դեղ էրավ թագավորի տղին սաղցուց:

Ըստուց ետև վազիրը երբոր միամտավ, ռանչպարի տղին գողտուկ փախցուց, որ գնաց հասավ իրան հոր երկիրը:

Շատ ու քիչն աստված գիտե, մեկ վախտ ու ժամանակ որ անցավ, Մսրա երկրի թոռճիքը¹ մեկ օր, առավոտնեն մինչև իրիկուն թոռ քցելով հոգիքը դուս գուբա, հըմը մեկ ձուկ էլ չեն կրնա բռնել:

¹ Զկնորսները (Մ. Բ.):

Իրիկվա դեմ, տուն դառնալու վախտը, թոռճու մեկը կըսե, — էս մեկ թոռն էլ կը քցեմ, իմ բախտես՝ ինչ դուս գուքա, թող գա:

Երբոր թողը ջրեն դուս կը քաշե, կը տեսնի որ, ինչ տեսնի, էնպես մեկ պատվական, գեղեցիկ ու նաշխուն ձուկ դուս էկավ, որ սիրունութունեն օխտը դանատ շես կրնա երեսն աշե, էնքան որ անլման սիրուն էր:

Թոռ քցողը դառնա ընկերներուն կըսե, — Թամամ քսան տարի է ես թոռճի եմ, էսպես սիրուն ձուկ շեմ տեսած, ես ըստուր ոչ կը սըպանեմ, ոչ էլ նորեն կը թողնեմ, ամանով ջրի մեջ կը քցեմ ու կը տանիմ թագավորին, հալբաթ մեկ բան ընձի փեշքեշ կուտա:

Խոսք մեկ էնելով ընկերների հետ կառնեն կտանեն թագավորին:

Երբոր թագավորի մարդիքը իրան հայտնեցին ձկի բերելու համար, հրաման տվեց թե, — Բերեք տեսնեմ, ի՞նչպես ձուկ է:

Թոռճիքը ձուկը ներս տարան, թագավորը տեսավ, զարմացավ ըտուր գեղեցկության ու նաշխունության վրա, շատ ուզեց-սիրեց ու իրան վազիրներին էլ կանչեց, որ գան թամաշ էնեն: Ընտուց ետե հրամայեց, որ տանին մեկել օտեն, թագուհին էլ տեսնի:

Թոռճիքը թագավորի քովեն դուրս գալով, գնացին դըպա թագուհու սարայները: Դուլլուղտարները թագավորի դրկած ձկի հըմար հայտնեցին թագուհուն, թե գուզե՞ որ էդ ձուկը բերեն, ինքն էլ տեսնի:

Թագուհին կը հրամայե որ, — Թե ձուկը էգ է, թող ներս բերեն, թե որձ է՝ թող չը բերեն:

Ձուկը թագուհու էդ խոսքն իմանալու վրա, էն սահաթին ամանի ջրի միջեն դըպա վեր կը թըռնի ու բանձը կը ծիծաղա:

Ձկի ծիծաղալը էն սահաթին թագավորին կը հայտնեն թե, — Հալա՛հվալ, ըսման-էման, ձուկը վեր թռավ ու թագուհու խոսքի վրա ծիծաղաց, անպատճառ էդտեղ բանըմ կար, որ ձուկը իրան հայվան տեղովը ծիծաղաց:

Էս բանը թագավորի սրտին շատ մենծ վերք էղավ, ուզեց որ անպատճառ իմանա ձկի ծիծաղալու պատճառը: Ըստուր համար էլ թոփ էնել տվավ իրան երկրի մեջ էղած, չէղած բոլոր խելոք ու գիտնական մարդիքը, որ բալքի թե, էդ ծիծաղելու պատճառն ըսեն իրան, սիրտը մեկ քիչ հանդարտի: Հըմը հեշ մեկն էլ չկրցան էնպես բանըմ ըսել, որ խելքի մոտիկ էղներ: Շատ հարց ու փորձ էնելեն ետե, գիմանան, որ Անատուլու երկրի մեջ մեկ ուսնչպարի իմաս-

տուն տղա կա, թե որ իմանա՝ էն կիմանա, թե որ չէ՝ էլ մարդ չի կրնա իմանա:

Թագավորը էս որ իմացավ, էդ տղի ետեքն մարդ դրկեց կան- շնու:

Էս անգամ էլ տղի հերը, էլի առաջվա պես դեմ էր կայնել, չէր թողնի էրթըլու, հըմը տղեն հորը միամտցրեց թե,— Դու քու բավա- կանությունդ ա՛ռ ու ընձի թող էրթամ, աստված ողորմած է, ընձի չի կորցնե, ես էլի շուտ պրծնիմ գութամ:

Տղի խոսքի վրա ռանչպարը կամք տվեց: Մեկ քանի բեռ օսկի առավ ու տղին օրհնելով ճամբա քցեց:

Թագավորի մարդիքը տղին առան գնացին: Երբոր հասան իրանց երկիրն ու թագավորի երեսն ելան, ռանչպարի տղեն օխտը տեղ թամալլահ էրավ, վրա ութին թագավորի փեշը համբուրեց ու ձեռները բարե բռնեց կայնավ:

Թագավորը ձկի ծիծաղալը մեկ մեկ գլխեն պատմեց, ինչպես որ եղել էր, ու ետև տղին հարցրեց, որ պատճառն իրան ըսե, բալքի թե մեկ քիչ ուրհաթի:

Ռանչպարի տղեն էր, երբոր ամեն ընչին լավ գլխու ընկավ, դարձավ թագավորին ըսավ,— Թագավորն ապրած կենա, ձկի ծի- ծաղալը գիտեմ ընչի հըմար է, հըմա չեմ ըսե:

Թագավորը շատ ստիպեց որ ըսե, հըմը, էդ տղեն էր, մեկ ան- գամ ինաղին կայնավ ու չըսավ: Թագավորը տեսավ, որ չի ըսե, ահ ու երկյուղ տալու հմար, հրամայեց, որ տանին բանդ դնեն ու առավտը գլուխը կտրեն:

Առավոտ լուսացավ, տղին նորեն բերին թագավորի քովը: Թա- գավորն ու իրան մարդիքը էլի շատ ստիպեցին տղին, որ ըսե, հըմը չէղավ ու չէղավ:

Էս անգամ թագավորը շատ բարկացավ, ջանլաթներին հրամա- յեց, որ տանին գլուխը կտրեն:

— Թե որ էդպես է, տեր թագավոր,— խնդրեց տղեն,— ընձի հրաման տուր մեկ առակմ ըսեմ, էլի հրամանը քուկդ է, գլուխս զարկել կուտաս, տուր:

Թագավորը էս խոսքի վրա համաձայն էղավ:

— Թագավորն ապրած կենա,— ըսավ տղեն,— թագավորի մե- կը ավղուշի գնաց, շատ պտտելուց ետև սաստիկ ծարվըցավ ու հե- տի մարդոցն ըսավ՝ ով որ ընձի մեկ աման ջուր տա, ինչ մալ ու գովաթ որ ուղե կուտամ (էնքան որ ծարավ էր): Հետի մարդիքը էս որ լսեցին, էս կողմ, էն կողմ ընկան, ման էկան, որ ինչ է ջուր գըտ-

նին... Վերջապես մարդի մեկը, մեկ փոս քարի մեջ ջուր գտավ ու թագավորին ձեն տվեց, որ դա խմեւ։ Թագավորն էկավ։ Զուրը լցին ամանը ու տվին իրան, որ էն է պտի խմեր, թագավորի զաղարը, որ քովը բանձր քարի վրա կայնած էր, թաթով էնպես զարկեց, թագավորի ձեռի ջրով ամանը մեկ քով քցեց, որ հազար փշուր էղավ ու շթողեց խմելու էս բանի վրա թագավորի բարկութունը էկավ, թուրը քաշեց զարկեց զաղարին, միջին կիսեց, էրկու կտոր էրավ ու ըսավ։

— Անպիտան կենդանի, մի՞թե դու արժան շտեսար, որ ես էս մեկ թաս ջուրը խմեի, ծարավս կոտորի։

Քովի կայնած խելոք մարդիքն ըսին,— Տեր թագավոր, թեև ըստեղ մեզի խոսք չի հասնի որ ըսենք, հըմը զուր տեղը էդ անասուն հայվանին ընչի՞ սըպանեցիր, հըլթաթ մեկ բան կար, որ էդ հայվանը իրան անլեզու-անբերան տեղովը էդպես էրավ... Բերեք առաջ մեր ձիանոց մեկին խմցնենք, փորձենք, տեսնենք ի՞նչ է, ետե դու էլ խմի։

էն սհաթին ձիանոց մեկի գյամը հանեցին, քաշեցին ջրի վրա, մեկ էրկու յուտում խմել-չէր խմել, մեկ էլ հանկարծակի տեղնուտեղը տրաքավ ու սատկավ։

էս բանը թագավորը որ տեսավ, իրան էրածին շատ փոշմնավ ու ըսավ,— Հազար ափսոս, որ իմ զաղարիս նըհախ տեղը սըպանեցի։

— Հիմի քուկդ է տեր թագավոր, մուղաթ կեցի, որ ընձի սըպանել տալուդ հըմար վերջը չը փոշմնես ու ըսես թե. «Ես ունչպարի տղին ընչի՞» սըպանել տվի, կարելի է մեկ օրըմ ընձի պետք գար», դու գիտես, հըմը վերջը լավ մտածե։

Թագավորը էս խոսքերի վրա հրամայեց որ էլ չը սըպանեն, նորեն տանեն բանդ դենն։

էքսի առավոտը տղին էլի բերին թագավորի քովը։ Թագավորը շատ սաստեց, ստիպեց, որ ձկի ծիծաղալու պատճառը ըսե, հըմը տղեն սատանի ձիուն մեկ անգամ նստել էր, ինչ որ էրին-չէրին, չըսավ ու էլի իրան էշը կ'քշեր թե.

— Գիտեմ, հըմը շեմ ըսե։

Թագավորը սաստիկ բարկացավ ու ըսավ.— Տարեք էդ անպիտան տղի գլուխը զարկեք, որ աչքս էլ ըտուր շտեսնի։

Ռանչպարի տղեն էս անգամ էլ խնդրեց որ. — Թագավորն ապրած կենա, հրամանը քուկդ է, ինչպես որ գուգես էնպես էրա, հըմը մեկ առակմ էլ կա, թող ըսեմ, ընտուց ետե էլի սըպանել տուր։

Թագավորն էս անգամ էլ համաձայնեցավ:

Տղեն ըսավ.— Թագավորի մեկը մեկ մենծ վազիրմ ունեք, էդ վաղիրը մեկ օր թագավորին իրան տնով-տեղով ու աթպահով իրան տունը դռնադ կանչեց: Ճաշը վերջանալուց ետև, որ քեֆերը թամամ էղավ, ուզեցան մեկ քիչ ուրախանալ, բերել տվին մեկ մեյմունըմ ու դուռը խաղցնել տվին: Էս ժամանակ թագավորը որ տեսավ, թե լավ խաղ ու խնտում կա, թագուհուն էլ դուա կանչեց, որ մեկ քիչ էլ նա ուրախանա: Թագուհին էրեխեն օրոցքի մեջը քնած թողեց, ու ինքը դուա գնաց սելը անելու (Հըմը էդ վախտը թագավորի զաղարը մնաց օրոցքի քովը մենակ):

Մեկ էլ տեսնես, մեկ մեծ վիշապ օձ պատի ծակեն դուա էկավ ու գուզեր, որ էրեխին խեղդե... Հըմը, բաշընա դեռնիմ զաղար, էս որ տեսավ թե չէ՝ վրա հասավ, վիշապի բկեն բռնեց, հետը փանշալամիշ էղավ-կովավ ու վերջը էդ դոճա ազրայել զազանին հաղթեց, կտոր կտոր էրավ... Զամդաքը օրոցքի կողքը կիտուկ-թոփ էրավ, ու ինքը գնաց շեմի վրա նստավ, արնոտ թաթիկները կըլիզեր, որ իստկի:

Դռան քովի մարդիքը զաղարին արնթաթախ որ տեսան՝ զարմացան, հըմը թագավորը էնպես իմացավ, թե իրան որդուն կերել է էդ անպիտան հայվանը... Էն սհաթին լտրանոց թուրը քաշեց՝ զաղարին զարկելով, միջեն կես էրավ:

Ըտուց ետև, ներս մտած վախտը տեսան, որ օրոցքը մեկ կողքի է շրջած: Շիտկեցին, տեսան որ էրեխեն իրան հըմար սաղ սալամաթ քնած է: Մեկ էլ հանկարծ աչքերը օրոցքի էն մեկել կողմը առավ, տեսան որ, ի՞նչ տեսնեն, մեկ ահագին աժդահար վիշապ կտրտած վեր լցած է, իմացան որ զաղարի էրածն է: Էս բանի վրա թագավորն իրան էրածիցը թեև շատ փոշմնավ, հըմը էլ ի՞նչ օգուտ, արևն երդիկեն թռել էր, էղածն էղած էր: Քանի քանի անգամ ըսավ. «Հաղար ափսոս, որ իմ հավատարիմ զաղարիս զուր տեղը սըպանեցի»: — Հիմի քուկդ է, տեր թագավոր, մոռաթ կեցիր, որ ընձի սըպանել տալուդ հըմար վերջը չը փոշմնես ու ըսես թե. «Ես ունշպարի տղին ընչի սըպանել տվի, կարելի է մեկ օր ընձի շատ պետք գար»:

Էն մեկել առավոտը տղին նորեն բերին թագավորի քովը: Թագավորը էս անգամ շատ սաստիկ նեղեցավ, ոտները գետին ծեծեց ու ստիպեց, որ անպատճառ ձկի ծիծաղն իրան մեկնե:

Հըմը էդ տղեն էլի իրան զոռին էր տվել թե. «Գիտեմ, չեմ ըսե»:
Էս անգամ թագավորի հոգուն հասավ, հրաման տվեց թե,— Տարե՛ք

¹ Բացատրությունը ասացողին է (Մ. Բ.):

էդ սայմազ տղի գլուխը աստա դարկեք, թող էլ իմ աչքիս չէրևա ու
ես ըտուր երեսն էլ չը տեսնիմ:

Ռանշպարի տղեն էր, էս հեղին էլ թագավորի ոտ ու ձեռն ընկ-
նելով՝ խնդրեց-աղերսեց ու ըսավ.

— Թագավորն ապրած կենա, մեկ առակմ մնաց, թո՛ղ էն էլ
ըսեմ, ընտուց ետև արունս քեզի հալալ էղնի, ինչըդ որ կուզես, էն-
պես էրա:

Թագավորը ճարը կտրած, էս անգամ էլ համաձայնեցավ:

Ռանշպարի տղեն ըսավ.— Թագավորի մեկը մեկ ալ ղուշըմ
ունեիր, որ շատ գուզեր-կընդունիր: Մեկ օր էդ ղուշը թագավորի ծըն-
կին նստած վախտը, շատ տխրեցավ, քիթն ու թևերը կախեց: Թա-
գավորը էս բանը տեսնելով հարցուց թե. «Իմ ղուշս, ընչի՞ էդպես
տխրեցար, կուտ ու ջո՛ւրդ է պակաս, թե ապրուստդ լավ չէ, որ էդ-
պես քեֆդ բոզմիշ էրիր, ախր քեզի ի՞նչ էղավ»: Աստծու հրաման-
քով ղուշը լեզու ելավ ու ըսավ. «Թագավորն ապրած կենա, դու գի-
տես որ ես էլ հեր ու մեր, էլ ու գյուն ունիմ, պատի ծակեն խո չե՛մ
դուա էկել, ախրը մեկ օր էլ չես ըսե թե, գնա հորդ ու մորդ տես ու
էլի ետ արի... Ի՞նչ էնեմ որ չը տխրիմ»:

Թագավորն էս խոսքերն իմացավ թե չէ, հրամայեց որ դռները
բանան, ու դշին ըսավ.— Քու հերդ օրհնվի, ըտուր հրմար էլ ընչի՞
ես նիաթդ կախել, դե՛ թո՛ի գնա՝ ծնողացդ տես ու ընձենն էլ շատ
բարև էրա:

Ղուշն էր, էս խոսքի վրա ուրախ-ուրախ դուա թռավ ու գնաց հորն
ու մորը գտավ: Ինչքան որ չէղնի՝ ծնողաց գութ էր, փաթթվան իրանց
տղին, սիրեցին, սիրվան, պատիվ տվին ու տասնհինգ օրեն ետև,
նորեն ճամբու դրին գնաց: Դառնալու օրը, ղուշը հորն ու մորը
ըսավ.— Ախր ես եկա ձեզի տեսա ու նորեն կէթթամ, իմ թագա-
վորիս ի՞նչ փեշքեշ տանիմ:

Հերն ու մերը էս անգամ բերին երկու հատ խնձորի կուտ տվին
թե՛ թագավորին փեշքեշ տար:

Ղուշը կտերը կտուցով բռնած, թռավ էկավ թագավորի ղոնախ-
ների՝ պատրհանից ներս մտավ, դյո՛ւզ գնաց թագավորի քովը նըս-
տավ ու կտերը ընտուր ծնկի վրա վեր դրեց:

Թագավորը դշի հալն ու ահվալը հարցնելեն ետև, կտերը ձեռն
առավ, տեսավ, իրան մարդկերանցն էլ տեսցուց ու տվավ բաղման-
չուն, որ տանի խառ բաղչեն տնկե, տեսնին, թե ինչ կէղնի: Բաղման-
չին էլ տարավ էդ կտերը տնկեց, բնալամիշ էրավ, էրկու իրեք տար-

¹ Պալատի (Մ. Բ.):

վա մեջ էղան էրկու հատ էնպես ֆիտան ծառ, որ ըտոնց թայը խառ բաղչի մեջը չկար... էդ տարին ամեն մեկի վրա մեկ հատ խնձոր էր բուսանել: Բաղմանչին էս մտքի հետ էր, թե խնձորենբը լավ հասնին կարմրին, թագավորին փեշքեշ տանի, որ ինչ է, իրան խալաթն առնի:

Մեկ օր էլ գնաց տեսավ, որ խնձորի մեկը ծառեն վեր է ընկել, առավ գնաց թագավորին: Թագավորն ու իրան մարդիքը խնձորը որ տեսան, զարմացան ընտուր տեսքին, մենծությանը ու գունին էլ շատ հավնեցան:

Նուե վազիրենբեն մեկն ըսավ,— Տե՛ր թագավոր, խնձորը տեսանք, ամեն ընչով շատ լավ է, հըմը կտրե ուտենք ու տեսնենք, թե հա՛մն ինչպես է:

Թագավորը ջերեն հանեց ալմաստ կոթ դանակը, խնձորը կըպճեց-կտրեց ու էն է մեկ կտոր բերանը պտի դնե, որ ուտե, էն սհաթին ալպե-ալպ դուշը թևով էնպես զարկեց թագավորի ձեռին, որ խնձորի դիլիմը օխտը գաղ գնաց թագավորեն հեռու ընկավ... էս արարմունքի վրա բոլորը շվարած մնացին:

Թագավորը էնպես բարկացավ, որ մեկեն բռնեց դշ ռտներեն ճվտեց, էրկու կտոր էրավ, դեն գցեց ու ըսավ՝ չառլամիշ անտեր, քո բերածդ էր դեյի արժան շտեսա՞ր, որ ես էդ մեկ բրդուն ուտեի:

Թագավորի մարդիքը զարմացք առած ըսին,— Թագավորն ապրած կենա, շատ կարելի է թե բանըմ կար, որ էդ անասուն հայվանը էդպես էրավ, դու նհախ տեղը ըտուր ընչի՞ էդ օրը քցեցիր: Մեկ գառմ բերել տուր, թող էս կըպճընեբը ուտե, փորձենք տեսնինք, թե ինչ կէղնի:

Թագավորը հրամայեց, որ մեկ գառմ բերեն:

Գառը բերին, խեղճ հայվանը մեկ քանի կպեճ կերել-չէր կերել: մեկ էլ տեսան, որ էն սհաթին տրաքավ ու սատկավ:

էս բանը որ թագավորը տեսավ, իրան էրածեն ինքն էլ փոշմընավ, հըմը էլ նատա՞ն սորա, բանը բանեն անցել էր: Ըսավ. «Շաղար ափսոս իմ դշիս, որ նըհախ տեղը արունքը մտա»:

Ըտուց ետե, սրտի հերսուն, թագավորը հրամայեց, որ էքսի օրը բաղմանչու ու ընտուր կնկա գլուխը զարկեն:

Բաղմանչին էս բանը որ իմացավ, քիթ ու մոռթ կախած, չայրեն թթվեցրած գնաց տուն: Կնիկը տեսնելով, որ մարդի ռավուշը տեղը չէ, ունքեբը կախ են, հարցուց թե. «Ընչի՞ ես տխուր»:

Մարդն ըսավ որ,— Ի՞նչըղ տխուր չէղնիմ, երբոր այսինչ բանի

հըմար (բոլոր եղելութիւնը պատմեց)¹ Թագավորը հզուց մեր էր-
կուսի գլուխն էլ զարկել պտի տա:

— Թե որ էդպէս է,— ըսավ կնիկը,— գնա էն մնացած մեկ խըն-
ձորն էլ բեր, քան թե մեզի սըպանեն, մենք ուտենք ու մեռնինք:

Մարդը տեսավ, որ կնիկը լավ կըսե, գնաց խնձորը բերեց, կըտ-
րեցին կերան, հըմը մեռնելու տեղակ ամեն մեկն էղան 15 տարե-
կան շահել մարդիք:

էն մեկել օրը Թագավորը մարդ ղրկեց բաղմանչու ու ընտուր
կնկա ետեան, որ բերել տա գլխները զարկե... տեսավ որ էրկուսն
էլ էղել են 15 տարեկան... Հարցուց իմացավ, որ մնացած խըն-
ձորը կերել են, որ գառի պէս սատկին, հըմը իրանց բախտեն շա-
հելցել են...:

Վերջը բաղմանչին ըսավ,— Թագավորն ապրած կենա, էդ խըն-
ձորները անմահական խնձոր են, էն մեկը, որ ծառեն ինքն իրան
վեր էր ընկել շատ կարելի է թե օձը էկել յաղուել էր, ընտուր հըմար
գառը կէրավ թե չէ՝ սատկավ:

էս բանի վրա, Թագավորը բաղմանչու կյանքը բաշխեց իրան:

— Հիմի տեր Թագավոր, ես իմ առակս ըսի պըծա, ըստուց
ետե հրամանը քուկդ է, թե գուզես ընծի սըպանել տուր, հըմա մու-
ղաթ կեցի, որ վերջը շփոշմնիս ու ըսես թե. «Սա ռանչպարի տղին
ընչի՞ սըպանել տվի, կարելի մեկ օր ընծի պետք գար»:

Թագավորը է՛ս անգամ տղին անուշութիւնով ըսավ.— Դե՛ ձկի
ծիծաղալու պատճառն ըսա, որ կյանքդ քեզի բաշխեմ:

Տղեն պատասխան տվավ թե,— Սա իմ իրեք առակս ըսի պըր-
ծա, զաթի էդ բանն էլ պտի ըսեմ, հըմը ըստեղ չեմ ըսե: Մեկ ձմե-
րովմ ա՛ռ, էրթանք Թագուհու քովը, ընտեղ ուտենք ու ըսեմ, որ Թա-
գուհին ինքն էլ իմանա:

Թագավորը էն սհաթին մեկ ձմերուկմ բերել տվավ, իրան ալ-
մաստ կոթ դանակը զարկեց վրեն: Տղեն ձմերուկը առավ թեի տակն
ու գնացին:

Ներս մտած վախտը, Թագավորը որ Թագուհու հետ կը կխոսեր,
տղեն մեկ կերպով սամթ քցեց, Թագավորի դանակը գողցավ պահեց:
Խոսալը որ վերջացրին, Թագավորն ըսավ,— Դե հիմի ըսա
տեսնենք ի՞նչ էր ձկի ծիծաղալու պատճառը:

— Շատ լավ,— ըսավ տղեն,— առաջ ձմերուկն ուտենք ետե
ըսեմ, թե ինչ էր:

¹ Բացատրութիւնը պատմողին է (Մ. Բ.):

Երբոր ձմերուկը պտի կտրեին, տեսան որ դանակը չկա: Էսքով դանակ, էնքով դանակ, դանակն էղավ մեկ փշուր հացի կտոր ու կորավ, չկա որ՝ չկա:

Ռանչպարի տղեն ըսավ,— Թագավորն ապրած կենա, ըստեղ մեզնեն դայրի էլ մեկ ուրիշ մարդ չկա, որ մեղքն առնենք, թե դանակը էն մարդը գողցավ, թե գողցանք՝ մենք գողցանք: Եկեք առաջ իմ վրես աշեցեք, թե որ չը գտաք՝ ետև սրով՝ ամենքի վրեն էլ կաշենք:

Էս որ ըսավ, իրան շորերը բիրատի հանեց, մեկ մեկ ամեն տեղ աշեցին, տեսան որ չկա: Երբոր Թագավորը գուզեր իրան շորերը հանել, տղեն չը թողեց թե,— Հըլը դու կեցիր, տե՛ր Թագավոր, ես գյուման ունիմ թե, դանակը Թագուհու քովը կայնող, կանան շորերով ջառիի՞ քովն էղնի, թո՛ղ առաջ ընտուր վրեն աշենք:

Երբոր ուզեցան աշել, Թագուհին վրա էկավ ու բարկանալով ըսավ,— Էդ ի՞նչ կէնեք, գլխներուդ հե՛տ կը խաղաք, ո՛վ է տեսել, յա թե չէ լսել, որ տղամարդի քով կնիկարմատը, էն էլ աղջիկ, շորերը հանե, ամոթ չէ՞, էս ի՞նչ ուրսվայություն է:

Ռանչպարի տղեն էս որ իմացավ, ըսավ,— Թե որ էդպես է, ես էլ ձեզի ձկի ծիծաղալու պատճառը չեմ ըսի:

Էս պատճառի վրա Թագավորը շատ սաստիկ բարկացավ ու հրամայեց, որ ինչ էլ գուզե էղնի, անպատճառ պետք է ջառիեն շորերն հանե, որ վրեն աշեն, կորած դանակը ման գան:

Թագավորի հրաման էր, ո՛վ կրնար դիմադարձ կայնի, էն սհաթին թեկն քաշելով, զոռով առաջ բերին ու շորերն հանել տվին, տեսան որ օհո՞... Ադամա զավակ էր, չէ թե նվաճի դուստր:

Էս օրինակով մնացած քառասուն ջառիեքին էլ տեսան, որ բիրադի էն ջրով ջաղացն են, տեղնուտեղը պաղան մնացին...

Ըտուց ետև տղան ըսավ,— Տեսա՞ր, տեր Թագավոր, թե ձկի ծիծաղալը ընչի հըմար էր: Քու Թագուհիդ հավատարիմ էրեալու հըմար, ձկի էգ ու որձը կը հարցնե, հըմա ինքը իրան խոսքին տեր չէր, էդ պատճառով էլ խեղճ անբան անասունը վրեն ծիծաղացել է:

Թագավորը սրտի հերսեն տղի խոսքը կտրեց ու էն սհաթին հրամայեց, որ Թագուհու ու ինչ որ կա-չկա, բոլոր ջառիեքի գլուխները զարկեն, հոտերը աշխարքի երեսեն կտրեն:

Ռանչպարի տղին էլ իրան տղա էրավ, բոլոր մալ ու դուլվաթը

¹ Հերթով (Մ. Բ.):

² Նաթիշտ (Մ. Բ.):

ընտուր ճակատը գրեց... Իրան անցմանն հտե թախտն ու թագը
տվեց ընտուր, էրաւ թագավոր:

էդ տղեն էլ գիր գրեց հորն ու մորը բերեց իրան քովը: Աստծու
տված մեկ կտոր հալալ մալ ու դովաթը, ձեզնով անուշ, քանի որ
սաղ ու կենդանի էին կերան, խմեցին ու վայելեցին, մինչև իրանց
մեռնելու օրը:

Երկնքին իրեք խնձոր իջաւ, մեկն՝ Եսողին, մեկը՝ Լսողին, մեկն
էլ՝ սրտով ուզողին:

11. ԻՄԱՍՏՈՒՆ ԶՈՒՌԱԳԻ ՀԵՋԻԱԹԸ

Կէղնի շի էղնի մե թագավորմ: էդ թագավորին իրեք տղա կու-
նենա, մեծ երկուար կարգած, մեկը ազաբ կէղնի: Օր էդ թագավորը
կվախճանի մեծ տղեն թաղթը կնստի, իսկ ամենափոքրը կէրթա
ուսումնարան կարդալու:

Թագավորի հարսները՝ մեկը նազիրին կը սիրե, մեկը՝ վազիրին,
դրա համար մտածեցին վախտով իրանց փոքր տեքորը կորցնեն,
քանի փոքր է, օր հետո իրանց սըռը այան չը հանե: Կանչեցին իրանց
նոքյար Արաբին ու ասացին.— Տանիս էս տղին մեշի մեշը կմորթես
ու արնոտ շաբիկը մեզի կբերես:

Արաբը առավ տղին ու գնաց մեշեն, չղմշավ մորթել, ճիկութը
կտրեց, շաբիկը արյունոտեց ու բերավ հարսներուն տվավ թե՛ մոր-
թեցի: Արաբին բավականի փող տվին թե՛ աղբրտանցը բան չըսես:

Թող հարսները իրանց քեֆը շարունակեն, մենք էրթանք տղի
քովը, թե ինչ էղավ: Տղեն ծառեն կապած լաց կէղներ, կճվար, այդ
մեշի միշի ճանփովը մեկ բազրգյանմ ապրանք կտաներ ծախելու
Տղի ձենը բազրգյանի հ'անգաջը ընկավ, կանգ առավ, ծառաներին
ղրկեց թե.— Գնացե՛ք տեսեք ի՞նչ ձեն է:

Մառանները էկան թե յայսպես.— Մեկ ջահել տղեմ կապած է ծա-
ռեն:— Բազրգյանն ըսավ.— Գնացեք, արձակեք, բերեք:

Տղին բերին, բազրգյանն ըսավ.— Նստեցրեք ձիուն, թող հետ-

ներս գա.— մատին էլ դեղ արավ, սաղցրեց ու բեռները ծախեց-
գնացին իրանց տունը:

Բազրգյանը կնկանը ըսավ թե.— Մենք տղա չունեինք, ահա
աստված մեշի միջին մե տղեմ տվեց. դեհ, լսե պատմեմ, թե ինչ
տեսակ գտանք. Մեշի միջին անցած վախտը ձեն առանք, գնացինք
տեսանք, օր տղա է կապած ծառեն, արձակեցինք բերինք, մեկ էրկու
օրվա ճամբա եկանք: Մեկ էլ եկանք մե մեշի մեջ բեռները վար բե-
րինք, որ ձիանն արածեն, ձիանները արածեցին, մենք էլ հաց կե-
րանք վերջացրինք, ելանք թատարուք տեսանք, որ ճամբա ընկնինք,
աշեցինք տղեն չկար: Ծառանները ման եկան՝ գտան, տեսան որ
մեկ փոքր լղար քուռագ վեր ընկած, տղեն էլ քուլը կայնել է: Ըսին.
«Քեւիւն էրթանք», ըսավ որ. «Ծն չեմ գա, թե այս Քուռագին էլ հետ-
ներդ կտանիք, ես էլ գուքամ, թե չէ՝ կմնամ ըստեղ»: Ծն էլ տղի
խաթրենը շանցա, Քուռագին էլ ձիանոց վրա դնել տվի ու մի քանի
օր էկանք: Քուռագին շատ գարի դարման տվինք՝ սկսեց քեւիւն իրա
ոտքով, ահա, սա էլ այն Քուռագն է:

Բազրգյանն ու իրա կնիկը շատ ուրախացան, քանի որ իրանք
ծառանգ չունեին, տղին շատ լավ փափուկ կպահեին, տղեն էլ իրան
բերած Քուռագին շատ լավ կպահեք, կպաշտպաներ:

Անցավ մե միջոցմ: Հիմի խապարը տանք էդ տղի հարսնիւրէն:
Նրանք իմացել էին, որ տղեն սաղ է, Թեյրան քաղաքը բաղդոյան
բաշու քովն է: Տղի հարսները գնացին մեկ ջաղու պառավմ գտան ու
ըսին.— Պառավ, գնա դու էն տղին գտի, մեկ կերպովմ կյանքը վեր-
ջացու, քեզի ինչքան որ փող ուզես կուտանք:

Պառավն էր, գնաց հեծավ խնոցին, օձն առավ ձեռը դամշի
էրավ, ելավ երկնքի օխտը դաթը ու գնաց հասավ Թեյրան քաղաքը:
Քաղաքի ղրաղը օձը գցեց խնոցու մեջը, մե առանձին տեղմ պա-
հեց, ինքը մտավ քաղաք: Մե քանիմ օր ման էկավ քաղաքի մեջ,
ամեն բան իմացավ: Էդ քաղաքի մեջն էլ թագավորը իրան համար
թանկագին պալատ էր շինել տալիս այս պայմանով, օր թե մեկ
երեխա էլ ըսե. «այս պակասությունն ունի» հիմքեն հետ քանդել
կուտա: Էդ ձենը պառվի ականջը ընկավ, ըսավ. «էս լավ էղավ, իմ
բանս հաջող գնաց»: Պալատն էլ շինել էին, լմնալով էր, պառավը
գնաց պալատի կողքեն անցավ, աչքը վերե քցեց ու ըսավ.— Հե՛յ
վա՛խ, լավ է, լավ, մեկ բանմ պակաս է:

Թագավորին էկան ըսին, որ մե պառավմ էկավ անցավ, նայեց
ու ըսավ. «Հեյ վա՛խ, լավ է, լավ, մե բանմ պակաս է»: Հրամայեց
քանդել հիմքեն, նորեն սկսեց ավելի լավ շինել տալ: Շինությունը

վերջացավ, պառավը նորեն էկավ ըսավ.— Հեյ վա՛խ, լավ է, լավ, էլի մե բանմ պակաս է:

Նորեն քանդել տվավ: Այս անգամ սկսեցին ամենեն լավ շինել ու թագավորն ասաց.— Ով որ գութա կըսե. «Մե բանմ պակաս է», բռնեք բերեք քովս:

Երրորդ անգամն էլ պառավը չհավնավ, բռնին տարան թագավորի քովը:

Թագավորն ըսավ.— Ա՛յ պառավ, դու էս ի՞նչ ես իմացել, իմ խաղնիս դուշման ես, օր իրեք անգամ է գլուխ բերած շինությունս քանդել ես տալիս, ի՞նչ պակասություն ունի, ինձ ըսա:

Պառավն ըսավ.— Օխտը սարի հտե քառսուն դեերի մեջ շամ-լրաղ փետմ կա, թե օր բերիր էն էլ պալատիդ մեջը դրիր, զօր ու գիշեր լուս կուտա, էլ ճրագ լուսի կարոտ չի էղնի:

Թագավորն ըսավ.— Էդ փետը ո՞վ կարա բերի:

Նա թե.— Էս քաղաքի բազրգյան բաշու տղեն կարա բերի:

Մարդ ղրկեց թագավորը, բազրգյանին ու տղին կանչեց:

Բազրգյանն ըսավ.— Մեզի հետ ի՞նչ գործ ունի թագավորը, ի՞նչ պտի ըսե:

Նրանք թե.— Տղին անպատճառ կանչում են թագավորի հրամանովը:

Տղին ղրկեց: Տղեն գնաց թագավորին գլուխ տվեց, կայնավ: Թագավորն ըսավ.— Տղա, գիտե՞ս քեզի ինչի համար եմ կանչե, քեզ կանչել եմ, օր էրթաս օխտը սարի հտեը, քառսուն դեի մեջը շամ-լրաղ փետմ կա, բերես, թե բերիր՝ քեզի բավականի պարգև կուտամ, թե չէ՝ գլուխդ կկտրեմ:

Տղեն ելավ տխուր, տրտում գնաց իրան Քուռագի քովը, լաց էղավ ու ըսավ.— Աստված, ես ի՞նչ անեմ, ոչ մի տեղ չիտեմ, ո՞ր տեղից բերեմ:

Աստծու հրամանովը Քուռագը լեզու ելավ ու տղին ըսավ.— Տղա,— ըսավ,— լաց մի էղնի, էդիկ կբերենք, դու հտի բանեն վախեցի,— ձին ըսավ,— պատրաստվինք էրթանք, ես տեղը գիտեմ:

Տղեն ձին նստավ ու գնացին, գնացին սարին օր մոտեցան ձին տղին ըսավ.— Դեերը քառսուն օր կքնին, դու ինձի էնպես ուզանգով փորիս քովը կզարգես, օր ոտներս դեերին չհասնի, թռնիմ փետի քովը, դու իջի, թոկով կապե շինքես շամլրաղը, էլի հեծի, ես թռնիմ գութամ, համա սար, ձոր, քար կճվան. «Տարա՛վ ինսանօղլին», ետ շաշես, թե չէ, ես էլ քար կդառնամ, դու էլ, մինչև օր իջնինք սարի տակը ետ մի աշե:

Ու այնպես էլ արին, փայտը բերին պալատի տակը գցեցին:

Թագավորը կանչեց տղին, բավականի օսկի տվեց, փայտը տեսավ, շատ ուրախացավ, թե պառավը հաստատ շատ լավ բանի տեղ տեսեց. ուստա բերավ, որ փայտը ներսը սարքեն, ինչպես օր կարգն է: Ուստեն էկավ փետը տաշելու Ուրագը շտաշեց, սղոցը չկտրեց, ուստեն ըսավ՝ իմ հաշաթս չբանավ, թագավորն ապրած կենա:

Նա թե.— Կանչեցեք գա պառավին:

Պառավին բերին, թագավորն ըսավ.— Ա՛յ պառավ, էս ինչպե՞ս պտի էղնի, մեր ուստի հաշաթը սրա վրա չի բանում:

Պառավն ըսավ.— էդ փետին իրան հաշաթը պետք է էղնի, օր բանի:

— Ով կարա բերի,— ըսավ թագավորը:

Պառավն ըսավ.— Բաղրգյան-բաշու տղեն:

Մարդ դրկեց տղին բերել տվավ ու ըսավ.— Տղա, գնա սրա հաշաթն էլ բեր:

Տղեն էլ տխուր, տրտում գնաց ձիու քովը նստեց ու լաց էղավ: Ձին էլի խոսաց թե.— Տղա, մի վախենա, էդ էլ կբերենք, ետի բանեն վախեցի:

Տղեն ձին սարքեց, հեծավ գնաց: Գնացին սարի տակը, ձին ըսավ.— Տղա, հաշաթները տոպրակով ծառեն կախած է, ես կմտենամ ծառին, դու առ ու դառնանք: Ծառեներես էլի սար ու քար կճվան թե. «Թինսանօղլին տաքա՛մ», ետ շաշես, թե չէ՝ ես էլ քար կդառնամ, դու էլ:

Էնպես էլ առան ու բերին, տվին թագավորին: Թագավորը կանչեց ուստին ու ըսավ.— Հաշաթները բերինք, դեհ արի սարքի:

Ուստեն էկավ հաշաթները չկարաց բանցնի: Թագավորը ըսավ.

— Կանչեք պառավին:

Պառավն էկավ, թագավորն ըսավ.— Ա՛յ պառավ, էս ի՞նչ բան է, ուստեն չկարաց բանցնի հաշաթները:

Պառավն ըսավ.— Հալբաթ չի կարա, դրա ուստեն պտի գա, օր իրան հաշաթները բանցնի:

— Ով կարա բերի:

Ըսավ որ.— էլի բաղրգյանի տղեն:

Կանչել տվին բաղրգյանի տղին: Տղեն էկավ, թագավորն ըսավ.

— Ա՛յ տղա, գնա սրա ուստեն բի:

Տղեն ըսավ.— Ես ուստեն ո՞րտից բերեմ, կամ ո՞րդից գտնիմ:

Թագավորն ըսավ.— Բերիր՝ բերիր, չբերիր՝ գլխդ կկտրեմ:

Տղեն էլ տխուր, տրտում գնաց ձիու քովը ու լաց էղավ:

Ձին ըսաւ.— Ես որ ասում էի թե ետի բանեն վախեցի՝ էս էր շաշըթների տերը մեռած է, էլ ֆայդա շումի, ես գերեզմանի տեղը գիտեմ, էրթանք առավոտուն հետ, բարի լսին գերեզմանի քովը աղոթք անենք, աստված բալքի ձեներս լսե՛ ուստին սաղցնե, գա, տանինք:

Մյուս օրը առավոտուն բարի լուսին գնացին գերեզմանի քովը, աղոթք արին, շատ արտասուք թափեցին ու ըսին.— Աստված, դու էսոր կենդանութուն տաս, տանինք, թագավորի ու պառավի ձեռքեն ազատվինք:

Աստված էդոնց ձենը լսեց ու ուստին սաղցրեց: Ուստեն առաջ ընկաւ ու գնաց դեպի թագավորի քովը: Գնաց իրան շամշրաղ փետի ու հաշըթներու վրա կայնաւ: Թագավորը տղին բավականի օսկի տվեց ու ճամբու դրեց:

Ուստեն կանչեց թագավորին ու ըսաւ.— Թագավոր, դու ինչի՞ մեկ պառավի խոսքով տղին էդքան շարշարեցիր, նրա միտքը էն է, օր տղեն ետ չգար, վերջը ընձի էլ գերեզմանիս միջեն հանեցիր, քու պալատդ էլ տակ ու վրա էղնի, քու թախտդ էլ, ինձի մեռած տեղես հանեցիր, չես թողնի որ մեռելներն էլ դադարին:

Ըսաւ չըսաւ պալատը իսկույն տակ ու վրա էղաւ, ուստեն առաւ իրան հաշաթներն ու փետը, գնաց:

Պառավն օր էս բանը լսեց, հեծաւ իրա խնոցին, օձե դամշին առաւ ու փախաւ դեպի հարսների երկիրը: Գնաց խաբեց, թե տղին վերջացրի: Թագավորի հարսներն բավականի փող տվին պառավին ու մնաց միշտ հարսներու մոտը: Էսոնք թող էստեղ մնան, մենք էրթանք բազրգյան-բաշու տղի մոտ:

Տղեն մե օրմ բազրգյանին ըսաւ.— Ես պտի էրթամ իմ հայրենիքս: Բազրգյանն ու կնիկը շատ լաց էղան, թե մենք ենք քու հայրդ ու մայրդ, դու էլ ո՞ւր կէրթաս:

Տղեն ըսաւ.— Չէ, ես պտի էրթամ, մեկ օր էլ թագավորը մե ուրիշ բանի կղրկե, կէրթամ ու էլ ետ չեմ գա, ավելի լաւ է վախտով հեռանամ,— ըսաւ, ձին դուրս քաշեց, հորն ու մորը մնաս բարով արաւ, առաւ ձեռները պաշեց ու ըսաւ.— Օրհնող էղեք:

Հերը բերաւ բավականի օսկի տվաւ: Հեծաւ ձին ու ընկաւ ճամբա, գնաց: Շատ ու քիչն աստված գիտե, հասաւ, տեսաւ մե բազրգյանմ շայիր-չիման տեղմ բեռները թափել է, ձիանները կարածացրեն: Ինքն է դրանցեն խելիմ հեռու ձիուցը իջաւ, թողաւ ձին արածելու: Քիչմ կեցան բազրգյանը մարդ ուղարկեց տղին կանչեց ու ըսաւ.— Արի մեր մոտ:

Տղեն ձին քաշեց, գնաց բազրգյանի մոտը: Տղի ձին տեսնելու պես, բազրգյանի աչքը ընկավ ձիու վրեն: Բազրգյանը ինքը մե ֆելդար մարդ էր, ըսավ:

— Այ տղա արի աչքախփուկ խաղանք, թե դու ինձի գտար, ես իմ սինիս քեզի տամ, ես իմ սինուս մարիֆաթը քեզի ըսեմ, սինիս օր էսպես վեր դնեմ, ըսեմ սինի բացվի, կբացվի ու աստված ինչ տեսակ կերակուր օր ստեղծել է, մեջը կգտնվի, ով որից գուզե թող ուտե:

Լավ, հոժար եմ,— ըսավ տղեն,— թե չգտա ես էլ իմ ձիս կուտամ քեզի:

Տղեն մտածեց՝ էս դուզ տեղը ուրտեղ պտի պահ մտնի, որ չգըտնիմ, ու դրա համար է հոժարացավ:

Բազրգյանն ըսավ նոքարներին.— Տղի աչքերը բռնեցեք.— ու ինքը կորավ, անհետացավ:

Նոքարները տղի աչքերը բացին ու ըսին.— Դեհ, գտի:

Տղեն ման էկավ բազրգյանի բեռների մեջը՝ չգտավ, ուրիշ որտեղ ասես ման եկավ՝ չգտավ: Առավոտեն մինչև ճաշ ման գալով տղեն հալաք էղավ՝ չգտավ: Գնաց ձիու քովեն ման գալով անցնեք պտի, ձին կանչեց քովը, ըսավ.— Ա՛յ տղա, արի քովս ըսեմ տեղը,— ըսավ,— էնիկ տիա ձուկ էղավ ընկավ գոլը, գնա, ասա. «Բազրգյան, ձուկ էղար ընկար, գոլը, դուս արի, թե չէ թոռ կբերեմ հանել կուտամ ամթոյ կէղնիս»:

Էն սհաթը բազրգյանը դուին էկավ նոքարներուն հերսոտավ, թե.— Աչքերը լավ չէիք բռնել, օր տեսավ:

Բազրգյանը ըսավ.— Նորեն աչքերը լավ բռնեք:

Բռնեցին, կապեցին տղի աչքերը, բազրգյանը նորեն կորավ, տղի աչքերը թողին թե՛ գտի: Տղեն խելիմ ման էկավ ու էլի գնաց Քուռագի մոտ, Քուռագն ըսավ.— Մուկ էղավ, մտավ մկի ծակը, գնա ըսա. «Բազրգյան մուկ էղար մտար ծակը, դուս արի, թե չէ ջուր կբերեմ լցնեմ՝ կխեխտիս»:

Գնաց, ըսելու պես բազրգյանն եկավ, ըսավ.— Շարդը իրեքեն է:

Էս անգամին էլ ըսավ.— Բռնեցեք,— ու էլի կորավ:

Տղի աչքերը բաց թողին թե՛ գտի: Տղեն մե սհաթմ դանգլի ման էկավ ու գնաց ձիու մոտը, ձին ըսավ.— Էս անգամ էլ անկշմտուկ էղավ ու գնաց մտավ ջաղաշի էրկու քարի արանքը:

Գնաց ըսավ.— Բազրգյան, անկշմտուկ էղար, մտար ջաղաշի երկու քարի արանքը, դուս արի, թե չէ ջուրը բաց կ'թողնիմ, քարերը կդառնան ու ալուր կէղնիս:

Բազրգայանը ելավ ու ըսավ.— Էս շէղավ, մե անգամն էլ դու պայ մտի, ես ման գամ, թե օր գտա՝ չեմ տա, թե օր չէ՝ ա՛ռ, հալալ էղնի։
Տղեն էլ մտածեց. «Էսիկ հալա ֆանդ ու ֆել գիտե, ես ի՞նչ էնեմ, ուրտեղ պայ մտնիմ, իմ ումուդա էլ մնաց ձին», ըսավ.— Խփե բազրգայան աչքերդ,— ինքը դեպի ձիուն գնաց ու ձիուն ըսավ.— Դու ու քու աստված, էս անգամն էլ դու պրծեցրու։

Ձին ըսավ.— Մի վախենա, արի քովս, արի յալիցս մազմ քաշե դի ուսիդ վրա ու քովս կայնի, էլ չես էրեւ։

Էնպես էլ արավ։

Բազրգայանի աչքերը բացին։ Բազրգայանը ման էկավ տղին, շատ ման էկավ, չգտավ ու ճվաց թե.— Տղա որտեղ օրա ես դուա արի, սի-նիս հալալ էղնի քեզի մորդ կաթի պես, տվի որ տվի։

Տղեն մազը վրցեն վեր գցեց ու էկավ բազրգայանի քովը։

Բազրգայանը հրամայեց ծառաներին՝ սինին բերեն տան տղին։ Բերին տվին տղին։ Տղեն էլ ձին սարքեց, սինին առավ գնաց։ Մե խելի հեռացավ բազրգայանեն, բազրգայանը նորեն տղին ետ կանչեց ու ըսավ.— Այ տղա, էդ սինուն մե մարիֆաթ էլ ունի։

Ըսավ.— Ի՞նչ է բազրգայան։

— Թե դու որ էդ սինին թողնես, տեղ էրթաս ու ասես. «Ով որ գուրա քեզ ձեռ կուտա կ'բռնես մինչև ես գամ»։

Ու տղեն մնաս բարե արավ բազրգայանին ու առավ սինին, հե-ծավ ձին ճամբա ընկավ։ Գնաց, գնաց, շատ ու քիչը աստված գիտե, հասավ իրան հայրենի քաղաքի ֆողը։ Էնտեղ մե մարդմ ուստ էկավ իրան հոր քաղաքեն, տղեն կանչեց իրան մոտը ու ըսավ.— Կէրթաս քաղաք, թագավորի տղոնցը կըսես թե. «Ձեր կորած ախ-պերը եկել է ձեզ կ'կանչե, օր դեմ էրթաք»։ Մե բուռ ոսկի տվեց ու ճամբեց, իսկ ինքը ձին բաց թողեց, որ արածե դաշտի մեջը։

Ախպրտանքը ելան, իմանալու պես կառնտներ լծել տվին, զորք թոփ էրին ու գնացին դեմ, երբ օր հասան եղբոր մոտ, իրար փաթ-թըվեցին ու երկար ժամանակ այդպես մնացին, իրար համբուրեցին ու հետո ըսին՝ էրթանք տուն եղբայր։

Նոր գալող եղբայրն ըսավ.— Նստեք մի քիչ հաց ուտենք ու ետե էրթանք։

Իսկ մյուս եղբայրներն ըսին.— Դու էս ձիուց սավայի բան չու-նիս, ինչո՞ւ պտի կերակրես էսքան զորքը։

Նա թե.— Հրամայեցեք ձեր զորքին թող նստին։— Նրանք էլ եկան, նստան։ Բերավ պզտի եղբայրը մե պզտի սինիմ դրավ մեջ-տեղը ու ըսավ՝ սինի բացվի։— Էն սհաթը սինին բացվավ, բիտուուն

ետ ետ գնացին։ Շատ շելնիք էղնելուա շատ կրացվի, քչին՝ քիչ ու մեջը հազարան տեսակ նազ ու նամաթ խմիչք ու ինչ որ աստված լավ բան ուտելիք ստեղծել է կգտնվի։ Կուշտ կերան խմեցին ու ընկան ճանքաւ։

Փոքր եղբայրը ըսավ.— Ես ձեր տուն չեմ գա, ինձի մեկ ուրիշ տեղմ քրեցեք։

Ախպրտինքն էլ հասնելու պես մեկ լավ տունմ քրեցեցին ու ախպորը հանձնեցին։ Իրանք ախպորը տարան իջեցրին էն տունը, իրանք էլ գնացին իրանց տուն։ Մեկ ամիս գնացին-եկան ախպոր քովը, կարոտներն առան ու ըսին.— Եղբար մենք ավղուշի սովոր ենք, էգուց պտի էրթանք, գուքա՞ս հետեներս։

Նա ըսավ.— Ինչի չէ, գուքամ։

Ու ելան առավոտը ձիաններ սարքել տվին, ախպորն էլ ըսին, հեծան ձիանները ու ընկան ճանքաւ։ Մե քիչմ գնացել, չէին գնացել, պզտի ախպերն ըսավ.— Ես մեկ բան եմ մտահան էրել, թողեք որ էրթամ բերեմ։

Նրանք ըսին՝ գնա։ Ետ դարձավ էկավ իրան տուն, սինին պատեն կախած էր, սինուն ըսավ.— Սինի, քեզի ով որ գուքա կը վերցընելու, կ'բռնես մինչև ես գամ,— ըսավ ու գնաց հասավ ախպրտանցը։

Թող էդոնք էրթան ավղուշ, մենք դառնանք թագավորի տունը, թե հարսները ինչ կէնեն։

Թագավորի պզտի տղեն ինչ էկել էր խառնված էին, վազիր նազիրը չէին էկել։ Ավղուշ գնացին թե չէ, էլի էկան հարսների քովը, երկար խորաթա էրին, ժամանակ անցրին, ետև մենձ տեքերկինը ըսավ պզտրկին.— Ելի կերակուր էրա, ուտեն էրթան, քանի մերոնք չեն էկե, թե չէ, հիմա ուրտեղ օր է գուքան։

Պզտի տեքերկինը ըսավ.— Էլ ի՞նչ խառնվինք իրար, էրթանք տեքորս տունը, սինին վեր բերենք, հաց ուտենք ու գանք։

Նրանք էլ ըսին.— Կավ մտքներս գցիր, էրթանք։

Ելան գնացին, նստան քիչ խորաթա էրին, մենձ տեքերկինը պզտրկին ըսավ.— Ե՛լ, սինին բե։

Նա էլ ելավ, որ պատեն կախած սինին վար բերե։ Ձեռը մեկնեց սինին իջեցնելու, ձեռը կպավ սինուց ու ըսավ.— Ես կպա սինուցը։

Նրանք ըսին.— Յարանության վախտը չէ, դեհ, թեզ էրա բե,— ըսին, ու իրան սիրական վազիրը ելավ, օր քաշե բերե, քաշելու պես էն էլ կպավ էնոր պոչեն։ Մենձ տեքերկինը, հերսը ելած, վեր ելավ ու ըսավ։

— Է՛հ, յարանության վախտը չէ,— ըսավ, ու քաշեց վազիրի պոչեն, քաշելու պես էն էլ կպավ վազիրի պոչեն,— ըսավ,— Ծա էլ կպա՛ւ:

Նազիրի սիրտը ցավաց, թե իրան սիրականն էլ կպավ, վեր ելավ տեղեն, ուժով թափ տվեց, թե պրծացնե, նա էլ կպավ նրա պոչեն: Քիչ հտե պառավը եկավ ներս մտավ, տեսավ որ պոչ պոչեն են կպել, ըսավ որ.— Տարի օրը յարանությունեն չկշտացա՞ք, յարանության վախտը չէ, պրծեք, հիմի գուքան:

Նրանք ըսին.— Որ էդպես է, դեհ արի մեզ իրարեց պոկե:

Պառավն էլ հերսը ելած գնաց նազիրի պոչեն քաշեց թե չէ, էն էլ կպավ նազիրի պոչեն, ու էդպես մնացին մի քիչ: Մեկ էլ մեկ հալիվորմ Սիմոն անուռով, թութուն շիբուղը լցրել էր, կրակ շունեք, էդ դռնեն նստավ, որ կրակ ուզե, տեսավ որ բիրադի պոչ պոչի կպած մնացել են, ըսավ.— էս ի՞նչ բան է:

Նրանք էլ թե.— Ա՛յ հալիվոր, արի թափ տուր մեզի մենք պըրծենք, ինչքան օր օսկի գուզես կուտանք:

Սիմոն ամին էլ օսկու թամային հպարտ մոտեցավ պառավի պոչեն քաշեց թե չէ, նա էլ կպավ պառավի պոչին:

Քիչ հետե տղեքը էկան, էրկուսը գնացին իրանց տուն, պզտի տղեն էլ հտ եկավ իրան օթախը, տեսավ որ, ի՞նչ տեսնի, շարվել են իրար ետե: Ձեն շհանեց, նստավ ու պապիրոզը քաշեց, հետե Սիմոն ամուն ըսավ.— Հլա էսոնք սուշ ունեին, դո՛ւ ինչի ես կպել այ հալիվոր:

Նա ըսավ.— Ծա միամիտ էկա թութուն շիբուղիս կրակ ուզեի, մեկ էլ տեսա էսոնք իրար էին կպել, կանչեցին ինձի թե. «Այ հալիվոր ինչ օր գուզես քեզի կուտանք, թաքիլա մեզի պրծացրու իրարուց», ես էլ պառվեն քաշելու պես, կպա պոչեն:

— Որ էդպես է,— ըսավ,— Սինի՛, այս հալիվորին բաց թող էրթա:

էն սհաթը բաց թողեց: Հալիվորին ըսավ թե.— Գնա, Սիմոն ամի:

Թագավորի մենծ տղեքը գնացին, տեսան որ կնանիքը տունը չեն, ըսին.— էն է, գնացել են պզտի տեքոր տունը սարքելու,— ու ելան էկան ախպոր տունը, տեսան որ ախպիրը նստել է պապիրոզ կքաշե, իսկ կնդիքը ու նազիր վազիրը թավտավա կը խաղան:

Ախպորը ըսին.— էս ի՞նչ բան է:

Նա էլ ըսավ.— Տեսեք թե ինչ բան է, էս բանը նորվա չէ, իմ կորածս օրվանեն էս բանը կար ու իմ կորցնելու պատճառն սրանք

էին, որ ես իրանց սրուր դուա չգցեմ: Ուղեցին ինձ սպանել տան, համա էլ աստված իմ կողմես էր, քա՞նի անգամ էս պառավին կաշառք էին տվել ու դրկել, որ իմ կյանքս վերջացնե, համա աստված անմեղի աստվածն է, ինձի ազատեց:

Այստեղ հիօքը եղբայրը բոլոր գլխու անցածը պատմեց ախպրտոցը, թե ինչ են արել խեղճի գլուխը ու ըսավ.— Հիմի դուք գիտեք, ինչպես օր գուզեք դատեցեք:

Նրանք էն սհաթը հրամայեցին հինգ հատ խամ ջորի բերեն, ծառաները գնացին ջորիները բերին, ու ախպորն ըսին.— Հրամայե սինուն, թող էդոնց բաց թողնի օր ջորիքի պոչեն կապենք:

Ու այնպես էլ արին, կապեցին ու բաց թողին: Ջորիքը գնացին սար ու ձոր պտտվան ու իրիկվան մեկ-մեկ շոր քլալեքը պոչերին կպած տուն էկան:

Մենձ ախպրտիքը ըսին.— Դե՛հ, օր այդպես է արի քեզի նշանենք, կարգենք ու նստի թագավոր: Մեր հայրական կայքը քեզ է արժան:

Այնպես էլ արին: Օխտը զօր, օխտը գիշեր հարսնիք արին, կերան խմեցին: Էնոնք հասան իրանց մուրազին, դուք էլ հասնիք ձեր մուրազին:

12. ՂՈՒԼ-ԶԱՂԱ ԵՎ ՆՈՒՌԻ-ԳՅՈՋԱԼԻ

Ժամանակոց կէղնի, լի էղնի մե թագավորմ կէղնի: Էդ թագավորը մենձ կարողութեն կունենա, հըմը մեննակ մե տղեմ կունենա: Էդ տղեն կէղնի տասներհինգ, տասներվեց տարեկան: Անունն էլ Ղուլ-զաղա կէղնի:

Տղեն գելնի մե լավ ձիւմ կը հեծնի, հընկեր տղոց հետ կէրթա մեշեքը ավճուքեն կէնե, իրիկունը դառնա գութա կը տուն:

Օրվանըմ մեկն էլ հընկեր տղեքը բիտտուն տեղ կէրթան, ինքը կը մնա մեննակ: Կը հեծնի ձիւն, կառնե գիլֆիղար թուրը, կէրթա ֆորսի: Էս կողմը կը զարկըվի, էն կողմը կը զարկըվի տեյմօր ցորեկ հեշ բանըմ ձեռքը լի ընկնի: Հերսը գելնի դառնա կը գութա կը տուն:

Ճամփեն կը տեսնի օր քաղքի տղեքը պզի՝ վրա հոլ կը խաղան: Ինքն էլ գիշնի էդոնց հետ հոլ կը խաղա: Խաղցած վախտը մե պառավմ ջուր կը տանի էղե, գութա էտոնց քովը, կուժը վար կը դնե, սեյր կէնե: Մեկ էլ թագավորի տղեն հոլը թապելու պես հոլը կէրթա կը դիպնի էդ խեղճ պառվի կօին ու կուժը կը ջարդե:

Պառավը գուլա, կանիծե էդ տղին, կըսե.— Նուռի-Գյոջալի սերը սիրտդ ընկնի վառիս ու էրիս:

Էդ խոսքը ըսելու պես՝ գիտես թե կրակմ ընկավ էդ տղի սիրտն

¹ Սառույց (Մ. Ք.):

ու սկսեց վառել: Տղեն թողեց հոլն ու ընկերտանցը, հեծավ ձին, էկավ տուն:

Հիքսի օրը հօնավ ինքն իրան ըսավ. «Ես պըտի էրթամ հաշխըրքի հաշխարք ման գամ, էդ նուռի-Գյոզալին գտնիմա:

Տղեն հօնավ կապեց գիլֆիղար թուրը, հեծավ ձին, մե խուրչինմ էլ օսկի առավ, ընկավ ճամփա՝ գնաց: Սարե սար, ձորե ձոր, շուր շուր անցավ, տեղ շմնաց օր ոտքի տակ շըտար: Գնաց մե մենձ մեշիմ մեշ նստավ հաց կուտեր, տեսավ օր մե ջեյրանըմ դեմը կայնաժ է: Զեյրանը տեսնելու պես, գիտես թե սիրտը ճեղքեցին, ջեյրանը մեշը դրին: Հաց բան թողեց ու ձին հեծավ, ընկավ էդ ջեյրանի հետեեն: Զեյրանը գնաց, ինքը հետեեն, ջեյրանը գնաց, ինքը հետեեն, օխտը սար, օխտը ձոր անցան՝ մեկ էլ մե դյուզ տեղմ ջեյրանը գնաց մե քյոշկ ու սարայի մեշ մտավ, դատուն անցավ:

Տղեն գնաց քյոշկ ու սարայի քովը կայնավ, տեսավ օր ո՛չ դուռ ունի, ոչ հերթիկ: Քաշեց հարուր լըտրանոց գիլֆիղար թուրը՝ քյոշկ ու սարային զարկելուն պես մե կողքը կիսեց, թափեց: Նես մտավ տեսավ օր հեշ բան չի էրեւ, մե տեղմ է քցած, մե մենձ նուռմ էլ կողքը դրած: Վերուց նուռը ճեղքեց, տեսավ օր մե լսի կտոր աղջիկմ մեշը քնած է: Աղջկա թուրը պաքելուն պես՝ աղջիկը վեր թռավ:

— Յա՛,— ըսավ,— Ղուլ-զադա ջան, էկե՛ր ես:

— Հա՛,— ըսավ,— էկեր եմ,— ըսավ, ու փաթթելավ աղջկան: Վախտմ անցավ, տղեն սկսեց աղջկան հարց ու փորձ էնել գըլխու էկածը:

Աղջիկն ըսավ,— Ես մե հարուտ բազրկյանի աղջիկ էի, մեր քաղաքի թագավորը իրան տղին գուզեր ընձի, հերս էլ չէր տա: Ինչըդ էղավ, ինչըդ չէղավ, էս հիրեք գլխանի ղովտը էկավ, ընձի փախուց բերեց իստեղ:

Տղեն կըսե.— Հըպը հո՛ւր է էդ ղովտը:

Կըսե.— էդ ղովտը գնացեր է էդ դեմի սարի տակը կոխվ կէնե: Էնտեղ իրեք դե կան, գուզեն օր գան ինձի ձեռքեն խլեն, տանին, չեն կրնա:

Տղեն կըսե.— էդ ի՞նչըդ բան է, օր հիրեք դեւ չեն կրնա էդ ղովտին հաղթի:

Աղջիկը կըսե.— Քա՛, ինչ կըսես, հիրեք գլխանի ղովտ է, ինչքան օր գլխները կը կտրեն, էլի կը սաղնա, շունքի օր էդոր հոգին իրեք հատ ճնճըղուկ է, մե ղութկիմ մեշ դրած այտի վերը թարքի վրա պահել է: Տեյմօր էդ ճնճըղուկների գլխը շկտրեն, էդ ղովտը չի մեռնի:

Տղեն կըսես.— Նուտի-Գյոզալ ջան, դու ի՞նչ գիտես:

Աղջիկը կըսես.— Ես դյաքութենով իմացեր եմ:

— Օր էդպես է, կեցի,— կըսես.— Ես էդոր ղութիկը վար առնիմ, էրթամ էդ ղովտի էլ, էն դեերու էլ գլոխը կտրեմ, գամ քեզի առնիմ էրթամ:

Վար կառնես էդ ղութիկը, դնես կը ծոցը, ձին կը հեծնի, կէրթա էդ ղովտի ու դեերի քովը: Տեսնի կօր, աղջկա ըսածի պես, հիւրեք դէմն ղովտիմ հետ էնպես կոխվ կէնեն, օր սար ու ձոր կը թնդա: Տղեն ինքն իրան կըսես. «Ի՞նչ էնեմ, թե օր հիւրեք դէի կողմն անցնիմ, պըտի ըսեն վախեցավ, թե ղովտի կողմն անցնիմ, պըտի ըսեն լոպպըսցավ՝ լավն էն է էրթամ բարև տամ, վով օր թեզ բարևս առավ, էնոր կողմն անցնիմ»:

Գնաց, բարև տվեց, ղովտը էն սըհաթին բարևն առավ: Անցավ էդ տղեն ղովտի կողմը, ըսավ.

— Դու քիւմ հանգատացի, ես հիւնիմ կովիմ էդոնց հետ: Ղովտը նստավ, տղեն քաշեց թուրը, հընկավ էդ դեերի մեջ, հիւրեքի էլ գլխները կտրեց, հիւսավ էկավ ղովտի կողմը:

Ղովտը մնաց զարմացած: Մտքի մեջը ըսավ. «Էս տղեն հեզուց մեկել օր գիմանա օր ես Նուտի-Գյոզալին փախուցեր եմ, գելնի իմ գեմս կը կովի, լավն էն է՝ հիմիկուց վերջացընեմ»:

Տղա,— կըսես,— ել, կոխվա կոխվ է:

Տղի ուզածն էլ էդ էր, մահանիմ կաշեր: Գելնի տղեն, ախպեր ջան, էս կողմը կը զարկեն, էն կողմը կը զարկեն, մեկ էլ տղեն սամթի կը բերի հարուր լըտրանոց թուրն օր գլխուն շի տա, հիւրեք գլխն էլ մեկեն կը թռնին:

— Այ հա՛յ,— կըսես ղովտը,— իսան օղլի, մեկ էլ զարկ:

Տղեն կըսես.— Մորես մեկ եմ էղե, մեկ կը զարկեմ:

Ու ծոցեն կը հանն ղութիկը, բանա էդ հիւրեք ճնճըղուկի ճտերն էլ կը թոցընես, օր շէղնի թե ղովտը հետև կենա սաղնա: Հետև ձին կը հեծնի, ուրախ, ուրախ կը քշե, գութա Նուտի-Գյոզալի քովը:

— Նուտի-Գյոզալ ջան,— կըսես,— ղովտին էլ, հիւրեք դեերին էլ սըպանեցի, ե՛լ էրթանք:

Գելլին գընկնին ճամփա, կէրթան: Կէրթան, շատն ու քիւր աստված գիտես, մեկ էլ տղեն կը տեսնի օր օխտը ճամփու վրա հիւրեք ղովտ կայներն են, էրթըցող գալողին կայնեցընեն, թալենն կը:

Տղին օր կը տեսնին, ղովտի մեկը մեկելին կըսես.

¹ Հպարտացավ (Մ. Բ.):

— Ա՛յ թալնեւու բան, լսի կտոր աղշիկը հետը: Քեւեք էրթանք, բռնենք, բերենք:

Տղեն տեսնի կ'օր դովտերը դեպի իրան գուքան, ինքը առանց վախենալու, ձին կը քշե դեպի դովտերուն, թուրը կը քաշե ու տուր թե կուտաս: Էդ հ'իրեք դովտին էլ էդտեղ կը սատկեցընե, ճամփորդներին էլ կազատե, աստու անունը կուտա ու գըյնի ճամփա, կէրթա:

Կէրթա, կէրթա կը հասնի իրան հոր քաղաքը: Քանի տարի էր կորեւ էր, հեշ մարդ խապար շէր, թե հ'ո՛ւր էր գնացե: Խապարը կէրթա հորը՝ թե տղեդ էկեր է: Հերը կէրթա տղին էլ, հարսին էլ կառնի գուքա տուն:

Օխտն օր, օխտը գիշեր հարսնիք կէնե, էդոնց կը պսակե:

էնոնք կը հասնին իրանց մուրազին, դուք էլ հասնիք ձեր մուրազին:

Հ'երկնքեն հ'իրեք խնձոր գընկնի, մեկն՝ ըսողին, մեկը՝ լսողին, մեկն էլ՝ ալամ աշխըրթին:

13. ԹԱԳԱՎՈՐԻ ՊԶՏԻ ՏՂԵՆ

Կէղնի, չի էղնի թագավորմ կէղնիւ էս թագավորը կունենա իրեք հատ տղաւ էս տղերքի էրկուսը պսակված կէղնին, մեկն՝ ազապի թագավորը էս իրան պղտի տղին ինչքան գուզե թե պսակե, ինչ կէնե, չի պսակվի:

— Զէ,— կըսե,— ես չեմ պսակվի, տեյմորի,— կըսե,— ես ուրիշ երկիր չէրթամ, ընձի համար գործ չը ճարեմ, փարա, դու վաթ թոփ չենեմ, ընձի համար մարդ չը դառնամ, ես պսակվողը չեմ:

Մեկ օր էլ, էս տղեն, հորը մնաս բարով կըսե ու գելնի գընկնի ճամբաւ Կէրթա՛, կէրթա՛, կէրթա՛, տեյմորի մեկ բարակ ճամբում կը հասնի: Կը տեսնի որ, ահան, ուրիշ վեց մարդ էլ էկել էդ ճամբու գլխը կեցել են:— Բարե ձեզի,— կըսե,— ախպրտիք, ո՛ւր կէրթաք:

— Մենք վեց հոգիս էլ իրար հալալ՝ ախպեր ենք,— կըսեն էս մարդիքը,— մեր երկիրը գործ ու աշխատանք չը կըցանք գտնեինք, քանի գնացինք, ետ գնացինք, տեսանք օր էդպես չի էղնի, մեկ օր էլ խորհուրդ էրինք իրար հետ ու ելանք ընկանք ճամբա, օր ուրիշ աշխատանքի երկիր գտնինք, բալքի մարդ դառնանք:

— Ես էլ ձեզի պես,— կըսե թագավորի տղեն,— արիք ընձի էլ ձեզի հետ ընկեր էրեք, մեկտեղ էրթանք էս ճամբով, տեսնենք հըլա աստված մեզի ի՞նչ դուռ կը բանա:

էս վեց հոգին թագավորի տղի խոսքին անկաջ կէնեն, ընկեր կը

¹ Հարազատ (Մ. Բ.):

վերցնեն իրանց, կէղնին օխտը հոգի ու էդ բարակ ճամբեն բռնեն կէրթան:

Զօր կէրթան, գիշեր կէրթան, տեյմորի կը հասնին մե քաղաքմ: Քաղաք, հըմը կաշեն մեջը հեշ մարդ չը կա: Զարսու, բազար, մեյ-դան, լավ տներ, բաղնիք, դյուքաններ, բազազի դյուքանը իրան սարքովը, ատթարինը, բախալինը իրանց սարքովը, էլ ղազազի դյուքան, մկիտան, ֆուռն, դամրճնոց դյուրկյարխանա, բիրադի լավ, իրանց ղալտի սարքած, հըմը հեշ մեկ դյուքնիմ մեջ էլ մարդ չեն տեսնի:

էս մարդիքը կը զարմանան.— Ախպրտիք,— կըսեն իրարու,— էս ի՞նչըդ տեղ ընկանք, ախըր առանց մարդու էլ քաղաք էղնի: Էս դյուքան, բազար, ամեն բանը կա ու էս մարդ ընչի չը պտի էղնի մե-ջը, չէ՛, էստեղ բանմ կա,— ըսին,— տեսնենք հըլա վերջը ի՞նչ պտի գուա գա:

Ետև խորհուրդ էրին էս մարդիքն իրար հետ, օր էդ գիշերը մեկ տան մեջ քնին, առավոտուն ելնին, լավ ման գան քաղքի մեջը, աշեն, տեսնին հըլը, օղորթ հեշ մարդ չը կա էդտեղ:

Գնացին շարսուից իրանց հըմար հաց, միս, ամեն հարկավո-րություն դյուքաններից թոփ էրին, էկան դյուզ իշան էդ քաղքի թա-գավորի պալատը, լավ կերան, խմեցին ու ետև ամենը քաշվավ, գնաց իրան համար ջուկ օտեմ քնավ:

Առավոտուն ելան աշեցին, որ իրանցեն մեկը պակսել է, մնա-ցել են վեց հոգի: Ելան ընկան էս դին, էն դին, սաղ քաղաքը տակն ու վրա էրին, իրանց ընկերին չը կրցան գտնենի: Ուրիշ մարդու երես էլ հեշ չը տեսան, ու էլի փոր-փոշման ետ էկան իրիկվա դեմ պա-լատը. կերան, խմեցին ու էլի ամեն մեկը գնաց իրան օտեն քնավ:

Առավոտուն ելան աշեցին տեսան, էլի իրանցեն մեկը պակսել է, չը կա, մնացել են հինգ հոգի:

էս անգամիս պալատից քաշվան, գնացին ուրիշ տուն քնան իրիկունը: Առավոտուն ելան տեսան, որ էլի մեկը չը կա, մնացել են չորս հոգի: Ինչորիսա, ամեն գիշեր էս օխտը ընկերեն մեկ հոգի պակսելով, մնաց վերջը մենակ թագավորի տղեն:

էս տղեն էլ, մենակ օր մնաց, ելավ ընկավ քաղքի մեջը:

— Ի՞նչ գուգն էղնի,— ըսավ,— ես պտի իմանամ, թե էս իմ վեց ընկերիս գլխուն ի՞նչ փորձանք էկավ, ի՞նչ էղան էդոնք: Ով գի-տե, էղնի որ էս քաղքի մեջը, հըլթաթ մեկ վիշապ, մեկ դև, յա ուրիշ մե շանավար¹ կա, որ էս իմ ընկերներուս կերավ, ինչ էրավ պար-

¹ Գազան (Մ. Բ.):

պեց, թե չէ, խո երկինք չը քաշեցին, յա գետնի տակը խո շանցան էդոնք:

Շատ ման էկավ, քաղքի մեջ տե՛ղ չը թողեց, աշեց, հեշ բան չը կրցավ գտնի, ո՛չ շանավար, ո՛չ բան, էլի դարձավ ետ էկավ թագավորի պալատը: Ամեն քունջ ու պուճախ, ամեն դուռ բացեց, մտավ թագավորի բարութխանեն, սիլլահի օտեն գտավ, շորս դին ման էկավ, տեղ չը թողեց աշեց, ո՛չ դե գտավ, ո՛չ վիշապ, ո՛չ էլ ուրիշ շանավար:

էս տղի սիրտը շատ ելավ, ինքն իրան շատ նեղացավ, դուռ ելավ քաղքեն, ընկավ ճամբա ու գնաց:

— Ծա պտի էրթամ էս քաղքեն պրծնիմ,— ըսավ,— թե չէ էս դիշեր իմ գլուխս էլ կուտեն:

Խելիմ տեղ գնաց, հասավ մեկ շալիմ քյանար, աշեց տեսավ որ, ի՞նչ տեսնի, մեկ ղոճա վիշապ կլորվել, էդտեղ քնել է:

— Կա չկա,— ըսավ տղեն,— էս վիշապը կերավ իմ ընկերներու, էս քաղքի մարդիկներուն էլ, էլի էս վիշապը կերած կէղնի:

Տղեն կայնավ էստեղ, քիչմ միտք էրավ.— է՛, ի՞նչ էնեմ, ի՞նչ չէնեմ էս վիշապին,— ըսավ ինքն իրան մտքի մեջը, էն սհաթին մտքի մեջեն բանմ անցավ, ետ դարձավ էդտեղեն, վազեց գնաց քաղաքը, մտավ թագավորի բարութխանեն, մեշոքմ գտավ, լիքը բարութ լցեց, շալկեց, բերեց վիշապի քովը վար դրեց, վիշապը հեշ չիմացավ, խորունկ քնել էր, հըլա դիշերը պտի զարթնր, օր գար քաղաք մարդ ուտելու:

Տղեն ետ դարձավ, էլի մեշոքը բարութ լցեց, բերեց վիշապի քովը վար դրեց: Էսպես, տեյմորի իրիկուն կրելով, վիշապի շորս բռնորը բարութը թեշ էրավ: Որ թեշ էրավ պրծավ, ֆիթիմ շինեց, քիչմ հեռու իրան համար էլ փոսըմ փորեց, մտավ մեջն ու կրակը ֆիթիլին տալու բաշդան՝ վիշապը հազար կտոր էղավ, ելավ երկնքի օխտը ղաթն ու կտոր, կտոր վար թափավ: Տղեն մոտեցավ վիշապի պարկած տեղին, տեսավ՝ որ իրան վեց ընկերն էլ էդտեղ վար են թափել, վեցն էլ մեռած, իրեքի կեսերը կար, կեսերն էլ հալել էր փորի մեջը, իրեքի էլ գլխներն էր մնացել:

Թագավորի տղեն արթըլ արխեյինն ընկավ, փառք տվեց ասուն, ետ դառավ էկավ քաղաք, մտավ թագավորի պալատը, թագավորի իրան օտեն ընկավ քնավ:

Սեկ օր, էրկու օր, մեկ ամիս, էրկու ամիս էս տղեն էսպես կեցավ էս քաղքի մեջը: Սաղ վերվերի քաղքի մեջը մենակ ինքն էր,

վիշապմ կար, զաթի էնոր էլ սպանեց պրծալ: Ման գութար, կուտեր, կը խմեր, կը քներ, ուրիշ բան ու գործ չուներ:

Էդքան վախտ օր մարդու երես չը տեսալ էդ տղեն, մեկ թարաֆեն էլ օր պարապությունը շատ զոռեց, շատ զզվալ էդ քաղքեն:

Մեկ օր էլ. «Ջանմ, ըսալ ինքն իրան, ախր էսպես էս քաղքի մեջը մնալով մարդու երես չը տեսնելով ի՞նչ կը դառնա իմ օրս»: Սիրտը շատ նեղացալ, ընկալ խորունկ մտքերու ետե ու էսպես միտք էնելով մտալ թագավորի խառ բախշեն, մոտեցալ մառմառ հավուզին ու ծառի տակը նստալ: Շատ միտք էրալ, քիչ միտք էրալ, շատ ու քիչն աստված գիտե, մեկ էլ տղեն գլուխը վեր վերցուց էն տեսալ, որ իրեք հատ աղունիկ, որտից որ էր թռան էկան էդտեղ հավուզի քովը վար իջան, թեպտրները թափեցին, դարձան իրեք հատ աննման աղջիկներ ու մտան հավուզի մեջը լողցան:

Էս թագավորի տղեն էլ գողտուց մոտեցալ հավուզին, էդոնց մեկի թեպտրները գողցալ դրեց ջերն ու ուռուլով հեռու քաշվալ, գնաց բաղլի մեկ քոշեն ծառի ետեը պահ մտալ ու էնտից ծկլատեց:

Աղջիկները լողցան պրծան, դուռ էկան հավուզեն, էրկուսը իրանց թեպտրները հագան, էլի աղունիկ դարձան, թռան գնացին, մնաց մեկը խեղճ ու շիվար: Էս դին ման էկալ, էն դին ման էկալ. «Թեպտրներս, թեպտրներս» ճվաց, թեպտրը չը գտալ:

— Ա՛յ մարդ, ինս ես, ջինս ես, ով որ ես դուռ արի, թեպտրներս տուր, ես թռնիմ էրթամ:

Տղեն դուռ ելալ ծառի ետեեն, էկալ աղջկա քովը:

— Ես պահեցի թեպտրներդ լողանալուդ վախտը, հուրի աղջիկ, — ըսալ տղեն, — ահան քովս է:

— Դու էդ ի՞նչը սրտի տեր տղա ես, օր էս քաղքի մեջը սաղ ես մնացել: Վիշապը մարդ չը թողեց էստեղ՝ կերալ: Հորս, մորս, ախպրատանցս բիւա կերալ: Ես էս քաղքի թագավորի աղջիկն եմ, էն էրկու թռնող աղունիկներն էլ իմ քուրերս են: Մենք իրեք քուր ենք, վիշապի ահուց էսպես աղունիկի կերպ մտանք դուռ ընկանք: Էս ի՞նչը բան է, օր վիշապը քեզի չը կերալ:

— Վիշապին հազար կտոր էրի, երկնքի օխտը դաթը հանեցի: Թագավորի աղջիկ, մենք օր էս քաղաքը էկանք օխտը ընկեր էինք, վեց ընկերիս կերալ, հըմը ընծի աստված ազատեց, հիմի էլ ո՛չ վիշապ կա, ո՛չ բան, սաղ քաղքի դուլվաթը մեզի է մնացել, թագավորի աղջիկ, արի կէղնի ընծի առ, էս մալ ու դուլվաթը վերցնենք էրթանք: Հորս երկիրը, իմ հերս էլ թագավոր է:

Աղջիկը ինքն իրան միտք էրալ, միտք էրալ:

— Կա՛մ, — ըսավ, — գուքամ, դե հիմի բեր աղունիկի թեպուր-
ներս էստեղ աչքիս առաջը վառե, օր շէղնի թե, նեղենալուս թոնիմ
էրթամ:

Տղեն ու աղջիկը աղունիկի թեպուրները բռնեցին էդտեղ վա-
ռեցին: Աղջիկը միամտավ, պրծավ, ելան գնացին թագավորի պա-
լատը, իրանց համար տուն ու տեղ էղան, էդտեղ կեցան:

Քանիմ վախտ օր կեցան, ելան մեկ օր էլ էդ քաղքի միջեն ինչ
որ կըրցան՝ մալ, դուլվաթ թոփ էրին, ընկան ճամբա, գնացին տղի
հոր երկիրը:

Ջօր գնացին, գիշեր գնացին, տեյմորի հասան տղի քաղաքը:
Մեկ էլ թագավորին մուժտա տարան թե.

— Թագավորն ապրած կենա, աչքդ լուս, — ըսին, — տղեդ էկավ,
մե հուրի աղջիկ ու մալ, դուլվաթն էլ հետը բերեց:

Թագավորը քեֆ-քեֆ էղավ, ելավ իրան ձիավորներովը գնաց
տղի ու հարսի դեմը, առավ էկավ քաղաք, հարսնիք էրավ, պսակեց
ու հասցուց իրանց մուրազին:

14. ԲԱԽՏԱՎՈՐ ՏՂԱ

Մեկ գեղեն իրեք հատ անդառնալով տղա իրար հետ խորհուրդ կենեն, օր էրթան դարիր-դուրբաթ¹ աշխարհք դատում ու աշխատանք էնելու, օր ինչ է, բերեն իրանց քյուֆլաթը² պահեն:

Օրվա մեկը էդ տղեքը ոտ ու ձեռն դալիմցրին, մեկ քիչ ճամբու պաշար դրին տավարճուղները, կապին շալակները, իրանց հորն ու մորը ձեռք պագեցին, օրհնենքներն առան ու աստված հիշելով ճամբա ընկան գնացին:

Գնացին, գնացին, շատ ու քիչն աստված գիտե, գնացին հասան թագավորի երկիրը: Տունը քանդվի, երկիր մի՛ ըսե, մեկ աշխարհք ըսա, ոչ ծերը կա, ոչ գլուխը, էնքան օր մենծ էր:

Էդ խեղճերը, իրանք դարիր մարդիք, դուռ-երդիկ չիտեն, ոչ էլ մարդի կը ճանչնան: Իրիկվա մութն օր ընկավ, մղրըրը գետինն առավ, ըտոնք դռն հըլա մուլըրած հավի պես մնացել էին բազարի մեջ կայնած, չիտեին թե ուր էրթան: Չէ՛, չէ՛, մեկ քիչ երեսները պնդելով, ըստուց-ընտուց հարցնելով գնացին մեկ խանդ³ տուն: Գիշերը լավով-գեշով էդ տեղ անցուցին, մինչև օր բարի լուար բացվավ (բացվի ամենիդ վրեն), ելան գնացին օր իրանց հըմաք աշխատելու գործ գտնեն:

¹ Օտար (Մ. Բ.):

² Ընտանիք (Մ. Բ.):

³ Քարվանսարա (Մ. Բ.):

Էսքոզ-էնքոզ ընկնելով, գլուխը քարին, քարը գլխուն տալով ամենն իրան հըմար մեկ գործ ճարեց ու սկսեցին բանել, աշխատել: Մինչև իրիկուն կը բանեին, իրիկուն օր կէղնեի, գութալին իրար գլխու թոփ կէղնեին, աստված իրան առատ ողորմությունեն ինչ օր տվել էր, ախպոր պես իրար հետ կուտեին ու փառք տալով կը պառկեին քնելու:

Էսպես անցավ մեկ օր, հինգ օր, թե ինչքան աստված գիտե, մեկ օր իրեքն էլ պարապ էին մնացել: Միտք էրին օր էդ օրը էրթան իրանց հըմար քաղքի մեջը ման գալու, օր տեսնին թե աշխարհք ինչ կա չկա...:

Երբոր մեկ պատի տակ կայնած իրանց հըմար կը խոսեին, (սատանոք էդ օրն էլ թագավորը թապտիր ղըլըղ—ծպտյալ ման գութար) ընկերոջ մեկը խոսքի մեջ ըսավ,— էրեհկ թե, թագավորն աղջիկն ընծի տար, իրան փեսա էղնեի ու յավա՛շ, յավա՛շ մալ-գոզլաթն ուտեի:

Մեկել ընկերն էլ ըսավ,— Ես թագավորի աղջիկը չեմ ուզե, թող ընծի մեկ կոտ օսկի տար, հերիք էր, ես ընծի կը կառավարեցնեի:

Հըմը էն վերջի ընկերն էլ ըսավ թե,— Ես ոչ թագավորի աղջիկը գութեմ, ոչ էլ ընտուր կոտըմ օսկին... ես իմ ղսմաթս էն թագավորաց-թագավորեն գութեմ, օր ձեռի վրա ձեռ չկա:

Էս տղոց խոսած խոսքերը, ման գալու վախտը, թագավորը բոլորը լսել էր: Տուն օր դարձան, վաղիրին ըսավ թե,— Այսինչ տեղը, էն իրեք տղեքն օր իրար հետ կը խոսեին, թեզ գնա՛ կանչե:

Վաղիրն էր, էն սհաթին թռավ գնաց, մեկ աչք խփել-բանալու շափ շանցած, տղոցը բերեց կայնեցուց թագավորի առաջը:

Թագավորը հարցուց թե,— Դուք պատի տակ կայնած վախտերդ ի՞նչ կը խոսեիր:

Առաջ վախեցան ու ինքյար էրին թե,— Մենք ղարիբ մարդիք ենք, բան չէինք խոսա:

Երբոր թագավորը միամտցուց թե,— Միք վախենա, ընձեն ձեզի ոչ մեկ զավալ չի հասնի, դուք արխեին եղեք,— էդ խոսքերեն տղոց մեկը սիրտ առավ ու ըսավ,— Թագավորն ապրած կենա, ես ըսի թե, թագավորն աղջիկն ընծի տար, իրան փեսա էղնեի ու յավա՛շ, յավա՛շ մալ-գոզլաթն ուտեի:— Մեկել ընկերն էլ ըստուր հետեավ,— Ես էլ ըսի թե, թագավորի աղջիկը չեմ ուզե, թող ընծի մեկ կոտ օսկի տար, հերիք էր, ես իմ գլուխս կը պտտեի:

Վերջի ընկերն էլ ըսավ,— Ես էլ, տե՛ր թագավոր, ըսի թե, ո՛չ թագավորի աղջիկը գութեմ, ո՛չ էլ ընտուր օսկին... Թե, իմ ղըս-

մաթս էն թագավորաց թագավորեն գուզեմ, որ ձեռի վրա ձեռ չկա: Էս ետի խոսքի վրա թագավորը տարավ բերեց, խոսողի բերնին էնպես մեկ խոտտեի սիլլա զարկեց, օր օխտն ակռեն մեկեն թափավ փորն ու ըսավ,— դե՛ թող հիմի քու թագավորաց թագավորդ քեզի ղսմաթ տա:

Հտուց ետև աղջիկ ուզողին՝ աղջիկը տվեց, օսկի ուզողին՝ օսկին ու ճամբու դրեց:

Ծրբոր էդ էրկու ընկերն հազրվան իրանց երկիրն էրթալու, աղջիկ առնող տղեն ըսավ,— Ախր մենք իրար հետ բռնեերով աղ ու հաց ենք կերել, մեր էն մեկել ընկերին, աստված ինչըղ ղաբուվ կենե, օր թողնենք ըստեղ խեղճ ու աղքատ, ու մենք ըսման փառքի հասած էրթանք մեր տները: Գնա ընտուր էլ կանչե, բուռմ օսկի ես կուտամ, բուռմ էլ դու տուր, հետներս կառնենք կը տանինք:

Ընկերող խոսքը լսեց, գնաց մեկել ընկերին էլ գտավ, անուշ խոսքերով սիրտը շահեց, հետն առավ էկավ ու աստծու անունը հիշելով, ճամբա ընկան դըպա իրանց երկիրը:

Գինով մարդու քեֆն ինչպես օր կը թողնի ու խելքը գլուխը գալով ինքն իրան էրածից կը փոշմնի, էնպես էլ էս թագավորն էղավ: Ինքն իրան կըսեր. «Սոս էս ինչ էրի... աղջիկս տվի անտես-անճառանչ մեկ խեղճ ու աղքատ տղի, օսկիքս էլ մեկել ընկերողը բաշխեցի... տե՛ր աստված դու փոշմնություն չտաս ընձի»:

Թագավոր էր, խո իրան խոսքը չէր՝ սըտի: Մեկ անգամ խոսքը օր բերնեն դուռ ելավ՝ ըսածը ըսած էր, կտրածը կտրած:

Հըմը ինչքան օր չէղնի ծնողաց գութ էր, աղջիկն օր ճամբու դրեց, դուրքին առավ ելավ բանձը այվանը ու դըպա աղջկան կաշեր, օր տեսնի թե որ կողմը կը տանին: Տեսավ, որ ինքը իրեք հոգի է ճամբա գցել, հըմը հիմի ըտոնք շորս են:

Մեկ ձիավոր կանչեց ու թանբահ էրավ թե,— Կէրթաս էդ ճամբուց էրթըցողների ետևեն կը հասնիս, ամենից վերջի մարդը, ով որ էլ էղնի, գլուխը կտրես ու ետ գութաս:

(Էդ ժամանակ թագավորի փեսացուն ձիու գյամը տվել էր էն խեղճ տղին թե,— Դուռն ձին քաշելով առաջ գնացեք, մինչև որ ես գութամ ձեր ետևեն կը հասնիմ,— ու ինքը ետ էր ընկել հարկավոր գործի հըմար):

Ձիավորը աչքերը արուն կոխած, արալթափալ էկավ ըտոնց մոտեցավ ու առանց խոսելու հետ ընկած մարդու գլուխը կտրեց ու զարձավ գնաց:

Էդ օրը իրիկունը գնացին հասան մեկ գեղ, աղքատի մեկի տու-

նը դռնախ էղան: Հըմը ձախորդութիւնը օր գա՝ մեկ անգամ իրար հետեւ գութա: Օսկիքը ստացող տղեն էլ, ճամբեն էր մըսել, թե ինչ է, էն էլ էդ գիշեր աղքատ պառավի տունը մեռավ: Մնացին մենակ թագավորի աղջիկն ու շամար ուտող տղեն:

Առավոտն օր լուացավ, ելան, աստված հիշեցին ու ճամբա ընկան:

Շատ ու քիչն աստված գիտե, իրիկունը գնացին հասան մեկ անվերի սարի գլուխ, որտեղ ճամբորդների հըմար մեկ խան կար շինած:

Տղեն ձիուց թռավ իջավ, ներս գնաց խանի տիրոջն մեկ տեղ ուղնց, որ գիշերը մնան:

— Խանի տերն ըսավ.— Տեղ չունիմ, օտեքս բիրադի բռնրված են:

Տղեն շատ օր խնդրեց, աղաչեց, (ընտել մեկ վնասակար դարտակ օտա կար, օր գիշերը մեջը մնացողը, անհնար էր, օր սաղ դուս գար, անպատճառ կը մեռնէր) խանի տերը ճարահատյալ էդ օտեն տվեց ըստնց, օր գնացին մեջը տեղավորան:

Գիշերը շատ էր անցել թե քիչ, մեկ էլ հանկարծ տեսան օր, դուռը ինքն իրան բացվավ ու մեկ զարզանդով անծանոթ մարդ ներս մտնելով, մեկ բալնիք երկնցուց դըպա էդ տղին ու ըսավ.— Քու ամանաթդ շա՛տ պտի պահեմ, ա՛ռ, որ ես էլ մեկ քիչ դինջանամ:

Ու կորավ, անհայտացավ:

Էս անցքի վրա, էդ խեղճերը մեկ քիչ ժամանակ շփոթված մնուցին, հըմը տղեն, էլի տղամարդ էր, շատ ու քիչ խելք ունէր: Ելավ էսքով-էնքով ընկավ, տեսավ օր մեկ փակած դուռ կա: Էդ ձեռի բալնիքով բացեց, տեսավ օր, ի՞նչ տեսնի, մեկ քովը ակնունանք, մեկել քովը օսկի, արծաթ, մալ-մալալ չորս կողմը թեճ տված են: Էս օր տեսավ, էլ ձեն չհանեց, ուսուլով էկավ ու թագավորի աղջկան պատմեց թե՛ հալ-հավալ ըսման բան կա, հիմի ի՞նչըղ էնենք:

Ինչքան օր չէղնի, թագավորի աղջիկը շեն տնից ելած էր, իրան գյորա խելք կունենար:

Տղին ըսավ.— Գնա՛ տիրոջն հարցրու թե, էս խանը չի՞ ծախե, երբոր ծախելու էղավ, ինչ որ գուզե, տո՛ւր, ու ա՛ռ:

Տղեն գնաց խանի տիրոջ քովը, հարցուց իմացավ, օր կը ծախե: Տիրոջ հետ բազար էրավ ու խանը ծախու առավ:

Էդտեղ ինչքան որ մարդ կար, առավոտը բիրադնին դուս էրավ, մնացին մենակ ինքն ու թագավորի աղջիկը:

Աղջիկը ըսավ թե.— Խանը քանդել տուր ու տեղը իմ հորս սա-

բայնհրու պես սարայներ շինել տուր, էնպես օր, իրարուց հեշ մեկ բանով չը ջոկնվին:

Տղեն էդպես էլ էրավ: Հըմը քովը մեկ խեյրաթլամա¹ էլ շինել տվեց էդ թագավորի անունով, որ գնացող էկող աղքատ ճամբորդները կառավարվին: Էս բանի ձենը աշխարհք տարածվավ, շող էդավ, մինչև անգամ թագավորի անկաջն ընկավ:

Մեկ օր թագավորն իրան վազիրին ըսավ.— էս ի՞նչ բան է, ես էդպես խեյրաթլամա շինած չունիմ, հըլա էսօր արի էրթանք տեսնինք ու գանք:

Թագավորն ու վազիրը աղքատի շորեր հագան, ելան ճամբա ընկան, գնացին հասան էդտեղ: (Հըմը թագավորի աղջիկը հորն ու վազիրին պատահանից տեսել ճանչցել էր):

Աղջիկը տղին ըսավ.— էս նոր էկող էրկու աղքատները իմ հերս ու իրան վազիրն են, գնա դոնախ էրա բեր վերև, մի՛ թողնի էրթան խեյրաթլամեն, հըմա չէղնի թե ճանշվորություն տաս:

Տղեն էն սհաթին նարտիվաններեն արալթափալ ցած իջավ, գնաց ընտոնց քովն ու քաղաքավարի դոնախ էրավ վերև՝ իրանց տունը: Ինքն առաջներն ընկած, ամեն մեկին տարավ իրան լայեղ տեղը: Թագավորի աղջիկն էլ, յանի թե չէր ճանշնա, էկավ բարովեց ու գնաց իրան օտեն:

Անցավ մեկ բանի օր, թագավորն ու վազիրն ամեն բանի վրա զարմանք էին առել (էդ օրերը թագավորի աղջիկը շորերը փոխել, տղամարդի շոր էր հագել²): Իրանց աչքերով կը տեսնեին, օր էս օտեքն էլ, ամեն բանն էլ իրանց ունեցածի պես են, էս հաց ու ջուր բերող, կերակրող մարդու աչքերն էլ մե քիչ նման են թագավորի աղջկա աչքերին... հըմը ի՞նչ կէնես օր էսիկ տղամարդ է, օղլուշաղ չէ: Էս պատճառով իրանք էլ էին մնացել մոլորած, ոչ իրարու բան կըսեին, ոչ էլ կիշխընային տան տիրոջն ըան հարցնել, օր ընտոնց հունքն ու բունքը իմանան:

Թագավորի աղջիկը տեսավ, օր հերը շատ միտք կէնե ու ռավուշը հեշ չի բացվի, ցավաց հոր վրա: Մեկ օր էլ շորերը փոխեց, իրան առաջվա կնիկարմատի շորերն հագավ, հոր ու վազիրի համար հաց տարավ:

Հերը հրոր աղջկան տեսավ, ճանչցավ, էն սհաթին տեղից վեր թռավ ու փաթթվավ աղջկա վիզը, լաց էդավ, հրեսը կը պագեր ու էլ չէր ուզե թե գրկեն բաց թողնի: Վազիրը խո, սառած մարդու պես

¹ Աղքատանոց (Մ. Բ.):

² Բացատրությունը պատմողին է (Մ. Կ.):

պելացել մնացել էր ու բերնին գողի քար դիպած մարդու պես չէր խոսա:

Վերջապես, երբոր հաց կերան պրծան, վաչ էն ուտելուն որ կերան, հացը իրանց կերավ, քան թե իրանք հացին... Թագավորը ամեն բան տեղբետեղ մեկ մեկ հարցուց իմացավ, ինչ օր իրանց տնին ոտ դուռ դրած օրեն անցել էր:

Թագավորը օր իրան խոսքը վերջացուց, տղեն առաջ էկավ ու ըսավ.— Թագավորն ապրած կենա, ամեն բան աղջկանեղ հարցուցիր, իմացար, ես քեզենն մեկ խնդիրք ունիմ... Աղջիկդ քու տնեն ինչպես օր աղջիկ դուլիս դուռ է էկել, էն օրեն մինչև էսօր, մենք իրար հետ քուր ու ախպոր պես ենք մնացել, նա իմ բերնիս սրբությունն է եղել: Էստից ետե էլի իրավունքը քուկդ է, մեր գլխու տերը դու ես, ինչպես որ գուդես՝ էնպես հրամայե, մենք հնազանդ ենք ու քու հրամաններուդ հազր կայնած:

Շրջ տղեն խոսքը դրռ չէր վերջացրել, օր Թագավորն ըսավ.— Ես կը տեսնիմ օր աստծու մատը էս բանի մեջն է, ինչ էլ օր ըսենք դարտակ բան է: Երբոր Թագավորաց Թագավորը, օր ձեռի վրա ձեռ չկա, էսպես է արժան տեսել ու տնօրինել, ես էլ ի՞նչ կարող եմ ըսել: Թո՛ղ աստված ձեզի օրհնե, զնացեք մուրազներիդ հասեք:

Ընտուց ետե քառասուն դօր, քառասուն գիշեր հարսնիք էրին, ձեզանով անուշ, կերան խմեցին:

Ընտոնք հասան իրանց մուրազին, դուք էլ հասնիք ձեր մուրազին:

15. ԹԱԳԱՎՈՐԻ ԵՐԵՔ ՏՂԱՆԵՐԸ

Կէղնի շի էղնի մե թագավորմ կէղնի: Էդ թագավորը կունենա իրեք տղա: Իրան մահվան մոտիկ, կտակ կէնե՝ մենծին թուրն, միջնակին լավ ակմ, պզտկին էլ թանգ գնանոց ակմ: Էս էրկու ակն էլ իրեն ձեռքովը դնե կը խաղնան մեռհրե կը: Իրան մահվանեն ետե խաղնի դուռը կը բանան օր ակերը շկա: Մեկ ախպերը մեկեկին կըսե՝ դու ես գողցե, մեկելը էսօր կըսե՝ դու ես գողցե, իրար հետ հակառակին կը: Բանը կը հասնի գանդըտի:

Իրեք ախպերը իրար հետ կէրթան մե ուրիշ թագավորի քով գանգատ: Ծամփուն մեջ, էրթցած տեղը ախպրներուն մեկը կըսե.— Էստից դավա է անցի:

Մեկել ախպերը կըսե.— Էդ դավի օրթալի առկեն կոտրած է էղե: Երրորդն էլ կըսե.— Մե աշքն էլ քոռ է էղե:

Դավի տերը ռաստ գուքա, էսոնց հարցնե կը, թե. «Իմ դավես տեսե՞ր եք»: Էստից

Մեկը կըսե.— Քու դավիդ աշքը քո՞ռ էր:

Մեկելն էլ կըսե.— Օրթալի առկեն ընկա՞ծ էր:

Դավի տերը կըսե.— Հա՛, ըսել է դուք եք իմ դավի գողը, օր քոդես ամեն բան դիտեք: Տվեք, իմ դավես:

Ախպոր մեկը կըսե.— Վո՞վ պըտի էղնի էդոր դավի գողը:

Մեկել ախպերը կըսե թե.— Վով է օրա, բոյը կարճ է:

Մեկելն էլ կըսե թե.— Ինքը քյոսա է:

Մեկել ախպերն էլ կըսեն թե.— Անունն էլ Մուսա է:

Դավի տերը էդոնց յախեն կը բռնեն, թե.— Իմ դավիս յա գուք եք գողցել, յա ձեր ընկերը, օր էսպես տեղյակ գիտեք:

Բռնել կը յախաններն տանի կը թագավորի քովը դանդառ:

Թագավորը կը հրամայէ օր, էրթան բազար, ինքը կարճ, երեսը քյոսա, անունը Մուսա մարդմ գտնին, դավան առնին տան տիրոջը: Էդպես էլ կէրթան, էդպես մարդմ կը գտնին, ինքը ղըսա¹, երեսը քյոսա, անունը Մուսա, բռնեն կը յախան, գողին տանին կը թագավորի քովը:

Քյոսան բերն դավին կուտա էդոնց, հոգին կազատե:

Գուքան թագավորին կըսեն, թե էն թավուր մարդմ գտան, դավեն առան տվին տիրոջը:

Թագավորը մաթ կտրած կը մնա, հարցնել կը էդ տղոցը, թե.— Դուք ինչն² իմացաք, թե գողը էդ մարդն է, կամ ինչն² իմացաք օր էդտից դավա է անցել, յա դավի ակոռն ընկած է, աչքը քոռ է:

Մեկն ըսեց.— Աչքը քոռ էղնելը էնտից իմացանք, օր ճամփոռ մե կողմեն արծեր զնացել էր:

— Ինչն² իմացաք օր ակոռն ընկած է:

Կըսեն.— Էնտից իմացանք օր ընկած ակոռի խոտը մնացել է, մեկելը արծեր է:

— Է³, քյոսա էղնելը ինչն² իմացաք,— հարցնել կը թագավորը:

— Էդիկ մեր իմաստութենը մեզի իմացուց:

Թագավորը շատ ուրախացավ օր էդպես իմաստուն տղեք էկեր են քովը, էլ չը հարցուց, թե ինչի⁴ են էկել:

Իրան մարդոցը հրամայեց օր տանին հաց ուտեցնեն: Մարդոց թամպա էրավ, օր դռան հետեւը պահ մտնին, անկաջ էնեն, թե ի⁵նչ կը խոսին իրան՝ թագավորի մասին:

Մենձ ախպերը ըսավ թե.— Տղեք, էս հացեն մեռելի ֆոտ գուքա:

Միջնակ ախպերը ըսավ թե.— Մսեն էլ շան ֆոտ գուքա:

Պղտի ախպերն էլ ըսավ.— Ինքն էլ բոզի տղա է, ինչ պտի էղնի:

Մարդիկը զնացին թագավորին պատմեցին, ինչ օր իմացել էին:

Թագավորը հրամայեց, օր էրթան իմանան, թե հացը որ գեղեն է էկել, որ արտեն է քաղվել:

Գնացին էն գեղը, էն արտեն օր էդ հացը բերել էին, իմացան օր էդ արտի մեջը մե մարդմ են սպանել ու թաղել: Գուքան գիմացը-

¹ Դարձ (Մ. Բ.):

նեն թագավորին, օր ղորթ, էդ արտի մեջը մեռած է թաղած էղն:
Թագավորը կըսե.— Գնացեք իմացեք, թե էն օշխարը ուրդից է
քերած:

Կէրթան օշխարի տիրոջը կը գտնին, գիմանան օր էդ օշխարը
գառ իբջան մերը մեռած է էղն, շան լակոտի հետ շան ծիծ է ծըծն:

Էդիկ էլ օր գնացին թագավորին ըսին, թագավորը թուր կապեց,
գնաց մորը վրա, թուրը քաշեց թե.— Քեզի պիտի սըպանեմ, ղորթն
ըսա՝ ես ո՞ւմից եմ էղն:

Մերը վախեցավ տղեցին, ըսեց թե.— Քու հերդ կռիւ էր գնացե,
էս ինչ մեծավորը էկավ կռիւն, քեզի էն մեծավորն եմ առն:

Նդ դառցավ թագավորը էկավ իրա թախտը նստավ, շատ ուրա-
խացավ, օր էսպես իմաստուն տղեք իրեն պատահեիր են:

էքսի օրը թագավորը ըսավ օր էրթա պտի ավղուշի: Նլավ շատ
ձիավորներով, էդ տղեքը հետը գնացին ավի:

Ման գալով, ման գալով գնացին մե էնպես տեղմ դուշ էղան,
օր նյա ջուր կար, նյա ծառ: Մութը ընկավ, շատըրները զարկին, նըս-
տան: Թագավորի շատըրը զորքի շատըրն է կես վերստ հեռու զար-
կին, էս տղոց շատըրներն էլ էդ շատըրի կողքերը, իրարմենն քիշմ
հեռու:

Թագավորը ըսավ էս տղոցը թե.— էս գիշեր ամեն մեկդ իրեք
սհաթ ղարաուլ պիտի քաշեք:

Մենձ ախպերը իրեք սահաթ ղարաուլ քաշեց, գնաց միջնակ
ախպորը ձեն տվեց, թե.— Նլ, քու սըրեդ է, դու ղարաուլութեն քաշն:

էնիկ էլ իրեք սահաթ բաքլայեց, գնաց պղտի ախպորը ձեն
տվեց:

Պղտի ախպերը ղարաուլ քաշած տեղը մտածեց թե. «Թագավո-
րի զլոխը ինչ պիտի գա» ըսավ. «Օ, մեծ փորձութեն պտի գա», ու
գնաց շատըրի հետեի կողմը, տեսավ օր մե ահագին վիշապմ էկեր
է օր շատըրը պիտի փաթթե, թագավորին վնասե. թուրը քաշեց, զար-
կեց վիշապին, մեջն էրկու կտոր էրավ: Նտե էլի միտք էրավ օր,
ինքն օր տեյմոր էդ իրեք սահաթը խոսի, ամենքին շատ վնաս կը
պատահի, արնոտ թուրը ձեռքը մտավ թագավորի շատըրը: Բիրտան,
թուրը սըրած տեղը, թագավորը աչքը բացեց տեսավ, թուրը ձեռքը
սըրե կը, իմացավ թե իրան սըպանե պտի:

Հարցուց թե.— Որդի,— ես քեզի ի՞նչ եմ էրն, օր դու ինձի սը-
պանել գուզես:

Տղան ձեն չը հանեց: Թագավորը դրսի ղարաուլներուն կանչեց,
ըսավ.— Տարեք էսոր դրեք նարախտ:

Թագավորը ինքն իրան միտք էր ավ, թե. «Ահկյար էսոր մեկնն իմեկ սպանել տամ, ախպրութիբը իմաստուն մարդիկ են, ինձի վրա դատ կը բանան, յավաշ, իրանցեն վճիռքը առնիմ, իրենց ախպորը իրենց վճռովը սըպաննիմ»:

Կանչեց մենձ ախպորը, ըսավ.— Մե ծառամ օր իրան աղային վրա սուր հանե, էնոր պատիժը ի՞նչ կը վճռես:

— Արժան է էնոր կաշին քերթես, գյոքսինը կոնակը գցել, կոնակինը գյոքսին, էղպես սըպանես:

— Արժան է,— հարցնե կը թագավորը:

— Արժան է,— կըսե տղեն:

Թագավորը կրկին կը հարցնե.— Արժան է:

— Արժան է,— կըսե տղեն:

Վրա իրեք անգամ էլ հարցնե կը.— Արժան է:

Վրա իրեք անգամին օր հարցնե կը, թագավորի տղեն մտածե կը թե՝ չէղնի՞ թե ախպերը բանմ էրած ըլլի, կաշե օր ախպերը չի էրեա, միտքը կը բացվի, կըսե.

— Թագավոր,— կըսե,— քեզի պես, թագավորի պես մեկը, որսի էր հելե, էնպես մե տեղ ընկավ, օր նյա՛ ջուր կը գտնվիր, նյա ծառ կը գտնվիր, քարափներու միջը ընկավ մնաց: Շատ ծառվըցավ, իրեն մարդոցը ըսավ թե. «Շատ ծառավ եմ, փնտոք ինձի համար ջուր գտեք»: Մարդիկը գնացին որ յան զարնըլան, չը կըցան ջուր գտնին: Գիշերը առանց ջուր խմելու թագավորը մնաց տոր լուս: Լուսը բացվավ, արեգակը զարկեց, ինքը հելավ, մե սիրելի թու՝ թակմ ունե, օր միշտ իրան ձեռացը վրա ման կածե, էնով կը մխի՝ թարվիր, առավ ձեռացը վրա, գնաց իրեն համար ջուր գտնելու: Ման էկավ, էկավ, տեսավ օր մե ղայալըղեմ մե ջուրմ կաթե կը: Գնաց մոտիկ, իրան օսկի թասը հանեց, էղոր տակը բռնեց, կաթ-կաթ լցվավ թասը, ուղեցավ խմել, թութակը թևով զարկեց՝ թափեց, չը թողեց խմելու: Թութակ,— ըսավ թագավորը,— էս ի՞նչ վնաս ինձի տվիր. կրկին բռնեց թասը էն կաթիլի տակը, լցվելու մոտիկ էր, էլի թութակը թևը բացեց, զարկեց թափեց: Թագավորի հերսը ելավ, թութակի գլոխը զարկեց կտրեց, ելավ քարափեն վեր, օր էղոր գյոգան գտնի, էղու ջրեն խմե: Հելավ, տեսավ օր մե ահագին վիշապմ էղտեղ սատկեր է, էղոր եղն է գուքա քարափեն կաթե կը: Թագավորը ձեռները զարնե կը ծնկներուն թե. «Վա՛յ թութակ դու չթողիր օր ես խմի մեռնեի, ես քեզի սըպանեցի»:

Ետե դառնա թագավորին կըսե.— Թագավոր, եթե դու էլ առանց

քննության քու ծառայիդ վնասնս, հետև էնոր ցավը քու սրտեդ չի հ'ելնի:

— Շնորհակալ եմ,— կըսե թագավորը,— գնա հ'ըռահաթե, ես էլ քիչմ հ'ըռահաթիմ:

Թագավորը քիչմ ֆառայցավ, գլոխը դրեց բարձին, քիչմ քնավ: Զարթավ, ըսավ.— Վայ, էնիկ իմ վրա սուր քաշե,— կանչեցեք,— կըսե,— միջնակ ախպորը:

Կանչեցին, թագավորն ըսավ.— Մե ծառամ օր իրեն աղային սուր քաշե սըպանելու, էնոր պատիժը ի՞նչ է:

— Մաս-մաս կտրտել, էնպես կյանքը վերջացնել, թագավո՛ր,— ըսավ տղեն:

— Արժա՞ն է էդպես տղային, էդպես սըպանել:

— Արժան է,— կըսե տղեն:

— Արժա՞ն է,— հարցընե կը իրեք անգամ:

Թագավորի տղեն կասկածի գընկնի, թե. «Զըլլի՞ իմ ախպորս համար ըլլի էդ վճիռքը»: Կաշե օր ախպերը չկա, կըսե.

— Թագավոր, մե առակմ միտքս ընկավ, էդիկ պատմեմ, ետև վճիռը տամ:

— Ըսա,— կըսե,— ըսա իմանամ:

Կըսե.— Թագավորի մեկը ունեի մե սիրելի բյուբյուլմ: Իրեն խաս բախշան նստած վախտը, բյուբյուլը հա կը թռնիր էս ծնկին, հա կը թռնիր ումուզին, հետը կը խաղար: Հանկարծ բյուբյուլը իրեն ծնկան վրային թռավ գնաց ծառենրուն մեջը, ետ դարձավ էկավ նորեն թագավորի ծնկին իջավ: Թագավորը հարցուց.— Ո՛ւր գնացիր, բյուբյուլ:

Բյուբյուլը ըսավ.— Քեռիս էկեր է, իրեն տղեն պիտի կարգե, ինձի հարսնիք կը կանչե, ինձի ըսավ. «Գնա թագավորեն իզին առ, օր քեզի հարսնիք տանիմ»:

— Է՛, բյուբյուլ, հարսնիք օր էրթաս, ինձի ի՞նչ փեշքաշ պիտի բերես:

— Քեռիս ինչ օր տվեց, էնիկ կը բերեմ քեզի փեշքաշ:

— Գնա, իզին է,— ըսավ թագավորը: Գնաց քեֆ էրավ, ետ դարձավ:

Էկավ քեռուն ըսավ.— Թագավորիս ի՞նչ պիտի տա փեշքաշ:

Ըսավ.— Իսի իրեք կուտը տանիս կը թագավորիդ փեշքաշ, անմահական խնձորի կտնեի են: Եփոր քեզի կը հարցնե, թե էս կուտը ի՞նչ պիտի էնե, ըսա՛ իրեքն էլ թող տնկե, իրեք խնձորի ծառ կ'էղնի,

մեկ-մեկ հատ խնձոր կուտան, չը պիտի թողնին օր գետին ընկնի, օր քաղեն ուտեն՝ շահելնան կը:

Էկավ բյուրյուրը իջավ թագավորի ծնկին: Բարով բյուրյուրըս,— ըսավ թագավորը,— ինձի ի՞նչ բերիք ընծա:

Բյուրյուրը բերնեն հանեց իրեք կուտը, դրեց թագավորի ծընկին, ըսավ.— Այսի իրեք կուտը քեզիս տվեց ըսավ. «Տնկեցեք, ամեն մեկը ծառս կ'էղնի՝ մեկ-մեկ խնձոր կուտա, մուղաթ կեցեք, խնձորը հասնելու վախտը գետին չընկնի, քաղեցեք, ով օր ուտե շահելնա կը, համա օր գետին ընկավ մարդ կը սըպանե»:

Թագավորի ուղածն էլ էդ էր՝ խնձորը ուտեր շահելնար:

Կանչեց բաղպանճուն, տվեց իրեք կուտը. «Տնկե, եփոր պտուղ կուտա, զօր գիշեր քովեն չը հեռանաս»:

Բաղպանճին առավ, տարավ տնկեց. ծառ էղան, մեկ-մեկ խընձոր տվին: Զօր գիշեր բաղպանճին քովեն չը հեռանա, կսպասեր օր հասնի, դեն թապախի մեջ տանի թագավորին: Աչքը խնձորներու վրա էր: Հանկարծ մեկը ընկավ գետին, վեր թռավ բաղպանճին բըռնեց, դրեց թապախի մեջ, տարավ թագավորին:

Թագավորը դրկեց շարսուեն մե ինձի պես¹, ետ ընկած ծերմ բերել տվեց, տվեց խնձորը ուտելու: Կերավ խնձորը ուռավ ու պատռավ:

Թագավորը բարկացավ բյուրյուրի վրա, ըսավ,— Վայ բյուրյուր, դու իմ կյանքիս թշնամին ես,— քաշեց վիզը կտրեց, թաբլեց դուրս:

Գնաց բաղպանճին. մեկել խնձորը հասնելուս կտրեց, բերեց տվեց թագավորին:

— Ա՛, բերիք, էդիկ էլ դու կեր,— ըսավ թագավորը:

Բաղպանճին կերավ, շահեցավ, իգիթ տղեմ դառավ:

— Յա՛, — կըսե թագավորը,— էդ ինչե՞ն էր, օր էն առաջին խնձորը էն էխտիարին սըպանեց, էսիկ քեզի շահեցուց:

— Էնիկ գետին ընկավ, վեր թռավ՝ ես բռնեցի՝ ըսի գետնի վրեն օր չը մնա, ես ըսի թե կարելի է մարդու չը վնասե, բայց էսիկ, ես ձեռքովս ծառեն կտրեցի, բերի քեզի, գուզես մեկելն էլ բերեմ դու կո:

— Գնա՛ բեր,— ըսավ թագավորը: Բաղպանճին գնաց բերեց, թագավորը կերավ շահեցավ, ծնկներուն զարկեց, գլխուն զարկեց թե. «Առանց քննության ես ինչի՞ քեզի սըպանեցի»:

Եթե դու էլ առանց քննության վնասես քու ծառայիդ, դու էլ պիտի փոշմընիս:

¹ Առաջագի բացատրությունն է (Մ. Կ.):

— Շնորհակալ եմ,— ըսավ թագավորը,— սիրտս ֆառայցավ, գնա հանգստացիր, ես էլ քիչմ հանգստանամ:

Գլոխը դրեց բարձին: Քիչ անցավ, արշալույսը բացվավ: Կանչեց ղարաուլներուն ըսավ.

— Գնացեք, իմ սիրելի ժառանգիս կանչեցեք, հարցնեմ տեսնեմ, ինչի՞ էդպես բան էրավ:

Ծառաները գնացին ձեն տվին, առան էկան:

Թագավորն ըսավ.— Որդի էն ի՞նչ բան էր, օր թուրը սրբեիր կը, ինձի գուզեիր սըպանե՞լ:

— Արի, թագավո՛ր,— կըսե տղան,— քու թշնամիդ քու աշքո՛վը տես:

Հանեց թագավորին շատրեն, բերեց վիշապը ցույց տվեց:

Թագավորը էկավ տեսավ օր մե ղոճա վիշապմ կտրեր էր, թափած էր:

Ջարմացավ, հարցուց, ըսավ.— Ինչի՞ էն ժամանակը չըսիր:

Տղեն ըսավ.— Իրեք սըհաթ պտի չը խոսեի, թե օր խոսեի, մեծ վնաս կը պատահեր բոլորիս:

Շատ ուրախացավ թագավորը, իրեք ախպորեն էլ շնորհակալ էղավ. դարձան էկան քաղաք, նստան թախտը, կանչեց տղոցը հարցուց, թե ի՞նչ ունին իրեն ըսելու:

Տղեքը թագավորին խըսա էրին իրենց հոր կտակը ու ըսին թե.

— էրկու անգին քարը խազնի մեջեն կորեր է, որիս քովն է պիտի գտնիս:

— Է՛, որդիք,— ըսավ թագավորը,— առակմ էլ ես ըսեմ ձեզի: Ժամանակով աղքատ, ջահել տղեմ մե հարուստ իշխանիմ աղջկավրա սեր քցեց: Աղջիկը տղին գուզեր, տղեն աղջկան գուզեր: Օրմ տղեն աղջկան ըսավ թե. «Մեր սերը զուր է, ես քյասիր տղա, քու հերդ հարուստ, ինձի ե՞փ աղջիկ կուտա»: Ըսավ ու աղջկանն հեռեցավ: Մոտիկ գեղեն իշխանի մեկը էկավ, էդ աղջկան իրան տղին ուզեց: Հերը վերուց տվեց: Քյասիր տղեն իմացավ օր աղջիկը նշաներ են, էկավ աղջկա քովը, ըսավ.— Տեսա՞ր, ես չըսի, թե քու հերը ինձի աղջիկ չի տա, քեզի հիմի տվեր է իշխանի տղի:

Աղջիկը ըսավ.— Դու դարտ մի էնե, ես ուխտեմ կը օր առչի իրիկունը քովդ գամ, ետե էրթամ են իշխանի տղին կնիկ էղնիմ:

Հարսնիքը բռնեցին, աղջիկը տարան հարս, տղի գեղը: Հարսնիքը պրծան, տղեն էկավ աղջկա քովը, աղջիկը սկսեց լալ:

— Ինչի՞ գուլաս,— հարցուց տղեն,— ինչուս շես հավնի:

— Ծա մահանա շունիմ, միայն ես ուխտեմ եմ աստծու առաջը,

օր հս սիրահարված էի, մե աղքատ տղի վրա, ուխտեր եմ, օր առաջ ինոր քովը պիտի էրթամ, հտե դամ քեզի կնիկ էղնիմ:

— Մի՛ լա, օր ուխտեր ես, իրիկունը ես քեզի ճամփեմ կը էնոր քովը, կեցի, առավոտուն արի:

Հրամայեց ծառաներուն օր ձի պատրաստեն, բերեց նշանածին ըսավ:

— Հեծի գնա, իրիկունս էնոր քովը կեցի, առավոտը թեզով արի:

Աղջիկը ձին հեծավ գնաց: Հարամիքը վրա տվին: Տեսան օր զարդարված հարսմ, ուղեցան պոպկել: Հարամի բաշին թուրը քաշեց, ըսավ.— Համբերեցեք, էստեղ բանմ կա, օր էսպես զարդարանքով մե աղջիկմ գիշերով հիլել ճամփա կէրթա կը:

Հարցուց Հարամ բաշին թե.— Աղջիկս, էս ի՞նչ բան է, օր դու գիշեր ժամանակ մեննակ ճամփա կէրթաս կը, մի վախենա, ըսա:

Աղջիկն ըսավ թե.— Ես ուխտեր էի, օր առաջի գիշերը ես էրթայի իմ սիրահարիս քովը, օր առավոտուն դայի իմ նշանածիս էղնի կնիկ:

Տեսա՞ք,— ըսավ Հարամ բաշին,— տեսա՞ք օր աստծու հետ ուխտ էնող աղջիկը իրան ուխտին կեցեր է, ինչպես կը դիպնիք էսպես աղջկանը:

Իրենք առաջ ընկան տարան էն տղի տունը: Տղեն էլ, քունը չէր տարի, դռան առաջը կէրթար գութար:

Տղեն տեսավ աղջկան, զարմացավ, ըսավ.— էս ի՞նչպես քու նշանածդ էսպես զարդարված քեզի դրկեց իմ քովը:

— Ես սաստիկ լացի, ըսի թե էսպես ուխտ ունիմ, քեզի կնիկ չեմ էղնի տեյմոր էնոր քովը չէրթամ:

— Աղջի՛կ, օր դու ուխտիդ ես կեցի, քու նշանածդ էլ քու ուխտդ չէ մերժե, ես էլ ուխտ կէնեմ, օր ես էլ քեզի էնպես մաքուր տանիմ իրեն թասլիմ էնեմ:— Ու ձիու գյամեն բռնեց, տարավ էն գեղը, դարպասը զարկեց. նշանածն էլ չէր քնե, էկավ բացեց, ըսավ:

— Դու վո՞ւլ ես:

Ըսավ.— Ես քու հավատարիմ ախպերդ եմ, ինչպես դու քու նշանածիդ անարատ իմ քովս ճամփեցիր, էնպես անարատ էլ ես ետ դարցուցի: Էստից հտե դու իմ փեսես ես, էս էլ իմ քուրս է, իմ բերնիս սրբությունն է:

Իշխանի տղեն կըսե.— Դու օր էդ աղնվութենը էրիր, իմ նշանածս բերիր թասլիմ էրիր, ես էլ իմ քուրս քեզի կուտամ:

Էրավ իրան փեսա:

Արթը հիմի թագավորը հարցնե կը տղոցը.

— Դուք օր էղնեիք, ի՞նչ կէնեիք:

Պզտիկը ըսավ.— Ես շատ հավնա էղոնց էրածին:

Օրթաննան ըսավ.— Ես էլ կը հավնիմ:

Մենձը ըսավ.— Ես օր էղնեի հարամոց տեղը, կը պոպկեի, կը տանեի, ինձի կնիկ կէնեի:

Ըսավ.— Էլա իսա դու շատ թամա ունիս, էդ ակաները քու քովն է, գնա ակաները տուր, քու թագավորութունդ վայելն:

Էրկնքեն իրեք էնձոր իջավ:

16. ՆԱԽՇՈՒՆ ՂՇԻ ՀԵՔԻԱԹԸ

Ժամանակով կէղնի չի էղնի մե թագավորմ: Էդ թագավորը մե շատ լավ սատանա վաղիրմ կունենա: Չար մարդիկ էդ վաղիրի կողմեն գութան դանգատ կէնեն թագավորին, թագավորն էլ կ'ոխակալվի ու կ'հանն վաղիրին:

Հետո էն շարություն էնող մարդիկը նորեն մե ուրիշ վաղիրմ կ'ընեն, թե. «էս լավ է», թագավորն էլ կ'ընդունե:

Էդոնք թող էդտեղ մնան, մենք էրթանք հին վաղիրի քովը:

Հին վաղիրն էլ զօր ու գիշեր կ'ատածեր, թե՛ ես սուշ շունեի, որ ինձի դուռ էրին: Մե օրմ գնաց քաղքի դրաղը ման գալու, ման գալած տեղը մե լավ, նխշուն ղշի բնութլմ գտավ ու բերավ իրան տուն: Էդ վաղիրն էլ մե լավ, շնորհալի աղջիկմ ուներ: Աղջկանը ըսավ թե.— էս բնութլը պտի տանիմ թագավորին փեշքաշ:

Աղջիկը ըսավ.— Հայրի՛կ, մի տանի, էդտից քեզ վնաս կհասնի:

Նա ըսավ.— էս բնութլը ի՞նչ է, որ իրան վնասը ինչ էղնի,— ու առավ գնաց դեպի թագավորը: Տարավ թագավորին գլուխ տվավ ու ըսավ.— Թագավորն ապրած կենա, դու էս տեսակ բնութլ տեսն՞լ էիր:

Նա էլ առավ ձեռն ու զարմացավ թե.— Հաստատ որ ես չէի տեսեր:

Հետեւ թոփ էղան թագավորի նախարարները ու զարմացան, թե էս ի՞նչ տեսակ գեղեցիկ բնութւլ է: Էդտեղ թաժա վազիրն ռխակալվալ թե. «Մախսուզ էդ տեսակ բաներ կը բերե, որ նորից թագավորի աշքը մտնե ու նորեն իրան բերե էնե վազիր»:

Հին վազիրեն շնորհակալ էղալ թագավորը, ու նա գնաց իրան տունը:

Հետեւ էկալ թաժա վազիրը թագավորի մոտ ու ըսալ. — Թագավորն ապրած կենա, դու հլա բնութլն ես տեսե զարմանաս կը, հարա օր դրա ղուշը տեսնիս ի՞նչ կէնես:

Ըսալ. — Ո՞վ կարա բերի:

Նա թե. — Հին վազիրդ օր բնութլը բերեց, ղուշն էլ կը բերե:

Մարդ ղրկեց, հին վազիրին բերել տվալ ու ըսալ. — Կէրթաս, էս բնրլի տեր ղուշը կգտնիս բերես, թե չէ զուխդ զարկել կուտամ:

Վազիրն ըսալ. — Թագավորն ապրած կենա, էդիկ մե բնրութլմ էր քնկած, գտա բերի, ես ղուշ ո՞րտից գտնիմ:

— Իմ գործս չէ, պտի գտնիս:

Վազիրն ելալ, տխուր-տրտում գնաց իրան տունը:

Աղջիկն ըսալ. — Հայրիկ, ինչի՞ ես էդպես տրտում:

Նա ըսալ. — Իմ դարդես վազ արի:

Աղջիկը թե. — Դարդդ ի՞նչ է, իմանամ:

Նոր հերը պատմեց, թե թագավորը սրա ղուշը գուզե:

Աղջիկը ըսալ. — Հաա ես օր ըսի թե մի տանի, վնաս կ'հասնի՞, ինչի՞ չլսեցիր, դեհ, — ըսալ, — ես քեզնեն ինչ օր գուզեմ, գնա թագավորեն ուզե: Գնա ըսա. «Իրեք տարի ինձի ժամանակ տու, տարեկան էլ հազար եզ, ձի, բուրն էլ ցորենով բառցած ու դրանց նոքարներն էլ հետը ու էդ բուրն էլ վազիրի ծախսովը պտի էղնի, օր գտնիմ, բերեմ, թե չէ՞ չի էղնի»:

Թագավորը հրամայեց վազիրին թե. — Տես, ինչ որ հրամայե կը, գնա առ օր էրթա շուտով գտնի բերե:

Վազիրն էլ շատ փոշմնալ, համա ի՞նչ աներ, վախտը անցել էր, ճարը կտրած գնաց, առալ հազար եզ ու ձի, բուրն էլ բառցեց բեռներով ու նոքարներով, քցեց ճամբա:

Գնաց աղջկան ըսալ. — Բերի:

Նա էլ ըսալ. — Որ էդպես է, գնա մե յարանի, անմաքդարնակ տեղմ իշի, մե ջրի քով բեռների ցորենը ցրվիլ տու, ձիաններն ու եզներն էլ մորթե, ջանդաքները փռե, դավեն մորթե, փորը դարտկել տու, դու մտի դավի փորի մեջը ու սպասե մինչև ղշերու գալուն:

Ելալ գնաց բեռներին հասալ ու այնպես անել տվալ, ինչպես

որ աղջիկն էր ասել: Մեկ էլ տեսավ, որ ղշերի ձենը էկավ: Իմացավ
որ էկան, ինքը գնաց մտավ դավի փորը, նոքարներն էլ պայ մտան:
Մեկ էլ տեսան ղշերը էկան երկնքի երեսը կայնան: Էդ ղշերի թա-
գավորն էլ էն բերլի տերն էր, որ վազիրը գտել էր: Էդ ղշի թագա-
վորի նազիր վեղիրն էլ Գյուլն ու Բլբուլն էին:

Թագավորն ըսավ.— Գյուլ ու Բլբուլ էստեղ իշնինք, հազը ջուրը
կա, կուտը, ջանդակը:

Գյուլ ու Բլբուլն ըսին.— Էստեղ վտանգավոր տեղ կէրեի, վայ
թե ինսանօղլի էղնին քեզի բռնեն, լավն էն է որ էստից էրթանք հե-
ռանանք, մե ուրիշ յարանի տեղմ իշնինք:

— Անցան ու գնացին, էդ տարին շահջողվեց:

Մեկել տարին էլի էդ վախտը հին վազիրը գնաց մեկել վազիրի
մոտ ըսավ.— էլի էնքան ձի, եղ ցորեն ու ամեն պատրաստությունը
տես, որ էս տարի էլ էրթանք:

Էլի առավ գնաց, տարավ էլի էնպիս արավ, ինչպես որ առաջի
անգամը արել էր: Էդ անգամն էլ շահջողվեց:

Մնաց ժամանակին մեկ տարի: Գնաց էս անգամն էլ էլի վա-
զիրեն առավ ամեն պատրաստություն ու գնաց:

Առաջի տարին վազիր-նազիրը՝ Գյուլն ու Բլբուլն էին, իրանց
թագավորին պրծացրին: Երկրորդ տարին էլ Շահնն ու Լաշին էին՝
էլի շթողին օր իշնին, ըսին՝ էլի վտանգ կպտտահի:

Երրորդ տարին օր գնաց, կուտը փռեց, ջանդաքները մորթեց,
դավի փորը թափեց, տարավ ջանդաքների օրթլաղը ու ինքը՝ վազիրը
մտավ դավի փորը: Ետե ղշերը էկան, էկան ջանդեքներու վերևը կայ-
նան ու ղշի թագավորը ըսավ իրան նազիր վազիրին (էս անգամվա
նազիր-վազիրն էլ Ղառղառն ու Ղուզղուլն էին ջանդաք կռծող)՝ Թա-
գավորն ըսավ.— Ղառղառ ու Ղուզղուլն էստեղ իշնինք, թե չէ:

Նրանք էլ ըսին.— Թագավորն ապրած կենա, հազը էստից էլ
լավ տեղ որտից կգտնիք, վեր գանք էստեղ, ջանդաք ուտող ղուշը
թող ջանդաք ուտե, կուտ ուտողը՝ կուտը, դու էլ գնա էն մեջ տեղի
բարձր տեղը, դավի վրա կայնի ու թամաշ էրա, մինչև մենք ուտենք,
խմենք ու էլի երթանք:

Իջան ու սկսեցին ուտել: Վազիրը, օր դավի փորի մեջն էր, ու-
սուլով, ձեռի տեղ կար շինած, հանեց ձեռը այնտեղից ու ղշի ոտ-
ներեն բռնեց, մեկել ղշերը որ տեսան, թողին ու թռան գնացին: Վա-
զիրն էլ էդ գուզեր, բռնեց ղշին ու տարավ թագավորին: Թագավորը

¹ Թացատրությունը պատմողինն է (Մ. Կ.):

շատ ու շատ ուրախացավ: Վազիրին մեծ պարգև տվավ, շատ էլ փող ու ճամբեց տուն: Մնաց մեկ-երեք օր ղուշը քովը, Թագավորը կէրթար գութար ու ինքը իրան կրսեր թե՛ ինչպես է բռնել էս ղուշը վազիրը: Հանկարծ ղուշը, աստծու հրամանով լեզու ելավ ու ըսավ.—
 Ես էն օրը բռնվա, որ իմ վազիր-նազիրս փոխեցի, Գյուլ ու Բլբուլի պես, Շհան ու Լաշի պես վազիր-նազիրը փոխեցի ու նրանց տեղը բերի Ղառառն ու Ղուզղունը, նրանք էլ գլուխս էս օյինը հանեցին, մեկ օր էլ քու գլուխդ էս օյինը կբերե քու նոր վազիրդ:

Թագավորն է հաստատ մտածեց որ, «Իմ բռնածս գործը գործ չէ», նորից բերեց իրան հին վազիրը դրեց տեղը ու էն նոր վազիրին հանեց: Ղշին էլ բաց թողեց, գնաց:

էնոնք հասան իրանց մուրազին, դուք էլ հասնեք ձեր մուրազին:

17. ԳԵԼ, ԱՂՎԵՍ ՈՒ ԱՐԾԻՎ

Կէղնի շի էղնի մե մարդմ կէղնի էդ մարդը մե մերմ կունենա,
էլ բան շի ունենա:

Գելլի կէրթա մե շու տեղմ, մեշիմ մեջ տուն կը շինե ու կապրի:
Ինքն էլ լավ ավճի կէղնի, կէրթա միշտ մեշի մեջ ավճութեն կէ-
նե, կը բերե, մերը կէփե, կուտեն, կապրին:

Մե օրմ էլ գելնի կէրթա մե լավ դուշմ կը բռնե, բերե կը տուն:
Չի մորթե, պահե կը:

Մե օրմ էլ կէրթա մե աղվեսմ կը բռնե, մե օրմ էլ գելմ կը բռ-
նե, բերե կը տուն, կը պահե:

Վախտմ կանցնի, մե օրմ էլ իրիկունը գութա, կը տեսնի օր
Ղուշն էլ, Աղվեսն էլ, Գելն էլ շայրեքը կախած նստած են:

էդտեղ տղեն կը զարմանա, կէրթա մոր վրա կռիվ, թե.— էս
ի՞նչ բան է, էսօր էսոնց բան շի՞ս տվե ուտելու, օր էսպես շայրեքը
կախեր են:

Մերը կըսե.— Ի՞նչ կը խոսիս, համամեն օրվանեն շատ եմ տվե:
Տղեն գութա էդոնց քովը, կըսե.— Իմ Ղուշս, իմ Աղվեսս, իմ
Գելս, էդ ի՞նչ բան է, օր համամեն օր ուրախ էիք, էսօր շայրեքդ կա-
խեր եք:

Աղվեսը կըսե.— Աստված էլ գիտե, մարդ էլ գիտե, օր մենք ոչ
դարդ ունինք, ոչ թալաշ, մեր դարդն ու թալաշը դու ես: էսքան վախտ
է քու աղ ու հացդ կուտենք, մենք էլ մեզի համար մարդ ենք, գու-

զենք օր էրթանք թագավորի հարսը փախցընենք, բերենք քեզի տանք, օր մեզի լավ աշխարհ Մերդ հեգուց մեկեւ օր կը մեռնի, մեզի վրէժ պըտի աշխարհ:

Տղեն կըսես.— Շատ լավ, ինչ որ գուզեք, էնպես էրեք:

Բերե՛ք Ղշին էլ, Աղվեսին էլ, Գելին էլ կապած տեղերեն կը հարձըկեմ, կըսես.— Հո՛ւր օր գուզեք, գնացեք:

էդոնք գելին գըյնին ճամփա: Աղվեսը ինքը սատանա, ճամփեն կըսես.

— Թագավորը հարսնիք ունի, կէրթանք հարսնիք, ես կէղնիմ պարբաշի, դու էլ, Գե՛լ, պարի պոշը բռնեմ, Ղո՛ւշ, դու էլ գելնիս հարսի ֆարտի գլուխը կը թառիս, ես օր գուգամ դռան քովը, դու թեքդ թափ տուր՝ ճրագները թող մարին, հարսին վերու ու հո՛ւրթը կեն դուս թոցուր: Ես ու Գելն էլ հետեւդ գուգանք, կը հասնինք:

էդպես կըսեն, կէրթան հարսնտուն: Ղուշը կը թռնի ֆարտի վրեն կը կայնի, Աղվեսն էլ կէրթա պարբաշի կէղնի, Գելն էլ պարի պոշը կը բռնեմ: Քանիմ պտուտ օր կը խաղան՝ մեկ էլ Աղվեսը Ղշին հաշքով կէնեմ, Ղուշը թեքը թափ կուտա, ճրագները բիտտուն կը մարին: Շենլիքը կը խառնվի հո՛ւրար, Ղուշը հարսին կառնեմ հո՛ւրթիկեն կը թռնի, Աղվեսն էլ դռնեն դուս կը փախնի, կը մնա Գելը էդ շենլիքի մեջը, կը բռնեն էնքան կուտան օր, դարդը բարեդարը կը հանեն: Զէ՛, մեկերպովմ փախնի կը, կը պըծընի: Հըմը, էնպես հերսը հո՛ւրած կէղնի օր՝ աստված բեթարեն աղատես:

Ղուշը հարսին կը տանի մե սարիմ գլոխ գիշեցնեմ, Աղվեսն էլ կէրթա կը հասնի Ղշին: Կը նստին, կը սպասեն օր Գելը գա հասնի: Գելը տնքտնքալով, հարունլիկ էղած գուգա: Աղվեսը կը հասկնա օր հերսը շատ է հո՛ւրած, հառաջ կէրթա, կըսես.

— Տնաշեն, ընչի՞ ես չայրեդ կախեմ, թագավորի հարս փախցընելը ղոլայ չէ, կերսարը դու ես, դու օր չքաշես էդոր նեղութենը, խո մենք քաշելու չենք: Հեգուց մեկեւ օր հարսը քու ձեռներուդ պըտի չուր լցնեմ, ոտքերդ մաժեմ, մենք հա՛ էղած, հա՛ չէղած:

Աղվեսն օր էդ խոսքը կըսես, Գելը ինքն իրան կուտի, հերսը գիշնի: Գելնին, հարսին կը դնեն Գելի շալակն ու կէրթան:

Մեկ էլ Աղվեսը ետ կը դառնա կաշի օր, ի՛նչ տեսնի, էնպես մե ղոշունմ գուգա, օր աստղին համրանք կա՛ էդոնք չկա:

Աղվեսը կըսես.— Արեք իսի յառի՛ տակը պայ մտնինք, ղոշունն օր գա՛ բիրտան դուս հո՛ւրնինք, ձիանը կը խրտին, մարդիք վրանե-

¹ Սար (Մ. Բ.):

րեն կը թափին, Ղուշ՝ դու կտուցով աչքերը հանե, Գեւ՝ դու էլ փո-
րերը թափե, ես էլ հերեսները կը կոծեմ, թե չէ, մեզի կը սըպանեն,
հարսին էլ կառնին կէրթան:

Է՛հ, Գեւը իշու մեկն էր, Աղվեսը ինչ օր ըսեր՝ խոսքեն դուա շէր
գաւ: Տեսան օր ղոշունը մոտեցավ, իրեքն էլ մտան մե յառիմ տակ,
պալ մտան:

Ղոշունն օր մոտեցավ, բիրտան յառեն դուա էկան, քշեցին ղո-
շունի վրա: Զիանը խրտան, մարդիքը ձիաններեն վար թափան: Գե-
ւը հասածի փորը թափեց, Ղուշն էլ կտուցը կը զարկեր աչքերը կը
քոռցըներ, Աղվեսն էլ, դաքը մեջը, հերեսները կը կըռծեր:

Էդ ղոշունին էդանդ վերջացրին: Գեւը հալաքեն ընկավ, էլ տե-
ղեն շէր կրնա ժաժ գաւ: Քիչմ նստան դինջացան, Աղվեսն ըսավ.

— Գեւ խապեր, ե՛լ հարսը շալկե, էրթանք:

Գեւն ըսավ.— Աղվես, ի՛նչ դուա կուտաս, ես ընծի շեմ կրնա
տանի, ես հարս կրնա՞մ տանի:

Աղվեսը Ղշին աչքով էրավ, ըսավ.— Մեզի ի՛նչ, կերսարը դու
ես, գուզես թողնինք կէրթանք:

Աղվեսն օր էդ խոսքն ըսավ, Գեւը կակղցավ, առավ հարսին շա-
լակը. ընկան ճամփա, գնացին: Գնացին հասան իրանց տիրոջ
տունը:

Տղեն իրիկունը էկավ՝ տեսավ օր, ի՛նչ տեսնի, մե լսի կտորմ
բերեր նստեցուցեր են տունը:

Մե վախտմ անցավ, հարսի կերսարը կանչեց մե ջադու պառավմ
ըսավ.

— Ի՛նչ տամ քեզի, օր էրթաս իմ հարսս գտնիս բերես:

Պառավն ըսավ.— Կշռովս մեկ օսկի:

Թագավորն էլ խոստացավ,— Բեր,— ըսավ,— կուտամ:

Պառավը հեւավ, ձրձումը հեծավ, օձը էրավ դամշի ու թռավ,
էկավ էդ հարսի կուշտը:

Ինքը ջադու պառավ, էնպես լիզու ունիր, օր օձը ծովեն կը
հաներ: Էկավ էդ հարսի քովը, աղաչեց, թե. «Ղարիբ կնիկ եմ, ինչ
կէղնի մե գիշերմ ղոնախ էնեք»:

Էդ հարսն էլ խղճաց, ղոնախ էրավ:

Օրմ, էրկու օր կեցավ, հարսին ըսավ.

— Հարս ջան, քելե տես ես ինչըղ մե ձիմ ունիմ:

Հարսը կէրթա կը տեսնի օր մե ղոճա ձրձումմ.

— Անա՛, — կըսե, — էսի՛կ է ձիդ:

— Հա՛, դուրպան քեզի, հըլը մեջը աշե, տես քանի ռանգ քան կա:

Հարսը կուզ կը կենա օր աշե՝ պառավը հըմը հ'ետենն բոթե կ'ու քցե կը ձըծումի մեջը: Հեծնի կը, կառնե օձե դամշին, մե զարկելու պես թռնի կէրթա թագավորի քովը:

Թագավորը բերե, պառվի օսկին կուտա, նորեն հարսնիք կէնե, կը պսակե, կը միամտի:

Թող էդոնք էդտեղ մնան, մենք էրթանք Գիլու, Աղվեսի, Ղուշ քովը:

էդոնք օր գիմանան, օր իրանց բերած հարսին փախուցեր են, Աղվեսը կըսե.

— Տղերք, ամոթ չէ՞ մեզի, օր մենք նորեն չէրթանք բերենք: Տնաշենի Գել,— կըսե,— գյուվա կերսաւր ես, հեշ տերը շես էղնի, ե՛լ էրթանք բերենք:

Գելին կէրթան թագավորի քաղքի քովը մե տեղմ պայ կը մըտնին: Մե օրմ տեսնին կօր թագավորի հարսը էկեր է սեյրան, հըմը վրա գըյնին, ու Ղուշը կը զարկե ու վեր կը հանե:

Աղվեսը կը փախնի, էդ խեղճ Գիլուն էլի կը բռնեն, մե լա՛վմ կը ծեծեն, անճախ կը թողնե կը փախնի:

Հերսը շատ հ'ելած կէղնի, գութա օր Աղվեսին բռնե կտոր կտոր էնե:

Աղվեսը կը հասկնա օր հերսը շատ է հ'ելե, կըսե.— Հը՛,— կըսե,— Գել ախպեր, ընչի՞ է հերսդ հ'ելե:

Կ'ըսե.— Չ'ըպը քուկդ մարդկութե՞ն է, ընձի մեննակ թողիր փախար:

Աղվեսը կըսե.— Տնաշեն,— կըսե,— խելքդ չի՞ հասնի, Ղուշը մեննակ տարավ, ես վախեցա թե մեկմ պատահի ձեռքեն խե, համ էլ օր, ես քեզնեն գյուվան ունեի, օր դու բիտառունին կը հաղթես, էնոնք ի՞նչ են օր քու դեմդ:

էլի Գիլու գլխը բութբութի եղ կը քսե, Գելը ձենը կը կտրե: Բերեն հարսին կուտան Գիլու շալակն ու գըյնին ճամփա կէրթան:

Կէրթան կը հասնին իրանց տիրոջ տունը, կը տեսնին օր տերը ո՛չ ավճութան է գնացեր, ո՛չ էլ գործ կէնե, շայրեն կախեր, նստեր է: Բիրտան օր կը տեսնի, օր Գելը, Աղվեսը, Ղուշը էլի հարսին բերին, խնդրլուն վեր կը թռնի, կը փաթթվի հարսին:

Բերեն նորեն հարսնիք կէնեն:

Գելը, Աղվեսը ու Ղուշը գութան էդ տղի աղ ու հացը հալալ կէնեն ու գըլխները կառնին, կէրթան:

18. ԹԱԳԱՎՈՐՆ ՈՒ ՃԳՆԱՎՈՐԸ

Ժամանակով մե ճգնավոր կապրիր մե մաղարիմ մեջ քառսուն տարի:

Օրերեն մե օր քաղթի շորանը իրեն օխշարը կտանի էդ մաղարի քովը արծրցընելու: Մեկ էլ կը տեսնի օր մաղարեցեն էդ ճգնավորը դուռ էկավ: էդ վախտը իրան օխշարը «հավատամ» բռնած կայնավ ճգնավորի առաջ: Չորանը զարմանք մնաց, թե էս ի՞նչ բան է.— էսքան տարի ես շորան եմ էղե, ըսման բան չենք տեսե, օր օխշարը «հավատամ» բռնե:

Մեկ էլ ճգնավորը կանչեց շորեին, հարցրավ, թե՛ էս ո՞ւմ օխշարն է:

Չորանն ըսավ.— Թագավորի օխշարն է:

— Լավ,— ըսավ, ճգնավորը,— իրիկունը գութաս իմ քովըս, ես քեզի բանըմ կուտամ, տանիս ձեր թագավորին:

Իրիկունն օր մութը վրա էկավ, շորանը էկավ ճգնավորի քովը:

Ճգնավորը աղլուղի մեջ գունդըմ կրակ դրած տվեց էնոր, ըսավ.— Կուտաս թագավորին:

Չորանը վերցուց կրակը, օխշարը քշեց ու բերեց քաղաք: Օխշարը տեղավորցուց, էկավ թագավորի պալատը: Թագավորին օխտը տեղով թամալա էղավ, ութ դիանդա ձեռք բռնեց կայնավ:

Թագավորն ըսավ.— Հը՛, շորան, ի՞նչ կա:

— Թագավորն ապրած կենա,— ըսավ շորանը,— էսօր ես իմ

օխշարը տարա մաղարի սարը: Ծգնավորը ընձի տեսավ, կանչեց, կրակը աղլուղով տվավ ընձի ու ըսավ. «Տար քու թագավորին փեշքեշ իմ կողմեն»: Ահա՛ն կրակը:

Թագավորը մտածեց, ըսավ.— Սապախտանը օր կէրթաս էդ թարաֆը, հս ճգնավորին մի հատ փեշքեշ կուտամ առ տար:

էքսի օրը սապախտան կանուխ շորանը էկավ թագավորի քով, էլի թամալա էղավ, առավ էդ աղլուղով լիքը ջուրը:

Ըսավ.— Չորա՛ն, ճգնավորին կըսես օր քու կրակն էս ջուրը կը մարի:

Ծգնավորն օր առավ, զարմանք մնաց: Ըսավ.— Չորա՛ն, օր կէրթաս քաղաք, թագավորին կըսես օր սապախտան քաղքի մեջ հեշ մե կնիկ մարթմ շէրեա, օր հս պըտի գամ իրեն տեսնիմ:

— Լավ,— ըսավ շորանը ու գնաց:

էկավ տուն, օխշարը նես էրավ գոմը, գնաց թագավորի քով, թամալա էղավ ու ըսավ.— Թագավոր ապրած կենաս, ճգնավորն ըսավ օր. «Սապախտան գուքամ իրան քով, թող հրամայե օր դուռը հեշ մե կնիկ մարթմ շէրեա»:

— Լավ,— ըսավ, թագավորն ու հրամայեց, օր առավտը հեշ մե կնիկ-մարթմ շէրեա քաղքին մեջ: Հետե մտածեց, ըսավ.— Տեսնինք, էդ մարթն օր քառսուն տարի ճգնի է, ի՞նչ է իմացե:

Հրամայեց օր էրկու խոշոր գերան տանին քցեն ճգնավորի ճամփի վրա: Լծիկ տվեց ամմեն մի գերանի ծերին մեկ-մեկ ջուխտ եզ ու ըսավ.— Թող քաշեն ամմենը իրան թարաֆ:

էդտից էս կողմ բերիկ տվեց մե մարթ, մե մեծ լեռ քարմ ու մե-շոքմ էլ կաղին և ըսավ.— Օր ճգնավորը գուքա, կաղինը մեկ-մեկ կը վերցնես, կը զարկես լեռ քարին, տեսնենք ճգնավորն ի՞նչ կըսի:

Ընդրանից էս կողմ էլի մե հատ ջաղաշ շինեց ու ամբարը ցորեն լցեց, ալըրի ամբարի տեղը բաց թողեց, ըսավ ջաղացպանին.— Օր ճգնավորը գուքա, ջաղաշը կը բանցուս, թող աղա, ջուրը ալուրը տանի. տեսնենք ի՞նչ կըսի:

Ծգնավորն էկավ, դեմ առավ գերըններուն ու եզններուն: Ըսավ.— էդ ընչի՞ թարս ու շրջոնք կը քաշեք, լծեք էրկու ջուխտն էլ մե գլուխ, օր քաշեք տանեք:

Լսին.— Թագավորի հրաման է:

էդտից անցավ: էկավ դեմ առավ մարթուն ու կաղինին: Տեսավ օր մարթը վերցնե կաղինն ու կը զարկե էդ խոշոր քարին, օր քարը ջարթե: Ըսավ.— էդ ընչի՞ քարը ջարթելու համար կաղինը կը զարկես. հազըր շաքուճ վերու ու զարկ քարին:

Ըսավ.— Թագավորի հրամանն է։

Էդտից անցավ. էկավ դեմ առավ շաղիին։ Տեսավ՝ օր շաղաշը կաղա, ալուրը ջուրը կը տանի։ Ըսավ.— Ձեր քաղքի մեջ քյասիր-աղքատ չկա՞, օր ալուրը թոփ էնեք տաք էնոնց։

Ըսավ.— Թագավորի հրամանն էս է։

Էկավ հասավ Թագավորին։ Թագավորն հարցրավ, ըսավ.— Դու օր էկար, ճամփեն քեզի ի՞նչ ըռաստ էկավ։

Ճգնավորը հըմմեն տեսածները պատմեց։

Ըսավ.— Դու ի՞նչ հասկըցար էդ բաներեն։

Ըսավ.— Նս ըսի օր եղները հարցրկեք, մե գլխեն մեկել գըլ-խուն լծեք, օր քաշեն տանեն։ Ընդից ետե էն մարթուն ըսի՝ կաղիներ քարին շի շարթե, առ շաքուճը, դարկ քարին։ Ըդտից էկա շաղաշ, ըսի՝ ամբար դրեք, ալուրն թոփ էրեք, տվեք քյասիր-աղքատներին։

— Է՞դ է քու թավշուրմեն,— ըսավ Թագավորը։

— Էդ է,— ըսավ ճգնավորը։

Ըսավ.— Ձէ՛, դու շես հասկըցես։ Հիմի դու լսե, ես թավշուրմեն տամ։ Էն եղներն օր կան, էտի տան միաբանութունն է. թե օր մե տան մեջ «իմ» ու «քու» էղավ, գործը առաջ շի էթթա։

Էս կողմն օր տեսար էն մարթը, էտի հասկըցող ու շասկըցող մարթու մասին է։ Թե օր մարթը շասկըցող էղնի, էդ լեռ քարին նման է, ինչքան գուզեա դարկ կաղիներով, էնիկ շի հասկընա։ Էն շաղաշն օր տեսար, ամբարն ու քարը տղամարթն է. էնիկ կաշխատի տուն կը բերն, հըմը կնիկը ալըրի ամբարն է, թե օր ալուրը թոփ չէնե, մարթու աշխատանքը ջուրը կը տանի։

Ճգնավորը գլխը կախեց ու մտածեց, օր քառսուն տարի ճգնել է, քառսուն էլ ճգնե, էլի բան չի ավելցնե։

19. ԹԱԳԱՎՈՐՆ ՈՒ ՏԵՐՏԵՐԸ

Տերտերի մեկը թագավորի աչքին դուր չէր գա: Թագավորը գուգեր տերտերին ըռադ էնել մեջտեղեն, հնար ման գուգար: Եվ էդ հնարը գտավ: Մի օր կանչեց քովը, ըսավ.— Տերտեր, ես քեզի իրեք բան տի ըսեմ, թե կըրնացիր պատասխանե՞, կազատվիս, թե չէ՝ գլոխդ զարկել կուտամ:

Տերտերն ըսավ.— Թագավորն ապրած կենա, ես թագավորի ծառան եմ, պատրաստ եմ, ըսա, էնեմ:

Թագավորն ըսավ.— Առաջին հարցըս էս է՝ էրկեքեն հարի գետինը քա՞նի արշին է, երկրորթը՝ ես ի՞նչ աժեմ. երրորթը՝ մըտքինըս ի՞նչ է:

Տերտերը գլոխը կախեց, շվարավ մնաց: Վերջը գլոխ տվավ, ժամանակ խընթրեց: Թագավորը իրեք օր ժամանակ տվավ: Տերտերը գնաց: Շատ մըտածեց, չը կըրաց հընարը գտնի:

Մե շախչըպանըմ տեսավ օր տերտերը շատ միտք կէնե, ըսավ.— Տերտե՛ր, էդ ի՞նչ միտք կէնես:

Տերտերը ա՛խ քաշելով ըսավ.— Բա շես ըսե, թագավորը ընձի իրեք հարց է տվե, շեմ կըրնա պատասխանը տա:

Ջախչըպանն ըսավ.— Ի՞նչ հարց է տվե:

Ըսավ.— Թագավորն ըսել է տիմանաս՝ էրկընուց հարի գետինը քա՞նի արշին է, ինքը ի՞նչ աժե, մըտքինն ի՞նչ է:

Ջախչըպանը քիչըմ միտք էրավ, ըսավ.— Տերտեր, ես հընարքը

դտաւ Քու տեղըդ իզին տու, էրթամ թագավորի պատասխանը տամ։
Իրեք օրենն ետե տերտերի ֆարաշա-մարաշան հաքավ, գավա-
զանն առավ ու գընաց թագավորի կուշտը.— Թագավորն ապրած
մընա,— ըսավ,— հընարքը գտաւ։

Թագավորն ըսավ.— Դե ըսա տեսնիմ,— ըսավ,— երկնքեն հա-
րի գետինը քա՞նի արշին է։

Ջախշըպանն ըսավ.— Թագավորը սաղ մնա, էրկնուց հարի գե-
տինը իրեք հարուր վացցունը վեց ու կես արշին է։

Թագավորն ըսավ.— Ձի էզնի, ախպեր, իրեք հարուր վացցընը
օխտը արշին կէզնի։

Ըսավ.— Ձէ՛, դուդ իրեք հարուր վացցընը վեց ու կես արշին է,
թե չես ավատա, շվանիս ծերը բռնե, էլի վիրե, շափենք։

Թագավորը միտք էրավ, միտք, ըսավ.— Ախպեր, հանեցիր։—
Ըսավ,— Դե հիմի ըսա, ես ի՞նչ աժեմ։

Ըսավ.— Թագավորն ապրած կենա, ի՞նչ պիտի աժես, Քրիս-
տոսն օր ասածու տղեն էր, եռեսուն արծըթի ծախին. դու շա՛տ շա՛տ
աժենաս, տասէրկու—տասնըհինգ արծաթ աժես։

Ըսավ.— Ախպեր, էդ էլ հանեցիր։ Մնաց մեկը, ըսա, մըտքինըս
ի՞նչ է։

Ըսավ.— Թագավորը սաղ ըլնի, դու մըտքիդ մեջը կըսես՝ էս
մարթը էն տերտե՞րն է, թե ուրուշ մարթ է։

Ըսավ ու շորեր-մորերը հանեց։ Թագավորը տեսավ օր էս մար-
թը իրենն ըսած տերտերը չէ, ըսավ.— Ապրիս, դու ճիշտ գտար,— ու
բուռըմ օսկի տվավ, ըսավ,— գնա՛, հալալ էզնի ծնունդդ ու ծծած
կաթըդ։

20. ԶՐԱԽԱՌԻ ԿԱԹՈՐ

Վաճառականի մեկը կոտրն ընկավ, պարտքնտերերը սուղից «խապուղնի լիստ» հանեցին ու էկան մարդու էղած շէղածը տուկ էրին, ծախեցին տարան:

Վաճառականս մնաց դառը դարտակ, Կնիկը թե.— Մարդ ելի մե գործիմ էղի, օրական մեր հացը խո կաշխատիս:

էս էլ կնկան թե.— Ախր ձեռս դարտակ, չերս հեշ վեց գոռ էլ չունիմ, ինչ գործ էնեմ:

Կնիկը թե.— Օսկիքս ու փերիշաններս պահել եմ, էսոնք ծախե էլի բանմ էրա:

Մարդը մտածեց, մտածեց, դառավ կնկան ըսավ.— Կնիկ, գիտե՞ս ինչ, ես քաղքի մեջ անուն ունեի, խանութս 12—15 պրիկաշնիկ կծառայեին, հիմի քու ճակտիդ օսկի-մարգըրիտն ու փերիշանը ի՞նչ պտի բռնե, որ ես ընծի քիչմ հարմար գործ էնեմ, մեկել օր պարտքընտերս ծախած ապրանքեն պարտքերուս 60—70 պրացենտն են ստացե, հիմի որ գործմ սկսեմ, սուղերնի պրիստավը գլխուս կկայ-նըցնեն ու էն էլ ձեռնես կխլեն: Գիտե՞ս կնիկ ինչ եմ միտք էրե, էրթանք ուրիշ երկիր՝ մե դարիւր քաղաքմ, ուրտեղ մեզի հեշ մարդ չի ճանչե, էստեղ ինչ գործ էլ էնելու էղնինք, չեմ քաշվի, ամոթանք չեմ քաշե:

էսպես խոսք մեկ էրին մարդ ու կնիկ, ճամբու ծախսը դրստեցին, նավ նըստան, անցան ծովի էն կողմը, մե մենձ քաղաքմ տուն

բռնեցին: Քանիմ օր քաղքի հետ ծանոթանալով, էն մտքին կայնան օր, կնկա զարդերը ծախեն, մե էրկու կով առնին, կաթ ու մածուն ծախելով համ իրանց գլխը պահեն, համ էլ քիչ-քիչ փող ետ քցեն իրանց ծերության օրերուն:

Ինչպես վճռել էին, էնպես էլ կովերն առան: Գործերը շատ լավ էր. նստութալնի, անարատ կաթն ու մածունը շատ խոզ ընկավ, օրեցօր մուշտարին կավելնար: Մե օրմ էլ էս կնիկը տեսավ օր, կաթ ուզող մուշտարիքը գուքան ու դարտակ ետ կղառնան, կաթը չի օգտն րիտտունին, էքսի օրը կվերցու ու կաթի վրա հրեք-չորս կրոժկա ջուր կխառնե: Էսպես օրէօր ջուրը ավելցնելով էն տեղը կհասնի օր, ջուրն ու կաթը կհավասարվի: Օրմ էլ մարդը գլխու ընկավ օր, քանի կէրթա՝ օրական կաթի փողը կավելնա ու հա կավելնա: Կնիկը կբացատրե գաղտնիքը, օր կեսն կես ջուր կխառնե:

Կրսե.— Կնիկ էդ բանը թարկ էրա, թե չէ մուշտարիքդ կխրտընցուա, էլ կաթդ առնող չի էղնի:

Կնիկը շհամողվավ մարդու խոսքին, էլի իրան ուզածը շարունակեց: Մարդը ըսավ.— Կնիկ, իսաֆ ունեցի, հեշ օր չէ տես՝ ինչըդ հարամը մեզի վրա չէկավ իմ առուտութիս մեջ, բիտտուն մեր էղած չէղածը ձեռներես գնաց:

Բայց էլի կնիկը շարունակեց իրան էրածը էնել՝ կեսն կես ջուր խառնել կաթի հետ:

Անցավ էսպես երեք, չորս, թե հինգ տարի, էս մարդկանց քեֆը տըրնդ էր, մե լավ գումարմ դրստեցին:

— Էհ, կնիկ,— մե օրմ մարդն ըսավ,— մենք հիմի բավական կտոտանք, լավ կէղնի, որ կովերը, տան վեշչին ծախենք, ծախծըխենք, դառնանք մեր քաղաքը պատվավոր՝ ընձի սազական գործմ սկսեմ, ապրինք:

Էս մարդիկ կովերը, իրանց բիտտուն ավելնորդ բաները ծախեցին, ստացան փարեքը, օր օսկի փող էին, մարդու դախշ քյամարի տակ աստառ սարքեցին, էղած օսկիքը կարեցին աստառի մեջ, իրանց հմար ճամբու խարջիղը վերուցին, նավ նստան ու ճամպա ընկան իրանց քաղաքը:

Օրմ էր, թե էրկու օր ճամբա էին գնացել, նավի վրա էս մարդը գուզն հարկավորության՝ ոտաց ճամբա էրթա. նես կմտնի, քյամարը կը քանդե մեջքեն ու կկախե քյանիֆի դռնն: Մեկ էլ բիրդան, ի՞նչ տեսնի, մեկը դսի թարաֆեն քյամարը թռուց:

Մարդը վեր կթռնի, դուա կվազե, մեկ էլ ի՞նչ, նավի կապիտանի մեյմունը քյամարը առած, փաթթվավ ու բանձրցավ տեյմոր կայմի

սրբղի ծերին նստավ: Հավարն ընկավ, նավի ծառայողները, պասաժիրներն էկան թար էղան, էհ ի՞նչ կրնան հասնին մեյմունին: Էս դալմադալին վաճառականի կնիկն էլ էկավ, որ իմացավ գործի եղելութունը, հիմի կճղա, գուլա:

Էդ ժամանակ էլ մեյմունը սրղի գլխուն հանգիստ նստած, գոտին՝ քյամարը թաթերու մեջը մեկ կդառնա էսղին մեկ՝ էնղին: Մեկ էլ՝ մեյմունը զարմացած, առանց քյամարը ժած տալու, կմոտեցու աչքերուն ու հա՛ կաշե, հա՛ կաշե, դու մի ըսե, պլպլան բան է տեսե. մեկ էլ բիրդան աստառի ճոթը քիշմ օր ետ քաշեց, մե օսկիմ դուս էկավ, վերցուց ու քցեց մարդկանց գլխուն:

Էնտից ետե մեյմունը հա քիշ-քիշ քանդեց քյամարի աստառն ու հա մեկ-մեկ օսկի աստառի տկեն քաշելով սկսեց մե օսկին թապլնլ նավի մեջ, մե օսկին ծովի մեջ: Էս օր տեսավ վաճառականի կնիկը, սկսեց մազերը պոշկուտել, գլխուն ծեծել: Մարդը մոտեցավ ու ըսավ.— Կնիկ, հեշ մի ծեծկուտվի, դու իմ խոսքին հանկաջ չէրիր. կաթիդ կեսը ջուր կէնեիր կծախեիր, հիմի էս մեյմունը արդար դատաստան կէնե՝ կաթն ու ջուրը իրարուց կջուկե՝ ջրի փարեն ջրին կուտա՝ կաթի փարեն էլ մեզի:

21. ԲՅՈՍԵՆ ՈՒ ՂԱՍՊԸՆԵՐԸ

Կէղնի չի էղնի շատ խելոք Քյոսեմ կէղնի: Էս քյոսեն մեկ օր կովըմ կուտա հորը, թե.— Տար քաղաք ծախե, հըմը,— կըսե,— լա՛վ գնով ծախե, չի՛նի թե Ղասպընները խաբեն քեզի:

Հերը կովն առաջը գցած քաղաք կէրթա: Ղասպի մեկը ոստ գութա, կովին մուշտարի կէղնի, ու հորը կխաբե, կովը էժան կառնի: Հերը տուն դառնալով տղին կպատմե, որ պակաս գին տվին, էժան ծախեց: Քյոսեն կնեղենա հոր վրա, մտքին կղնե Ղասպըններեն հայիֆը¹ առնել: Էշըմ կունենան, էշը կառնե ու կէրթա Ղասպընոցը կկայնի: Առաջուց ջերը թրիք կունենա, հանե վար կգցե ու թեզմ նորից ջերը կղնե: Ղասպընները կտեսնին, կըսե էդոնց քովը.— Ապրի էշս, էսոր տված օսկիքն օր չէղնին, ինչո՞վ պիտի մենք ապրինք:

Ղասպընները վրա կպրծնին Քյոսին, կստիպեն օր էշը ծախե իրանց վրա: Քյոսեն շատ նազերով չեմ ու շում էրավ, վերջը թանգ գին ուզեց: Ղասպըններն իրանց մեջ փարա կժողվեն, շունքի մեկը չէր կրնա գինը տալ: Էշն օր կառնին, Քյոսին կհարցնեն, թե օսկին իրանց մեջ ինչպես բաժնեն: Քյոսեն կըսե,— էշը մեկ ախոռ կապեցեք, դուռը վրային կողպեք, երթըքեն խոտը կախեք ու թողեք մեկ ամիս թրքի: Ամսան հտե օսկիքը ձեր մեջը բաժնեցեք:

Ղասպընը Քյոսի ըսածի պես էլ կէնեն:

Մեկ օր Ղասպի մեկը երթըքեն ներս կաշե, կտեսնի օր իշու նալը

¹ Վրեժ (Մ. Բ.):

կալկալա: Շտապով իմաց կուտա ընկերներին: Ընկերները գուքան դուռը կբանան, կտեսնին որ էշը սատկել է: Նոր գլխի գընկնին, օր Քյոսեն իրանց խաբել է: Մտքերը կդնեն իրանք Քյոսին մորթեն: Քյոսեն առաջուց կիմանա էնոնց մտքինը: Քյոսեն ուներ էրկու շուն, իրար շատ նման: Ծան մեկը կառնե Քյոսեն կէրթա արտը, կնկան էլ խրատ կուտա թե.— Ղասպներն օր գուքան, շան գլխին փետով ամուրմ գարկ ու տնեն դուրս հանն:

Ղասպները գուքան, կնիկը կըսե թե.— Արտն է գնացել մարդըս, շանը կղրկեմ կկանչեմ, շան գլխին ամուրմ կգարկե: Ծունը կսատկի: Քյոսեն մեկել շան հետ ներս կմտնի: Ղասպները էշը կմոռնան, Քյոսին կստիպեն, օր շունը ծախե: Քյոսեն էլի չեմ շում էնելով շունը թանգ գնով կծախե:

Մեկ օր Ղասպներու ուստաբաշին մեկին կանչելու համար շան գլխին ամուր կգարկե, շունը խկույն կսատկի:

Էս անգամ էլ Ղասպները կտեսնին օր խաբված են, կվճռեն սուս ու փուս մորթել: Քյոսեն էլի իմացած կէղնի: Կնկա բկեն արնով թուլուղ կկապե: Երբ օր Ղասպները գուքան, Քյոսեն կըսե.— Լաւ, առաջ հաց ուտենք, ետե մորթեցեք, էսոնք կնստին հաց ուտելու: Քյոսեն մահանա կըռնե, թե կերակուրը լաւ չէ էփել, ու յանի թե հերսեն կնկան կմորթե, դանակը կնկա բուկը կքսե, թուլուղը կպատռի, արունը կը վազե: Ղասպներն իրար կխառնվեն: Քյոսեն կըսե.— Դարտ միք էնե, ես ղավալ ունիմ, էնով փչեմ թե չէ, կսաղնա: Ղավալով կփչե կնկան: Կնիկը սուտմնցա կը թալալտվի ու վեր կենի: Ղասպները էս անգամ էլ վրա կպրծնին ու ղավալը թանգ գնով կառնեն: Ղասպները քաղաք կէրթան, կմտնին մեկ գինետուն լաւ կհարբին, կսկսին կռվել ու իրար վիրավորել դանակներով: Ղավալը կփչեն, կփչեն, ղավալը քյաֆարաթ¹ չի էնե:

Էս անգամ էլ գեղ գուքան, Քյոսին կըռնեն ու տուրակի մեջ դնելով ծառեն կկախեն, կթողնեն օր էգսի առավոտ շուրը դցեն:

Քյոսեն հալովմ² տուրակը կծախե, կաշի օր քրդի մեկը մեծ սյուրու օշխար առաջը խառնած կէրթա: Քյոսեն քրդին կկանչե: Քուրդը Քյոսին կհարցնե, թե ընչի են ծառեն կախել: Քյոսեն կըսե.— Գուգեն ընծի գոռով թագավոր դարձնել, հըմը ես ծեր եմ, չէի կրնա թագավոր էղնի, ենոնք էլ ծառեն կախեցին: Թե օր գուգես, արի՛ շորերդ ընծի տուր, ես հագնեմ, դու իմ շորերով տուրակը մտիք ու թագավոր կէղնիս:

¹ Օգնուքյուն (Մ. Բ.):

² Մի կերպ (Մ. Բ.):

Քուրդը կհաշվե՝ թագավոր դառնալը ավելի ձեռնտու է, շորերը կփոխե, մեշոքի մեջ կմտնի։ Քյոսեն էլ ոչխրները կառնի ու կէրթա։

Ղասպըները քողին ջուրը կքցեն, մեյդան կէրթան կտեսնին որ Քյոսեն օշխարները բերել է ծախելու։ Ղասպըները կհարցնեն Քյոսին, թե ո՞րտից են էսքան օշխրները։

Քյոսեն կըսե.— Դուք ընձի ջուրը քցեցիք։ Ջրի մեջ կան շատ սյուրիներ, իլիսիներ, նախրներ։ Էսքան օշխարն անշախ՝ բերի։

Ղասպըները կըսեն.— Էս լավ բան է, արի մեզի տար տեղը նշանց տուր։

Քյոսեն էնոնց կտանի ջրի քյանարը։ Էստե՛կ մեկ մեկ կշալըղնան։ Մեկն շտապով ջուրը գընկնի ու կբլբլա։

Մեկիւրնք կհարցնեն, թե.— Էդ ի՞նչ կէնե։

Քյոսեն կըսե.— Ձեզի կկանչե, շտապեցեք, սյուրիները կանցնին։

Ղասպըներն իրար հետեւի ջուրը կթափվին ամենքն էլ կխեղդվին։

¹ Հաղիվ (Ս. Բ.)։

22. ՀԱՍԱՆ ԽԱՆԻ ԳԵՐԻՆ

Հասան խանը իրան ղոշունով էկե նստեր էր Սարդարաբադ, իրան մարդկանցը թորուն-թորուն կղրգեր հայ գեղանը թալնելու էրեվընու մհալը, Շորագյալը, Աբարանը էլ տեղ շմնաց քուլլի թալնեցին—բիրադի՝ էլ մալ, էլ օշխար, էլ ապրանք շմնաց բիրադի թալանի գնաց:

Էսման, էդ ալան-թալանի օրերուն էր, թալինցի խաշո աղի շորան Հասոն հիրիկունը օշխարը կրերե գեղ ու ի՞նչ կտեսնի, խաշո աղի տունը սուգ ու շիվան էր: Հարց ու փորց կէնե, գիմանա օր խաշո աղին Հասան խանի մարդիկ բռնե եսիր են տարե: Հասոն խաշո աղի կնկան կըսե.— Խանըմ ջան մի լա, եփ օր քու շորան Հասոն մեռավ, նոր սուգ էրա, քանի էս գլոխս ումուղներուս վրեն է, իմ աղին չեմ թողնի Հասան խանը եսիր տանի:

Հասոն հարսներուն կըսե.— Մի էրկու հաց բերեք ընձի ճանպու պաշար:

Հասոն հացերը կկապե կոնակն ու ճանպա գընգնի, Սարդարաբադ ուր էս օր էկա: Սաբախտան թեզ աղոթրանը բացվելու պես կհասնի Սարդարաբադ, եփ օր արևը կծաղկի, կէրթա Հասան խանի շադրը կգտնի, գուզե օր նես էրթա, Ֆառաշները չեն թողնի, էսոնց ղալմաղալին Հասան խանը նեսեն ձեն կուտա, Ֆառաշին նես կկանչե, գիմանա օր քուրդըմ գուզե հիրան տեսնի, կըսե.— Թողեք թող քա:

Չորան Հասուն նես կմտնի, թամալահ կէնե, ձեռները դռշին կդնե կկայնի, Հասան խանը կհարցու.— Հը, քուրդ, ի՞նչ խնդիրք ունիս:

Հասուն մե անգամմ էլ ձեռը գեղին կտանե, կդնե բերնին ու ճակտին ու կըսե.— Բաշընա դոնդուգյում փադի շահի վենձ խան, յա իմ խնդիրս կկատարես, յա թե չէ գլխս կկտրես: Ես թալինցի հաշո ադի չորան Հասուն եմ. իմ ադին քու մարթիկը էրեկ բռնե հսիր են բերե, հիմի ես եկեր եմ քու ոտը հընգե, շատ մուննաթ կէնեմ օր ընձի էնոր տեղը վերցուա հսիր, էդ մարդուն ազատես էրթա իրան տունը: Քու գլխուն մեռնիմ վենձ խան, հաշո ադին շատ հացով մարդ է, էնոր դուռը համաշա բաց է՝ էլ հայ, էլ թուրք, էլ քուրդ, էլ մլթոն խուլասա ի՞նչ միլլաթ ըսես օր էնոր տունը հաց չի ուտե, դոնախ չի էղնի էնոր: Անտեր էթում էրեխոնց տեր ու տիրական, քյասիր քյուաուրներուն ձեռ բռնողը հաշո ադին է, էդոր համար էլ ես չեմ ափսոսա, որ իմ կյանքս էնոր ուղուրին դնեմ:

Հասան խանին շատ դուր գուքա քրդի ըսածը, կանչել կուտա հաշո ադին հսիրներու միջեն: Խաշո ադին թամալա կէնե կկայնի:

— Էս քրդին կճանչնա՞ս հաշո ադա,— կհարցու Հասան խանը:

— Ինչըխ չէ, խանն ապրած կենա, իմ չորան Հասուն է:

— Էս ինչ լավ մարդ էս էղե հաշո ադա, օր Հասուն իրան կյանքը քու ուղուրին է դրե, գուզե քեզի ազատեմ, իրան քու տեղը հսիր պահեմ:

— Ի՞նչ ըսեմ, վենձ խան, մեր օրենքը մեզի սորվըցուցեր է օր ամեն մարթու էլ մե աչքով աշենք, մեր դուշմնին բիւա գիշութեն չէնենք, ես էլ ինչըխ օր վենձերես լսե ու սովրեր եմ, էն էլ թամամ չեմ էրե, ըշտը մարթ եմ էլի, աշխատեր եմ խիղճս մտքես չհանեմ:

— Ձէ՛, կէրեվա օր դու լավ մարթ ես էղե, հաշո ադա, էդոր համար էլ քու չորան Հասոյի խնդիրքը պըտի կատարեմ, էրկուսիդ էլ բաց կթողեմ գնացեք ձեր գործերուն:

Հասան խանի քովեն հաշո ադին ու Հասուն օր դուա էկան, Հասուն ըսավ.— հաշո ադա, տեսա՞ր քու չորան Հասոյին, բանի տեղ չէիր դնե, ես օր չէղնեի դու կազատվի՞ր Հասան խանի հարութենեն:

— Հա, օղորթ կըսես, Հասո ջան, դու օր չէղնեի Հասան խանը ընչի՞ կազատեր:

հաշո ադին ու Հասուն կշիտկին դեպի իրանց գեղ. վերստմ, էրկուս կէրթան, չեն էրթա, Հասուն էլի կվերու կըսե.— Հե՛ գիդի Հասո, ինչըխ պրծուցիր ադիդ, էման չէ՞ հաշո ադա, Հասուն որ չէղնի՞ր...

— Հա Հասո ջան, լավ պրծուցիր:

Էսման շատ կէրթան, թե քիչ Հասուն թեզ-թեզ էլի կըսե.— Ղուլախ

Հասո, հալալ էղնի քու մոր ծծի կաթը, օր քեզի տվեր է հո՞ւմ բեր-
նին է ընկե, օր սիրտ էնեք ելնեք Հասան խանի երեսը ու քու աղիդ
ազատեր, յարաբ հաշո աղա, դու իմ լավութենա ի՞նչըխ պիդի մըտ-
հան էնես, էս լավութենիս տկեն ինչըխ պըտի դուս գաս:

Խաշո աղի հերսը շատ էր ելե, շունքի օր էս քուրդը, կըսես թե
ուրիշ էլ խորաթա չկա, թեզ-թեզ երես կուտար թե. «Հա ես քեզի
պրծուցի, հա ես քեզի պրծուցի»: Զիրգուն մթնշաղին կհասնին Թա-
լինու կալերը, Խաշո աղեն կկայնի ու կըսե.— Հասո անգաջ էրա ինչ
կըսեմ, կէրթաս մեր տուն, բիրադնցուն կբարեկես ու կըսես, թե աղիս
բերի ընշարի կալերը, ետ դարձավ գնաց:

— Ի՞նչըխ թե, ո՞ւր գնաց:

— Ըսա գնաց Սարդարաբադ Հասան խանի քովը:

— Ի՞նչ կըսես աղա, Հասոն անշաղ քեզի պրծուց բերեց, հիմի
էլի զոռով կէրթաս ընգնիս գրդաբը,— չէ աղա, չէ չեմ թողնի էրթաս,
թե՞ վրես տուրսա կէնես:

— Զէ՛, Հասո, կէրթամ Հասան խանի քով, լավ է Հասան խանի
եսիրն էղնիմ, քան թե շորան Հասոյի ազատլամեն էղնիմ,— ու Խա-
շոն կդառնա դիրա Սարդարաբադ: Սաղ գիշերը Խաշո աղեն ճանպա
կկդրե, հարկը դիպնելու պես կհասնի Հասան խանի շադրի դուռը,
խզմաթքյարնեքուն կխնդրե խանին իմաց տան թե. «Խաշո աղեն ետ
է դառե էկե, գուզե քեզի տեսնի»:

Հասան Խանը օր կլսե Խաշո աղի ետ գալը կզարմանա, նես
կկանչե ու կըսե.— Այ մարդ ուրիշ եսիրները աստված-աստված են,
թե մե թավուրմ ազատվին, դու էլի ե՞տ ես էկե:

— Հա, Հասան խանն ապրած կենա, ետ եմ էկե,— ու կսկսե
հրգել.— Գեշմա մուխանաթին քորտուռունան.

Գոյ ափարսըն սել սանի

Գիրմա թուրքունան դալդասընա

Գոյ ասլան եսըն սանա:

Յանի թե.— Մի ընցնի նամարդ մարդու կարմնջով,

Թող սեւափը տանի քեզի,

Մի մտնի աղվեսի տալդեն,

Թող ասլանը ուտե քեզի:

— Հա վենձ խան ջան, ես դարձա էկա, էկա՝ էլի լավ է քո
եսիրն էղնիմ, քան թե քուրդ Հասոյի ազատլամեն:

Խանը տեղեն գելնի, Խաշո աղի ճակատը կպաքե.— Բարի քյալ-
լա տղամարդ,— կըսե, իրան ապեն կքցե Խաշո աղի թւերուն, կըսե,—
Գնա, աստված քեզի հետ, հիմի շորան Հասոյի ազատլամեն չեո՞
Հասոն խանի ազատլամեն ես:

23. ՄԻՐԶԱ ՄԱՀՄՈՒՏԻ ՀԵՋԻԱԹԸ

Վախտի մեկին ապրում էին մեկ աղքատ մարդ ու կնիկ։ Աստուծո՞ւ էս մարդուն էրեխա չի տալում։ Գալում էխթիարնում են, վախտերը անցնում է ու էրեխա սոնդ չի էղնում։

Ամեն օր նստում են էտ աղքատ էխթիար մարդ ու կնիկ իրանց սև դարդն են լալում թե.— Մենք էս մեր ըխթիար վախտ ինչը՞խ պտի ապրինք։

— Աստու դիվնին մեռնիմ,— ասում է կնիկը,— հեշ որ չէ, մեկ աղչիկ տար, հիմի էրթար հաց թոփ էներ, բերեր մեզի պահեր, յա թե չէ տնփեսա կուտաինք մի տղի, մեզի էս ըխթիար վախտ կը պահերն, ինչունի հողը մտնեինք։

— Այ կնիկ,— ասում է մարդը,— ի՞նչ էս դարդ անում, հալբաթ էն ողորմած աստուծո՞ւ, որ մեզի էս օրն է հասուցեր, կարա մեզի մի ճար էլ անել։ Աստուծո՞ւ հո՞ւմն է անոթի մեռուցեր, որ մեզի մեռցրնե։ Էլի աստուծո՞ւ ողորմած է, հալբաթ մեզի էլ մի դուռ բաց կոնե։

Մի հիբիկուն էսենց մարդ ու կնիկ նստել իրանց սև դարդն էին լալում, մտածում են, թե. «Մեր սոնդը մո՞նց կըլլի»։ էտ խոսալու, մտածելու վախտ բիրդան էտոնց ալաշուխը մտնում է մեկ վիշապ օձ։ Մարդ ու կնիկ որ տեսնում են, թուք մուք բերններու մեշ շորանում է, թե՛ «Վալլահ էս վիշապ էկավ մեզի կուլ պտի տա»։

Վիշապը հեշ բան չի ասում, քաշվում էրթում է մի քոշեն իրա համար կուծուծվում է։

Ըխթիար մարդ ու կնիկ հուզում են տնից հիւնին փախնին, տունը տան էտ վիշապին, բալքի ազատվին ու շեն կարող, կոսես թե մի բան, մի ահ, էտ մարդկանց կապել շի թողում տեղից ժաժ գան: Էսենց ահուքներուց շոր փետ էին դառեր տեղն ու տեղ, ձեն շկար:

Մե խելի էսենց մնացին, վերջ մարդը քիշ ուժ ու կող արեց, յավաշ փըսըրտաց, էսենց որ վիշապը չը լսե.— Այ կնիկ, յաղո՛ւզ ենք վախենում, հազըր մենք աստուց խնդրում էինք, որ մեզի էս նեղութունից ազատե, իշթա պտի ազատե, էս վիշապին հրաման է տվեր, էկավ մեզի կուլ տա: Լավ կէղնի էս գեշ օրերեն կազատվինք: Ի՞նչ է մեր քաշածը, մեռնիմ աստու սրտին, երեխա շունինք, քասիբ, ինչունի հիրկուն հալղի դռներն ենք ման գալում, որ ինչ է, մի կտոր շոր հաց տան իրանց խերուն, էն էլ հազար մունաթով, քիթ ու մըռթով, որը լավ է ասում, որը գեշ, որը աստուժ տա է ասում, որն էլ ծիծաղում, խուլասա, մեր տեսած օրը օր չէ, լավն էն է որ մեռնինք ազատվինք:

Մարդ ու կնիկ էսենց իրարու հետ յավաշ խոսում էին. «Հա՛, հիմի վիշապը գելնի մեզի կուլ կը տա, հա՛, քիշ հետե», էսենցով գիշեր անցնում էր, ու օձ վիշապը իսկի տեղից ժաժ չէր գալում: Ըխթիար մարդ ու կնիկն էլ ահեկուն սաղ գիշեր աչքերուն քուն չէկավ, էսենց բաց աչքով լուս հիւան:

Աղոթրանը ծեքեց, օձ վիշապը յավաշ հիւավ տեղից, որ էրթա գուրս, մարդ ու կնիկ ահու տեղոց տեղ ցմքան:

— Վալլա, հա,— ըսին,— էս ա հիւավ մեզի կուլ պտի տա:

Ամա օձը իսկի տերն էլ չէղավ, քաշվավ էկավ, գնաց դուրս:

Էստեղ նոր երկու ըխթիարները քիշ սուլուղ առան, նոր պարկան քիշ քնելու, որ դինշանան հիւնին էրթան իրանց հմար քիշ հաց, բան թոփ էսեն, բերեն ուտելու:

Ըխթիարները որ քիշ քնան, հանգստացան, հիւան գնացին քաղքի մեջ հաց ժողվելու էտոնց տունը քաղքից դուրս էր: Քաղաքն որ գնացին, հալը էտոնց հիւրեսի ունգ որ տեսան, զարմացան թե, էս մարդիկ գերեզմանից են քաշած հանած էղնին: Հա՛, հալը տեսան, համա ո՛ւմ դարտն էր կոեր, թե էտ քասիրների հալը հարցնեին: Ըխթիար մարդ ու կնիկ էլ հուզում էին հալղին հայտնել օձ-վիշապի մասին, էլի վախենում էին, թե հլա սպասենք, աշենք թե ինչըխ կըլի:

Ինչունի հիրկուն ման էկան: Ամեն օրվա պես հաց, բան թոփ արին էկան տուն, համա էլի ահը սրտերուն էր, թե. «Աճապ էլի՞ վի-

շապը պտի գա թե չէ: Մութը հընկավ թե չէ, էլի օձ վիշապը սողալով ներս մտավ, գնաց էլի իրան տեղ էն քոշեն կուծուծվավ: Էտ օր ըխթիարները էլ էնքան շեն վախենում, հիմանում են, որ իրանց վնաս տալող օձ չէ: Էտ օր էլ էտենց անցնում է: Գիշերը լուսանում է, սարախտան օձ վիշապը էլի քաշվում, տնից էրթում է:

Մարդը վերցնում ասում է.— Ա՛յ կնիկ, էս ինչըս բան է, ըստուր մեջ մի բան կա, հմա աշենք թե ի՞նչ է: Թե որ հալղին, մեր դրկից-նեիրին ասենք, դու արի տես որ գա մեզի կուլ տա, թե շասենք, ըստուր մեջ մե գաղտնիքմ կա: Ես մեր մեծերից իմացել եմ, որ ասում էին. «Թե որ մարդու տուն օձ մտնի ու զիան շտա, էն օձը խերով է, ընտոր վրեն, որ մարդ իր շորերից հանե քցե, յա մարդ է դառնում, յա խազնա: Ես էսենց եմ ասում, որ էլ հեշ մեկին էլ բան շասենք, հեսօր էլ որ էկավ, ես կը հանեմ իմ փոխանս կը քցեմ օձի վրեն, ինչ գալում է, թող գա:

Էտ օր էլ, էլի գնացին քաղքի մեջ իրանց հմար ողորմութուն թողի անելու, ինչու՞նի հիրկուն ման էկան, հիրկուն արեն օր մեր մտավ, դառան էկան տուն, դուռը բացին ներս մտան, դինջացան, իրանց ճրագը վառին՝ որ մութը հընկավ: Քիչ իրանց հմար հաց, բան կերան: Ամեն օր վախենում էին օձից, հեսօր, գիտես թե օձի ճամբեն են աշում: Օձի գալու վախտը որ էկավ, մեկ էլ աշեցին որ, էլի օձը ներս մտավ, գնաց իր տեղ, քոշեն կուծուծվավ: Մարդը հանեց իր փոխան, էլ չը վախեցավ, տարավ դռնը քցեց օձի վրեն: Մարդ փոխան որ քցեց օձի վրեն, մեկ էլ աշեց, փաթ տրաքվավ օձի կաշին, էսենց ձեն տվեց, որ քիչ մնաց խեղճի ալաշուխը բլեր: Օձի կաշին պատռավ թե չէ, միջեն մի սիրուն դալիդանլի տղա դուրս հեկավ որ օխտն օր չ'ուտես, չ'խմես, սեյր անես:

Մարդ ու կնիկ էսենց վախեցան, հետ թռան.

— Ի՞նչ եք վախենում,— ասում է տղեն,— Դուք շատ աստուց աղաշանք, աղաղատանք արիք, աստուծ խեղճ էկավ ձեզի, ընձի տղա տվեց ձեզի, ըստից հետե դուք կէղնիք իմ ծնողներ, ես ձեր ըստեր զավակ: Համա մի բան ասեմ՝ չըլլիմ, չիմանամ, որ մեր սրբը ուրիշ մարդու ասեք, թե որ ասեցիք, ես որ կէրթամ կը կորիմ, էլ ընձի շեք կարա գտնիլ:

Մարդ ու կնիկ աղոթք արին, աստուն փառք տվին, որ իրանց էս նեղութունից ազատեց:

— Կավ տեսա՞ր, այ կնիկ, ես չէի ասում, թե աստուծ ողորմած է, էնոր համար շաթին բան չկա: Դու դատիմի գանգատ էիր անում, թե մեզի զավակ աստուծ չըտվեց: Տեսա՞ր աստուծ մեր էս ըխթիար

վախտերուս ինչքիս ողորմած, մի հասած, կատարած տղա տվեց:

Անցավ մի քանի վախտ, տղեն տնից դուրս չէր հ'ելնում: Հերն ու մերն էլ հալղին օնչիչ չէին ասում: Մինակ, հալղ աշում տեսնում էին, որ էս ըխթիարները հ'առաջ նիաթներ արած, ինչքիս մեռած մարդ, հիմի շատ ուրախ են ման գալում, ինչքիս թե թագա, ջահել, ու հեշ մեկը չէր կարա բան հասկնալ:

Մի քանի օր որ անցեր էր մե հ'իրիկուն տղեն հորն ասում է.— Հայրիկ, առավոտ վաղով կէրթաս թագավորի աղջիկ ընծի կ'ուզես:

— Օրթի, էդ ի'նչ ես ասում, մեր օրը մեզի հերիք չէ, մեր քասիրութուն, մեր դարդ ու ցավը, մենք մեզի ուտելու հաց չենք կարա գտնի, մենք մո'նց էրթանք թագավորի աղջիկ հ'ուզենք, հալղ ի'նչ կոսեն մեզի: Մենք ինչունի հ'իրկուն դռներից հաց ենք թոփ անում, հիմի էրթանք թագավորի աղջիկ հ'ուզենք, դու սաղ քաղաք մեր վրեն պտի խնդացնես: Կարգվել ես հ'ուզում, էրթամ մեր լման մե աղքատ քասիրի աղջիկ հ'ուզեմ: Ես յաղո'ւզ եմ էրթում թագավորի դուռ կայնում, որ անպատիվ էղնիմ:

— Չի ըլի, որ չի ըլի, ես թագավորի աղջիկ պտի առնիմ: Ես քեզ կոսեմ, դու գնա, անպատիվ չես էղնում, քու ինչ բան է:

Հեգսի օր, առավոտ, խեղճ ըխթիարը աշում է որ էլ իլլաճ չ'կա, հ'ելնում էրթում է: Էրթում է ու ճամբեն իրան իրան մտածում. «Էսենց էլ բան էղնի, ես մո'նց էրթամ թագավորից բարեկամութուն խնթրեմ, էս ըխթիար վախտս, մե լավ էլ ծեծեն, անպատիվ են: Ինչ անեմ, շարեն ինչ, աստուծ էս ըխթիար վախտս որ ընծի տղա տվեց, ես մո'նց էնոր սիրտը կոտրամ»:

Էրթում հասնում է թագավորի դուռ, դարաղոլներ գալում են հ'առաջ կռում թե.— Ի'նչ ես ասում:

— Ես թագավորի հետ գործ ունիմ, ընծի թող տվեք ես ներս էրթամ:

— Դու ի'նչ ունիս թագավորի հետ, այ հարիֆ, ժողովք ես անում, առ քեզի էսքանի կոպեկ, դառի գնա:— Մի քանիսն էլ ծիծաղում էր, ուշուց էին տալում դես ու դեն:

Ըխթիարը սալթ կեցած յալվար է հ'ընկնում, որ իրան բաց թողնին էրթա թագավորի մոտ:

Դռան դալմադալը ներսից թագավոր լսում է: Մարդ է զրկում թե. «Աչեք էտ ինչ դալմադալ է»:

Ղարաղոլներից մեկը գալում աշում է, որ մի աղքատ մուրացկան, որ յալվար է հ'ընկնում դռան դարաղոլներին թե. «Ընծի բաց թողեք էրթամ թագավորի մոտ բան ունիմ ասելու»:

Սառան էրթում թագավորին ասում է, որ մեկ աղքատ ըխթիար
հուզում է թագավորին տեսնել:

Թագավոր հրաման է տալում, որ ներս թողնի:

Ըխթիարը ներս է մտնում, էրթում է, խնամաթողքի վրեն նըս-
տում է:

Թագավոր աշում տեսնում է ու գլուխը պտտցնում թե. «էս ին-
չըխ բան է, մի աղքատ քասիր մարդ գա ու թագավորի խնամաթող-
քին վրա նստի, յա էս մարդը խելար է, յա մի բանըմ կա»:

Թագավոր կանչում է էտ մարդուն ու ասում է.— Ա՛յ մարդ,
դու մի քասիր մարդ, յաղո՞ւզ էկար խնամաթողքի վրեն նստար, դու
չե՞ս հիմանում, որ էտ աթողի վրեն էն մարդ կարա նստել, որ թա-
գավորի աղջիկն է հուզում: Դու թե խերիաթ էիր հուզում, դարա-
ղոլներին կարայիր ասել, թե գանգատ ունեիր, քաղքի մեջ դատա-
վոր կա, էս ի՞նչըխ բան է:

— Թագավոր ապրած կենա, էտոնք հեշ մեկն էլ իմ հուզած-
ներ չեն, ես էկեր եմ ասածու օրենքով քու աղջիկը հուզեմ պտի իմ
տղին: Էտոր հմար էլ խնամաթողքի վրեն նստա:

Թագավոր գլուխ կախում, խելի մտածում է ու մտածում է, հեշ
չի հիմանում, թե ինչ անի: Հետո վերցնում ասում է.— Ըխթիար, ես
իմ աղջիկը քու տղին կտամ, քեզի իրեք բան կոսեմ, թե արեցիր,
աղջիկս կտամ, թե չ'արեցիր, քու գլուխն էլ ու քու տղինն էլ զարնել
կուտամ: Մեկ որ՝ հեգուց առավետ, էն իմ մաշինի ջաղաց որ կա,
էնոր մոտ մի լավ ջաղաց քեզնից կ'ուզեմ, գեմ յոթ ջաղջի քար մեջ
գառնա, էնենց որ իմինիցս լավ էղնի, կարացիր շինել՝ զաթի լավ,
չկարացիր՝ գլուխդ կէրթա:

Էտ աղքատ մարդը հենում, գալում է տուն: Ծամբին իրան
իրան մտածում է. «Ըշթը իմ հախս էլ էս էղավ, որ հեգուց թագա-
վոր իմ գլուխ պտի կռի: Զաթի լավ էլ կէղնի, որ ես գեշ օրից կաղա-
տիմ»: Էսենց մտածելով գալում հասնում է տուն, որ տղեն ու կնիկ
իրան են բաքլայում:

— Ի՞նչըխ արիր հայրիկ, քնչի՞ ես էտենց նիաթներդ կախած:

— Է՛հ, օրթի, ախր ես քեզի հավաշտուց ասի, թե գործ չունիս,
մեր ի՞նչ հախն է թագավորի հետ նստել, կայնել, մենք թագավորի
լայնդ մարդ չենք: Աղքատը իր թավուր մարդու հետ պետք է նստի
կայնի: Օգուտն էն էղավ, որ հեգուց թագավոր գլուխս կը կռի, ես
էլ կը պրծնիմ, դուք էլ:

— Զանըմ, քեզի ի՞նչ ըսավ թագավոր, որ դու էտքան էլ վա-
խենում ես, մե ասե աշեմ է՞:

— Ի՞նչ ըսա՛վ, թագավորը ըստւմ է, թե. «էս գիշեր ինչուների առա-
վոտ իմ ջաղջիս պես մի ջաղաց կը շինես, մեջն էլ օխտը քար դառ-
նա իմ ջաղջից լավ, զաթի աղջիկս կտամ քու տղին, չ՛շինեցիր գլու-
խըդ կը կռնեմ»: Է՛հ, մենք էս քասիրության մեջ, էն էլ մեկ գիշեր,
ի՛նչլի օխթ քարեն մի ջաղաց շինենք: Գյուղ գորա, առավոտ թա-
գավոր իմ գլուխս պտի կռն:

— Է՛... էտոր հմար ես էտքան դարդ անում: Թագավոր ինչլի
մեկ ծանր բան է ասե, որ դու էլ էտքան վախենում ես: Արի՛, արի՛,
դու էս գիշեր դինջ պառկի քնի, աստուծ օղորմած է՝ դու ըսկի թա-
լաշ մի քաշե:

Քնելու վախտ էղավ, ըխթիար մարդ ու կնիկ հ՛եւան պարկան
քնան: Հորն ու մոր քներ որ տարավ, քնան, տղեն հ՛եւավ տեղից իր
մատնին պտտացուց, մեկ էլ աշեց էրկու սև արաբ հազր կայնան
դիմաց:

— Հա՛, ըսա, ինչ ես հ՛ուզում, շինենք թե քանդենք:

— Ձեզնից հ՛ուզում եմ էս գիշեր թագավորի ջաղջի մոտ շի-
նեք մի ջաղաց, մեջ օխտը քար դառնա: Էնենց էղնի որ թագավորի
ջաղջից էրկու անգամ լավ էղնի, տեսե՛ք, ինչուների սաբախտան ձեզ-
նի հազր եմ հ՛ուզում:

— Լավ, մեր գլխի վրա,— ըսին ու կորան:

Տղան էլ պառկավ, դինջ քնավ:

Գիշերը լուսանում է, առավոտվա էն լավ, սարին վախտ թա-
գավոր իր աղջկա հետ քոշքու սարայու վրեն ման էր գալում: Էտ-
տեղից լավ էրեւում էր իր ջաղացը: Բիրդան աչքը էն կողմ դառուց
տեսավ, որ իր ջաղջի մոտ մեկ թաղա շինություն է էրեւում, իրանի
շինութունից տասն անգամ լավ: Թագավոր հերսոտավ կատղեց,
թե.— էտ վեւ է էտ ղոշաղ մարդը, որ իմ սինոռի մեջ իրա հմար շի-
նութուն շինե:

Թագավորը մոռցել էր, որ ինք հ՛երեկ աղքտին ըսավ թե. «Իմ
ջաղջի մոտ մի ջաղաց պտի շինես»:

Կանչեց Լալին ու ըսավ.— Լալա, էս սհաթին կէրթաս կհ՛իմա-
նաս գես, թե էտ վեւ է, ինչ մարդ է:

Ըխթիարն էլ առավոտ շուտ հ՛եւավ աշեց, որ մի ջաղաց է շին-
ված թագավորի ջաղջի մոտ, ղորթ որ էնոր ջաղջից տասն անգամ
լավ: Ուրախութունից էլ չհ՛իմացավ թե ի՛նչ անե, հ՛եւավ ու հայտն
դիպա թագավորի պալատը: Էդ վախտ գնաց հասավ թագավորի
դուռը, որ թագավորն էլ ամբ էր անում Լալին թե. «էս սհաթիս պետք
է էրթաս հ՛իմանաս»:

Լալեն թարտիր տեսավ որ էրթար, զարաղոլները ներս մտան, թագավորին ըսին թե.— Թագավոր ապրած կենա, հերեկվա ըխթիարը էլի էկել է:

Թագավորի միտն ընկավ, որ էտ շաղացը էտ աղքտին է, շուտ հետ կանչեց Լալին, որ շէրթաւ Լալեն հետ էկավ:

— Հա, Լալա, նոր միտս էկավ, էտ շինութլունը էս գալող աղքտի շաղացն է, որ հերեկ էկած էր իմ աղջիկ հուզելու էտոր քրշոտ շորերի տակ շատ բան կա: Զերեկ ես խնդացի էտոր վրեն, համա բալլու է, էդ մարդ իմ աղջիկս պտի տանի:

Թագավոր իրավունք տվել էր, որ աղքատ ներս էրթաւ: Ղարաղոլներն էլ հավաքու պես չը հակառակվան ըխթիարի հետ, անձեն թողին գնաց:

Պատուոված շորերով ըխթիարը գնաց դուռը էլի նստավ խնամաթոռքին:

Թագավոր ներս է կանչում ըխթիարին ու ասում է.— Այ ըխթիար մարդ, դու իմ հուզած շաղացը շինեցի՞ր:

— Շինեցի, թագավոր ապրած կենա, հուզում ես մարդ ղրկե թող տեսնի, թե որ քու շաղցից էլ լավ չէղավ, իմ գլուխը կռել տուր:

— Լավ,— կոսե թագավորը,— ես քեզի երեք բան եմ խոսացեր որ անես, մեկը շինեցիր, էրկուսը մնաց, թե որ էն էրկուսն էլ շինեցիր, զաթի իմ աղջիկս տվեր եմ քու տղին, թե որ չշինեցիր՝ զաթի գլուխդ կուտամ: Զեգուց էս վախտ քեզնից հուզում եմ մի զաթ տուն, էնենց, որ իմ էս պալատներից, քոջք ու սարայից լավ էղնի: Օթախները իմ օթախներից լավ, տան հառաջ խաս բաղչեն, մառմառ հավուղը մեջ, որ իմ աղջիկ հելնի էրթա ման գա խաս բաղչի մեջ, գա մառմառ հավուղի պաղ ջրից խմե, վացվի, դինջանա: Թե չը կարացիր շինել հեգուց քու գլուխը կը կռեմ:

Աղքատը գլուխ կախեց ու գնաց դիպա իր տուն: Տղեն ու կնիկ նստած մարդուն էին աշում, թե. «Տեսնի՞նք, ինչ խաբար է բերում»: Աշեցին որ գալում է, համա շլինք տվածի պես, նիաթներ կախած, էնենց որ լուն հերեսան հընկներ քառսուն թիքա կը լիներ:

Ներս է գալում թե չէ, տղեն հարցնում է.— Ի՞նչ է եղել հայրիկ, որ էտենց նիաթներդ կախել ես, չըլի թե թագավոր քեզի բան է ասե, թե որ գեջ բան է ասե, էս սհաթիս էնոր թախտը տակն ու վրա կոնեմ:

— Էլ ի՞նչ պտի ասե որ, վաղ իմ գլուխը պտի զարնե. էնենց մի բան է հուզում որ, հուրտից պտի մենք կարանք դրստել: Թագավորն ասում է, որ ճէս գիշերվա մեջ ձեզն էնենց մի քոջք տ

սարայի տուն եմ հ'ուզում, որ իմ տներից իմ օթախներից լավ, մեշ ամեն տեսակ զարթարանքով, պատեր թոմար խալի խալիչաներով, հառաջը խառ բաղչին, մառմառ հավուզը մեշ, որ իմ աղչիկ էրթա մեշ ման գա, պաղ ջուրը խմե ու լվացվի՞ս: Դե՛, արի ու էս թոմար հ'ուզածների դրստե, որ իմ գլուխ չէրթա:

— Էտոր հմա՛ր դու նիաթ-միաթդ կախել ես, դիտես թե թագավոր հ'եգուց քու գլուխը կը կռե: Հեշ դարդ մի անի, քու տղեն սաղ է: Քու ի՛նչ բան է,— կոսե, — դու էլի հ'երեկ գիշերվա պես պառկի, հանգիստ քնի, աստուծ կը հոգա:

Հիբիկուն էղավ, հ'եկան ամեն իր տեղը մտավ պարկավ: Ըխ-թիարներու քունը տարավ, քնան: Տղեն զաթե ըսկի քուն շունե, տղեն տեղեն հ'եկավ, մատնու հակը պտտցուց՝ էրկու արարը դեմ քիբ կեցան:

— Հա, Միրզա Մահմուտ, ի՛նչ ես ասո՛ւմ, քանդենք թե շի-նե՛նք:

Օձից հ'եկած տղի անունը Միրզա Մահմուտ է էղնում:

— Քանդելու հեշ բան չկա, շինելու՝ շատ: Էս գիշեր ձեզնից հ'ուզում եմ էնենց մի քոշք ու սարայով օթախներ, որ թագավորի տունը ձեր շինածի մոտ մի ալաչուխ էղնի: Ամեն թարգիրը մեշ հագըր, պատեր թոմար խալի-խալիչա, տան հառչե խառ բաղչին, մառմառ հավուզը, մեշ հագար թավուր ծաղիկներ, բոլոր բուսած: Էլ ի՛նչ ասեմ, էնենց մի բան շինեք, որ իսկի աշխարքի մեշ չկա:

Արաբներ գացին Միրզա Մահմուտի հրաման կատարելու Միրզա Մահմուտն էլ յորդան քաշեց գլխին ու քնավ:

Թագավորի քունը էտ գիշեր է՛լ չտարավ թե. «Ընապ էտ աղքատ մարդ ի՛նչ դուզան ունի, որ էտենց բաներ է շինում: Մեկ գիշերվա մեշ իմ ջաղցներից լավ դրստեիը ղոլայ բան չէ: Բալլու է, որ տունն էլ շինե գը՞ս:

Սարախտան թեզ մարդ ու կնիկ հ'եկան տեսան որ, ի՛նչ տեսնին, իրանց պզդիկ ալաչուխի տեղ, ղոշա, մե ահագին քոշք ու սարայի տուն, օթախներ թոմար խետված, պատերը խալի-խալիչա քաշած, խառ բաղչին մառմառ հավուզով: Էտ սիրուն շինութուն որ տեսան՝ բերներ մնաց բաց: Սաղ քաղքի հալըդ էս բանը որ տեսան՝ բերները մնաց բաց, թե էս ի՛նչ գորութուն է մեկ գիշերվա մեշ էսենց քոշք ու սարայի շինել, էնպես որ թագավորի շինութունից տաս անգամ լավ:

Թագավորն էլ իր վախտին հ'եկավ լվացվավ, դահվա խմեց, էլի հ'եկավ իր աղչկա հետ քոշք ու սարայու վրեն, ման էր գալում, աշեց

տեսաւ որ, ի՞նչ տեսնի, մի տուն, էնենց մի տուն, որ իր թագավորական տներ ինչըխ որ մի ալաշուխ էնոր մօտ: Արեւ որ նոր դիպեր էր էտ տան բաղաններին, պատերին ու փանջարաներին, էնենց էր պլպլում, որ կոսես թե թոմար անգին քարով է շինված:

— Հե՛յ վախ,— ասում է թագավորը,— էտ ըխթարը իմ աղ-
ջիկը պտի տանի:

Միբղա Մահմուտի հերը տղի ու կնկա հետ ման է գալում օթախ-
ներ, աշում տեսնում է օթախների մեջ կառավաթներ, ստոլներ, պա-
տերին թոմար պատկերներ, խալի-խալիշաներ քաշած: Էլ ըխթարը
չի սպասում, հանում թափում է իր վրայի պատուտած շորերը: Տղան
բերում է հոր մեկ ղաթ լավ, թագավորավայել շորեր հագցնում ու
դրկում է թագավորի մօտ:

Թագավորն-էլ, որ էս շինութունը տեսնում է, ման գալը թող-
նում, էրթում նստում է թախտին ու մտածում է թե. «Մնաց մեկ
բան, էն էլ ի՞նչ տեսակ բան հ՛ուզեմ որ էտ մարդը բալքի չկռնա
դրստե, որ ես էտոր գլուխը կռեմ»: Չէ, թագավոր էտ բան էլ է
գտնում:

Ղարադոներ աշում են, որ էլի էն ըխթար գալում է, համա
ղատմի օրվա կեղտոտ շորերով չէ, թագավորի շոր է հագել: Էկավ
մօտեցավ թե չէ, էլ օնշով ամթու մօտ չգնաց, էնոր շորերից էս հեղ
ամշրցան, բան չհարցուցին, ու հառաջն էլ չէկան:

Ըխթարը դուզ քշեց, գնաց խնամաթոռ նստավ, թագավոր
զարմանում է որ ըխթարը զատմի քրշոտ կեղտոտ շորերով էր գա-
լում: հեսօր էնենց մի ղաթ հալավ էր հագել, որ թագավորի շորե-
րից էլ խաս էր: էս անգամ ըխթար էլ չէր ամշնում թագավորից,
դուզ ու առանց ամշնալու խոսում էր թագավորի հետ, էլ հ՛ընչի էր
թագավորից ամշնում ու վախենում որ, տները թագավորի տներից
լավ, ջաղացը՝ ջաղչից, շորերն էլ թագավորի շորերից էլ լավ:

— Ա՛յ մարդ, էրկու բան հառաջարկեցի քեզի, էրկուան էլ տե-
ղով դրստեցիր, մնաց մեկը, թե որ էն մեկն էլ դրստեցիր, քեզի էլ
ուրիշ բան չի մնա, էն է, որ պսակի թաբտիբ կոնես: Թե որ չը դրս-
տեցիր, գլուխդ կուտամ: Ես քեզնից հ՛ուզում եմ, որ էս գիշերվա
մեջ դրստես մի հ՛էզի, քու տներից ինչունի իմ պալատներ, ամեն
տեսակ կանանչ ծառերով, ծաղիկներով զարդարած: Հ՛էգու մեկ կողմը
ծառերի վրեն հասած թաց մեյվա էղնի, մեկէլ թարավ շոր մեյվա-
ների ամեն տեսակ շարած էղնի, սաղ ճամբեք խալի-խալիշա փռած
էղնի, տեսակ տեսակ ծաղիկներ փռած: Հ՛էգու վրեն էլ ծածկված էղ-
նի, որ արեւ չդիպնի թագավորի աղջկա վրեն: Ծամբի վրեն սեղան-

ներ շարված էղնին, սեղանների փեշխունների վրեն ամեն տեսակ խմիչքներ ու կերակուրներ հաղը էղնի, յոթ դաթ էլ դահուլ զուռնա ու ամեն տեսակ շալիիներ դրստված էղնի, էս թոմրից հետև նոր հարս ու թագվոր իմ իշխաներով զայգով, շալիով էրթան պսակ ու էն զայգին հասնին ինչուրի ձեր տուն: Թե որ էս բանն էլ դրստեցիր, զաթի աղջիկս քու հարսն է, թե չէ գլուխդ կը զարնեմ:

Մուրութուն նոր առավ Միրզա Մահմուտի հորը, էս թոմար հուրտից պտի կարա դրստել: Շ'ելավ գլուխ կախեց ու դառավ էկավ, Թագավորի էս հեղվան հուզածն էլ թոմար պատմեց Միրզա Մահմուտին:

Միրզա Մահմուտի թալաշ չէր, Թագավոր ինչ հուզում էր թող հուզեր, էնոր համար դրստելը չաթին բան չէր:

Մարդ ու կնիկ էլի գիշեր դինջ պարկում քնում են: Միրզա Մահմուտ մատնու աղբ պտտցնում է, արարներ գալում են: Միրզա Մահմուտը Թագավորի էս ետի հուզածն էլ ասում է, արարներ էրթում են շինելու, Միրզա Մահմուտ դինջ պառկում քնում է:

Առավոտուն սաղ քաղաք էս հրաշքներ որ տեսնում են, զարմանում են, բերըները մնում է բաց, իրանց բան ու գործ թողնում, առուտուր, թուքնճիկ իրանց թուքները փակում սեյրի են գալում: էս հրաշքների ձևը սաղ աշխարհ ցրվում է: Թագավորն էլ հիշնում աշում է, ի՞նչ աշե, մի ղոշա տղման հէգի, աստուծութուն ինչ տեսած ծառ ու ծաղիկ ասես ստեղծեր է էտ հէգու մեջ, մեկ թարավ ծառերից կախված հասած ամեն շինս մեյվեթ: Մեկ թարավ շոր մեյվեթ, ճամբեքը սաղ խալի փռած, փեշխուններ դրած, ամեն թավուր խմիչքներ ու եմակներ վրեններ շարած, շալիճիներ հաղը կայնած շալում են, խաներ ու բեկեր նստած կերուխում են անում, վերե ծածկրված, արև չի դիպնում, թավուր-թավուր դշեր ու բիլբուլներ ծառերի վրեն խոսում էին: Միրզա Մահմուտն էլ իր թարդիրով էկեր կայներ էր: Թագավորի բերան մնացեր էր բաց, հեշ չ'գիտեր, որ թոմար հաղի բն, իրան են աշում:

Թագավորն էլ ներս մտավ, իր աղջկան հագուց, զուքեց խաս-խաս շորերով, ախր գիտեք, Թագավորի աղջիկ մոնց շորեր կը հագնի, էնենց էր սիրունցե Թագավորի աղջիկը, որ արևից սիրուն էր դառն: Թագավորի պալատն էլ հարսնիքի թարդիր տեսավ, զարթըրվավ, էկան Թագավորի կարգած աղջիկներ ու փեպեթ:

Միրզա Մահմուտն էլ իր շորեր հագած իր մի թախում աղարների հետ էկավ Թագավորի դուռը կեցավ, հարսին էր բաքլայում: Միրզա Մահմուտի սիրունութունը, էնոր շորերի փեկիլալը, որ սաղ

անդին քարերով էր զարթոյած, հալոյի խելքը տարեր էր: Մեկ էլ աշեցին, թագավոր իր աղջկա ձեռքից բռնած մեկել քուրերի հետ գուրս էկավ, բերեց իր աղջկա ձեռքը տվեց Միրզա Մահմուտի ձեռքըն, օրշնեց իր թագավորական ու հորական բերնով, մեկեն գողաց՝ շալղիներ, բաշլայեց քեֆ ու ուրախութուն: Որը պար էր խաղում, որը ուտում, խմում քեֆ էր անում, որը թագա հասած մեյվա էր ծառերից քաղում ուտում, որն էլ՝ շորը: Ամեն մարդ իր սրտի հուզածն էր անում:

Էտ թոմրի մեջ ուրախ չէր մինակ Միրզա Մահմուտը:

Էսենց շալղիով, պարով, ուտել խմելով ու քեֆով, խալի խալի-չաների վրայով թագավորի տնից գացին ինչուների Միրզա Մահմուտի պալատներ: Էս քեֆն ու ուրախութունը, էս հարսնիքը քշեց օխտն օր, օխտ գիշեր: Օխտն օր որ՝ թմամ, ամեն մարդ դարձավ իր տուն գնաց, մնացին Միրզա Մահմուտն իր կնիկ ու հերն ու մերը:

Մարդ ու կնկա ուրախութան էլ ճոթ չկար, ուտում խմում, իրանց քեֆն էին անում:

Մի վախտ էսենց անցնում է: Միրզա Մահմուտն ու թագավորի աղջիկ ամեն օր էրթում էին խաս բաղչեն, ման էին գալում իրարու ձեռք բռնած, բեզրում, գալում մառմառ հավուզի գլխին նստում գինջանում էին: Թագավորի աղջիկ շատ ուրախ էր, հմա Միրզա Մահմուտի նիսիներ իսկի չէր բացվում:

Օրմ մառմառ հավուզի գլխին, ծաղկների մեջ նստած, թագավորի աղջիկ կոսե,— Միրզա Մահմուտ, գլխիդ, արևիդ դուրբան, դու յաղո՞ւզ ես համեն օր նիսիներդ էտենց կախում, բայլու է, որ իմ սիրունութան չես հավնում, որ հեշ չես բացվում:

— Ծա որ քու սիրունութան չ'հավնեի, յաղո՞ւզ էի քեզ առնում: Ծա ուրիշ բանի համար եմ նիսիներս կախում: Զ'եզուց հերդ մի լավ քեֆ է սարքում: Էնտեղ թոփ պտի էղնին ինչքան որ մեծամեծ մարդիկ կան, իր վաղիր նազիրներ, ընտեղ գալում են քու էրկու քուրերն ու իրանց նիշանածներ: Մեզ էլ կհրավիրեն: Քեֆ ու ուրախութունից հետո պտի ջիրինդ խաղալու հ'ելնին, սաղ իրեք օր պտի ջիրինդ խաղան: Էս քաղքի մեջ ինչքան որ լավ ջիրինդ խաղացող կա, պտի թոփ էղնին, հորդ էն էրկու փեսեն էլ, ես էլ հոտ կէղնինք: Դու քու քուրերուդ հետ կը նստիք բատնի վրեն ու մեզի սեյր կոնեք: Էտ վախտ ես իմ զըլլըր փոխում եմ, իմ մոտ երեք հատ հրեղեն ձիու մազ ունիմ՝ մեկը սև, մեկը կարմիր, մեկը ճերմակ: Օրական մեկ մազը կրակ կտամ մեկ ձի կուգա ես կը հեծնիմ, կը հ'ընկնիմ ջիրինդ խաղացողների մեջ, բաճանաղներիս լավմ կը ծեծեմ ու ձիւ կը քշեմ կէրթամ,

դռուր բաց կը թողնիմ: Երեք օր հիրուր վրա էսենց կոնեմ: Էտ վախա-
քութեբդ գլխուդ կուտան ու կոսեն թե. «Դու էլ գիտես մարդ ես առեր,
աշու՛ւմ ես մեր մարդիկ, որ սաղ ձիավորներն էնոնց դեմ դողում են»,
էսենց հա գովում են իրանց նիշանածներին: Դու օնշիշ շասես, ես
քեզի թամբի՛հ եմ անում, ինչ կոսեն թող ասեն, դու ձեն մի հանե,
չըլլիմ շիմանամ որ ասես. «էն լավ ձիավորը Միրզա Մահմուտն է»,
ամա որ ասիր, ես կը դառնամ մի սե ամպ, էրկնքու հերեսից քաշ-
վիմ կերթամ, մեր հարստութունը կէրթա, տներն էլ, հէգին էլ, ամեն
բան էլ: Ընդից հետ էլ որ դու հուզենաս ընծի գտնել, պտի հազնիս
էրկթե շարուխ, ձեռքդ առնիս էրկթե բիր, շերդ պտի լցնես կորեկ,
էնքան պտի ման գաս իմ հետեհն, ինչունի որ էրկթե հոտնմներդ
մաշին, բիրը մաշի, կարճնա, մեկ ձեռք բռնելու տիտ մնա, կորեկն
էլ շերիդ մեշ փթի, հող դառնա, նոր դու կարաս ընծի հասնել: Ամա,
որ քութեբդ ինչ որ ասեն դու ձեն շահես, մենք էն վախտ շատ բախ-
տավոր կէզնինք: Ամա, կնիկ մարդուն հագիպար չկա, ես վախե-
նում եմ, որ դու ասես, ես էտոր համար էլ չեմ ուրախում:

Հիրկուն էր, թագավորի թալար ճվում էր քաղքի մեշ թե.— Թա-
գավոր լավ ուրախութուն ունի. հացկերութուն պտի էղնի հեգուց:
Հացկերութունից հետե երեք օր հիրուր վրա շիրինդ պետք է խա-
ղան, հոն կ'եղնին թագավորի երեք փեսեն: Էրկու մեծ փեսեն Միր-
զա Մահմուտի հետ շիրինդ պտի խաղան, վեզ որ լավ ձի ունի, թա-
գավորի հրամանն է, որ շիրինդ խաղալու գա: Վեզ որ թագավորի
հրաման չ'կատարե էնոր գլուխը կ'էրթա:

Հեգսի առավոտ շաղին շալվում էր, դահուլ դուռնեք փշում էին:
Հուրտի որ պտի հավաքվին, էկան մարդիկ թոփ էղան, բաշլայեցին
հացկերութ ուտել, խմել, քեֆ անել: Քեֆի մեջտեղ նստած էր թա-
գավորն ու Միրզա Մահմուտը, թագավորի մեկել փեսեքն էլ էս կող-
քին ու էն կողքին էին նստում: Հացկերութուն որ վերջացավ՝ բաշ-
լայեցին շիրինդ խաղալը:

Թագավորի էրկու մեծ փեսեք իրանց քահլան ձիանու վրեն նըս-
տած քշում էին ըստուր ընտուր հետեհն: Փաղաքի լավ շիրինդ խա-
ղացողները թոփ էին եղած հոտ:

Միրզա Մահմուտ գողտուց հըլավ քաղքից դուրս, կարմիր ձիու
մազը վառեց, հրեղեն ձին խրխնջալեն էկավ Միրզա Մահմուտի մոտ
կայնավ: Միրզա Մահմուտ ղըլլը փոխեց, հեծավ հրեղեն ձիուն,
քշեց մտավ մեյդանը: Զիավորներն ահեկուն թոմար դես ու դեն փա-
խան: Միրզա Մահմուտը իր ձեռքի հաստ բրով թագավորի մեկել

փեսերուն լավմ ծեծեց, ու հայդե դուս պրծավ դիպա դաշտ, ձին թողեց, ինք դառավ էկավ, ինչըխ որ հեշ բանից խաբար չէղնի:

Թագավորի երեք աղջիկ, որ բարձր բատնի վրա նստած սեյր էին անում, էրկու մեծ քուրեր բռունցքով տվին պզտիկ քուրոջ գլխուն.— Հողս գլխիդ, դու էլ գիտես թե մարդ ես առե, որ քոշեքն է մտնում, օձը հալքադ պատի ծակ է մտնում, տեսա՞ր մեր մարդիկ ի՞նչ արին, թոմրին վռնդեցին:

— Է՛հ, ամեն մարդ իր բախտից ջորվի, աստուծ ընձի էտ օձն էր կամեցեր, փառք իրան:

Էտ օր անցավ: Մարդիկ ցրվան, գնացին, ամա թոմարն էլ զարմանքով էին խոսում կարմիր ձիավորի վրեն: Հեշ, օնշով չէր հիմանում, թե էտ վով էր:

Հ'եգսի օր էլի թոփ էղան ջիրինդ խաղացողներ: Թագավորի երեք աղջիկ էլի իրանց տեղ նստած սեյր էին անում: Թոփ էղան մարդիկ, իրանց խաղի ու կեր ու խումի հետն էին, բիրդան Միրզա Մահմուտ կորավ: Գնաց քաղքից դուրս, ճերմակ ձիու մազը վառեց, հրեղեն ձին թամ դրուտ խրխնջալով էկավ Միրզա Մահմուտի մոտ կայնավ: Հեծավ ձին, շորեր փոխեց ու էլի քշեց, մտավ մեյդանը: Ահ ու դող հ'ընկավ թագավորի էրկու փեսի սիրտը: Միրզա Մահմուտ էկավ մտավ մեյդան դես քշեց, դեն քշեց հ'ընկավ թագավորի փեսեքու հետեկից իր հաստ բրով լավ ջախ ու փորթ արեց ու թողեց փախավ քաղքից հ'ելավ, ձին թողեց, էլի էկավ մտավ քեֆ էնողների մեջ:

Մեծ քուրերը էլի բռունցքով տվին պզտիկ քուրոջ գլխուն ու վրեն խնդացին: Միրզա Մահմուտի նիշանածն էլի ձեն չհանեց ու բանմ էլ չասեց:

Սաղ քաղքի մարդիկ, մեծ, պզտիկ, աղքատ, հարուստ, վազիր, նազիր զարմացեր էին էս բանի վրեն:

Քեֆի, ուրախութան և ջիրինդ խաղալու էրկօրը անցել էր: Հ'եգսի առավոտ էլի ամեն օրվա մարդիկ ու քաղքիք թոփ էղան, ամեն մարդ իրա տեղը նստավ, էս ջիրինդը հետի հեղվանն էր: Թագավորի աղջիկներ էլի իրանց տեղն էին նստել: Դահուլ զուռնեն շալում էին: Թագավորի էրկու փեսեն էնքան էին քյոթակ կերել, որ գիշեր ցավից չէին քնած, էլ ամեն օրվա պես քեֆով մեյդան չէին մտնում:

Ջիրինդը սարքեցին: Միրզա Մահմուտն էլ ըսկի քեֆ շուներ, գիտեր, որ կնիկը էտ օր պտի չդիմանա դյուզը կոսե քուրերուն: Հ'ելավ քաղքից դուրս, էս հրեղեն սև ձիու մազը վառեց, սև ձին էկավ, հեծավ, զըլլը փոխեց ու մտավ մեյդանը: Նես տվեց, նեն տվեց, հա-

սավ թագավորի փեսեքուն: Խեղճերու ծնկները թուլացան որ էլի տեսան հրեղեն ձիավորին: Էս հեղին թոմարն էլ հասկըցան, որ էս ձիավորը Միրզա Մահմուտն է:

Հրեղեն ձիավորը հասավ, ձեռքի հաստ բրով բաճանաղների լերթերուն ամեքուն մի քանիս հիշավ:

Թագավորի մեծ աղջիկ դառավ ըսավ իր պզտիկ քուրոջ.— Աշո՞ւմ ես, մարդդ էսենց օր ծակ է ման գալում որ մտնի, դու էլ խնդում ես մեր մարդկանց վրեն, հապա մեկ էն էլ տղամարդու պես գար մեյդանը մտներ, նոր դու կը տեսներ:

Պզտիկ քուրոջ համբերութուն էլ շտարավ: Լեզուն շորնար, բալքի շխոսեր: Բիրդան դառավ քուրերուն.— Անզգամներ, շի հմար եք իմ գլխիս տալում, էն սև հրեղեն ձիավորը Միրզա Մահմուտն է, որ էս երեք օր ձեր նիշանածներուն էտ օրը քցեց:

Էս խոսքերը էնենց հերստեղով որ ասում է, հալը թոմար աշում են էտ սև հրեղեն ձիավորին, թագավորի աղջիկներն էլ տեսան, որ Միրզա Մահմուտը իր ձիով դառավ սև ամպ ու գնաց ամպերու միջով: Հալը թոմարի էտ սև ամպին էին սեյր անում: Մեկ էլ հետ դառան, որ ըխթիարի տներու տեղ ոչ քոշք ու սարայի, ոչ լավ տուն, ոչ հէգի, ոչ էլ ջաղաց, էլի մնացեր է ըխթիարի ալաշուխը, էլի էն աղքատ, քասիւր մարդիկ, նստած անիծում էին սարիբին:

Էս բան որ էղավ, թագավորի աղջիկ փոշմնավ, ամա էլ ի՞նչ օգուտ, չգնաց հոր տուն: Հագավ սգի սև շորեր ու էկավ նստավ իր կեսուր, կեսրարի մոտ ալաշուխի մեջ ու ամեն օր լալում էր:

Անցնում է էսենց մի քանի օր, թագավոր գիտե թե աղջիկը Միրզա Մահմուտին հիմի մոռացել է: Կանչում տանում է տուն, որ մի քիչ սիրտը բացվի:

Թագավոր շատ է համոզում աղջկան, որ Միրզա Մահմուտին մոռնա: Տեսնում է, որ ճար չկա, իլլաճ չի էղնում, սոնդ, աղջիկ վերցնում ասում է հոր.— Թե որ դու ընծի հուզում, ունդունում ես, առ ընծի հմար մի ջուխտ էրկթե հոտնման, մի հատ էլ էրկթե բիր, որ ես սաբախտան պտի էրթամ: Ինչունի՞ չհասնիմ Միրզա Մահմուտին ես պտի չկայնիմ:

Հեգսի առավոտ հոտնամաներն ու բիրը հագը էր: Թագավորի աղջիկ հագավ հոտնմաները, բիրը ձեռն առավ, մի շերն էլ լիք կորեկ լցեց ու թոմրին մնաս բարով ըսեց, էկավ կեսրարի ու կիսրոջ ձեռները պագեց ու հընկավ ճամբա:

Գնաց, գնաց, շատ գնաց թե քիչ, աստված գիտե, հասավ մի օիրուն շայիր-չիման տեղ: Հեռվեն աշում է, որ էտ շայիր-չիման տեղ

մի սիրուն ճերմակ պատերով տուն է էվերում: Դեմ էրեց էտ տուն ու գնաց: Գնաց հասավ դուռը, աշեց որ մեկ մարդ նստած էր էտտի:

— Բարև քեզի ամի:

— Աստու բարին, Թագավորի աղջիկ, էկար Միրզա Մահմուտին գտնելու հա՞:

Թագավորի աղջիկը զարմանում է, որ էտ մարդը իրան ճանչըցավ ու իրանց գործի էղելութունն է գիտե, էլ չի հուզում բան Թագընել, ասում է.— Ամի ջա՛ն, դու որ ընձի ճանչցար ու մեր էղելութուն էլ գիտես, բայլու է որ դու Միրզա Մահմուտի տեղն էլ գիտես, խնդրեմ ասես, աճապ կարա՞մ գտնել, Թե չէ:

— Հե՛յ օրթի, Միրզա Մահմուտին էրթալ հասնելը շատ շաթին է, դու մո՛նց պտի էրթաս ու հասնիս ու էնոր գտնիս:

— Դու տեղն ըսա, ամի ջան, տեղ որ գիտնամ հուրտի էլ որ էղնի կ'էրթամ, ինչունի որ մեռնիմ, էս տանջանքից ազատիմ:

— Որ էտենց է օրթի, ես քեզի կոսեմ: Միրզա Մահմուտի ճամբի վրեն երեք հատ դե կա, երեքն էլ հիւրուր քուր են ու հիւրարուց բաժան են: 2՝ առջին էրկու քուրերը ամենք օխտը տղա ունին: Տղերքը սաբախտան էրթում են, հիւրկուն գալում են տուն: Թե որ դու կարացիր էն վախտը հասնել, որ պզտիկ քուրը նստած հաց է թխում, հաց թխած վախտ իրան ծծերը հուսերի վրայից քցում է հետե, էնենց պտի էրթաս, որ էն վախտը հասնիս ու ծծեր հետեեն բերանդ առնիս ու ծծես, Թե որ էտենց կարացիր անել, զաթի քեզի կազատե, Թե որ շարեցիր, քեզի կը բռնե, խորվու կոնե իր տղերանց համար:

Միրզա Մահմուտն էլ էտ դեի մեծ քուրոջ աղջկա հետ նիշանվել է, քառսուն օր է մնում, որ հարսնիք անեն, պսակեն:

Թագավորի աղջիկ էս խրատներ առավ ու շնորհակալ էղավ ու գնաց: Էրթում հասնում է պառավ դեի մօտ: Էն վախտն է հասնում, որ դեր շափուկ-շափուկ հաց է թխում: Էն մարդու ըսածի պես ծծեր հուսերի վրայից հետեեն կախ է քցե: Գաղտուկ ուսուկ ուսուկ էրթում, բիրդան պառվի ծիծը առնում է բերան ու ծծում է:

— Թո՛ղ, օրթի, դու էղար ընձի աղջիկ, հուզե, մուրազդ տամ:

Թողնում է պառավի ծիծը, էրթում է ձեռը պագում է: Ինչըխ տան աղջիկ բաշլայեց տուն վեր քաղել, ավելել, մաքրել Թամուզընել: Ամեն բան իր տեղը դրեց: Բանը որ պրծնում է, պառավ դեր կոսե.— Օրթի դու չէիր վախենում, որ էկար հասար ըստեղ, չէիր ըսում որ ռիմ մեծ կտորս հանկաջս կը թողեն: Ըսե աշեմ քու դարդդ ի՞նչ է, հալբաթ դու մի բան ունիս էս տեղեր:

— Իմ դարդս, էս է քալե ջան, ես դեմս եմ արեւ էկել քեզ մոտ որ դու ընծի հասցնես Միրզա Մահմուտին:

— Շատ շաթին բան հուզեցիր, օրթի: Միրզա Մահմուտը հիմի իմ մեծ քուրոջ մոտն է, էնոր ձեռն որ հ'ընկար քեզի կտոր-կտոր կոնն: Օրթի, ես օխտը տղա ունիմ, գացել են ավուղուշ, իրկուն գալում են, հ'կգուց տղերքս քեզ կը տանեն ինչունի միջնակ քուրոջս սինոռը ու կը դառնան: Էն էլ օխտը տղա ունի, թի որ ռասթ բերիր էնոր էլ հաց թխած վախտ ծիծը ծծեցիր, էն էլ քեզի կը հասցնեն ինչունի մեծ քուրոջս սինոռը, ընտից էլ Միրզա Մահմուտին: Հմիկ քեզի կը պահեմ, տղերքս կգան ես կոսեմ, թե աստուծ ձեզի մեկ քուր է տված, տղերքս կոսեն թե. «Հ'ուր է մեր քուրը, բեր տեսնինք»:

Հ'իրկվան մոտ էր, պառավ դեք տանում աղջկան պահում է: Տղերքը գալում են տուն, հոտ են քաշում:

— Ատե, մեր տնից ադամ օրդու հոտ է գալում, մեր սինոռ մարդ է մտեր, խորվե՞ր ես որ ուտենք:

— Օրթի, աստուծ ձեզի մի քուր տվեց, էն կաթից որ դուք եք կերել, էն էլ է կերե, էղավ ձեզի քուր:

— Որ էտենց է. ատե, բեր մեր քուրոջ տեսնինք:

Պառավը էրթում բերում է թագավորի աղջկան, տղերք հետ բաբում են: Աղջիկ պաղ ջուր բերում աղբրտանց հ'ոտները լվանում է: Դինջանում են, հաց են ուտում, հետո պառվի տղերքը թագավորի աղջկան ասում են:

— Ի՞նչ է քու մուրազդ, հ'ուզե:

— Իմ մուրազս էն է աղբրտիկ, որ դուք ընծի հասցնեք Միրզա Մահմուտին, ուրիշ մուրազ չունիմ:

— Քուր ջան, դու շատ դժար տեղ կապեցիր, հմա ինչ արած, խոսք են տված քեզի, պետք է տանենք, ինչունի մեր մեծ մորքուրի սինոռն ու դառնանք:

Սարախտան վաղով պառավի էրկու տղեն առնում թագավորի աղջկան տանում են ինչունի իրանց մորքուրի սինոռն ու դառնում գալում են:

Թագավորի աղջիկ էրթում, էրթում աշում է, որ պառավ դեկ թունդրի մուխը հ'ելնում է, էն վախտին է հասնում, որ պառավ դեք նստած հաց է թխում, ծծեր հ'ուսերի վրայից քցեր է հետև Գաղտուկ էրթում է, բիրդան ծիծը առնում է բերան ու ծծում է:

Պառավ դեք ասում է.— Ա՜յ հողածին, բաց թող իմ ծիծս, ես քու մուրազդ կատարեմ, դու էղար ընծի հոգեւոր ավլատ:

Աղջիկ թողնում է պառավ դեկ ծիծն ու ասում է.— Ես ուրիշ

փափակ շունիմ, իմ մուրազս էն է, որ դու ընծի հասցնես Միրզա Մահմուտի մոտ:

— Թագավորի աղջիկ, էտ շատ դժար տեղ կապեցիր: Միրզա Մահմուտը հիմի իմ մեծ քուրոջ քովն է, էնոր աղջկա հետն էլ նիշանված է: Հ'երսունիննը մոլլա զօր ու գիշեր ծառայում են, ես քեզի հմիկ թամբիհ կոնեսմ' ես օխտ հատ տղա ունիմ, օխտն էլ ավուղուշ են գնացել, հ'իրկուն կուզան, տեսնինք, տղերքս ինչ կոսեն:

Թագավորի աղջիկ հ'ելավ պառավին օգնեց, տուն հ'իստկեց, հացեր վեր քաղեց, բանից պրծան, հ'իրկվան տղերանց գալու վախտըն պառավ դեռ տարավ աղջկան պահեց:

Հ'իրկուն տղերք տուն էկան, թե չէ.— չը, ասե, մեր տնից հողածնի հոտ է գալում:

— Հա, օրթի, դուք քուր շունեիք, աստուծ ձեզի մե քուր տվեց, էն կաթեն կերավ, որ դուք եք կերած, էդավ ընծի հոգու զավակ:

— Թե որ էտենց է, բեր մեր քուրոջ մենք էլ տեսնինք:

Թագավորի աղջիկ էկավ աղբրտանց ձեռքերը պագեց, պաղ ջուր բերեց հ'ոտնեռնեքը լվաց, դինջացան, հաց կերան:

Պառավի տղերք վերցնում, ասում են աղջկան.

— Հուզե, մուրազդ տանք:

Աղջիկն ասում է.— Իմ մուրազն էն է, որ դուք ընծի Միրզա Մահմուտի մոտ հասցնեք:

— Քուր ջան, Միրզա Մահմուտին հասցնելը շատ դժար է, համա ինչըխ անենք, մեր պարտքն է, որ կատարենք, շարեն ինչ, մենք քեզի ինչունի մեր սինոռի գլուխ սաղ-սալամաթ կը տանինք, ընտից էն դին անցնելու իրավունք չունինք, դու գիտես:

Սաբախտան դեերուց էրկուսը հ'ելան, որ աղջկան տանին: Պառավ դեռ գալում ասում է աղջկան.— էն վախտ որ էրթում հասնում ես մեծ քուրոջս սինոռին, որ Միրզա Մահմուտն էլ հոն է, էնոնց տան մոտ մի լավ հ'աղբուր կա, վրեն ուտի լավ լավ ծառեր տնկած, կ'էրթաս էն ուտի ծառերի մեջ կը նստես գիս: Միրզա Մահմուտի հ'երսունիննը մոլլեք գալում են ջրի, ամեն մեկի ձեռք մի գլուզում կա, էն մեկին էրկու օսկե գլուզում, մեկը Միրզա Մահմուտին է: Մոլլային կոսես, թե. «Տո'ւր, էս օսկե գլուզումով մի քիչ ջուր խմեմ», էն կուտա, թե որ Միրզա Մահմուտին նշան կա մոտդ, կը քցես գլուզումի մեջն ու կը ղրկես: Միրզա Մահմուտը կը ղրկե կը տանի գիս: Թե որ էտենցով կոցիր Միրզա Մահմուտին հասնել կը հասնիս, թե չէ ուրիշ իլլաճ չկա:

Աղջիկը մնաս բարով արեց ու հայտե շտկվան դեպի մեծ քու-

րոջ սինոդը: Գնացին հասան ինչունի մեծ պառավ դեի սինոդն ու ընտեղից պառավի տղերքը աղջկան մնաս բարով արին ու հետ դառան: Աղջիկը գնաց, գնաց հասավ աղբորին ու կանանչ ուռի ծառերի տակ նստավ:

Դիշերը էտ կանանչ սիրուն ուներու տակը մնաց, ինչունի լուս չքնալ, հազար թավուր բաներ անցավ աղջկա մտքով, բիրդան ձեռք տարավ ջեր, աշեց, որ լցած կորեկներ փթեր հող էին դառել, աշեց, որ հոտեմաններն էլ են ծակվեր:

Արեն նոր էր քիշ տաքցեր, թագավորի աղօիկ աշեց որ հերսունուինը մոլլեն էկան հաղբորից ջուր տանելու, աշեց որ թոմբի ձեռք մի մի գյուղգյում էր, էն մեկին էրկուս, էն մեկն էլ օսկի:

Աղջիկ էտ մոլլային աղաչեց թե.— էս օսկի գյուղգյումը տուր քիշ ջուր խմեմ:

— էս օսկի գյուղգյումը Միրզա Մահմուտին է, ես մո՞նց տամ, որ դու ջուր խմես:

Թագավորի աղջիկ էնքան յալվար հընկավ, ինչունի որ մոլլի ձեռքից առավ ջուր խմեց ու գողտով Միրզա Մահմուտի մատնին, որ մնացեր էր իր մոտ, հանեց քցեց գյուղգյումի մեջ: Մոլլեն առավ գնաց, աղջիկը մնաց հոտ:

Մոլլեք գնացին տուն: Միրզա Մահմուտ հելավ լվացվելուս կվացվում էր, բիրդան աշեց, որ մատնին գյուղգյումի միջեն հընկավ: Միրզա Մահմուտը ուրախութունից էլ չհիմացավ թե ինչ անե: Կանչում է մոլլային ու ասում է.— Դուք իմ էս գյուղգյումը հո՞ւմ ձեռն եք տված, հաղբորի վրեն դարիւր մարդ կա՞ր:

— Հրամանք ես, Միրզա Մահմուտ, ընտե մի դարիւր մարդ կար, շատ յալվար էղավ, մենք էլ տվինք ջուր խմեց:

— Դեհ, որ էտենց է, շորս հինգ հոգի գացեք, էտ մարդուն հոս բերեք, ամա էնենց բերեք, որ օնշով չ'տեսնի:

Մոլլաներից մի քանիս շտապոք գնացին առան էտ դարիւր մարդուն, փաթթեցին, որ օնշով չտեսնի, ու բերին Միրզա Մահմուտի մոտ: Միրզա Մահմուտը շատ ուրախացավ ու էտ մարդուն, որ իրանից դայրի օնշով չէր ճանչնում, բռնեց իր ձիուն մշակ ու թամբիհ արեց, որ դուս չէլնի:

Անցավ մի քանի օր, Միրզա Մահմուտ էլ էնքան չէր էրթում իր նիշանածի քով: Ծարթուն մեկ անգամ անշախ էր պատահում: Պառավ դեը կատղում է, հելնում էրթում է Միրզա Մահմուտի մոտ ու ասում է.— Միրզա Մահմուտ յաղո՞ւղ, դու հառաջ ամեն օր էիր գալում աղջկաս մոտ ու հիմի շաբաթ մի հեղ էլ չես գալում, էտ քեզի

ի՞նչ ձեռք տվեց: Ինչը իս որ էս թաղա ձիապահը բռնեցիր, իմ աղջկա մոտից պաղար, դու սարք արա, տես թե ես ինչ կրեմք քու ձիապահի գլխուն:

էտ պառավ դեր, հիցսուն հատ դեմա էր պահում: Մի վախտ էտ դեմքը ծարավ էին, մի օր գալում կանչում է Միրզա Մահմուտի ձիապահին ու ասում է.

— էս դեմքը կը տանիս դեռ էն հանդը կը կայնեցնես, էս քուղով էլ էնքան հառավից ջուր կը կրես խմեցնես ինչունի որ կուշտ խմեն, ես կը հենլիմ հերթիկը կաշեմ. հիրկուն դեմքը որ ծառավ էկան՝ քու մեծ կտոր քու հանկաջը կը թողեմ.— Պառավը հերոստ էտ թամբիհը տվեց ու գնաց:

Միրզա Մահմուտ կանչեց ձիապահին, որ իր հառչի նիշանածն էր, թագավորի աղջիկ ու ասաց.— Դու մի քուղով հիցսուն դեմա շես կարա ջրել հանդում: Դեմքը կը տանիս հանդ, կը կայնեցնես ու դու կէրթաս գետի մոտ ու կուսես. Քերեր, Միրզա Մահմուտը մեռել է, արեք էրթանք լողացնենք ու դու հառաջ կը հընգնիս, կը վազես, ջրերն էլ քու հետևից կը վազեն: Որ ջրիւր պրծար, կուսես. Քերեր հերիք է, դառեք ձեր տեղ Միրզա Մահմուտին լողացուցինք պրծանք, ջրերը դառնում էրթում են, դու դեմքը առ արի տուն:

Առավոտ վաղով թագավորի աղջիկ պառավ դեմքը խառնեց հառաջ մի քուղա էլ առավ ու քշեց գնաց հանդը: Դեմքը կայնեցուց, գնաց գետի մոտ, ինչը իս որ Միրզա Մահմուտ իրան խրատ էր տված, էնենց էլ ըսավ ու հընկավ ջրի հառաջ վազեց, ջուրն էլ իր հետևից էկան հասան դեմքուն, դեմքը խմեցին, կշտացան:

Թագավորի աղջիկ ըսեց.— Ջրեր, ձեր տեղ դառեք, Միրզա Մահմուտին լողացուցինք պրծանք:— Ջրերը դառան իրանց տեղը գնացին:

Թագավորի աղջիկ դեմքը խառնեց հառաջ, քշեց էկավ տուն: Պառավը վաղեց մի քուղա ջուր բերեց, էս դեմքը հառաջ դրեց, էն դեմքը հառաջ դրեց, հեշ մեկը չը խմեց:

Պառավ կատղած դառնում Միրզա Մահմուտին ասում է.— էս թոմար քու սորվեցրածն է, թե որ դու չէղնիր, էտ մարդ չէր կարա դեմքը ջրել, դու պտի էլ քու ձիապահի հետ չը խոսիս:— Միրզա Մահմուտը երգում է անում շխոսելու:

Պառավ դառնում թագավորի աղջկան ասում է.— Զեգուց էրկուս դեմա կառնես կէրթաս էն դիմացի էվերող սարը, էրկու բեռ դշի բրմբուկ կը լցնես կը բերես, որ իմ աղջկա յորդան դռակ բմբուկից լցնեմ:

Զիրկուն որ գալում պարկում են, Միրզա Մահմուտ իրան-իրան

ասում է. «Ես որ էղնիմ էն սարին բմբուլ թոփ էնող կոսեմ՝ ղշեր թոփ էղեք, էկեք, Միրզա Մահմուտը մեռել է, էնոր հոգու հացը կտանք, որ էկան թե չէ, ես կը բաշլայիմ իմ մազերս պոկել, ղշերն էլ հ'աշք կուտան ընձի, իրանց բմբուլներ կը թափեն, ես թոփ կոնեմ կը բերեմ»:

Թագավորի աղջիկ հասկնում է, որ Միրզա Մահմուտ իրան է ասում: Հ'եկնում սարախտան թեզ առնում է էրկու դեմլա, քշում էրթում է էն դիմացի սարը: Հասնում է ընդի, ղիլ ձենով ճվում է.— Ղշեր, Միրզա Մահմուտ մեռել է, թոփ էղեք արեք էնոր հոգու հացը տանք:— Մեկ էլ աշում է, որ աշխրքի ճոթերից ինչքան որ ղուշ կա թոփ էղան էկան: Թագավորի աղջիկ բաշլայեց մազերը պոկել, ղշերն էլ թոմար իրանց բմբուլներ պոկեցին թափին: Թագավորի աղջիկ տեսավ որ բռններից էլ հ'ավել էղավ, դառնում ասում է.— Ղշեր, հերիք է լաք ու տրորվիք, դառեք ձեր տեղեր գացեք:— Ղշերը ցըրվում էրթում են, աղջիկն էլ թոփ է անում, էրկու բեռ թմում է, բառնում քշում գալում է տուն:

Պառավ էս անգամ էլ ավելի կատղում ու Միրզա Մահմուտին ասում է.— էս թոմար դու ես սորվեցնում. էս հեղ երթում արա քու արևով, որ չխոսես, թե չէ քու գլուխդ էլ կը կոնմ:

Միրզա Մահմուտ երթում արեց իր արևով, որ չխոսի մշկի հետ: Պառավ թողեց, էլի դառավ մշկի վրեն.— Սարախտան թեզ կ'երթաս քրոջս տանից կառնես դահուլը կը բերես, որ Միրզա Մահմուտի հարսնիքը անեմ, թե չերիք գլուխդ կը կոնմ:— Հսում ու պառավը դուս է հ'ելնում էրթում:

Հ'իրկուն որ ամեն մարդիկ պառկան քնան, Միրզա Մահմուտն էլ թագավորի աղջկա հետ պառկան քնելու Միրզա Մահմուտը էս հեղ մոտ պառկած կատվի հետ էր խոսում:

— Կատու, դու լավ հ'անկաջ դի, թե քեզի ես ի'նչ եմ ասում, կատու, գիտե՞ս, պառավ քեզի հ'ուր է ճամբու: Քեզի ճամբում է քուրոջ մոտ, որ քեզի ուտեի Հիմի դու աշե, թե ես քեզի ինչ եմ ասում. սարախտան որ էս կողմից էրթում ես հ'առաջ քեզի ուստ է գալում մեկ կապած ասլան ու մեկ ղոշ, մեկ ճամբու էս կողմ, մեկ էն կողմ: Դմակ դրած է ղոջի հ'առաջ, խոտը՝ ասլանին, դու կը փոխես, դմակ կը դնես ասլանի հ'առաջ, խոտը՝ ղոջին: Ընդից անցնում ես էրթում տեսնում ես որ ճամբու վրեն քցած է էրկու քեշա, փռածները կը վերցնես կը դնես էն կողմ, վերուցածները կը փռես ու կանցնիս: Ընտից կերթաս կը հասնիս իրան դուան մոտ, կաշես որ էրկու դուռ, մեկը վաղուց բաց է, մեկն էլ դրած է: էն դրածը դու կը բանաս, բացը կը

դնես, կէրթաս կաշես, որ ինք նստած է, կը բարենես. էն քեզի կոսե՛.
«Զի՛ հմար ես էկեր», դու կոսես թե. «Քուրդ ընձի դրկեց, որ դճուր
տանիմ, Միրզա Մահմուտի հարսնիքն անես», էն քեզի կոսե. «Նստի
մի ձվածեղ անեմ կեր», հ'ելնում է ձվածեղը անում, բերում դնում
է քու հ'առջև, քեզ կոսե. «Դու կեր ինչունի իմ գալը», ինքը դուս է
հ'ելնում, հ'ակոնքը սրելու, որ գա քեզի ուտե: էն որ դուս է հ'ելնում,
դու թող ձվածեղը, կախած տեղից դճուրն առ ու փախի: էն քու հե-
տևից կը ճվա, թե. «Բռնե՛ք հա, բռնե՛ք», չէղնի թե դու հտ դառնաս,
քեզ էլ օնչով չի բռներ, թե որ էտ թոմարն անես, կատո՛ւ, լավ լսե-
ցի՛ր իմ ըսածներ, քեզ տեսնիմ, թոմար իր տեղին կոնես, չ'վա-
խենաս:

Թագավորի աղջիկ էս թոմարը լավ լսեց ու սարախտան վաղով
հ'ելավ հ'ընկավ ճամբա գնաց:

էրթում հասնում է ասլնի ու դռնին մոտ, Միրզա Մահմուտի
թամրի՛հ էրածի պես խոտը վերցնում դնում է դռնի հ'առջև, դմակը
ասլնին ու անցնում ընդից էրթում է քեշանների մոտ, գետնի փածը
թոփ է անում ու մեկելը բերում փռում է: Ընդից էլ անցնում էրթում
է դռների մոտ, բացած դուռը դնում է, դրածը բաց է անում, էրթում
ներս է մտնում, որ պառավ մենակ նստած է ու դճուրն էլ պատից
կախած է:

— Բարև քեզ, քալե:

— Աստու բարին, դու բարով էկար: էտ վով քեզի դրկեց ըստե,
չի՞ հմար ես էկել:

— Ընձի մեծ քուրդ դրկեց, դճուր տանիմ, որ իրա աղջկա հարս-
նիքը անես:

— Նստիր, որ էտենց է մի ձվածեղ էփեմ, մի թիքա հաց կեր,
հ'ետև տար:

Պառավ դըր հ'ելավ ձվածեղ արեց, բերեց դրեց թագավորի աղ-
ջրկա մոտ ու ըսավ.— Դու հացդ կեր ինչունի իմ գալը:

Պառավը դուս է հ'ելնում թե չէ, աղջիկ հացը թողնում, առ-
նում է դճուրն ու հայդե փախնում է:

Պառավ հետևից մազերը պոռչկում է ու ճվում.— Դռնե՛ր, բռնե-
նե՛ք, որ տարավ:

— Մենք յաղո՞ւզ ենք բռնում որ, էս քանի տարի մեկս դրած,
մեկս հ'ոտած վրեն կայնելով բեզրել էինք, էս մարդ էկավ դրածը
բացեց, բացը դրեց:

— Քեշե՛ք, դուք բռներ, տարա՛վ:

— Մենք յաղո՞ւղ ենք բռնում որ, մեկս գետին էինք մաշեր, մեկս կայնելով բեզրեր, էս մարդը էկավ, մեզի փոխեց:

— Ասլան, դո՞ւ դուք բռնեք, իլլաճը ձեզի մնաց, դուք գիտեք, դճուր տարավ:

— Մենք չի՞ հմար ենք բռնում, դե՛, քանի վախտ է, որ խոտը իմ հառչեն էր դրած, դմակը դոշին, էրկուսս էլ կայներ աւում էինք անոթի փորով, հմիկ, էս մարդ էկավ փոխեց, մենք մեր փորը կըշտացուցինք, էլ յաղո՞ւղ ենք էսենց բարի մարդու բռնում:

էսենցով, օնչով շրունց, թագավորի աղջիկ առավ դճու, բերավ տվավ պառավին: Պառավը տեսավ որ դճուն էլ էկավ, էլ ի՞նչ կարար անել: Դառավ Միրզա Մահմուտին ըսավ որ. — Թարդիր տես, որ հէգուց պտի պսակվիս, քառսուն օր թմամ:

Սարախտան պառավ դեր լավ թարդիր էր տեսած, թոմար մարդիկ հագվեր էին հարսնիքի շորեր, զուգվեր էին, պետք էր պառվի աղջիկն ու Միրզա Մահմուտը պսակվեին, դճու զուռնեն շալվում էր:

Պառավը հուզում էր, որ թագավորի աղջկան կորցնեն մի հալով: Էտոր հմար բերում տաս հատ կերոն մոմ կպցնում է թագավորի աղջկա մատներին ու թամբիհ է անում, որ ձեռներ ժած շտա, ինչունի տակ վառին մոմեր, օնչով պտի ձեռք շտա:

Տարան պսակեցին բերին: Պառավ տարավ հարս ու թագավորին մի ջոկ օթախ դրեց ու թամբիհ արեց, որ քառսուն օր, զօր ու գիշեր դուրս չհեկին, ու էնոնց քովն էլ մարդ չպտի էրթա, հաց ու ջուր հերթկեն տան:

Թագավորի աղջիկ էնոնց մոտ մնաց կանգնած, մատներին մոմեր վառին: Միրզա Մահմուտն ու իր աղջիկը ուրախնան, ու մեկ էլ որ մոմերը հատնելուց հետե բռնե թագավորի աղջկան վառե:

Պառավը էտենցով էլ չկարաց թագավորի աղջկան բան անել:

Հիրիկուն, որ թոմար քնան, Միրզա Մահմուտ հեկավ, թագավորի աղջկա մատների վրայից մոմերը պոկեց, բերեց պառավի աղջրկան կոխեց օջախը, նավթ լցեց վրեն ու վառեց: Ինքը առավ թագավորի աղջկան ու պարկավ:

էսենց մի քանի օր անցնում է, մի օր էլ Միրզա Մահմուտ հեկնում գիշեր բանում է դուռը, առնում է թագավորի աղջկան ու հայդե գիպա իր հոր տուն:

Միրզա Մահմուտ թող իրա ճամբեն էրթա, մենք դառնանք մեր պառավ գեկին:

Սարախտան պառվի մշկներ, որ հաց են տանում Միրզա Մահ-

մոռտին, աշում են որ, ինչ աշեն, մարդ չկա, Միրզա Մահմուտն էլ թագավորի աղջիկն էլ չկան: Դառնում գալում պառավին ասում են տեսածները:

Պառավն էլ գալում աշում է, որ մարդ չկա, մոմերը հոտ թափած, ինքն իրան ըսում է պառավը. «Աճար Միրզա Մահմուտ իմ աղջիկս է՞լ է փախցրել»: Դառավ աշեց օջսի մեջ, որ մեկին վառել են: Պառավ հասկցավ, որ իր աղջկան են վառել: Պառավ կատղավ, էլ շէր հիմանում թե ինչքիս անե:

Պառավ իրեք տղա էլ ունեւ: Կանչում է մեկ տղին ու ասում է.— Հասիր Միրզա Մահմուտի հետեւն, բռնիր կտոր, կտոր էրա ու մեկ կտոր էլ ընծի բեր, որ ես ուտեմ սիրտս հովնա:

Պառվի տղեն մի ամպ էղավ ու թռավ:

Միրզա Մահմուտ գիտեւ, որ իր հետեւից պտի գան: Մեկ էլ հետ դառավ աշեց, որ մի սև ամպ գալում է: Հասկցավ, հիջավ դետին, թագավորի աղջկան էրեց նախիր, ինքն էլ էղավ նախրորդ ու նստավ մի սարի վրա: Պառավի տղեն գալում հարցնում է.— Աղբեր դու ըստեղ ես, մե կնիկ մե մարդ ըստից շանցա՞վ:

— Ես ի՞նչ գիտեմ, որ դու ընծի հարցնում ես, էս էղավ քանի տարի ես ըստեղ մարդու հերես շեմ տեսած:

Պառավի տղեն դառավ գնաց տուն, մորն ըսաց.— Ես օնշով չ'գտա, ընծի մի նախրարած ռաստ էկավ, որ իր նախիրն էր պահում, էնոր հարցրի, էն էլ ըսավ որ. «Ես էս տեղեր մարդ շեմ տեսած», ես էլ թողի դառա էկա:

Պառավ հերստտում ասում է.— Ըշթա էն նախրարածը Միրզա Մահմուտն էր, դու չես հասկցեր:

Կանչեց մեծ տղին ու ըսավ.— Շուտ, գնա հասիր Միրզա Մահմուտին, հուրտի որ հասար կտոր, կտոր կոնես, մի թիքա էլ ընծի կ'բերես, որ ուտեմ սիրտս հովնա:

Մեծ տղեն հիլավ, հավատա, ամպերի միջով ու գնաց:

Միրզա Մահմուտն էլ, որ պառվի տղեն հետ դառավ հինք էլի առավ թագավորի աղջկան ու գնաց:

Միրզա Մահմուտ մեկ էլ որ հետ դառավ աշեց, որ մեկ էլի ամպերի միջով գալում է: Էս հեղ թագավորի աղջկան դառուց մի հասած ցորնի հարտ, քաղվորներ լցված մեջ քաղում էին:

Պառվի մեծ տղեն հիջավ հարցուց թե.— Աղբեր, դուք ըստե հարտ եք քաղում, մի մարդ մի կնիկ ըստից շանցա՞ն:

— Աղբեր, էս քանի օր է, որ մենք ըստե հարտ ենք քաղում, մարդու հերես շենք տեսած, ան հա', քեզի որ տեսանք:

Պառավի տղեն էլի թողեց, ընտից դառավ գնաց:

Պառավ գալում հարցնում է թե.—Ի՞նչ արիր, սպանեցի՞ր Միրգա Մահմուտին:

Տղեն ասում է.— Ես օնշովի շտեսա, ընծի ռաստ էկավ մի մարդ, որ քաղվորներ լցած հարտ էր քաղում: Էն մարդուն հարցուցի, էն մարդ բավ. ծես էս քանի օր հարտ եմ քաղում օնշովի շեմ տեսած», ես էլ դառա էկա:

Միրգա Մահմուտ էլի առավ թագավորի աղջկան ու գնաց: Ծամբեն ըստմ է թագավորի աղջկան.— էս անգամ պառավ ինքն է գալում, աշենք թե մո՞նց պրծնենք պառվի ձեռից:

Պառավն էլի կատղավ, տղին հերստտավ.— Ախր էն հարտվորը ինքը Միրգա Մահմուտն է, քեզի խաբեր է: Ես օր չէրթամ բոշ է, դուք էնոր հախից չեք կարա գալ:

Պառավը դառավ փոթոթորեկ, հեկավ էնքան բարձր որ վերեկից հիշնի ու էրկսին էլ կտոր կտոր էնե:

Միրգա Մահմուտ տեսավ որ պառավ փոթոթորեկի պես սև ամպերու միջով գալում է, աշեց, որ էլ իլլաճ չկա, թագավորի աղջկան դառուց մեկ փշոտ ծառ, ինքն էլ դառավ մի վիշապ օձ ու հեկավ ծառի ծերին նստավ:

Պառավ հիշավ ծառի տակ ու կատղած ճվաց.— Անամոթ Միրգա Մահմուտ, դու իմ օջախս քանդեցիր, իմ աղջկան կերար ու թողիր փախար էկար: Հիմի էլ հեկեր ես փշոտ ծառի ծեր, որ իմ ձեռնեն ազատվիս, յավաշ տես թե ինչ կոնեմ քու գլխուդ:

Պառավ կատղած կուացավ, որ գետնից մի քար վերցնի վիշապին զարնե, էն կռանալու հետ վերեկից վիշապ զարկեց պառվու ծոծրեկից ծակեց ու գետին քցեց: Պառավ հընկավ սատկավ:

Նոր Միրգա Մահմուտը աստծուն փառք տվեց, առավ թագավորի աղջկան ու գնաց:

Էրթում հասնում են թագավորի քաղքին: Միրգա Մահմուտի ըխթիար հեր ու մերը էլի ժողովք անելով էին ապրում: Ամեն օր հիրկուն գալում լալում էին իրանց տղի ու հարսի հմար: Թագավորն էլ ամեն օր լալում էր իր աղջկա ու փեսի հմար:

Միրգա Մահմուտ, որ հասնում է քաղքի մոտ, ռաստ գալողներից հարցնում է թագավորի ու իր հորն ու մորը, թե «հլա սաղ են թե չէ». որ հիմանում են թե հլա սաղ են, շատ են ուրախում:

Խաբար էրթում հասնում է թագավորին թե. «վալլահը շես ասում Միրգա Մահմուտն ու քու աղջիկը էկան»: Ըխթիարին ու իր կրնկան էլ են խաբար տալում թե. «Քու տղեն ու հարսը էկան»: Սաղ քա-

ղաք թունդ հ'ելավ ու գնաց հ'առաջ: Թագավորը, ըխթիարն ու կնիկ էլ շէին բաժնւում հարսից ու տղից, առեւ էին իրանց գիրկն ու լալում էին:

Միրզա Մահմուտն ու թագավորի աղջիկ դուռը գնացին ըխթիարի ալաշուխը: Թագավոր ինչքան յալվար հ'ընկավ, որ էրթան իր պալատը, իլլաճ շէղավ:

Գիշերը Միրզա Մահմուտ էլի պտտցուց մատնու հակը: Էրկոռ արարը էկան կայնան:

— Շինե'նք, թե քանդե'նք:

— Ձեզնից հ'ուզում եմ, որ իմ հ'առջի պատրաստած շաղացը, տները, հ'էգին, ամեն բան իր տեղին, հ'ավալքվանեն լավ եմ հ'ուզում ձեզնից, ինչունի առավոտ:

Արարենք գնացին ամեն բան դրստեցին: Առավոտ էլի սաղ քաղքի մարդիկ զարմանում էին, թե էլի էս հ'որ էղավ, որ էն քասիրի ալաշուխի տեղ էլի հ'ավալքվա տներ շինվան:

Միրզա Մահմուտ էլի լավ հացկերութուն սարքեց: Կանչեց թագավորին, իր աղջկներին ու փեսեքուն, վազիր, նաղիւրներին, սաղ քաղքի հարուստ երեւի իշխաններին, ինչունի հ'իրիկուն կէրան խմեցին, ամեն մարդ հ'ելավ, շնորհակալ էղավ ու գնաց իր տուն:

Ընդից հ'ետեւ ըխթիարն ու իր պառավ կնիկը մի քանի տարի էլ լավ, ուրախ, ապրան ու պատվով մեռան, Միրզա Մահմուտ տարավ թաղեց: Ընտից հ'ետեւ Միրզա Մահմուտն ու իր կնիկը էրեխաներ ունեցան: Ուրախ ապրում էին, մարդիկ գալում ու ուրախանում էին, որ տեսնում էին Միրզա Մահմուտին ու իր կնկան:

Էնոնք հասան իրանց մուրաղին, դուք էլ հասնիք ձեր մուրաղին:

24. ՀՅՈՒՄՄԵՅԻ ԽՍՐԱԽ

Ժամանակին մարթում մեկ իրեք ախշիկ ունեւր էղալ օր թագավորը ասքյար ուզեց, իրեն ժամանակն էլ լրացել էր, էրթլու կարողություն չունեւր։ 2' իրիկուն էղալ էկալ իրեն տունը նստալ, ճաշ րեւին, տրտմած ճաշը կերալ։ Մեծ ախշիկը հարցրեց.— Հայրիկ, ինչի՞ ճաշ չես էնե, թթւած ես։

Հերը ըսալ.— Թագավոր ինձի ասքարության ուզել է, ես էրթալու կարողություն չունիմ։

Ախշիկն ըսալ.— Էդ շատ կոլայ բան է, դու իմ պատրաստությունս տես, ես էրթամ քու տեղը։

Առաւոտու ելան հայրը գնաց քաղաքը, ախշկան հագուստներ պատրաստեց, ամեն ինչովը, ձին, զենք, փամփուշները, ամեն մեկը իր տեղ պատրաստ էղալ։

Սդի օրը հայրը ձին պատրաստեց, թախլը խանեսեն դուրս քաշեց, ախշկան ըսալ.— էկե, ամեն ինչը հազր է օր էրթաս։

Ախշիկն էկալ պատրաստի, իրեն հոր ձեռքը համբուրեց, հայրն էլ ախշկան աչքերը պաքեց, ձիուն հեծուց ախշկան.— Աստված հետդ ըլլի զաւակս,— ըսեց, ինքը էկալ իրեն տուն, իրեն ձին քաշեց, զենքերը կապեց ու սկսեց քյասար ճամբով էրթալ։ Ախշկան հառաջը կտրեց,— Ճամփորթ,— ըսալ,— պատրաստ կեցի, յան ես քեզի պիտի ըսպանեմ, յան դու ինձի պիտի ըսպանես։

Ախշիկ չկրաց դիմաւորւե, ետ փախալ։ Ախշիկ մինչև տուն գա-

չուն, իրեն հայրը իրմե թեզ էկավ տունը, նստավ: Ախշիկն էլ էկավ իրեն տունը:

Ախշկան հարցրեց թե.— Ախշիկ, ինչի՞ էկար:

Ըսավ.— Ճանապարհին մեկմ դիմավորեց, ուղեց ըսպանել ինձի, փախա ետ էկա:

Էն իրիկվնն ճաշ բերին ախշկները, հայրը տրտում տխուր նըստած էր, օրթանջի ախշիկ հարցրեց ըսեց.— Հայր, ինչո՞ւ տրտում տխուր նստած ես:

Ըսավ.— Ես ինչպես ընեմ, ժամանակս լրացեր է, ինձի ասքրության գուզեն:

Ախշիկն ըսավ.— Ես կարող եմ քու տեղդ էրթըլու, դու իմ պատրաստությունս տես, ինչ որ արժան է, ես կէրթամ:

Առավոտուն հայրը գնաց քաղաք, ամեն պատրաստություն տեսավ ախշկան՝ զենքը, փամփուշ: Ախշիկը իրեն պատրաստություն տեսավ, կապեց իր ամեն ինչը, առավոտուն ձին դուրս քաշեցին ախշըկան հառչեք, հորը ձեռքը համբուրեց, հերն է իրեն աչքերը պաքեց.— Գնա՛, ախշիկս, աստված հետդ ըլլի:

Հայրը գնաց իրեն պատրաստությունով ձին հեծավ, իրեն զենքերն ու փամփուշները կապեց, հայրը քյասար ճամփով ախշկա ճամփան կտրեց: Ախշիկն օր մոտիկ դիմավորեց, հայրը ըսավ.— Ճամփորթ, պատրաստ կեցի, յան ես քեզի պիտի ըսպանեմ, յան դուն ընձի:

Հայրն իրեն ախշկա վրան հարցակվավ, ախշիկը վախենալով ետ փախավ: Հայրը իր մոտեն թեզ տուն էկավ, իր զենքերը փամփուշները արցկեց, նստավ: Ախշիկ էկավ դուռը, ձիուցեն իջավ, ձին իրեն տեղը կապեց, մտավ տունը: Հայրը հարցրեց՝ ախշիկ ինչո՞ւ էկար:

— Ծանապարհին մեկըմ ինձի պատահավ,— ըսավ,— ուղեց ինձի ըսպանել, ես փախա:

Էդ իրիկուն էման տրտում տխուր նստած էր հայրը՝ ճաշ բերին, ճաշ չարավ, պզդիկ ախշիկ՝ հարցրեց.— Հայր ինչո՞ւ ճաշ չես ըներ, տրտում տխուր նստեր ես:

Ըսավ.— Ինչպես ես տրտում չըլլիմ, ով ըլլի, թագավոր ասքյար գուզե, կարողութեն չունիմ էրթըլու:

Ախշիկ պատասխան տվեց.— Ես կարող եմ քու տեղդ էրթըլու, ինչ հարկավորություն ունի պատրաստ էրա, ես կէրթամ:

Գնաց. հրացան, փամփուշ մե գլուրզմ առավ, բերեց ախշկան թասլիմ էրավ:

¹ Բեհագրում՝ ախպեր (Մ. Կ.):

Առավոտուն ախշիկը փամփուշները կապեց, թվանքը կոնակը ձքեց, գլուրդը ձեռք առավ, հոր ձեռքը պաքեց, հերն էլ իրեն աչքերը պաքեց.— Գնա՛, աստված հետդ ըլի,— ըսավ:

Հերը էկավ իրեն տուն, իրեն զենքը առավ, ձին հեծավ, քյասար ճամփով էկավ, ճանապարհի վրա կտրեց: Որ ախշիկն օր մոտեցավ, հերն ըսավ.— Ճամփորթ, մոխքյամ կեցի, որ ես պիտի քեզի ըսպանեմ, յան դուն ինձի: Քշեց ախշկա վրա զարգելու, ախշիկը իրեն համուր պայեց, հերը շկըրցավ բանմ էնել:

Ախշիկն ըսավ.— Ճամփորթ, հիմա դո՛ւ, սրեն քուկն է, մոխքյամ կեցի:

Ախշիկը վըրեն քշեց, հերը ըսավ.— Ախշիկ, մի ըսպանե, ես քու հայրդ եմ:

Հերը ախշկա աչքերը պաքեց,— Գնա՛, աստված քու հետդ ըլի:

Ախշիկը ելավ գնաց, հորեն բաժնւով: Շատ գնաց, քիչ գնաց, իրեք ճամփա ռաստ էկավ: Մտանծուրի մեջ էր թե՛ ո՛ր ճանփով էրթամ: Զին լեզու ելավ,— Ինսան,— ըսավ,— ինչի՞ կը մտածես գու: Ըսավ.— Ես շմտածեմ, վո՞ւ մտածե, ես ճամփա չգիտցող, դարի մեկն եմ, հիմա շիտեմ, թե ի՞նչ պիտի էնեմ:

Ըսավ.— Այս ճամփեն ֆիլան տեղը կէրթա, այս ճամփեն էլ ֆիլան տեղը կէրթա, այսինչ ճամփեն էլ նեմրութ թագավորի քաղաքը կէրթա: Էս ճամփեն վայրենի քարիմ գլուխ գելլե, որ նեմրութ քաղաքը կէրևա: Նեմրութ թագավոր ըսել է թե. ձմը որ էս քարեն իջնի, ախշիկս էնոր տամ պիտի:

Ախշիկը մյուս ճամփեներով չգնաց: Էկավ նեմրութ քաղաքի ճամփով: Էկավ ի՞նչ տեսավ, տեսավ մեծ քար մի, ելավ մեծ քարի գլուխը կայնավ, կը մտածեր գու. ձեռն էս քարեն շեմ կրա իջնի, հո՛ւր էրթամ, կը մտածեր գու, քաղաքը քարի տակը կէրևար:

Զին ելավ զրուց, ըսավ.— Ինսան, ինչի՞ կմտածես, դու էս վայրենի տափերը ինձի վըռընդե, մինչև իմ գլխու թափեցես՝ յուժնուզի պես բուղթիրաքլամիշ ըլի՞, աջի ուղանգին զարգ, օր փորիս մեջը աղիքներս կտրտին, յա ես քարեն կու ցքեմ ինձի, յա սաղ կու մնանք, յա կու մեռնինք:

Որ ախշիկը զանգին զարգեց, ձին թռավ, քաղքի օրթալըղը կայնավ: Թագավորին խաբար տվին թե. ռարեն մարթ մի թռավ, քաղքի օրթատեղը կայնավ:

¹ Բնագրում՝ յան ես քեզի պիտի ըսպանեմ (Մ. Կ.):

² Գագաթ (Մ. Բ.):

³ Շոգին բարձրանա, տեկվի (Մ. Բ.):

Թագավորը ըսել էր թե. «Վուվ օր էդ քարեն ինքը ցքե, ախչիկս էնոր պիտի տամ»: Կանչեց վուբեկաները ըսավ.— Ես խոստացել էի, օր էդ քարեն վուվ օր ինքը ցքե, ախչիկս էնոր տամ:

Կանչեցին մարթուն, էդածին պես խոսան, մարթն էլ ընդունեց, ամեն գործերը տեսան: Ախչիկը տարան օդեն, մարթու հետ, օր թե պառկեցույին:

Երեք օր հտե մերը էկավ ախչկան տեսնալու, ախչիկը թթված, պռունկները կախած: Ճակատը փոթ տեսավ ախչկան, մերը ըսավ.— Ինչի էրեսդ թթված, պռունկներդ կախված, ճակատիդ փոթ:

Ախչիկն ըսավ.— Մեր, թե օր ըսեմ՝ չ'իլի, չըսեմ՝ չ'իլի:

— Ախչիկս ըսե:

— Ամեն գիշեր իմ մարթը ուր թուր օրթըլաղը կու դեն, կըսե՝ քու միսդ իմ միսին չը դըպի:

Մերը հերսոտեղով դուրս ելավ, գնաց Թագավորի քով, Թագավորին ըսավ.— Մե ախչիկմ ունեի, էման մե վայրենի մարթում տվիր օր ախչկանս ըսեր է թե. «Թե օր միսդ մսիս դիպի, քեզի կը մորթեմ գու»:

Թագավորը հերսոտալ, կանչեց իրեն վուբեկաները, ըսավ թե.— Ախչիկը տվինք, հիմա ախչկան վախեցուցեր է թե. «Քեզի կը ըսպանեմ գու, թե որ միսդ մսիս դըպի»:

Վուբեկաները ըսին Թագավորին օր.— Էսքան տարի Հյուսմեի խորախի համար քու խազանաներ փշացուցիր, մարթիքներ սպանեցիր, Հյուսմեի խորախը չկըրցար ձեռքը բերե, ղրկենք Հյուսմեի խորախին, թող փառչալամիշ էնե էդ մարթուն:

Էքվընեն Թագավորը կանչեց էդ մարթուն: Մարթը գնաց Թագավորու քովը կայնավ:

Ըսավ.— Ես քեզի տեղ պիտի ճամփեմ:

Մարթն ըսավ.— Ես կէրթամ, հ'ո՛ւր պիտի ճամփես:

— Ես քեզի Հյուսմեի խորախի Դերի սարը պիտի ճամփեմ:

Մարթը ըսավ.— Ես կէրթամ:

Ըսավ, ելավ էկավ իրեն ձիու մոտը նստավ թթված:

Ձին ըսավ.— Ինսան, ինչի՞ թթվել ես:

Ըսավ.— Ձիտեմ ինչի թթվել եմ:

— Հալքաթ քու ցավդ ի՞նչ է:

Ըսավ.— Թագավոր ինձի Դերի սար, Հյուսմեի խորախին կու ղրկե, ոչ ճամփան գիտեմ և ոչ սարը գիտեմ:

— Ինսան,— ըսավ,— էդիկ ես կընամ կատարե, թե օր ուրիշ խնթիրք չէնի:

էքվըննն ելաւ, իրեն ձինը հեծաւ, գնացին: Ճանապարհին սկսեց ձին խրատ տալ մարթուն, ըսաւ.— Կէրթանք Դևրի սարի քյանարը¹ կիջնենք, ինձի կը պահես, էնոր խմած ջրի գուռը, քեզի կը խրատեմ, ցամքեցու, խուշուղ օր կըլլի Հյումմեի խարախը էրկու քուռիկով գուքա, դու ինոր դսի ջուրը խտակ ցամքեցու, գուքա ջուրը խմելու, կայն օր ջուր չկա, օրվա սարին վախտն է, նորեն հտ դառնա կէրթա: ցորկվան շոքին գուքա, գուքա ջուրը, շատ ծարվցած է, գուքա օր գուռը ջուր չկա, Հյումմեի քուռիկները լեզվով կըսեն. «Մեզի ջուր խմցո՛ւ, ծառավ մեռանք», Հյումմեի խըսրախ քուռիկներուն կըսե թե. «Երանի թե էստեղ ինսան օղլիմ ըլլիր, իմ գյամս, սու կողմիս սե քարի տակն է, իմ գյամս զարգեր, տաներ մե ջուրմ ջրեր», էն սրին դու վեր ել, գյամը քարի տկեն ա՛ռ, զարգ խարախին, էգե իմ քովս էլլինք էրթանք:

Մարթը գնաց գուի քովը, ձին պայեց, ինքն էլ պայվտաւ: Հյումմեի խարախը ցորեկվըննն էկավ որ ջուր չկա, քուռիկները Հյումմեի խարախին ըսին.— Մեզի ջուր տո՛ւր, մենք ծառավ մեռանք:

Հյումմեին ըսաւ.— Երանի թե ինսան օղլիմ ըլլեր, սու կողմիս սե քարի տակ գյամս հոն է, հաներ ինձի տաներ ջուր տար:

էն սրին մարթը ելաւ, քարի տկեն գյամը առաւ, Հյումմեի խըսրախի բերանը զարգեց, հեծաւ, էկավ իրեն ձիու քովը: Հյումմեի խարախին հեծաւ, իրեն ձին ու քուռիկները ետքեն քաշելեն էկան: էկան թագավորի քաղաքը:

Թագավոր Հյումմեի խարախի համար շատ ուրախացաւ, մարթուն ըսաւ.— Գնա օգետ ուրհաթ արա, ախչկաս հետ պառկի:

Գնաց օգեն իրիկուն ախչկան հետը պառկաւ, իրեն թուր էլման իրեն ու ախչկա օրթըլաղը դրաւ:

էքվընն մերը էկավ ախչկա քովը, հ՛առաջենն գեշ թթված տեսաւ, մերը ելավ օդեսեն գնաց թագավորի քով ըսաւ.— Դու Հյումմեի խարախի համար ուրախ ես, մեկ ախչիկմ ունեի վայրենի, լեռնային մեկին տվիր, պիտի ախչիկս ըսպանն:

Թագավորը կանչեց իրեն կուռնները² ըսաւ.— Մենք ինչպես էնենք օր էդ մարթը էրթա ըսպանվի:

Կուռնները ըսին.— Խրկենք Զամ-Զրաղին օր դեերը կուլ տան էտոր:

Թագավորը էքվըննն կանչեց ըսաւ.— Ես քեզի Զամ-Զրաղին պիտի դրկեմ:

¹ Եզերք (Մ. Բ.):

² Պալատականներ (Մ. Բ.):

էն էլ ըսավ.— Ես կ'էրթամ:

Նլավ գնաց իրեն ձիու քովը: Մարթը թթվել էր, ձին ըսավ.—
Ինչի՞ թթվել ես ինսան օղլի:

Մարթը ձիուն ըսավ.— Թագավորը ինձի ըսավ, թե քեզի Չամ-
Չրաղին պիտի դրկեմ, հիմա շիտեմ, ձի', Չամ-Չրաղը ո՞րտեղ է,
ի՞նչ է:

Ձին ըսավ թե.— Ես կարող չեմ բերելու Չամ-Չրաղին, Հյումմեհի
խսրախի գործն է, գնա թագավորին ըսե թե՝ Հյումմեհի խսրախը տու
ինձի՞ էրթամ Չամ-Չրաղը բերեմ:

Մարթը գնաց թագավորին ըսավ.— Թագավորն ապրած ըլլի,
Հյումմեհի խսրախը գուզեմ:

Թագավորը կողոններուն կանչեց, ըսավ.— Դե, Հյումմեհի խսր-
ախը գուզե:

Կողոնները կըսեն.— Թագավորը ապրած կենա, տո՛ւր, Հյում-
մեհի խսրախը էրկու հատ քուռիկ ունի, Հյումմեհի խսրախեն գլուխ են:
Հյումմեհի խսրախը բերին, մարթուն տվին, մարթը Հյումմեհի
խսրախ հեծավ ընգավ ճամփա:

Հյումմեհի խսրախ ըսավ.— Ինսան օղլի, մենք հո՞ւր կ'էրթանք:

Ըսավ.— Ինձ կու դրկեն Չամ-Չրաղին, կ'էրթանք Չամ-Չրաղին
բերելու:

Ձին ըսավ.— Ինսան օղլի, ինչպես որ ես քեզի կը խրատեմ, դու
էն տեսակ էրե: Հիմա կ'էրթանք Չամ-Չրաղի դռան դեմը կառնիմ ես,
դու ինձի կապե դռան դռղին¹, նե կու մտնիս, ինթուդին մե խոշըմ կա,
խոշի առաջը միս կա, դուռըմ կը բանաս գելըմ կա, առաջը խոտ կա,
դուռըմ խըփված՝ կը բանաս գու, դուռըմ կա բաց, բաց դուռը խփես
գու: Նե կը մտնիս Չամ-Չրաղ օխտ գլխանի դեհ առաջ կը վառի գու:
Մե գյուրզըմ կը զարգես օխտ գլխանի դեհին, դեք կըսե թե. «Ինսան
օղլի մեմ էլ զարգ», դու ըսե թե. «Ես մորես մեկ եղել եմ», էլ չզար-
գես, Չամ-Չրաղը առ դուրս հ'ելի:

Հյումմեհի խսրախ գնաց Չամ-Չրաղի դռան հ'առաջ կայնավ, նե
մտավ, գյուրզ քաշեց դեհին զարգեց, դեք ըսավ. «Ինսան օղլի մեմ էլ
զարգ»:

— Մորես մեկ եմ էղել,— ըսավ:— Չամ-Չրաղը առավ ու ելավ:
Դեք գելին ճվաց.— Գե՛լ,— ըսավ,— իդի մարթուն բռնե:

Գելն ըսավ.— էսքան տարի իմ առաջս խոտ էիր դրել, մարթը
էկավ միս դրավ:

— Խոշ,— ըսավ,— էդ մարթուն բռնե:

¹ Եղթա (Մ. Բ.):

Խոշն ըսավ.— Քեզի բռնե, էսքան տարի իմ առաջս միս էիր դրեր, մարթն էկավ միսը վերուց խոտը դրեց:

— Մածկած դուռ,— ըսավ,— բռնե իդոր:

Մածկած դուռը ըսավ.— Քեզի բռնե, էսքան օր չ'ծածկեցիր օր կրունգս հանգստեր:

— Խփած դուռ, իդոր բռնե:

Ըսավ,— Խփած դուռը քեզի բռնե օր էսքան տարի լբացիր օր կրունգս հանգստեր:

Մեկ էլ, դնն տեսավ օր ճար չկա, անիծեց ըսավ.— Մանչ ես ախչիկ ըլլիս, ախչիկ ես՝ մանչ ըլլիս:

Մարթն աղատվավ, էկավ հեծավ ձիուն: Ճամփեն շյումմեի խտրախը հարցրեց թե.— Ինսան օղլի ի՞նչ տեսակ ես դու:

Ըսավ.— Ի՞նչ կը հարցնես:

Ըսավ.— Քու առաճդ բան կա՞:

Ըսավ.— Ես իմ առաջ յոխլամիշ¹ կենեմ, իմ առաջ դամիշմ կա:

Ըսավ.— Դու քու մուրադիդ հասար, մա՛րթ, ամեն մարթ իր մուրադին հասնի:

Շյումմեի խտրախ մե նառա² քաշեց, թագավորի քաղաքը դողդողաց, ժած ելավ: Թագավորին խտրախ տվին թե մարթը էկավ:

Մարթը տարավ թագավորին Չամ-Չրաղը թասլիմ արավ:

Թագավորն ըսավ.— Դնա քու օղեստ, պառկի ախչկանս հետ:

Իրիկուն էղավ, մարթն ախչկա հետը պառկավ, թուրը մեշտեղը չդրավ:

Ալ շաֆթալի, վերշաֆթալի, շաֆթալի շիգիդի գյոզ լըխարղըր, ուզունըն, դիզընդան, կոանըն գյոզընդան, ալի, ալ, կրմզսի կրմըզի հար բիր կըրմըզըսի, դագար յուղբին կըրմըզի (մե պաքըմ, էրկոս պաքըմ, շաֆթալու կորիզը աչք կը հանե գու, էրգենի ծնկեն, կարճի աչքին ալ ու ծաղիկ, ամեն ծաղիկը կընե հարիր հագար կարմիր օսկի):

Էքվան օր թագավոր բերեց հարսանիքը սկսեց, օխտն օր, օխտը գիշեր դառու զուռնա զարգին, կերան, խմեցին, ուրախ էղան, էնոնք իրանց մուրադին հասան, դուք էլ ձեր մուրադին հասնիք:

Երկնուց իրեք խնձոր իշավ, մեկը՝ ըսողին, մեկը՝ գրողին, մեկն էլ լսողին:

¹ Փնտռել (Մ. Բ.):

² Խրխնչոց (Մ. Բ.):

25. ԶԱՆԳԻ

Կէղնի շէղնի մե հերըմ կէղնի, կունենա մեկ ախշիկըմ:

էդ մարթը ավճի կէղնի ինքը: Էդիկ օրվա մեկը կէրթա ավղուշի: Էրթած տեղը էն օրը ավը ձեռք շի անցնի: Մենակ իրեք հատ ղուռի ղաֆա¹ կը գտնեն: Էդ իրեք ղաֆեն կառնի գուքա իրեն դուռը: Շիշը կը զարկե մեկին՝ մեկ անգըջեն կը մտնեն, էնդիեն կ'ելնեն: Մեկելինը կը բերեն զարկե՝ շիշը հեշ շի բանի: Բերեն մեկն էլ շիշը կը զարկե՝ կէրթա, ըղուղը կը մնա շիշը:

Կըսեն գի.— Էսիկ ինձի պետք է:

Բերեն էդ ղուռի ղաֆեն կրակով կը խարգեն, լավըմ կը սղկեն, կուտա ախշկան: Ախշիկը գոգնոցը կը լին, կը տանի քամուն կուտա: Քամուն տված ժամանակը իրեն պնշներեն նե կը քշեն թողը:

Ախշիկը հեշ խաբար շէղնի:

Մե քանի ժամանակ կ'անցնի, էդ ախշիկը հղի կը մնա: Ինն ամիս ինն դախա լմննալեն վերջը՝ էդ ախշիկը կը պառկի մե տղեմ կը բերեն:

Հինգ վեց օր մնալեն ետքը, տերտերները գուքան կըսեն.— Էսոր անուըն ի՞նչ դնենք:

Վե՛րը կըսեն՝ Թաթոս դնենք, վե՛րը կըսեն՝ Մաթոս դնենք, պապը կըսեն.

¹ Զոր գանգ (Մ. Բ.):

— Զէ՛, էսոր անունը դնենք Զանգի:

Ժամանակ կէդնի, տղի պապը կը մեռնի: Էդ տղին էլ կէդնի տաս տասէրկու տարեկան, ախրլ բալըխ¹ կէդնի. կէրթա մեկ օր տղոց հետ խաղալու՝ կը զարկե մեկ էրկու տղի գլուխ կը կոտրեն:

Գուքան էդ տղոց մերերը կըսեն.— Ա՛յ անասի բարասի բալլի-սըզ² դու ինչի՞ զարկեր իմ տղի գլուխ կոտրել ես:

Ամեն իրիկուն, աստծու իրեն օրը, մեկը գանգատ գութա էդոր մօրը վրեն: Տղին էլ տուն գութա, կըսե.— Դու ինչի՞ էսոր-էնոր տղի հետ կը կռվիս, կը ծեծես:

Զանգին կըսե մօրը.— Ծս շեմ խոսի, դո՛ւ կը խոսիս: Իմ հերը վե՛՛վ է, օր ընծի կըսեն. «Անասի բարասի բալլիսըզ» հա՛, հա՛, ինծի ըսե, թե չէ քու ճիտը կը կտռեմ:

Ու կը քաշե թուրը, մօրը ճտի վրա բերելու կէնե:

Կըսե.— Օղո՛ւ, կեցի ըսեմ: Էս ինչ ժամանակին իմ հերըս ավճի էր, գնացեր էր ավղուշի, ավղուշը ձեռք չէր անցե, բերել էր իրեք հատ շոր գլխի: Էնոնց մեկը կրակով խարգեց, սղկեց, տվեց ընծի, ըսավ՝ տար տու քամուն: Ծս քամուն տված ժամանակս՝ թողը պընչ-նեքես նե է մտե՛ հա խաբար շեմ էղե: Դու էնդից էղար ընծի տղա:

Կըսե.— Օր էդման է, էկե էրթանք, դու իմ մերս ես, ես քու տղեդ եմ:

Էդոնք կէրթան, կէրթան, շատ կէրթան, քիչ կէրթան, կը հասնին մե մաղարեմ:

Կըսե.— Անա, դու էստեղ կեցի, ես էրթամ ավղուշի, շելրան, քան ոսստ գութա, կը զարկեմ բերեմ էստեղ, կէփենք կուտենք:

Տղին ամեն օր կէրթա ավղուշ կը բերե, էդտեղ կուտեն:

Օրվա մեկն էլ, ավղուշին գալած ժամանակ մաղարի էրթիքը իրեն մօրը հետ մե էրիկ մարթըմ կը տեսնե:

Էդ օրը ձեն չի հանե: Էքսի օրը էլի կէրթա ավղուշի:

Էրկու իրեք անգամ տեսած ժամանակը մօրը կը հարցընե, կըսե.— Անա, ես քեզի հետ մե մարթըմ կը տեսնեմ, կը խաղա քեզ հետ, էնի վե՛՛վ է:

Կըսե կը.— Օղու, էնի վե՛՛վ է, դու իմ վրես իլավա՞ կէնես:

Մեկ օրըմ էլի տղին կէրթա ավղուշի, իրիկունը գութա:

Զօրը դէր էդ կնկան խրատ տված կէդնի թե. «Իրիկունն օր տղեդ գութա, դու պառկած կէդնիս գողինքով, էն կը հարցու կըսե. «Անա,

¹ Խելքահաս (Մ. Բ.):

² Հայրը, մայրը անհայտ (Մ. Բ.):

³ Զրպարտութիւն (Մ. Բ.):

ինչի՞ հա պառկեա», դու կը թթվիս, կըսես կը. «Ես շա՛տ հիվանդ եմ, կարելի է էս ցավեն մեռնիմ»։ Տղեն քեզի կը հարցու. «Հապա ի՞նչ ընեմ, անա», դու կըսես. «Գնե՛՛ր ընծի Անմահական ջուր ու խընձոր բե»։

Իրիկուն տղան ավղուշեն գուքա, կը տեսնե օր մերը պառկած է, կըսե.

— Անա, ի՞նչ է էղե՛ս

Մերը կը թթվի, կըսե կը.— Օղո՛ւլ, ես շա՛տ հիվանդ եմ, կարելի է էս ցավեն մեռնիմ։

Տղեն կըսե.— Ապա ի՞նչ էնեմ անա, բարքըդ² ի՞նչ գուզե՛ս

Կըսե.— Օղուլ, իմ բարքըս հեշ մի բան չի ուզե, միան ընծի կը բերես Անմահական ջուր ու խնձոր։ Իմ կամակս³ էն է, օր ուտեմ սաղանամ։

Տղեն գէշի ճամփա կէրթա։ Շատ կէրթա, քիչ կէրթա՝ կը տեսնի օր էրկու հատ ախշիկ իրենց գեղը, տան դուռը կայնել են միսաֆիրի⁴ կաշեն։

էդ ախշիկներու հերն էլ առանց միսաֆիրի հաց չի ուտե՛ս

Եւ օր էդ տղեն գուքա էդոնց դռանը կը քրպնա, էդ ախշիկները կը վազեն, մեկը հորը խաբար կուտա կը, կըսե.— Աղա, աչքըդ լուս, մեզի միսաֆիր էկավ։

Մեկն էլ քաշե կը նե, տանի ձին կապե կը, կէրթա խոտ բերե կը. իրեն էլ հերը կանչե կը, տանի օջախ քյանարը նստեցնե կը, հարց ու բարե կէնեն կը։

Կըսե կը.— Դու բարով էկար, իմ աչքիս, իմ գլխուս վրեն էկար,— կըսե,— ախշի, հաց բերեք։

Ախշիկները շալ, հաց կ'էնեն, կառնեն գուքան. կուտեն, խմեն, վերջը հերը կը հարցու, կըսե.

— Գալըդ բարի, որդիս, էսման ո՛ւր կէրթաս առաջ բարի։

Կըսե կը.— Կէրթամ իմ մորըս Անմահական ջուր ու խնձոր բերեմ, մերըս ծանր հիվանդ է։

Ըխթիյարը կըսե կը.— Այ որդիս, դու ջաղի դառու⁵ ես ռաստ էկե, Անմահական ջուր ու խնձոր դու ո՞րդից պիտի բերես։ Օղո՛ւլ, թե ընծի անգաջ կէնես դարձի գնա։

¹ Գնա (Մ. Բ.)։

² Ախորժակ (Մ. Բ.)։

³ Դեղ (Մ. Բ.)։

⁴ Հյուր (Մ. Բ.)։

⁵ Կախարդ կին (Մ. Բ.)։

կըսե կը.— Զէ՛, պա՛պ, էրթամ պիտի:

Կըսե կը.— Օղուկ, օր կէրթաս, ճամփու վրեն մե դավառուշըմ կա, էն դավառուշ քեզի կը հարցու. «Ո՞ւր կէրթաս կը», դուն էլ կըսես թե. «Իմ մերըս հիվանդ է, պիտի էրթամ Անմահական ջուր ու խնձոր բերեմ»: Դավառուշը կըսե կը. «Օղուկ, շես կրե էրթա»: Դու պիտի ըսես. «էրթամ պիտի, շարեն չէղնի»: Իրեք անգամ կը հարցու, դու էլ իրեք անգամ կըսես կը. «Պիտի էրթամ»:

Տղեն ըխթիյարի քովեն ճամփա գելլե, կէրթա կը:

Կէրթա, ճամփու վրեն դավառուշ ոռատ դուքա:

Կըսե.— Ա՛յ մանչ, ո՞ւր կէրթաս կը:

Տղեն կըսե կը.— Մերս հիվանդ է, կէրթամ Անմահական ջուր ու խնձոր բերեմ:

Կըսե.— Դու ի՞նչըխ պիտի էրթաս, օղուկ:

Կըսե.— Գիտենամ մեռնիմ՝ էրթամ պիտի:

էդտից դավառուշը խրատ կուտա թե.— Ա՛յ մանչ, էն օր կէրթաս, ճամփու վրեն գառը կապուկ է ցածը դին, միսը դրուկ է առաջը, գելը կապուկ է վերի դին՝ խոտը դրուկ է առաջը: Դու խոտը պիտի վերցնես դնես գառու առաջը, միսը վերցնես դնես գիլու առաջը, էման օր էրկուան էլ չը տեսնին, օր տեսան՝ քեզի կտոր կտոր կէնեն: Ետքը կէրթաս կը էնդին, մե դանատլիմ՝ կա, էդ դանատլուի առաջ ձին քշես էսդին, քշես էնդին, էման տաքցնես կը, ձին լավըմ կը քրտնի: Ետքը էրկու կծու իզանգի կը զարկես ձիուն, դուռը կը բացվի, դու կէրթաս, էրթած ժամանակդ հեշ ետ պիտի շաշես:

Տղեն արթըխ դավառուշի քովեն գելլե: Դավառուշի ամեն ըսածնե-րու պես կէրթա կը տեսնի օր գառը ճամփու ցած դին է կապուկ, գելը՝ վերը դին: Խոտը կառնե կը ցգե գառու առաջը, միսը՝ գիլու առաջը: Կէրթա դանատլուի դուռը: Զին լավըմ կը քշե, քրտնեցնե կը, ետքը էրկու կծու իզանգի կը զարկե: Զարկելուն պես դանատլուն կը բացվի, տղեն ձիով կէրթա ներս, ետեկն կը բռնան. «Բռնեք, իսան օղլին փախալ», հեշ ետ չի աշե:

Տղեն կէրթա ջուրը կառնի կը լլե տկի մեջ, խնձորները ծառեն կը պրծնե, դնե խուրջի մեջ, ետ կը դառնա: Զին էլի էդ տեսակ տաքցնե կը, դանատլուի առաջ եփ ձիուն երկու կծու իզանգի կը զարկե՝ թռնի կը, անցնի էնդին:

Գուքա ճամփու վրեն, դավառուշն հող կայնած է, կըսե.

— Բերեցի՞ր մանչ:

Կըսե.— Բերեցի, դավառուշ բարա:

¹ Երկփեղկյա դուռ (Մ. Բ.):

կըսեմ.— Օղորդ, մեմ էլ շէղնի, դու էդման ջատի դառու ուրմիշ¹ գաս: Քեզի կարեւի է ուրիշ անգամ էլի ղըկեմ, էս հեղին սալամաթ շես գա:

Կըսեմ.— Ի՞նչ ընեմ, իմ մերս է, ուր օր ղըկեմ՝ էրթամ պիտի:

Ջանգին գուքա ըխթիյարի դուռը, ախշիկները էլի կայնած են: Մեկը կը վազե հորը քով, մեկն էլ վազե կը ձիու դիզգինը բռնե կր:

Ախշկա հերը կը վազե, տղեն կիջեցնե կը ձիեն, միսաֆիռ կ'էնե:

էդ գիշերը հոգ կը կենա Ջանգին:

Խուրջինը կը բանա ըխթիյարը խնձորները կառնե կը, ջուրն էլ կառնե, էդ խնձորը կը փոխե, ջրի տեղը կը լլե ուրիշ ջուր:

Առավոտ տղեն գեւի գուքա: Ջանգին բերե կը խնձորները, ջուրը մորը քով: Մերը կը խմե, կուտե կը, կըսե կը.— էսի լավ չէ:

էլի կը տքա: Կաշեն օր սաղ էկավ տղեն: Եփ օր կէրթա ավղուշի, դէր գուքա մորը քով, կըսե.— Ի՞նչըխ էնենք: էսի գնաց էլի սաղ էկավ:

Մերը կըսե.— էդման շէղնի, էկե դու ալան² ելի տղիս, ըսեմ թը էսի քեզի էրա հեր:

էնի կըսե կը.— լավ կէղնի, սաթրաշ³ կը խաղանք բալթի ես կրեմ էնոր, էն ժամանակ իմ ձեռքեն գալածը կ'էնեմ:

Իրիկունը տղեն ավղուշեն գուքա, տեսնի կը օր մորը հետ էր-գիթը մե հոգիմ կա: Գուքա կը հարցու, կըսե.

— Անա՛, ես էսով քանի անգամ է կը տեսնիմ քեզի հետ մե հոգիմ էրգիթը կը խաղաք, էդ վե՛ւ է:

Մերը կըսե.— Օղորդ, քեզեն պայեմ աստուծմենեն ի՞նչ պայեմ, էնիկ քեզի հեր պիտի էնե՛ս:

Տղեն կըսե.— Ընչի՞ շեմ էնե, ըշթա մեծ է գլխուս վերի դին: Կանչե գա, անա՛:

Մերը կէրթա կանչե կը:

Գուքա նստի կը հերը: Տղին կըսե.— Յարանութեն⁴ էրա, ադա: Կըսե.— Ես յարանութեն չիտեմ, բերեք քիշըմ սաթրաշ խաղանք:

Բերեն սաթրաշ խաղան կը, քանի կը խաղան՝ տղեն կը կրե հո-րը, մերը էնտեղ կը թթվի:

Կըսե.— Անա, ընչի՞ ես թթվե, դուն է էկե խաղանք:

¹ Համողվել (Մ. Բ.):

² Հայտնվել (Մ. Կ.):

³ Քղթախաղ (Մ. Բ.):

⁴ Խոսակցութիւն (Մ. Բ.):

Կըսես.— Հերըդ կը խաղա՝ ի՞նչ կէնե, օր ես խաղամ ինչ էնեմ:
Կըսես.— Ինչի՞:

Կըսես.— Էնոր համար օր միշտ անգամ հորըդ կը կրես, մեմե դու տարվի հերըդ թող կըրես՝ մենք ուրախութեն էնենք:

— Կա՛մ,— կըսես կը,— մեմե ես կը տարվիմ:

Կը խաղան, էս անգամին էլ տղեն կը տարվի: Դեւ կը կրես, գէլնի տղի ձեռները կը կապես ոռի ետեւը՝ գութնի ղնջիւղը, գէլնի տղի ումուզներուն՝ դեւ: Տղին էման կը շարչոն, էման կը շարչոն օր տղի քրտինքը գէլնի իրեն կը կորցնի:

Եփ օր տղեն գյառմիշ² կէնե թեւերը՝ ղնջիւղ կը կտոն:

Էլի կը թթվին հերն ու մերը, նստին կը:

Կըսես.— Էկե, մեմե խաղանք:

Կը նստի մեմե կը խաղան: Էլի կը տարվի Ջանգին:

Էս հեղին մերը կըսես թե.— Քեզի ի՞նչ դավթ կէնե օր կապենք:

— Յայտխի³ թեւը ընծի դավթն կը,— կըսես:

Բերես կը էս հեղ էդոր բթերը յայտխի թեւով ոռի ետեւ կապես կը: Կառնի կը էդոր թուրը, խաղի խաղ կտրես կը էդ տղին, կը լեխուրջը, բառնա կը ձիռն, ձիռ ոռին զարկես կը, կէրթա ձին:

Ձին կէրթա էդ գեղը, էդ ըխթիյարի դուռը կը կայնի:

Ախչիկները կէրթան հորը կըսեն.— Աղա՛, էն տղի ձին էկավ, ամա շատ փերուշան, վրեն քուլլի արուն է:

Կըսես կը.— Բռնեք էդ ձին:

Ախչիկներ էդ ձին բռնեն կը, նե կը քաշեն: Բերեն խուրջին կը բանան օր, կաշեն օր էն տղին խաղի խաղ կտրտեի են:

Բերեն էդոնք մե բանըմ կը փռեն, էդ տղի ջսնդակը կը փռեն վրեն: Ամեն կտոր իրար վրա կը դնեն, Անմահական ջուրը կը լեն տղի մարմնին, մարմինը իստակ կը սաղնա, կէղնի մեկ:

Ետքը բերեն Անմահական խնձորը քթին դեմ կուտան, տղեն սաղնա նստի կը: Բերեն խնձորմ էլ կուտան կուտես կը, կը սաղնա կը խոսի: Կըսես կը.— Ես ո՛ւրտեղ էի, քնե՛լ էի:

Կըսես.— Ձե, քու հերըդ կտրտեի էր, լցիլ էր էս խուրջը, ըշթա Անմահական ջուր ու խնձոր օր դու բերել էիր, մենք քու խուրջեդ վերուցիլ ենք էնի: Հիմի քեզի էդ ջրով ու խնձորով լավցուցինք:

Տղեն կէլնի կէրթա, իրեն հորն ու մորը արթըխ ձեռքեն էկածը կէնե, լավըմ կը կտրտես, բանջրի պես շարդես կը:

Վերջը էդտից գէլլե գութա, մեկ գեղըմ, կէղնի հորթըճի:

¹ Բեի ուս (Մ. Բ.):

² Ցնցել (Մ. Բ.):

³ Աղեղ (Մ. Բ.):

Օրըմ մեծ էրթմով դուռըմ կը նստի, մե ախշիկըմ գուբա, էդ ախշիկանեն շուր գուզե խմելու:

էդ ախշիկն էլ շատ ուռնդ կէղնի: էդ տղեն ամեն իրիկուն հորթերը բերե կը, գուբա էդոնց տունը պառկի, գելլե:

Օրմ էլ հորթ տրծած տեղը, ինքը աֆքյարլամիշ կէղնի¹: Իրեն քով շպուղմ կէղնի, կը զարկե, կ'ըսե.— Քեզի, ընծի ստեղծող աստվածը, հոս թող Ղըռ ձին ստեղծե:

Ղըռ ձին գուբա: էդ ախշիկն էլ արտը հաց կը տանի: Եփ Ղըռ ձին կը հեծնի էդ տղեն՝ մելդան մելդան կէնե էդ դուրնի օրթալաղը: Ըմա էդ ախշիկ կը տեսնի, օր էդ հորթըճին է:

Ախշիկը հացը տանի ու գուբա հորը տուն: Իրիկունը հորթըճին է տուն գուբա, ախշիկը աշքը փախուցել էր տղին: էդ ախշկան քանի ուզելու գուբան, հերը կըսե.— Իմ ախշիկս գիտե, ում օր առնե, ես էնոր կուտամ:

Ինչափ մեծամեծ մարդիկ օր գուբան, ետ կը զարկե, չի տա ախշիկը:

Հերը կը հարցու, կըսե.— Ա'խշի, դու ում պիտի առնես:

Կըսե.— Ընծի թե հարցընես, ընծի կուտաս մեր դռան հորթըճուն:

Հերը վերցնե կուտա էդ հորթըճուն իրեն ախշիկը:

Հորթըճուն գուզե հարսանիք էնե հերը:

Ջանգին կըսե կը.— Զէ', հարսանիք չի՞ ուզե:

Կառնի իրեն նշանածը գելնի կէրթա: Սարի դուխ մե քոշք ու սարամ կը շինե, կըսե կը.— Ախշիկ, դու հոս կեցի, ես կէրթամ ավղուշի:

Կէրթա ավղուշի, իրիկվան գուբա, էսպես ժամանակըմ կանցնի: Ախշիկն էլ ցերեկը կը նստի իրեն համար յայլուխի վրեն պատկեր կը նախշե:

Տղեն իրիկուն օր գուբա, ախշիկը յայլուխը կուտա կը տղին:

Տղեն օրըմ իրիկուն տուն գուբա, շա'տ թթված է, ախշիկը կը հարցու թե.— Այ տղա, ինչի՞ էդման թթվել ես:

Ջանգին կըսե կը.— Ի'նչ էնեմ, մի յայլուխմ ես տվե էնոր սաքրուն էլ կորավ, թթվել եմ:

էդ յայլուխը քամին կը քշե տանի կը ծովի աղեն² կը ցրգե:

Օրըմ, թագավորի տղեն իրեն լալեստնցով գելլի գուբա ծովի քյանարը պտտվելու: Գուբա կը տեսնի օր, ծովու աղեն մե քալըմ կա:

¹ Կրթումվել (Մ. Բ.):

² Կզզի (Մ. Բ.):

Կըսեմ.— Վե՛վ օր լողճի է, թող էրթա բերն:

Մե լողճիմ կէրթա բերն կը, կը տեսնի օր յայլուխ է, պատկե-
քըմ կա վրեն, էնքան ոունդ է օր՝ թագավորի տղի խելքը կանցի,
կըյնի գետին: Բերեն էգոր սրտին շուր զարկեն, ինչ կէնեն հնար
չէղնի:

Կըսեն՝ էսի ի՞նչըխ պիտի էղնի, ի՞նչըխ պիտի չէղնի:

Կէրթան քաղբի միջին Ջաղի դառիմ կը բերեն, գութա էդ տղի
քով, կըսեմ.— էսի սավղա շառի է՛, ես էսոր հնարը կը գտնիմ:

Կըսեմ.— Բերեք ինձի մե խնոցիմ, ես էսոր հնարը գտնիմ:

Կը հծնի խնոցին, օձը կէնե վարոց, գելլի կէրթա դեմ էդ ախ-
չըկա սարայը, կէրթա էդ ախչկան համոզելու:

Մեկ, էրկու օրըմ կէնա կը էդ ախչկա քով:

էդ տղեն ավղուշեն գութա, սարախտան էլի կէրթա ավղուշի:

Պառավը ախչկան կը համոզե, ախչիկը խոսք կուտա թե՛ ես
գութամ: Ջաղու դառին աղջիկը կը դնե խնոցին, կառնե կէրթա:

Իրիկունը տղեն ավղուշեն գութա, կը տեսնի իրեն ախչիկը հող
չէ: Սալըղ կառնի, կէրթա ծովի էնդիու քաղաքը, Ջաղի դառի տունը,
կէրթա ախչկան էնտեղ կը գտնի:

Ջաղի դառուն Ջանգին պիտի սպաննե,— կըսեմ.

— Ձէ, մի սըպաննե, ես էրթամ պիտի թագավորեն էսքան փա-
րա առնիմ:

Ջաղի դառին գելլե կէրթա թագավորին, օր իր կշռանքով օսկի
առնե: Իրեն թումբանը քար կը լլե, կէրթա նստի կը կշեռքի թաթը:

Օսկին կը լլեն կշեռքի մեկ աչքը, պառավ մե աչքը: Կը քաշեն,
պառավ վեր չելլե:

Թագավորի տղեն կըսեմ.— Ջանըմ, էս սատկուկ պառավ ի՞նչ
էղավ, օր օսկին թեթե է, պառավը ծանտո է:

Կէրթան շաղու դառու վրեն կաշեն օր թումբան լիքը քար է:

Ջաղի դառի գլուխը զարկել կուտա:

Կէրթան պառավի տնեն Ջանգին ու էդ ախչիկը կը հանեն:

Թագավորի տղեն կաշե ախչկան, կաշե Ջանգուն օր, կըսեմ.—
Ընձի իսէ, էսա ախչիկ Ջանգուն արժանի է, պետք է էսօր հարսանի-
քը ես էնեմ:

Օխտը օր դահուլ զուռնով հարսնիք կէնեն, կուտեն կը խմեն
հասնին կը իրենց մուրազին:

¹ Սիրահարության փորձանք (Մ. Բ.):

26. ՀՈՐԹԱՐԱԾԻ ՀԵՔԻԱԹ

Կէղնի շէղնի, վախտի մեկին մի մարդ, մի կնիկ կէղնի: Էս մարդն ու կնիկը շատ աղքատ են էղնում: Մեկ տղա կունենան: Մեկ էրկու, իրեք տարի կանցնի, մարդը կը մեռնի կը մնա մերն ու տղեն: Տղան որ քիչըմ մեծնում է ամեն տարի գեղի հորթարածություն կանի:

Մեկ օր էլ հորթերը քշում դուռն է տանում, տեսնում է, որ արևի տակ մի բան փելփլում է, էրթում աշում է որ մի խըտուտիկ դշի բմբուլ, վերցնում աշում է, որ էտ բմբուլի սիրունությունը մարդու խելքն է տանում: Էլ չի դմշում որ քցե, իրիկուն հետը բերում տուն, տալում է մորը ու ասում է.— Ատե՛, էս բմբուլը դուզը գտա, էսոր սիրունության համար վերցրի բերի տուն, առ պահիր, համա, ուրիշ մարդու ցուց չտաս:

Մերն էլ է զարմանում էտ բմբուլի սիրունության վրա, վերցնում դնում է էն կողմ, դուտկի վրեն:

Իրիկուն որ մութը տալում է, ճրագի ժամանակ, մերն ու տղեն տեսնում են, որ բմբուլը ճրագի պես վառվում է, մթան լուս է տալում:

— Ատե, էս մեզի լավ էղավ, հագիր մենք քասիր մարդ, ճրագ չենք կռնա ամեն օր վառել, էս բմբուլը ճրագի տեղ մեզի լուս կ'տա, աստված խեղճ եկավ մեզի: Ամա՛ էլի քեզի կասեմ, որ մարդու բան չասես:

— Ես յաղո՞ւզ եմ հալղին ասում, անշախ աստված մեզ տվեց:
Մի վախտ կ'անցնի, էտ երկրի թագավոր իրա լալի հետ թաք-
դիտ-ղըղ ելնում է իր երկրի մեջ ման գալու: Գալում հասնում են
էտ գեղը: Չ'գիտեմ մոնց կէղնի բիրդան կ'մտնին հորթըճու տուն, կա-
շեն որ մի սիրուն խըտվուն ղշի բմբուլ ղրված է պատի ծակը:

Թագավոր ասում է լալին.— էսենց էլ սիրուն ղշի բմբուլ, լա-
լա, մարդու խելքն է տանում, աշապ շե՞ն ծախում, հարցնենք:

— Թագավոր ողջ լինի, դու ընծի լսե, մոնց որ կ'ասեն առւ էդ
բմբուլը մեզ ժամանակին պետք գուրա:

Լալեն վերցնում ասում է հորթըճու մորը.— Քալե, դու քասիր
մարդ եք, էդ բմբուլը ի՞նչ պիտի անեք, ծախեք մեզի, ձեզի բավա-
կան օսկի կտանք: Հարուր օսկի կտամ էդ բմբուլին:

Հարուր օսկու անուն որ պառավը լսում է ոտները գետնից կտըր-
վում է:

— Տո՛ւր,— ասում է,— դավրեշ բարա հարուր օսկի, ծա-
խում եմ:

Թագավորն ու լալեն առան բմբուլն ու դուրս էկան գեղից:

Իրկուն տղեն գալում է տուն, աշում է որ բմբուլը չկա: Կոսե,
մորը.— Ատե, ո՞ւր է բմբուլը:

Մերն ասում է.— էրկու դավրեշ էկան, տեսան, հարուր օսկու
ծախեցի դավրեշներին:

— Ատե՛, դու ի՞նչ բեղ ինսան ես, ես քեզի շասի, թե էտ բմբու-
լը դու զայ շանես: Դու իմ գլխիս մի փորձանք պիտի բերես, լավ
իմանաս, որ դու իմ գլուխը ծախեցիր:

Թագավորն ու լալեն մե վախտ ման էկան երկրի մեջ, դարձան
էկան թագավորի քաղաքը:

Մի օր լալեն կոսե թագավորին.— Թագավոր սաղ էղնի. էս բմ-
բուլը որ էսքան սիրուն է՝ մութը տեղը լուս է տալում՝ հապա որ ըս-
տոր ղուշը ձեռք բերես, մո՞նց լուս պիտեի տա:

— Լալա՛, լավ կոսես,— ամա, վե՛վ գիտե էստոր ղշի տեղ, որ
վով էրթա բերե: Թող էստուր ղուշը բերող էղնի, ի՞նչ ուզի կտամ, իր
կշռնտտով օսկի:

— Թագավոր սաղ էղնի, էս բմբուլ գտնողից ղայրի օնշով շի
կարա ըստուր ղուշը բերել: Թե բերեց հորթըճին կը բերե՝ թե չէ օն-
շով շի կարա բերել:

էգսի առավոտ թագավոր մարդ է ճամբում հորթըճուն կանչելու:
Թագավորի մարդը էրթում գտնում է հորթըճուն ու ասում.— Թագա-
վոր քեզի հուզում է:

Հորթրճին մուրում մնում է, ասում է.— Թագավոր ինձի ինչ է կանչում. ես մի հորթրճի մոնց էլնիմ թագավորի երես:

Ասում է, ամա ի՞նչ կարա անել, էլնում էրթում է թագավորի մոտ:

Թագավորը տղին որ տեսնում է, ասում է.— Ա՛յ տղա, ես քեզի կանչել եմ, որ դու էրթաս էս բմբուլի դուշը գտնիս բերես:

— Թագավոր ապրած կենա, ես մի քասիւր հորթարած, ես ամո՞նց էրթամ էտ բմբուլի դուշը գտնիմ բերեմ, ես ի՞նչ գիտեմ էդ դշի տեղ:

— Յաղո՞ւզ դու էս բմբուլը կարաս բերել ու դշին շեռ կարալ: էտ իմ բանս չէ, մոնց բերում ես բեր, ես քեզնից դուշն եմ ուզում, շրբերես գլուխդ կը զարնեմ:

— Թագավոր ապրած կենա, ես հորթերը տարել էի դուզը արածեւու, բիրդան գտա էտ բմբուլը, տեսա որ սիրուն, խեւովուն բմբուլ է վերցի բերի տուն: Ես ի՞նչ իմանամ թե ո՞րդից էր էկել ընկել էտ տեղ:

Լալեն վերցնում ասում է.— Անկարելի բան է տղա, թագավորի հրամանը գետին չի ընկներ, անձեն գնա դուշը գտիր բեր, թե չէ գլուխդ կէրթա:

Տղան նիաթներ կախած դառավ էկավ տուն: Մերը տեսավ որ տղեն էնենց է շահրեն թթվեցրել, որ լուն ընկնի երեսից հազար թիքա կլինի:

— Տղա՛, օրթի, ինչի՞ ես շահրեթ կախել, չլինի՞ մի գեշ բան է պատահել քեզի:

— Հա՛յ մեր, աստուծ քու բալետ տա, դու իմ գլուխը ծախեցիր: Ես քեզ շասի որ էտ անտեղ բմբուլը դուա չհանես: Դու իմ խոսքը չսեցիր ելար ծախեցիր դարվիշներին: Դարվիշները մեր թագավորն ու իրա Լալեն են եղել: Հիմա թագավոր դրել է իմ վրեն թե. «էս բմբուլի դուշը, հուրդի որ ըլլի պիտի որ գտնիս բերես»: Ես հիմի շվարել եմ, թե մոնց էրթամ, որդից գտնիմ բերեմ, որ թագավոր իմ գլուխը չը զարնե:

— Դե որ էտենց է օրդի, էլ շվարելը փարա չի անում: Գնա՛ հորողորդ մոտ, հարցու, էն քեզի մի խելք կը սորվեցնե:

Տղան էլնում էրթում է հորողորդ մոտ, ասում է.— Հորողրե՛ր, էսպես մի փորձանք է անցել իմ գլխով. ի՞նչ անեմ: Մի օր ես հորթերը տարել էի դուզը, էտ տեղ մի խեւուն դշի բմբուլ գտա, վերցրի տարա տուն: էդ բմբուլը մթան ճրագի պես լուա էր տալում, մորս ասի թե, քա, լավ էղավ, հազը մենք քասիւր ենք, ճրագի ձեթ չենք

կրնա գնել, էս բմբուլը մեզի ճրագի տեղ լուս կ'տա: էլ որ մարդու բան շասես: Մի օր էլ իրիկուն էկա տուն որ բմբուլը չ'կա, էնոր տեղ ճրագ է վառում: Ասի, քա', ո՛ւր է բմբուլը, որ ճրագ ես վառում, Ասավ. «Օրթի էրկու դարվիշ էկան, տեսան, հարուր օսկի տվեցին, ես էլ վերցի տվի էնոնց»: Քիշմը հորստա, էլ ի՞նչ օգուտ, բանը անցել էր: Դու մի ասեր էտ դարվիշները թագավորն ու իրա լալեն են եղած: Հիմի ինձ կանչել են, որ որտից կ'ըլլի, ըլլի էտ բմբուլի ղուշը գտնիմ, բերեմ, թե չէ գլուխս կը զարնեն: Հիմի դու գիտես, հորող-բեր ինձի մո՞նց պիտի պրծացնես էս փորձանքից:

— Դե՛հ, որ էտենց է,— ասում է հորողբերը,— գնա թագավորին ըսե, թե. «Քու ձիանու մեջ մի հատ իրեք տարեկան լավ թայլըմ կա, էն թայ տուր ինձի, ես էրթամ ղուշը բերեմ»: Թայ որ կ'առնես, դառի արի իմ մոտ ես քեզի կոսիմ, թե ինչ կոնես:

Տղեն դառնում էրթում է թագավորի մոտ ու ասում է.— Թագավոր ապրած կենա, քու ձիաներու մեջ մի իրեք տարեկան թայլըմ կա, էն թայլը կ'տաս, ղուշը կարամ բերել, չիս տա, չեմ կարալ:

Թագավորը կոսե.— Գնա, մտիր ձիանոցը, հավնածդ թայլը ա՛ռ գնա՛:

Տղան էրթում ձիերու միջից ջոկում է իրեք տարեկան թայլը, դառնում գալում է հորողբեր մոտ:

— Բերի՞ր իմ ասած թայլը,— ասում է հորողբերը:

— Բերի,— կոսե տղան:

— Տեսնո՞ւմ ես էն դիմացի ջուխտ սարը, որ իրար օղջում են տալում: Զին կը քշես կէրթաս էս կողմը մի մենժ ծառ կա, էն ծառի մոտ կիջնես, ձին լավ կը թիմրես, ղոլները լավ կը ժրես. սարը իրարուց բացվելու պես կը հեծնիս, էնպես ուժով ուզանկույին կը զարնես, որ ձին կը թռնի, կ'անցի սարի էն էրեսը, հոն ձիուց կիջնիս, կը կապես ծառից, կէրթաս մեկ հ'էգի կա, հ'էգու կիսուն ծառըմ կա, էն ծառի վրեն ղուշը բուն է դրել: Ղուշը քնած կըլլի բնի մեջ: Գաղտուկ կելնես ծառի վրային կռնես ու հետ կը դառնաս: Քու հետևից կը բռնան, կը ճվան, թե. «Հողածին տարավ հրեղեն, բռնեք հա բռնեք», դու իսկի հետ չդառնաս, հետ դառար թե չէ քար կըլլիս: Էն սարերի էս կողմ էն կողմ դարաղուլներ կանգնած, կացըները հ'ուսերին դրած, գիտես թե վրա են բերում քեզի զարնելու, դու հեշ էնոնց էրեսին մի աշեր, քո ձին անձեն քշիր անցի: Քեզի էտ ձին կը փախցընե, կազատե, ղուշն էլ կը բերես կ'ազատիս:

Հորթբճին ձին էյարեց, իրան հաց բան առավ, հեծավ ու քշեց գեպի սարերը: Գնաց, գնաց, շատ ու քիչ աստուծ գիտե, հասավ էն

ծառի մոտ: Իջավ ձիուց, ձին լավում թիմրեց, հաց կերավ դինջացավ, ելավ ղոռները ժրեց, հեծավ հաղիւր կեցավ: Սարերը հետ գնացին թեշէ, էնպես ուզանկին տվեց, որ ձիու կողերը յարա էղավ, թռավ անցավ սարի էն էրեսը, իջավ ձիուց, կապեց ծառից, տեսավ մի սիրուն կանանչ հ'էգի, սիրուն-սիրուն ծառեր, ռանգ-ռանգ ծաղիկներ, տեսակ-տեսակ դշեր, բիւրուներ, իսկ ադամի դրախտ: Էստոնք որ տղեն տեսավ, բերանը մնաց բաց: Գնաց մտավ հ'էգին, տեսավ հ'էգու կիսուն հորողոր ասած մեծ ծառը, գողտուկ էլավ, ծառի վրայից բռնեց ղշին՝ հետ դառավ, փախավ: Քար ու փետ լեզու էլավ. «Տարավ հա՛ տարավ, հողածին հրեղենին տարավ, բռնեք հա՛ բռնեք, զարկեք հա՛ զարկեք», տղեն հետ չը դառավ: Հասավ ձիու մոտ, հեծավ ու փախավ: Սարի մոտն էլ դարաղուներ կացըներ բռնած ուզում էին վրա բերեն տղին, էն իսկի մտիկ շտվեց, քեց ձին, անցավ սարի էս կողմ: Հասավ ծառի մոտ, ձիուց իջավ, լավ դինջացավ, ձիուն թիմրեց, հաց կերավ, ելավ հեծավ, քեց դեպի տուն:

Տղեն ղուշը տարավ տվեց թագավորին: Թագավոր շատ ուրախացավ:

Թագավոր կանչում է իր Լալին ու ասում. — Լալա՛ տար էս տղին մի հաբիկա օսկի տուր:

Լալեն տղին տանում է իր տուն, բերում հաբիկա օսկին վերցնում է իրան, մեկ փարա է տալում տղին ու բերում նարդիվնի գըլխին, մեկ թագմիկ է տալում տղին, տղեն թանգիր-մանգիր գալում է նարդիվնի տակ, թէր կոտրվում է: Ելնում փող փողման էրթում է տուն, մորն ասում է. — Մեր, աստուծ քու բալեն տա, որ դու ընծի կրակը քցեցիր, էտքան շարշարանքից ու զահմաթից հետո թեւ էլ կոտրեցին, հախս էլ էս մեկ փարեն էղավ, առ պահ:

Մի քանի ժամանակ անցնում է, տղի թէր լավանում է, հ'ելնում իրա համար ման է գալում դես-դեն:

Օրում թագավոր կոսե Լալին. — Լալա, ծովի մեջ իրեք հատ հուրի փերի աղջիկ կա, վե՛լ որ էրթա էն աղջիկներից մեկը ընծի բերե, իր կշնոտով օսկի կը տամ:

— Թագավոր ապրած կենա, — կոսե Լալեն, — էն ղուշ բերող տղից դայրի օնշով չի կարա բերել: Էն որ ղուշը բերեց, աղջիկն էլ կարա բերել:

Թագավոր մարդ է ճամբում հորթճու հետևեն:

Հորթճին գալում, թագավորի մոտ գլուխ է տալում, կանգնում է:

Թագավորը կոսե տղին. — Տղա՛, ծովի մեջ իրեք հատ հուրի-

փերի աղջիկ կա, կերթաս, էնոնցեն մեկը ընծի կը բերես: Բերիր, քու կշռնոտով օսկի կը տամ, թե չը բերիր՝ գլուխդ կը զարնեմ:

Տղեն դառնում, գալում է տուն, մորն ասում է.— Մեր, աստուծ քու բալեն տա, որ դու ինծի կրակը քրցեցիր: Հիմի էլ թագավոր կանչեր, ասում է. «Ծովի մեջ իրեք հատ աղջիկ կա, էնոնցեն մեկը ընծի բերիր՝ կը բերես, չբերիր՝ գլուխդ կը զարնեմ»:

— Դեհ, որ էտենց է, օրթի, աստուծն է մեզի էտ փորձանքի մեջ քցելու: Էլի գնա՝ հորողորդ մոտ, էն քեզի կազատե:

Տղեն հիւնում էրթում է հորողորդ մոտ ասում է.— Հորողրեր, դու գիտե՛ս, ընծի ազատիր: Թագավոր հիմի դրել է իմ վրեն, ասում է. «Գնա՛ ծովի մեջ իրեք աղջիկ կա, էնոնցեն մեկը ընծի բեր, թե չէ՝ գլուխդ կը զարկեմ»:

— Թե որ էտպես է կ'էրթաս թագավորին կոսես թե. «Լալեն իր փարով մեկ հատ օսկի գյամի պետք է շինե, ինչքան որ քաղքին կնիկներ կան խաս-խաս շորեր հագնին, յոթ դաթ դահուլ զուռնա, բուրբուլ Լալի հաշվով, էրթանք ծովի մեջ շալղի անենք, պար բռնենք խաղանք, որ ծովի աղջկերքը դուս գան որ բռնեմ, բերեմ»: Էտից հետե դառի արի ինձ մոտ, ես նոր քեզի կասեմ, թե ինչիս կոնես:

Տղան դառնում էրթում է թագավորի մոտ, ասում է թագավորին.— Թագավոր ապրած կենա, Լալին շինել կուտաս մի օսկե գյամի: Քաղքի մեջ ինչքան որ կնիկներ կան թոմարին խաս-խաս շորեր կռել՝ տա: Օխտ ձեռք էլ դահուլ, զուռնա բռնե. էտ թոմարը Լալի փողով որ չ'լինի, չի լինի: Կէրթանք ծովի մեջ, շալղի կռնենք, կնիկներ պար կը խաղան, աղջիկներ դուրս կելնեն, էն վախտ կը բռնեմ կը բերեմ:

Թագավորն ասում է.— Լալա՛, լավ լսեցի՞ր, գնա՛, վաղ էս վախտ էտ թոմար քեզեն հագիր կ'ուզեմ:

Լալեն գլուխ կախած, սև ու սուգ մտած էլնում էրթում է թագավորի թամբահը կատարելու: Հ'էգսի օր ամենը թամ-դրուս Լալեն հազրում է:

Տղեն գալում է հորողորդ մոտ, ասում է.— Թոմարները հազր է, հիմի ի՞նչըխ անեմ:

— Կառնես դահուլ զուռնեն, թոմար քաղքի կնկտիք, կէրթաս ծովի վրեն, էնտի շալի կտաս, կնկտիքն էլ պար կ'բռնեն, կը խաղան: Ծովի աղջկերք կ'իմանան դահուլ զուռնի ձեն, ծովից կելնեն գուբան ձեր հետ ինչուների իրկուն պար կը խաղան: Աղջկների էրկուսը կարգած, են պզդիկը ազապ է: Իրկուն էնոնք գուզեն հետ էրթան, դու

¹ Կարել (Մ. Բ.):

կասես. Շնորոգութուն, հո՞ւր եք էրթում, հալա մենք ձեզի խալաթ պտի բերեինք, ամա մոռացանք, դուք էրկուսդ գնացեք, թող ձեր պզդիկ քուրը մնա ձեր խալաթները բերեա: Էնոնք կէրթան, պզդիկ քուրոջը կը թողնին ձեր մոտ, դուք կառնէք դուքաք:

Տղեն հ'էգսի օր իր թոմարի սարքով ելավ գնաց դիպա ծով: Հասավ ծովի մեջ տեղ թե չէ, դահու զուռնեք բաշլաեցին շալղի անել, կնիկներն էլ պար բռնեցին ու խաղցան: Տղեն մեկ էլ տեսավ, որ ծովի միջից իրեք հատ հրեղեն, արեւի պես սիրուն աղջիկներ էկան մօտան պար ու սկսեցին խաղալ: Տղան վեր ելավ տեղից, աղջիկներին պատմեց, ինչունի իրիկուն խաղցան: Աղջիկներ հ'ուղեցան էլի իրանց տեղը էրթալ: Տղեն ասում է.— Ներողութուն, դուք առանց խալաթի ո՞ւր եք էրթում: Դուք որ մեզի պատմեցիք, էկաք մեզ հետ պար խաղալու, մենք ձեզի հորե՞նց առանց խալաթի ճամբու դնենք: Մենք որ գիտնայինք, թե դուք էլ եք գալում պար խաղալու, թագավորից ձեզ լավ-լավ խալաթներ կը բերեինք: Դուք էրկու մեծ քուրերդ որ էրթում եք, թող ձեր պզդիկ քուրը մնա, ձեր խալաթները բերի: Ծովի աղջիկներ համոզվան, էրկուսը գնացին, մնաց ազապ քուրը: Տղեն գյամու գլուխը դառուց, քշեց էկավ հասավ քաղաք, աղջիկը բերեց տվեց թագավորին:

Թագավոր ծովի աղջկան որ տեսավ՝ խելքը գնաց: Լալին հրամայեց որ էրթա, տղին իրա կշռնոտով մեկ օսկի տա:

Լալեն առավ տղին, տարավ իր տունը, բերեց մի փարա տվեց ու նարդիվնի գլխից որ մի թագմիկ շտվե՞ց, տղեն թանգիր-մանգիր նարդիվնից ցած իջավ, մի կողքը կոտրավ:

— Դե՛հ, գնա քեֆ արա՛, իմ ծախսով օսկե գյամի շինել կտա՞ս, տարար իշթե քու կշռնոտով օսկին, կերածդ անուշ էղնի:

Տղեն հ'ելնում գալում է տուն: Բերում մեկ փարեն տալում է մորը.— Առ էս փարեն պահ, մեկ օր պետք կգա: Աստուծ քու բալեն տա, որ դու ընծի կրակը չը քցեիր: Լալեն էս անգամ էլ հախիս տեղ կողքս կոտրեց:

Տղայի կողքը կապում են, լավանում է:

Թագավորը բանից խաբար չէ: Գիտե թե Լալեն տղի հախը տվել է: Հելնում էրթում է, որ աղջկան բերե, հետը պսակվի:

Աղջիկը ասում է.— Ինչունի իմ ձին էլ չբերես ես քեզ հետ պսակվողը չեմ, թե չէ քու թագավորութունը տակն ու վրա կանեմ:

Թագավոր էլի գալում է Լալի մոտ:

Լալեն ասում է.— Հորթարած տղան որ չը բերե ձին, էլ վո՞վ կարա բերել:

Թագավորն էլի կանչել է տալում տղին ու ասում է.— Կէրթաս ծովի միջից աղջկա ձին կը բերես, թե չէ գլուխդ դարնել կուտամ։ Տղան անձար ու շվար դառնում գալում է տուն։

Շատ է մտածում թե. «Ես մոնց անեմ որ էս թագավորի ձեռքից ազատվիմ»։

— Ախ մե՛ր, աստուծ քու բալեն տա, որ դու ընձի կրակը քցեցիր ու շեմ կրնա ազատի։ Հիմի էլ թագավոր ասում է իլլահի պտի էրթաս ծովի աղջկա ձին բերես։

Տղան էրթում է հորողորո մոտ.— Հորողոր, դու գիտես, ընձի էս կրակից ազատեւ։ Թագավոր հիմի էլ ասում է. «Դնա աղջկա ձին բեր»։ Ես չգիտեմ թե մո՞նց անեմ, որ թագավորի ձեռքից ազատվիմ։

— Ես գիտեմ օրթի, դու սոնդը իմ գլուխս էլ դուրս պտի տաս։ Դե՛հ, բարի է տպես է, կէրթաս թագավորին կըսես քառսուն հատ օշխըրի փոստ տա, սև ձութ, մեկ էլ ձիու գյամը, աղջկա շանի վրեն է, առ ու արի իմ մոտ։

Տղեն էրթում ասում է.— Թագավոր ապրած կենա, ինձի կը տաս քառսուն հատ օշխրի փոստ, բավական սև ձութ ու մեկ էլ ձիու գյամը աղջկա մոտն է, տվեք, էրթամ ձին բերեմ։

Էրթում աղջկա մոտեն գյամը առնում բերում են, քառսուն օշխըրի փոստ, մի խելի էլ սև ձութ տալում են տղին, տղեն առնում գալում է հորողորո մոտ։ Տղան բերում քառսուն փոստն էլ ձթով կպցնում է հորողոր լերթին ու էրթում են ծովի քանարը։

Հորողոր ասում է տղին.— Դու կառնես գյամը ու կը մտնես քարի տակ, ես բարձր ձենով կը խրխնջամ, ձին խրխնջալով ծովից դուրս կը գա, դու շտապոք քարի տակից դուրս կը գաս ու գյամը կանցուս ձիու գլուխ։ Թե որ քիչ մը հուշ տալրամիշ էղար, ձին ընձի կտոր-կտոր կոնն։

Տղեն թաքնվում է քարի տակ, հորողոր մի երկու անգամ բարձր խրխնջաց, տղեն տեսավ ծովը խառնվավ իրար։ Մեկ էլ որ խըրխընջաց, ձին գլուխը դուրս հանեց ջրից։ Հորողորը մեկ էլ որ խըրխընջաց, ձին դուրս ելավ ու բերան քցեց ըխտիարին, էն կողմեն տղեն էլ մաճալ չտվեց, թռավ ու գյամը անցուց ձիու բերանը։ Զին վեր-վեր թռավ, դես քաշեց, դեն քաշեց չըկրցավ տղի ձեռքից ազատվել։ Բռնեցին ձիուն բերին տուն։

Տղան ձին տարավ տվեց թագավորին։ Թագավորը լալին հրամայեց, որ տղին իր կշռնոտով մեկ օսկի տա։

Լալեն տարավ տղին, օսկին էլի իրան վերցուց, մեկ փարա տվեց տղին, ու մի թագմիկ որ տվեց, տղեն նարդիվնից վեր ըն-

կավ, մեկ ոտը կոտրավ: Տղեն կաղալեն գնաց հասավ տուն: Մնղճի բերին ոտքը կապեց, լավացավ: Տղեն ելավ կամաց-կամաց ման էր գալում:

Սովի աղջիկը, որ թագավոր բերել էր տված, շատ իմաստուն էր: Թագավոր ուզեց պսակվել, աղջիկը ասում է.— Դու անաստուծ մարդ ես, ես քեզ հետ ի՞նչըխ պսակվիմ:

Թագավոր ասում է.— Դու իմ ի՞նչ անաստուծ թիւնը տեսար, որ ասում ես:

— Դու որ անաստված չըլլիս, էն տղան, որ քեզ էտղտար լավութուն արեց, դու էնոր ի՞նչ փեշքաշ տվիր:

Թագավոր զարմանում է.— Դու ի՞նչ ես ասում, ես ամեն անգամ մի մի խաղնա օսկի եմ տված, մո՞նց թե բան չեմ տված:

— Էն Լալեն, որ դու ամեն հեղին թամբի՜հ էիր անում թե. «Գնա օսկի տուր», ինքը էրթում օսկին իրան էր վերցնում, մեկ փարա էր տալում ու ամեն անգամ զարկում նարդիվնից ցած էր քցում: Մեկ անգամ թեն է կոտրած, մեկ անգամ կողքը, էս անգամ էլ ոտքը:

Թագավոր մարդ է դրկում տղի հետևից, տղեն բանը հասկանում է, առնում է մոր մոտեն էն իրեք փարեն ու էրթում է թագավորի դիվանը:

Թագավորն ասում է.— Ա՛յ տղա, ես որ Լալին հրամայում էի, որ քեզի քու կշռնոտով մեկ օսկի տա, Լալեն ի՞նչ էր տալում քեզ:

— Թագավոր ապրած կենա, Լալեն ութայի անգամ էս մեկ փարեն տվեց իմ հախը, թագմիկով էլ տվեց նարդիվներից ցած քցեց, թեա կոտրեց: Մյուս անգամ էս մեկ փարեն տվեց, էլի քցեց կողքս կոտրեց: Վերջին անգամ էլի էս մեկ փարեն տվեց, էս անգամ էլ քցեց ոտքս կոտրվավ, չեք հավատում, տեսեք կոտրած տեղերը:— Ասում է ու իրեք փարեն էլ քցում է մեջ տեղը:

Թագավոր հրամայում է, որ Լալի գլուխը զարնեն: Ինչքան որ հարստութուն ունի տան հորթարած տղին: Բազում փարա էլ ինքը տվեց, իրա Լալի պաշտոն էլ էնոր տվեց, նոր գնաց պսակվավ:

Օխտն օր, օխտ գիշեր դահուլ զուռնա տվին խաղցան, կերան, խմին: Էնոնք հասան իրանց մուրազին, դուք էլ հասնիք ձեր մուրազին:

27. ԲԱԶԼԻԿԻ ՀԵՐԻԱԾ

Կէղնի շի էղնի մե թագավորմ կէղնի էս թագավորը մի լավ հ'էգի է ունենում ու իրեք հատ էլ տղա:

Ամեն տարի հ'էգին կանըշում, ծառեր թոմար լավ ծաղկում, էն-պես որ տեսնողի հավասն է գալում:

Մոնց էր էղնում, չգիտես, մեկ գիշերվա մեջ էտ սիրուն կանանշ հ'էգին շորանում, խազալ էր դառնում, աշնան պես չոր դեղնած յա-փըրաղը թափում: Մի տարի, էրկու տարի էսպես անցնում է: Թագավոր իր հ'էգու պտուղը շի ուտում:

Թագավորը իշթա լավ վարավորտ արեց, թե տարվա որ ամս-վա ու որ օրվա մեջն է էտ փորձանքը պատահում:

Օրըմ թագավոր կանշում է իրա իրեք տղին ու ասում է:

— Տղերք էս ինչ բան է, մենք տարին տասնէրկու ամիս աշխա-տում ենք, հ'էգի ենք կանշեցնում, ծաղկեցնում մե գիշերվա մեջ շորնում, խազալ է դառնում: Ախր մեզի մե դուշման կա, որ գա-լում մեր սաղ տարվա աշխատանքը մե գիշերվա մեջ խազալ է դառ-ցընում: Մարդ եք, գնացեք, գիշերը մուղադ կացեք, տեսեք թե էտ ի՞նչ բան է, բալքի մե ճար անենք:

— Լավ է ասում մեր թագավոր հերը, սրով էրթանք պահենք, բալքի բռնենք:

Էկավ հասավ էն գիշերը, որ հ'էգին պիտի շորանա: Մեծ տղեն

կոսե.— Էսօր հերթն իմս է, ես պիտի էրթամ մեր հ'էգին պահելու, տեսնիմ, թե վու է մեր դուշմանը:

Թագավորի մեծ տղեն առնում է իր սիլահները, էրթում թագնւ-վում է հ'էգու խոտերու մեջ, մի քոշա տեղ խոտերու մեջ թագնւվաւ: Ինչունի կես գիշեր զարթուն է մնում: Կես գիշերին քունը տանում քնում է: Առավոտուն զարթնում է, որ հ'էգին շոր խազալ է դառն: Գլուխ կախ թողեց գնաց տուն:

Հագար տարին էկավ էլի էն ամսու էն օրը, էս անգամ նորաթը միջնակ տղին էր: Միջնակ տղեն հագավ իրա շորերը, կաբեց իրա սիլահներ, գնաց հ'էգու մի քոշա տեղ խոտերու մեջ թագնւվաւ: Ինչունի կես գիշեր զարթուն մնաց: Կես գիշերվանից հետ քունը տարաւ, քնաւ: Սաբախտան ելաւ տեսաւ, որ էլի հ'էգին շորեց խազալ է դարձեր: Էտ էլ թողեց, գլուխ կախ գնաց տուն: Էտ տարին էլ հ'էգին շորցաւ: Միջնակ տղեն տուրը տվեց:

Էրկու տարին անցաւ, երեք դիանդա սրեն էկավ թագավորի պզդիկ տղին: Էկավ հ'էգու շորնալու գիշերը:

Պզդիկ տղեն հ'ելաւ հագավ շորերը, կաբեց սիլահները, գնաց հ'էգու մի քոշա, խոտերու մեջ թագնւվաւ: Կես գիշերին քունը տարաւ: Բռնեց դանկով մատը կռեց, աղ լցեց յարի մեջ կսկծաց, քունը փախաւ, էլ քուն չէկաւ: Աղոթրնին մոտիկ, մեկ էլ տեսաւ մի տըզման դև, մեկ մռութ էրկինք, մեկ մռութ գետին է հասնում: Մտաւ հ'էգին, դունչը տնկեց դեպի ծառներն ու բաշլայեց փշել, էտոր սուլողը կրակի պես ծառերը էրում էր, խազալ էր դարձնում: Տղեն տեսաւ, որ մի քանի ծառ գռեց. «էլ յաղո՞ւզ եմ կեցել, տըհ մեկ նոր է սրեն էկել, ընծի սաղ մնալը հարամ է»:

Տղեն քաշեց իրա նետ ու աղեղը, լաւ նշան առաւ դևին ու քցեց: Նետը դիպաւ դևի ծծից, յարալու արեց: Դևը թողեց ու փախաւ: Տղեն բուսուից ելաւ ու ընկաւ էնոր հետեից, տեսաւ որ, արուն շոշաւեն, գետին ներկելով գնացել է: Տղեն քշեց գնաց:

Լուսաբացին մոտ էր: Թագավորի էրկու մեծ տղեն էվատի հագան իրանց շորերը, ըսին.— էրթանք տեսնենք ինչըխ արեց մեր պզդիկ աղբերը:

Գալում տեսնում են, որ հ'էգու մի քանի ծառ էլի դեղներ խազալ է դառն, մեկեկները սիրուն կանանչ, ու իրանց աղբերն էլ չկա: Տեսան որ հ'էգու միջին արունի իզը խոտերն ու քարեր կարմիր ներկելով գնացեր է: Հասկցան, որ տղեն էտ արնի ըզի հետն է գնացն.

Իրանք էլ հ'ընկան էտ արնի ըզովն ու քշեցին: Քաֆ ու քրտնքի մեջ կորած, գնացին հասան պզդիկ աղբորը:

— Աղբեր, էս ի՞նչ հալըաթ է, դու յաղուզ մեզի էլ հօմաց չէիր տալում, որ մենակ ես էրթում:

— Վալլահ շեք ասում, իշթը մի դև զարնի յարալու արի, փախալ, ես էլ հօընկա ետեից, էրթում եմ տեսնեմ, հուրտե՞ղ կարամ բռնե:

Իրեք աղբերն էլ գնացին արնի ըզով, որ դեհն բռնեն սպանեն: Էրթում հասնում են մի սարի: Աշում են, որ սարի տակ ինչ որ ծակ էղնի ու էտ ծակի վրեն խուշկի է կիտած: Արունի իզն էլ ինչունի հոտ է էկել ու կորել է: Խուշկին բռնում հետ են տալում, աշում են, որ արնվա է էղել: Տեսնում են, որ մի մեծ ծակ բացվալ ու դեն էլ էտ ծակից ներս է մտել: Մեծ աղբոր ասում են.— Դու մեր մեծն ես, արի հառաջ դու ներս մտիր:

Մեծ աղբերը վախենում, շի մտնում: Միջնակին ասում են՝ էն էլ շի մտնում: Պզգիկ աղբերը ասում է.— Որ դուք շեք մտնում, ես եմ մտնում:

Չվանըմ քցում պզգիկ աղբոր մեջքից կապում ու իջցում են ծակից: Տղան ներս որ մտնում, աշում է որ մի դուռ, բաց է անում տեսնում է, որ օդի մեջ նստած է՝ մի սիրուն, անլման աղջիկ քարկահ է անում:

Աղջիկը որ տեսնում է տղին ասում է.— Յա, իսան օղլի, օձն իրա պորտով, հավքն իրա թևով էս տեղերից շի անցեր, դու մո՞նց ես էկեր:

— Ես մի դև զարնեցի յարալու արի, փախալ մտալ էս ծակից, ես էլ հետեից էկա, որ սպանենեմ:

Էտից անցալ մի ուրիշ դուռ բացեց, տեսալ մի ուրիշ աղջիկ, էլի նստած քարկահ է անում, էտ էլ էլի էն աղջկա խոսքն է ասում:

Անցնում մի ուրիշ դուռ է բանում, տեսնում է ամենից պզգիկ աղջիկ, արևին ու լուսնակին ասում է. «Դու մի հօելնիր, ես հօելնիմ»:
— Կալ էղալ,— տղեն կոսե,— էն հառչի տեսած աղջիկը մեծ աղբորս, միջնակը՝ միջնակ աղբորս, էս էլ ընձի:

Թոփ է անում աղջկներին բերում է հորի մոտ, չվանը կապում է մեծ աղջկա մեջքից, ձեն է տալում աղբորտանց, որ քաշեն: Աղբորտիքը քաշում, տեսնում են որ մի անլման աղջիկ: Մեծ աղբերը ասում է.— Էս աղջիկը իմ համար է:

Չվան էլի են կախում, էս անգամ միջնակ քուրոջն են դուրս քաշում:

— Էս էլ իմն է,— ասում է միջնակ աղբեր:

Չվան էլի են կախում, էս հեղին սրեն պզգիկ քուրոջն է:

Աղջիկն ասում է տղին.— Զ'առաջ դու հ'ելի, նոր ես:

Տղան կոսե.— Ձէ, դու պիտի հ'ելնիս:

Աղջիկը կոսե.— Ես որ հ'ելա, աղբրտիքդ ընծի որ տեսան, քեզի հորի մեջ կը թողնեն: Արի կըլլի մի աներ, մի էղներ, դու հ'առաջ գուրս հ'ելի, հետո ինձ էլ կը հանես:

Ինչ արավ-չարավ տղի հետ իլլաճ չէղավ:

Տղեն էլ վախենում էր թե, ինք որ դուրս գա, աղջիկը իրան կը խափե, էլ չի հ'ելնի:

Տղեն աղջկներու դալմադալի հետ հ'ընկած դեին հ'իստակ մոռացել էր:

Աղջիկն էլ տեսավ, որ տղին չի կարա իրանից հ'առաջ հանել, հանեց իր մատնիքը տղին տվեց ու ասաց.— Այ տղա ես գիտեմ, որ աղբրտիքդ քեզի հորի մեջ պիտ որ թողնին, արի՛ առ էս իմ մատնին քու մոտ, կէրթաս էն իմ նստած հ'օդից էն դին մի հ'օդա էլ կա, յարալու դէր օջիսի քանարը պարկած է, էրկու դէ էլ էնոր յարին դեղ են անում: Ամա՛ հիմի հոն չեն, զնացեր են էնդից էնդին մի ուրիշ հ'օդա կա, հոն են: Դուռ որ բացիր, յարալու դէր քեզի տեսածի պես ասում է. «Յա, ինսանօղլի դու էստեղ էլ էկար», տեղից չի կարա հ'ելնի, իրա մոտն էլ մինակ իրա թութունի լուկն է, որ մի լիտր թութուն կ'առնի կը, կը վերցնե կը ու կը քցե, դու քեզի մեկ թարավ քաշե, որ չ'դիպնի, հետո կ'էրթաս էնոր գլխի վերե կախած է իրա թուրը, կ'քաշես, մեկ կ'տաս շլինքը կես կոնես: Դէր կոսե, թե. «Իսանօղլի էտ չէղավ, մեկ էլ տուր», դու չէղնի թե տաս, թե չէ կը սաղնա քու մեծ կտորը քու անկաջդ կը թողնի, էնտից կանցնիս մյուս հ'օդեն, էն էրկու դէն էլ հոն են: Դուռը բացիր թե չէ, էնոնք քեզ կոսեն. «Յա, իսանօղլի դու էս վախտ հո՞ւս», դու կոսես, թե. «Ձեր մեծին եմ սպաններ, դուք պտի ընծի դե՛մ առնիք», էնոնք կոսեն. «Զ'ուզե մուրազդ տանք», դու կոսես թե. «Իմ մուրազն էն է, որ դուք ընծի հանեք լուս աշխարհ», էնոնք քեզի լուս աշխարք կը հանեն:

Տղան, էս խրատներուց հետո չվանը կապեց աղջկա մեջքից, աղբրտիքը քաշեցին, դուրս հանեցին, ի՛նչ տեսին, էնքան մի սիրուն աղջիկ, որ արևին ասում է. «Դու մի հ'ելնիր, ես հ'ելնիմ»:

Ըստե նախանձվան իրանց աղբոր վրեն, տեսան որ իրանցները կ'էրթա էնորին մուժտա: Չվանը կախեցին որ աղբորն էլ հանեն, քաշեցին ինչունի հորի կեսը, խանչալ քցին չվանը կտրին, աղբերը դմբալով հ'ընգավ գետին: Իրանք առան աղջկներին ու հայտե զնացին տուն:

Թագավորը տեսնում է որ առավոտուն հ'էգու մի քանի ծառ չորցել են ու մնացածները կանանչ սալամաթ մնացեր է, հ'էգու մեջն էլ արնի իզ կա, իրեք տղան էլ չկան: Ասում է. «Վալլահ, կա չկա տղերքը մեր դուռմընին տեսել են, զարնե յարալու են արե, հ'ընկեր են հ'ետևից»:

Քիչ մնում տեսնում է, որ էրկու մեծ տղեն իրեք հաս սիրուն հրեղեն աղջիկ առած դուռ էկան տուն:

Թագավոր տեսնում է, որ պղդիկ տղան չկա, հարցնում է մեկելներին թե.— Խ'նչ արիք, հ'ո'ւր է ձեր պղդիկ աղբերը:

Տղերքը ասում են.— Մենք էնոր տեղը չգիտենք: Ամեն տարի մեր հ'էգին չորացնողը մի դե էր, էս տարի պահեցինք, էկավ, զարնինք յարալու արինք, փախավ, հ'ետևից հ'ընկանք, գնացինք իրա ծակի մեջ սպանեցինք, էս իրեք աղջիկն էլ առանք էկանք:

Մենք խաբարը տա'նք տղից: Տղեն օյամիշ է լինում, զարմանում է, թե. «էս ինչ փորձանք է էկել իմ գլխուս, ես էս հ'ուր տեղ եմ»: Մեկ էլ կաշն մատնքին, միտքն է գալում աղջկա ասած խոսքերը:

Քիչ խելքը որ գալում է գլուխ, հ'ելնում էրթում է դեի հողի դուռը բաց է անում, տեսնում է որ դեր պառկած է օջախի քանարը, ծանդը տքում է: Մոնց որ տղին տեսավ.— Յա' իսանողլի դու հոս էլ էկա'ր,— ըսավ, ու իր դալունի գլուխը քցեց, տղեն իրան մեկ կողմը քաշեց, դիրավ պատին՝ պատը գռալեն բլավ: Տղեն վազեց դեի թուրը քաշեց, մեկ հ'իշավ դեի շինքին, շինքը էրկու կես էղավ:

Դեր ասում է.— Իսանողլի, մեկ էլ տուր:

— Ձէ,— կոսե տղեն,— Ես իմ մորից մեկ անգամ եմ ծնել:

Դեր շունչը փշեց: Տղեն դեի շուխտ ականջն էլ կտրեց, դրեց իր շերը, գնաց մեկել դուռը բացեց, տեսավ, որ էրկու դեր նստած են: Տղին որ տեսան.— է'յ,— գոռացին,— իսանողլի դու էստե'ղ:

— Ձեր մեծն եմ սպանեիր,— կոսե տղեն,— դուք պտի դեմ առնի'ք:

Դեերն ասում են.— Ուզե, մուրազդ տա'նք:

Տղեն ասում է.— Իմ մուրազը էս է, որ դուք ընձի լուս աշխարհքը հանեք:

— Լավ, մենք քեզի լուս աշխարհքը կը հանենք:

Դեերն հ'ելան իրանց ձիերը պատրաստեցին: Մեկի ձին սև էր, մեկելինը դուռ էր: Ղըռ ձիավորը տղին քաշեց իր թարթին ու ձիաները ուզանկուլամիշ արին: Ձիանը թռան ղշի պես: Քանի գիշեր էր, որ տղեն չէր քնած, քունը տարավ, քնավ: Տղեն մեկ էլ աչքեր բանում տեսնում է, որ էկեր հասեր է իրա հոր սահմանին:

Տղան ասում է.— Շնորհակալ եմ, ինձի վեր դրեք, հիմի ես կա-
րամ էրթալ:

Վեր են դնում, մնաս բարով անում ու դառնում են:

Քիչըմ էն քով էրթում, ետ են դառնում տղին կանչում են թե.—

Արի էստեղ քեզի բան պտի ասենք:

Տղեն գալում է դեերի մոտ: Դեերը ասում են.— Մեր ձիանու
պոչից մեկ-մեկ մազ քաշե, որ վախտ որ հարկավորութուն ունե-
ցար, մազերին կրակ տուր, մենք քեզ մոտ հազիր, նազիր կանգնած
ենք, ինչ հուզես կանենք:

Տղան մեկ-մեկ մազը կը քաշե, լավ տեղ կ'պահե ու մնաս բա-
րով կոնե ու կը դառնա:

Տղեն գալում հասնում է հոր քաղքին, տեսնում է քաղքի քանրին
մի մեծ բաղ, թաղա ջրում է մի ըխտիար բաղվանճի:

— Բարե քեզ, ամի, ընձի բաղվանճի շե՞ս բռներ, իշտը դու ծեր
ես, ես քեզի կօգնեմ:

— Աստու բարին, բարով էկար: Յաղուզ շեմ բռներ, սաղն ես
հարցնում, զաթի ես էլ մարդ էի ման գալում որ բռնեմ:

Մե օր, էրկ օր, մնում է, հ'էգսի օր տեսնում է տղեն, որ բաղի
տերը հագավ իրա լավ շորերը հուզում է էրթա: Տղան ասում է.—
Աղա, էտ հուր ես էրթում:

— Էս օր մեր թագավորի մեծ տղան է պսակվում, էնոր պզդիկ
տղեն ջիրինդ խաղալու է հելեր, էրթանք սեյր անելու:

Էտ տղին զաթի օնշով շէր ճանչնում, թե թագավորի պզդիկ տղեն
է, գիտեին թե մի քաչիկ է: Ճամբեն գալած վախտ, շոպներից մի
ուլի փոր առավ, անցուց գլուխը, դառավ մի քաշալ մարդ:

Աղեն որ գնաց, տղեն Սև ձիու պոչը կրակ տվեց թե չէ, Սև ձիա-
վորը հագած, սիլահները կապած էկավ տղի մոտը կանգնավ:

— Ի՞նչ է հարկավոր ասա, կատարեմ:

— Մի քիչ վախտ ձին ու շորերդ տուր ընձի, դու հոս կեցիր,
ինչուի իմ գալը:

Դևի շորերը հագնում է, հեծնում է ձին, մի ծերնի թաց հաստ
փետ առնում է ձեռքն ու քշում է մեյդան:

Էրթում տեսնում է, որ բոլոր հ'եւած են մեյդան, իրա միջնակ
աղբերը ձին հեծած, մեյդանի կիսուն կայնել է, մեկ գլուխ ձին էս դին
է քշում, մեկ՝ էն դին. մեկ էլ վրա է տալում, ծերնի թաց կոճով որ
տալում է աղբոր, աղբերը քալի վրա տնկվում է:

Սև ձիու գլուխը դարձնում է, հայդե դեպի հ'էգին: Գալում մըտ-

նում է ճոռ հ'էգին, մեկ գլուխ էս դին է քշում, մեկ գլուխ՝ էն դին, թաղա ջրած ճոռ հ'էգին էնենց է անում, որ հերկում տեղն ի տեղ թողում: Գալում ձիուց հ'իջնում է, տալում է դեի շորերը, էլի հագնում է իրա քաշի շորեր կանգնում է: Դեմ էլ քշում, կորում է:

Ինքը՝ գալում բաղի դռան նիաթները կախում նստում է: Տեսնում է, որ աղեն էկավ: Հ'էգու հալը, որ աղեն չի տեսնո՞ւմ, խելքը գլխից թռնում է:

Բաշլամիշ կոնե տղին քֆրեի թե.— էս ի՞նչ է էս ճոռ հ'էգու հալը:

— Ես ի՞նչ էնեմ աղա՛ ջան, մեկ անաստուծ սև ձիավոր քշեց մտավ հ'էգու մեջ, դես քշեց, դեն քշեց, վազեր եմ ձիու ոտներն եմ ընկեր, թե՛ իմ աղեն կգա, ընծի կսպանե նոր թողե գնացեր է:

Մի քանի օր անցնում է, էտ հ'էգու տերը էլի կապնում, իրա հ'էգին ջրում է ու հ'եկնում շորերը փոխում է, դրստվում է որ էրթա: Տղեն էլի հարցնում է.

— Աղա, էսօր ո՞ւր ես էրթում, էլի շորերդ հագար:

— Էս օրն էլ թագավորի միջնակ տղի հարսնիքն է, պետք է պսակվի, մեծ աղբերը ջիրինդ խաղալու պտի դուրս գա, էրթում եմ սեյր անելու.— Ասում է ու թողնում էրթում է:

Էս անգամ տղեն Ղըռ ձիու մազն է կրակին տալում: Մեկ էլ տեսնում է, որ Ղըռ ձիավորը իրա դեմը կանգնավ:

— Հա՛, մուրազդ ի՞նչ է, հ'ուզե տամ:

Տղեն կոսե.— Հ'իջի ձիուց, շորերդ ընծի տուր, ես պետք է ձին հեծնիմ էրթամ ջիրինդ խաղալու:

Դեը ձին ու շորերը տալում է քաշին, քաշալը լիքասը փոխում է, հեծնում է Ղըռ ձին, թաց ծերնի հաստ փետրմ առնում է ձեռքն ու ձիու գլուխը դարձնում է դիպա մեյդանը: Մեկ գլուխ էս կողմն է քշում, մեկ էն կողմը, տեսնում է որ իր մեծ աղբերը մեյդանը առել ա հալդից:

Մոնց կոնե, ձին էս կողմ, էն կողմ կը քշե, բիրտան քշում է աղբոր վրեն, թաց ծերնով որ մի ջիրինդ զարնում է աղբոր, քալլի վրա ձիուց վեր է բերում: Թագավորի տղա էսօր ես մեռե, թե մեկ տարի հ'առաջ: Հ'ինք էլի ձին քշում գալում է մտնում թաղա ջրած հ'էգին, մեկ գլուխ էս կողմն է քշում, մեկ էն կողմն է քշում, ճոռ հ'էգին հերկում, թողնում է տեղ: Գալում ձիուց հ'իջնում է, ձին ու շորեր էլի տալում է դեին, հ'ինք իրա քաշի շորերը հագնում է ու նստում նիաթներ կախած հ'էգու դուռը:

Աղեն դալում, որ հ'էգու օրը չի տեսնում, քաշում է քաշին տուր որ կուտաս:

— Աղա ջան, ես ի՞նչ եմ արել, որ ընձի նահախ տեղ ծածում ես:

— Դու ի՞նչ ես արել, դու քու արածը չգիտե՞ս, դու իմ տունը քանդեցիր, գնա՛ էս տեղերից կորի, թե չէ քեզի կը սատկեցնեմ:

Քաշիկը էտտից փախնում դալում է քաղաք, էրթում մի դուլում-ջու մոտ աշկերտ է մտնում: Ղուլումջին էլ աշկերտ էր ման դալում, աշկերտը իր ոտքով էկավ: Ղուլումջին էլ Քաշիկին իր մոտ աշկերտ քոնեց:

Թագավորի հարսերը տեսնում են, որ էրկու անգամ մի դարիք ձիավոր, մե հաղ Սև ձիով, մե հեղին էլ Ղըռ ձիով մտավ մեյդան, տվեց թագավորի տղերանց ձիուց ցած բերեց ու քշեց կորավ: Հարսների պզդիկ քուրը հասկցավ, որ թագավորի պզդիկ տղեն դուրս է էկե լուս աշխարհք: Ինքն էլ զաթի իմաստուն էր:

Հ'եկնում պզդիկ քուրը էրթում է իրա մեծ քուրոջ մոտ ու ասում է.— Էսօր քու պսակվելու օրն է, չէղնիմ, չիմանամ որ դու պսակվեա: Քեզի որ կը հարցնեն, կոսես. «Ինչունի թագավոր էստեղ չբերե օսկե սինին, օսկե խորոզն ու կաքավը մեջ խաղան, որ քաղքի մարդիկ թոմարի թոփ էղնին սեյր անեն, ես պսակվողը չեմ»։ Դու էսենց որ կոսես, թագավոր բերել կ'տա:

Թագավորի մեծ տղի նիշանածին էրթում են, որ տանեն պսակ, ասում է.— Ինչունի որ թագավոր կբերի մի հատ օսկե սինի, օսկե խորոզն ու կաքավը մեջ կ'խաղան, որ հալղը թոփ էղնին սեյր անեն, ես նոր պսակ էրթամ, թե չէ էսենց ամոթ է, ես մո՞նց դուրս հ'եկնիմ: Էրթում թագավորին ասում են, թե քու մեծ հարսը էսենց է ասում:

Թագավորը կանչում է իր քաղքի միջի ինչքան որ Ղուլումջի կա ու ասում է.— Ձեզ ինչքան օսկի հարկավոր է տարեք իմ խազնից: Քառսուն օր ձեզ վատա, կը շինեք մի օսկե սինի, օսկե խորոզն ու կաքավ մեջ, իրար հետ խաղան, շինեցիք՝ շինեցիք, չը շինեցիք՝ ձեք թոմրի գլխներ կուտամ:

Օսկերիչներ դառան գնացին: Ամեն օր թոփ են էղնում Քաշիկի ուտտի թուքանը, իրանց ուտաբաշու մոտ, թե.— Ինչըխ անենք, մեր գլուխ մոնց ազատենք թագավորի ձեռից: Հալա՛ մենք էտոնք թոմարի շինենք, մենք խորոզն ու կաքավը մո՞նց իրար հետ խոսեցնել տանք:

Հ'ամեն օր էսենց թոփ էին էղնում ուտաբաշու մոտ, խոսում,

խոսում, հ'ելնում մոլորածի պես ցրվում, էրթում էին: Եկավ հ'եր-
սունուիննը օրը լմնցավ, մնաց հետի օրը: Էլի ուստեք թոփ էղան,
էկան ուստաբաշու թուքանը, թե.— 2'որե'նց անհնք, հ'էզուց մեր
գլխներ կ'տա թագավոր:

Քաշիկ տղեն ընտից գալում խառնվում է թե.— Ուստա ջան, էտ
ի'նչ է եղել, որ էս քառսուն օր է ամեն օր դուք թոփ եք էղնում ու
ցրվում եք, ինձ էլ ասեք, ի'նչ կոնե:

— Տո', կորիր, քաշալ մունտառ, դու էլ մեր դարտից վազ շես
գալում, դու ինչա'ցու ես, դու մեր դարտին ի'նչ դարման կարաս ա-
նել, որ քեզ էլ ասենք:— Ամեն մեկ կողմից շրկացուցին խեղճ Քաշ-
լիկի գլխուն:

— Ջանըմ, յաղո'ւզ եք իմ գլխին տալում, ի'նչ կըլի որ ասեք,
հալրաթ ես էլ մարդ եմ, ձեր դարտին մի ճար կոնեմ:

Քաշալը շատ որ յալվար կոնե, ուստեսներից մեկը կոսե.— Աղ-
բեր, էս տղան որ էսքան յալվար է անում, էստուր էլ ասենք, ըտից
խո մեզի վնաս չկա, բալթի թե էս մարդն էլ մի բան գիտե:

Ըտտի պատմում են, թե թագավոր իր մեծ տղին պսակելու հա-
մար ինչ է հ'ուղել իրանցից, ու էսօր էլ վերջի օրն է, որ իրանց գըլխ-
ներ պիտի տա թագավորը:

— Վա'յ, հեր օրհնածներ, ես էլ գիտեմ մի ծանտր բան է էղած,
տո', դուք էտուր հմա'ր եք ամեն օր թոփ էղնում, ուստես խո էս
քառսուն օր է հաց չի ուտում: Հեշ մի վախենաք, դուք էս գիշեր ընձի
մի կոտմ ֆնտղ բերեք ու խելլիմ էլ օսկի, ես ինչունի առավոտ օսկե
սինին, օսկե խորոզն ու կաքավը մեջ ճլվլալեն ձեզի շտվեցի իմ գլու-
խը տվեք:

Ուստեկուց որն ասավ կարա, որն ասավ չի կարա: Էլի էն ուս-
տեն կոսե.— Աղբե'ր, մենք որ, շենք կարա շինել, տեհ բերեք էս
մարդու ուզածը տանք, էղավ, էղավ, չէղավ՝ դաթի մեր գլուխներ որ
կ'էրթա, առավոտ քառսուն օրը լմնում է:

2'իրիկուն բերին մի կոտ ֆնտղ, խելլի էլ օսկու քուլիլա տվին
քաշին, դուռը կողպեցին ու թողին գնացին:

Քաշիկը կրակը վառեց նստավ, թախկ-թուխկ ֆնտըղը ջարդում
ու ուտում է: Ֆնտըղը կերավ հատավ, յափունջին քաշեց գլխին ու
քնավ: Քնավ ինչունի լուսուղեմ, հ'ելավ ձիանու մազերը կրակ
տվեց, տեսավ էրկու դն էլ հ'առաջ կեցան:

— 2'ուզե տանք,— կոսեն:

— Իմ հ'ուզածը ձեզնից էս է՝ կը բերեք էս սհաթին օսկե սինին,
օսկե խորոզն ու կաքավը մեջ կովին:

Մեկ աչք բանալ խփելու մեջ տղան տեսավ, որ օսկե սինին, օսկե կաքավն ու խորոզը մեջ, իր առջև դրին ու դեերը գնացին:

Լուան էլ բացվավ, տղեն մեկ էլ տեսավ թախկ-թուխկ դուռը տվին, տղեն հ'ելավ աչքեր տրորելով դուռը բացեց, շտապոք էլի էկավ յափուռնջին քաշեց գլխին, սինին էլ տակը պահեց ու պարկաւ: Ուտեքը էկան տեսան, որ ֆնտըղը կերել կպեճը թեճ է արել, ուրիշ բան չկա: Պարկած տեղը մե թագմիկ ուտեն տվեց տղին:

— Զո՛ւր է քու շինած սինին, դու մեզի ումուտով արիր ու հի-մի էլ դինջ քնում ես:

Տղեն հերսոտ, տեղեն շտկվավ ու յափուռնջի փեշը որ նեն չը տա-րավ, ուտեքու բերները մնաց բաց, որ տեսան օսկի սինին, օսկի խորոզն ու կաքավը մեջ կռվելիս, ընկան Քաչիկի հ'ոտներ ներողու-թուն խնդրեցին:

Առավոտ կանուխ թագավոր մարդ ճամբեց ուտեքու հետևից, որ օսկե սինին բերեն: Ուտեք թոփ էղան, առան օսկե սինին, օսկե խորոզն ու կաքավ մեջ, տարան թագավորի հ'առջև դրին: Թագավոր որ տեսավ խել ու իմանը գնաց:— Հայտե, — կոսե, — մի խաղնա օսկի տվեք ուտեքուն:

Տարան օսկե սինին իր թախումով դրին մեծ հարսի առջև:

Մեծ քուրը որ տեսավ ալբեալ ճանչըցավ, որ էս դեերուն է: Էն էլ հասկցավ, որ թագավորի պզդիկ տղեն լուս աշխարհքն է հ'ելած:

Տարան էտ օսկե սինին դրին թագավորի խաս բախշի մեջ: Ինչ-քան որ քաղթի մեջ մարդ կար թոփ էղան էկան: Օնչով չէր տեսած էտենց մի զարմանալի բան՝ օսկի սինու մեջ օսկե խորոզ ու կաքավ կռվում էին, խաղում քեֆ էին անում:

Նոր, թագավորի մեծ հարսը գնաց պսակվավ, էկավ:

Զեգսի օրը թալլալ էլի կանչեց, որ. «Ինչքան որ քաղթի մեջ մարդ կա էլի էրթա թագավորի խաս բաղչեն, օսկի խորոզին ու կա-քավին սեյր անե, որ թագավորի միջնակ տղեն պսակվի: Էտ օր էլ թագավորի միջնակ տղեն պսակվեցավ:

Դեերու էրկու մեծ աղջիկը պսակվան: Մնաց արեգակից ու լու-նակից սիրուն պզդիկ քուրը: Էտ պզդիկ քուրը կոսե. — Ինչքան որ էս քաղթի մեջ վազիր նազիրներ կան թող էնոնց տղերքը մեկ-մեկ գան իմ մոտ, հ'որին որ ես հավնեցի՝ էնոր կառնիմ, հ'որին որ չ'հավնեցի՝ գլուխը կուտամ:

Շատ իշխանների, շատ վազիր նազիրների տղերք գալում են աղջկա մոտ, աղջիկը թոմրի գլուխներ կռում է, հեշ մեկին էլ չի հավնում:

Մեկ օր էլ աղջիկը հրաման է տալում թե.— Էն օսկե սինին, խորոզն ու կաթավ շինող ուստեն թող գա իմ մոտ, աշեմ, ես էնոր կառնիմ:

Ուստեքը բաշլալում են իրար հետ կովել, էն ասում է. «ես եմ էրթում», էն ասում է՝ «ես»: Սոնդ աղջիկ իմանում է, որ էսենց չլինի, ասում է.— Ինչքան որ ղուլումջի կա թող գան իմ փանջարի տակից անցնին, հորին որ ես օսկե խնձորով տվի, էնոր կ'առնիմ:

Հ'ելնում ղուլումջիք թոմար զուգվում են, թափտիր են տեսնում, որ գան:

Քաշիկը կոսե.— Ուստա, ես էլ եմ գալում:

— Տո՛, կեղտոտ Քաշիկ, դու հ'ո՛ւր ես գալում, քու էտ կեղտոտ շորերիդ ու քաշալ գլխիդ կարոտը վո՛ւվ է քաշում. դե վեր շորցիր քստեղ էլի:

— Ձէ, ուստա ջան, հոգուտ ղուրբան, ես էլ եմ գալում: Ես էլ քու հ'ետեկեն քու շաւլրի ձագը կը վերցնեմ, որ չճոռոտի, ամոթ է, բալքի աղջիկ քեզի հաւնաւ:

Ձէ՛, Քաշիկն էլ ուստի ձագը վերցնելով գնաց ղուլումջոց հետ:

Սաղ քաղաքը թոփ է էղել սեյր անելու: Աղջիկը փանջարի դեմ կայնել է: Ղուլումջիք սատա օսկի ու արծաթ են հագե, էնենց որ արեւի պես փելում են: Թոմարի էկան սրով մեկ-մեկ անցնում են փանջարի տակից: Աղջիկն էլ օսկե խնձորը ձեռաց մեկ-մեկ աշում է: Թոման էկան անցան, բան չէղաւ, վերջ էկաւ ուստեն ու իր աշկերտը, որ հ'ետեկեն ուստի ձագը վերուցեր գալում էր: Էկան փանջարին տակը թե չէ, աղջիկը ճանչցաւ տղին ու խնձորը հայդե քցեց, ընկաւ Քաշիկի ու իր ուստի մեջ տեղ:

Անցան էն կողմ, բաշլայեցին իրար հետ կովել, էն ասում է. «ինձի քցեց», էն ասում է. «ինձ»:

— Ուստա, չի համար ես հախսըզութուն անում,— կոսե մեկել ուստեն,— իշտա քու աշկերտին քցեց:

— Ձէ,— էլի զոռում է ուստեն,— իլլահի ընձի քցեց: Էս մուստառ քաշալը ի՞նչ է, որ ըստուր, օսկե խնձորով, աղջիկը զարնե:

Քաշիկը կոսե.— Ուստա, մի նեղենա, արի մեկել բաղշա-բաղշա էրթանք, էս հեղին բալլու կոնե:

Ուստեն հառաջ գալում անցնում է փանջարի տակից, աղջիկը տեր չի էղնում, կոսես թե իսկի մարդ չ'անցաւ: Գալում է Քաշիկ փանջարի տակ թե չէ՝ յալլա խնձորը Քաշիկի մեջքին: Սաղ քաղքի թոփ էղած իշխններ հա՛լ էրեցին, ծիծաղացին.— Հլա դու ըստոր աշե, որ էս մուստառ Քաշիկին հաւնաւ:

էն ուստեան էլ ամոթու գլուխը կախեց ու թողեց հեռեցամ:

Թագավոր Քալիկին ներս կանչեց: Տղի հ'նտեան թոփ էղան ինչքան որ վազիր նաղիրներ կան, իշխաններ, գնացին ներս մտան: Ասին.— Հլա տեսնենք, էտ տղեն հ'որենց տղա է, ինչ հունար ունի, որ աղջիկը ըստուր համնամ ու մեր տղերանց գլուխը կռել տվէց: Գնացին իշխաններ ու մաճլիսներ, թագավորի դիվան նստան:

Ներս է մտնում Քալիկը, սորոտի մեկը, օշխրի շոր փորը գլուխն է անցուցե, քոշոտ շորեր հագե, էկավ հոն կեցավ:

Իշխաններ կոսեն.— Թագավոր, դու ի՞նչ հասկցար էս անզգամ աղջկա մոտեն, մեր լուսի պեա տղերանց գլուխներ կռել տվեց, էս քաշալ սորոտին համնամ:

Թագավոր Քալիին հարցնում է թե.— Տղա, դու ի՞նչ մարդ ես, հ'ուրտից ես, ի՞նչ հունար կա քու մեջ, որ աղջիկը քեզի համնամ:

— Թագավոր ապրած կենա, ես մի քասիբ մարդու տղա եմ, անտեր անտիրական, էկա հ'ընկա էս քաղաք: էս աղջիկ քո՛ւ աղջիկդ է, որ խնձորով զարկեց, լերդս յարա արեց: էտ աղջիկ իմ ինչիս համնամ, իմ քաշալ գլխի՛ս, թե էս կեղտոտ շորերիս:

Թագավոր կոսե.— Ձէ, էդի իմ աղջիկս չէ, իմ տղերքս են բերած: Իրեք աղջիկ էր, էրկուսը պսակեցի իմ տղերանց վրեն, էս մնաց, իշթա էս էլ քեզի համնամ:

— Թագավոր ապրած կենա, զաթի դու էրկու տղա ունիիր, էլ ուրիշ տղա չունի՞ս:

— Ես իրեք տղա ունի: Ես մի հատ էլ լավ հ'էգի ունեի, ամեն տարի մի դե գալում իմ հ'էգին շորցնում, խաղալ էր դարձնում: Տղերքըս սրով պահեցին: էրկու մեծ տղի սրին էլի հ'էգին շորցամ, սրեն որ էկավ պզդիկ տղին, էն գիշեր մի շորս-հինգ ծառ շորցամ, մեկել հ'էգին սալամաթ մնաց: էս էրկու մեծ տղերքս գիշեր հ'ելան իրանց պզդիկ աղբոր հետ հ'ընկան դեի հ'ետեից, ըստոնք հասան դեին սպաննեցին ու էս իրեք աղջիկն էլ բերին: Ընդից հետո էլ հ'էգին էլ չը շորացամ ու էն տղես էլ կորավ բեգյուման:

— Թագավոր ապրած կենա, չըլլի որ մի խնդիրք անեմ քեզից, հալա դու էտ քու էրկու մեծ տղին կանչե գան հոս:

Թագավորի էրկու տղեն գալում կայնում են դիվանը: Քաշալը հարցնում է.— Դուք ինչիս սպաննեցիք դեին:

Տղերք կոսեն.— Մեր հ'էգու մեջ բռնեցինք, տվինք յարալու ա-րինք, փախավ, հետեից քշեցինք, փախավ մտավ իր բունը, մենք էլ հ'ետեից մտանք սպաննեցինք, առանք էս աղջիկներ էկանք:

— Է՛հ, ես բան չունիմ ասելու, թագավոր ապրած կենա, հլա

էս մարդկանց հարցուցեք, թե դեին որ սպաննեցիք, նշան ունի՞ք ձեր մոտ, թե որ ունիք կը հավատամ:

— Մեր նշանները մեր բերած աղջիկներն են, մեր հ'էգին էլ չի շորանում, ըստից էլ լավ նշան:

— Թագավոր ապրած կենա, էստոնք սուտ են ասում: Դեին դուք սպաննեցի՞ք, թե հա: Ես չմտա՝ աղջիկներին մեկ-մեկ դուրս հանեցի, սրեն որ ընծի էկավ դուք քաշեցիք հանիք ինչուի հորի կեսը, խանչով չվանը կտրիք ես հ'ընկա հորի մեջ, իմ խելքս գնաց, հետե հ'ելա դեին սպաննեցի, դուրս էկա հորից: էկա գնացի բաղվանշու մոտ մշակ էղա: Մեծ աղբոր ջիրինդ խաղալու օր ես էի, որ Սև ձիով մեյդան մտա, տվի պղղկի խելքը անցուցի, գնացի ձին քցեցի թագա ջրած հ'էգու մեջ քանդ ու քարաբ արի: Մյուս օր միջնակի ջիրինդի օր էլի ես էի Ղըռ ձիով մտա մեյդան, տվի մեծ աղբոր խելքը անցուցի, ձիուց վեր բերի: էլի քշեցի ձին, հ'ընկա ճոռ հ'էգու մեջ: Աղես էկավ ընծի ծածեց: էնտից էկա ղուլումջու մոտ աշկերտ մտա, օսկե սինին, օսկե խորոզն ու կաքավը ես բերի, թե որ չեք հավատում ահա, — ասավ ու քաչլի փոստը գլխուց հանեց նեն քցեց, քոչոտ շորերն էլ հանեց: ջերից հանեց դեի հ'անկըջներ ու քցեց թագավորի հ'առաջ:

Թագավոր նոր ճանչցավ իր պղղիկ տղին, հ'ելավ փաթվավ շլընքով: Աղբորտիքն էլ հ'ոտներն հ'ընկան, մեղա ասսու ասին:

Թագավոր տղի համար թաղա հալավներ կոնց, բաղնիք տարավ: Քառասուն օր, քառասուն գիշեր հարսնիք արավ, կերան, խմեցին: էնոնք հասան իրանց մուրազին, դուք էլ ձեր մուրազին:

28. ԲԵՆԹԱԴԻ ԹԱԳԱՎՈՐԻ ՀԵՔԻԱԹԸ

Ժամանակին Բենթադ թագավորը քառասուն մանչ ունեւր, իրեն կոլոնները, վյուքեւանները էկան թագավորի սարայ ըսին.— Թագավոր ապրած մնա, ինչի՞ տղեքդ չես պսակե, չես նշանե:

Ըսավ.— Ես, տղեքս մեկ կաթնակեր քառասուն ախշիկ ունեցող մարթու ախշիկների հետ պիտի նշանեմ:

Վյուքեւաններ ըսին.— Անկարելի բան է, որ մեկ մարթ քառասուն ախշիկ ունենա:

Ըսավ.— Թե օր գտա կնշանեմ գու, թե օր չգտա չեմ նշանե:

Իրիկուն էղավ, թագավոր իրեն վեզիրին կանչեց.— Հիմա գիտե՞ս քեզ ինչ պիտի ըսեմ,— ըսավ.

Վեզիրն ըսավ.— Թագավոր ապրած կենա չեմ գիտեր ինչ պիտի ըսես:

— Հիմա,— ըսավ,— քեզի պիտի ճամփեմ տղոցս նշանելու համար:

— Շատ լավ կըլի, թագավորը սաղ ըլի:

— Գնա խազնեսին քառասուն հատ ավաստ քարե շինված մատանի առ, քառասուն հատ չավրա¹, հարյուգեն լիքը օսկի լից, թավ-լախանեսցեն քահլան ձին քաշե հեծի, արեւլքեն արեւմուտքը, հարաֆեն մինչևի հյուսիսը պտտե, մե հորեն, մե մորեն քառասուն ախ-

¹ Շղարշ (Մ. Բ.):

շիկ գտիր, քոռ կըլի, թոփալ կըլի, լալ, քյալ կըլի բիտտուն իմ կարուլս է:

Վեզիրը քահլան ձին հեծավ, թագավորին ըսավ.— Ալլահ, ամանաթ էթդըխ սենի, դուլադան ունութմայիմ քիզի, գեւիի սաղ, գորաթըղ բիր բիրիմըզի:

Վեզիրը ձին քշեց քաղքեն ելավ: Արեւելքեն մինչև արեւմուտքը պտտեց բանմ շգտավ:

Դյունյայի սիադ էթզի

Դեօրթ կըլասընի դա գեղդի բուլան մատի:

Դյունդի գեւդի փյոր փոշման

Գելեջեք իտի գանդի շահարա¹:

Սոփեր անունով քաղաքմ էկավ. դարիր էր, շէր գիտեր ուր էր— թար. «Ես մեկ վեզիր մեմ, էրթամ կառավարության միսաֆիր ըլլիմ»: Գնաց կառավարության դուռը իշավ, շուտով ձին նե քաշեցին, իրեն տարան հյուքյումաթի օդեն: Հյուքյումաթի կայմակամ հարեցեց.— Բարով ես էկե, հազար բարով ես էկե:

Կայֆա էկավ՝ խմեցին, հացը էկավ՝ կերան: Սկսեց կայմակամ բեկը, հարցուց թե.— Հեռու երկրի վեզիրն ես, էսյաներ ի՞նչ կու պտտես:

Վեզիրն ըսավ.— Իմ թագավոր քառասուն մանչ ունի, ես կոռ պտտիմ օր քառասուն ախշիկ մե հորե, մե մորե գտնեմ, օր իմ թագավորի մանչերը նշանեմ: Արեւելքեն մինչև արեւմուտքը, հարաֆեն մինչևի հյուսիսը պտտեցա:

— Վեզիր— ըսավ,— քու պտտած բանը ես տեղը գիտեմ, ֆախաթ, ֆուխարա, քյասիր մարթ է:

Վեզիրը ըսավ.— Թող ֆուխարա, քյասիր ըլլի, ախշիկը քոռ ըլլի, թոփալ ըլլի, քյալ ըլլի, լալ ըլլի, մեր կարուլն է, մենակ մե հորեն, մե մորեն ըլլին:

Ըսավ.— Վեզիր, ես տեղը գիտեմ, Քանձաձոր անունով գեղմ կա, Ասո անունով մարթմ կա, էնիկ ունի քառասուն ախշիկ, մե հորե, մե մորե, ախշիկներն է խորոտ են, համա ինքը ֆուխարա է, նախըրճի է:

Վեզիրը ըսավ.— Էդոնք բոլորը իմ կարուլս են:

Էքլընեն կայմակամը իրեն ձիավորներ հեծուց, վեզիրին իրեն հետ առավ, ելան քնացին Քանձաձոր գեղը: Քնացին Քանձաձոր գե-

¹ Ճամփորդեց աշխարհով մեկ,

Ման եկավ երկրի շորս կողմը— շգտեվեց:

Դարձավ, եկավ զղջացած (փոշմանած)

Պիտի գար իր քաղաքը: (Մ. Կ.):

դը Ասոյին կանչեցին, կայմակամ բեկը ըսավ Ասոյին.— Բենթադ թագավորը քառասուն մանչ ունի, գուզե քառասուն՝ մորե մեկ, հորե մեկ ախշիկ գտնել, իր տղայքը նշանե, էնոր վեզիր շատ օլորտեւ է չկրցե գտել, հիմա էկեւ է, մենք խրատ ենք տվել, հիմա ի՞նչ կըսես, Ասո՛:

— Լավ,— ըսեց,— կայմակամ բեկ, հիմա էնի մե թագավորմ է, ես մե նախրճի մեմ, ինչպե՞ս կըլլի:

Վեզիրը ըսավ.— Ամեն ինչը մեր կարուլն է: Քու ախշիկանք քյաւ ըլլին է կարուլ է, թոփաւ ըլլին է կարուլ է, քոռ ըլլին է կարուլ է, ամեն այիրով մեր կարուլն է, մենակ թե մեկ մորե, մեկ հորե ըլլին:

— Եր օր,— ըսավ,— դուք արժան տեսել եք, ես էլ տվի, քնացի Վեզիրը ըսավ.— Տերտերին բերեք: Քնացին տերտերին բերին: Տերտերը էկավ նստավ: Տերտերին ըսին.— Ախշիկներուն ուզե, քան Տերտերը քնաց ախշիկները բերեց, վեզիրի դիվանը կայնեցուց: Աստու հրամանով, տերտերի վկայութեամբ Ասոն Բենթադ թագավորին խնամի էղավ:

Վեզիրը հարյուզեն բացեց, քառասուն մատանի հանեց արմատ քարով շինված, տվեց տերտերին քառասուն մատանին, տերտերը քառասուն ախշկան մատը անցուց: Քառասուն շավրեն հանեց տերտերին տվեց, տերտեր քառասուն ախշկա գլխին շավրեն ցրեց:

Տերտերը վեզիրին ըսավ.— Աչքդ լուս:

Վեզիրն ըսավ.— Սանթուրը բերեք, քյամանչեն բերեք, տիկը բերեք, ամեն շալկին բերեք ուրախութուն էնենք:

Ամեն շալկին բերին հազը էղավ:

էդի գլուն, էդի գեշա

էտի իշտիլար, բեթ էթդիլար

Փարիշահա դվա էթդիլըր:

Օխտն օր հետե վեզիրին Հյուքյումաթի կայմակամ ճամփա դըրեց: Վեզիրը ելավ ու քնաց:

Մե ավուր ճամփա կար՝ վեզիր թագավորին աչքալուս ճամփեց: Քնաց թագավորին աչքալուս տվեց, թե քու մանչերդ նշանել է վեզիրը: Ամեն տեղ լուր տվին փոստաճիով, օր Բենթադ թագավորը մանչերը նշանել է: Արևելքեն մինչև արևմուտքը, հարաֆեն մինչև հյուսիսը Բենթադ թագավորին աչքալուս էկան:

Վեզիր էկավ թագավորի քով, ձեռքը պաքեց:

¹ Յոթն օր ու յոթ գիշեր

Կերան-խմեցին, քեֆ արեցին,

Թագավորի կենացն ազոթեցին: (Մ. Կ.):

Թագավորն ըսավ.— Հարազատ վեզիրս, մանչերս նշանեցիր, հիմա ի՞նչ պիտի էնենք, վեզիրս:

— Թագավորն ապրած կենա, դու գիտես,— ըսավ:

Թագավորն ըսավ.— Վեզիր, խազինեսեն օխտը խուրջ օսկի լից, օխտ եղի բարձ, տար մեր խնամի Ասոյին տուր, օր իր պատրաստություն տեսնա, օր մենք մանչեր տանենք ախշիկները պսակենք:

Վեզիրը օխտը խուրջ օսկին լցեց, եզնացը բարձեց, էկավ Քանձաձոր գեղը, Ասո խնամու դուռը իջավ, Ասոյին ըսավ.— Օսկի եմ բերել, տեղ արա, օսկին դարտկենք:

Ասոն կնկան ըսավ.— Չափուք էրա, խնամին օսկի է ճամփել, տեղ էրա, օսկին դարտկենք:

էնոնք է քիչմ աթար ունեին, քովի էրին մեկ թարաֆը, օսկին բերին աթրրի մեկ կողմը դարտկեցին:

Վեզիրն ըսավ.— Քեզի քառասուն օր օր տվի, օր դու քու ամեն պատրաստություն տեսնես, օր քառասուն օր վերջ թագավորի հետ իր կոլոնեբով, վյուքելանեբով գութան ախշիկները կը պսակեն գու:

— Շատ լավ կըլլի,— ըսավ:

Վեզիրը իրեն քաղաքը էկավ:

Ասոն էն տեսակ խոնաղներ, սարայներ շինեց օր, թագավորին լայեղ խոնաղներ, սարայներ շինեց:

Քառասուն օր թըմմավ, թագավոր հրաման էրավ օր.— Ես կէրթամ հարսնիք, ով օր գուղե թող ինձի հետ գա ուրախութեն էնե:

Ամեն մարթ՝ ոտ բռնողը, ձի ունեցողը թագավորի հետ քնաց:

էկան ուրախությամբ, դավուլ գոտնայով՝ զրուզըռ, զրուզըռ, զրուզըռ, ուրախությամբ բողբողալով, խնդալով, խաղալով, գութային հարսանիք:

Քանի օր թագավորի պզտիկ մանչը մեկ ձիւմ էր հեծել, օր իրեն գենքովը ու փամփուշտովը իրեն լայեղ էր, օր ձին կը վռնդեր օր ջիլիթ կու վարեր, օր դուզաննա կէնե, մաուզարի կուրկուշումե օր կէրթա՝ ժողովուրթը բոլոր կեցցե կու բողային, կըսեին.

Աթ գանդընա յախըշմիշ

Գանդի աթա յախըշմիշ

Սիլայհ գայնդինա ուլդուն

Գանդի սիլայհա ուլդուն¹:

¹ Ձին իրեն է հարմար (սազում է):

Ինքն էլ ձիուն է հարմար,

Ձենքն իրեն է հարմար,

Ինքն էլ զենքին հարմար: (Մ. 4.):

Մաշալլահ թագավորի պզտիկ մանչը: Թագավոր իրեն կոլոնե-
րով, վյուքեկաներով, ժողովրթով, բարեկամներով քնաց Քանձաձոր
գեղը, Ասո խնամու դուռը իջավ: Թագավոր կանչեց էն բոլորը գե-
ղաներեն քառասուն հատ տերտեր: Տարան ժամը, պսակին: Ժամը
էրկու դուռ ուներ՝ մեկ դռնեն կը մտնեին, մյուս դռնեն կեննեին:

Օր պսակը թամամ էղավ, փոքր մանչու նշանածը շատ ունդ էր:

Օխտ օր, օխտը քիշեր, չալկիներ կը զարգվեր, կուտեին, կը
խմեին, զըռազըռ, զըռազըռ, զըռազըռ: Օխտն օր թըմմած վախտը,
հարսն ու փեսանսանքին առաքաստ տվին: Օխտ օր առաքաստի մեջը
կեցան: Օխտն ավուր վրեն թագավորը հրաման էրավ օր. «Ամեն
մարթը պատրաստ ըլլի, օր պիտի մեր քաղաքը էրթանք»:

Օխտն օրեն հետոք ելան, բաշլայեցին ճամփա էրթալ: Էրկու օր
ճամփա էկան, մե շիման տեղիմ ուստ էկան, շատ գեղեցիկ տեղ
էր ու շատ գեղեցիկ ջրեր ուներ, օր թագավորն ըսավ.— Վեզի՛ր, շիլ-
լի՛ օր մենք էստեղ շաղրները զարգենք, հոս, էս շիման տեղ կենանք:

Վեզիրն ըսավ.— Թագավոր ապրած կենա, դու ինչպես օր գու-
գես, էդպես թող ըլլի:

Թափեցին իրենց մալերը, էդ շիման վերեն բաշլայեցին իրենց
շաղրները զարգել, ուտել խմել, բոռալ, կանչել: Մինչևի գիշեր սա-
հաթի շորսին կերան, խման, զարգեցին, թռան:

Ամեն մարթ, ուտեին, խմեին, խաղեն կշտացավ, բաշլայեց
քնել:

Թագավորը վեզիրին ըսավ.— Վեզիրս:

Ըսավ.— Համմե, թագավոր ապրած մնա:

Ըսավ.— Չիլլի՛ որ վեզիրս, էստեղ կարիք տեղ է, իրեք հատ
լավ տղա կարաղուկ կենան, չընի օր մարթ գա, էստեղեն բանմ գող-
նա, ամոթով ըլլինք:

— Լա՛վ կըլլի թագավորս,— ըսավ:

Քնաց, իրեք հատ լավ տղա ջոկեց կարաղուկ դրեց շաղրներու
բոլորը:

Տղեքը կարաղուկ շատ կեցան, քիչ կեցան, շիտեմ, աստվածը գի-
տե, կարաղուկի մեկը զարթավ տեսավ, օր ատղահա օձմ շաղրների
շորս բոլոր փաթթել, պոչը գլխու վրա դրել պառկել է: Դուս ոչ ոք
չկա, քուլլի մեջն են: Կարաղուկը ընկերդանցը ձեն տվեց, մեկեկունք
է մեկեկունք ձեն տվին, ամեն մարթը զարթավ, տեսավ օր ատղահա
օձը շորս բոլոր փաթթել, պոչը գլխուն դրել նստել է:

Թագավորը շաղրի միջեն զարթավ, թագավոր վեզիրն ըսավ.—
Վեզիր, էդ ի՞նչ փրսրթի է, ինչ գյուտուկի է մեջներդ:

Վեզիրն ըսավ.— Թագավոր ապրած կենա, ըսել չեմ կրա օր ըսեմ, դու կելլես, աչքովդ կտեսնիս:

Թագավորը շաղըրեն դուս էկավ, տեսավ օր վիշապը շորս բռնոր փաթթել, գլուխը պոչին վրա դրել նստել է: Թագավոր կայնավ, ինքն իրեն մտածեց ըսավ. «Ինչպես ընեմ, էրթամ վիշապին խնթրովիմ, մեզի ճամփա տա էրթանք»:

Թագավորը էկավ ըսավ.— Վիշապ ախպեր:

Ըսավ.— Համմե թագավոր:

— Կը խնթրեմ գու, մեզի ճամփա տաս, էրթանք:

Ըսավ.— Չեմ տա թագավոր քեզի ճամփա:

— Ինձեն ի՞նչ գիշտեթեն տուսար, օր ինձի շես տա ճամփա էրթըլու:

Ըսավ.— Ծն քեզենն մեկ բանմ գուզեմ, թե օր տաս՝ ճամփա կուտամ, թե օր չտաս ճամփա չեմ տար, բոլորիդ կը կլանեմ գու:

— Ի՞նչ գուզես,— ըսավ,— Վիշապ ախպեր:

Ըսավ.— Դու ունիս քառասուն մանչ, ես հեշ մանչ չունիմ, քու մանչերիդ մեկը տու, ես քեզի ճամփա տամ:

— Վիշապ ախպեր,— ըսավ,— մուրադի վրեն են, ես ինչպե՞ս մանչերես քեզի տամ:

— Վիշապ ախպեր,— ըսավ:

— Ի՞նչ է թագավոր:

Ըսավ.— Տասը մատ ունիմ, որը կտրեմ արուն կելլե գու, ցավը սիրտս գըյնի, մանչուս ո՞րը տամ օր կսկիծ չ'ըլլի: Վիշապ ախպե՛ր, շատ դժվար խնթիր դրիր վրես:

Թագավորը էկավ, շաղըրը նստավ: Ամեն մարթը լսեց, օր վիշապը թագավորեն էս խնթիրքը խնթրվել է:

Պղտիկ մանչը էկավ, շաղըրը մտավ, թագավորի ձեռը պաքեց, ըսավ.— Թագավոր սաղ ըլլի, ինչի՞ կու մտածես, մե մարթ մեռնի՞լավ է, չէ ամբողջ ժողովուրթը ջարթվի, ինձի տու վիշապին, դուք ամենքդ քնացեք ազատ քաղաք:

Թագավորը լացեց ու տղի ճտի վրա ընգավ, էրեսը պաքեց: Ելավ քնաց ատդահալի քովը, ըսավ.— Ատդահալ ախպեր, ահան, մանչերուս մեկը քեզի տվի:

Ըսավ.— Ծր օր քու մանչը ինձի տվիր, ես է ձեզի ճամփա կուտամ, ելեք գնացեք:— Պուշը վեր վերուց, ամեն մարթ պոչի տկով անցան գնացին, մնաց մանչը վիշապի քով:

Վիշապ ըսավ.— Տղա՛, դե ելի էրթանք, ես առաջեն կ'էրթամ, գու ետքեն էգե, հուր կէրթամ, դու ետքես էգե:

Վիշապը քնաց, տղան վիշապի հտիթին կէրթար.

Ազ գեթդիւար, շոխ գեթդիւար

Բիր փիր իթթյարա աաստ գյալդիւար¹:

Վիշապը ըխթիարեն դու անցավ, բարև չտվեց, անցավ քնաց:
Տղան էկավ ըսավ.— Բարի լուս քեզի, ծերունի հայրի՛կ:

— Հաղար բարի, բաւա,— ըսավ,— տղա դու էդոր հ²ետիթին հ²ո՛ւր կէրթաս:

Ըսավ.— Ձեմ գիտե ծերունի հայրի՛կ, ինձի առել կ'տանի գու

— Տղաս, քեզի պատվերմ տամ,— ըսավ,— հիմա կէրթա էնիկ իրեն սարայի, ալմասթ քարով շինված սարայի մեջ, քեզի կըսե. «Առաջ դու նե մտե», շմտնես դու, մինչև օր ինքը չ'մտնե, ինչ օր էնե, քեզի կը վախեցնե գու՝ չմտնիս, օր մտար սեհիրը քեզի բռնե գու, դու էդ սարային դուս շես կրա ելլե:

Տղան հալիվորուց շնորհակալ եղավ, ելավ վիշապի հտիթին քնաց:

Քնացին սարայիմ դեմ առան:

Վիշապն ըսավ.— Տղա, նես մտի:

Ըսավ.— Ձեմ մտնի:

— Մտի, քեզի կտոր, կտոր կէնեմ:

— Վիշապ, մեռնելին էնթին գեղ չկա, չեմ մտնի:

Վիշապը ըսավ.— Քու սովորողի ճիտը պրծնի,— ըսավ, ու նես մտավ: Տղեն է հտքեն մտավ:

Վիշապը բռնաց.— Ախիկներ կոնախ է էկե, կերակուր, ամեն բան հազըրեք:

Ախիկներ էկան վիշապին պաքեցին, առան կոնախը նես տարան:

Գիշերը պառկան, լուսացավ, վիշապը ելավ քնաց պտտելու իրիկուն էկավ տղուն հարցուց.— Տղա՛, քեզի լավ կը պայն³ գու:

Ըսավ.— Իմ հորս տուն չհաքածս՝ հաքուցին, չկերածս՝ կերցուցին, շատ շնորհակալ եմ:

Քանիմ ժամանակ անցնելին հտքը, վիշապը էկավ տղին ըսավ.— Տղա՛, ի՞նչըխ ես:

Ըսավ.— Շատ լավ եմ, վիշապ, ես քեզմե բանմ պիտի խընթըրվիմ:

— Ըսավ.— Խընթըրվե, այիմ, ի՞նչ պիտի խընթըրվես:

¹ Քիչ գնացին, շատ գնացին,
Մի ծերունու հանդիպեցին: (Մ. Կ.):

Ըսավ.— Թե օր ինձի պիտի սրպանես, սրպանես, ինչ օր պիտի էնես էրեւ լավ կուտեմ, կ'իմեմ, ամա արեւու էրես տեսնիլ չեմ, ինձի համար դժոխք է:

— Գիտես,— ըսավ,— տղա, ես քեզի ո՛ւր եմ բերել:

— Չեմ գիտեմ,— ըսավ,— վիշա՛պ:

— Ես քեզի բերել եմ, օր Չինի-Մաշինի քաղաքը ղույումճիմ կա, էրթաս, էնոր կնիկը ինձի բերես:

Ըսավ.— Վիշա՛պ, ես ոնչ Չինի-Մաշինու քաղաքը գիտեմ, ոչ ղույումճու կնիկը կճանչեմ:

Ըսավ.— Հարցնելով կէրթաս կգտնիս գուս Ես քեզի իմ անձեա բուրթ կուտամ, եր օր տառը՝ զընգնիս, բուրթը կրակին տուր, ես էնտեղ հազըր կըլլիմ:

— Շատ լավ,— ըսավ տղեն:

— Գնա,— ըսավ,— ֆիլան օդեսցեն անգին մարգրիտ քարերը առ, կարողության չափով, տանելուդ խաղար օսկի առ:

Վիշապը էդ սարային տղին հանեց, ճամփու դրեց: Տղան ելավ քնաց:

Ազ գեթդի, շոխ գեթդի.

Կարա թեփե դյում դյուզ գեթդի:

Գերի բախտի բիր իյնե խաղար յու գեթդի²:

Իրեք ամսեն ետքը անջախ սալըխ առնելով քնաց Չինի-Մաշինի քաղաքը գտավ: Չինի-Մաշինի քաղաքը ոնշոք չէր ճանաչե, ըսավ. «Հո՛ւր էրթամ, խան էրթամ՝ խանը դիմանալ չեմ, կայֆեն էրթամ՝ կայֆեն է չեմ դիմանա»:¹ Մեկ Հաշի Նենեմ ռաստ էկավ, ըսավ.— Հաշի Նենե էս գիշեր տեղմ շունի՛ս, ինձի միսեֆիր էնես:

Ըսավ.— Ես տեղ չունիմ:

Ձեռքը ջերը տարավ, բուռն օսկի հանեց, ըսավ.— էս օսկեստանք ա՛ռ, ինձի մե տեղըմ խրատ տուր:

Հաշի Նենեն, երբ օր օսկեստանքը տեսավ, ըսավ.— Տղաս, ես քեզի լավ կու պայեմ, քեզի լայեղ տեղ ունիմ, էգե քեզի կը պայեմ գու:

Տղային առավ, իրեն տունը տարավ, տղային փորձեց օր տղան շատ փարա ունի,— Տղաս,— ըսավ,— ես տղա չունիմ, քեզի ինձի տղա էնեմ:

¹ Նեղ տեղ (Մ. Բ.):

² Քիչ գնաց, շատ գնաց,

Ցամաք-բուր ուղիղ գնաց.

Ես նայեց—մի ասեղի չափ ճամփա գնաց: (Մ. Կ.):

Ըսավ.— Շատ լավ կըլլի, ես է կըլլիմ քեզի տղա:
Էսիկ էղավ էնոր տղա: Տղեն օրմ Հաջի Նենեհին ըսավ.— Մայրիկ
սըռմ ունիմ խոսելու, ամմա մարթ չիմանա:

Հաջի Նենեհն ըսավ.— Ես խո խելառ չեմ օր քու սըռը ուրիշին
խոսիմ:

— Եր օր չես խոսի, ես քեզի իմ սըռս ասել պիտեմ: Ես,—
ըսավ,— էկել եմ դուլումճու կնիկը տանելու, իմ սըռս էս է:

— Հըմ,— ըսավ,— տղե՛ս, քեզի պես շատ մարթ էկել են ու
չկրնացել են, քանի թագավորները բիլա չկրնացին տանել:

— Հաջի Նենեհ,— ըսավ,— դու մեկմ էնոր թյուքան ինձի խրատ
տուր:

Հաջի Նենեհն բերեց թյուքան խրատ տվեց: Տեսավ օր թյուքանը
կողպ է: Հաջի Նենեհն քնաց, տղան թյուքնի դուռը նստավ: Քիչ հետե
դուլումճին էկավ, տեսավ օր մե տղեմ է թյուքնի դուռը նստե, բարե
տվեց դուլումճին:

— Աստծու բարին դուլումճի:

Թյուքան բացեց, մտավ թյուքանը, տղեն է մտավ թյուքանը:
Ղուլումճին ըսավ.— Տղա՛ս, ի՞նչ կը փնտոես:

Ըսավ.— Օսկուց ջուխտմ կոնդոռա շինել պիտի տամ, քա՛նի
օսկիով կըլլի:

Ըսավ.— Կես փութ օսկիով կըլլի:

Ըսավ, կողպեքները բացեց, օխտը դնով նես մտավ, չափուկ
էկավ լյաքուճ ձեռքը առավ, արծըթե բանմ կու շիներ, օխտը լյա-
քուճ կը զարգե գու, կէրթա կնկան կաշե ու գուքա գու:

Իրիկուն էղավ, տղեն էկավ Նենեհի տունը կեցավ:

Նենեհն ըսավ.— Տեսա՞ր դուլումճուն:

Ըսավ.— Տեսա:

— Ի՞նչ պիտի շինել տաս:

Ըսավ.— Զուխտմ՝ օսկիե կոնդոռա:

Ըսավ.— Քա՛նի օսկիով կըլլի:

— Ես հարցուցի դուլումճուն, ըսավ կես փութ օսկիով:

Հաջի Նենեհն ըսավ.— Օսկի ունի՞ս:

— Աստված կուտա օսկին:

Կրակմ առավ տղեն, դուա ելավ, տան շվաքի մեջը ծոցեն բուրթը
հանեց, կրակին դեմ տվեց, էն սհաթին վիշապը քովը կայնավ.—
Ի՞նչ է,— ըսավ,— տղա:

Ըսավ.— Գնա, կես փութ օսկի պետք է ընձի:

— Գնա պառկի հանգիստ, էքվնեն բարձիդ վերևը կես փութ օսկին հազրր է,— ըսավ վիշապն ու քնաց:

էքվնեն ելավ, օսկին տարավ ղուլումճուն տվեց: Ղուլումճին առավ օսկին, բաշլայեց կոնդոռաները շինելու: Կոնդոռաներ չբերեց, հոն թողեց: Տղեն էկավ իրեն տուն:

Հաջի նենեին ըսավ.— Ծա մեկ բանի շաշմիլ եմ¹:

— Տղա՛ս, ի՞նչ է,— ըսավ:

Ըսավ.— Ծա շաշմիլ եմ օր, ղուլումճին օխտը չյաքում կը զարգե, կէրթա օխտը կողպեք կը բանա նես կը մտնի, քիշմ կմնա, գուքա, մինչև իրիկուն էդ է էդոր խայդեն:

Ըսավ.— էնքան կնկան սեվդա ունի օր, միշտ պիտի իր կնկան տեսնի, օխտը չյաքում կը զարգե գու, էնքան կը վառվի օր, չկրնա թաթարի կէրթա կնկան մեկմ կաշե, գուքա էլման չյաքումը կը զարգե գու: Կնիկն է շատ գեղեցիկ, ունդ է:

Ըսավ.— Հա՛, հասկըցա:

Ըսավ.— Կոնդոռաներ շինել տվի՞ր:

Ըսավ.— Տվի՛:

— Ինչի՞ շբերիր:

— Զիտեմ, հոն թողի,— ըսավ:

էքվնեն տղեն ելավ, քնաց ղուլումճու մոտ, ըսավ.— Ընձի մե կաֆթանմ, մե քյամարմ, մե օսկեցե ֆասմ կ'շինես գու:

— Լավ կըլի,— ըսավ:

— Ինչքա՞ն օսկով կըլի,— ըսավ:

Ղուլումճին ըսավ.— էդոնք մեկ փութ օսկով կըլին:

Իրիկունը տղան էկավ պառկի տունը: Մութը ընգավ. կրակը առավ, էկավ տան շվաքը, բուրթը ծոցեն հանեց կրակին դեմ տվեց: Էն սահաթին վիշապը կայնավ քով,— ըսավ.— Տղա՛, ի՞նչ կըսես:

Ըսավ.— Փութմ օսկի գուզեմ:

— Գնա,— ըսավ,— պառկի էքվնեն բարձիդ վերևը հազր է:

Քնաց պառկավ. էքվնեն էլավ, այեց օր մի փութ օսկի հազր էր:

Կանչեց համալին, շալակը տվեց, տարավ ղուլումճու մոտը, ղուլումճուն ըսավ.— Իմ ապրանքս շուտ շինե, ես ճամփորթ եմ, էրթամ պիտի:

Ղուլումճին ըսավ.— Դու գնա՛, իրիկունը էգե, ես քու ապրանքդ թասլիմ կէնեմ քեզի:

Իրիկուն էղավ, տղան քնաց ղուլումճու թյուքյանը, ըսավ.— Հա՛զր եմ ապրանքներ:

¹ Զարմացել եմ (Մ. Բ.):

Ըսավ.— Հաղը են:

Ջուլետ կոնդոռեն, մե կաֆթանմ, մե քյամարմ, օսկեսցե մե ֆասըմ՝ բոլորը սաֆի օսկի, բերեց տվեց տղային:

Տղեն ըսավ.— Ղուլո՛ւմճի:

Ըսավ.— Ի՞նչ է տղա:

Ըսավ.— Ես պիտի էրթամ ղարիբության, էսքան բան ի՞նչ էնեմ, քեզի փեշքյաշ կուտամ:

Մարթը կըսե.— Տղա՛, շիլի, էսքան բան ի՞նչըիս մարթու փեշքյաշ կէնես:

— Չէ, անպատճառ դու պիտի առնիս ընձեն, քեզի հալալ ըլլի: Տղեն քնաց իրեն տունը:

Ղուլոմճին հաքավ կոնդոռաները, կաֆթանը հաքավ, քյամարը կապեց, ֆասը գլուխ դրավ, քնաց կնկանը քովը: Կնիկ տեսավ, օր մարթը բոլոր օսկեսցե հաքել է:

— Քա մարթ,— ըսավ,— էդքան օսկեղեն բան որդի՞ց էր դու հաքել ես:

Ըսավ.— Մեկ տղեմ շինել տվեց, ինձի փեշքյաշ էրավ:

Կնիկն ըսավ.— էդ տղային հեշ հաց ուտեցուցե՞լ էիր:

— Չէ,— ըսավ,— հեշ չէի ճանշել:

— Երանի թե բերեիր, տղին քանիմ ժամանակ պայեինք, իքրամ էնեինք:

Էրիկը ըսավ.— Չիտեմ, չեմ ճանշե, քնաց:

Տղեն էկավ պառվի տունը: Ելավ քնաց էքվընեն հեքիմի քովը, հեքիմին ըսավ օր.— Հեքի՛մ, քեզի ի՞նչ տամ օր, դու էման մե դեղմ տաս օր, ռանգըս փոխվի, հիվընդի պես ըլլիմ, ուժս չէրթա վրեցես:

— Կառնիմ,— ըսավ,— օսկիմ, էդ դեղը կուտամ քեզի:

Հեքիմը օսկին առավ, դեղը տվեց, տղեն խմեց:

Տղեն էկավ պառավի տունը, քսան օր կեցավ, օրմ է յափընշին վրեն առավ, փաթըթվավ, քնաց ղուլոմճու թյուքնի դուռը, բարեկ տվեց:

Ղուլոմճին ըսավ.— Դու պիտի էրթայիր, չե՞ս քնացել:

Ըսավ.— Ես հիվընդցա ու չկրնացի էրթա, հիվանդ եմ:

Ղուլոմճին ըսավ.— Ինչի չէկար իմ տունս չպառկար, մուղաթ կը կենայինք, լավնայիր: Հրամե էրթանք իմ տունս պառկիր:

Քնաց տղեն ղուլոմճու տունը, հիվանդ պառկավ: Դիշեր զօր կնկան հետ կու խոսեր, կըսեր.— Կու տեսնի՞ս էդ օսկին, էդ օսկեցեն շատ ավելի թանգ քարեր կու տամ, թե օր խոսքս բռնես, հետըս դաս:

Կնիկը խոսք տվեց օր ճեղքաբեր մեկ, աստված մեկ, գուրամ քու հետս:

Մեկ էքվընեն տղեն ըսավ ղույումնուն.— Ես շատ լավ եմ էղել, ելլիմ պիտի:

Ղույումնին ըսավ.— Գնա՛, աստված հետդ ըլլի:

Տղեն պառավի տունն էկավ, պառավին ըսավ.— էս քաղաքը լաղումնի կա՛:

Ըսավ.— Հա՛, կա:

— Էրկու լաղումնի ընծի կանչե, — ըսավ:

Քնաց պառավ էրկու լաղումնի բերեց:

Լաղումնուն ըսավ.— Ի՞նչ տամ ձեզի, էսթիեն ղույումնու տան տակը լաղում զարգեք:

Ըսին.— Հինգ հարուր օսկի:

— Ահա՛ն քեզի հազար օսկի, — ըսավ:

Լաղումնիք զօր գիշեր մեկ էրին, լաղումը զարգին պրծան:

Տղեն քնաց, կնկա հետ խոսքը կապեց օր, թե.— Ես հիմա գուրամ, քեզի պառավու տունը կու տանիմ, էրկանդ է պիտի ըսեմ, էգի ինծի քավոր էղիր, նշանվեր եմ, կը պսակվիմ:

Ղույումնուն ըսավ.— Ես նշանվեր եմ, էգե ինծի քավոր էղի:

էն էլ ըսավ.— Շատ լավ կ'ըլլի:

Վաղը օր էկավ, ըսավ.— Դե քեւեք էրթանք, քավոր էղի, պիտի պսակվիմ:

Կնիկը լաղումի մեջեն էկավ պառավու տուն:

Ղույումնին էկավ պառավու տունը, աշեց օր կնիկմ էդտեղ նստել է, օր թըփխի իրեն կնիկը: Նարգըվընեն ետ դարձավ, տերտերն ըսավ.— Ինչի՞ դարձար, պիտի պսակեմ:

Հեչ չխոսավ, ետ դարձավ: Մինչև ղույումնին տուն քնաց, կնիկ լաղումի մեջեն թեզ քնաց տունը նստավ: Ղույումնին ղուռը բացեց օր կնիկը տունը նստել է, ալին բեյին էղավ, գլուխը պտտեց:

Կնիկն ըսավ.— Ինչի՞ գլուխդ կը պտտես ու քեզի կշիտթես:

Ըսավ.— Չեմ հասկընա, ընծի տղեն տարավ քավոր ըլլելու, քնացի սանոր տունը, տեսա օր դու ես հոն նստել, ուսուլ ետ դարձա:

Ըսավ.— Դու խելքդ կորցուցել ե՞ս, մարթ-մարթու կու լմանի, մարթ ըսվածը էրկու խնձոր է:

էն րոպեին տղեն էկավ, ղույումնուն ըսավ.— Քեւե, տերտերը քեզի գլոզաթմիշ կէնե, պիտի պսակվիմ:

Կնիկն ըսավ.— Քնա՛, մարթ, քնա՛, տղայի լավությունը մի մոռնա:

Մարթը տղի հետ փողոցներ մինչև էկան պառվու տուն, կնիկը յաղումի մեջեն էնոնցեն թեզ էկավ, պառվու տունը նստավ:

էրիկը էկավ տեսավ օր, գինա իրեն կնիկը. նորեն էլի ետ փախավ: Մինչև ինքը տուն էրթլուն, կնիկը գինա լաղումի մեջեն քնաց իրեն տունը նստավ: Բացեց տունը, կնիկը նե տեսավ:

Կնիկն ըսավ.— Մա՛րթ, դու էլման էկա՞ր:

Ըսավ.— Կնիկ, ես կու մոլորիմ, կէրթամ էն տեղ՝ դու ես հոն, դուքամ էստեղ՝ դու գինա հոս ես:

— Քնա՛, մարթ, քնա՛, դու մոլորել ես, քնա քու քավորութեն էրա:

Տղեն էն սրին էկավ ըսավ.— Դե, քելե, տերտերը քեզի գյոզաթմիշ կէնե, քելե ինձի պսակե:

Տղի հետ ելան էկան պառվու տուն: էկան, տերտերին ըսավ.— Տերտեր պսակե:

Տերտերը ձեռք-ձեռքի տվավ ու պսակեց, կնկա էրիկն էլ էղավ քավոր: Պսակեց պրծավ, տղեն ըսավ.— Ես, կենալու վախտ շունիմ, էրթամ պիտի երկիրս:

Ախչկա ձեռքեն բռնեց թագավորը¹, մե ձեռքեն է բռնեց քավորը, էկան ծովի քյանարը, գյամին մոտեցավ, հեծան գյամիին, ու գյամին քնաց: Մարթը մնաս բարով էրավ, էկավ իրեն տունը: էկավ օր կնիկը չկա, գլխուն զարգեց, արևուն զարգեց, մե տախտակմ կոտրավ, ընգավ լաղումը, տեսավ օր կնիկը տուքարով տարեր են, քնաց թյուքան յաքումն առավ, զարգեց իրեն սըպանեց:

Խաբար ունե՞ն առնինք: Թագավորի տղեն ու էդ կնիկ քացին, ափղահարի սարայը մտան: Ափղահարը ըսավ.— Տղա, էկա՞ր:

Ըսավ.— էկա:

— Բերի՞ր կնիկը:

— Բերի՛, — ըսավ:

— Հիմա, ես քեզի բանմ պիտի խոսիմ, շիտակը ըսա.— էն բոպին իրեն սեհիրը բոզմիշ էրավ, էղավ մե ունդ ախչիկմ, հյուրումեկեք:

Վիշապն ըսավ.— Ես եմ ոռ՞նդ, թե դույումճու կնիկը:

Ըսավ.— Շիտակն օր ըսեմ, դու ունդ ես:

Ախչիկն ըսավ.— Բոլոր աշխարքը էսոր կը խոսին, ինձի շէին խոսի, ես էդուր համար էղման սեհրազուլթեն կէնեի օր էդոր բերեի մեկմ տեսնիմ: Ես քուկդ եմ, էս էլ քուկդ է, դու է մերն ես, մեր գըլխու տերն ես:

¹ Փեսան (Մ. Կ.):

Ալ շաֆրալի¹ վեր շաֆրալի
 Շաֆրալի ջիգիւղի գյուղ շրխարդըր,
 Ուզունըն դիզընդան կըզ սանըն գողընդան
 Շափուր, շուփուր յոթարդի
 Ալ կըմըզի, վեր կըրմզի,
 Հար բիր կըմըզի ըսի
 Դազար յուզըին կըմըզըսի²,
 Էնոնք հասան իրենց մուրադին, դուն է հասնիս քու մուրադիդ:
 Էրկնուց իրեք խնձոր իշաւ, մեկը՝ ըսողին, մեկը՝ գրողին, մեկն
 էլ լսողին:

Ուսթամըզը ադի խըղըր³
 Էլըմըզդան գյաւան բու դըր
 Յա հու դեվրիշ բարա՛⁴:

¹ Շաֆրալի, կամ շաֆրան—խնձորի մի տեսակը՝ դեղնակարմրավուն. ժողովրդի մեջ կա «ա՛լ շաֆթալի, վե՛ր շաֆթալի» կատակային դարձվածքը (Մ. Կ.):

² Ա՛ռ շաֆրալի, տուր շաֆրալի.

Շաֆրանը կտրիճի ալքն է հանում

Երկայնի (բարձրահասակի) աղջկանից-աղջիկ, քո ալքերից

Շափուր-շուփուր համբուրից (?).

Ա՛ռ կարմիրը, տուր կարմիրը

Ամեն մի կարմիր կրակ (չերմուխում)

Արժե հարյուր հազար կարմիր ոսկի (Մ. Կ.):

³ Թուրքերեն սուրբ Սարգսին խըղըր կըսեն (Մ. Բ.):

⁴ Մեր վարպետի անունն է խըղըր.

Մեր ձեռքից եկածն էլ այսքա՛ն է:

Է՛ հե՛յ, հայր դերվիշ (Մ. Կ.):

29. ԱՎԾԻ ԱՀՄԱՏԻ ՀԵՔԻԱԹ

Վախտի մեկին մեկ մարդ է էղնում, անունը Ահմատ: Էս մարդը ավճուրկունով է ման գալում:

Մեկ օր առնում է իր թվանքն ու էրթում է ավուդուշ: Էրթում տեսնում է, որ մեկ քարի տակ, մեկ գեշ խողլըկ սև օձ փաթթվել է մեկ անլման սիրուն ալաշա օձին: Էս բանը որ Ավճի Ահմատը տեսնում է՝ սիրտը զարուլ չի անում, ասում է. «Ես էսքան տարի ավճուրկն եմ անում, էսենց բան չեմ տեսած, էս գարշելի սև օձը փաթթվի էս սիրուն օձին, իմ սիրտը զարուլ չի անում: Ծս էսոր պիտի սպանենեմ», ասում ու նշան է բռնում, քցում: Մոնց է էղնում սև օձին չի դիպնում, էն սիրուն օձին է դիպնում, սատկեցնում: Սև օձը փախնում մտնում է քարի տակ:

— Վա՛յ, ես էս ինչ բան էր արի, ես իսկի յանլիշ բան չէի արած, էս ինչիս էղավ, ես էլ չհասկցա: Էլ ըստից հետև հարամ էղնի ընձի ավճուրկներ, էլ պտի շանեմ:

Ձեռներն ու ծնկները թուլանում է, փոռ ու փոշման թողնում դառնում է տուն:

Դու մի ասի, էդ սիրուն օձը, օձերի թագավորի կնիկն է: Էս բանը հիմանում է օձի թագավորը, կանչում է օձերին, ասում.— Էրկո՞ օձ գնացեք մտեք Ավճի Ահմատի տուն, գիշեր էնոր կրքնկից էնենց խածեք, որ աղուն էնոր գլխից դուրս տա, թե որ չկրցաք ձերը բոշ է:

էրկու օձ հ'ելնում գալում են Ավճի Ահմատի էրթկին, թաքնըվում են ինչուի որ մութը կոխեն, Ավճի Ահմատը պառկի քնի:

Իրկուն թոփ են էղնում Ահմատի յարաններ, ահպապներ, դըրկիցներ, որ քիչ յարանութեն անեն: Գալում աշում են, որ ավճի Ահմատ ըսկի քեֆ չունի, ասում են.— Յա՛, Ավճի Ահմատ, դու ամեն օր քեֆով էիր, էսօր յաղո՞ւզ ես էտենց նիաթ միաթդ վրա բերել, լըլնի քեֆ չունիս:

— Զէ՛, ես հիվանդ չեմ, ամա, ի՞նչ ասեմ, վալլա, հիվնդից բեթար եմ: էսօր ընծի էնենց մի ղազիա է ձեռ տվել, որ հեշ չեմ կըրնա մոռնա:

Օձերը էդ վախտ գալում են էրթկեն հ'անկաշ են դնում Ավճի Ահմատի խոսքերին:

Ավճի Ահմատն ասում է.— Ես էսօր գվա թե ավղուշ գնացի, գնացի մեկ զուլումի ռաստ էկա: Աշեցի, որ մեկ քարի տակ, մեկ մոռնտառ սև օձ փաթթվեր է՝ մեկ սիրուն խըտուտիկ օձի, որ մարդ աշում է, մարդու խելքն է էրթում: Էնենց ընծի շաթին էկավ, որ տեսա, սիրտս ղաբուլ չէրավ, ըսի վալլահա էս սև օձին ես պտի սպանեմ, ինչ գալում է գա: Նշան առա քցեցի, վա՛յ ձեռներ, դուք կոտորվեք, իմ թվանքս իր տեղը չդիպնի, սև օձին դիպնելու տեղ, դիպավ էն սիրուն օձին, սպանեց: Սևը փախավ, մտավ քարի տակ: Ես էլ թորբա եմ արել, որ ձեռքս էլ թվանք չ'պտի առնեմ՝ քանի սաղ եմ: էս է, աղբեր, իմ քեֆ չունենալու պատճառը:

Օձերը լավ լսում են Ավճի Ահմատի խոսքերը ու ըտտեղից հայտնե թողնում էրթում են թագավորի մոտ: Թոմար լսածներ պատմում են թագավորին:

էս հեղին օձի թագավոր էրկու բաղշա օձ է ճամբում Ավճի Ահմատի հետևից, որ էրթան առնին գան:

Օձերը գալում Ահմատին ասում են.— Մեր թագավորը քեզի էվատի կանչում է:

Ավճի Ահմատը հ'ելնում, օձերի հ'ետև ընկնում, էրթում է: Օձերը ճամբուն ասում են Ավճի Ահմատին թե.— Մեր թագավորը քեզի պիտի խալըթե, ամա դու բաղշա բան չ'ուզես, մենակ կըսես թե. «Թագավոր քու լեզուն քաշե իմ բերան», դու էն վախտ հ'իմաստուն կէղնիս:

էս խոսքերը սորվեցուցին Ավճի Ահմատին:

Որ էրթում հասնում են թագավորի մոտ, թագավորը ասում է Ավճի Ահմատին.— Դու յաղո՞ւզ իմ թագուհուն սպանեցիր:

էն էլ մեկ-մեկ ասում է թագավորին իր տեսածը:

Թագավոր հարցնում է, թե.— Դու որ էն օձին տեսնես կը ճանշընաս:

— Թագավորը սաղ էղնի, յաղո՞ւզ շեմ ճանշնա, որ տեսնիմ կը ճանշնամ:

Թագավոր ձեն է տալում. ինչքան որ օձեր կան թոփ են էղնում, գալում են Ավճի Ահմատի հառջևեն անցնում են: Թագավոր թեզ, թեզ հարցնում է.— Ըստոնց մեջ չկա՞:

— Զէ,— կըսե Ահմատը,— ըստոնց մեջ հեշ մեկն էլ չէ, էն օձը ըստի չ'կա:

Թագավոր կըսե.— Աշեք ուրիշ տեղ օձ մնացեր է:

Օձեր ասում են թե.— Հեշ մի տեղ օձ չէ մնացեր, մինակ ֆլան պառլի տղեն մնացեր է քարի տակ:

էրթում էնոր էլ բերում են: Պառլի տղան որ գալում է թե չէ, փախնում մտնում է օձերի տալդեն, որ Ավճի Ահմատը շտեսնի: Ավճի Ահմատ տեսնում է թե չէ՝ ասում է.— Թագավոր ապրած կենա, էս օձն էր:

Թագավորի հրամանով էնենց թիքա թիքա արեցին, որ կտորներ չէրեաց: Թագավոր դառավ Ավճի Ահմատին ըսավ.

— Զ'ուզե, քու խալաթը տամ:

— Քու սաղութունդ եմ հ'ուզում, ուրիշ բան չէ:

— Զէ,— կըսե Թագավոր,— հ'ուզե, ինչ որ մտքեդ անցնի կուտամ կը:

— Ուրիշ բան չեմ հ'ուզում, Թագավոր, մինակ քու լեզուն քաշեիմ բերան, էլ ուրիշ բան չեմ հ'ուզում:

— Հա՛յ, քու սորվեցնողի վիզը կտտրի, որ քեզի սորվեցուց: Կուտամ, հմա հում կաթնակերին բաղդ չ'կա, դու սոնդ, համ քո գլուխ, համ էլ իմս տուրը կ'տաս:

Օձի Թագավոր իր լեզուն քաշեց Ավճի Ահմատի բերան: Ավճի Ահմատ շնորհակալ էղավ ու դուրս հ'ելավ, որ էրթա իր տուն: Թագավոր թամբիհ արեց ու ըսավ.— Դու, էլ քու ջանդ մարդու շանց շես տա, քու սըռդ քու կնկան բիլա շես ասեր:

Օձի Թագավորը թամբիհ տվեց ու Ավճի Ահմատ գնաց:

Դուրս հ'ելավ Ավճի Ահմատ տեսավ, որ քարեր խոսում են, ղշեր, խոտեր, գաղաններ, թոմրի լեզուն հասկնում է, էնենց մե հիմացառութեն է էկե իր վրեն:

Գալում հասնում է իրանց գեղի մոտ, աշում է, որ շները խոսում են թե.— էս գիշեր գեւ կընկնի օշխրի սուրուի մեջ, կուշտ միս կուտենք:

էրկու պզտիկ զաղար էլ կըսեն.— Մենք շոպնին հիմաց կտանք:
Ավճի Ահմատ էս խոսքեր որ լսում է, էրթում օշխրի տիրոջ
զարթեցնում է, ասում է թե.— Հ'ելեք, էս գիշեր գեւ ձեր օշխրներ
պտի խեղդե:

Օշխրի տերը ծիծաղում է Ավճի Ահմատի վրեն ու ասում է.— Դու
հիմաստուն ես, ի՞նչ գիտես որ ասում ես: Թե որ օղորդ էղավ, քեզի
էրկու հատ շաղ օշխար բերելը մեր պարտքը էղնի:

— Լավ,— կըսե Ավճի Ահմատ,— Գացեք, ձեր օշխարը բերեք
գեղի մոտիկ, էն էրկու պզտիկ զաղարն էլ տարեք ձեր մոտ, գիլան
որ էկան, զաղարներ ձեզի հիմաց կուտան:

Գիշեր հլա կես շէր էղած, բիրդան զաղարներ կոխեցուցին,
մարդիկ հ'ելան աշեցին, որ դրուատ, գիլան հասքահաս են սուրուին:
Հ'ետեհն հ'ընկան փախցրին:

Սաքախտան էրկու շաղ օշխար սուրուի միջից շոկեցին, բերին
տվին Ավճի Ահմատին ու ասին.— Ախպեր, դու հիմաստուն մարդ
ես, էս օշխարները քեզի հալալ էղնի:

Ավճի Ահմատ ինքն էլ հ'ելնում էրթում է սուրուի մեջ, տեսնում
է, որ էդ սաղ սուրուի մեջ մեկ գեշ թոխլի կա, որ ասում է.— Ես
հազար գլուխ օշխրի զոջ պտի էղնիմ:

Ավճի Ահմատը բերում օշխարներ հետ է տալում, էն մեկ թոխ-
լին բռնում բերում է, ասում է.— էս մեկ թոխլին ընծի հերիք է:

Գեղացիք բաշլայեցին խնդալ Ավճի Ահմատի վրա, թե.— Հլա,
էստոր խելքին աշեք, էն շաղ օշխարներ թողեց՝ էս մունտառ թոխ-
լուն հալնավ:

էս բանից հետե Ավճի Ահմատ էնքան հարստացավ, հազար
գլուխ օշխար դրստեց: Սաղ աշխարք զարմանում է Ահմատի վրեն,
թե բիրդան էսքան հարստութեն հո՞ւրտից ձեռք բերեց:

Օր մի գրկեցներու կնկտիք թոփ էին էղած Ավճի Ահմատի կնկա
մոտ, խոսում էին: Հարցուցին Ավճի Ահմատի կնկան թե.— Դու քու
մարդու սըռը չես հիմանում, էդ հո՞ւրտից բիրդան էղենց հա-
րստացաք:

Ավճի Ահմատի կնիկը կըսե.— Ես բանե բեխաբար եմ, չիտեմ:

— Քու մարդն որ գիշեր քնում է իրա շորեր հանո՞ւմ է, թե չէ,—
հարցնում է դրկցի մեկը:

— Չէ՛,— իմ մարդ էս քանի վախտ է, գիշերներ իր շորեր չի
հանում:

— Թե որ էղենց է, գնա քու մարդուն հարցու թե՛ քու սըռը ի՞նչ
է, էնի քեզի կըսե:

Գալուս, Ավճի Ահմատի կնիկ մարդու մոտ նիաթներ կախում նստում է: Մարդը հարցնում է.— Կնիկ, յաղո՞ւզ ես քու նիաթ-միաթդ կախել, ի՞նչ է էղել:

— Ի՞նչ է էղեր, էլ ի՞նչ պտի էղնի: Դու մո՞նց մարդ ես, որ քու սրուր քու կնկան չես ասում: Դու էս քանի վախտ է յաղո՞ւզ գի-շերներ քու շորեր չես հանում պառկում, հալբաթ էդոր մեջ բա-նում կա:

— Ա՛յ կնիկ, դու յաղո՞ւզ ես հուզում իմ սրուր իմանալ, ես իմ սրուր որ քեզի ասեմ, ես կը մեռնիմ:

— Ձէ, շի էղնի, որ շի էղնի, դու պտի քու սրուր ընձի ասես, չես ասեր, ես քեզի կնիկ էղնող չեմ:

— Թե որ էղնեց է, մարդ ղրկե թող իմ տեղը փորե, ջուր ու սապոն բեր հազրե, ինչու՞նի որ ես էրթամ օշխրին հանդիպիմ զամ:

Կնիկը մարդ է ճամբում, տեղը փորում հազրում է, ջուրը բե-րում տաքցնում է, սապոն է բերում հազր է անում, բաքլայում է, որ մարդը գա:

Ավճի Ահմատ գնաց օշխրին տեսնելու Ղոջխատուի վախտն էր: Գնաց տեսավ, որ ղոջը հօ՞րնկավ մեկ մաքուր հետեհն: Մաքին փա-խավ դեմ առավ յառին, օշխարը իրան յառից ցած քցեց, ղոջը մնաց կեցած յառի բերնին: Օշխարը ասում է ղոջին.

— Դեհ եկի՞ն ես, հետեհս արի է՛:

— Ձի՛ հմար եմ գալում, ես էլ խո Ավճի Ահմատը չեմ, որ մեկ կնկա համար մեռնիմ, քեզի չեմ առնիմ, տեհա էրթում եմ էն մե-կելին եմ առնում:

Ավճի Ահմատ մտածեց. «0՞, ես օշխրի չափ էլ խելք չունիմ, հող իմ գլխուս, որ ես իմ սրուր իմ կնկաս ասում եմ, որ մեռնիմ ու ահա-գին հարստութունից ղրկվիմա:

Շուտով դառավ էկավ տուն, կնկան ասավ.— Կնիկ տեղս փո-րել հազրե՞լ ես, ջուր, սապոն հազր արե՞լ ես, դեհ, գնա՛ կացին էլ բեր իմ մոտ:

Կնիկ էրթում կացին էլ բերում դնում է մարդու մոտ:

Մարդն ասում է.— Կնիկ դու հուզո՞ւմ ես իմ սրուս իմանաս,— հայտե մե կացին կնկա ճակտին: Կնիկ հօ՞րնկավ գետին ու մեռավ: Տեղը զաթի փորած հազիր էր, տաք ջուրն ու սապոն դրած էր: Կըն-կան լողացուց, պատանքը կարեց, գնաց դրացոց իմաց տվեց թե.— Վալլահ, չեք ասում, կնիկս սանջու էղավ մեռավ, արեք տանինք թաղենք:

Դրացիք թոփ էղան Ավճի Ահմատի կնկան վերուցին տարան

թաղեցին, էկան տուն, Ավճի Ահմատին մխիթարեցին, դառան գնացին իրանց տները:

էդ էրկրի թագավորը էնենց գեշ հիվնդցավ, որ էլ մի ասեւ էլ աշխարհ դոխտուր, հեքիմ չը մնաց, էլ գիտուն շմնաց թոփ էղան էկան: Հեշ մեկը թագավորի ցավ շիմացավ: Գիտուն մարդիկ մեկ բան գտան թագավորին դեղ: Ասում են.— Թագավորին, թե որ ուտեցնեն օձի թագավորի գլուխ, կը սաղնաւ: Էդ էլ վով կարա բերե, ալաջա ջան ունեցողը, ուրիշ օնշով չի կարա: Էլ ուրիշ դեղ ու ճար չկա:

Ավճի Ահմատ ինչքան որ էրթում էր լողանալու, էնենց խալվաթ տեղ էր էրթում լողնալու, որ օնշով շիմանար ու չը տեսներ: Մեկ օր էլ էրթում է էլի խալվաթ տեղ, որ լողնաւ: Մոնց է էղնում էդ տեղեր էրկու հատ հոտաղ է էղնում: Ավճի Ահմատ նես ու նեն է աշում, մարդ չի տեսնում, շորեր հանում մտնում է ջուր: Հոտաղներ քիշ մոտենում տեսնում են:

էն մեկը մեկելին ասում է.— Տո՛, տո՛, աշե, աշե՛, էն մարդու ջանը ինչըի ալաջա է:

Տղերքը էրթում իրանց հորերուն ասում են, թե.— Մենք հ'էսօր տեսանք Ավճի Ահմատի ջանը, տկլորցավ լողնալու, էնենց ալաջա էր, որ մարդ զարմանում էր:

Թագավորի հիվնդութուն ամեն մարդ լսեր էր: 2՞իմացեր էին, որ օձի թագավորի գլուխ դեղ են ասել, էն էլ հ'ում ջան որ ալաջա էղնի՝ էն կարա բերե:

— էս լավ էղավ,— ասում են,— էրթանք թագավորին ասենք, մեզի բոլ օսկի կուտան:

էդ մարդիկ հ'ելնում էրթում են թագավորի մոտ ու ասում են.— Թագավոր ապրած կենա, ի՞նչ ես տալում մեզի, որ մենք մեկ ալաջա մարդու տեղ ասենք, որ էն մարդն էլ գիտենք, կարա էրթա շահմարի գլուխ բերե:

— Ձեր կշռնթով օսկի ձեզի կուտամ,— կըսե թագավոր:

— Թագավոր ապրած կենա, Ավճի Ահմատի ջանը ալաջա է, մենք տեսած ենք:

էն րոպեին թագավոր մարդ է ճամբում Ավճի Ահմատի հ'ետեհն: Ավճի Ահմատը գալում է, ամա ճամբին մտածում է. «էս լավ բան չէ, որ էս հիվանդ թագավոր ընձի կանչում է»: էսենց մտածելով գալում թագավորի մոտ, բարեւում կանգնում է:

Թագավոր կըսե.— Հանեք էս մարդու շորերը:

Թագավորի ամրն է, էլ ճար չի էղնում, զոռով հանում, աշում են, որ ղորդ էդ մարդու ջան ալաջա է:

Թագավորն ասում է.—Կէրթաս օծի թագավորի գլուխը կ'բերես՝
դաթի լավ, քու կշռնոթով մեկ օսկի կոտամ, շեփա՝ գլուխդ կը
զարնեմ:

Ավճի Ահմատ տեսավ, որ էլ իլլաճ չկա, ասում է.— Թագավոր
ապրած կենա, ընծի մի քանի օր վատա տուր էրթամ բերեմ:

Թագավորը օր է տալում: Թողնում, նիաթ-միաթ կախած գա-
լում է տուն: Զ'իմանում է, որ իր ջանի ալաջա էղնելը էրկու հոտաղ
են տեսած:

Ավճի Ահմատ հենում էրթում է օծի թագավորի մոտ: Թագա-
վորը տեսավ, որ Ավճու նաշիաթը նաշիաթ չէ, ինքն էլ հ'իմաստուն
էր, հասկցավ, թե չի հմար էր էկած: Վերցնում ասում է Ավճի Ահ-
մատին օծի թագավորը.— Ծա բեղի շասի, թե հում կաթնակերին
բաղդ ու էհդիրբար չկա, դու օրմ իմ գլուխ դուս կ'տաս: Ա՛խ, դու քու
ջանդ հո՞ւմ ցուլց տվիր:

Ավճի Ահմատը հ'ընկնում է թագավորի հոտներն ու ասում է.—
Զ'եռսուն տարի է, որ իմ ջան մարդու շանց շեմ տվել: Օրմ գնացի
լողնալու, շիտեմ մոնց է էղնում քդտե էրկու հոտաղ են էղնում, ես
չեմ տեսնում, էդ հոտաղներ բիրդան իմ ջանս տեսնում են, էրթում
իրանց հորերին ասում են:

— Թե որ էղենց է, էլ ֆայտա շունի, բարի՛, կռե իմ գլուխս
տար, մինակ պոչիս կողմեն էրկու թիզ դանլի կռե քցե, շունքի իմ
աղուն պոչիս մեջն է: Գլուխս կը տանիս դենս դազանը, լավ կէփես,
էնենց որ յոթնեն մեկ մնա: Զ'ետե կլցնես, գլխից մի ստական դռ
կը խմես, մեկել նոր կը տաս թագավորին: Աշե, ինչըխ որ թամբիհ
եմ անում, էնենց էլ կոնես:

Ավճի Ահմատ առնում օծի թագավորի գլուխը բերում է, դնում
դազան, թամբիհ արածի պես էփում է, գլխից մե ստական ինքն է
խմում, մեկելը նոր տալում է թագավորին:

Ավճի Ահմատ որ խմում է թե չէ, դառնում է տասնուհինգ տա-
րեկան մի ջահել: Թագավորն էլ էղնում է քսան տարեկան: Կեսն էլ
տվեց թագավորի կնկան, էն էլ դառավ քսան ու հինգ տարեկան:

Թագավոր ելավ նստավ իր թախտին, Ավճի Ահմատին էլ ըրեց
իրան վաղիր ու ըսավ.— Ավճի Ահմատ, ըստից հետե անունը իմ,
թագավորութենը քուկդ էղնի:

Թագավորն իր վաղիրների մեկի աղջիկն էլ հուզեց Ավճի Ահ-
մատին: Յոթն օր, յոթը գիշեր հարսնիք արավ, էն հասավ իր մու-
րաղին, դուք էլ ձեր մուրաղին:

30. ԿՆԿԱՆ ՍԸՌ ԶՄԵՍ

Ժամանակին մեկ մարթըմ աղքատ կ'ըլլի: Կնիկը շատ աղար-
սըզ¹ կըլլի:

Կնիկը ըստւ.— Թե օր դու ինձի էս հարուստներու պես կը պա-
յես գու, քեզի ես կնկություն կէնեմ, չէ սե՛ քեզի բողաղմիշ կանեմ²:
էրիկը գնաց մայլի մեջ պառավըմ կար, իրեն սըռը հայտնեց:
էս կնիկը ըստւ մարթուն.— Գնա էն կնկանեդ քառասուն օր
օր առա:

էն էլ գնաց կնկանեն քառասուն օր օր առաւ:

Մարթն էկավ էդ կնկան ըստւ.— Ծա իմ կնկանեն քառասուն օր
օր առա:

Կնիկը ըստւ մարթուն.— Դու ամեն առավոտ հաց մի աշի ծո-
վը ցիք:

Մարթը ամեն էքվան մեկ հաց ծովը կու ցքեր: Ծռեսուն ինը օր
հաց ցքեց, քառասուն օրը թմամծ, ձուկըմ ծովու միջին ելավ, մար-
թուն կլլեց, առավ ծովու մեջը կու տաներ, ջուրը մարթուն բան
չէր էնե:

Ձուկը մարթուն ըստւ.— Ինսան օղլի, ես քեզի հ'ո'ւր կու
տանիմ:

Ըստւ.— Ծա չիտեմ հ'ուր կը տանիս:

¹ Անբարոյական (Մ. Բ.):

² Կթողեմ (Մ. Բ.):

Ձուկը ըսավ.— Եր օր դու ամեն էքվան էն մեկ հացը ծովը կու
ցքերիւր, մենք էն հացը կ'առնենք մեր թագավորին կու տանենք. մեր
թագավորն ըսավ. «էս մարթուն բերեք, էնոր մուրազը տամ». ես էլ
էկա քեզի կու տանեմ գու. ի՞նչ մուրազ պիտի ուզես դու մեր թա-
գավորեն:

Ըսավ.— Ես չիտեմ՝ ինչ պիտի ուզեմ:

Ձուկը կըսե. — Ես քեզի ինչ տեսակ օր կու խրատեմ, դու էն
տեսակ էրե: Ինսան օղլի՞, եր օր մեր թագավոր կըսե. «Ուզե, մու-
րադդ տամ», ըսե. «Իմ մուրադս քու սաղութենն է», թագավորը կը-
սե. «Իմ սաղութենն քեզի օգուտ չկա», դու ըսե. «Եր օր քու սաղու-
թենեդ ինձի օգուտ չկա, անգամըմ իմ բերանս թքե»:

Ձուկը, սովորեցուց ինսան օղլուն պրծավ, մարթուն առավ ու
թագավորի քովը տարավ:

Թագավորն ըսավ.— Ինսան օղլի, դու ի՞նչ գիտեիր օր ես ինսնի
հացին քաղցած էի, դու ինձի ամեն էքվան հացիմ պաշար տվիր,
ուզե քու մուրադդ տամ:

— Իմ մուրադս քու սաղութունդ է,— ըսավ:

Թագավորը ըսավ.— Սաղութենես քեզի խեր չկա, ուզե մուրա-
դդդ տամ:

Ինչպես օր իրեն տանող ձուկը իրեն խրատել էր, էն էլ էնոր
խրատով ըսավ օր.— դու միշտակ իմ բերանս թքե:

Թագավորն ըսավ.— Քու ուզած մուրադդդ կուտամ, միննակ թե
ինսան օղլու չհայտնես սըռդ. ինչ օր օր հայտնեցիր, մահդ էն օր կու
հասնի գու Բաց բերանդ,— ըսավ:

Մարթը բերանը բացեց, ձուկ թագավորը բերանը թքեց: Իրեն
տանող ձկին հրաման էրավ թե.— Տա՛ր, չորը հանե:

Ձուկը առավ, բերեց, չորը հանեց: Մարթն չորը նստավ, շիվա-
րավ կայնավ: Կու մտածեր. «Ես ինչպես եմ եղել, հո՞ւր եմ գնա-
ցել»: Խելքը գլխուն էկավ, մեկ քարիմ լերթ՝ տվեց նստավ: Տեսավ
օր ճիճուները կը խոսին ամենը ուր լեզվով, ինքն էլ կը հասկնար ճի-
ճուներու լեզուն: Ինքը ծովի քյանարին մոտիկ էր. ծովը՝ ամեն ճի-
ճու, օձ, ջանավար, գորտ. կու խոսեն գու, ինքը կու հասկնար:
Ինք իրեն գործին կու մտածեր գու. «էս ինչ բան է, օր ամենը կու
խոսեն՝ ես կու հասկնամ գու»:

էն սահաթին մեկ ճնճուղըմ եկավ իրեն առջեկն անցավ,
ըսավ.— Ինսան օղլին երանի թե խելք ունենար. քարի տակը գլու-
գումըմ օսկի կա, քարը սըչե, օսկին հանե, տանե բոլ, բոլ ուտե:

¹ Կոնակ (Մ. Բ.):

Մարթը ինքն իրեն ըսավ թե.— Թե օր ճնճուղի ըսածը ղորթ է, քարը սրչեմ ալեմ, թե օր օսկի կա, ձկան ինձի տված մուրադը էդի է։ Քարը սրչեց, ձեռքովը ճանգոթեց, փորեց, քիչ փորեց, գյուղում մըմ դուրս էկավ, օսկին առավ, ինքն իրեն ըսավ. «Ղորթ է, ձկի տված մուրադը էս է»։

Առավ էկավ տունը, կնիկը շատ բարկացավ, թե.— Մենք քեզի հետ օր էինք կտրել։

Կնկան ըսավ.— Դու ինձնեն ի՞նչ գուզես։

Կնիկը ըսավ.— Ես քեզի ըսել էի, թե դու ինձի լավ ապրեցուր, հարուստներու պես, թե չէ սէ քեզի թող կուտամ, կնիկ չեմ ըլլի։

Էրիկը բուռն օսկի հանեց. «Ահասիկ, ա՛ռ, քեզիկ թումբան առ», բուռն էլ հանեց, «Ահասիկ, ա՛ռ քեզիկ շապիկ առ, էս գյուղում օսկին էլ չում քու մայվան օրը, ինչ գուզես առ ու կես։

Ուրախությամբ հացերը կերան ու պառկան։ Կնիկն ըսավ.— Մա՛րթ, օսկին քեզի ո՞րդից է։

Մարթը ձկի խրատ միտքը բերելով չ'ըսավ։

Մարթը ըսավ.— Դու ինձե ինչո՞ւ կը հարցնես, թե օսկին որդից է, դու գուզիր լավ ապրիլ, էդ օսկիով կե, խմե, հաքի։

Կնիկը ըսավ մարթուն.— Ես քու կնիկդ ըլլիմ, քու սըռը կարելի չէ օր չ'գիտնամ, պետք է գիտնամ։

Մարթը ըսավ.— Ես չեմ կրնա ըսել, թե օր ըսեմ, ինձ համար վնասավոր է։

Կնիկը գիշերը շատ նեղեցուց, թե՛ ըսա՛։

Մարթը ըսավ.— էս գիշեր համբերե, գալող գիշերը ըսեմ քեզի։ Եդի գիշերը պառկան, կնիկը ըսավ թե.— Դե ըսե։

Մարթու նպատակն էր, կնկանեն նեղընալով ըսեր պիտի։

Իրենց ֆուխարության ժամանակը մեկ բող եղմ ունեին, մեմեկ մեծ շունմ ունեին, մեմեկ մե խորոզմ ունեին։

Կնիկն օր ուր իրկան կը նեղեցներ, կըսեր. «Դե ըսե», մարդու հոգուն հասավ, պիտի ըսեր, արթի շունը մարթու միտքը հասկցավ։ Շունը ըսավ խորոզին դռնեն պառկած տեղը.— Խորոզ ախպեր։

Ըսավ.— Ի՞նչ է շուն ախպեր։

— Գիտես,— ըսավ,— էսօր մեր տան տերը իրեն սըռը պիտի ըսե ու մեռնի։ Բող եզը պիտի մորթեն փետրտի հացը (ժամկոչներուն, գերեզմանը փորողներուն տրված հացը)¹ պիտի կերցնեն, օսկորները շփուղ կը թափեն, կէրթամ բու, բու կը կրծնեմ։

Խորոզը ըսավ,— Պապանձի քու բերանը, ի՞նչըխ լայնդ կու

¹ Մանթ. բանահավաք։

տեսնիս, մեր տան տիրոջ մեռնիլը,— ըսավ,— մեր տերը թող չ'ըսե
սըռը:

Շունը ըսավ.— Չես իմացե, անզգամ կնկա էոսեսն մարթը գնա-
ցել ծովն է ընգել:

Խորոզը կ'ըսե.— Շուն ախպեր, ես քեզի խրատ մի տամ: Թող
մեր տան տերը էման էնե, ես մեկ խորոզ մեմ, քառսուն հավ ունիմ
չոփուզի ծերը, իմ խոսքես շեն դուրս էլի:

Շունը կ'ըսե.— Էն ինչպե՞ս էնե:

— Շուն ախպեր, էս գիշեր թող չ'ըսե: Կնկան էրթում էնե, թե
«Վաղը գիշեր ես քեզի կ'ըսեմ», էքվենն էլլե, ալալըզի խոլթուղ փա-
լու¹ կա, էնդից դաստե մի բիր² կտրե, օստերը թարսինա զարգե,
բերե նեսքեր պայե, վաղը գիշերը կնիկ օր կըսե. «Ըսե», կնկան ըսե
թող. «Կեցի ես տեղես էլլիմ, հալավս հաքնիմ կայնիմ, քեզի իմ սը-
ռըս պատմիմ», թող էլլե, դաստով բիրը նեսքենն առնե, գա կնկա
յաթաղի վրա կայնի, կնիկն օր կըսե. «Պատմե», բիրը թող հանե
բաշլայե զարգելը, մինչև օր բրերը կտտրի, կնիկը թորա կենե, դհա
չի ըսե թե. «Էս օսկին որդեղից է քեզի»:

Խորոզի ու շանը խորաթեն մարթը իր տեղի մեջ լսեց, հասկա-
ցավ ու կնկանը չ'ըսավ սըռը: Խափեց ըսեց.— Վաղը գիշեր քեզի
կ'ըսեմ:

Էլավ վաղը գնաց բլրեր կտրեց, բերեց նեսքեր պահեց: Օր քնե-
լու վախտը էկավ, օր պառկան, կնիկը ըսավ.— Դե սըռըդ պատմե,
ըսե այիմ որդիից է օսկին:

Մարթը ելավ վեր, հալավը հաքավ, նեսքենն բրերը բերեց: Կնի-
կը ըսավ թե. «Ըսե», բաշլայեց էրիկը բլրով զարգել տեղաց մեջ,
հինգ բիր օր կտտրավ վրենն, կնիկը ըսավ.— Ծս քեզի թորա, դհա
չեմ ըսե, թե օսկին որդի՞ց է:

Ծղվան մարթը ազատվավ, կերավ խմեց իրեն մուրադին հա-
սավ: Դուք էլ հասնիք ձեր մուրադին:

Խրատ ըլլի օր կնկան սըռըդ չըսես: Կնիկը քրզի կու տանի,
դժողքը կու ցքե:

Երկնուց իրեք խնձոր իջավ, մեկ ըսողին, մեկ գրողին, մեկը
լսողին:

¹ Անտառ (Մ. Բ.):

² Վարոց (Մ. Բ.):

31. ԱՆՁԻԿՆ ՈՒ ՀԱՐԱՄԲԱՇԻՆ

Կէղնի գլանգին հարիֆըմ, կունենա մի շատըմ խաղինա փարա: Կաշն օր էդ փարեն օրեցօր, օրեցօր կը պակսի դը, կաշն օր իր դուռն ու երթիքը մեհրուկ, իրեն մեհրը վրեն զարկուկ: Էդ մարթը շատըմ ավթար կընն, թե. «Իմ դուռս փակ, իմ փարես վերդինն կէրթա օր ես հեշ չեմ տեսնի, հագար գող է, թող դուռս կոտրե, թող երթիքս քակե, օր ես էլ ըսեմ օր, հա վրա իմ փարեն գնացեր է»:

Ախշիկ կըսե թե.— Հալրիկ ի՞նչ շատ ավթարլամիշ կէղնիս:

Կըսե.— Հա՛լ, օղուլ, ի՞նչ պիտի ընես դու, օրեցօր իմ խաղնես կը քիշընա:

Ախշիկ կըսե թե.— Ընծի հատըմ էրիկ մարթու հալավ էրա, հատ մէլ լավ սիլահ տուր, ես քու խաղնիդ մուղաթ կենամ:

Հերը բերե մի հատ լավ հալավ կէնե, էդա ախշկան հատ մի լավ սիլահ կուտա:

Ախշիկը կը հագնի էրիկ մարթու հալավը, կը կապե սիլահները վրեն, թուրն ու թվանքը կը կապե գը վրեն, կէրթա հորը տնեն հեռու մի սև քարըմ կա, էն սև քարի կուշտ կը նստի գը: Կը նստի ու կը բաքլի էդ տեղ: Կաշն օր լաղումի մեշեն, քարի տըկեն մի գլխիւմ ելավ, իտոր ճիտը կը զարկե, մեմ էլ ելավ, ինորն էլ կը զարկե: Խուլասա, քառսունն էլ գելին, եռսունուինի ճիտն է կը զարկե, եռսունինը հարամի կը սպանե: Մնա կը մեկը: Մեկին էլ, ախշկա թեք կը դադրի, ինոր գըլտըր յարալու կ'էնե, ինոր թեք յարալու կ'էնե,

ինոր ճիտը յարալու կէնն, ու էն մեկը շի մեռնի, էն մեկը կը փախի
դը: Կը փախի ու կէրթա:

Ախշիկը կը դառնա գուքա, գուքա տուն:

Կըսե.— Հայրիկ, աչքըդ լուս, քու փարեդ տանող հարամեսթան-
քը քուլի սըպանի, խըլըսավ, էլ քու խազինեդ մարթ շի տանե:

Մե հատ յարալի էրի շորս հինգ տեղով, էնիկ պրծավ գընաց,
էն էլ դաթի ճամբեն կը մեռնի:

էդ յարալի հարամին կէրթա հեքիմին քով, կէրթա իրեն յարըս-
դանցը դեղ էնել կուտա: Յարեսդանքը կը սաղցու, գեւնի կըսե. «Ախ-
շիկ դու արիր, ես մնացի: Դու մե ախշիկմ էիր, եռսունուինը մարթու
գլխը կերար: Ընծի օխտ տեղով յարալի էրիր»:

էդ հարամին կառնի մե քառսուն օսկի, գուքա իրեն հալավը կը
փոխե, գուքա էդա ախշկա հորը տեսության, գուքա կը տեսնի: Ախ-
շիկն ու հերը իդոր շեն ճանշե: Հարամին էդա ախշկան կը ճանշէ:
Քառսուն օսկին կուտա էդա ախշկա հորըն, գեւնի ու կէրթա:

Կէրթա, հեքս օրը հարուր օսկի կառնի, էլի կը դառնա գուքա:
Բերե էդա օսկին էլի կուտա էդ ախշկա հորը:

էդա ախշկա հերը կըսե թե.— Մարթ, դու ի՞նչ տեսակ մարթ ես,
օր ես քեզի շեմ ճանշե, դու մե դարիւր մարթըմ, էսով էրկու հեղ է,
ընծի օսկի կը բերես, ընծի փեշքյաշ կուտաս: Դու ի՞նչ գուզես, ուզե,
ես էլ քու փեշքյաշը տամ:

Կըսե.— Ես քու սաղութենըդ գուզեմ:

Կըսե.— Սաղութենով ըան շէղնի, իմ սաղութենըս քեզի օգուտ
չունի, ինչ օր գուզես, ուզե, մորազըդ տամ:

Կըսե.— Իմ ուզածս քու ախշիկդ է, կուտա՞ս ախշիկըդ ընծի
տուր, շես տա, գեւնիմ կէրթամ, փարենը թող քեզի փեշքյաշ էղնի:

Ախշկա հերն է կըսե թե.— Էլ ի՞նչ չարա, էն օր դու գուզես, ես
էլ կուտամ:

Կըսե.— Օր կուտաս, ես մե թաք մարթ եմ, իմ երկիրըս հեռու
է, շեմ կրե էրթա գա, տուր ախշիկըդ, հետս առնեմ իրուր հետ էր-
թանք:

Ախշկա հերը կըսե.— Կեցի, ջեհեզ էնեմ, հալավ էնեմ, շեհ էնեմ,
ես եմ մե ախշիկըմ, ը՞նչի դարտակ առնիս էրթաս դու:

Կըսե.— Շնորհակալ եմ, ջեհ ու ջհեզ մի էնե, տուր ախշիկը ես
առնեմ ու էրթամ:

Սաքախտան գեւնի, ախշիկը էդոր հետ ճամբու կը դնե. էդիկ
կառնե ու կէրթա:

Կէրթա մե մերու մեջը:

Կըսե.— Ախշի, իշնենք քիշըմ հաց ուտենք:

Գիշնին մերու մեջը հաց կուտեն:

Կըսե.— Ախշի, ընձի կը ճանշե՞ս:

Ախշիկ էդոր էրեսը կաշե:

Կըսե.— Ի՞նչ շատ էրեսըս աշիր:

Ախշիկը կըսե.— Ես ի՞նչ կը ճանշեմ:

Կըսե.— Ես էն մարթն եմ, օր եռսունուինը ընկերըս սըպանիր դու, ընձի յարալի էրիր, ես քեզի բերեր եմ օր քու միսիդ կրակ դընեմ ու քեզի վառեմ, օր իմ սիրտըս ըռհաթի, դու գիտես օր ես քեզ առնեմ պիտի՞, հարընտեր:

Բերե էդոր կը չրփլըխցու ու ձեռքըն ու ոտքը կը կապե, կը ցքե գը մերու մեջը, ինք կէրթա օր շոր փեռ ջընդե: Կէրթա, ախշկա քովեն կը հեռենա:

էնտեղեն քարվանըմ գուքա, քարվանշին գուքա կը տեսնի մե չիփլախ ախշիկըմ կապուկ, հոտ ցըքուկ է:

Կըսե.— Տըղեք, քարվանը կայնըցուցեք:

Վազեն, քարվընի հառեջը կառնին: Բերե մե բեռըմ կը քակե, մե սընդուկըմ կը դարտըկե, բերե էդա ախշկա ձեռք ու ոտքը կարցըկե կը, դնե գը էդ սընդուկը ու կը բառնա: Կը բառնան ու կէրթան:

Հարամին գուքա, փետերը կը բերե, կաշե օր ախշիկ չկա, գընկնի էդ քարվընի ետևը: Կը ճվա գը քարվընջուն, կը ճվա գը թե. «Կայնի»:

Քարվընշին քարվանը կայնցու կը, հարամին գուքա քարվընին մեջը կըսե.— Քարվան բաշի, ես մե կորուստըմ ունիմ, կեցի, քու բեռի մեջը ծուռ գամ: Քու բեռըդ քուլլի կը քակեմ, իմ կորուստըս քեզեն գուզեմ:

Կըսե.— Հարամի, ես քեզի բեռ չիմ քակե, բե իմ սընդըկներս, իմ բեռներըս, էրկըթե շիշը առ, քուլլի ծակուտե, երբոր քու կորուստըդ ինսան է ձեն կը հանե գը, էնջախը քակե, քու կորուստըդ հանի: Էրկըթե շիշը կառնե էդ հարամին, բեռները քուլլի կը ծակըռտե, շիշ կը խրի ախշկա միսը, ախշիկ ձեն չի հանե:

Հարամին եդ կը դառնա. քարվանը կանցնի կէրթա իրեն գեղը:

Կէրթա քարվանը կը թափե, ախշիկը կը հանե գը: Կը հանե, կաշե օր ախշկա ոտքը յարա է էղե, կը տանի դեղ կը դնե, յարեն կը սաղցու:

Կը բերե էդա ախշիկը կուտա իր մանչուն, էդոր հարսնիկը կ'էնե:

Կես տարի կը մնա, էդ ախշիկը կըսե թե.— Մենք էստեղ չենք կանա կայնի, վախենամ թե, էն հարամին գա, ընձի էստեղ գըտեն:

էղոր կերսարը կըսես.— Կէրթամ ծովի մեջը, ընձի դատըմ քյոշկ ու սարայ կը շինեմ ու հոն կը նըստիմ, էլ իսան ծովու մեջը չի կրնա գա, ընձի գտնի:

Գեւնի էղտից դուռն էլ կը քակես, կէրթա ծովի մեջը: Քառսուն ոտք նարտվան կը շինես: Քառսուն ոտ նարտվընեն կ'ելնես, կ'ելնի ծովու էրեսը իրեն մե դատըմ քյոշկ, դատըմ սարայ կը շինես գը, հոտ կը նստի:

Հարամին գըյնի աշխարք, էդ ախշկան ժուռ գուքա: Գուքա կ'ելնի էդ մարթու կեցած քաղաքը, մե պառւիմ միսաֆըր կէղնի, պառւիլին կըսես.— Անա, էս ի՞նչ դոնաղ է, էս ծովին մեջը:

Կըսես պառաւը էղոր.— Ես ի՞նչ գիտեմ, քարվանջին ճամբեցեն մե ախշիկըմ գըտեր էր: Էսանիս չը կըրցաւ կենա, գնաց ծովի էրեսը, իրեն տուն շինեց, օր ախշկա տերը չը կրնա գտնես:

Էդ հարամին կըսես.— Վալլա, իմ կորուցած ախշիկս է:

Հարամին կ'ելնի կէրթա դամըրջու քովը, քառսուն հատ էրկըթե ճանգամ շինել կուտա, բերես կը էդ քառսուն ճանգամը:

Կը բերես էդ քառսուն ոտք նարտվանը կը զարկես ու կոխես ու կ'ելնես:

Օրն էլ մութ կէղնի, գիշեր է: Էդա ախշիկը, իրեն շենլիքը քուլի քընուկ են: Գըռնեն նե կը մտնի տուն: Կը մտնի, քընողներու վըրեն մեռելի հող կը ցանես, ախշկան ձեն կուտա.

— Ել,— կըսես:

Ախշիկը կը զարթի ու կ'ելնես:

Կըսես.— Էլի գիտի ադաբսըդ, դու հոս էկար, ծովի մեջն ելար, օր իմ ձեռնես խըլըսե՞ս:

Ախշկան կառնի կելնի դուրս: Ախշիկն էլ ծանըր ոտք է, պառկելու օրերն է:

Հարամուն կըսես.— Ես չեմ կրնա քելես, դու ընգի հ'առեջ, ես հետեւդ նարտըվանը իջնեմ:

Հարամին գըյնի հ'առեջ, ախշիկը գընկնի հետեւը:

Ախշիկը կըսես.— Մեռնիմ քեզի սուրը Սարգիս, դու իմ հիմդըդիս հասնիս, ընձի էս հարամեցեն ազատես, իմ փորինըս մանչ էղաւ քեզի մատաղ տամ, ախշիկ էղաւ, էլի քեզի մատաղ տամ:

Էդտեղ ս. Սարգիսը կը հասնի, էդ հարամու լերթին¹ մե թաքմուկըմ կը զարկես, էդ հարամին ոտները կը պրծի, նարտըններեն հարի ծովի տակը մեմը գընկնի, գընկնի կէղնի կտոր, կտոր:

¹ Կռնակ (Մ. Բ.):

Ասլան զափլան էդ ծովու տակն են, հասնին ու էդ հարամուն կուտեն:

Ախշիկը հտ կը դառնա գութա տուն: Գութա կը վերու հողը, մեռելու հողը էնդին թափ կուտա, մարթուն ձեն կուտա, կըսե.— Զնի: Մարթը կը զարթ կենի:

Ախշիկը կըսե.— Հեշ խաբար ես թե ի՞նչ էղավ,— կըսե,— հարամին էկավ, ընձի գտավ, ընձի առավ գնաց:

Մարթ ըսավ.— Ի՞նչ էրիր օր էդ հարամու ձեռնեն խըլըսար:

Ախշիկն ըսավ.— Սուրբ Սարգսիս կանչեցի, սուրբ Սարգիսը հասավ իմ հիմդդդիս, ինձի հարամեցեն ազատեց,— կըսե,— էս փորինըս տվիր եմ սուրբ Սարգսին մատաղ: Ախշիկ էղնի պիտի տամ, մանչ էղնի պիտի տամ, ուղիղ սրտով ըսեր եմ:

Մարթ կըսե.— Շատ լավ ես էրե, էդ մե զավակն էլ թող սուրբ Սարգսին մատաղ էղնի,— կըսե,— էման է իսե մեր ղոնաղը քակենք, էլի էրթանք մեր քաղաքը նստինք, էն օր հարամին կորեր է, էս ծովին մեջ շենլիք չկա, մենք անշենլիք ի՞նչ պիտի էնենք, մենք էլ շենլիքի հետ պիտի ապրինք:

էդտից կը քակին էլի գութան իրենց քաղաքը, էդտեղ իրենց ղոնաղը կը շինեն կը նստին:

էդ ախշկա ինն ամիս կը թըմմի, կը պառկի մե ախշիկըմ կը բերե:

Ախշիկ կը խոշորնա, կէղնի տաս տասնէրկու տարեկան:

Մե մարթըմ գութա դուռը, մերը կըսե.— Ախշի, աշե էն վե՞վ է: Ախշիկը կենի դուրս: Կաշե մե դարիք մարթ մե:

Մարթը կ'ըսե.— Ախշի, գնա քու մորըդ ըսա, մերըդ ընձի մե մատաղ մե ըսե, թող իմ մատաղըս տա:

Ախշիկը կը դառնա գութա: Մերն կ'ըսե.— Ախշի, էն վե՞վ էր:

Կ'ըսե.— Անա, չեմ ճանչե:

Կ'ըսե.— Ի՞նչ կ'ըսե ախր էդ մարթը, հեքեթ բանըմ կ'ըսե մեզի:

Ախշիկ կ'ըսե թե.— Անա՛, էդ մարթը կ'ըսե. «Մերըդ ընձի մե մատաղըմ է ըսե, թող տա»:

Կ'ըսե.— Օղուլ, գընա՛, գընա՛, գընա՛, ինոր մատաղը դու ես:

Ախշիկ հտ կը դառնա կէրթա:

Մարթը ըսավ թե.— Ախշի, ի՞նչ ըսավ մերըդ:

Կ'ըսե թե.— Մերըս ըսավ. «Դու ես էնոր մատաղը, գընա»:

Կ'ըսե.— Դե՛ արի էրթանք:

Կառնի կէրթա: Կառնի կէրթա, գեղեն կենե:

Կ'ըսե.— Ախշի, մերըդ տվեց, դու էկար, շնոհեցար, թե չեմ էր-

թա: Քու մորըդ մատաղը դարուլ էղավ, դարձի գնա քու մորըդ քով: Լա'ս՝ քարե կարկուտ թափի երկնուց, ծիծաղես՝ դեսթե, դեսթե գյուլ թափի երկնուց, օր լողանաս՝ գըլխուդ ջուրը օսկի կըտրի:

Ախշիկը կը դառնա գութա: Մերը կը հերսոտի:

— Ախշի, — կ'ըսե, — դու սուրբ Սարգսի մատաղն էիր, ինչի՞ դարձար:

Կ'ըսե, — Անա, ընձի սուրբ Սարգիսը դառուց:

Կ'ըսե, — Չեմ ավտա, սուտ կը խոսիս:

Կ'ըսե. — Ընձի օրհնեց, ըսավ. «Լա'ս՝ կարկուտ թափի, ըսավ, ծիծաղիս՝ գյուլ թափի, գըլխիդ վրաս՝ ջուրըդ օսկի էղնի» ըսավ ու դառուց ընձի:

էդ ախշիկա ձենը աշխարհ գընկնի թե. «Բաղարգընին մե ախշիկըմ կա: գըլխու ջուրը օսկի է, ծիծաղած վախտը գյուլ է, լացած վախտը՝ կարկուտ է»:

Հոռու տեղաներեն գութան էդա ախշկան ուզելու

Գութան կը, նշանեն կը, նշանեն ու կէրթան: Կէղնի օր, էդոր վախտը կը թրմմի, կերսարը գութա օր տանի: Էդա ախշկա հերն ու մերը կըսեն թե. — էս մեր խրզմաթչին դնենք մեր ախշկա հետ թող էրթա, մեր ախշիկ դարիւր երկիր կէրթա, դարիւրութեն կը քաշե, թող էրթա հոն մեր ախշկան խրզմաթ էնե:

Սարախտան կեղնին, ախշիկը հարս կը հանեն: Կը դնեն կը սելին էդ խրզմաթչին հետը: Սելին վըրեն կը ծածկեն օր արեգակ չը գալչի հարսի վըրեն:

Ձիավորները գըյնին հարսի հ'առեջ, քեֆ էնելեն կէրթան, հարսըն հտեեն յավաշ, յավաշ կէրթա: Կէրթան կերսանցը գեղին կը մոտենան, էդ խրզմաթչուն կըսե թե՝ ես ծարավ եմ:

խրզմաթչին կըսե. — էսաներ մարթու ջուր չեն տար, — կըսե, — հ'աջթիցդ մեկը հանե, տուր ընձի, օր քեզի ջուր տամ խրմես:

Հանե հ'աջթի մեկը կուտա էդոր: Բերե քիչըմ ջուր կուտա:

Կըսե. — Ես հեշ չ'կըշտացա, մե պուտըմ ջուր տվիր ընձի:

Կըսե. — Մեկել հ'աջթըդ հանե օր քեզի կուշտ ջուր տամ:

Մեկել հ'աջթն է կը հանե, կուտա էդ կընկան: Էդ կընիկը էդոր հ'աջները կառնի կը ձգե գը իրեն ջեբը: Կուշտ ջուր կուտա, էդիկ կը խմի:

Կըբերե էդոր հարսնոտ հալավը վըրեճեն կը հանե, ինքը կը հագնի, էդ ախշկան սելին կը ձգե գը ցած: Հարս տանող ձիավորները հեշ խաբար չեն էղնի: Էդ ախշիկը էդ հանտը կը մնա գը:

էդոնք կէրթան, հարսնիք կէնեն կը խլըսին: Էդ թագաւորը գուրա հարսին տեսնելու, էդոր հեշ մոտիկ շի էրթա, մոտենալ շի:

Սաբախտան կենին, հորը կըսե.— Ես էս հարսը շեմ առնե:

Հերը կըսե.— Էդման բա՞ն կէղնի, դու ընծի պէտի հալխի մեջը բազիլ էնես:

Կըսե.— Անկարելի է, ես էտիկ շեմ առնի, դուք կ'ըսեիք շատ ըռոնտ է, գըլխու ջուրը օսկի է, ծիծաղածը՝ գլու է, լացը՝ կարկուտ է, էդոնց հեշ մեկն էլ էսօր վըրեն շի գըտընվի:

Հերն էլ կամաշե օր դուա էնե, կըսե.— Օղուկ հալխին մի ըսե, թող մարդ չիմանա, հելե թող մնա, աշենք թե ի՞նչ կ'էնենք:

Սաբախտան շորանը օխշարը կը տանի գը արծելու, կաշե օր, մե ու՛նտ ախշիկըմ հ'աշքերը չկա, ինք հոտ ընկուկ է:

Չորանը ցորեկվան օխշարը կը բերե գեղ, իրեն տուն:

Իրեք հատ ախշիկ ունի: Ախշիկներուն կը հարցընե, կըսե.— Օղուկ, մե քոռ ախշիկըմ հանտը ընկուկ է, օխշարը տարա գըտա, էն ախշիկը բերեմ կ'պահե՞ք գը, հ'աշք շունի, մեխք է, բերեմ մուղաթ կեցեք:

Չորընի ախշիկները կըսեն.— Մեմ օր օխշարը հոն կը տանիս, շալկե առ էկե, մենք իրեք քուր ենք մեմեկ էնիկ, կէղնիք շորս քուր:

Չորանը սաբախտան կ'ելնի կէրթա, էդա ախշիկը կառնի գուրա կը, բերե գը իրեն տուն:

Ախշիկը գիշերը երազը կը տեսնի:

Չորընին կ'ըսե.— Ձեր գեղը լուսախալուր կա՞:

Չորանը կ'ըսե.— Կա:

Կ'ըսե.— Ընծի տար էդ լուսախալուրը հ'աշներըս դնեմ տեղը, ջուրը թաթխեմ, քըսեմ հ'աշներուս, իմ հ'աշներս կը սաղնա:

Չորան էդոր կառնի կէրթա էդ լուսախալուրի քովը, ձեռք կը թաթխե, ջուրը կը քսե կը հ'աշներուն: Հ'աշները կը սաղնան: Չորան էդոր կառնի գուրա կը, բերե կը իրեն տուն:

Էդոր նշանլուն գիմանա, կ'ըսեն, օր շորանը հանդեն մե ախշիկըմ գտեր է:

Կ'ըսե.— Հալա էդա ախշկան հարցուցեք,— կըսե,— ախշի, դու ուրդից ես:

Գուրան էդ ախշկան կը հարցուն:

Ախշիկը թարիֆ կէնե, կըսե.— Ես ֆիւլանքլասին հարսըն եմ, ճամբեն ծառվըցա, ջուր ուզի, հ'աշներըս հանին, ընծի ձգին ցածըր, իրենք էկան, շորան էկեր ընծի գըտեր բերեր է:

Նըշանլուն դիմանա, դուքա շորընի տընեն կըտանի, ճանչե կը,
 օր իրեն նըշանլուն էդիկ է:
 Օխտն օր իրեն հարսնիքը նոր կէնեն:
 Խըզմաթլու ճիտն էլ կը զարկեն:
 Էնոնք կերան, խմին, իրենց մուրադին հասան, դուք էլ կերեք,
 խմեք ձեր մուրադին հասեք:
 Երկնուց իրեք խնձոր ընկա՛վ՝ մեկ գիր գրողին, մեկ հեքաթ ըսողին,
 մեկն է շամաթին:

32. ԳՅՈՒԼԻԶԱՐ

Կէղնի մե թագավորըմ, էվլեդ դեվլեդ ադի շունենար (տղա զավակ հատ մ'իսկ շունենար)¹ Կ'ելնի ու կէրթա, Կ'ըսե.— էրթամ աշխարք ժուռ գամ:

Կէրթա. ճամխին հրեշտակըմ ըռաստ գուքա:

Հրեշտակ մարթուն Կ'ըսե թե.— Մարթ դու ո՞ւր կէրթաս:

Կ'ըսե.— Ես ավլադ շունիմ, սիրտս ելեր է, կէրթամ:

Կ'ըսե.— Մի էրթա, արի ետ դարձի, քովըս մե խընձորըմ կա, կուտամ քեզի տար, էս խնձորը կըճպե, կճեպենորը լից ձիուդ հառե-
ջը, քու ձիդ էլ քուռակ չէ բերե, քու կընիկդ էլ երեխա չէ բերե, խըն-
ձորն էլ կիսե: Կեսը դու կե, կեսն էլ քու կընիկըդ, կըճեպենորը ձիդ
ուտե. քեզի մե լավ զավակըմ կէղնի, ձիդ էլ մե լավ քուռակըմ կը
բերե:

Կառնի էդ խնձորն ու կը դառնա կը, գուքա կը բերե, կը կըճպե,
կճեպենորը կուտա ձիուն, խնձորի կեսը կուտա կընկան, կեսն էլ ինքը
կուտե:

Կ'էղնի օր, ինը ամիս կը թմմի: Կնիկը կը պառկի մանչըմ կը
բերե: Ձին էլ քուռկի մե դյամար թայիմ կը բերե:

Մանչու վախտը կը թմմի: Մանչը կը խոշորնա: Մանչուն մե
շիշով այվանըմ կը շինե գը: Մանչը կը դնե էդ այվլնի մեջը:

Մանչը կը կարգա գը: Հաց ուտած տեղը օսկորով կը զարկե,
շուշեն կը կոտրի գը: Արեգակը գուքա կը դպնի գը իդոր այվանը:

¹ Բացատրությունը ասացողինն է (Մ. Կ.):

Կելնն արեգակի հետ կը խոսի գը: Արեգակ իդոր հետ չի խոսի: Արեգակի հետ գյուլաշ կը կըպի:

Մերն էլ գութա, կըսե.

— Ա՛յ տըղա, ի՞նչ կէնես:

Կ'ըսե.— Մայրիկ, էս ի՞նչ է, էկեր է իմ այվանըս: Կը խոսիմ գը չի խոսի, գյուլաշ կը կպիմ գը, չի կպի:

Կ'ըսե.— Հա՛յ տղա, էդիկ արեգակ ա:

Կ'ըսե.— Արեգակն ի՞նչ է:

Կ'ըսե.— Օղուլ, արեգակ կա, աշխարք կա:

Կ'ըսե.— Աշխարքն ի՞նչ է:

Կ'ըսե.— Աշխարքն իսան է՛, մարթ կա՛, շենլիք կա՛:

Կ'ըսե.— Մայրիկ, ես դուրս ելնիմ աշխարք տեսնիմ:

Կ'ըսե.— Ե՛լի:

Մանչը գելնի դուրս, գելնի կաշե օր, շենլիք կը դատին գը, կերթան, գութան, ախշիկ կա՛, հարս կա՛, կնիկ կա՛:

Գութա կ'ըսե.— Հայրիկ, ես պիտի էրթամ պտըտվիմ:

Կ'ըսե.— Մի էրթա, օղուլ, դու ճամբա շիտես, դու ի՞նչ պիտի պտըտվիս:

Կ'ըսե.— Խնթրեմ կը օր ընձի իզին տուր, մեմե իմ ձիս տուր, հեզնիմ, էրթամ պտըտվիմ: Պտըտվիմ էլի ետ դառնամ գութամ:

Բերեն հերն ու մերը ձիու ուլարը¹ կը զարգեն գը:

Տղեն կը հեծնի, կը հեծնի ու կէրթա:

Կ'էրթա կելնի մե սարըմ, կաշե սարի տակը մե շադըրըմ կա, շադըրի մեջը մե ըռունդ ախշիկըմ կա:

Կ'ըսե.— Ախշի անունդ ի՞նչ է:

Կ'ըսե.— Գյուլիզար:

Կ'ըսե.— Գյուլիզա՛ր, հեր ունի՞ս:

Կ'ըսե.— Ունիմ:

Կ'ըսե.— Մերը ունի՞ս, ախպեր ունի՞ս:

Կ'ըսե.— Ունիմ:

Կ'ըսե.— Գյուլիզա՛ր, մե շարաբըմ լից տուր ես խմեմ:

Լցե ու կուտա: Կառնե կը խմե:

Գյուլիզարը կ'ըսե.— Դուն է քու ձեռքովդ մե շարաբըմ տու, ես խմեմ:

էն էլ Լցե, Գյուլիզարին կուտա: Գյուլիզար կառնի ու կը խմե գը:

Գյուլիզար կը մտնի շադըր: Մանչը բեհուշ կ'էղնի, գըյնի շադըրի կուշտը, քիչըմ կը մնա:

¹ Թամք (Մ. Բ.):

Գյուլիզարը հտ դառնա դուս գութաւ Գութա օր մանչը հոն ըն-
գուկ է: Նստի, մանչուն ձեն կուտա, կ'ըսե.

— Ինչի՞ հս հոտ ընգե, իմ հերս, իմ ախպերս, գութան քեզի
տեսնեն ի՞նչ կ'ըսեն,— կ'ըսե,— ելի գնա քու տունդ, ամոթ է էղմա
բանը քեզի համար: Կսկիծ չէ՞ քեզի, դուն է տուն ունես, դուն է
հեր ունես:

Մանչը գեւնի, ձին կը հեղնի, գութա հորը տունը: Գութա ու կը
պառկի զր: Հերն ու մերը գութան կը խոսին, չի խոսի հետները: Հերը
գուլա, մերը գուլա, դրկիցները գութան թոփ կէղնին կըսեն.— Ինչի՞
գուլաք,— հորն ու մորը կըսեն:

Հերն ու մերը կըսեն թե.— Մենք ավլադ շունեինք, էս մե հատ
ավլադը աստված մեզի տվեց, մենք է ուրախացանք ու խնդացանք:
Նլավ գնաց դուս, հտ դարձավ եկավ: Հիմի կը խոսինք զր, չի խո-
սի, լեզու բերան չունի:

Մարթիկն կըսեն թե.— Միք դիպի, թող մնա, էնոր վախտն օր
քա, ալըլամիշ կէղնի, կեւնի ձեզի կըսե հ'իրա գլխու անցածը, ցավը,
ինչորիսե, դուք գիմանաք:

Տղի վախտը կը թմմի, գեւնի կը նստի:

Կէղնի մե աշըղըմ, հորն կ'ըսե.— Գնա, ընձի մե սազըմ բե:

Հերը կ'ըսե.— Օղուլ, ես քեզի կարթըլու տվի, դու աշըղութեն
ի՞նչ պիտի էնես:

Կ'ըսե.— Ես աշըղ պիտի էղնիմ, իմ դարտս քեզի խաղով պիտի
թարիֆ էնեմ, օր դու իմանաս:

Հերը կէրթա, սազըմ կը բերե էդա տղին:

Տղեն կ'առնի կը զարկե, խաղը կը կանչե, խաղով հորը կը հաս-
կըցու, թե. «Ես շարաք եմ խըմե, իմ շարաքս ախշկան տվեր եմ,
կէրթաս, էն ախշիկը ընձի գուղես»:

Հերը կ'ըսե.— Լավ կէղնի:

Հերը գեւնի ու կէրթա: Կէրթա էդ շաղըրի դուռը կիջնի:

Կէրթա ախշկա հորը կ'ըսե.— Աստծու ամրով էկեր եմ, քու ախ-
շիկդ իմ մանչուս գուղես:

Կ'ըսե.— Շատ լավ կէղնի, դու օր գուղես, ես էլ կուտամ, ագար
աստված նասիր էրեր է իմ ախշիկս քու մանչուդ: Դու մե թագավո-
րըմ, ես մե ախքատ մարթըմ, ինչի՞ պիտի չի տամ:

Հերը կը նշանե զր ախշկան, հարս կէնե, մատնին կանցու, էր-
կու օր կը կենա զր:

Գեւնի կըսե.— Կեցեք բարով, հարսիս լավ մուղաթ կացեք, էր-
թամ քառսուն օրը թմմի, թարտիր էրեք գութամ իմ հարսըս կը
տանիմ:

Հերը էդտից գինի գուքա: Գուքա իրեն տուն:

Դրկիցները գուքան, գուքան հորը կըսեն.

— Աչքդ լուա, դու մե զավակըմ ունեիր, գնացիր նշանիր, շատ ուրախութենով հարս էղնի, շատ խերով հարս էղնի:

էդտեղ ըրախի կը խմեն ու քեֆ կէնեն: Դրկիցները շատըմ կը խնդան զր:

Կէղնի օր մանըր գինի էրթիքը, ինքը ջահել տղա է, իրեն համար կը խաղա զր:

Մե կնիկըմ ջրի կէրթա, փառըր առե շալակը: Էդ մանը քարըմ կը ցքե, կէրթա կը դպի զը իդոր փառըին: Փառը կը կոտորի:

Կընիկը էդտեղ կը դառնա կ'ըսե.— Վա՛յ տղա՛, դու գիտես օր էդիկ քեզի պիտի մնա՞: Դու յավաշ օր ես քու զըխուդ ինչ խաղամ, դու ընծի վա՛յ տուր, դու էրիր ես մնացի, ես էդիկ քու վըրեդ շեմ թողնի:

Մանըր կըսե.— Քու էղածըդ ի՞նչ է, դու մէ օղլուշաղըմ¹ դու ընծի ի՞նչ պիտի էնես: Հերսոտի, հերսոտի գնա՛ տունդ:

Կընիկը կըսե.— Էրի, էրի, շէրի իսա, դուն էլ գնա պարզենցի ու պատվի:

Կնիկը գուքա: Կէրթա, մե Զազի Նինեմ² կա, կէրթա էդ Զազի Նինի քովը, կըսե.

— Նինե, ես քու ոտքըդ կը պաքիմ, քու տղիդ բախտն եմ ինգե, դու գիտես, հեւա գնացի ջրի, ֆիլան մանըր դարկեց իմ փառըս կոտոեց, կարա՞ս դու էն մանըուն գլխուն մե գեշ բանըմ բերես, էման մե բանըմ բերես օր, իրեն մուխը մուրրի:

Նինեն կըսե.— Էդ մանըր նիշանուկ է՞:

Կընիկը կըսե.— Նիշանուկ է:

Կըսե.— Է՛, դու սուս կեցի, ես գիտեմ էնոր գլխուն ինչ կը բերեմ, էման մե բանըմ էնոր էնեմ օր, հեշ շէղած:

Զազի Նինեն գնիկ կը հեծնի խընոցին, օձը կէնե դամշի կէրթա, կէրթա մանըուն նշանլու շադրի քովը, խնոցոցեն կիշնի, օձը կը դնե խնոցի մեջը, դաստեմ ծաղիկ կը քաղե զը, կը բերե կը զարկե խընոցու բերանը: Կըզկըտի, կը մտնի զը շաղըրեն նե, ախշկա հերը գուքա, կըսե.

— Պառա՛վ, դու ո՞ւրդից ես:

Կ'ըսե.— Սա, քու ախշիկդ օր տվեր ես, էն գեղացի եմ,— պառավ կըսե ախշկա հորը,— հեշ կը հարցուա զը ի՞նչի ես էկե:

Կ'ըսե.— Կը հարցում, թե ինչի՞ ես էկե:

¹ Կինարմատ (Մ. Բ.):

² Կախարդ կին (Մ. Բ.):

Պառավը կըսե թե.— էկեր եմ օր, էս քու ախշիկդ կսկիծ չէ՞, էսման ըռունդ ավլադ ունիս, էն խելառ մանչուն ինչի՞ հս տվի: էն մանչը շատ խելառ է, հար իրկուն հանդերը, սոխըխները ժուռ գուքա, բռնեն բերեն կապերով կը կապեն գը, ընգնավոր է, խույ ունի, ջին ունի, կատողով է, օր կը փրփրի իրեն միս կը կրծե գը, կսկիծ չէ՞: էսման ախշիկը դու էն խելառին ինչի՞ տվեր ես: Առ ախշիկդ փախի, երկըրներեն դուս ելի, էն խելառին մի տա քու ախշիկդ: Ես քու քուրդ եմ, ախշկա համար էկեր եմ, օր էն խելառին շթողնեմ տաս ախշիկդ:

Հերը կըսե.— Կառնիմ ախշիկս կը փախիմ գը, էլ ոչինչ բան էլ չեմ տա, ես դարիւր էի, շիտեի, լավ էրիր օր էկար ընծի ըսիր:

Ջազին էդտից կը դառնա գուքա: Գուքա իրեն տունը: Կնիկ գուքա Ջազու քովը:

Կըսե.— Նինե, հաջար ի՞նչըխ էրիր:

Նինեն կըսե.— էման մե բանըմ էրի օր հեչ չէղամ:

էդտից ախշկա հերը գելնի, սաբախտան ախշկան ու կնկան կըսե.

— Մեր շեհերը շնդեք:

Կնիկը կըսե.— Մարթ, ի՞նչ էղավ:

Մարթ կըսե.— Ես պիտի քոչիմ:

Ախշիկը գուլա, նշանով է, մե գիրըմ կը գրե, կը դնե գը օճըխի պատի ու քարի արալըղը:

Գրի մեջ կը գրե թե. «Եմ նշանլուս գա էս գիրը գտնե. Ջազի Նինեն էկավ իմ հորըս շարութեն էրավ, իմ հերս ելավ քոչեց, երոք ընծի գտավ իմ նշանլուս ետե աշխարք մտնե, քանի օր ընծի չէ գտն, աշխարք չը մտնե»:

Գելնին կը քոչին, կէրթան մե հեռո՞ւ երկիրըմ:

էդ մանչու հերն էլ հեչ խաբար չունի, մանչն էլ խաբար չունի: Քառսուն օրը կը թմմի, հերը կըսե.— էրթամ հարսըս տեսնամ: Հերը գելնի գուքա օր շաղըրներու տեղը կանանչը էլեր է ծունկ, նա հարս կա՞, նա շենլիք կա՞, նա իսան կա՞:

Հերը ետ կը դառնա գուքա: Գուքա տուն: Գուքա շայրեն թուռչը:

Մանչը կ'ըսե թե.— Հայրիկ, ինչի՞ հս էղման գեշ էղի:

Կ'ըսե.— Ի՞նչ էնեմ, օղուկ, գնացի օր հարսըս տեսնեմ, գնացի օր նա՛ հարս կա, նա՛ հերը կա, նա՛ ախպեր կա՞, փախեր են, կորեր են:

Մանչը կ'ըսե.— Ի՞նչըխ պիտի էղնի:

Հերը կ'ըսե.— Կէրթամ մե լավ ախշիկըմ գտնեմ ու քեզի ուղեմ, կորեւ են, թող էրթան կորին, աշխարքը լիքը ախշիկ է:

Կ'ըսե. — Հայրիկ, ուշինչ բան է, իմ նշանուա չըգտած, ուրուշ ախշիկ շեմ առնե: Դու չես կանա գտնե, ես կէրթամ կը գըտնիմ, քանի օր աշխարքը շեն է, ժուռ գութամ իմ նշանուա կը գտնիմ գը:

Հերը կ'ըսե. — Մի ըներ օղու, դուն է կէրթաս կը կորիս գը, մե ախշկան համար մե մարթըմ կէրթա կը կորի՞ գը, աշխարք լիքը ախշիկ է, էնիկ չէղավ, թող մեկեիը լինի:

Տղեն անկաջ շի էնե հորն ու մորը, կը քաշե գը իրեն ձին. օր կը հեծնի, հերն ու մերը միննաթ կէնեն:

Կ'ըսե. — Միննաթ մեք էնե, մայրիկ քու ամակդ ընծի հալալ էրա, ես կ'էրթամ, յա գամ, յա չգամ:

Դեղնի ու գութա: Դութա էդ շաղըրի քովը: Չաղըր մարթ չկա: Մտնի մեջը կը պտըտվի, կաշե օր քիչըմ թուխտ գրուկ, պատի ու քարի արալըդ դրուկ է: Թուղթը կը հանե, կը կարթա գը: Կաշե օր, իրեն նշանուա գրեր է թե. «Իմ նշանուա ընծի չգտած, աշխարք շմտնի»: Թուղթը կառնի ու կէրթա էդտից:

Կէրթա մե ուրիշ սարիմ տակը: Կաշե, մե շաղըրըմ կա: Չաղըրեն նե կը մտնե: Կաշե նե շենլիք չկա: Կաշե, մե սուֆրեմը դըրուկ է, սուֆրի վրեն օխտ աման դրուկ է, բերըները ծածկուկ է: Բերանը կը բանա, կը նստի, կուտե:

Կաշե օր մե դեմըմ էկավ: Դութա էդ մանչուն կըսե. — Ե՛լ:

Կ'ըսե. — Կեցի, անոթի եմ, փորս կշտացնեմ հ'ետե հ'ելնիմ:

Դե կըսե. — Դու իմ եմգըներս՝ ինչի՞ պիտի ուտես:

Կ'ըսե. — Կուտեմ, անոթի եմ:

Կ'ըսե. — Ել մի գյուլաշըմ կպինք:

Մանչը կ'ըսե. — Կեցի մե փորս կշտացում հ'ետե հ'ելնեմ քեզ հետ գյուլաշ կպիմ:

Մանչը հացը կուտե ու կը կշտանա, գեղնի դեու հետ դուռը գյուլաշ կը կպի: Դեուն վեր կը կոխե:

Կ'ըսե. — Քեզի մորթեմ:

Դեը կ'ըսե. — Օյին իրեք հեղ է, իրեք հեղ գյուլաշ կպենք հ'ետե ընծի մորթե:

Իրեք հեղ էլ մանչը դեուն ալթ կ'էնե կը, քաշե գը դանակը օր դեուն մորթե:

Դեը կ'ըսե թե. — Այ տղա, կեցի քեզի մե միննաթըմ էնեմ, հ'ետե դու ընծի մորթե:

Մանչը կը կայնի:

¹ Կերակուրներ (Մ. Բ.):

Դեւ իրեն գյոթսի¹ կոճկները կը քակե գը, դեու լըդաբ վըրեջեն կը հանե, կէղնի մե լավ ըոռունդ ախշիկըմ:

Կ'ըսե.— Ես աշխըրթի էրեսը, աստծու հառեջը վադա էի էրե, օր վեր էրիկ մարթը ընծի ալթ էրավ, ես էնիկ կառնեմ: Հիմա դու ընծի ալթ էրիր, դու ընծի կառնի'ս:

Մանչը կըսե թե.— Կառնի'մ:

Իրեք օր դեու շաղըրը կը կենա գը, գիշեր օր կը քնին, մանչ իրեն թուրը կը դնե էրկուսի արալըդը:

Իրեք օր կը թմի, ախշիկը կըսե մանչուն.

— Ինչի' էդման կէնես դուն: Երբոր ընծի չէիր հավնի, թող շառնեիր, օր առար հիմի էնման ի'նչ բան է:

Մանչը կ'ըսե.— Ես վադա ունիմ, ես նշանուկ եմ, իմ նշանուկ կորեր է, երբոր նշանուկ գտա նոր պիտի աշխարք մտնեմ:

Կ'ըսե.— Դուն նշանուկ չես կրնա գտնի: Կէղնի օր ես էլ գամ հետդ, բալթի ես գտնեմ:

Մանչ կ'ըսե.— Ո'ւր է օր էդման մե դռշախութեն մ'էնես, իրար հետ էրթանք, իմ նշանուկ գտնինք:

Գ'եղնին իրար հետ կէրթան, կէրթան մե քաղաքըմ: Կէրթան մե ղոնաղի² քով, կաշեն, որ էդ ղոնաղին դուռ ու էրթիք չկա, մեհրուկ³ է ղոնաղը:

Մանչը կ'ըսե թե.— Իմ նշանուկ ղոնաղի մեջն է, ընծնեն փախուցեր է հերը, բերե դուռը էրթիքը մեհրեր է, օր ես չգտնեմ: Ես պիտի էս ղոնաղու պատը փլում:

Ախշիկը կ'ըսե թե.— Մի դիպի, դարիպ տեղ էսման բաներ մենք կանա'նք էնե: Կէղնի օր գութան մեղի կը շարչրկեն:

Մանչը կ'ըսե թե.— Գիտենամ թե ընծի պիտի սպանեն, ես էս ղոնաղը պիտի փլում:

Ախշիկը կ'ըսե.— Դու գիտես, ես էլ չեմ խառնվի: Քու մեխքդ բու ճիտդ:

Մանչը էդ պատի մե թարաֆը կը փլու գը, կը մտնի գը նե, կաշե օր մե ըոռունդ ախշիկըմ նստեր է քարգահ կը գործե, հետն էլ գուլա:

Կ'ըսե.— Ախշի, ինչի' գուլաս:— Կաշե օր իրեն նշանուն չէ:

Կ'ըսե.— Դարդս շատ է գուլամ:

Կ'ըսե.— Դարդդ ի'նչ է, ընծի ասա:

¹ Կրծքի (Մ. Բ.):

² Տուն (Մ. Բ.):

³ Կեքած (Մ. Բ.):

Կ'ըսեմ.— Քու ի՞նչ պետքդ է իմ դարդս, դու ինչի՞ կը հարցունս իմ դարդս:

Կ'ըսեմ.— Առենք ի՞նչ է, դարդդ իմանանք:

Ախլիկը կ'ըսեմ.— Օխտը ախպեր ունիմ, օխտ ախպերս է դյուշմընի վրա էն սարերու հետեւ կոխվ կէնեն:

Մանչը կ'ըսեմ.— Ինչի՞ կը կռվին:

Կ'ըսեմ.— Իմ վըրեա կոխվ կէնեն: Ինոնք ընձի կը քաշեն գը, օր տանին, ախպրտանքս է շեն տա:

Կ'ըսեմ.— Ախլի, դու թալաշ մի էնե ես ընկերըմ ունիմ, ինքը դե է (այան շէնե, թե ախլիկ էր)¹ կէրթանք քու ախպրտանքը կը խըլըսցունք: Վե՞ր սարի հետեւ կոխվ կէնեն, դու ելի մեզի խրատ տու մենք կ'էրթանք:

Ախլիկը գելնի սարը կը ցցու էդոնք կը սորվին, կէրթան, կը սորվին ու կէրթան: Կէրթան հեռու կը կայնին, կը կայնին էդոնց սելը կէնեն:

Կաշեն օր օխտ ախպոր էրկուսը զարկվեր է, մնացեր է հինգը: Կէրթան էն հընդի քովը կիշնին: Էդ հինգ ախպերը գուքան կուրախնան:

Կ'ըսեն.— Աստված ձեզի մեզի ո՞ւրտից հասուց, երբոր դուք չգայիք, էրկու ախպերս զարկվեր էր, մենք հինգս էլ պիտի զարկվէինք:

Գելնին կոխվ կէնեն: Կոխվ կէնեն, էնդու մարթիքը կը զարկվին գը, օր կը զարկվին էդ հինգ ախպերը կը պրծին կը, խլըսին գը:

Կառնեն էդ էրկու մարթուն էլ կ'ըսեն.— Ձեզի պիտի տանինք մեր տունը, ձեզի լավ լավ պատվենք ու ձեր մարթութան տրկեն ելնինք, հետեւ ձեզի ճամբու դնենք:

Կառնին ու գուքան: Կառնին գուքան օր իրենց քուրոջ ղոնղի կուշտ փլոսկ է:

Հինգ ախպորեն մե ախպերը կըսե թե.— Ախպեր արի, դու հառեջ գնա, էս մեր քուրոջ ղոնղի կուշտը ինչի՞ պիտի փրլի: Մենք իդոր համար կոխվ կէնենք, էրկու ախպերս մեռան էդ քուրոջը համար:

Ախպոր մեկը հառեջ գուքա, գուքա օր քուրը գուլա, քարգահ կը գործե գը:

Կ'ըսեմ.— Քուրըս, էս քու ղոնաղդ ինչի՞ է փլեր, մենք քեզի համար էրկու ախպերս մեռան օր դու էդման բան շէնեիր, դու ինչի՞ էդման էրիր:

Քուրը կըսեմ.— Ախպեր ջան, մե ղարիբ տղեմ էկավ, իմ ղո-

¹ Բացատրությունը ասացողինն է (Մ. Կ.):

նաղս փլուց, էկավ նե, ըսավ. «Ախշի, ինչի՞ կուլաս», ըսի թե ախպերտիքս դյուշմընի վրա են: Ըսավ. «Քու ախպըրտիք վե՞ր սարն են, արի ընձի խրատ տու ես կէրթամ»: Ես ելա խրատ տվի, շիտեմ էկավ մի՞, չէկավ մի:

Ախպեր կ'ըսե թե.— էն մանչն է քակե՞:

Կ'ըսե.— էն մանչն է քակե:

Կ'ըսե.— էն մանչը էկավ, մեր քովը էկավ, մեզի դյուշմանեն էն մանչը խըլլացուց, ագար են մանչն է քակե իսա զարար շունի, էն մանչ մեր աչքի լուսն է:

Կը դառնա ու գուքա ախպըրտանց քով, կըսե.

— Ախպեր էս մեզի խլլսեցնող մանչն է քակե:

Ախպըրտիք կըսեն թե.— Մենք մեր քուրոջ էս մանչուն պիտի տանք զաթի՞:

Դուքան տուն, կըսեն թե.— Ա՛յ տղա, մենք մեր քուրը քեզի փեշքաշ պիտի էնենք, էն օր դու մըզի ազատիր, մենք էս ախշիկ քեզի պիտի տանք: Ախշիկն է շատ անթիքա, ըռունդ ախշիկ է, կառնե՞ս մեր քուրը:

Մանչը կըսե.— Դուք օր տաք, ես էլ պիտի առնեմ:

Բերեն իրենց քրոջ հարսնիքը էդ մանչու հետ ախպերտիքը կէնեն: Կուտան էդ մանչո՞ւն:

Հինգ օր, վեց օր էն մանչ էդոնց տուն կը մնա գը: Կաշեն օր իրենց քուրը թթվուկ է:

Ախպոր մեկը քրոջը կը հարցու թե.— Քուրըս, ինչի՞ ես թըթվե դու:

Քուրը կ'ըսե թե.— Զիտեմ էս ձեր փեսան ընձի չի հավնի:

Ախպերը կ'ըսե թե.— Ի՞նչ բան է:

Քուրը կ'ըսե թե.— Գիշերը օր կը քնենք, էս ձեր փեսան թուրը կը դնե գը օրթալիս:

Ախպեր գուքա մանչուն կը հարցու, կըսե.— Դու թուրըդ քու ու քուրոջս արալադ ինչի՞ կը դնես, վայ թե դու իմ քուրոջս չես հավնե:

Մանչը կըսե թե.— Ես աշխարքի իրես վադա ունիմ, ես նշանուկ եմ, երբոր ես իմ նշանուկը գտնեմ, նոր պիտի աշխարք մտնիմ: Քանի օր նշանուկս չեմ գտե աշխարք չեմ մտնե:

Ախպրտիքը կըսեն թե.— Զարար շունի, գնա՞, ժուռ էկի պտըտվի, քու նշանուկդ գտի, ետե արի իմ քուր տար:

¹ Արդեն (Մ. Բ.):

Սարախտան գելնի էդ դելու հետ կէրթա, էդ ախչիկ կը մնա գը
ախպրտանց քով:

Դեռ հետ կերթան մե քաղաքը միսաֆիր կէղնին մի նաշար,
խեղճ կնկամ, կաշեն որ գեղը ղալաբալաղ է:

Կընկան կըսեն թե.— Մայրիկ, էս ի՞նչ ղալաբալաղ է:

Կընիկ կըսե.— Եսի՛մ օղուլ:

Կըսեն.— Հալաթ ախըր բանըմ կա: Դու քու գեղիդ ղալաբա-
լաղը շիտես ի՞նչ է:

Կըսե.— Մե ղարիր մարթըմ էր քոշե էկեր մեր գեղը,— կըսե,—
հետը մե նշանուկ ախչիկըմ կար, էն ախչիկը ուրիշ տեղ, ուրիշ ման-
շու հերը տվեր է, հիմի էկեր են էդ ախչիկը հարս պիտի տանեն,
էսօր օխտն օր է հինեն գուքա, ախչիկ նե շի առնի: Ախչիկը դուռ փա-
կեր է, մարթ շի թողնի: Օր դուռը կոտրեն, զոռով տանեն, մե ֆին-
ջան աղու լցեր է օր պիտի խմե, խմե ու մեռնի, պիտի հարս չէլնի:

Կ'ըսե թե.— Մայրիկ, քեզի կաղաշեմ օր ելի՛, էսօր հինեն դո՛ւ
տար էդա ախչկան: Քեզի էլ մե քանի մը օսկի կուտամ: Գնա մե
լավ ղաղըմ՝ քեզի հալավ առ բեր, հագի, թեմիդ խտակ: Գնա ու
էդ ախչկա կերսարողը ըսա. «Տուր էսօր հինեն ես տանեմ»:

Կընիկը կ'ըսե թե.— Անկարելի բան է շի նե առնե, օղուլ, տա-
նիմ իմ ճիտս կը զարկե գը: Մե քաղաքըմ շենիթը թափան էնիկ հի-
ենն շառավ, ի՞նչ պիտի էղնի օր ես տանիմ առնի:

Կ'ըսե.— Մայրի՛կ, ելի՛, իմ մատըս մե մատնիքըմ կա, կուտամ
քեզի, անցու մատըդ, հինեն էլ առ ու գնա՛: Գնա՛ դուռը զարկ, ախ-
չիկն օր դուռը շի բանա, ըսե. «Դուռը նայիսա ճըրուտ արա իմ մա-
տըս քեզի ցցում, էլի հինեն նե մի առնի»: Էն ախչիկը մատնիքդ օր
տեսավ, դուռը կը բանա, հինեն նե կառնի, քեզի մե լավըմ փեշքաշ
կուտա դու ելի էկի:

Կնիկը կառնի մատնիքը էդ տղի մատեն, կանցու իրեն մատը,
կ'էրթա էդ ախչկա կերսարող քովը Կ'ըսե.— Տուր հարսիդ հինեն
հ'էսօր է ես տանեմ:

Կուտա հինեն էդ կնկան: Կնիկը կառնի ու գուքա:

Գուքա դուռը կը զարկե, կըսե.— Ախչի, արի, դուռը բաց հի-
ենդ էսօր ես եմ բերի:

Կ'ըսե.— Ետ, ես դուռ չեմ բանա:

Կ'ըսե.— Նայիսա դուռը ճըրուտ էրա, էլի մի բանա:

Նայիսա դուռը կը բանա ախչիկը, կնիկը մատը դրա արալաղեն
էդա ախչկան կը ցցու: Ախչիկը մատնիքը կը տեսնե: Դուռը կը բա-

¹ Մի ձեռք (Մ. Բ.):

նա, էդ կնկան նե կառնի: Կնկա ձեռքը կը պաքե, մատնիքը կը պաքե, մատնիք մատնեն կը հանե, կառնե, ծոցը կը դնե:

Կ'ըսե.— Մայրիկ, ես քու ճամփուն մեռնեմ, դու էս մատնիքը ընծի ուրդից բերիր: Էս մատնիքի տերը գտնես ընծի, աշխարհի էրծսը ինչքան օր գուզես փարա ես քեզի կուտամ, քանի սաղ ես ուտես, հագնես չպարսի:

Կընիկը կ'ըսե թե.— Էդ մատնիքի տերը իմ տունս է:

Կ'ըսե.— Ի՞նչըխ պիտի էնես օր էդա մատնիքի տերը բերես ես տեսնիմ:

Կընիկ կը'սե.— Էդորեն էլ ղոլայը կա՞: Հիմի ես կէրթամ քու կերսարոշ քովը, կ'սեմ թե՝ երեխեն ու մենծը դուրս պիտի շնչին, օր քու հարսդ հինեն նե առավ, հինեն պիտի դնե ձեռները, պիտի ելնի խաս բախշեն, բաղերու մեջը պիտի պտըտվի օր, էզվան սաբախտան հարս պիտի էլնի:

Ախշիկը կըսե.— Արթըխ դու գիտես:

Կընիկը գեւնի գութա ախշկա կերսարոշ քովը:

Կ'ըսե.— Աչքդ լուս էլնի, քու հարսդ հինեն նե առավ, ըսավ թե. «Գնա, կերսարոշս էսա, հեշ մարթ շթողնի դուս ելնի, երեխեն ու մենծը: Ես պիտի ելնեմ խաս բախշեն, օր հեշ մարթ ընծի չը տեսնի, պտտվիմ օր սաբախտան հարս պիտի էլնեմ»:

Կերսարը գեւնի կը ճվա քաղթի մեջը, կըսե.— Ղամշի բյոլի դուրս պիտի շնչին, օր իմ հարսիս շտեսնին, հարսս պիտի ելնի բախշին:

Շենիքը քուլի կը քաշվին գը նե: Ախշիկը գեւնի բախշեն, դեմն ու մանչը կը հեծնեն ձիանը, գութան էդ բախշի քովը, դեմը ախշկա թևեն կը քաշե գը, կառնե ձիու վրեն ու կը փախնին էդտից:

Կը փախնին, գութան մե սարըմ չաղըր կը զարկեն, կը մտնին գը չաղըրի մեջը:

Քաղաքը թալալ գըլնի, կը ճվա գը՝ հարսը բախշեցեն փախեր է:

Կերսար գեւնի, շենիք թոփ կ'էնե, օր էրթան հարսին հտ դառուն:

Գըլնին հարսի հտևը: Գութան էդ չաղըրի քովը: Դևը գեւնի դուրս, գեւնի էդ օրդին՝ բիրադի կը ջարդե գը, կը թողնե իրեք հատ, էդ իրեքի պըռկըներ կը կտրե, հտ կը դառու:

Կ'ըսե.— Գնացեք, հարսի կերսարոշը ըսեք. «Դեն է տարե քու հարսդ, էլ մարթ թող չղրկե, մարթ չեմ թողնե, ջուլի կը զարկեմ»:

Գութան կերսարոշ կըսեն.— Դեն է տարե քու հարսդ, մենք էս-

¹ Բանակ (Մ. Բ.):

քան շենիք քուլի շարթան, էլ շենք էրթա, դէը մեզի քուլի կը սը-
պանն դը:

Գեղնին էդ դեւն ախլիկն ու մանչը գութան: Գութան էդ հինգ
ախպոր քով: Հինգ ախպոր քուրն էլ կառնեն՝ գութան էդ դէու շա-
ղըրը: Դէու շահերեն էլ կառնեն, Գյուլիզարին էլ բերեր են:

Իրեք լե առնր է գութա:

Գութա հորը սընոռին կը մոտենա: Խաբար կը խրկե գը հորը,
կըսե թե.— Թող հերս ընծի դեմ գա, ես էկեր եմ, նշանլու գտեր
եմ, երկու հատ է ուրիշ բերեր եմ:

Հերը գելնի դեմը գութա: Գութա մանչուն կը տեսնի, հարսնե-
րուն կը տեսնի: Կառնե հարսներն ու մանչը, գելնի կէրթա իրեն
տուն:

Օխտը օր, օխտը գիշեր հարսնիք կ'էնեն:

Ինոնք թող ուտեն, խմեն, իրենց մուրազին հասնին, ջամաթն է
թող ուտե խմե իրեն մուրազին հասնի:

Երկինքեն իրեք խնձոր իջավ, մեկը գիր գրողին, մեկը հեքաթ
ըսողին, մեկ է ջամաթին:

33. ԲՅԱԼ ՕՂԼԱՆ

Թագավորի մեկը տղա հեշ շի ունենաւ Օրվա մեկը մե դավառուշն մտնի կը տունը, կ'ըսե կը թը.— Թագավոր սաղ կենաս, դու ինչի՞ կը մտածես:

Կ'ըսե կը.— Հապա մտածմունքս էն է օր, ես թագավորն եմ, մե էրեխեմ շունեմ օր երեսն աշեմ, իմ խազնես, իմ դարդարես, իմ էդ-նըվածն մնա իմ տղին՝ իմ մեռնելես ետեւ:

Դավառուշը կ'ըսե կը.— Ես քեզի հետ կապացկութեն կէնեմ, քեզի էրկու մանշ տղա կուտամ, մեկը քեզի, մեկը ընծի: Էս խնձորը առ քեզի, խնձորը կպճես կը, կպեճները կուտաս ձիուդ, մեկեւ երկու դիւրմները մեկը դու կուտես, մեկեւը կուտաս կնկանդ:

Թագավորը խնձորը գոտկին՝ կէրթա ներս քնելու, կնիկը տեսնի կը խնձոր ընկաւ գոտկիցը, ըսաւ.— Է՛ս ինչ խնձոր է, երիտասարդությունդ նո՞ր միտքըդ գըյնի կը, թագավոր սաղ կենաս:

Կ'ըսե կը.— Սուլթան, էս խնձորի մեշը քարամաթ կա:

Կ'ըսե կը.— Ի՞նչ է քարամաթը:

Կ'ըսե կը.— Էսիկ էն խնձորն է, օր մենք ուտենք՝ մեզի, աստըծու կարող գորութենով, էրկու հատ տղա կ'էղնիս կպեճներն էլ տանք ձիուն, էրկու հատ քուռակ կ'էղնի:

Ու խնձորը կերան, կպեճներն էլ ձիուն տվին:

Ինն ամիս, ինը սահաթ, ինը դախա աստծով էդ տղեքը գուքան աշխարք: Թագավորը կաշե օր ձին ցնկնե՝ երկու քուռակ է բերե:

էս հեղին տղեքը տվին ուսումնարան: Կարթան կը տղեքը, ամեն լեզուն էլ սորվան, շափահատ էղան:

Օրվա մեկը էն դավառուշը գութա կըսե կը.— Մեր կապացկութենն ի՞նչ է, թագավոր սաղ կենաս:

Կ'ըսե կը.— Մեր կապացկութենն է՞նա՝ տղոց մեկը քեզի, մեկն ընծի:

Սուլթանը կ'ըսե կը.— Է՛, թագավորը սաղ կենա, մենք ի՞նչըիս մեր տղեն տանք դավառուշին:— Ու շա՛տմ գուլա:

Թագավորը կըսե կը.— Սուլթան, ի՞նչ էնենք, մեր կապացկութենն է՛ս է, սրպանվի էլ պիտի տանք:

էս հեղին կ'ըսե կը.— Դավառուշ բարա,— Սուլթանը կըսե կը,— էսօր զնա, վաղն արի՛, մենք մեր պատրաստութենը տեսնենք:

Սուլթանը կըսե իր էրկու տղին՝ վե՛րդ պիտի էրթա:

Մեկը կ'ըսե կը.— Ես կ'էրթամ, իմ զաղարս է, սաղ մնամ պիտի էրթամ:

էն մեկիլ օրը դավառուշը բիրդան գութա նե կը մտնի: Գութա կըսե կը.— Քեւի էրթանք, տղա՛:

էս հեղին ձին կը հեծնի էդ մանչը, հերը գուլա, մերը գուլա, ախպրտանքն իրար փաթտվին գուլան:

Գըյնի դավառուշի ետե կ'էրթա կը էդ տղեն: Դավառուշը տանի կը անվերի սարի գլուխ:

Կ'ըսե կը.— Այսի՛կ է մեր տունը:

Մտնի կը էդ տունը: Զինը զարկե կը արծելու, էդ տեղ կենա կը մե ամիսըմ:

Դավառուշը իրկունը գութա քովը:

Կ'ըսե.— Դավառուշ բարա, ես հերիք չե՛մ էստեղ կենամ պարապ, ես պիտի էրթամ էս երկրեն դու:

Կ'ըսե կը.— Է, դու հ'ո՛ւր պիտի էրթաս:

Կ'ըսե կը.— Ես պիտի էրթամ պտտվիմ, աշխարք ժուռ գամ:

Կ'ըսե կը.— Օղուլ, դու կ'էրթաս իսա՛՝ էս կանաչ շրբուղը քեզի կուտամ: Քեզի կուտամ էսիկ, օր ինչքան նեղը գըյնիս իսա, էս շրբուղը զարկես ըսես. «Ես էսքան նեղութենի մեջ եմ, ընծի լենը հանեմ»:

էս հեղին էդ մարթը ձեռքը կը պագե, գըյնի կը ճամփա:

Գեւի կ'էրթա կը: Շատ կ'էրթա, քիչ կ'էրթա մե քաղթիմ քըփնա կը:

Կ'էրթա կը տեսնե օր հովիվըմ օխշար կարծեցնե կը, հովիվին կըսե կը.— Ընծի մեկ գառըմ մորթի:

Հովիվը գառը տիկ կը հանն: Կը հանն էդոր էրկու օսկի կուտա մեկ գառին:

Կըսն կը.— Էդ գառի փորը ընծի տու:

Էդ գառի փորը կառնն՝ իրեն գլուխը կը դնն, կէղնի Քյալ օղլան: Կէրթա էղիկ մն բոստնիմ քով: Բոստնին կէղնի խզմաթչի՝:

Բոստընչին կ'ըսն կը.— Ի՞նչ տամ քեզի իրավունք, ձագըս:

Կ'ըսն կը.— Ես մն խեղճ քասիր մարթմ եմ, ինչ կուտաս՝ քու խիղճդ:

Էդ մարթ էդոր հետ կաշխատի:

Օրվան մեկը ձմերուկը հասնի կը, կառնի կէրթա կը Էդ մարթը թագավորի տուն:

Թագավորին իրեք հատ ախշիկ կա, տանի կը ձմերուկները կուտա էնոնց:

Ախշիկները կառնին կը տանին, բայց չեն ուտն:

Մենծ ախշիկը մեծ ձմերուկին զարկն կը իրեն հանակը, օրթանջիլ՝ օրթա ձմերուկին կը զարկն իրեն դանակը: Պզտի ախշիկը պզտի ձմերուկին զարկն կը իրեն դանակը:

Լալին կը կանչեն: Լալեն սինով կառնի կը ձմերուկը, տանի թագավորի առաջը վեր կը դնն:

Լալեստանցը կըսն թագավոր.— Էդ ի՞նչ ձմերուկ են:

Լալեստանքը կըսեն.— Հլն կտրե՛, տեսնես կը:

Կտրն կը ձմերուկները, թագավորը կը տեսնի օր մեծ ձմերուկը մեծ ախշիկան է՝ լիկեկ է, չի՛ ուտվի, օրթա ձմերուկն է՝ կուտվի վայնաչար: Պզտի ձմերուկը կը կտրն, կը տեսնի օր լա՛վ ուտելու ձմերուկ է:

Թագավոր, վեքալեստանք խորուրթ կ'էնն, կ'ըսն կը.— Էսորեն ի՞նչ հասկըցաք:

Լալեստանք կըսեն կը.— Էս ձմերուկները, մենծն օր անցել է, քու մենծ ախշիկն է, ժամանակն շատ անցել է: Օրթա ձմերուկն՝ օրթանջիլ ախշիկն է, իշտա վայնաչար կուտվի: Պզտիկը՝ պզտի ախշիկն է՝ օր լավ նշանվելու ժամանակն է:

Թագավորը կանչն կը սադրազանին:

Կ'ըսն կը.— Էս քաղթի ժողովուրթ բիթուն իմ պալատիս առաջը թոփ էղնին: Իմ ախշիկներ տեսնին՝ վերին օր հավնան, իրենց էրիկ ջոկեն:

Մեկ մեկ շենլիքը գուբան կէրթան:

Մենծ ախշիկը խնձորը կ'առնի իրեն ձեռքը, սադրազանի տղեն օր գուբա, մենծ ախշիկը խնձորն էնոր կռնրկեն կը զարկն:

¹ Մառայող (Մ. Բ.):

Օրթանշիւի ախշիկը խնձորը կառնի կը իրեն ձեռքը: Գուքան,
կէրթան, էն է փաշի մանչու կռնըկին կը զարկն:

Կը մնա պղտի ախշիկը: Ժողովուրթը պալատի առջև էրկու օր
գուքա կէրթա, մարթու լի՝ զարկն, մինչև շնիւթի ետքը գուքա:

Թագավորը կըսն կը.— էլ մարդ մնա՞ց էս քաղաքը:

Կ'ըսեն կը.— էլ մարթ չէ մնացն, մնացին բոստանին ու Քյալ
օղլան իրեն խղմաթին:

Բոստանին հալավ կառնի կը, հագնի կապն կը, կըսն. «Իշալլահ
ընձի կառնն, էս թագավորի ախշիկը, էս քյալ մուռտըրին խո առնե-
լու չէ՞»:

Քյալ օղլանն էլ ինքը իր հագուստը կը հանն օր՝ լողանա պիտի
բոստանի հողիկի դուռը: Եփ օր կը լողանա՝ փոստը գլխն վեր դի-
ջու: Եփ օր կանանչ շրբուղը կը զարկն իր գլխուն, օսկի փարշամ կը
թափի հաշնեբուն:

Թագավորի ախշիկն է փանջարեցեն կը տեսնի Քյալ օղլանի
օսկի փարշամը:

Քյալ օղլանը կը լողանա, հալավը կը հագնի խլըսի, գելնին բոս-
տընչու հետ կէրթան թագավորի պալատի առջևն կանցնին:

Բոստանին առաջ կէրթա, Քյալ օղլանն էլ էնոր ետեն կէրթա:

Եփ օր թագավորի ախշիկը խնձորը վեր կը թողնն, Քյալ օղլանի
փոստին կը զարկն՝ գլուխը կը տընկա:

— Էօֆ,— կըսն,— գլուխըս կոտրավ տրորելն,— ու կը փախի
Բոստանին Քյալ օղլանին կը քֆրտն, կըսն կը.— Ընձի պիտի
զարկեր շաշմավ քեզի զարկնց: Ես էդիկ զարու շեմ էնն:

Թագավորն էլ կըսն կը.— Շաշմն՝ է, թող գան, մեմ էլ էրթան:
Գուքան մեմ էլ կէրթան, բոստանին առաջ կէրթա, մանգիլը կը
գտնն: Քյալ օղլան է ետև նոր կէրթա:

Ախշիկը խնձորը Քյալ օղլանի փոստին կը զարկն:

Քուրբեր իրենց քուրուը գլխուն զարկեն կը.— Քյալ մուռտի
ինչի՞ն թամայար:

Էն է կ'ըսն.— Իմ ղադարս էդ է: Ես էլ էդով պիտի խնդամ, աստ-
ված էդման է կամեցն:

Թագավորը հրամանը կէնն կը էսոնց.— Ախշկաա էլ Քյալ օղ-
լանին էլ տարեք, էրկուսին ներս էրեք ղաստամին:

— 'Ին', էկեք,— թագավորը կըսն կը,— մյուս ախշիկներու
հարսնիքը բռնենք:

Օխտը ղաթ դավուլ-գուռնա կը բերն թագավորը, էդոնց հարս-
նիքը կէնեն:

Զի կը հեծնին շլիթ կը խաղան:

էս անգամին Քյալ օղլանը թագավորի ախշկանը կըսե կը.

— Գնա, հորեդ խնդրվի, մե ձիմ առ, էն յարոտ, քոսոտ ձին
թող էղնի, ես էլ էրթամ շլիթ խաղամ:

Թագավորը կըսե կը.— Թող էրթա էն յարոտ, քոսոտ ձին հեծնի,
թող ինքն էլ էրթա խաղա:

Գուրա կըսե կը.— Մե ձիմ բերի:

Քյալ օղլանը ձին դո'ւս կը քաշե, կեմերը կընե իզանդի, մե
շուլըմ ցըգե կը ձիու վրեն, աթարը կենե զալխան¹ ցըգե կը կռակը,
կէրթա գեղեն դուս:

էրթալու ժամանակ քաղքի տղեքը էդոր ձիուն, իրեն գլխուն քա-
րոտեն կը, թագավորի քյալակ փեսին ծաղրեն կը:

Կէրթա Քյալ օղլանը ձորի մեջ գիշնի ձիուցեն, գեշ ձին կը էրքե
ձորի բերանը օր արծե, ինքը կանաչ շրբուղը կը զարկե.

— էյ,— կըսե,— քեզի, ընձի ստեղծող աստված, իմ էն Ղըռ
ձին ու Տոռի ձին իրենց յարով, բուսաթով, իմ հագուստովս իմ ա-
ռաջ գան:

Չրբուղը զարկելուն պես ձիանները հազը քովը կը գտնւլին:

Ինքը կը հեծնի Տոռի ձին, կէրթա մեյդանը:

Մեյդան էրթլուն պես կըսեն կը.— էս վե՞վ է, էս վե՞վ չէ, շեն
ճանչի:

Իրեք քուրն է իրարի քով, փանջարի առաջը նստել են ու սելը
կէնեն շլիթ խաղցողներուն:

Գուրա էդ Տոռի ձիավորը սաղրազանի տղին մե շլիթըմ կը
զարկե, վեր կը թողնե ու ձին կը քշե:

Զիավորները ետեը գըյնին, շեն կրա հասնե:

Սա անգամին մեկ էլ դառնա գուրա, փաշի տղին կը զարկե, էլի
ձին վեր կը թողնե:

Քուրերը կը զարմանան: Զոջ քուրը կըսե.— Իմ նշանածն է:

Օրթանշիլ քուրը կըսե.— Զէ', իմն է:

Պզտիկ քուրը ձեն շի հանե: Բայց գիտե, օր իրեն նշանածն է:

Գուրա արթըխ ձորին մեջ, ձին վեր կը թողնե, շրբուղը կոխե կը
իրեն տեղը, ձիաները կորին կը:

Քոսոտ ձին ինքը կը հեծնի, գուրա ինքը կզե կուզ: Տղերքը զար-
կելով քարոտելով, գուրա կը մտնի իրեն տեղը:

Զին կը ղրկե թագավորին: Էդ օրը կանցնի: Սաբախտան էլի
շլիթ կէղնի:

¹ Վահան (Մ. Բ.):

էլի թագավորի ախշիկը քոսոտ ձին կը բերե, Քյալ օղլան հեծնի կը, էլի կէրթա, տղեքը քարոտելով, դարկելով քաղաքեն դուս կէնեն, կէրթա ձորին մեջը, էս անգամին Ղըռ ձին գուքա:

Ղըռ ձին կը հեծնի, էրկու իրեք անգամ գուքա, ինքն իրեն, ձին կը քշե էսդին-էնդին:

Թագավորը կըսե կը.— Մուղաթ կեցեք, էդ ձիավորը վե՛հվ է՛, բալքի գիտենաք վե՛րման էրթալը:

Գուքա է՛լի կը զարկե սադրազանի մանչուն. ձիոցեն վեր գըյնի՛ կ'ըսեն.— Բռնե՛ք, բռնե՛ք էդ ձիավորը:

Ինչ ձիավոր կա, գըյնին հտւը: Կը փախնի, կէրթա ձորը:

Ղըռ ձիոցեն գիշնի, կը հեծնի քոսոտ ձիուն, կզե կուզ կէրթա կը մտնի դաստամին: Զին կը ղրկեն թագավորին:

Հարսնիքը կէնեն օխտը զօր, օխտը գիշեր:

Վերջ տալին հտքը, թագավորը կը հիվընդնա: Կանչե կը իրեն փեսեստանցը՝ սադրազանի մանչուն ու փաշի մանչուն:

Դոխտուրները գուքան, կաշեն, կըսեն կը.— Դու հեշ մի բանով չես լավնա, քեզի պետք է ասլան սիտի:

Թագավորի փեսեստանքը քովն են:

Կըսե կը.— Գնացե՛ք ընծի ասլանի կաթ բերեք:

Կէրթան փեսեստանքը մեկ անգամ, կէրթան ճամփու վըրեն շաղըր զարկեն կը, իրենց համար կերուխում կէնեն, դառնան գուքան թագավորի քով, կըսեն կը.— Մենք չը գտանք:

Մեմ էլ կը ղրկե թագավորը:

էս հեղին Քյալ օղլանը թագավորի ախշկանը կըսե կը.— Գնե թագավորին, էն գեշ ձին ուզե, ես էլ կէրթամ:

Կէրթա թագավորի ախշիկը, գեշ ձին գուզե կը բերե, Քյալ օղլանը կը հեծնի կէրթա:

Կաշե օր սադրազանի տղեն, մեմ էլ փաշի տղեն շադրի մեջը քեֆ ուրախութեն կ'էնեն: Ինքը կէրթա էդոնցեն կը հեռենա, գիշնի քոսոտ ձիոցեն, չըբուղը կը զարկե, կըսե.— Քեզի, ընծի ստեղծող աստված, Ղըռ ձին իրեն յարով, բուսաթով, թըվնքով իմ քովս գտնվի:

Հարկելուն պես ձին քովը գուքա:

Զին կը հեծնի, կը քշե: Կէրթա մեշի մեջը: Օխտը տարի է օր ասլանի ոտքը մարիս է խրե, չիպան էլե, տուն տվե, ուռել է: Ասլանի ինգիլտոցը՝ աֆլաթն է բռնե:

Դավառու էդտեղ Քյալ օղլանին ռաստ գուքա, կըսե.

¹ Ունոցը (Մ. Բ.):

— Տղա, էս ո՞ւր կէրթաս:

Կ'ըսե կը.— Ֆիւան թագավորը հիվանդ է, կէրթամ օր ասլընի կաթ բերեմ, ասլընի կաթով կը սաղանաս:

Կ'ըսե.— Ի՞նչըխ պիտի բերես:

Կ'ըսե կը.— Ծա ընծի հետ աման ունիմ:

Կ'ըսե.— Քու ամանովըդ դու շես կրնա բերի:

Կ'ըսե.— Ապա ինչո՞ւ կարամ բերի:

Կ'ըսե.— Կէրթաս, ասլընի ոտքը մարխ է խրե օխտը տարվանե, կէրթաս էնիկ դու կը պատռես, հեշ էրեան շես ելնի էնոր: Օտաղը կը զարկես, էնիկ շատ ֆիղա կէնե, կըսե կը.— ՔԱ՛խ, իսան օղլի, ձեռքս ընկնեիր՝ կտոր կտոր պիտի ընեի բեղիք: Քիչմ օր ջանը կը ռհաթնա, ասլանը կ'ըսե. ՔԱխ իսան օղլի, իմ քովս գայիր:

Ինչըխ դավաճան ըսեց, Քյալ օղլան էնմալ էրեց:

Եփ օր ասլանը ըսեց. Ախ իսան օղլի, իմ քովս գայիր, Քյալ օղլանը գնաց ասլանի քովը:

Ասլանը կ'ըսե կը.— Իսան օղլի, ուղե, մուրազդ տամ:

Կ'ըսե կը.— Իմ մուրազս քու սաղութենդ է:

Կ'ըսե.— Իմ սաղութենես քեզի ֆայդա չկա: Հապա ուղե, մուրազդ տամ:

Կ'ըսե կը.— Իմ մուրազը էն է, օր քու կաթեդ տաս:

— Է՛յ,— կըսե,— իսան օղլի, շաթին տեղ կապեցիր: Իմ կաթըս,— ըսեց,— հեշ մե բանով շես կրա տանե: Իմ ձագըս կը տանես օխտը սարի հետևը կը մորթես, էնմալ որ ձենը իմ անգաջըս ընկնի: Եթե անգաջըս ընկնի քեզ կտոր, կտոր կ'էնեմ: Մորթը բերես կը, կաթս լլես կը մեջը, տանիս կը:

Քյալ օղլանը կառնի ձագը կէրթա օխտը սարի հետևը, կը մորթե, տիկ կը հանե, կառնե գուքա ասլընի քով: Ասլանը կաթը կը կթե էդ տիկ մեջը, կուտա տղին, կըսե,— Գնա, իսան օղլի, ուստա մարթու ես ռաստ էկե:

Կառնի գուքա կաթը, գուքա կաշե օր սաղրազանի տղեն, մեմ էլ փաշի տղեն շադրի մեջը ուրախութեն կէնեն:

Քյալ օղլանը կըսե կը.— Դուք ի՞նչ մարդիկ եք:

Կ'ըսեն կը.— Մենք էկեր ենք թագավորին ասլընի կաթ տանելու: Քյալ օղլանի քովն էլ կէղնի մե տիկըմ իծու կաթ:

Կ'ըսե կը.— Էկե՛ք ես ձեզի ասլընի կաթ տամ:

Կ'ըսեն.— Լավ, տուր, ապա ի՞նչ տանք օր տաս:

Քյալ օղլանը կըսե.— Ծա ձեզնեն բան չեմ առնի: Էկեք ես ձեռքս օտին էս դաղմով մե մեկ դաղմա զարկեմ, կաթը տամ:

կէրթան էրկու բաշանաղը խորհրդակցութիւն կէնեն, կըսեն իրենք իրար.— Ի՞նչ կըսես դաղմա զարկե՞:

Սադրազանի տղեն կըսե.— Թող զարկե, ի՞նչ գիտենա մենք վե՛ւ վ ենք:

Առաջ կէրթա սադրազանի տղեն ձորի մեջը, մե դաղմ կը զարկե. մե դաղմ էլ կը զարկե փաշի տղին: Կուտա կը իծու կաթը, էդոնք կառնեն կէրթան:

Ետքը ինքը Ղըռ ձին վեր կը թողնի, ձին կը կորի, կը հեծնի քոսոտ ձին, կառնի ասլընի կաթը, գելնի կէրթա:

Նե կը մտնի դաստամեջը, կըսե.— Տար, ախշի, ձին հորդ թասսլիմ էրա:

Ախշիկը ձին կը տանի հորը, թասլիմ կէնե:

Թագավորը կ'ըսե.— Ախշի, Քյալ օղլանն էկա՞վ:

Կ'ըսե կը.— Հա՛, էկավ:

Կ'ըսե կը.— Ըսե գա քովըս:

Քյալ օղլանը գելնի կզե կուզ կէրթա: Կաշե օր բաշանաղները հոն նստած են, շիշով իծի կաթը սեղանի վրեն է:

Դոխտուրները նստած են: Էդիկ էլ տարավ տկով կաթը դրեց սեղանի վրեն:

Դոխտուրներն էկան տեսան օր Քյալ օղլընի բերածը ասլընի կաթ էր, սադրազանի ու փաշի տղին բերածը՝ իծի կաթ էր:

Թագավորը ըսեց.— Ապրի Քյաշլակ փեսեն, դու ո՞ւմ մանչն ես էն էլ կ'ըսե կը.— Ես քյաթան Փատիշի՛ մանչն եմ:

Ու գլխեցեն վեր կառնե գառի տիկը: Ի՞նչ տեսնին կը՝ ոսկեղեն ծամեր: Իրեն պատմութենն է կէնե կը:

Թագավորը ասլնի կաթը խմե կը, կառողջանա:

Իդոր հարսանիքը կէնե օխտը զօր, օխտը գիշեր:

Քյալ օղլանին կը նստեցնե իրեն թախտը թագավոր: Մեկել ֆեսեստանց էրեսը կը թքնե:

Կ'ըսե.— Գնացե՛ք, դուք անամոթ մարդիկ եք:

Քյալ օղլանը կ'ըսե կը.— Ապրած կենա թագավորը, բերեք Խիդոնց վրեն նիշան էլ ունիմ:

Բերեն կը, բանան կը տեսնեն դաղերը:

Թագավորը կ'օրհնե Քյալ օղլանին: Կ'ըսե կը.— Հալալ էղնի քեզ էս թախտը մորդ ծծած կաթի պես:

Էս հասավ իրեն մուրազին, դուք էլ՝ ձեր:

¹ Փատիշահ թագավորի (Մ. Բ.):

34. ԴՅՈՒՆՅԱ ՓՅՈՋԱԼԻ

Մե թագավորի մեկը մե մանչ կունենա:

Կըսե կը.— Ես կը մեռնիմ, հետիաթ կէնեմ քեզի, օր չէրթաս,
Դռմանլու սարը, էդտեղ էրթողը սաղ շի գա:

Թագավոր տղին կուտա կը դպրոց կարթումի համար:

Տղեն մեծնա կը, հերը կը մահանա, ինք կէղնի թագավոր:

էս տղեն իր ասքրին կըսե կը.— Ելնենք էրթանք Դռմանլի դաղ
ավղուշի:

Գելնին կէրթան: Էն օրը սարի մեջ մե ջեյրանըմ ռաստ գութա:

— Հա, ղուրբան եմ ձեզի,— կանչե կը թագավորի տղան,—
դայրաթ էրեք օր էդ ջեյրանը բռնենք:

Ջեյրան փախի կը, փախի կէրթա մաղարեմ, էլ չեն կրա բռնե:

Վերջը կըսե.— Դառնանք էրթանք մեր սենյակը նըստինք՝ վա-
ղը գութանք:

Առավոտուն հրաման կէնե.— Ելեք էրթանք օդ էդ ջեյրանը բռ-
նենք:

Կը հեծնին առավոտուն, կէրթան էդ ջեյրանին ռաստ գութան:

— Դե՛, ղուրբան եմ ձեզի,— կըսե,— ջեյրանը բռնելու աշեք:

Կէրթան, կէրթան, ջեյրանը չեն կրա բռնե՝ փախի կը:

էստեղեն իրեն ձիավորը փախի կը ետ, կը մնա մեննակ թա-
գավորի տղեն:

Մեկ դավրիշըմ էնտեղեն գելնե. էդ դավրիշը գուքա թագավորի
ձիու դիզգինը¹ կը բռնե, կ'առնե կ'էրթա, մաղարեմ կը տանի:

էստեղեն էդ մարթը տանի կը ներս, ձին կը կապե դուռը, կըսե
կը.— Թագավոր, արի էրթանք մեր տունը:

Տանի կը էդտեղ: Դավրիշը կը մտնի մաղարեն, կորի կը:

էս հեղին թագավորը կէրթա մե դուռըմ կը զարկե:

Ձարկե կը քիմի դուռը կը բացվի: Կաշե օր ներսը մե ոռնդ ախ-
շիկըմ: Ախշկան մեկ աշքեն արուն գուքա, մեկ աշքեն արտըսունք:

Կ'ըսե կը.— Իսան օղլի, դու ինչի՞ էկար էստեղ ելար: Հալա
մեկ արի էրթանք էնտեղ հորըմ կա: Բա՛ց աշե, տես ի՞նչ կա մեջը:

Թագավոր հորի բերան բանա կը, կաշե օր մեջը սադա ինսնի
ջանդակ:

Ախշիկը կ'ըսե.— Ի՞նչըխ դու խըլըսիս պիտի, իսան օղլի, քեզի
դավրիշը կը սըպանե: էստեղ մե թուրըմ կա, դավրիշ հ'իրիկվան գու-
քա, կարա՞ս մե թուրըմ ձըգես դավրիշ սըպանես, օր համ դու խըլը-
սիս, համ ես:

Դավրիշը կէղնի օր հ'իրիկվան գուքա: Տղան պահվի կը դռան
ետըր մութ տեղ: Դավրիշը գալուն քիմի թուրը ցըգե կը՝ դավրիշը
կը սըպանե:

Դավրիշն օր կիսամեռ կէղնի, կըսե կը.— Մեմ էլ զարկ, իսան
օղլի:

Կ'ըսե կը.— Ես մորես մեմ եմ էղն:

Ախշիկը քննե կը էդոր, կըսե կը.— Դու ի՞նչ մարթ ես:

Կ'ըսե կը.— Ես թագավորի մանչն եմ:

Կ'ըսե կը.— Արի էրթանք, էնտեղ մե դուռըմ էլ կա:

Դուռը կը բանան, կաշեն օր մեջը լիքը փարա, էս հեղին կըսե
կը.— Ախշի՛, հետս գուքա՞ս, թե ես մինակ էրթամ:

Ախշիկը կ'ըսե.— է, դու հ'ո՞ւր պիտի էրթաս:

Կ'ըսե.— Ես պիտի էրթամ աշխրքի ճոթը պիտի գտնեմ:

էս հեղին ախշիկը կ'ըսե.— Ես քեզ հետ չեմ գա, ես քուկդ եմ,
դու իմս ես, ես հոս կը կենամ, իմ պատրաստությունս հոս թող, ես
հոս կը կենամ դու գնա՛, աշխարհ ժուռ էկի, էկե էստեղ՝ ընձի գտի,
օք ես հետե առնեմ քեզի:

էս մանչը գելնի կ'ըսե կը.— Արթըխ մնաս բարով:

Ախշիկը կըսե կը.— Դավրիշի թուրը կապե վրեդ:

Թուրը կը կապե վրեն, կէրթա ձիով: Կէրթա, կէրթա ջադդի օր-
թալըղը մե դըրմ ռաստ գուքա:

Կէրթա կաշե կը օր դըր պառկել է, կը տքա:

¹ Սանձ (Մ. Բ.):

Կ'ըսես կը.— Զ'իսան օղլի, էսման հո՞ւր կէրթաս:

Կ'ըսես կը.— Ես կէրթամ, օր Դյունյա Գյոզալի կա, գտնիմ պիտի:

Կ'ըսես կը.— Իսան օղլի, իմ օտաց վըրեն շիպանըմ կա՝ ես օն-
նիշուն¹ կը տքամ, շես կարա՞ փլցնել:

Քաշե կը իրեն թուրը, շիպանը կտրես կը, էստեղեն դեր կըսես
կը.— Ես ռհաթցա, ուզե՛, մուրազըդ տամ:

Կ'ըսես կը.— Մուրազըս էն է, օր ճամբեն խրատ տաս:

էն է, կանչե կը իրեն տղոցը դեր: Դեկ տղեն գըյնի առաջը, տա-
նի մեկել ախպոր քովը, կ'ըսես կը.— Ամի, էս մարթուն մուղաթ կե-
ցի, էս մարթը իմ հորըս ազատեց:

Կ'ըսես կը.— Լավ, քանի օր դու իմ ախպորըս ազատել ես, ես
քեզի արթըխ խլըսեցնեմ,— Կ'ըսես կը,— մուրազըդ ի՞նչ է քու:

Կ'ըսես կը.— Իմ մուրազըս է՛ն է, ընծի տանիս՝ Դյունյա Գյոզալի
կա, էնոր քով պիտի տանիս ընծի:

Կ'ըսես կը.— Օղուլ, դու օր էնտեղ էրթաս՝ շաթին կազատվիս:
Դու շաթին տեղ ընծի կապեցիր: Արթըխ վերադարցի, քու երկիրդ
վե՛րտեղ է՝ էնտեղ դարցիր: Մեղք ես, դու էրթաս էնտեղ՝ քեզի վնա-
սեն կը:

Տղեն կ'ըսես կը.— Ձէ, կէրթամ, կեցիք բարով, էն օր դուք շեք
գա ընծի հետ, ես մեննակ կէրթամ՝ մեռնիմ էլ:

էսիկ գըյնի ճամբեն, մեննակ կէրթա մե շորնիմ քով:

Չորանը կ'ըսես կը.— Զ'ո՞ւր կէրթաս:

Կ'ըսես կը.— Ձիւան քաղաքը ես կէրթամ կը: Իմ հալավըս քեզի,
քու հալավըդ ինծի տուր, օր մարթ շի ճանչե ընծի:

Չորանը հալավը կուտա՝ փոխեն կը: Կէրթա դեմի քաղաք:

էդ քաղքի մեջ կէրթա կնկա մեկի քովը: Կ'ըսես կը.— Ծամբները
ընծի խրատե, ես դարիբ եմ:

Կնիկը կ'ըսես.— Արի՛ էրթանք մեր տուն:

Մեկ-էրկու օր մնա կը էդ կնկա տունը:

Կնկան կըսես կը.— էստեղ մե Դյունյա Գյոզալիմ կա, ես էկա օր
առնեմ:

էն էլ կ'ըսես.— Օղուլ, սարախտան թագավորը շենլիքը թոփ կէ-
նե կը օր իրեն պալատի դըռնեն անցնին: Ում օր թագավորի ախշիկը
հալնավ՝ էնոր խնձորըմ զարկե կը, թե. «Ես էս մանը կառնեմ»:

Առավոտ թալալ կը կանչե, կանցնի կը շենլիքը թագավորի պա-
լատի առջևեն, Դյունյա Գյոզալին փանջարից կաշե կը, խնձորով
զարկե կը էդ մանչուն:

Մանչ էստեղեն գելնի կէրթա իր տեղը:

¹ Երա պատճառով (Մ. Բ.):

Թագավորը կանչեց կը իր լալեստանց, կըսեց կը.— Իմ ախշիկըս ո՞ւմ հաժնաւ:

Կ'ըսեն կը.— Մե զարիբ մանչում հաժնաւ:

Կ'ըսեց կը.— Էդ մանչը դուք ճանչե՞ք կր:

Կ'ըսեն կը.— Մե կնկամ տունն է էդ մանչը:

Բերեն կը մանչուն, կաշեն՝ կ'ըսեն.— Դու հո՞ւրդից ես:

— Ծա,— կ'ըսեց կը,— այսինչ երկրացի եմ:

Ախշկան կ'ըսեն կը.— Մենք քեզ էս մանչուն շենք տա, դու թագավորի ախշիկ էղնիս՝ էրթաս աղքտի՞ն առնեա:

Մանչուն դուս կէնեն էդ քաղքեն, ուրիշ տեղըմ տանին կը դնեն, մե քայաղի՝ հօղեմ:

Խորուրթ կէնե թագավոր իրեն վեքալեստանց հետ:

Կ'ըսեց կը թե.— Էսի ի՞նչի պիտի էղնի: Մեզի դեվլաթ ղուշի կա՝ թողնենք, ում դուռն օր իջաւ՝ էնոր կուտանք էս ախշիկը, էնոր էլ բան չենք կրնա ըս:

Դեվլաթ ղուշին վեր կը թողնեն՝ կէրթա կը մանչու էրթքի վերեն գիշնի: Էս հեղին ախշկան կ'ըսեն կը.— Դու էդ մանչուն կառնե՞ս: Կ'ըսեց կը.— Հա՛, կառնեմ:

Ամա չեն գիտեր, թե թագավորի տղա է:

Էս ախշիկն էդ մանչուն կառնի կը: Պալատից դուս կ'էնեն, կառնի կ'էրթա կը քաղաքեն դուս:

Մանչ իրեն համար ղոնաղ շինել կուտա:

Ծտքը մանչը գնաց էն մեկել կնկա հետև:

Բերեց կը, էդտեղ էրկու կնիկն էլ պսակեց կը վրեն, ղոնաղներ շինեց կը, լաւ կապրի:

Թագավոր կըսեց կը լալեստանց.— Էրթանք տեսնանք էս մանչ ի՞նչըիս մանչ է:

Դուքան կը տեսնեն օր առջի կնիկը մանչու թագավորական հալվըները բերեր է, տեսնի կը ու կ'ըսեց կը.— Էս ի՞նչըիս մարթ էղել է, իսման շնորք ունի, իսման թագավորի ցեղ է, մենք շիտեինք:

Արթըիս կանչեց կը էդ մարթուն, հարսնիքը կէնե:

— Ասկից հետև, կըսեց կը,— քուկդ է իմ թագավորություն, դու ի՞նչըիս կ'էնես երկրի վերեն՝ էրա, դու թագավոր էղի:

Իրենց մուրազին հասան մարթիքը:

¹ Հասարակ (Մ. Բ.):

35. ԲԵԲԱԽՏ ԸՆԿԵՐՏԱՆՔ

Կէղնի շէղնի մե հերմ ու մերմ ու թաք տղեմ:

Կէղնի օր հերը կը հիվընդնաւ: Կը կանչե կը տղին: Տղեն գուքա հորը քով:

Հերը կըսե թե.— Օղուկ, կէղնի օր ես կը մեռնիմ, մալիդ տանդ մուղաթ կեցի, դու մե թաքմ տղա ես:

Կէղնի օր հերը կը մեռնի: Հերն օր կը մեռնի էդ տղեն քառսուն հատ կարդաշլըդ իջաթ կէնե: Էդ քառսուն կարդաշլըդին էլ քառսուն օր կը բերե, կը կերու, կը խմցու. իրեն մալն ու բան էլ կէղնի օր կը պարպի կը:

Մերը կըսե թե.— Օղուկ դու ընչի՞ էդման էրիր, քառսուն հոգին բերիր, քառսուն օր ամեն իտարեդ կերուցիր: Դուն էլ գնա օրը մեկի տունը ապրե, հարի քառսուն օրը թմմի:

Մանչը գելնի կէրթա սապախտան մե ընկերոշը տունը: Ընկերն էդոր էրեսը հեշ չի աշե:

Կըսե.— Տղեք, էդ վե՞վ է, վռնտեք, բան ման կը գողնա:

Հասկցեր է, օր էդոր տուն էլ ուտելու խմելու բան չկա:

Էդ մանչը քառսուն ընկերոշն է կը պտտվի կը, քառսունն էլ էդոր կը վռնդեն: Կը դառնա կը, գուքա իրեն տուն, գուքա կը նստի գուկա:

Մերը կ'ըսե.— Օղուկ, ընչի՞ գուկաս:

Կ'ըսե.— Ի՞նչ ընեմ մայրիկս, գնացի քառսուն ընկերտանցս տունն էլ պտտվա, քառսունն էլ ընձի վռնդին,— կըսե,— ելնիմ էրթամ կուրբաթ, էրթամ դատիմ, բալթի քիշմ իդարա էնենք:

Տղեն գելնի սաբախտան կէրթա կը: Կէրթա մե քաղաքըմ, կաշե
օր քաղդի շենլիքը բյուլուգ-բյուլուգ կէրթան կը:

Մե կնկանըմ կը հարցու, կ'ըսե.— Մայրի'կ, էս ձեր շենլիքը ո՞ւր
կէրթա:

Կ'ըսե.— Մե ոռնտ աղջիկըմ կա, էսօր հ'ելեր է բախշեն, շենլի-
քը կէրթա հեռու կայնի, սեյր կ'էնե:

Մանչը կ'ըսե.— Ծա է էրթամ ի՞նչ կէղնի:

Կ'ըսե.— Դու գիտես, կէրթաս գնա:

Մանչը գելնի կէրթա կը, խառնվի կը շենլիքին: Շենլիքի հետ
սեյր կ'էնե:

Իրկուն կէղնի շենլիքը քաշվին կը, մանչը ջոկվի մտնի կը
քախշեն:

Կէրթա շվերը կը վերու մտի կը տակը: Մտնի հոտ կը նստի:

էդա աղջիկը գութա ախպուրը, ջուր կը խմե, կ'աշե շվերու տա-
կը մե տղեմ կա:

Կ'ըսե.— Տղա, դու վե՞վ ես:

Տղեն կ'ըսե.— Ես դարիբ եմ էկե:

Կ'ըսե.— Ինչի՞ ես էկե:

Կ'ըսե.— Ես քեզի համար եմ էկե: Էկեր եմ օր քեզի տանիմ:

Կ'ըսե.— Ընծի կարա՞ս խլըսեսնե:

Կ'ըսե.— Դու օր գաս, իշալահ կը խլըսեսնեմ կը:

էդ աղջկան կառնի կ'էրթա: Կէրթա մե սարի՛մ կուշտը:

Աղջիկը կըսե.— Հա՛յ վախ, հա՛յ վախ, էս սար մե դեմըմ կա,
գութա ընծի քու ափեդ կառնի:

Քիչ տեղմ կէրթան: Դեք գելնի, գելնի ու շիտկի դեպի էդոնց գու-
քա: Գութա, ձիու գլամը կը բռնե, կ'ըսե.— Աֆարեմ ղոշաղ տղա, էս
աղջիկն ընծի, դյունեի՛ մալը քեզի:

Աղջիկը կառնի տղի ափեն կը տանի կը: Կը տանի նե կէնե մե
մաղարեմ, ինք կ'էրթա սարերը պտտվելու:

Դեմ օր կէրթա, մանչը գութա, կըսե.

— Աղջի, էդ դեռն ըսա. «Քու հոգիդ ո՞ւրտեղ է, հոգուդ տեղն
ըսա, հոգուդ հետ խաղամ, հարի դու սարերեն տուն գաս, ես մենակ
եմ, մենակ ինչի՞ պիտի կենամ էս մաղարեն»:

Հ'իրիկունը դեք գութա, գութա օր աղջիկը գուլա:

Դեք կըսե.— Աղջի, ինչի՞ գուլաս:

Կ'ըսե.— Մենակ էրիբ ընծի մաղարեն, դու գնացիր սարերը, մե-

¹ Աշխարհի (Մ. Բ.):

նակ ես ի՞նչըրի կենամ, հոգուդ տեղը ըսա, հոգուդ հետ խաղամ, հարի գու սարերեն գաս:

Կ'ըսե.— Իմ հոգիս ցախավելն է:

Դու կէրթա, մանչը գութա էլի:— Կ'ըսե.— Աղչի, դու ըսա՞վ հոգու տեղը:

Կ'ըսե թե.— Դու ըսա՞վ իմ հոգիս ցախավելն է:

Կ'ըսե.— Դու քեզի խափեր է, շոր ցախավելն էլ հոգի կէղնի՞:

Դու մեմ գութա, աղչիկը կըսե.— Ընչի՞ ընծի խափեցիր, շոր ցախավելն է հոգի կէղնի՞ հեշ, Հոգիդ, հոգիդ ո՞ւրտեղ է:

Կ'ըսե.— Դու իմ հոգիս կարա՞ս զըտնի, իմ հոգիս ֆիլան սարը մե գեհիկըմ՝ կա, էնոր ճակատը մե ղութիկըմ կա, ղութկի մեջը իրեք ճնճուղ կա, էնոնք են իմ հոգիս, գնա՞, գտի բե, հետը խաղցի:

Դու կէրթա, մանչը գութա կը հարցու, կըսե.— էդոր հոգին գտա՞ր:

Կ'ըսե.— էդոր հոգին ֆիլան սարը մե գեհիկըմ կա, էնոր ճակատին մե ղութիկըմ կա, էն ղութիկի մեջն է իրեք ճնճուղ կա, էնոնք են էդ դու հոգին, կարաս օր էրթաս գտնիս:

Մանչը գելնի սաբախտան կէրթա կը: Կէրթա մե պառվիմ միսաֆիր կէղնի:

Կ'ըսե թե.— Մայրիկ, քեզի բանըմ պիտի հարցնեմ, էստեղ մե սարըմ կա, սարը մե գեհիկըմ կա, պիտի էրթամ էնիկ գտնեմ, ընծի էնոր տեղը կարա՞ս խրատ տա:

Կ'ըսե.— Դու էն գեհիկը ի՞նչ պիտի էնես, էնոր քով իսան չի կրնա մոտենա, էնիկ իսնի հոտ որ առնի, սարերը քուլլի կը փակե, քեզ է կը սպանե, մի էրթա, կըսկիծ ես, ջահել ես, արի էղի ընծի տղա, ես քեզի մե ոռնտ ախշիկմ ոռնիմ, կուտամ, մի՛ էրթա, կէրթաս էլ ետ շես դառնա:

Կ'ըսե.— Մայրիկ, ես նշանլու ոռնեմ, ես կը մեռնիմ, յա էն գեհիկին կը զարկեմ:

Կնիկը կ'ըսե.— էն օր կէրթաս, էն գեհիկը մեր մերու մեջն է, քեզ մե տեղըմ գետինը կը փորես, կը մտնիս կը մեջը: Յորեկ օր կէղնի գեհիկ գութա կը պառկի, դու էն հորի մեջեն կաթասիսը նշան կը բռնես, եզա ճակտին կը զարկես կը, քիչըմ կը կենաս, եզը թասլում կէղնի, հետև կէրթաս եզան մոտիկ, ղութիկը կը հանես:

Մանչը գելնի սաբախտան կէրթա: Կէրթա, մե պառավըմ ոսատ գութա, կըսե.— Մե կաշիմ կառնիս, էն դու քուրը էստեղ է, էդ կաշին կը ձքես դու հառեջը կանցնիս, օր էն դու քեզի բան չ'ըսես:

¹ Վայրի եզ (Մ. Բ.):

Կ'էրթա մե կաշիմ կառնի: Կառնի գըլնի ճամփա, կէրթա, էդ դու քուրը դուքա հ'առնջ: Կաշին կը ձքե էդ դու հ'առնջը:

Դեր կ'ըսե.— Էդիկ քեզի խրատ տվողի ճիտը պրծի, էդիկ քեզի վե՞վ է խրատ տվե:

Կանցնի կէրթա տղեն: Կէրթա գեհկին կը մոտիկնա, գետնին մե հորըմ կը փորե, կը մտնի կը էդ հորին մեջը, վրեն քուլլի կը ծածկե կը:

Եզն էդոր հոտը կառնի, բոռալեն, փեկուլ էնելեն՝ դեմ էդ տղին գուքա: Գուքա էդոր բուրը կը պատվի, էդոր շի կրնա գտնի, կը դառնա ետ կէրթա էլի մերու մեջը: Յորեկվան շոգը կը զոռե, եզը կը պառկի: Եզը կը պառկի, տղեն հորի մեջեն գլխը կը հանե դու, կը հանե, կաշե օր եզը պառկեր է, թվանքը կը լցե, եզու ճակտին նշան կը բռնե: Ինչիս օր նշան կը բռնե, եզա ճակտեն հետ կը զարկե: Եզն էդտեղ կը բոռուա, տղեն սեյր կէնե: Եզը կը թապլտվի, կընկնի վեր, կընկնի վեր քիշմ կը մնա, հետև տղեն գելնի կէրթա: Կէրթա կը մոտիկնա եզան, ճակատի կաշին կը պատռե, դուքիկը կը հանե: Կը հանե, կը բանա: Կաշե մեջը իրեք ճնճուղ կա: Մեկը կը մորթե, էրկուան էլ դուքիկով կը դնե ծոցը, կը դառնա գուքա:

Գուքա ճամբի վրեն, կաշին առնող դեր ռաստ գուքա: Կաշին առնող դեր հիվընդցեր էր:

Կ'ըսե.— Ա՛խ, տղա, մենք իրեք քուր ենք, էն իրեք ճնճուղը մեր իրեքի հոգին է, էդ իրեք ճնճուղ օր սպանիր՝ մենք իրեք քուրս է կը մեռնինք: Էն օր մեկը սըպանեք ես, երկուսը մի սըպանե, մեկը տուր ընծի, դյուռնի մալը քեզի:

Տղեն կ'ըսե.— Ոչինչ բան է, մեկ տամ քեզի օր ուտես, ելնիս ընծի սըպանե՞ս, ես էդքան բան չիտեմ:

Մե ճնճուղ կը հանե էդ դու քովը կը մորթե, օր կը մորթե, էդ դեր կը սատկի:

Կանցնի գուքա, գուքա էն կընկա մոտ օր միսաֆիր է էղե:

Կնիկ կ'ըսե.— Բերի՞ր դուքիկը:

Կ'ըսե.— Բերի:

Կ'ըսե.— Իմ ազաթլամես ես. ես խրատ չտալի եզը քեզի կը սպաներ, գնա քանի աշխարքը շեն է, էլ քեզի յուրմ չկա:

Տղեն կ'անցնի գուքա: Գուքա իրեն դու քով: Գուքա օր իրեն դեն էլ հիվընդցեր է:

Կ'ըսե.— Տղա՛, դու գիտես, երկու քուրս մեռան, մե էդ ճնճուղը տուր ես կուլ տամ, նշանլուդ կուտամ քեզի, ա՛ռ, գնա:

¹ Հողը ճանկելով (Մ. Բ.):

Կ'ըսեմ.— Ձեմ հավատա, ճնճուղ տամ կուլ տաս թաժանաս, սաղնաս, ելնիս ընձի կտրտե՞ս, նշանլուս շտա՞ս:

Կ'հանեմ, էդ ճնճուղն է հոգ կմորթեմ, դեն է կսատկի, կմնան ինքն ու ախլիկը:

Ախլիկ կ'ըսեմ.— Արի, դեռ տունը նստինք, մալ ունի, դիւթ ունի, ուտենք խմենք հոս ապրինք:

Մանչ կ'ըսեմ.— Ես մե ըխթիար մերըմ ունիմ, տուն ունիմ, առնինք դեռ մալը էրթանք մեր տուն:

Գնինի դեռ մալը կը բառնան, տունը փռութին, աշեյն գուքան:

Գուքան իրեն գեղին կ'մոտենա, միժտա գուքա մորը:

Կ'ըսեն.— Քու տղեդ էկեր է, լավ-լավ ախլիկմ բերեր է, շատ ունտ, հետը մալ բերեր է, խազնա բերեր է, աշեյա բերեր է:

Մերը կը խնդա ու կ'ուրախնա, էդտեղ կըսեմ.— Ելնիմ էրթամ տղիս ու հարսիս դիմը:

Մերը կ'ելնի գուքա: Գուքա տղին ու հարսին կ'գտնե: Հարսի երեսները կ'պաքեն, տղի երեսը կ'պաքեն, էն էլ ձեռքը կ'պաքեն, հարսն էլ ձեռքը կ'պաքեն:

Կ'ըսեմ.— Օղուլ, ես լալով քոռացա, ըսի ես մե թաք տղեմ ունեի, գնաց կորավ, ես կմեռնիմ տղիս կարոտով: Է՞ շուքրուր դու դարձար ու էկար: Մեմ էլ ես քեզի տեսա, մեռնիմ իսե իմ աստժուն:

Կ'առնի տղեն ու հարսը գուքա, գուքա, իրեն տուն դրկըցները գուքան աչքը լուս, կ'ըսեն.— Աչքդ լուս քո կորսժ տղեդ գտեր ես:

Օխտ զօր, օխտ դիշեր, օխտ դաթ դալուլ զուռնով հարսնիքը կէնե:

Էնոնք կերան, խմին իրենց մուրաղին հասան, դուք էլ կերեք, խմեք ձեր մուրաղին հասեք:

Երկնուց իրեք խնձոր իջավ, մեկը գիր գրողին, մեկ հեթիաթ ըսողին, մեկն է ջամաաթին:

36. ՍԻՄՈՆ ԿՈՒՊԵՅԻՆ ՀԵՔԻԱԹԸ

Վախտի մեկին մի հարուստ թուջար մարդ է լինում, Սիմոն կուպեց անունով: Էս մարդը շատ հարուստ է լինում, հինգ միլոն փարա է ունենում ու դռանն էլ հինգ բայրաղ է տնկում:

Սիմոն կուպեցը իրեք միլոն փող թագավորի խազնեն է քցում, էրկու միլոնով էլ առուտուր է անում: Սիմոն կուպեցու դռանն էլ ղատիմի էրկու ղավաղ է ղարաղուլ քաշում: Էս մարդը ունենում է մի հատ տղա, մի հատ էլ աղջիկ, էրկուան էլ մեկ-մեկուց անլման սիրուն: Բիրտան էդոր կնիկը մեռնում է, երեխեքը մնում են անմեր:

Սիմոն կուպեցն բերում իր տղի ու աղջկա համար մեկ լսով վարժապետ է բռնում, իր լավ օթախներից մեկը տալում է էդ վարժապետին՝ օր իր երեխոնցը լավ հոսում տա, ու ինք ապրանքը դեքուն բառնում, բազիրկան կապում ու հայտե Ստամբուլ, հուր ես էկա: Տանում հոն իր ապրանքը ծախում է, ընտից էլ ապրանք բառնում բերում է իր քաղաք ու ուրիշ քաղաքներ ծախում:

Սիմոն կուպեցն Ստամբուլի մեջ իրան մեկ ախպրացու է ունենում Պետրոս անունով: Էս մարդն էլ շատ հարուստ է էղնում: Սիմոն կուպեցն ու էդ Պետրոսը իրար էնքան են հազ անում, կըսես թե մեկ արզանդից ծնած ախպեր էղնին: Բան էն է, որ Պետրոսը ավլատ թավլատ չի ունենում:

Սիմոն կուպեցու տղեն ու աղջիկ լավ հոսում են առնում, իրար էլ էնպես են սիրում, որ մեկ սհաթ իրար օր չ'տեսնեին կըսեին, թե

աշխարհք ավերել է: 2^ր ուր օր էրթում էին ման գալու, իրար թարկ չէին տալում:

Սիմոն կուպեցու վախտն էլ յավաշ-յավաշ անցնում էր, ըխտիարնում էր:

Անցնում է մի վախտ, տղեն էփեի խոշրնում է: Սիմոն կուպեցն իր առուտուրին է էրթում:

Մեկ օր էլ հերը գալում է տուն հիվանդանում պառկում է ծանդր յաթխով: Սիմոն կուպեցն տեսնում է, որ պտի մեռնի, կանչում է տղին ասում է.— Օրդի՛, իմ վախտը հասել է, ես մեռնում եմ, աշե իմ մեռնելուց հետև պարապ չը մնաս: Թե որ թամբուլթուն անես իմ հարստութուն քեզի էրկու տարի էլ չի օգտե, էն վախտ աղքատ կը մնաս: Ինչըխ որ ես էի անում, դուն էլ էնենց կէնես: Դավեթիդ կը բառնաս, բաղրկան կը կապես գես, կ'էրթաս գես Ստամբուլ, էնտի մի լավ աղբեր ունիմ Պետրոս աղա անունով, էնոր քաղաքը կը ծախես գես, էնոր մաղաղից էլ ապրանք կը բառնաս, հոս կը բերես ծախես: Պետրոս աղեն քեզի չի ճանչնում, դու կըսես թե. «Ես Սիմոն կուպեցու տղան եմ», էն քու մալդ կը ծախե, քու բեռներդ կը բեռնե, քեզի ճամբու կը դնե:

Էս օսիաթը անում է տղին ու մեռնում է: Տղեն ու աղջիկ իրանց հորը պատվով, պատարագով, ամեն կարգով տանում թաղում են: Աղքատներին բաղում փարա ցրվում են, գալում են տուն. իրանցն էլ սգի օրերը անցնում է:

Մեկ օր ախպերը ասում է քուրոշը.— Քուր, իմ հերը մեռավ, ամա մեռնելու վախտ ընձի օսիաթ արավ, որ տունը պարապ չ'ընտիմ: Էստից ապրանք բառնամ տանիմ Ստամբուլ, մեր հոր մի ախպեր կա էնդի, էնոր մոտ ծախեմ, ընտից էլ ապրանք բառնամ, հոս բերեմ, ծախեմ:

Քուրը լալում ու ասում է.— Ախպեր, դու որ էրթաս հեռու երկրներ բա ես ըստե առանց քեզի մո՞նց մնամ: Ես առանց քեզի մի սհաթ էլ չեմ կարա կենա:

— Ես ի՞նչըխ անեմ քուր, դու իմ հետ չես կարա գալ, ես էլ որ չէրթամ մո՞նց կէդնի, չե՞ որ մեր հոր օսիաթն է, որ չը կատարենք, պարտական ենք մնում:

Տղան աշում է, որ իլլաճ չկա, քուրը շատ է լալում, բերում իր պատկերը քաշել է տալում ու տալում է քուրոշ: Քուրոշ պատկերն էլ առնում է իր մոտ: Քուրոշն ասում է.— Առ, էս իմ պատկերը քու մոտ մնա, քուկդ էլ իմ մոտ, որ վախտ իրար կարոտցանք, հանենք սեյր անենք, մեր հավասները առնինք: Էրթամ քաղթի մեջն էլ ման

գամ, աշեմ մի աստվածալախ պառաւ կնիկ էլ չեմ կարա գտնի, որ փողով բերեմ քու մօտը մնաւ:

Տղեն էրթում է քաղաք ըստուր, ընտուր հարցնում է, սոնդ գըտնում է մի կնիկ ու ասում է.— Քեզի էսքան փող կուտամ արի էրթանք մեր տուն, ամեն օր մեր տանը կեցիր ու քուրոջս էլ լավ մուղաթ էղիր ինչուի իմ գալը:

Բերում է կնկան իր տուն: Զ'էգսի օր բռնները բառնում հ'ընկնում է ճամբա:

Գնալու վախտ դարադուլ դավազներին թամբիհ է անում, որ տանը լավ մուղաթ կենան, դարիբ մարդու ներս շթողնին ու քուրոջը մնաս բարով է անում ու հայտե էրթում է դիպա Ստամբուլ:

Սիմոն կուպեցու տղեն որ հասնում է Ստամբուլ, հարցնում է Պետրոս աղի տուն, բազրկան դուզ իջնում է էնոր դուռը ու վեր է տալում բռնները: Դուրս է գալում Պետրոս աղեն, աշում է, որ դեմեքը իր ախպեր Սիմոնին է ու հետի գալողը մի ջահել տղա է: Ապրանքը տեղավորցուց, էկավ բարեկեց դարիբ տղի հետ, հարց ու փորձ արավ, իմացավ, որ իր աղբեր Սիմոնի տղեն է, ու Սիմոն էլ մեռել է: Շատ լացավ, տղին մխիթարեց, տուն գնացին, հաց, կերակուր, պատիվ: Կերան խմեցին տղի տեղ սարքեցին, որ բեզրած է հ'ելնի քնի: Տղեն հ'ելավ քնավ:

Առավոտուն Պետրոս աղեն առավ Սիմոն կուպեցու տղին ու գնաց թագավորին տեսության: Թագավորը վաղուց ծանոթ էր Սիմոն կուպեցու հետ, տղեն էլ ծանոթացավ, թագավորի ձեռը պագեց: Թագավորի տղեն որ չը տեսա՞վ Սիմոն կուպեցու տղին, էլ չուզեց կողքեն հռնենալ: Մեկեն սերը բռնում է էդ տղին, ծանոթանում է հետ, ամեն առավոտ գալում փաթթվում էր շլնքով, տանում էր իրանց տուն պատվի ու օրերով էլ չէր թողնում գալու:

Կլոր մի ամիս անցավ, որ Սիմոն կուպեցու տղան Ստամբուլն է, ու ամեն օրն թագավորի տղի պատվին է: Մեկ օր էլ Սիմոն կուպեցու տղեն կրսե Պետրոս աղին.— Հորեղբեր ամեն օր թագավորի տղեն ընձի պատիվ է անում, ինչ կոնե որ էսօր էլ ես էնոր բերեմ պատվի:

— Ի՞նչ կոնե,— շատ էլ լավ կ'ըլի, պատրաստութուն տեսնինք, ինչ որ կամքդ ուզում է կա, բերում ես բե'ր:

Զ'էգսի օր, Պետրոս աղի տուն ամեն թաբտիրը տեսան: Սիմոն կուպեցու տղեն առավ թագավորի տղին տուն էկավ:

Պետրոս աղեն բերում թագավորի պալատից ինչուի իր դուռը խալի խալիչա է փռում, որ թագավորի տղեն գետնին չը քնի:

Սիմոն կուպեցու տղան էրթում, ներս է մտնում թագավորի տղի

մոտ, թագավորի տղեն տեղ է տալում նստելու Սիմոնի տղան չի նստում, ասում է։— Թագավորի տղա խնդրում եմ քեզնից մի բան, էս մի ամիս է որ ես էստեղ եմ ու ամեն օր էլ ձեր տուն եմ պատվի, էսօր էլ դու հախ նհախ մեր տուն պտի որ գա պատվի։

Թագավորի տղան ասում է.— Ես, առանց իմ հոր իրավունքի չեմ գալում, թե որ հերս իրավունք տա գուքամ։

Թագավորի տղեն էրթում մորն է ասում, մերն էլ էրթում է թագավորի մոտ, ասում է.— Իրավունք տուր տղեդ էսօր էրթա իր ընկերի հետ քիչ ման գա, քացվի։

— Թող էրթա, ամա՛, ասա՛, որ գիշերը ուրիշ տեղ լմնա, տուն գա։

Թագավորի տղեն հեկնում է Սիմոն կուպեցու տղի հետ ղու բոյին է էղնում, էրկու ղավազ առաջն են ընկնում, էրկուսը հետեւ, Պետրոս աղի փռած խալու, խալիչաներու վրայից գալում դուզ էրթում են Պետրոս աղի տուն։ Պետրոս աղեն սեղան է պառաստում, թագավորի լայնղ կերակուրներ է բերում։ Թագավոր իր լալեն էլ է ճամբում։ Նստում ուտում խմում են, ինչունի հիբկուն քեֆ են անում։ Հիբկուն թագավորի տղեն կըսե.— Վախտն է, ընծի իրավունք տվեք որ էրթամ, թագավոր ընծի չնեղնա։

Սիմոն կուպեցու տղան շատ յալվար արավ, որ էս մեկ գիշերն էլ իր ղոնխը մնա։ Թագավորի տղեն տեսավ, որ ճար չի ըլլի, մնաց։ Ինչունի քնելու վախտ յարանութեն արին։ Վախտ անցավ։ Տեղեր բերին քցեցին, թագավորի տղեն հեկավ պառկավ։ Սիմոն կուպեցու տղան ու լալեն էլ հեկան քնելու Սիմոն կուպեցու տղեն մոնց որ շորերը հանեց, բիրդան միտք հըրկավ իր քուրը, հանեց քուրոջ պատկերը, շամտնի լուսին լավըմ սեյր արավ, հավասն առավ։ Թագավորի տղեն զարթուն է էղնում, բիրդան տեսնում է աղջկա սիրուն պատկերը խելքը գլխից թռնում է։ Մտքի մեջ կըսե.— Աճապ էդ աղջրկա պատկերը իմ աղբորս աչք քցածն է, բալլու է, չեն տված, ու իր սիրտ հուցնելու համար պատկերը ման է ածում իր հետ։ Թե որ էգնեց մի բան է, իմ հոր սաղ թագավորութունը կըփչացնեմ գեմ ու էդ պատկերի տեք աղջիկը իմ ախպորը կը բերեմ գեմ։

Դու մի ասեր, էդ պատկերը լալեն էլ է տեսնում, էնոր էլ խելքը թռնում է։ Էլ ձեն չեն հանում, ամա թագավորի տղի ու լալի քունը սաղ գիշեր էլ չի տանում։

Սարախտան տեղերուց հեկնում են իրանց շորերը հագնելու էրկու ղավազ գալում են թագավորի տղի շորերը հագնում են, շուր են բերում, լվացվում։ Պետրոս աղեն էլ ամեն թաքտիրը տեսած էր՝

սամավար քցել բան, կերակուր ամեն բան հազիր: Սիմոն կուպեցու տղան աշում է, որ թագավորի տղի նաշիաթը նաշիաթ չէ:

Կրսե թե.— Ախպեր, էս ի՞նչ բան է քեֆդ քեֆ չէ, զար իմ պատվին չը հավնար,— կրսե:

Թագավորի տղեն կոսե.— Ես իմանում էի թե դու ընձի սրտով ես սիրում, ուղիղ ախպեր ես: Ես չէի հիմանում, թե քու գաղտնիքներն ընձեն պահում ես:

Սիմոն կուպեցու տղեն զարմանում է, երթում, էսդին, էնդին, թե.— Ես գաղտուկ բան չունիմ:

— Լավ,— կոսե թագավորի տղեն,— որ դու գաղտուկ բան չունիս, բա էն ի՞նչ աղջկա պատկեր էր, որ դու իրկուն պառկելու վախտ ծոցեդ հանիր, սեյր արիր ու նոր պառկար քնելու էն պատկերը քո ի՞նչդ է, աչք քցածդ է, ի՞նչդ է, յաղո՞ւզ ես պահում, ասա՛, իմ հոր սաղ կարողութունը փշաղենեմ, էդ աղջիկը քեզի բերեմ: Ինչունի որ դուզը շասես, ես քեզ հետ խոսողը չեմ:

Սիմոն կուպեցու տղեն տեսնում է, որ էլ պահելու ճար չկա, դուզը ասում է.— էն պատկերը իմ քուրոջ պատկերն է, ոչ թե աչք քցածիս, ես աչք քցած չունիմ:

Նոր, թագավորի տղի սիրտը կրակ ընկնում էրում գոլում է, խեղճը կորցնում ու բաշլալում է մտածել: Քիչըմ հաց որ ուտում են, շայ խմում, թագավորի տղան հուզում է էրթալ:

Դու ինչ կոսես, որ լալեն էլ է՛ն կողմեն է էրում պատկերի համար:

Սիմոն կուպեցու տղան հիշնում թագավորի տղին ու լալին տանում ճամբու է դնում, դառնում գալում է:

Թագավորի տղեն տուն հասնում է թե չէ ծանր հիվանդանում է: Մերը տեսնում է, որ տղի հալը հալ չէ, թագավորին իմաց է տալում թե՛ տղան հիվանդ է:

Թագավորը, իրա վազիր նազիրը շտապոք հիշնում գալում են, թոփ են էղնում տղի բոլորը: Սաղ քաղաքը տխրավ, թե թագավորի մեկուճար տղեն հիվանդ է: Որը կոսե օդեղ են տվել, որը կոսե ամրսել է, որն էլ մի բախշա բան է ասում: Հեքիմներ թոփ են էղնում, գալում են, տղի ցավից բան չեն հասկնում: Թոմար հիշնում դուրս են էրթում: Թագավորն էլ է դուրս էրթում: Տեսնում են, որ տղան իսկի չի խոսում: Թագավորը թամրիհ է անում իր սուլթանին թե.— Դու մնացի տղիս մոտ, հարցու թե ինչի է էտենց էղե, կարելի է քեզի կոսե:

Թոմար էրթում են, մնում է մերը, հարց ու փորձ է անում տղին,

թե. հերեկ սաղ զնաց, էսօր ի՞նչ ձեռ տվեց, որ էդենց ծանր հիւլըն-
գացավ:

Տղեն մորը կոսե.— Ընձի Սիմոն կուպեցու աղջիկը հ'ուզում եք,
հ'ուզեք, թե չէ ես մեռնում եմ:

Մերը յալվար կոնե թե.— Որդի, դու մեկ թագավորի տղա, էն
մեկ վաճառականի աղջիկ, ամոթ չէ՞, որ դու էդենց բան ես մտա-
ծում, հերդ որ իմանա ի՞նչ կոսե: Չըկա՞ աշխարհ ուրիշ թագավորի
աղջիկ, որ դու առնիս, որ էդ կուպեցու աղջիկն առնիս:

— Ձէ,— ասում է տղան,— իմս որ կա էն է, հ'ուզում եք հ'ու-
զեք, չեք հ'ուզում ես մեռնում եմ:

Մերը հ'ելնում էրթում է թագավորի մոտ, ասում է.— Տղեդ սիրտ
է քցեր Սիմոն կուպեցու աղջկան, ասում է. «Շուքեք, չեք հ'ուզում»
ես որ մեռնում եմ:

— Այ կնիկ, ես մի թագավոր, ես մո՞նց էրթամ մեկ կուպեցու
աղջիկ հ'ուզեմ, լսողը ի՞նչ կըսե: Չկա՞ թագավորի աղջիկ, որ
հ'ուզեմ:

Թագավորը կնիկը կոսե.— Ես էդ թոմար ասել եմ, իլլաճ չկա,
չի համոզվում, ընձի լսո՞ւմ ես, թե որ հ'ուզում ես տղեդ ապրի, իրա
ասածը կոնես:

Թագավորը մարդ է ուղարկում Պետրոս աղի ու Սիմոն կուպե-
ցու տղի հետեհն: Ղավազները էրթում ասում են թե. «Ձեզի թագա-
վորը կանչում է»:

Հ'ելնում, էրկուան էլ թաքտիրով դյուզ քշում էրթում են թագա-
վորի քոչք ու սարեն: Ներս են մտնում տեսնում են, որ թագավոր
իր բոլոր վազիր նազիրներով նստած է: Բարե են տալում: Թագա-
վոր տեղ է նշանց տալում որ նստին:

Թագավոր ասում է.— Գիտե՞ք ձեզի յաղուզ եմ կանչե՞ր: Ես
հ'ուզում եմ, որ դուք Սիմոն կուպեցու աղջիկը իմ տղիս տաք:

Պետրոս աղեն ու կուպեցու տղեն զարմանում են: Գիտեն, թե
թագավոր իրանց վրա է խնդում: Գլխներ կախում, մտածում են:

— Ինչի եք մտածում, ես իմ սրտովս եմ ասում, դուք բալլու
որ չավտցաք իմ խոսքին:

Սիմոն կուպեցու տղան հ'ելնում թագավորի ձեռքը պագում է
ու ասում:— Թագավոր ապրած կենա, դու որ հ'ուզում ես իմ բուրը
քու տղին, ես էլ ուրախությամբ տվեցի: Մեկ աղջիկ է, թագավորին
փեշքեշ:

Խաբարը զնաց թագավորի տղին, թե Սիմոն կուպեցու աղջիկ
հերդ հ'ուզեց քեզի: Տղեն սաղացավ:

Թագավորը հրամայում է, որ գեղացիք թե քաղքցիք ուտեն խմեն, քեֆ անեն թագավորի շոթքից: Սաղ քաղաքը ուրախնում է: Թե թագավորը իր տղեն կարգել է:

Լալեն հիմանում է, որ թագավոր Սիմոն կուպեցու աղջիկը հուսն է: Նոր որ կրակ հրնկնում է լալի սիրտը, գոլում է:

Մտածում է՝ աճապ ես ինչըխ ընեմ, որ էդ կուպեցու տղի գլուխ մեկ դագ խաղամ ու քուրոջն էլ ես առնիմ:

Հիշում էրթում է թագավորի մոտ, ասում է.— Ամոթ չէ՞, որ դու մեկ էրկրի թագավոր էրթում մեկ անզգամ բոշիմ ես հուզում: որ օրական քսան մարդ է տանում-բերում:

Թագավոր զարմանում մնում է, ձեռաց հրամայում է, որ էրկուսն զավազ էրթան Պետրոս աղին ու Սիմոն կուպեցու տղին կանչեն: էրթում կանչում են: Ներս են մտնում աշում են, որ թագավոր էնենց է հերստեմ, որ աստուծ շանչ շտա:

Թագավոր վերցնում ասում է.— Ես ձեր գլխներ պիտի զարնեմ, դուք որ գիտեիք ձեր աղջկա դայդըն, յաղո՞ւզ տվիք իմ տղին:

Զարմանում մնում են տեղերը, թե էս ի՞նչ փորձանքի դուշ էղանք: Սիմոն կուպեցի տղեն վերցնում ասում է.— Թե որ իմ քուրը էդ բնության տերը էղավ, ես էլ ու իմ հորողքերս էլ տարաղաճ, թե որ սուտ էղավ, էդ մատնություն անողը տարաղաճ հիշնի:

Լալեն հիշում թագավորին ասում է.— Թագավոր ապրած կենա ընծի երսուն օր վատա տուր, թե որ էն աղջկա նշանը բերի, զաթի իմ խոսքն է, թե որ չբերի, ես տարաղաճ կախվիմ:

Բերում թագավորի մոտ ստորագրություն են տալում Սիմոն կուպեցու տղի հետ, թե սուչն ում վրա որ մնա տարաղաճ կախվի:

Լալեն հիշում էրթում է քաղքի մեջ, Սիմոն կուպեցու տղի բերնից մեկ նամակ է գրել տալում քուրոջը թե՛ էս մարդ մեր տուն է գալում, լավ պատիվ կոնես, հետո ճամբու կը դնես գես: էսպես գրել է տալում ու նստում է ձի, հայտե Սիմոն կուպեցու տուն հուրտի ես էկա դիպա քեզի:

Լալեն էրթում հասնում է քաղաքը, հարց ու փորձ անում, թե «Սիմոն կուպեցու տուն հուրտի է՞»: Ցուց են տալում, քշում ձին, գալում դուռը կենում է: Ղավազներ գալում հառաջ հարցնում են թե.— Դու ի՞նչ մարդ ես:

Լալեն կոսե.— Ձեր աղի մոտեն նամակ եմ բերել իր քուրոջը Ասեք իրան, ներս գամ, տամ:

Ղավազներ էրթում ասում են աղջկան թե.— Մեկ դարիք ձիա-

վոր է մեր դուռն կեցեք, ասում է. «Աղից նամակ ունիմ իրա քուրոջը տալու»: Իրավունք է ներս գա թե չէ:

— Գացեք ասեք, թող նամակը տա տեսնիմ:

Ղաւազները էրթում ասում են.— Նամակը տուր, մեր աղի քուրը հուզում է:

Նամակը առնում, բերում տալում են աղջկան: Բանում կարգում է, որ էս նամակը իր աղբոր գրածը չէ, հետ է տալում, ասում է.— Տարեք էդ մարդուն տվեք ու ասեք, որ թողնի հեռենա, թե չէ որ ներս էկավ, իրան կտոր-կտոր կոտենամ: Էս նամակը իմ աղբոր գրածը չէ:

Տանում նամակը հետ են տալում լալին: Լալեն փոռ փողման դռնում է քաղթի մեջ: Էրթում մի տեղ իջնում է, հարց ու փորձ է անում, թե էս քաղթի մեջ մի էնպես պառավ կնիկ չկա, մի աստուծավախ կնիկ: Ասում են, էդենց մի կնիկ կա, որ Սիմոն կուպեցու տուն է էրթում, աղջկա գլուխը լվանալու:

Լալեն էրթում պառավին գտնում է: Շատ է համոզում, տեսնում է, որ ճար չի լինում, հանում մի բուռ օսկի է տալում, ասում է.— Սիմոն կուպեցու աղջկա մոտից ընձի մեկ նշան կը բերես:

Պառավ օսկին որ տեսնում է հոգին ու աստվածը ուրանում է, հիշում էրթում է աղջկա մոտ: Էդ օրն էլ աղջկա գլխի լվանալու օրն էր: Պառավ տանում է աղջկա գլուխը լվանալու. միամիտ, շորերը հանում է դնում է մեկ կողմ, իր մատից թանգ անգին մատնին էլ դնում է շորերու վրեն, ինչըխ ամեն անգամ դնում էր:

Աղջիկը լողացավ պրծավ, հելավ որ շորերը հագնի: Պառավ գնաց շորեր բերելու, մատնին վերցուց դրեց ջերը: Աղջիկ միամիտ, շորերը հագավ, մատնին մոռացավ: Պառավը շտապոք մատնին տարավ տվեց լալին: Լալեն մեկ բուռ էլի օսկի տվեց պառվին, հեծավ ձին ու հայտն դիպա Ստամբուլ:

Էդ օրը անցնում է, հեգսի օրը նոր աղջիկ վրա վարմիշ է էղնում, որ մատնին չկա: Ղրկում պառավին բերում հարցնում է, պառավ էրթում է ուտում թե՛ ես խաբար չեմ: Աղջիկը չի հավատում, հասկնում է, որ էն մարդը աղբոր մոտեն խարդախ նամակ էր բերել, պառավը մատնին էն մարդուն տարավ տվեց:

Շատ է զոռում պառվին,— պառավ մուխուր չի գալում: Աղջիկն ասում է.— Այ պառավ, մեղք ես, իմ հացը շատ ես կերել, մատնու տեղ ասա, թե չէ, քեզի պատին փարշին կոտենամ:

Պառավ էլի էրթում է ուտում: Աղջիկ դավազներին ասում է, զավազներ բռնում պառվին, պատից փարշին են աւնում:

Մենք խաբարը լալից տանք: Լալեն մատնիք դուռ տանում տա-

լում է թագավորին.— Իշթը քու հուզած հարսի մատնին,— ասում է,— դու ընձի չէիր հավատում:

Թագավորը կանչում է Պետրոս աղին ու Սիմոն կուպեցու տղին: Գալում են Սիմոնի տղեն ու Պետրոս աղեն թագավորի դիմանը: Թագավոր վերցնում մատնին տալում է Սիմոն կուպեցու տղին թե.— էսի քու քուրդ մատնի՞ն է:

— Այո՛, թագավոր ապրած կենա, իմ քուրդ մատնիքն է:

— Թե որ էդենց է, դու ու քու հորողքերդ յտորագրութուն եք տված, որ տարադաճ պետք է հ՛ելնիք:

— Թագավոր ապրած կենա,— կոսե կուպեցու տղեն,— խընդրում եմ հինգ օր մեզի վատա տաս: Հինգ օր որ թմամվ մենք տաճաղ պետք է հ՛ելնինք:

Թագավոր կոսե.— Հինգ օր ձեզի վատա, հինգ օր որ թմամվ էլ խոսք չկա:

Սիմոն կուպեցու տղեն ու Պետրոս աղեն հ՛ելնում սև կառեթը պառաստում են, սև շորեր հագնում են, նստում են ու հայտե քշում են դիպա իր տունը: Խաբարը գալում հասնում է քուրդը թե.— Վալլա շիս ասում, ախպերդ էկավ սև շորեր հագած, սև կառեթի մեջ նստած:

Քուրն ասում է.— Վալլա՛ իմ աղբոր մի դազիս ձեռ տվել է, աստուծ խերն անե:

Գալում կառեթը դուռ կայնում է, դավազներ ուրախալու էթում են կառեթի հառաջ: Տղեն առանց կառեթից իջնելու ասում է.— Գնացիք քուրդս ասեք, դուրս գա, բան ունիմ ասելու:

Քուրը գալում քիչ որ մոտենում է՝ ախպեր գունդ թքում է երեսն ու կառեթի գլուխ դարձնում է ու հայդե քշում դիպա Ստամբուլ:

Քուրը տեսնում է, որ էլ ճար չկա, աղբորը պտի խեղդեն, հ՛ելնում էրթում է բազարից էնենց մի մատնի է գնում, որ իր հառչի մատնուց էլ լավ, մեկ էլ՝ որ էն թագավորի հողի մեջ էնենց մի մատնի չի ճարվում: Թուփ է անում իրանց քաղաքի մեծամեծ մարդիկ, գիր է առնում, որ՝ էս աղջկանից մաքուր չի կարա էղնի աշխաքի մեջ, ինչ որ ասել են սուտ են ասել: էս թուղթը պառաստում է, էրթում է մեկ ֆայթոն է բռնում, ասում է.— Ընձի կարա՞ս վախթե վախթ Ստամբուլ հասցնե, ինչքան որ փող ուղես կուտամ:

Սիմոն կուպեցու աղջիկ հ՛եզսի օր նստում է ֆայթոն ու քշում է դիպա Ստամբուլ: Հասնում է քաղքի քանարը, ֆայթոնճուն հետ է դառցնում, շարսավը քաշում է գլխին ու էրթում է քաղքի մեջ: Հիփիկվա ժամի վախտն է էղնում: Դյուզ էրթում է ժամ: էրթում մի

կնկա մոտ կայնում է, աշում է, որ էդ կնիկը լալում ու աղոթում է։ Մնում է ինչունի ժամից դուրս են գալում։ Ինքն էլ էն կնկա հետ դուրս է գալում, դռան հարցնում է.— Քալի՛, դու ընչի ես էգենց լալում։

Պետրոս աղի կնիկը ասում է.— Ի՞նչ անեմ, որ չը լամ, հեղուց առավոտ իմ մարդուս ու Սիմոն կուպեցու տղին թագավոր տարադաճ է հանում մեկ ղանջղ աղջկա ճոթեն։

— Քալի՛, էս քաղքի մեջ ծանոթ չունիմ. ի՞նչ կոնե ընձի էլ քու հետ տանիս ձեր տուն էսօր մնամ, էգուց էրթում եմ։

— Ի՞նչ կոնե, ոչինչ էլ չի էղնում, արի՛ էրթանք, միսաֆիր ասու միսաֆիրն է։

Պետրոս աղի կնիկը առնում տանում է իր տուն, ինչունի լուս լալում է։

Շաֆաղին բոռեքը շալեցին, տարադաճը հազիր արած էր. Քաղքի մեջ մարդ շմնաց թոփ էղավ, էկավ սեյր էնելու Զարսուի միջով Պետրոս աղին ու Սիմոն կուպեցու տղին տարադաճի շորեր հագուցած տանում էին։

Թագավորի ֆարմանն էլ շինքներուց կախած։ Մեկ լաց ու կոծ էր ընկած Պետրոս աղի տան մեջ, որ աստուծ շանց շտա։ Սիմոն կուպեցու աղջիկ սիրտ է տալում Պետրոս աղի կնկան թե՛ մի լար աստված ողորմած է։ Դիշեր Պետրոս աղի կնիկ թոմար էղելութունը թարիվ էր արեր աղջկան։

Սիմոն կուպեցու աղջիկ էդ վախտ հեղնում, շարսավը առնում է գլխին ու էրթում է դպա թագավոր։ Աշում է, որ թագավորը նստած է իր թախտի վրա, տեսնի, թե ինչիս էն անում կախվողներ։ Մեկ էլ տեսնում է, որ մի շարսավով կնիկ էկավ, դլուզ թագավորի դեմ կեցավ։

Թագավոր հարցնում է թե.— Ի՞նչ կոսես։

Կնիկն ասում է.— Խնդրում եմ թագավորից, որ իրավունք տա էդ մարդիկը չը կախվին, ինչունի որ էրկու խոսք ունիմ ասելու, ասեմ հետո թագավոր գիտե, ինչ կոնե թող անե։

Թագավոր ամր է անում.— Մարդիկ չկախեն, ինչունի էս կնիկարմատը իր խոսքը պրծնի։

Թոմար շալղինների ձենը կռում է, խալխը, որ թոփ էին էղած, ձեները կռում են, տեսնին, թե ի՞նչ կոսե էդ դարի կնիկը։

— Դե՛հ, խոսիր աշեմ, ի՞նչ ես ասում,— կրես թագավորը։

Աղջիկը ջերից հանեց մի մատնիք ու դրեց թագավորի առջև էնպես մի թանգ մատնիք, որ թագավորի սաղ խազնեն ատենար ու

ասում է.— Թագավոր ապրած կենա, քու լալին իմ ես մատնիքի թա-
լը գողցել է, ես քեզն կուզեմ:

Լալի աչքը որ շղիպավ մատնուն, ծնկները դողաց: Թագավորին
էլ խնթը գլխից թռավ, որ իր սաղ խազնն էլ ու քաղաքի բիթուն
հարստութունն էլ աժենար:

Թագավորը հարցնում է լալին թե.— Դու էս կնիկ արմատի
մատնին գողցե՞լ ես:

Լալեն թագավորի ու սաղ իշխանների առջև երդվում ասում է.—
Թագավոր ապրած կենա, սուտ է ասում, ես ըստոր հ'երեսը չեմ տե-
սեր, ըստոր չեմ էլ ճանշնում, ես ըստոր մատնին հ'ո՛ւրտից գողցա:

Աղջիկը թագավորի մոտ իրեք անգամ հարցնում է, լալեն էլ
իրեք անգամ երդումով թաքրըրում է թե. «Ես էս կնիկ մարդու երես
բիլա չեմ տեսած»:

— Թագավոր, ժողովուրդ, դուք վկա եք, որ էս մարդն ասում
է թե. «Ես աղջկա հ'երես չեմ տեսեր», ապա որ դու իմ երեսը չես
տեսած, ընծի չես ճանշնում, ապա մո՞նց ես իմ ախպորն ու հորող-
բորը տարաղաճ հանում:

Թագավոր, իշխաններ, թոմար էս խոսքեր որ լսում են՝ տեղն
ու տեղ սառում են:

Աղջիկը ըստի մեկ, մեկ թագավորին պատմում է, թե մոնց էր
էդ մարդը ախպոր մոտեն կեղծ նամակ բերել. «Ես չընդունեցի, հետև
էս մարդը էրթում իմ գլուխ լվանող պառվին է գտնում, օսկի է տա-
լում, պառավն էլ իմ մատնիս գողնում, տալում է ըստոր: Պառավին
էլ բռնել փարչինել եմ մեր պատին, չեք էլ հավատում մարդ զրկեք
թող տեսնիս: Հ'ետև ծոցից հանում է իր քաղքի իշխաններից բերած
ստորագրութունները, որ գրած են թե. «Մենք էս աղջկա պակասու-
թուն տեսած չենք»:

Թագավոր հրաման է տալում թե.— Էդ էրկու մարդուն հտ դար-
ձուցեք, էդոնց տեղ էս լալին տարաղաճ հանեք:

Լալին տանում հանում են տարաղաճ, ամեն մարդ էլ ուրախ-
նում է, որ կեղծավոր լալին տարաղաճ են հանում:

Թագավոր բերում Պետրոս աղին ու Սիմոն կուպեցու տղին ղըր-
կում է համամ: Աղջկան էլ բաղշա է ղըկում, թամուզ շորերը փո-
խում են, պսակի մի լավ դաթ հալավ են կարում աղջկան:

Թագավոր հրաման է հանում, որ իր մեկուճար տղի հարսնիքն
է, ամեն մարդ գա քեֆ անե: Հ'ուրդի մի աղքատ մարդ կար վա-
զում էր քաղաք քեֆ անելու: Բերնե-բերան խոսում էին թե. «Մե՛ք
թագավորը իր տղին մեկ խելացի ու սիրուն աղջիկ է հ'ուզել»:

Թագավորի տղին պսակեցին: Քառսուն օր, քառսուն գիշեր կե-
րան խմին: Էնոնք հասան իրենց մուրազին, դուք էլ՝ ձեր մուրազին:

37. ՍԻՆԱՍ

Կէղնի մարթ մա, անուն Սինամ, լավ հարուստ մարթ մա, կունենա աղջիկ մա, տըղեմ ու իրեն կնիկը:

Գեղնի ուրին ուխտ կէրթա, կառնի ուրին մանչ ու կնիկը ու կէրթա ուխտ: Տուն լա կմնա իրեն աղջիկ թաք: Կէրթա իրեն տիրացուն թամբահ կենա:

Թամբահ կենա.— Իմ աղջկա մուղաթ կեցի շուր ես ուխտ էրթամ ու դառնամ գամ: Իմ աղջկա հինգ օր հելս մի օխկա միս տար, իմ աղջկա տուր:

էդ տիրացուն լա կը բերե օխա մա միս ու կիտա աղջկան:

Աղջկան կըսե.— Հայրիկդ ընծի թամբահ էրեր է քեզի մուղաթ կենամ:

Տիրացուն էդա աղջկան կըսե թե.— Իմ հետս խոսա:

Աղջիկ լա դուրս շի ելնի, գիշեր զօր տան մեշն է՝ օր ըսեն հեշ արեգակը շիլնի, օր ուրեն հերը ըխտից դառնա ու գա:

Աղջիկը շի խոսի, տիրացուն աղջկանեն կը հերսոտի թե՝ իմ հետս չխոսար դու:

Գեղնի տիրացուն կէրթա գեղի շյազի պառավու քով, կըսե թե.— էսա աղջրկան գըլոխ գեշ բան մը կարա՞ս էնե:

Պառավ լա գեղնի գութա աղջկա տուն, դուռ կը զարկա, կըսե.— Այ օղուլ, արի դուռը բաց:

Աղջիկը գութա դուռը կը բանա: Էդ շյազի պառավը կէրթա էդ աղջկա տունը, կըսե թե.— Աղջի, արի քեզի տանիմ համամ մա ու տանիմ գըլոխդ մըլոխդ լվամ, մեխք ես հերդ ու մերդ հոս շեն, դու մենակ ես:

Աղջկան պառաւլը կառնա կտանա համամ մաւ կը տանա համամ, աղջկան գըլոխը կը լվաւ: Աղջկան կը խափե, կը տանե, տիրացուին էլ կ'րեբե համամի մեջ: Խոսացնե աղջիկն տիրացուի հետ: Աղջիկ էդ տեղ տիրացուի ու պառաւլի հետ կըկաւլի գը:

Գինի ու աղջիկը գութա տուն, գութա տուն ու դուռը կը փակե, կը մըտնի նե:

Տիրացուն էլ կէրթա իրեն համար մեկ գիր մա կը գրե:

Աղջկա հերն էլ վախտ թըմմեր է արթըխ գալու, մոտիցեր է գեղին: Տիրացուն լա իրա գրած գիր աղջկա հոր կը դրկե, կըսե թե. «Քու աղջիկ ընծի թամբա՛հ էրիր, թե մուղաթ կեցի, քու աղջիկդ քեշ բաներու էլաւ, քեշ ճամբեստանց հետ գնաց, գողութեն էրաւ, բողութեն էրաւ»:

Գիրը կէրթա հորը կը հասնի, հերը կը բանա ու կաշե, կաշե օր տիրացուն ա գրե, օր քու աղջիկը քեշ բաներու հետ է, գողութուն կենե, բողութուն կենե:

Հերն էլ մանչուն կըսե թե.— Օղո՛ւ մենք հոս կը կենանք, դու գնա ու քու քրոջդ աղա, քրոջդ գըլոխը զարկ, թորթե, կորու՛ հետի մենք դանք մեր տուն:

Ախպերն էլ գինի ու գութա, գիշերը գութա, քրոջ դուռը բլաթլամիշ կենե. «Աշեմ իմ քուրս ի՛նչ գեշ բան ա էրե, ետե դարկեմ»:

Իրեք օր քուրոջ դուռը բլաթլամիշ կ'էնե, կաշե օր իրեն քուրոջ տուն հեշ մարթ մա չի գա: Քուրը միամիտ ու անպարտ է, չի ղըմշի օր ուր քուրը զարկաւ: Քուրոջ կըսե թե.— Քուրս, արի դուռը բաց:

Քուրն է գութա դուռը կը բանա: Գուլա ու գըյնի ախպոր ոտները, կըսե.— Ախպեր, դու էկաք ըխտատեղեն,— կըսե թե,— ախպեր ջան, ապա հերս ու մերս ո՛ւրտեղ են:

Կ'ըսե թե.— Հերս ու մերս գութան, ես առեջ եկա, որ քեզի տեսնիմ, կըսե, ետ ախտի դառնամ, օր հերս ու մերս բերեմ:

Քուրն էլ յալվար գըյնի, թե ընծի էլ տար հետդ, հորս ու մորս տեսնիմ ճամբեն, հորս ու մորս կարոտութեն կը քաշեմ գը, կարոտը եմ:

Ախպերն է կառնե քուրոջն ու կ'էրթա: Կ'էրթա ախպերիմը քով:

Կ'ըսե.— Ախպեր ջան, ես շատ եմ ծարվըցե, նըստի մե ջուրըմ խմեմք:— Ախպերն է կը նստի, քուրը մե ջուրըմ կը խմե, գըլոխ կը դնե ախպոր ծընկին կը քնի գը: Ախպեր ուսո՛ւլ՝ գըլոխը կը դնե գետին: Ախպեր գինի ու կ'էրթա: Քուրը քընուկ կը մընա էդ ախպերի գըլոխը: Քուրը քընեն կը զարթի, կաշե օր ախպերը չըկա:

¹ Կամաց (Մ. Բ.):

Ախպեր կ'էրթա իրեն հօրն ու մորը քովը, կ'ըսե օր. «Քուրդս գլուխ կորուցի ու եկա»։ Հերն ու մերն նոր գելնին ու գուբան տուն»։ Քուրը կը զարթի, կաշե օր ախպերը չկա։ Քուրը գելնի ու կ'էրթա։ Կ'էրթա ու մե մերու մեջը գընգնի, կարիպ ու ջահել աղջիկ, ճամփա շիտե, ինք քաղթի աղջիկ, դուրս չ'ելն։ Էդ մերու մեջը գելնի մե բանձը փետիմ գլոխը։ Գելնի ու կը նստի էդ փետի գլոխը։

Փետի գլոխը կը նստի ու կը մնա։

Մե թագավորիմ լավ մանչը իրեն շապառներով՝ էկեր է պըտըտ-վելու։ Ուրիշ հեռու երկրե է, աղջկա հորը երկրեն չէ, հեռու երկրե է։ Էդա աղջկան կը տեսնի էդա փետի գլոխը, էդա աղջկան կը ճվա թե.— Աղջի, արի իշի ցած։

Էդ թագավորի մանչը աղջկան էդա փետի գլխեն գիշու ցածը, կը հեծու ձիուն ու կը տանի գը։

Կը տանի էդա աղջկան. կառնի կը թագավորի մանչը։

Կէղնի օր աղջկան ին ամիսը թըմի, կը պառկի էրկու մանչ կը բերի։ Էդ մանչեր գելնին տարեկան, կը քելեն կը, էդ աղջիկ էդ մարթուն օր առեր է, հետը հեշ չէ խոսե, ինչ օր լալ։

Մարթը մեծ խնձորըմ բերե էն մանչու մեկին կուտա. մեկը գուլա, մերը կըսե. «Ինչի՞ գուլա, էնոր հերն է, քու էլ հերդ, մեկ խընձոր մ'ել թող քու ափրդ տա»։ Էտօր մարթը գիմանա ձենը կնկա, որ գիմանա, կըսե թե.— Այ աղջիկ, դու օր լեզու ունիս, իմ հետս ինչո՞ւ չես խոսի։

Աղջիկ իրեն մարթուն կ'ըսե թե.— Ընձի մերու մեջը գըտար, հեշ հարցուցի՞ր թե ադու ո՞րդից ես», հեշ ըսի՞ր թե ադու հերը ունի՞ս, մերը ունի՞ս», ես խո մերու մեջ չէի բուսե, ես է իսան էի, իսնի կըտոր էի, ես է հերը ունիմ, ես է մերը ունիմ։

Նորեն մարթը աղջկան կը հարցու գը.— Դու օր մեր ունիս, հեր ունիս էդ մերու մեջ ի՞նչ կ'էնեիր։

Ախչիկ կ'ըսե թե.— Հարի մերս ու հերս շգտնեմ, դարդս քեզի չիմ կըրնա արգ ընե։

Կ'ըսե թե.— Դու քու հոր ու մոր գեղի տեղը գիտե՞ս, աղջի։

Կ'ըսե.— Գիտեմ։

Կ'ըսե.— Քեզի կը խրկեմ գը, գնա հերդ ու մերդ տեսի։

Սարախտան մե տառ ձիավորըմ աղջիկը կը խրկե, օր էրթա ուր հերն ու մերը տեսնե։

Կ'էրթան, ճամփեն մութը գընգընի, հորը գեղը հեռու է։

Մութն օր գըլնի, շագըր կը զարկեն օր քընին, հարի լուսանա, ելնեն էրթան։

¹ Զորքերով (Մ. Բ.)։

Աղշկան շաղըրը մեն կը զարկեն, էրիկ մարթոց բաշխա շաղը-
րըմ կը զարկեն:

Աղշիկ կը բերն ուր տըղեքը քուն կը դընն գը: Կէղնի էդ մարթը-
քոցեն էրկա հողորփոր մանչը, գուքա կը մըտնի էդա աղշկա շաղը-
րը, կ'ըսեն.— Աղշի,— կըսեն,— տըղեքեդ էրկուան էլ կը մորթենմ:

Կ'ըսեն.— Կարելի՞ է, օր դու իմ տըղեքը մորթես, ինչի՞ պիտի
մորթես:

Կ'ըսեն.— Գիշերը պիտի գամ քո ծուցդ քընիմ:

Աղշիկը կ'ըսեն թե.— էդա չէղած բան ա:

— Օր չէղած բան ա,— կըսեն մարթը,— քու տըղեքը կը մորթենմ:
Մարթը կը դառնա, կը հասնա օր էդ մատղաշները մորթեն, մեկը
կը մորթեն, կը դառնա օր մեկելն էլ մորթեն, օր դառնա մեկելը, աղ-
շիկը շաղըրեն կը փախնի:

Գիշեր է, աղշիկը կը փախնի ու կէրթա կը կորի:

Նուսանա կը, մարթիկ գնինին, գնինին օր ախշիկը չըկա:

Մարթիք լա հեշ մեկ խաբար չեն, մե էդ տըղեք մորթող մարթը
գիտեն: Էդիկ բալան չէն, թե. «Տըղեքը ես մորթեր եմ, աղշիկը փա-
խեր է, կորեր է»:

Էդ մարթիքը կըսեն թե.— էս ի՞նչ բան է, էս աղշիկ ինչի՞ պիտի
ուր տըղեքը մորթեն ու փախնի:

Մարթիք գիտեն գը մերն է մորթեն ու փախն, լիտեն թե մարթն
ա մորթեն:

Գնինին էդոնք թաքրար կը դառնան գուքան իրենց գեղը: Գու-
քան թագավորու մանչի քովը, կըսեն թե.

— Քու կընիկը գիշերը իրեն տըղեքը մորթեր ու փախեր է, փա-
խն կորեր է, մենք է ետ դարձանք էկանք:

Թագավորի մանչը կըսեն.— Էրթամ պիտի էդ աղշիկը ծուռ գամ
կընդենմ.— կըսեն,— աշխարքը պիտի ծուռ գամ ու գըտնիմ գը:

Կառնի իրեն հետ շորս ձիավոր, մեկը էն տըղեքը մորթողն է:
Ախշիկն էլ օր էդ գիշեր շաղըրեն կը փախնի, կէրթա իրենց հոր
գեղի օխշրի քովը, հերանց գեղի շորանը կը ճանչեն, շորանը ախշը-
կան լի ճանչեն:

Կ'ըսեն թե.— Չորան ախպեր, իմ վըրճիս էսա խաս խալըվները
կուտամ քեզի, քու շորանիդ հալավը տուր ընծի:

Չորանը կը ծիծաղե գը, կ'ըսեն.— Դու վըրես կը ծիծաղե՞ս,—
կ'ըսեն, քու վըրեճիդ տաս ու քըսան օսկի բան է, իմ շորանիս հալավը
ի՞նչ արժեք ունի օր ես հետը փոխեմ:

Կ'ըսեն թե.— Չորան, ես շիտակ կըսեմ, խառամութեն չեմ ընեն,
կը փոխեմ գը:

Աղշիկը կը հանն իրեն վրեճի խալաւները, բիրադի հարսնքի հալաւներ, կուտա էդա շորերնին: Չորան իրա վրեճի քեշ շորերը կուտա էդա աղշկան:

Աղշիկը կը հագնի շորնի հալաւը, կ'ըսն թե.— Չորան մեմն ուլիմ փոստը ընծի տուր:

Չորանն է կը բերն ուլըմ կը մորթն, փոստը կը հանն, կուտա էդա աղշկան:

Աղշիկ էդա շորնի հալաւը օր կը հագնի, կէղնի մն շորանըմ, ուլին փոստն էլ կառնի իրեն, կը փաթթի իրեն գլոխը ու կը կապն: Աղշիկը իրեն մազերը թոփ կ'էնն փոստի տակը, փոստն է թարս կը փաթթն գլոխը:

էդտից գուքա իրեն հորը գեղը: Գուքա իրեն հորը պատի տակ ու կը նըստի:

Ախպերը դուրս գելնն, գուքա պատի տակ, օր մն քյալ մարթ նստեր է, աղշիկ է քիթ ու բերան փոստով փաթթուկ է:

Ախպեր դառնա ու կէրթա իրեն հորը քովը, կըսն թե.— Հայրիկ, մն քյալ մանչըմ մեր պատի տակ նըստեր է:

Հերը կըսն թե.— Հալա գընա էն մանչուն ըսա, աշն կանա՞ մեր ձիանուն՝ սնյիս էլնի՞: Ախպեր կը դառնա գուքա էդ մանչու քովը:

Կ'ըսն.— Քյալ մարթ, ձեռնեդ գուքա՞, գաս մեր ձիանք քեսլես, մողաթ կենաս:

Կ'ըսն.— Գուքա, ինչի՞ շի գա,— կըսն,— գուքամ, մողաթ կը կենամ: Գուքա, իրեն հորը ձիաներուն կէղնի սնյիս:

Ոնչ հերը, ոնչ մերը, ոնչ ախպեր շնն ճանչն: Էդիկ իրեն հերն էլ, մերն էլ կը ճանչն գը:

էդ աղշկան մարթը՝ թագաւորու մանչը հ'ընգեր է ու էդ աղշկան ժուռ գուքա: Գուքա գելնի էդոր հորը գեղը:

Գուքան գեղի քովը, էդ թագաւորի մանչը կըսն թե.— Ես ձիուս գամը պիտի վեր թողնեմ, ում գուռ օր կայնաւ, ես հոն պիտի իշնիմ: Ձին գուքա ու էն քյալ մանչու դուռը կը կայնի:

Քյալ մանչը գելնի օր միսաֆիր ի եկն, ձիուն նն կը քաշն:

Քյալ մանչ իդոր կը ճանչն գը, օր իրեն մարթն է: Կը տանն իրեն հորը օդեն ու կը նըստեցնն գը էդ թագաւորու մանչուն:

Հ'իրիկուն կէղնի էդ թագաւորի մանչը կըսն թե.— Աշեր հեշ հեքաթ ասող չըկա ձեզի,— էդ ախպեր ախպորը կըսն:

Ախպերը գուքա էդ քյալ մանչուն կըսն.— Հեշ հեքաթ ըսել չիտն՝ ս:

¹ Կենամող (Մ. Բ.):

Քյալ մանչը կըսե թե.— Գիտեմ:

Կէրթա էդա միսաֆիր թագավորին մանչին կըսե թե.— Մեզի մի քյալ սելիսըմ կա կըսե,— կըսե,— էդիկ գիտե հեքաթ ըսել, բերեք օդեն, թող հեքաթ ըսե:

Գուրբան էդ քյալ մանչուն կը տանին հ'օդեն:

Քյալ մանչը իրեն մարթուն կը ճանչե, տըղեք մորթող մարթուն էլ կը ճանչե. էդ տիրացուն հորն օր գիրըմ գրեք ղրկեք է, էդ տիրացուն էլ էդ օդեն է:

էդ քյալ մանչ բաշլամիշ կընե հեքաթը:

Կ'ըսե.— Բերեք մե ղազըմ դրեք օճախը, հարի էն ղազը էփի, ես էդ հեքաթը կը խըլսիմ զը:

Կ'ըսե.— էդ հ'օդեչեն մարթ պիտի դուրս չէլնի, դըսեն էլ մարթ պիտի չի դա հ'օդեն:

Հ'օդեն էլ իրեն մարթն է, իրեն հերն է, իրեն ախպերն է, իրեն մերն է իրեն տըղեքը մորթող մարթն է, իրեն գիր գրող առաջուց խրկող մարթն է, էն տիրացուն էլ էդ օդեն է:

Քյալ օղլան էս հեքաթ թաքրար էդ հ'օդեն թարիֆ կ'էնե: Իրեն հերն ու մերը, ախպերն ու մարթը, տըղեքը մորթող մարթը, տիրացուն քուլլի անկաջ կ'էնեն, օր էդ հեքաթ թարիֆ կ'էնե:

էդ քյալ մանչ հեքաթը կը խըլըսի, իրեն գըլուխի ուլի փոստը գիջու, իրեն մազերը ցած կը թափի ու կէրթա իրեն մարթու կոթուղի տակ ու կը նստի զը:

Մարթուն կ'ըսե.— էս, իմ տըղեքը մորթողն է, էսի քու լա՛վ մարթն է, տըղեք օր մորթեց, վախեցա ու հ'ելա ու փախա: Հորս օր գիր գրեք ղրկեք է, էսիկ է իմ հորս լա՛վ մարթն է, էսոր էլ իմ հերս թամբահ էրավ, թե էսա աղջկան մողաթ կացի, ինք ելավ ու ուխտ զընաց, էսիկ է գեշ գիր գըրեց ու խրկեց հորս թե. «Քու աղջիկ գեշ ճամբու հետն է»:

Թագավորի մանչը գելնի էդ էրկուսի ճիտը կը զարկե զը, կառնի իրեն կնիկը ու սաբախտան կէրթա իրեն երկիրը:

Ինոնք իրենց մուրազին հասան, անկանջ ըրողն էլ, գրողն էլ ուրենց մուրազին հասնին:

Աստված էլ աշխարքին խախանդութեն տա:

38. ԹՈՒՐԻՔՄԱՆ ՕՂԼՈՒ ՀԵՋԻԱԾ

Ժամանակով մի թագավոր է էղնում, էս թագավորը ունենում է մեկ թաք տղա: Էս տղեն ամեն օր էրթում է ավուղու: Եւ

Մի օր լալեն ասում է թագավորի տղին.— Հա՛, դու թագավորի տղա ես, համա քու խելքդ հեշ բան չի կռում: Դու չի հմար ես մեկ էրթում ավուղու: Հի՛րկուն որ էրթում ես տուն, ոտներդ կը ծեծես գետին ու կոսես: Ճես թագավորի տղա էղնիմ ու մինակ էրթամ ավուղու՝, յա ընծի հընկեր, յա թե չէ մեռնում եմ որ մեռնում եմ, թագավոր քեզի հընկեր կը դրստե:

Թագավորի տղեն հի՛րկուն գալում տուն, ոտներ ծեծում է գետին ու ասում հորը.— Ես թագավորի տղա էղնիմ ու մինակ էրթամ ավուղու՝, յա ընծի մի քանի ընկեր, յա թե չէ մեռնում եմ որ մեռնում եմ:

Թագավոր զարմանում է, թե էս ի՞նչ հանդիպավ էս տղին:

Ձէ, թագավոր սարախտան մի քանի լավ ղոշաղ ջահելներ թոփ էրեց քաղթի միշից, տվեց տղին, հելան լալի հետ գացին ավուղու:

Լալեն էլի էկավ թագավորի տղի մոտ.— Ղորդ որ դու թագավորի տղա ես, ամա խելք չունիս: Գնա՛ իրկուն թագավորին ըսա թե. Ճես ընծի իմ լման, չեշիտը, բոյը ամեն բան, մեկ տղա կը գտնիս, յա թե չէ՛ ես մեռնում եմ:

Թագավորի տղեն իրկուն տուն էկավ նիաթ-միաթ կախած, ոտները գետին ծեծեց ու ըսավ.— Յա իմ չեշիտի, իմ բոյ ու բուսաթի.

լման մեկ տղա կը գտնիս ընծի հընկեր, յա թե չէ ես մեռնում եմ, որ մեռնում եմ:

Թագավոր կոսե.— Տո՛ւ, ջանըմ, էս տղեն իր խելքը կորուցել է, էս ի՞նչ է ասում, ես չեմ իմանում:

Խոլասա, ճարը կտրում է հ'ելնում սարախտան կանչում է իր վաղիր նաղիրներին, որ էս բանի ճարը գտնին: Թոփ էղան էկան, բերին Թագավորի տղի պատկերը քաշեցին մեկ քանի հատ ու Թագավորի նկարչիք հ'ընկան էրկրե էրկիր ման էկան, որ որդի որ գտնին էդ պատկերի պես, քաշեն բերեն: Որն որ Թագավորի տղի լման գտնի բերե, ինչ որ լեզուն պտտի Թագավոր պտի տա:

Հ'ելան Թագավորի մարդիկ, ամեն մեկ Թարաֆ գնացին: Թագավոր էնենց Թամբահ տվեց որ.— Վե՛վ որ առանց գտնելու գա, էնոր գլուխը կուտամ:

Առան իրանց Թագավորի խազնեցեն բազում փարա ու հայտե գնացին:

Հ'ուրտե որ մեկ տղա էին տեսնում քիչ Թագավորի տղի լման՝ հանում էին պատկերները աշում էին: Էսենց շատ ման էկան իրանց էրկրի մեջ, Թագավորի տղի լման շճարվա՛վ: Խոլասա էկան հասան, ինչունի թուրքման էլին: Էկան դեմ առան մեկ քաղքի: Քաղքից դուռ տեսան մեկ տղա ու մեկ պզտիկ աղջիկ: Էդոնց որ տեսան, հանեցին Թագավորի տղի պատկերը աշեցին՝ որ Թագավորի տղեն ու էդ տղեն ինչըխ որ մեկ խնձոր էղնին կիսած, թե որ հ'իրար մոտ կայնած էղնին մարդ չի կոնա հ'իրարուց ջոկե:

— Այ տղա, դու հ'ո՞ւմ տղեն ես, ի՞նչ է քու հոր անուն:— Հարցնում է Թագավորի մարդը:

— Աղա, մենք մի քասիր մարդու տղա ենք, ի՞նչ ես գրում մեր հոր ու մոր անունը: Վե՛վ գիտե էս քաղքի մեջ էնոնց անուն, որ քեզի էլ սալըղ տան:

— Թե որ էդենց է, այ տղա դու արի հ'առաջ հ'ընկի, էրթանք ձեր տուն:

Տղան ու էդ աղջիկ առնում են ձիավորին ու դյուզ էրթում են իրանց դուռը կայնում են: Դուռ են գալում տան շենլիքը, աշում են, որ մի երեւելի իշխան ձիով իրանց դուռ կայնել է: Զարմանում են էդ աղքատ մարդիկ. «Հա՛յ հա՛յ, էս ինչըխ բան է, որ էս իշխան մարդ, էս սաղ քաղաք թողե, էկել է մեր դուռ, մենք աղքատ մարդ, մո՞նց պտի ըստոր տեղավորեցնենք»:

— Բարե աղբեր, միսավիր չե՞ք պահում էս գիշեր:

— Աղա ջան, մենք աղքատ քասիր մարդիկ, մենք քեզի ի՞նչըխ տեղ տանք, ոչ յաթախ ունինք, ոչ ձիու տեղ:

Թագավորի մարդը հանում է մեկ բուռ օսկի տալում ու ասում է.— Առեք էս օսկին ձեզի, մեկ էս գիշեր ընձի ու իմ ձիուն տեղ տվեք:

Քասիր մարդ, մեկ բո՛ւռ օսկի. ինչքան որ կճուճ աման շաման ունեին, ջարդ ու փշուր արին, սոխախը լցին ու ձիավորին տեղ տվին: Գնացին նստան դինջացան, հաց, կերակուր բերին, կերան: Օսկին շատ, քաղաքն էլ մոտ, ամեն բան էլ բոլ էր:

Վախտ անցավ, էդ մարդ ըսավ.— Բարեկամ, ես էս ինչ թագավորի լալեն եմ, էկած եմ, որ ձեր տղեն տանիմ թագավորին: Թագավոր ձեր տղեն հուզում է: Ձեզի մի ուր օսկի կուտամ:

Հերն ու մեր լացին թե.— Ինչըխ կըլի որ մարդ, ինչքան էլ որ քասիր էղնի, իր էրեխին փարով ծախե, էն էլ մենք, որ էս մեկ թաք տղեն է, չի ըլի որ չի ըլի, մենք մեր տղեն չենք տա:

Թագավորի լալեն շատ համոզեց հորն ու մորը: Հերը քիչ կակղըցավ, ամա մերը շատ էր լալում: Մարդը բաշլայեց կնկան համոզել թե.— Ա՛յ կնիկ, շատ որ զոռենք, թագավորի հերսը գելնի ու զոռով կը քաշե կը տանի, համ տղեն մեր ձեռքից կէրթա, համ էլ փարեն¹, մենք թագավորի թե կարա՞նք օլրել, էլի լավ է, օսկին էլ առնինք ու տղեն տանք: Բալքի աստուծ էսենց էր կամք տեսն: Աստուծ չի կարա՞ էլի տղա տա:

Թագավորի լալեն հօլավ առավ տղին ու դեմ էրեց էրկիրն ու գնաց: Էրթում հասնում է իր թագավորի քաղաք, տանում տղեն տալում է թագավորին: Թագավոր որ տեսնում է տղին՝ զարմանում է, գիտե թե իսկական իրա տղեն է, ասում է.— Հալալ էղնի քեզ լալա, էս մո՞նց գտար էս տղին, հո՞ւրտից բերիր:

— Թագավոր ապրած կենա, շատ ման էկա, գնացի հասա ինչունի թուրքման էլին, ընտից, մեկ աղքատ մարդու տղա էր, մեկ ուր օսկի տվի, բերի:

Հ'եզսի օրը թագավոր Թուրքման օղլուն մեկ դաթ լավ հալավ կռել տվեց, իր քահլան ձիաներու միջից մեկ լավ ձի, մեկ դաթմ էլ սիլահ տվեց, էնենց էղավ, որ յոթն օր մարդ աշխատեւր չէր կարա թագավորի տղից ջոկել: Դրին թագավորի տղի հետ գնաց ավուղուշ: Էսենց մեկ օր, էրկօր, մեկ շաբաթ, թե մեկ ամիս անցավ: Թուրքման օղլին էնենց ավուղուշի մեջ սորվավ, որ էլ հեշ ոչնչեն

¹ Բնագրում՝ «համ տղեն մեր ձեռքից կէրթա, համ էլ տղեն» (Մ. Կ.):

չէր վախենում: Շատ էլ ղվաթով էր, ինչի որ ձեռ էր քցում բերում էր ու շատ էլ կռիչ ու սրտոտ էր:

Օրըմ լալեն կոսե թագավորի տղին.— Դու թագավորի տղա ես, ամա ոչինչ չես հասկանում:

Թագավորի տղեն կոսե.— Ինչըխ թե ես ոչինչ չեմ հասկանում, յաղո՞ւղ:

— Էնենց, ոչինչ չես հասկանում, բայլու է որ էս Թուրքման օղլին, որ դու բերել տվիր, քեզնից համ խելքով է, համ էլ զոռբա՞վադ, քու հերդ որ մեռավ, էս տղեն քու թագավորութուն կառնի:

— Մո՞նց անեմ,— կոսե թագավորի տղեն,— որ էս տղից ազատվիմ:

— Ինչըխ կոնե՞ս, իրկուն էրթում ես թագավորի մոտ, կոսես թե. «էս տղին ինչըխ որ բերել ես տվեր, կորցնում ես էնենց էլ կորցրու, թե չէ, ես մեռնում եմ»:

Թագավորի տղեն իրկուն նիաթներ կախած գալում է տուն: Թագավոր աշում է, որ տղի նաշիաթը էլի տեղ չէ:

— Ի՞նչ է էղել որթի, էլի էղենց նիաթներդ կախել ես, չ'ըլի՞քեֆ շունիս:

— Ի՞նչ պտի ըլի, էս Թուրքման օղլին, որ դու բերել ես տվեր, կորցնում ես, կորցրու, էնենց որ հեշ շերեա, թե չէ ես մեռնում եմ:

— Ա՛յ ջանըմ, ա՛յ որթի, դու ասիր, ես էսքան ծախս էրի էդ տղին գտա բերի, հիմի էլ կայներ ասում ես կորու: Ախր ընչի՞ ես էղենց անում, չէ որ ես էլ մեղք եմ:

— Չէ, չ'ըլի որ չ'ըլի, ես մեռնում եմ:

Սարախտան, թագավորի ճարը կտրած, կանչում է Թուրքման օղլուն ու ասում է.— Որթի, էդ շորերդ էլ, էդ ձին ու էդ սիլահներդ էլ քեզի, դառի, դնա՛ քու հոր տուն: Ես չեմ ղմշում քեզի վնասել, դնա՛, աստուծ քեզ հետ:

Տանում, Թուրքման օղլուն քաղքից հանում ճամբի է դնում:

Տղեն կանչում է իր աստուծ ու քշում ձին, էրթում է: Ամառվա շոքը սխմում է, ծարվութունից լեզուն չորանում է, անոթութուն էլ մեկ կողմեն, շուր չկա, բան չկա: Էրթում, էրթում տեսնում է որ հեռու մի ծառ է երևում, շորս բոլոր կանանչ չայիր, չիման: Քշում դյուզ էրթում է, հիշնում է ծառի շվնքին, ձին կապում է ծառից, աշում է մեկ լավ պաղ աղբուր: Կուշտ խմում, դինջանում է, հաց ուտում ու պառկում ծառի շվնքին ու լավըմ քնում է:

Մենք խաբար տանք թագավորի տղից:

Լալեն էս անգամ էլի ասում է.— Հա՛, դու թագավորի տղա ես,

ամա քու խելքդ բան չի կռում: Դու հուր թողեցիր թուրքման օղլուն գնա: Գնա թագավորին ըսա թե. «Յա կը թողնիս էրթամ իմ հընկերին հասնիմ, յա թե չէ մեռնում եմ, որ մեռնում եմ»:

Թագավորի տղեն էրթում ասում է հորը.— Յա ընձի կը թողնիս էրթամ գտնիմ իմ ընկերին, յա թե չէ, ես մեռնում եմ:

— Այ տղա, դու, իմ էս ըխթիար վախտիս բան չմնաց որ իմ գլխին չ'ըբերիր: Մեկ, ահագին փարա խարջեցի էդ տղին գտա բերի, հիմի էլ փոշմեներ ես, ըսում ես էրթամ տղին գտնիմ: Ծա չ'գիտեմ թե հորեհնց անեմ քու հետ:

— Չես թողնում, ես էլ մեռնում եմ:

Թագավորի իլլաճը կտավավ, հ'ելավ զորքով իր տղին ճամբու ղնելու Մի հարիկա օսկի տվեց, քաղքից դուս հանեց ու ըսեց.— Թուրքման օղլին էս ճամբով գնաց, դուն էլ էդ ճամբով գնա:

Թագավորի տղեն իր հոր ձեռքը պագում է, մնաս բարով է ասում ու հայտե Թուրքման օղլու հետևից էրթում է: էրթում, էրթում է, շատ ու քիչ աստուծ գիտե, էրթում աշում է, որ դյուզ մի կանանչ շայրի մեջ մի ծառ է էրևում, մոտն էլ մի ձի կապած: Քշում, էրթում, աշում է, որ Թուրքման օղլին է քներ:

Ասում է. «Թե որ ըստուր զարթեցնեմ, վայ թե հ'ելնի ընձի սպանեմ»: Ահու չի զարթեցնում, ինքն էլ կռնակը տալում է էնոր կռնկին, ձին էլ կապում է ծառից ու պռկում է, քնում:

Դու մի ասեր, էդ տեղն, որ թագավորի տղեն ու Թուրքման օղլին քնել են, էդ տեղ հարամու տեղն է:

Հարամի բաշին հ'ելավ դյուրբին գրեց աշքին, աշեց որ էրկու ձիավոր իրանց ծառի տակ պռկել են: Կանչեց իր ընկերներուն, ըսավ.— Օձն իր պորտով, հավքն իր թևով, էս տեղերից չի կարա անցնի, էս ինչըխ է էղեր, որ էրկու ձիավոր էկեր, մեր սինոռը մտեր ու դինջ էլ պռկեր քնել են: էդ մարդիկ էրկու հոգի են, դուք իշնք հոգի, գնացեք, սպանեք ու ձիերը առեք, արեք:

Հարամի բաշին իրեք ձիավոր ճամբեց. հեծան, էկան:

Թուրքմանի տղեն էլ իր քուն առնում, կշտանում, հ'ելնում աշքերը տրորելն աշում, տեսնում, որ թագավորի տղեն լերդը իր լերդին է տվեր ու քներ է: Տեսնում է, որ վերևից էլ իրեք ձիավոր գիլ, դյուզգին դիպա իրանց կողմն են գալում, Թուրքման օղլին ասում է. «էս թագավորի տղեն վախկոտ է, ես ըստոր հետ հ'ընկերութուն արել եմ, թե որ զարթեցնեմ, ես գիտեմ կը վախնա, ես մենակ, կանչեմ իմ աստուծն ու էստոնց հետ կովիմ, ինչ գալում է գա»:

Հիշելով, ամեկուն մեկ թուր է քցում: Իրեքի գլուխն էլ թռցնում է, ձիերը բռնում, բերում կապում:

Հարամիք որ էկան հասան Թուրքման օղլու մոտ, հարամի բաշին էլի հիլավ դուրբին դրեց հաշքերին աշեց, տեսավ որ էն ձիավորներից մեկը հիլավ, իր դավադների իրեքի գլուխն էլ կռեց, էն մեկը պառկած տեղից էլ շիլավ: Կանչում է հրնկերներին ասում է.— Մեր հրնկերներին իրեքին էլ սպանին, հեծեք էրթանք հավարի:

Հարամի բաշին իր հրնկերներով հեծան ձիանը, կրակի պես քշեցին, էկան, հասան Թուրքման օղլին կանչում է իր աստծուն, քաշում է թուրը ամեն մեկու գլուխը մեկ դին է քցում, գալում նստում է թագավորի տղի գլխի վերև: Քիչ մնում է, թագավորի տղեն զարթնում է, տեսնում է ջանդկներ ու ձիաներ, լեղին պառվում է:

Թուրքման օղլին ասում է.— Ի՞նչ ես վախենում, դու տղամարդ չե՞ս:

— Ես մո՞նց չը վախնամ, իմ գալու վախտ մեկ ձի էր, հիմի էղեր է օխտ ձի, օխտ էլ ջանդակ:

Հիլան թագավորի տղեն ու Թուրքման օղլին հեծան ձիերը, հարամոց ձիերն էլ քաշ տվին ու դուռը քշեցին դիպա հարամու մաղարեն:

էրթում մտնում են հարամու մաղարեն, աշում են որ, ի՞նչ աշեն, խաղնա, մալ, դովլաթ: Հարամիք թալներ ու բերեր լցեր են հող: Մեկ քանի օր ըդտեղ կեցան:

Օրըմ թագավորի տղեն ըստ է Թուրքման օղլուն.— Ախպեր, ես թագավորի տղա, իմ հերը աշխրքի տեր ու ավլատ էլ չունեի, ես էլի քու խաթեր չ'մնացի, հիլա էկա, հասա քեզի, որ էրթանք աշխարք ման դանք, հիմի էկանք էս սարի գլուխ մնացինք:

— Դարդ մի անէր, ախպեր ջան, մենք ըստե չենք մնար, կէրթանք:

Հիլայի առավոտ հիլան, իրանց բավական օսկի, խաղնա վերուցին ու հեծան ձիերը ու քշեցին: Շատ են էրթում թե քիչ, աստուծ գիտե, էրթում դեմ են առնում մի թմբի: Քշում ձիանը, հիշելով են դարի գլուխ, աշում են, որ մի լավ քաղաք է էրեվում: Քշում էրթում են դիպա քաղաք, մտնում են քաղքի մեջ, էրթում մի բարձր շուշաբանդլի, սիրուն քոշկ ու սարայու մոտեն անցնում են: Թագավորի տղեն վեր է աշում, թե էս ինչ լավ շինութուն է, տեսնում է, որ մի սիրուն, անման աղջիկ կախված է փանջարից: Աղջկա սիրունութունը որ տեսնում է թագավորի տղեն, խելքը գլխուց էրթում է, ձիուց

վեր է գալում, էսօր էս մեռեր, թե մի տարի հառաջ, հընկնում է գետին:

Կեջդան գեջ տղի խելքը գլուխն էկավ, Թուրքման օղլուն ըսավ.—
Ես մեռնում եմ, որ մեռնում եմ:

— Ախպեր, քեզի ինչ էղավ, որ մեռնում ես, ախր ամեն ընչին
դայտա՛ կա, էս ճամբի օրթա տեղ ես ի՞նչ անեմ:

— Ձէ, յա՛ էս փանջարից էրեացող աղջկան գուզես, յա թե չէ
ես մեռնում եմ:

— Ախպեր, լավ, հլա հըլի էրթանք մի տուն, հիջնենք, աշենք
ինչ ենք անելու, հարց ու փորձ անենք, աշենք հո՛ւմ աղջիկն է,
հո՛ւմը չէ, հետե հալբաթ մի բան կոնենք:

Քշեցին ձիանը էդ ահագին քաղքի մեջ, գացին մեկ աղքատ
պառավ կնկա դուռ իջան:

— Քալե՛, մեզի էս գիշեր մի տեղ չե՛ս տալում քնելու:

— Ձեր գլխին դուրբան, ես մեկ քասիր պառավ, տեղ չունիմ,
բան չունիմ, գոմ չունիմ ձեր ձիերուն, ես ի՞նչըխ անեմ:

— Ա՛ռ քեզի մի բուռ օսկի, մեզի տեղ արա:

Պառավ օսկին որ տեսավ, ոտներ գետնից կռավ, իրանց էլ տեղ
արավ, ձիանուն էլ:

Հիրիկուն պառավ գնում քաղքի մեջ իր միսավիրների համար
լավ-լավ կերակուրներ է բերում, ուտում, խմում, դինջանում են,
հետև Թուրքման օղլին ըսում է պառավին.— Քալե՛, դու մեր մերն
ես, մենք մի խորհուրդ ունինք քեզի պիտի ասենք, տեսնենք դու ի՞նչ
կըսես: Քաղքի միջոց անցած վախտ, մի սիրուն քոշկ ու սարայու
տկից անցանք, էդ տան փանջարից մի աղջիկ իրան դուրս էր քցեր,
էս հընկերըս տեսավ թե չէ խելքը գնաց, հիմի դրեր է իմ վրես,
ասում է. «Յա էդ աղջիկ ընծի գուզես, յա ես մեռնում եմ», հիմի մեր
բանը քեզի է հընկեր, դու գիտես:

— Լավ, դու որ ընծի մեր ըսիր, էդ չաթին է, մոնց որ էղնի
պետք է շարալամիշ էղնիմ: Էդ աղջիկը մեր թագավորի աղջիկն է,
հուզեր են խանի տղին, հարսնածն էլ էկել է տանելու շեգուց տա-
նում են, որ էդենց է ընծի մեկ դաթ իշխնի կնկա շոր առեք, ես էլ
էրթամ աղջկան տեսնելու: Քաղքի թոմարի հարուստների, իշխանների
ու վազիրների կնկրտիք էրթում են տեսնելու:

Հանում բուռը օսկի էլի տալում են պառավին թե՛ գնա քո
սրտի հուզած հալավը կռել տուր քեզի:

Պառավը գնաց, մի դաթ լավ էնենց հալավ կռել տվեց, որ քաղ-
քի օնշովի կնիկն էլ էդենց հալավ չուներ:

Պառավ իրկուն դուքավ, էհրամը գլխին քցեց, դուռը գնաց թագավորի աղջկա օթխի դուռ կեցավ: Թախկ-թախկ դուռը տալում է, հ'ելնում դուռը բանում են, էրթում թագավորի աղջկա կողքին նըստում է: Վեմ է իմանում, որ աղքատ պառավ է: Աշում են խաս-խաս շորերին ու թոմրից վերև տեղ են տալում: Գալող իշխանների, վագիրների կնկտիք թոմար գնացին, մնաց պառավն ու թագավորի աղջիկը:

Պառավը ասում է.— Թագավորի աղջիկ, ես քեզի մի բան կուսեմ, հմա վախենում եմ:

Աղջիկը կուսե.— Խոսիր, յաղո՞ւզ ես վախենում:

Աղջիկն էլ հասկցավ ինչ օլաջախը:

— Մեր տուն էրկու ձիավոր են էկած,— կըսե պառավը,— քո փանջարի տկից անցած վախտ մոնց է էղեր թագավորի տղեն քեզի տեսեր է, հիմի ասում է. «Ես էն աղջկա համար մեռնում եմ»:

— Ա՛խ, քալե՛, հպա ե՛ս ինչըխ վառվում, էրվում եմ էն տղի հմար: Հիմի դու գիտես, հունարը մնաց քեզի: Ա՛յ, իմ էս շորերը լավ տեսնում ես, կէրթաս տղին կուսես թե, իսկ իմ էս շորերի պես մե ղաթ շոր կուե՛լ կուտա, կը հագնի: Շանց կտաս մորս գերեզմնի քումբեթը, թող էրթա հոն մտնի, հ'եգուց ես որ էկա հոն, կուսեմ թե՛ թողեք ես մտնիմ իմ մորս գերեզման ուխտ անեմ ու գամ, ընտի ես կմնամ, տղեն կէրթա իմ տեղ: Էսենցով թե որ մի բան արինք-արինք, չարինք, ես էլ եմ մեռնում:

Պառավ հ'ելավ գնաց, որ թագավորի տղեն ու Թուրքման օղլին իրեն են բաքլայում:

— Ի՞նչըխ էրիր քալե,— հարցնում է Թուրքման օղլին:

— Մեր թագավորի աղջիկն էլ է մեռնում թագավորի տղի հըմար:— Ու պատմեց էդոնց, մոնց որ թագավորի աղջիկ թամբիհ էր արեր:

Թուրքման օղլին պառավի հետ հ'ելնում էրթում են շարսուից՝ ի՛սկ թագավորի աղջկա շորերից մե ղաթ կռում են Թուրքման օղլուն, հագըր են անում:

Թուրքման օղլին էրթում մտնում է թագավորի աղջկա մոր քումբեթը, հաքնում է շորեր ու թագ է կենում, ինչունի՛ հարսնածի գալը:

Սարախտան շուտ քաղաքը թունդ է հ'ելնում: Յոթ ղաթ դահուլ զուռնա շաղի է անում, խանի բերած հարուրից ավելի ձիավորներ ջիրինդ են խաղում: Քաղքի մարդիկ բիթուն թոփ էղան, թե էրթանք տեսնինք թագավորի աղջիկը հեռու էրկիր են տանում:

Հարսին բերին հեծուցին ձին: Մնաս բարով ասին, ու հայդե շտկվան իրանց ճամբով: Էրթում հարսնածը հասնում է հարսի մոր գերեզմանի մոտ: Հարսը ձիու գլուխը քաշում կայնեցնում է, ասում է.— Ես իմ խան կեսրարից մի խնդիր ունիմ անելու, թողնի, մտնիմ իմ մոր գերեզման պագեմ, վեմ գիտե աշխար է, մեկեւ էս էրկրներ պատահեմ թե չէ:

Կեսրարին ասում են, թե հարսդ էսենց մի բան է խնդիրը անում թե՛ մտնիմ իմ մորս գերեզմանը պագեմ:

— Լավ,— կոսե խանը,— թող էրթա, ձիավորներն էլ իշնին, քիչ դինջանան:

Թագավորի աղջիկը ներս է մտնում քումբեթը, մի քիչ մնում է: Էնոր տեղ Թուրքման օղլին հ'ելնում է դուրս, էրթում նստում է հարսի ձիուն: Էդ վախտ ձիավորներից մեկը կոսե.— Խանը սաղ էղնի, մեր հարսը մանդր էր, հիմի իմ աչքին խոշոր էրեկաց:

Խանը հերսոտում ասում է.— Բերանդ կոռի գը, որ մաշալլահ ասես:

Հայտե, հեծան ձիեր ու քշեցին, դացին հասան իրանց քաղաք: Սաղ քաղաքը թունդ է հ'ելնում, թե խանի հարսնածը էկավ: Դահուլ, շաղիղով տարան հարսին, խանի մեծ աղջկա տուն իշուցին: Խանն էլ իրեք աղջիկ ուներ, էրկուսը կարգած էր, պզտիկը ազապ էր: Խանի իրեք աղջիկն էլ թոփ էղան, էկան հարսին տեսնելու:

Թուրքման օղլու աչքը որ տեսնում է խանի պզտի աղջկան, խելքը գլխից էրթում է: Միտքը փոխում է՝ էդ աղջկան էլ ինքը փախցընելու: Գիշերը Թուրքման օղլին մեկեւ քուրերին թոմրին ճամբու դրեց, ուր մոտ թողեց մե՛կ խանի պզտիկ աղջկան: Թոմար որ գնացին, մնացին էրկուսը մինակ:

Հարսը ասում է տալին.— Մոնց լավ բան կէղներ, որ ախպորդ տեղ, դու էղներ իմ նշանածը:

— Ախ,— կըսե խանի աղջիկ,— ես մոնց ուզում էի, որ դու տղա էղներ իր:

— Դեհ,— որ էղենց է, արի մենք սրտով աղոթք անենք, բալքի աստուծ մեզնից մեկին տղա անե:

Հարսն ու տալը կեցան աղոթքի: Հարսը, որ Թուրքման օղլին էր, քիչ որ աղոթում են, դառնում հարցնում է խանի աղջկան.— Դու մո՞նց ես, տղա չէղա՞ր:

— Չէ,— կոսե աղջիկը:

Մի քիչ էլ որ մնում են հարսն ասում է.— Վալլահ հա ես բանըմ քսիմ, տղա դառա:

Խանի աղջիկ էնենց ուրախացավ, որ ուրախութունից հընկավ հարսի գիրկն ու մի սհաթ էլ իրարից շէին բաժնըվում: Քիչ մը հետո Թուրքմանի տղան կոսե աղջկան.

— Աղջի,— մենք էլ շինք կարա ըստե մնալ, մեր գլուխ կը կոե հերդ, արի, ըստից փախնինք: Ամա ճարը մնում է քեզի, որ դու էրթաս, հորդ ձիանոցեն էրկու լավ ձի բերես՝ հեծնինք էրթանք:

Խանի աղջիկ էրթում է էրկու հատ քահլան ձի իր հոր ձիաներուց բերում է, էնենց ձի, որ ղուշը շէր կարա բռներ:

Հիւան հեծան, ու հայդե հարամու մաղարա, հուր ես, էկանք դիպա քեզ:

Թագավորի տղեն էլ իրան նիշանածին մոր գերեզմընի վրայից փախուցեր տարեր էր էն մաղարեն: Թուրքման օղլին էդենց էր թամբիհ արել:

Սարախտան շուտ ձեն ցրվավ սաղ քաղքի մեջ թե. «Խանի հարսը, առեր է խանի աղջիկն ու փախել է», խանն էլ յոթը դաթ դահլ ղուռնով դալում էր, որ հարսին տաներ պսակ: Էս խաբարը որ լսեց՝ էրկինք գետին մթնեց, ծնկները թուլացան, էլ շկարաց տեղից ժած դալ: Խանը հարաման տվեց, որ ասկար հեծնի, ամեն թարավ էրթա ման գալու:

Գալում է էն ձիավորը, որ նոր հարս բերած վախտը խանին կոսե թե. «Խան, մեր հարսը պղտիկ էր, հիմի իմ աչքիս խոշոր էրեվաց»:

— Խան ողջ լինի, հըպա դու ընծի ասում էիր՝ բերանդ ցավում է, որ մաշալլահ ասես, հիմի ինչիս էղավ իմ խոսքս, տեսա՞ր, որ ինչ որ էղավ էն քումբեթից էղավ:

Թուրքման օղլին ու խանի աղջիկ դուռը քշում գալում հասնում են հարամու մաղարեն, հիջնում, ձիերը ներս են քաշում, էրթում աշում, որ թագավորի տղեն իր նիշանածի հետ դինջ պարկել է:

— Հե՛յ գտի, դորթ որ հում կաթնակեր իսնին էհտիրար շկա, հեշ որ չէ, մեկ ելնիմ կ'աշեմ, թե իմ ախպերս գալում է թե չէ— էսենց Թուրքման օղլին իրան-իրան քիչ նեղացավ, հետե սիրտ հիշավ նստավ:

Մի քանի օր անցնում է, թագավորի տղեն ասում է.— Ախպեր, դու լավ գիտես, որ իմ հեր թագավոր է ու ուրիշ ավլատ էլ չունի: Ես թափեցի հորս սաղ կարողութուն հիւա ընկա քու հետեեն էկա, արի հիմի էլ դու ընծի լսե, էրթանք իմ հորս քաղաք: Վատա էղնի ասսու առաշ, որ իմ հեր մեռած էղավ, քեզի իմ տեղ թագավոր նըստեցնեմ:

Հենում հազրում են հարամու ձիերը, ինչքան որ խազնա, մալ, գովլաթ կար բարձան, առան ու շտկվան դեպի թագավորի էրկիրը։
Թագավորն ի՞նչ էր արած, ամեն ճամբու գլուխ մեկ մարդ դա-
րադուլ էր դրած, թե. «Վե՛վ որ իմ տղիս խաբարը բերեց իր կշռնոտով
օսկի կը տամ»։

Թուրքման օղլին ու թագավորի տղեն, լավ, հարուստ քարվա-
նով հասան հոր քաղքի մոտ։ Խաբար գնաց թագավորին թե՛ շեռ-
ասեր վալլահ, քու տղեն էկավ։

Թագավոր իր վազիրներով հառաջ գնաց։ Գրկեց տղին ու Թուրք-
ման օղլուն, հարսներին առավ տարավ տուն։ Հարսնիք արին, էր-
կըսին էլ դալտով պսակեցին։ Թագավոր ծերացել էր, մեռավ։

Թագավորի տղեն երգում էր արեր, Թուրքմանի տղին թագա-
վոր նստեցուց, ինքն էլ էղավ լալա։ Էն հին լալեն, որ էնքան օյին-
ներ էր խաղացեր, էնոր էլ գլուխը զարնել տվեց, քցեց ծովը։

Թուրքմանի տղեն էլ մարդ դրկեց, Թուրքման էլուց իր հոր ու
մոր բերեց, պատովով պահեց։ Ինքն ու թագավորի տղեն էլ ինչումի
խրանց մահը սիրով ապրան իրար հետ։

39. ԱՐԱԲ ԹԱԳԱՎՈՐ

Ժամանակին Աքաբ թագավորը Արդյու Ազիզի ախիկը ուզեց։ Արդյու Ազիզ թագավորը թաքլիֆաթ¹ էրավ Աքաբ թագավորին, թե օր հավքի օսկոռով երկինքը սարայի մի կու շինե, ախիկը կուտա, թե չի շինե, չի տա։

Աքաբ թագավորը հրաման էրավ, հավքերը բոլորը էկան իրեն գիվանը կայնան։ Աքաբ թագավորը հարցրեց.— Ես ձեզի ինչի՞ հմ կանչել։

Հեշ մեկեն խոսքըմ չէղավ։ Սու-Թավուղի կար, ըսավ.— Ձենք գիտեր, ինչի՞ կանչել ես։

Աքաբ թագավոր կ'ըսե.— Ես Արդյու Ազիզի թագավորի ախիկը ուզեցի, էնիկ ինձի թաքլիֆաթըմ էրավ. «Թե հավքի օսկոռներով երկինքը սարայի մի կու շինես, ախիկս կուտամ», ես ձեզի կանչեր եմ օր ձեզի բոլոր ջարթեմ, ձեր օսկոռներով սարայի մի պիտի շինեմ։

Սու-Թավուղին ըսավ.— Ինչպես օր դու մարթոց մեջ թագավոր մ'ես, Աքա'բ, մենք էլ ունինք մեզի համար թագավոր։

Թագավորը ըսավ.— Ձեր թագավորը վո՞ւ է։

Ըսավ.— Զումրութի Անղան է, մենք պիտի էրթանք իրեն տանըմիշ ըլիներ։

Թագավորն ըսավ.— Ձեզի էրթալ պետքություն չունի։

¹ Առաջարկ (Մ. Բ.)։

Հավքերու մեջ արծիւ կային, ամեքե ուժով, Աքար թագավոր հրաման էրավ թե՝ զնացեք Զումրութի Անդուն բերեք:

Արծիւնները քնացին, Զումրութի Անդան թւերու տակը անցան բերին, թագավորի դիվանը կայնեցուցին:

Աքար թագավոր Զումրութի Անդային ըսավ.— էկա՛ր, բարով էկար, հիմա ես կու խոսիմ, պատասխանը տուր: Ես Արդշու Ազիզի ախշկը ուզեցի, թաքլիֆաթ մի էրավ, ըսավ թե. «Հավքի օսկըռնե-րով երկինքը սարայի մի շինե, ախշկա տամ», ես հավքեր հիմա հավաքել եմ օր մորթեմ, օսկըռներով սարայի մի շինեմ:

Զումրութի Անդանը ըսավ.— Թագավոր ապրած մնա, ես իրեք խոսք ունիմ խոսելու, հրաման էրա խոսիմ:

Աքարն ըսավ.— Քեզ հրաման, խոսե:

Զումրութի Անդան ըսավ.— Ես օր հինգ հարուր տարի էդա, ու-զեցի աշխարհը հ¹մեն սիյաթ էնել՝ պտտեցի, շատ վեր եմ ելել, տե-սա օր աշխարհի մեջը մե բանըմ կու պլպլա, ըսի՝ իջնեմ այեմ, թե էդ պլպլանը ինչ է, իջա օր մեկ օսկին շինված աշտարակըմ, մեջը շատ մարթիկներ կար, աշտարակի քումբեթի վրա ես է կայնա, մար-թասներ էդ աշտարակեն դուրս էկան՝ տեսան օր ես աշտարակի գլոխ կայնել եմ, ելնող մարթը ըսավ. «էս ինչ լավ հավք է, մենք էսման հավք տեսած չէինք, կարելի է օր թե էնի մեզեն բանըմ կուզե, բերեք դեվեմ մորթեք թող ուտեք»: Մարթիկ դեվեն մորթեցին, իջա դեվեի միս կերա ու էկա յուվիս նստա: Հինգ հարուր տարի գենա անցավ տարին. ուզեցի օր մեմե աշխարհը սիյաթ էնեմ: Ելա, շատ վեր ելել եմ, տեսա օր աշխարհի մեջ մե բանըմ կը պլպլա, ըսի՝ իջնիմ այիմ էդ պլպլան ի՞նչ է: Իջա օր գենա էդ աշտարակը, հիմա էդել է քյուլի արծաթ: Ես աշտարակի վրեն նստա, տեսա մարթիկներ դուրս էկան, ըսին. «էդման հավք տեսած չէինք, ինչ լավ հավք մ'եք»: Բերին մե խոշըմ մորթեցին, իջա խոշը կերա, ելա էկա յուվիս նստա: Հինգ հարուր տարի գենա ընցավ, ուզեցի օր աշխարհը մեմե սիյաթ էնեմ. ելա վեր, շատ ելա, աշխարհը տեսա օր մե բանըմ կը պլպլա գու, ըսի՝ իջնիմ այիմ տեսնիմ էդ պլպլանը ի՞նչ է: Իջա տեսա օր գենա էն աշտարակը, տեսա օր աշտարակը զուտ թուշ է էղել: Ես աշտա-րակի գլոխը նստել էի, աշտարակեն մարթիկներ դուրս էկան, դուրս էկան տեսան օր հավքըմ աշտարակի գլոխ նստել է, մեկը մեկուն ըսավ թե. «Օխը բերեք», մեկը ըսավ. «Թվանքը բերեք», մեկը ըսավ. «Թընթանոց բերեք հավքը զարգենք»: Թողի ու փախա, էկա յուվիս

¹ Շրջակայել (Մ. Բ.):

նստաւ: Եւ էկա յովսէս նստա քու մարթիքը էկան ինձի բերին: Հի-
մա Աքա՛ր թագավոր, լսեցի՛ր, օսկին արծաթ էղավ, արծաթը թուշ
էղավ, ինսան էլ փիշ էղավ, ախղանըն թուշի, ինսանը փիշի: Եւ հի-
մա կ՛ըսեմ օր օսկին արծաթ էղավ, արծաթը թուշ էղավ, քու ասած
շատ շէ, դու էսքան հոգեոր մարթկանցը պիտի սըպանիս մեկ ախ-
շըկամ համար՛:

Աքար թագավորը թախտի վրա ետ ընկավ, մտածեց, մտածեց,
օր ուր բանը կռապաշտի բան է, Զումրութի Անդալին ըսավ. — Դուք
հավքեր, բոլորովդ ազատ եք, ես ձեզի աֆ էրի:

Ինունք հասան իրենց մուրադին: Դուք էլ հասնիք ձեր մուրադին:

¹ Բնագրում՝ համար բառից հետո՝ «շատ շիմ տեսնի» (Մ. Կ.):

40. ԵՐԿՈՒ ՎԱՃԱՌԱԿԱՆ

Մեկ քաղաքի մեջ կենում էին էրկու զանկին թուշարներ: Էս էր-
կուսը հ'իրար հետ էղնում են աղբեր: Էրկուսն էլ ավլատ շեն ունե-
նում: Մե վախտ անցնում է մեկին մե տղա է էղնում, մեկելին՝
մե աղջիկ:

Տղան որ էղնում է շորս հինգ տարեկան, տանում դնում են մե
սիրուն հ'օղա, որ արևի երեսը չը տեսնի: Տղի կերածն է անօսկոո
միս ու անկորիզ շիր:

Էսենցով մի քանի տարի անցնում է, տղի հերը մեռնում է, մե-
րը շատ քասիրնում է:

Օրըմ տղին չիր են տանում ուտելու: Չրի մեջ մի կորիզ է մնա-
ցեր, տղեն, կերած վախտ կորիզը որ հանում է, վերցնում քցում է,
կորիզը դիպնում, փանջարի շուշեն ծակում է, արևի շողը ներս է
մտնում փանջարից: Արևի լուսը որ տեսնում է, տղեն խելթը թռցնում
է, թևերը վեր է քշտում, հասնում է արևի հետ գյուլաշ:

Նես է զարնվում, նեն շարչրվում, բեզրում հ'ընկնում է:

Մշակը հաց է բերում, աշում է, որ տղեն ճար ու իլլաճից հ'ըն-
կել է:

Տղան ասում է մշկին.— էս ի՞նչ մարդ է, որ ներս մտավ իմ
հ'օղեն, անում, շեմ անում, ոչ կարամ բռնել, ոչ էլ դուրս է հ'ելնում,
էս ի՞նչ աներես բան է:

Մշակն աշում է, որ էլ պահել չի ըլի, ասում է.— էդ մարդ չէ,

արեն է, լուս տալողը էդ է, էդոր լուսից, տաքութունից մարդիկ ման են գալում, առուտուր են անում:

— Որ էդենց բան կա, էլ ես ըստե չեմ մնալ, ես էլ եմ դուրս հօնում, աշեմ, թե էդ ինչըխ բան է էդ արեւը:

Դուրս հօնլավ տասնուհինգ տարեկան ջահել տղեն, էնքան սիրուն, որ արեւ կը լմաներ: Խալխի պոռնկը պառվում էր, էդենց էլ սիրուն տղա չէ էդեր:

Տղեն, օր մի իր մշկի հետ ման էր գալում շարսուի մեջ, աշում է, որ ամեն մարդ իր հմար մի գործ անում է, առուտուր, բան: Տղեն գառավ էկավ տուն:

Մերը գալում հարցնում է տղին թե.— Ի՞նչ տեսար:

Տղեն ասում է.— Մեր, ամեն մարդ իր հմար առուտուր է անում, ես էլ պտի առուտուր անեմ:

Մերն ասում է.— Որթի, մենք ի՞նչ ունինք, որ դու ինչ առուտուր անես, մեղի մեկ կով կա, ուրիշ հեշ մի բան չունինք:

Տղեն մշկի հետ հօնում առնում է կովը, քշում տանում է շարսուն ծախելու: Կայնում, կայնում ինչունի կեսօր, կայնում աշում են, որ հեշ մի մարդ հարցնող չկա թե «էդ ի՞նչ կով է», դարձնում, քշում բերում են, որ գան տուն: Գալում մե հարուստ թուշարի դռնից անցնում են, աշում են, որ մի երեւի մարդ դուրս հօնլավ դռնից, կանչում է տղային:

Հարուստը էդ տղի հոր ախպրացուն էր, էն տղին ճանչնում էր, տղեն էնոր չէր ճանչնում: Տղի հերը իր հարուստ վախտ էդ մարդուն շատ լավութուն էր արած: էդ հարուստը էնքան վատ մարդ էր, որ ամեն բան մտահան էր արած: Տղեն ու իր մեր էնքան աղքատ էին ապրում, հեշ մեկ օր էնոց հօրեա չէր աշում,

— Ա՛յ տղա, էդ ի՞նչ ես ծախում:

Տղան ասում է.— Կով եմ ծախում, աղա ջան:

— Ա՛յ տղա, էդի կո՞վ է որ դու ծախում ես, ուրիշներ լսեն կը խնդան քու վրեն:

— Հպա ի՞նչ է, աղա ջան:

— Ի՞նչ, դադ է ի՞նչ է, չես տեսնում:

— Աղա ջան, դու ընչի ես էդենց ասում, ախր էսի կով է, դու ասում ես «դադ է»:

— Տեսեք տո՛ւ, տեսեք էս տղեն իր խելքը կորուցել է, դադին կով է ասում:

Տղեն իրան, իրան մտածում է. «Վա՛յ թե էսի դադ է, որ էս մար-

դը ասում է՝.— Աղա ջան, թող քու խոսքդ էղնի, դադ է, դադ է, ի՞նչ
ես տալում, տուր:

— Ղազի գին ինչ կըլլի, քշիր գա տուն, մի քանի ղուրուշ է ա-
վելի կտամ:

էդ հարուստ մարդը կովը տարավ տուն, մե պզտիկ դուռ բացեց,
դռան մեջն էլ մե պզտիկ ծակ կար, կովի պուշը էն ծակեն հանեց,
տվեց տղի ձեռք ու ներսեն կովի պուշը կոնց մնաց տղի ձեռ: Ինքը
գնաց ու էլ չէկավ, փարեն էլ չըտվեց:

Տղեն կենում, կենում աշում է, որ մարդ դուրս չի գա, թողնց
դառավ, էկավ տուն ու մորը պատմեց գլխի էկածը:

— Մեկ հարուստ մարդ ընծի խաբեց, կովը դադ դեյի առավ ու
փարի տեղ էս պուշը տվեց, դուռը փակեց, կայնա, կայնա չէկավ, թո-
ղի էկա:

Մերը որ լսում է, ասում է.— էդ ինչըխ որ պատմում ես, էդ
հարուստը քու հոր հընկերն է, էդ մարդ քու հոր կարողութունը կե-
րավ:

Տղեն մի քանի անգամ գնաց էկավ, էդ անաստված մարդ բան
չտվեց: Տղեն մտածում է. «Աճապ ես ինչըխ անեմ, որ մե դյուզա-
նով դուրս առնիմ»:

Գալում մոր մոտ ասում է.— Ադե, ըսկի փարա շունի՞ս, որ տա-
նիմ ընծի շոր առնիմ:

Մերն ասում է.— Իմ մոտ հարիր ղուրուշ փարա կա, ավելի չկա:
Մերը բերում էդ փարեն տալում է տղին, տղեն էրթում իրան մեկ
դաթ լավ հալավ է կռում: Հագնում դառնում է մի լավ հարս, էնքան
սիրուն, որ տեսնողի խելքը էրթում է:

Տղեն գալում է, մորն ասում է թե.— Ադե, գնա էդ հարըստի
մոտ ասա թե. «Ըջթը իմ տղիս կարգեցի, մի շատ սիրուն հարս
հուզեցի, էղավ որ տղես մեռավ, հարսս մնացեր է տուն, քանի հա-
րուստ երևելի մարդ էկավ հուզելու չի առնում, կայներ է քեզի է
հուզում առնել».— տես ինչ կոսե:

Մերը հիշնում էրթում է էդ հարուստի տուն: Դուռը զարնում
է, հարուստն ասում է.— Գնացեք տեսեք էդ վո՞վ է դուռը ծեծում:

Գալում աշում են, որ մի կնիկ, հարցնում են թե՝ ինչ ես ասում:

Ասում է.— Ես ձեր աղի հետ քիչ բան ունիմ, գնացեք իրան
ասեք:

էրթում ասում են, թե.— Մի աղքատ կնիկ է հուզում է քեզ
տեսնի, աղա:

— Գնացե՛ք ասե՛ք, թող ներս գա, աշենք թե էդ վե՛ւ վէ է, ի՞նչ կնիկ է:

Կնիկը էրթում է ներս, ասում է.— Աղա ջան, ըշթը մի քանի օր առաջ իմ տղիս կարգեցի, բիրդան մեռավ: Հիմի, սիրուն, լուսի պես հարսս մնացեր է տուն, ես էլ չեմ կարա պահել: Քանի հարուստ երևելի մարդիկ հուզելու էկան, չ'առավ, հիմի կայնել է քեզ է առնում, էդոր հմար ընծի ճամբեց քու մոտ:

Հարուստի հոտներ գետնից կռավ: Ուրախութունից չէր իմանում ինչ ասել:

— Լավ, ես էլ առնում եմ քու հարսիդ, որ էդենց է քեզի բոլ էլ փարա կուտամ: Էս հիփիկուն սհաթի ըննին ձեր ճամբեն կաշեմ:

Թուշարը էդ հիփիկուն լավ պատրաստութուն տեսավ: Մշկներուն թե կես գիշերին էր բաց թողնում, էդ հիփիկուն արևը նոր էր մեր մտեր, որ մշակներուն թոմրին դրկեց իրանց տներ:

Սհաթի իննը հլա չէր էղած, մեկ էլ աշեց, դուռը ծեծեցին: Զ'ե-լավ դուռը բացեց, ներս էկան հարս ու կեսուրը: Հարուստը հարսի սիրունութունը որ տեսավ, խելք գլխուց թռավ: Ներս տարավ թե չէ, խեղճ կեսրոջ գլուխը կոնց քցեց հորի մեջ: Հարսը խաբար չէղավ, թե կեսրոջ գլուխը կոնց: Գնաց հարսի հօդեն, որ քեֆ անեն, պառկեն:

Հարսն ասում է.— Քեզի շատ հարուստ են ասում, ինչունի որ քու բոլոր հարստութուն ընծի ցուց շտաս, ես քու մոտ պառկողն չեմ:

Հարուստը հիւլավ, առավ բալնքներ, հարսին տարւով թոմար հօդեք ման ածեց, էկան մեկ պզտիկ դռան մոտ կայնան: Հարսը հարցնում է թե.— Էս հօդի մեջ ի՞նչ կա, բաց աշենք:

— Ըտտը օնչինչ էլ չկա, ի՞նչ բաց անեմ:

— Ձէ, անկարելի է, որ բաց չանես, քեզ չեմ առնում:

Էդ հօդի դուռն էլ բացեց: Ներս են մտնում աշում է, որ էդ հօդի մեջ մե մեծ հոր է փորած, ու լիք ջանդակ լցած: Տեսնում է, որ մոր ջանդակն էլ է հոր: Մտքի մեջ կոսե. «Լավ, դու իմ հոգուն վայ տաս, սրեն քեզի էլ կը գա»:

— Լավ, լավ, բոլ է, ամեն բան տեսա, քելե էրթանք:

Գալում են իրանց օթախը, հարսը ասում է թուշարին.

— Հանվի շորերդ որ պառկենք:

Թուշարը հանվում է, որ պառկի, հարսն ասում է.

— Քիչ սարբ արա, քեզի բան ունիմ ասելու:

— Դեհ, ասա, էլ ի՞նչ ես մարդու հոգին հանում:

— Դու էն հարուստը չե՞ս, որ կովը իմ ձեռքից դադ դեյի առար, հա, ահան, էս էլ կովի պոչը:— Հանում, կովի պոչը ցուց է

տալում: Թուշարի ծնկները դողում են: Հարսը, որ կովի տերն էր, քաշում է տուրք, էնքան է ծեծում, որ հարուստ լեզվից, բերնից հընկնում է, վերցնում շվանով կախում է ակուշկից ու առնում է մե պարկ օսկի ու հայտն էրթում է:

Սարախտան վաղով գալում են մշկներ, աշում են, որ դռները թոմարի բաց են, ներս են մտնում աշում են, որ աղեն կախված է փանջարից, հասնում հիշցնում են, հարցնում են թե.— էս ի՞նչ բան է ձեռք տվեր իրան:

— Ա՛խ, կովի տերը ընձի էսենց էս օրը քցեց: Հ'ելեք բառնանք, էրթանք մի ուրիշ քաղաք, որ կովի տիրոջ ձեռքից ազատվենք:

Հ'ելնում են, տուն, հարստութուն բառնում ու թողնում էրթում են:

Տղեն տեսնում է, որ հարուստը բառցավ, փախավ: էրթում թոփ է անում քաղքի միջից իր հընկերներին, մի լավ քեֆ են անում ու հ'ելնում հընկնում են թուշարի հետևեն: էրթում մի ուրիշ քաղքի մոտ հասնում են, որ բեռներ թափեր հանգստանում են: Թուշարը, որ տեսնում է էդ տղերանց, ասում է.— էլի կովի տերն էկավ:

Հասնում, բռնում են թուշարին, մշկներ փախնում են: էլի տուր, որ կըտաս, էնքան են տալում, որ լեզվից, բերնից քցում են, տեղն ու տեղ առնում են բավական օսկի ու դառնում են:

Տղեն ասում է.— Հլա դու էլի չ'պրծար իմ ձեռքից, քու հախ դատը հետև է:

Թուշարի խելքը գալում է վրեն, մշկները թոփ են էղնում: էդ մարդն ասում է մշկներին.— Տղերք, արեք էլի հետ դառնանք մեր քաղաք: Բոշ բան է, մենք հ'ուր որ էրթանք կովի տիրոջ ձեռքից շենք կարա ազատվի:

Ընտից էլի դառնում գալում են իրանց քաղաք:

Դալում էլի էրթում է նստում իր տների մեջ:

Կըսե.— Իլլաճ չկա, ինչըխ որ անեմ, էս կովի տեր օրըմ ընձի իմ տան մեջ կը սպանե:

Թալլալ է քցում քաղքի մեջ թե.— Կովի տեր վե՛վ է, թող այսան հ'ելնի, այս ինչ թուշարին որ կով է ծախեր, թուշար հ'ուղում է իր արևից սիրուն աղչիկ էնոր տա:

Տղեն լսում է թալլի ձեն, հ'ելնում ասում է.— Սս եմ կովի տեր: Բռնում տանում են թուշարի մոտ: Թուշար հարցնում է.— Դու ե՞ս կովի տերը:

Տղեն հանում կովի պոչը ցուց է տալում, ասում է, թե ինչըխ

հարսի շորերով մոր հետ էկավ, ծեծեց ու կախեց, թե ինչքա իր հըն-
կերներով գնաց հասավ էն քաղքի մոտ ու էլի ծեծեց ու ահագին փող
բերեց:

Թուշարը բերում իր աղջիկը պսակում է էդ տղի վրեն, իր բո-
լոր ունեցած, շունեցածը դրում է տղի գլխին, լավ հարսնիք կենե,
նոր կը պրծնի կովի տիրոջ ձեռքից:

41. ՀԱԼՎԱՃԻ ԳՅՈՒՋԵԼ

Մե թագավորըմ կէղնի, անուն Հալվաճի Գյուզել: Էրկու զավակ
կունենա, մեծի անունը Պողոս, պստիկինը՝ Պետրոս:

Խեյլի ժամանակ զընցնի, կ'ըսե.

— Զավակներս, ես աշխարք պիտի պատմիմ: Մայրիկդ էլ հոս
է, դուք անոր խզմաթ էրեք, մինչև ես գամ:

էն էրկու ախպերը ֆուկարա էղան, ուրար խելք խելքի զարկեն
կը, թե մենք ի'նչ գործ էնենք:

Մեծ ախպերը կ'ըսե.— Մենք էրթանք էշակչություն էնենք քյո-
մուր կրենք:

Մեկ հայվանըմ առան, գացին քյոմուրի: Մեշայի մեջը կաշեն,
թե ծառի գլխը մե հավքըմ կա: Պզտիկ ախպեր մեծ ախպերին կըսե
թե.— Ես էս հավքը պըտի բռնեմ:

— Քեզի տեսնեմ ախպեր ջան, թե բռնես էդ հավք, շատ փարա
կէնա:

Պզտիկ ախպեր կըզկտալեն կը բանցրանա ծառի գլուխ: Անձրև
էկեր էր, հավքը կըզկտեր էր, գլխը ներս էր քաշեր: Մինչև օր հավք
պըտի թռներ, պզտիկ ախպեր օտներեն բռնեց, ծառեն իշավ ցած, յ
հավքը բերավ դրեց իրեն բեռան վրան ու առան էկան:

Հավքն օր բերեցին, յահուդիքմ ռաստ էկավ, ըսավ.

— Զա'գս, էս հավքը ծախե'ս կը:

Ըսավ.— Մախեմ կը:

Ըսավ.— Տաս ղուրուշ տամ:

Ըսավ.— Տաս ղուրուշի էս հավք կուտամ:

Ըսավ.— Քեզի հարիր ղուրուշ տամ:

Էրկու ախպեր մեկտեղեցան, էդ հավքը տվեցին էդ մարթուն:
Յահուդին առավ էդ հավքը, բերեց տվեց տղաների մորը,
ըսավ.— Այսի շիդեր, բոգորեկ հանե, ձիգ թավան թող էփի, ուտեմ
կը, միսը դուք կերեք:

Թընդերի ցանը պակսեր էր, գնաց ցան բերեր:

Մինչև ցան բերելու՝ տղաներեն մեկը՝ մեկ կտոր շիգյար կե-
րավ, մեկել տղեն մեկ կտորը կերավ:

Պառավն էկավ ճըճգոհավ թե.— Ձագերս, հընչո՞ւ կերաք, ես
էն մարթուն ի՞նչ պատասխան տամ հիմա:

Ըսին թե.— Կերանք գնացինք, ի՞նչ էնենք, դուն մեզի բան չը-
սեցիր:

Իրկաց Յահուդին էկավ, ըսավ.

— Պառավ, ո՞ւր է մե շիգյարը, բոգորեկը:

Ըսավ.— Քեզեն էլ ի՞նչ պահեմ, ես մինչև գնացի ցան բերե-
լու, էկա որ տղաքը կերեր էին:

Էս անգամին Յահուդին նեղացավ: Պառավն էլ տղոցը նեղա-
ցավ: Էնոնք էլ էրկու ախպար ձեռքը ձեռքի բռնեցին ու քաղքեն դու-
ռեցին գնացին:

Գնացին ուրենց հավքի տեղը, ելան էն ծառի գլուխ, աշեցին օր
էրկու հատ հավկիթ կա, սիրուն, խետված՝ ըռունդ հավկիթ են:

Հավկերթներ կ'առնեն, գուքան քաղաք, Յահոդին դեմ գուքա նո-
րեն: Բերեն էդ հավկերթները Յահուդուն ծախեն կը, հատը տաս ղու-
րուշի:

Յահուդին կ'առնե էդ հավկերթները, կը տանե կենա էն պառլուն,
էփել կուտա, որ դեղ ցանե վըրեն ուտե, օր թե ուր սրտին դեղ դար-
ման էղնի: Էփելեն ետքը Յահուդին կէրթա դեղ բերելու: Տըղեքն
գուքան կը, էդ կճպած հավկերթներեն մեկը կը խլե մեկը կուտե,
մեկալը կը խլե մեկը կուտե:

Յահուդին օր էկավ, ըսավ.— Պառավ, ի՞նչ ըրիր հավկերթները:

Ըսավ թե.— Մինչև գացիր դեղը բերելու, իմ տղեքներ կերան:

Ըսավ.— Հացով կերա՞ն, թե առանց հացի:

Ըսավ.— Առանց հաց:

Պառվին կ'ըսե.— Պառավ, էդպես չ'էղնի: Առավոտուն էրկու
հատ օղլուշաղ-աղչիկ կը բերես հոս կը կայնեցնես, տղոցը անոթի
փորին մեկ մեկ արախ կուտաս, անոնք արախը խմեցին քիմի՝ աղ-

¹ Ներկված (Մ. Բ.):

շիկներ թող օտքով զարկեն, զարկելուն քիմի շիգյար, բյոգրեկ գու-
թա դուրս:

Առավոտուն գնաց աղշիկներ բերեց: Մեկ մեկ արախ տվեց
տղեքներուն, անոնք խմեցին, աղշիկներ մեկ մեկ թաքմա զարկեցին
տղեքներուն: Զարկելուն պաշտան շիգյարներ էկան դուս: Պառավ
առավ ձեռքը, տարավ տվավ Յահուդուն: Յահուդին առավ, էս ան-
գամին, դեղով կուլ տվեց:

Տղաներուն դուս էրավ, տղեք ելան զնացին: Գնացին դեղեն
դուս, մե գերեզմանատան մեջ մնացին: Պղտիկ ախպար գնաց քա-
ղաք, տեղ գտնալու: Մեծը նստավ բեքլեմիշ արաց ու երգեց.

էզելի դիւանե
էոմրյու էզելե,
Սարալդի գյուլ բենգզիմ
Դյոնտի կէզելե
Բեգլի սեվտյու ճիգըմ
Բալքի գյուլ գելե:
Բեքլերըմ յուլարի
Գելմեդի գարդաշ
Իքի զարտաշ բիր փաթիշահ
էվլադի
Կարդաշ բենի մեզերլըքտա
էզելեդի¹:

Յահուդու կերած շիգյար բյոգրեկ մուրազատուր էր, Յահուդին
օր որ դուռին օր էրթար, բացվեր կը: Էս անգամիս Յահուդին փետըմ
ձեռք առած կէրթա, մե փակած դուռը փետով կը զարկե, բացվի կը:
Մտնի կը նե, կաշե քի մեկ մարթըմ նստեր եմագ կուտե:

Էդ մարթ Յահուդու վրեն խնդաց: Էս անգամին Յահուդին ուր
միրքեն թելըմ կը քաշե, կը կապե էդ մարթուն, անկըջեն հետ փե-
դին կը մխե, փըլավը կուտե, գելնի կ'էրթա:

Կէրթա բինակի² քարի վրա նստե կը: Աշեց որ էն դիեն մեկ

¹ Տրորվի'ր խենթ կյանքս տրորվիր

Դեզնեցավ վարդենիս դարձավ տերեխ.

Սպասի'ր սիրելիս,

Գուցե աշունը դա:

Կապասեմ ճամփաներ

Ջեկավ իմ եղբայրս

Երկու եղբայր մեկ թագավորի որդի

Գերեզմանոցի մեջ ինձի սպասեցուց, (Մ. Բ.):

² Հեծեկու (Մ. Բ.):

հարամի բաշի էկավ: Հարամի բաշին կը նմաներ մեկ աժդահե: Էկավ էդ պառավ մարթուն բարեւը տվեց: Յահուդին բարեւ առավ: Հարամի բաշին ըսավ.— Պառավ, դու ինչքա՞ն շաթին առար բարեւ: Դու ընձի չը սեպեցիր:

Պառավն ըսավ.— Չսե՞պեմ որ թե, ինչ կէղնի: Բըռնեց էդ առ-յուծի պէս մարթու անկըջեն, տարավ էն փլավ ուտող մարթու քովը, մեխեց փետին:

Ելավ դուռը կայնավ, աշեց որ մեկ հատ մարթ մ'էլ ցածրեն դուրս կը: Էկավ հասավ հող, Յահուդուն, բարեւ տվեց:

— Բարեւ, Յահուդի,— ըսավ:

Յահուդին ըսավ.— Իմ Յահուդի էղնիլս ինչե՞ն գիտես:

Ըսավ.— Ես քու Յահուդի էղնելը որ չը գիտնամ, աշխարք ընչի՞ կը պատիմ:

Դարցան ձեռք ձեքի տվին Յահուդու հետ, անուշ զրուցք էրին: Յահուդին շատ սիրեց էդոր, առեց տարավ պատիվ էրավ:

Դալող մարթ աշեց, որ դեմը մեխով զարկուկ մարթըմ կա, ըսավ.— Սիրելի ջան, ա՛ս ի՞նչ է:

Ըսավ.— Ես շատ խիղճ ունեցող մարթ եմ, ինձի դեմ խոսող մարթեկաց տեղը էսպէս է:

Ելան գնացին անապատի մեջ պըտըտվել: Որտեղ օր գեշ մարթըմ կը բռնեին, կը բերեին էդ տան մեջը էդ փետին կը մխեին: Ըսել գուդի քի, էդ տուն էղավ դիվատուն:

Տղոցը խաբարը տանք:

Պղտիկ ախպեր քաղաք շատ ժուռ էկավ, էկավ Պողոսին գտավ: Գնացին քաղքեն դուրս ելան, պղտիկ տունըմ ուստ էկավ, մտան էն տան մեջը պառկան:

Առավոտուն օր գելնին հալավը հագնելուն, կաշեն օր ամեքի գլխու տակը տաս տաս դուրուշ դրուկ էր:

Էդ էրկու տըղաք գելնին կէրթան քաղքի մեջ առուտորի: Կէրթան կաշեն կը, մեկ տունըմ շատ մտնին գելնին: Էդոնք էլ բաշլա-յեցին էրթալ, որ բան իմանան:

Մեկին հարցուցին թե.— Էս ի՞նչ գործ է:

Ըսավ թե.— Հոս շատ սիրուն հըռունդ օղլուշաղըմ կա, կէրթան փարով տեսնին կը, որ մարթ օր շատ փարա տա, էնոր թեզ տանին կը էնոր դեմը:

Տղասներ շատ փարա տվին, մտան ներս: Սիրուն օղլուշաղ խել-քով էր, ըսավ.

— Էս փարեն ասպածատուր էր, էս փարեն չի պարպի, օրեցօր

կավելնա կը: Ի՞նչը իսկ էնենք օր էսոնց փարի տեղը գիտնանք, առ-
նենք:

Պետրոսը գնաց, ամմա Պողոսին պահեցին:

Աղջիկ ըսավ Պողոսին.— Տղա՛ ջան, սիրելի, էս ինչպե՞ս է, օր
քու փարան չի պարպի, ուղիղն օր ըսես ես քեզի կառնիմ:

Մեծ ախպերն ըսավ թե.— Դու էդպես միտքով ունիս, մենք էր-
կու ախպեր ենք, հեգեր մեկիս էլ գտնես կը, աղեկ կ'ըլլա:

Աղջիկն ըսավ.— Ես մեկ եմ, մեկիդ կ'առնեմ:

էս անգամին դարձավ տղին փորձելու, ըսավ.

— Աստված սիրես, էդ քու փարեդ հո՞ւրդից է:

էն էլ ըսավ թե.— Իմ փարեն աստված կուտա:

Կնիկ շատ ընգավ խորր ետե, թե.— Աստված ընչի՞ ընծի չի
տա, քեզ կուտա, հալբաթ դողդին պիտի ըսես:

Տղան ըսավ.— Մեր դարտը ծանր է, մի փորձեր էդ տեղ:

Ըսավ.— Մինչև դու չըսես, ես քեզի կին չեմ էղնի:

Տղան ճարահատ մնաց ու խոսաց իրենց գլխու էկածը:

Ըսաց թե.— Իմ փորիս մեջ հավկիթ կա, էն հավկթի սաքարով
իմ բարձի տակ փարա կէղնի, ասպածատուր է:

Աղջիկ բերավ, անոր գինի խմցուց, խելքն առավ գլխեն, թաք-
միքով դարկեց, հավկիթը բերնեն թըռուց, ինքն առավ ու տղային
բռնեց դուռ ձգեց:

Տղան ելավ դուռ, էս սոխախը պըտըտով, էն սոխախը պը-
տըտով, գնաց իրեն ախպորը գտավ:

Պետրոսը շաքարճու մոտ գնացեր է, ըսեր. «Ինծի քեզի մանչ
էրա ես քու շաքարդ ծախեմ»:

— Լավ, դու ընծի տղա էղի, իմ շաքարը ծախի:

Գալուդ էրթողը էդ շաքարճու թուքանը մտնեք զը, շունքի Պետ-
րոսը շատ սիրուն էր:

Պողոս ծուռ էկավ, գնաց իրեն ախպորը գտավ, ըսավ.— Ախ-
պեր, ես մնացի դուռը, ընծի էլ նե չես առներ:

Ըսավ.— Հայրիկիս ըսեմ:

Կանչեցին հայրիկին, խնդրեց թե.— Հայրիկ էսիկ էլ իմ ախ-
պերս է, էսիկ էլ ներս կառնե՞ս:

— Որ քու ախպերդ է, իմս էլ տղան է:

Պողոսին էլ նես առավ, իրեն ըրավ տղա: Էրկու ախպերն էլ
էլան էդոր հալալ որդի:

Մեկին շաքարճիութեն տվեց, մեկին էլ կալաթա՛ ծախել տվեց:

¹ Ձիթ, կտավ (Մ. Ք.):

էնպես էլամ օր էդ քաղաքի շենիքը դարձավ էդ էրկու ախպոր վրրեն, էնպես օր սիրուն էին:

Մեկ օր էն քաղքի Մանասն անուն թաղավորը մեռեր է: Շենիքը բուժուն թափան գնացին. էդ էրկու ախպերն էլ գնացին:

Դեվլեթ-ղուշին թողեցին, էկավ Պետրոսի գլխուն, Պողոսի ու մուրին¹: Շենիքը էկան Պետրոսին Պողոսին քըշեցին խարաբա տունը: Գնացին, նորեն թողեցին դեվլեթ-ղուշին: Դեվլեթ-ղուշին էկավ, իջավ տան էրթըկեն ներս, նստավ էն էրկու ախպոր վրրեն:

Խալխը նորեն շնորհակալ չ'էղավ, թե.— էս դարիքի մուրացկան են, ի՞նչիս պիտի թագավոր էղնին:

Շաքարէին ըսավ.— Հլը աշենք, էսոնք որի ցեղն են: Բալքի թագավորի ցեղ են:

Հալիվորը կը կանչե առ էրկու տղեք, խոսեցնել կուտա, կըսե.— Դուք հո՞ւմ տղեն եք, հո՞ւմ տընեն եք:

Կըսեն թե.— Մենք Հալվաճի Գյուզալի տղեն ենք, մենք թագավորի ցեղ ենք:

Շենիքը կը կանչե թագավորի վաթիւր, կըսե թե.— Աստոծումընեն է, էսոնք թագավոր նստեցունենք:

Բերին օծին թագավոր, արեւելքի կողմին թագավոր ըրին Պետրոսը, Պողոսը մնաց արեւմուտքի կողմին թագավոր:

էսոնք գիտնական են, գիտեն քի օխտը տարի թանգութեն գըլլի, էղոնք օխտը տարի հաց կը դնեն, կը ժողվեն ամբար կ'էնեն:

Թանգութեն օր էղավ, խալխը դառնա գը էդ հացի վրան:

Մանասն թագավորի կնիկը շատ սիրեց Պետրոսին:

Մեկել մարթիկ զրպարտութեն ըրին, ըսին.— Հալբաթ մե բանըմ կա,— բերին Պետրոսին քցին հորը:

Բանցր բազրգանըմ գուրա հորեն ջուր կը քաշե, օր իր ձիւստանքը ջրե: Մարթը գիշու կը քիմի, կ'աշե քի հորի մեջ մարթ կա: Բազրգանը կըսե քի մարթը հանեք հորեն, բերեք ընծի:

Պետրոսին հանեցին հորեն, բազրգանը ձիու վրեն դրեց, առեց տարավ ուր քաղաք, բազրգանը հարցուց Պետրոսին թե. «Ի՞նչ մարթ ես, ո՞ր քաղքեն ես»:

Պետրոսն էլ պատմեց իրեն գլխի էկածը:

Բազրգանը կասե.— Օր էսպես է, էլի ընծի ավլադ:

Պետրոսն էղավ բազրգանի ավլադ:

Բազրգան իրեն մտքին տանիմ իմ աղջիկը կուտամ էսոր, կանեմ ընծի տան-փեսա:

¹ Ուս (Մ. Բ.):

Պողոսը ընդավ ուր ախպոր փնտըռելու էկավ ընդավ սարե սար, քարե քար, էկավ հասավ բազըրգանի քովը, փնտռեց իրեն ախպերը գտավ, շատ ուրախացան, Պողոս ելավ գնաց։

Պետրոս էղավ բազըրգանի փեսա, էլ չը գնաց թագավորութե-
նի վրա։

Դրացեստանքը աչքըլուա ըրին, ու իրեն աղջիկ Սոֆիան պսա-
կեց Պետրոսի վրա։

42. ԷՇՂԻԱ

Վախտոց մեկը մե եշղիեմ կ'էղնի:

Կ'էղնի որ իրեն երկրներ շատ գեշություն կ'էնի, էն յաներեն թողնի, կարիւր երկիրներ կ'էրթա:

Կ'էրթա մե գեղիմ մեջ կը պըտըտվի, կ'էրթա գեղի ցածրի քով, մե կնիկըմ դուռը կայնած էր, կըսե.— Քուրիկ, ընձի միսաֆիր կ'էնե՞ս:

Կ'ըսե.— Ինչի՞ չէ, աստու միսաֆիր ես, իշիր:

էդ կնիկ օրփեմերի էր: Էշղիան ձիոցեն գիշնի գը, կնիկ ձիոցեն բռնե գը, քաշե գը գոմը: Բերե ձիուն գարի կուտա, նորեն բերե գը իրեն տակը դռակ ձգե գը, բերե նորեն կայվե, չալ կէփե գը էդ մարտուն: Նորեն դրգե գը մեկ օշխար բերել կուտա, մորթե գը, թամիզ կեբակուրներ հանե գը էդ օշխրերեն, շատ պատիվ կընե:

Իրիկուն գուգա, նստին շատ յարանության հարի սահաթի շորս հինգին: Ընդից կըսե.— Քուրի՛կ, քունս էկամ (քուր ախպեր էղեր ին)՝:

Նորեն բերե յաթաղ կը ձգե շատ պատվավոր, կըսե.— Ախպե՛ր, բու յաթաղըդ պառկիր, ես էլ էրթամ, իմ յաթաղը պառկիմ:

Կ'ըսե.— Քնա, ուղուր էղնի, քեզի գիշեր բարի:

Մնան գը սահաթըմ էրկուս, քնի գը էդ էշղիեն, բիրդան կը զարթի, շարը իրեն կը մտնի:

¹ Բացատրությունն ասացողին է (Մ. Կ.):

Կ'ըսեւ.— Ես կէրթամ էշ հարսի քով:

Դուքա, դեմի տան դռանը դրպի գը:

Կընիկ կ'ըսեւ.— Ախպեր, դու շաշն էկար, դուռն էնդին է, դուս պիտի էլլիս դե, դուռն էնդին է:

Գեւլի դուռը կը պըտըտվի էս հեղին:

Դառնա գուքա իրեն տեղը, կը քնի մե էրկու սահաթ: Չարը նորեն կը մտնի էդ մարթու մեջ, կը զարթի:

Կ'ըսեւ.— Ես նորեն պիտի էրթամ էդ կնգան քով:

Դուքա դռան, կ'ըսե մեկոցը մեկ՝ դուռը բաց:

Կ'ըսեւ.— Չեմ բանա:

Կ'ըսեւ.— Ինչի՞ չես բանա:

Կ'ըսեւ.— Մենք չէ՞ որ քուր ախպեր ենք, չեմ բանա:

— Կոտրեմ գը:

Կ'ըսեւ.— Կոտրես չը կոտրես, չեմ բանա, մի էնէ, քու էս բանըդ ասպած չի ընթունն, իմ էրածը, քու էրածդ:

Հեր ի՞նչ կէնե, ի՞նչ լեզու թափե գը, դուռը չի բանա: Վերջը կաշե քի իլլաջը կը կտրի, գուքա նստի մտածե գը, թե. «էս ի՞նչ բան է, ես մե էշդիեմ էղնիմ, էսի մե կնիկըմ, դուռը չը բանա՞»: Նստի մե էրկու սահաթ մտածե գը, էս բանի վըրեն:

Մտածե գը, կ'ըսեւ.— Կէրթամ էդ դուռը կը կոտրեմ, ի՞նչ գալոց է, թող գա:

Դուքա կ'ըսեւ.— Դուռը բաց, ես էշքերե ծուռ սըտով եմ:

Կ'ըսեւ.— Չեմ բանա:

— Կոտրեմ կը:

Դուռը կոտրեց մտավ նե:

— Ա՛յ,— ըսավ կնիկ,— ասպած քու բելեդ տա, դու էս ի՞նչ պան էրիւր, մենք էղանք աստըծու քով սևերես: Իմ մեղքը քու ճիտդ: Թընդըրի մեջը իբրեխըմ ջուր կա, առ գնա դուս, լվացվի, էգե:

էդիկ օր դուս գեւլի, կնիկը ետի դիհեն դուռը կը գոցե վըրեն, էշդիան կը մնա սոխախ: Օրն էլ զայմար ի, ցուրտ, էրկինք այազ, տակը ձուռ:

էշդիան կ'ըսեւ.— Դուռը բաց:

Կ'ըսեւ.— Չեմ բանա, անջախ սըրեն բերի, գնա սատկի:

Նորեն կը դառու յալվար¹, ուրջի² կ'էնի.— Դու գիտես,— կըսեւ,— ես կը մեռնիմ, բաց:

¹ Աղաշանք (Մ. Բ.):

² Խնդրանք (Մ. Բ.):

— Չեմ բանա, աշխարհ աշխրբորով անցնի, դու, ես մենակ մնանք, դուռ չեմ բանա:

— Հապա,— կ'ըսես,— իմ վիճակս ի՞նչ պիտի դառնա:

— Առավոտուն էկես, ձիդ հեծես գնա:

Էշդիան գելի գընի տներու սըրեն: Կ'էրթա մե ճրագիմ լուս կէրեի էրթիքեն: Ինքն էլ շատ կը մսի, արթըխ ջանին կը հասնի:

Կ'ըսես.— էրթիքեն գընիմ, ի՞նչ կէղնի թող էղնի: Էսա ցուրտը քաշելուն, դուռը մեռնելուն, նեսը կը մեռնիմ:

Ընդավ նե, աշեց թե գոմի մեջ է, մարթու ձեն էկավ:

Աշեց մե գեղեցիկ ըռունտ հարսըմ, մե ըռունտ ջահիրըմ նստած յարանություն կ'ընեն իրար հետ, սաքուի վըրեն նստած են, իրենց համար կ'ըսեն ու կը ծիծաղեն:

Մարթն ըսավ.— Կնի'կ ընծի շատ կը սիրե՞ս:

Կընիկ ըսավ.— Քեղի աղի պես կը սիրեմ:

Մարթն ըսավ.— Իմ սերը ասպած գիտես, ես ըսեր եմ քեզի շատ կը սիրեմ, պիտի ըսես,— պարծենա գը:

Էշդիան նստի մութը տեղը էդոնց սեյր կընե:

Էդ էրկուս իրար հետ շատ զրուցեն գը: Էդ մարթու վըրեն մե թըմբուրթեն էկավ, ըսավ.— Կնի'կ, քունըս էկավ. գլոխըս դնեմ ծընգիդ վըրեն քիշըմ քնիմ:

Դրեց գլոխը ծընգի վըրեն, քնավ: Մեկ սահաթ ու կես քնավ ծընգի վըրեն:

Կընկա աշքը դեմի էրթիքն է, դառնա կաշե գը:

Էշդիան կ'ըսես.— Էս տեղ բանըմ կա, էս կնիկ ընչի՞ կաշե էրթիքեն, էս բանին ես վըրահաս էղնիմ:

Մեմե կնիկ ձեն կը հանե մարթուն. «Էրիկ մարթ քնա՞ծ ես», մարթուց ձեն չի էղնի: Կաշե օր քնուկ է: Կնիկ էրթիքը կաշե:

Մեմե ձեն կը հանե մարթուն, կաշե օր քնուկ է:

Նորեն էրթիքը կաշե, ձեռք կ'էնե:

Էշդիան տեսնե գը քի մե շերիտըմ իջավ: Կնիկը պոնեց շերիտը օղկիթ էրավ, ցըգեց էրկան բուզը, ձեռք էրավ, վերեն քաշեցին: Մարթը բաշլայեց խոխըռալ:

Էշդիան ըսավ.— «Ընծիկ ասպած ղրկեց հոս»:

Հեմե թռավ, գոմի պատեն կախած թուրը առավ ու շերիտը կտրեց: Մարթը թըրախկ վեր ընգավ: Կես սահաթ ետե խելքը գլուխն էկավ, ելավ նստավ:

Ըսավ.— Ախպեր, դու վե՞՞վ ես, վե՞՞վ չես, դու էստեղ ինչի՞ ես էգե:

— Ասպած ընծի ղրկեց, ախպեր:

— Ըսել է, դու չը գալիր, ես կը մեռնեի, էս բան ի՞նչըխ էղաւ:
էշղիան նորեն պատմեց մարթու գլուխ էկածը:

— է,— ըսավ,— սաբախտան դու վկայություն կուտաս էս կըն-
գա ախպըրտանցը:

— Հա՛, վկայություն կուտամ:

Սաբախտան կը պացվի: Մարթն կ'առնե էշղիան կէրթա կնգա
ախպըրտանցը քով, եղածը թերիֆ կ'էնեն ախպըրտանցը:

— Ահա իմ վկաս,— կըսե:

— Էդմա՞ն է,— կը հարցընեն ախպըրտանքը (յոթ ախպեր
կէղնին, յոթը քուր)¹:

— Էդման է,— կըսե էշղիան:

Ախպըրտանքը գուքան նստին միշեվերե կ'էնին, կըսեն.— էն
քրոշ գլոխը մեզի դիպավ, մենք օխտը քուր ունինք, մեկը առ նո-
րեն էղնինք խնամի:

Մարթը պզտիկ քուրը կառնի: Բերեն հարսանիքը կէնեն էդոր,
օխտը զօր, օխտը գիշեր:

Մարթը էդ էշղիին միտքը պիտի իմանա, քի էնոր էրեխտիքի
տըկեն ելնի:

Ըսավ.— Ախպեր, դու իրկուն ո՞ւրտեղ էիր միսաֆիր, հելե
պատմե:

Կ'ըսե.— Գեղի ցածի քովը մե օրսիւվերի կնիկըմ կար, էնոր
միսաֆիր էի, իրկուն էդ մարթը ընծիկ շատ էղիեթ, իքրամ էրավ,
նորեն գիշերը շարը մըտավ ընծի, ելա էկա, էդ կնկան ուղեցի ձեռք
թալել, էն դաբուլ շէրավ, ամմա ընծի դասիսով դուա էրավ, դուռը
փակեց վըրես: Մնացի դուա, ելա ընգա գեղի մեջ, ժուռ էկա, էկա
ձեռ գոմի ճրագի լուար տեսա: Ծա էնպես մսեր էի, օր ըսի դուաը մեռ-
նելուն, նեսը, գոմը մեռնիմ, էրթիքեն ընգա ձեռ գոմը:

Նորեն էն մարթը ըսավ.— Ախպեր, էդիկ իմ քուրս է եղեր, պի-
տի տամ քեզի, քու մարթկութան տըկենը ելլիմ:

Գուքա քուրոշը քովը, կըսե.— Աղջի, ես քեզի ֆիլան գիշերվա
մարթուն տվի:

Կ'ըսե.— Չեմ առնի:

Կ'ըսե.— Անկարելի է, առնես պըտի, էդոր մարդկությունը ընծի
շատ է, էն ընծի աղատեց:

Նորեն կնիկը ընթունեց:

էշղիան պսակվավ, հարսանիք էրին՝ օխտը զօր, օխտը գիշեր:

¹ Բացատրությունն ասացողին է (Մ. Կ.):

43. ԶԱՎՈՐՆ ՈՒ ՍԱՆԵՐԸ

Ժամանակով հարուստըմ կ'ըլլի, էդիկ շատ հարուստ կ'ըլլի էդ գեղի մէջը, օր քալողը աղոր կը կանչի տուն քափորութան:

Տարիմ, էրկու ժամանկոնց կանցնի վրեն, էդոր գործը ձախորթութան կ'էրթա, հետեհետե մալին գընկնի, կ'ֆուխարանա կը մարթը: Էվել օր էդոր հետ խոնրղմիշ ընողները է'լ էդոր էրեսն աշել շեն: Հար ում քով կ'էրթա իսե բարև կուտա, բարև շեն առնեք գը, դառնա փորփոշման տունը գուբա տյուշումիշ էղնելով:

Էկավ տուն հասավ, իրեն կնիկն ըսավ թե.— էրիկ մարթ, ի՞նչ տյուշումիշ կէղնիս:

Էրիկն ըսավ թե.— Ես տյուշումիշ չէղնիմ, վե՞վ էղնի:

Կընիկն ըսավ թե.— Ինչո՞ւ համար, մա՛րթ:

— Ինոր համար է թե,— ըսավ մարթ,— քանի օր զանգին էի, տաննին կուտեցնեին, խմցնեին, պատվեին գը, հիմա օր յողսուղության ընկանք, չոր պարկներս կուտանք շեն առնիր բիլե, էրեսներս աշիւ շին, էդոր վրա տյուշումիշ կէղնիմ ես էլ:

Կընիկն ըսավ թե.— Իդոր համար թալաշ մ'էնի: Ասված օղորմած է, տվողն ասված կարող է տալ:

Տարիմ անցավ իդոր վրեն, կնիկը ծանդր ոտք էր, պառկավ ծննդկանի, տղեմ էղավ:

Հինգ տասն օր անցավ էդ տղի վերեն, քափորներուն վերին ըսավ իսե չէկան տղեն քրկելու էդոր տղեն անկնունք մնաց էդպես:

էկաւ իրեն տունը էդ մարթ ըսաւ.— Կնիկ, էվել օր զենգին էինք հետ ում օր կըսեինք՝ կուքային մեր տղեքը քրկեին կը, հիմա օր ֆուխարացանք՝ հետ ում օր կըսենք շեն քա մեր տղեն քրկե, աշենք թե մեր սոնը ասված ինչ կը կամենա:

Աստվածութուն, տեր աշեց որ էդոր տղեն անկնունք մնաց, Գափրել հրեշտակին ղրկեց էկաւ քաւոր էղնի:

Գափրել հրեշտակն էկաւ էդոր տուն մտաւ, ըսաւ.— Բարև՝ ախպեր քեզ,— ըսաւ:

— Աստու բարին քեզ ալ,— ըսաւ:

— Ախպեր ինձի միսաֆըր շե՞ս էնի էսօր,— ըսաւ:

— Ինչո՞ւ շեմ ըներ ախպեր ջան, հանե օտներդ, արի նստի:

Մուկն ընկաւ, բերեց հաց դրեց էդ մարթուն, իրար հետ նըստան ու կերան: Քիչ ետե Գափրել հրեշտակը աշեց օր էդ մարթը տյուշումիշ կ'էղնի, էդոր ըսաւ թե.

— Ախպե՛ր ինչո՞ւ տյուշումիշ կ'էղնիս, դարդդ իմանանք:

— Դարդս իմանա՞ս պիտի,— ըսաւ,— էվել ես շատ զենգին էի, հիմա ֆուխարացեր եմ, մե տղեմ ունիմ, անկնունք մնացեր է համա, էղաւ իրեք ամիս, հար ում օր ըսի իմ տղեն շքրկեց, էդոր վերեն տյուշումիշ կ'էղնիմ:

Գափրել հրեշտակն ըսաւ թե.— Ընձի շե՞ս էնի քաւոր, ես սաբախտան քու տղեդ քրկեմ գը:

Մարթն ըսաւ.— Ինչո՞ւ շեմ ընե, դու օր քաւոր կ'էղնիս, ես էլ քաւոր կ'էնեմ քեզի:

Սաբախտան էղաւ, էդ մարթ զնաց տերտերին ետը, տերտերին առաւ էկաւ: Տղեն առաւ Գափրել հրեշտակ քիրկը, առաւ, տարան ժամ:

Տղեն էնտեղ կնքեց տերտերը, առան էկան, բերին տունը: Տերտերն ըրթալեն վերջ՝ մնացին քաւորն ու սաները:

Քաւորն ըսաւ թե.— Սանե՛ր, էկի քեզի արեստությունըմ տամ:

— Ի՞նչ արեստություն պիտի տաս ինձի, ես ինչ գիտեմ որ ինձի արեստություն տաս:

Քաւորն ըսաւ.— Քու ինչո՞ւդ է, ես քեզի ի՛նչ կ'ըսեմ, դու էն էրա:

Սաներն ըսաւ.— Դե՛, ըսա տեսնամ ես ի՞նչ պիտի էնեմ:

Քաւորն ըսաւ.— Մեկ շիշեմ ջուր կը լլես, կ'ըսես «հեքիմ եմ» ու ժուռ գուքաս գեղանները:

Ըսաւ թե.— Հա՛, զնացի, ես ի՞նչ պիտի էնեմ:

— Տու հար վեր հիվնդի քովն էրթաս, հոն տեղ ես գտնվիմ գը,

որ գուքաս կաշես օրես հոն եմ, թե՛ հիվնդի վերի թին եմ իսե, էնոր դեղ չես տա, աշեցի՛ր, թե օտներու թարաֆն եմ կայնե, մոտենաս դեղը կուտաս շիշով ու էն կը լավնա ասծու իզնով:

Էտիկ հեքիմ մ'էղավ արթըխ, ընկավ էն գեղաններու մեջը «հեքիմ եմ» ըսավ ու ծուռ էկավ: Էդիկ լավ հեքիմ մ'էղավ, էմալ հարստացավ, օր էվալվա հարստութունը քտավ:

Օրվա մեկը թագավորի տղեն շատ նեղած հիվանդ կ'էղնի: Կ'ըսեն.— Ֆիլան տեղը լավ հեքիմըմ կա, ղրկենք էդոր հտեղ: Գուքան էդոր տանին կը:

Էդ հեքիմ գնաց ու էդ հիվնդի տուն հասավ: Մտավ նես, տա՛րան հիվնդի քով: Մտավ նե, աշեց օր քավորը գլխու վերի թին է:

Թագավորն ըսավ թե.— Հեքի՛մ, օր տղես լավցընես քու ծանդ-րութունովը օսկի քեզի կուտամ:

Հեքիմն իմացավ էդքան փարա պիտի տա թագավորը, աշեց քավորն գլխու վերի թին կայնե ք, ի՞նչըխ պիտի լավցընե հիմա: Սաներ բաշլայեց յալվար ընկնել քավորին, ըսավ.

— Քավոր, քու բախտդ եմ ընկե, դու գիտես, էկի հոքին մի առնե, ես էդոր լավցընեմ, փարեն առնիմ գը:

Քավորն ըսավ.— Էդման պան չէղնի:

Հեքիմն ըսավ.— Տու գիտես արթըխ, բախտդ եմ ընկե:

Գափրել հրեշտակը աշեց օր շատ յալվար կ'ընկնի էդ փարի համար, ըսավ.— Օր էդպես է, հիվնդի գլուխը տար քու թարաֆ, օտները բեր իմ թարաֆ ու դեղը տո՛ւր արթըխ:

Հեքիմ հիվնդի գլուխը դառուց իրան թարաֆ, օտները հրեշտակին թարաֆը: Մոտեցավ շիշով դեղը կաթեցուց բերանը: Դեղը տվեց քիմի, հիվանդը ելավ տեղի մեջը նստավ ու բուրն աշեց.

— Էս ի՛նչ էսման թոփ եք եղե իմ բուրնս, ի՛նչ էդերի ընծի օր գուլաք, փառք աստծու օր սա՛ղ եմ:

— Դու մեռնելու հիվանդ էիր, հոքու հետ էիր, էս հեքիմն հասավ էվել աստուծով լավցուց,— ըսին:

Էդիկ լավցընելու վերջ, հեքիմին տարավ թագավորը խաղնա օդեն, կշեռքի մեկ թարաֆը ինքը մտավ, մեկ թարաֆը օսկի լեցուց, իրա ծանդրութունով կշեռեց օսկին տվեց: Կանչեց իրա մեկ մշկին մեկ ձիմ տվեց, հեքիմի օսկին բառցան ձիուն: Հեքիմը, մշակը, քավոր, ելան ընկան ճամբա, գնացին հասան հեքիմի տունը: Թագավորի մշկին ճամբու դրին, մնացին հիմա քավորն ու սաները:

Քավորն աշեց որ, սաներն էմալ հարուստացավ ավալքվա հա-

ըրստութեան էրկուքը հղավ, էլի էսիկ աշխրթի մալեն շի կշտանա տհա: Հեշ միտքը շի բերե, աշե օր մեռնել կա էս աշխարքը:

— Քավորն ըսավ թե.— Սանե՛ր, քելե էրթանք քեզ հետ մե տեղ ժուռ քալու:

Նլան ու գնացին էդոնք:

Կնացին դուրան, զարթարուն տեղըմ, էնտեղ մե դուռըմ բացեց քավորը, մտան նե, մտան նե, սաները տեսավ, օր էնպես զարթարուն տեղ է՝ մոմերը կը վառին ալախաշխաշի պես՝ վերը նոր է սկսե վառելը, վերն է վառե կես է էղե, վերն է արթըխ շամտընին հասե էղե, մլմլա կը:

Սաներն ըսավ.— Քավոր, էս ի՞նչ բան է, էս ի՞նչ զարթութուն է, մեկ ընծի պատմե:

— Աշխարի զարթութեան տեղն էսի՛կ է,— ըսավ քավորը:

— Ինչպե՞ս աշխարի զարթութուն է,— ըսավ սաները:

— Էնպես օր,— ըսավ քավոր,— էն օր նոր կը վառին՝ էնիկ նոր էղած տղեն է, մորեն նոր էղած են, նոր կը վառին, որն օր օր-թա են էղե՝ հասակավոր մարթիկներն են, էդոնք օր կը մլմլան՝ էդոնք էլ հոքին տվող մարթիկն են:

— Քավոր՝ հոքո՛ւդ մեռնիմ, աշե՛ իմ մոմս վե՛րն է, ըսե ին-ծի, օր տեսնամ իմ մոմս վերն է:

— Ի՞նչ պիտի ընես քու մոմդ,— ըսավ քավոր,— քելե էրթանք:

— Չէ՛,— ըսավ,— քավոր՝ իլե օր պիտի տեսնիմ իմ մոմս:

— Օր էդպես է իսե,— ըսավ քավոր,— քու մոմդ էն շամտանն է օր կը մլմլա:

— Քավոր՝ քու բախտդ եմ ընկե,— ըսավ սաներ,— իմ մոմս թաժացնես:

— Չէ՛, էդման շիլի, ես կրնա՞մ ասծու յուլեն ետ դառցնե, քել էրթանք:

— Չէ՛,— ըսավ սաներ,— քու օտներուդ մատաղ, պիտի թա-ժացնես, լթաժացնես իսե՛ դուա շեմ գա, իլա՛ պիտի թաժացնես:

Քավորն աշեց, էդորեն յախա շկրնա պոծցնե:

— Մեղքը քու ճիտ, էլ ես շեմ խառնվի:

Մոմը շամտընին դրեց, շամտընին դրեց քիմի՝ սաներն տեղոս տեղ ընկավ ու մեռավ: Գափրել հրեշտակը էդոր հոգին առեց ու գնաց աստծու քովը:

44. ԶԻՆԻ-ՄԱԶԻՆԻ ՀԵՔԻԱԹ

Ժամանակին մարթու մեկը կ'էրթա ղուրբաթ Զինի-Մաշինի քաղաքը: Կէրթա օսկերիչիմ նոքարութեն կենե գը: Էղավ օր մարթում մեկ էկավ աղային էրկու մատանի ուզեց:

Հարցրեց, թե՝ ո՞ր ապրանքեն:

Ըսավ.— Մեկը՝ էրկու հարուր օսկի էլլի, մեկը՝ հարուր օսկի էլլի:

Օսկերիչ շաքմաշեն բացեց, մատանիները տվեց, օսկեստանք առավ:

Էդ օսկերիչի ծառայի միտք փոխվավ: Էն քաղաք էման քաղաք էր, օր ոչ գող կար, ոչ գիշութեն կար, մենակ մեկ քարզա կը քաշեին թյուքնի վրեն, կէրթային կը պառկեին, վաղը գութային ֆարդեն կը քաշեին, գութային թյուքան կը նստեին գը սովորություն էն էր:

Եր օր էդ մարթ էդ մատնիքներ տարավ, նոքարի միտքը փոխվավ, գողության մասով, ինքն իրեն մտքով ասաց. «Ինչի՞» ես էդքան նոքարութեն էնիմ, մի քանի մատնիք կառնեմ, կէրթամ իմ երկիր կը կառավարվիմ գուռ:

Գիշեր նոքար բացեց շաքմաշեն, մատնիքներ առավ ու պայեց: Օսկերիչը հառավոտուն էկավ իրեն խանութը, շաքմաշեն բացեց օր, շաքմաշեն կողոպտեի են, իրեք մատանի չկա: Շուտ կառավարության ներկայացավ՝ օր իմ խանութ կողոպտեի են:

Կառավարությունը հրաման էրավ: Էն քաղաք, էնպես քաղաք

էր օր քննութիւն չկար, դատողութիւն չկար, գողութիւն չկար, ռամջի ունեւր, օր գողութենէ դէնեւր, ռամջիք գութալին ու գողը դուրս կը հանեին:

Կառավարութիւն հրամայեց ռամջոց, որ էս մարթու թյութաւնը կողոպտեւր են, պետք է գողեւր գտնեւր:

Ռամջիք ըսին. «Հրաման էրեւ, էս քաղքի էք, որց, էրիկ մարթ, կնիկ մարթ գան, ներկա ըլլին հոս տեղ, կառավարութեան դուռ»:

Բոլոր, ընդհանուր ժողովուրթն՝ էք, որց, էկան կառավարութեան դուռ, ներկա էդան: Կառավարութիւն ռամջոց հրաման էրավ. «Ռամ ցքեք, հայինք թեւ գող ո՞վ է»: Ռամջիք ըսին. — Թող էքեւր մեկ կողմ կայնին, որցեւր՝ մեկ կողմ կայնին:

Ռամջիք ռամ ցքին, տեսան օր էքեւրու մեջ քանըմ չկա: Կառավարութիւն հրաման էրավ էքեւրը գնացին: Որցեւրը էրկու կես էրին, ռամ ցքին, էն ծառան որ կողմ էր, ռամ էն կողմն ընգավ: Ռամ ցքեւրով միշտ ռամը էն ծառայի կողմ գիյնեւր: Ռամ ցքեւրով, ժողովուրթ բաժնեւրով մնաց մեւ ծառա, մեւ հոգի, էրկուսը բաժնեցին՝ մեկը մեւ կողմ, մեկը մեկ կողմ կայնեցուցին. ռամջիք ռամ ցքին, ռամը էն ծառայի վրա կայնեցուցին՝ թեւ էսիկ է գողը:

Կառավարութիւն հրաման էրավ օր էն ծառային տարեք մափրս:

էն մարթն էլ ուրացավ, թեւ ես գողցած չեմ: Կառավարութիւն հավատաց ուր ռամջոնց հավատարիմ ըլիլը, ծառային մափրս էրավ ու հրամեց օր. — Ամեն օր մեկ թրամ միս պրծուցեք էսոր մսքեւ պատիժ, ու բժիշկը գութա կը լավցնեւ գութա պրծած տեղը, օր տանջվի:

Որ մատանինեւրը պայել էր, որ տարին օր լրացավ, կառավարութիւն մեկ տարի էր կտրել ինոր տանջանքի վճիռը, կառավարութիւն հրաման էրավ, օր էդ մարթ էրթա իրեն երկիրը: Որ ազատեց, կառավարութիւն կանչեց ուր ռամջոնց ասեց. — Դուք ռամ ախալ ցքիք, էսոր մարթուն զուր տանջեցիք, մեղքը ձեզմեւ պահանջվի պիտի:

Ռամջիք ըսին. — Մենք սխալ չենք, դուզենք իրեն ծոցը մատանինեւրը բռնենք:

Կառավարութիւն ըսեց. — Սխալ է սխալ չէ՝ աստված ձեզնեւ պիտի պահանջեւ էսոր մեղքը:

Որ ազատվավ, ծառան տաս օր Զին ու Մալինի մեջը մնաց: Նորեն ծառան ըսավ թե՛ էրթամ, մատանինեւրը պայել եմ, էրթամ առնիմ, տանիմ երգիրս:

Ռամշիք միտք են դրել օր. «Որ օր կ'էրթա, էրթանք քաղաքի դուռը սպասենք, մատանինները ինոր ծոցին մեջը բռնենք»:

Մառան օր մատանինները առավ քաղքեն հ'ելավ, դուռը էրկու կողմեր կը սպասեին գու խարաղուլու պես, որ ծառան քաղաքի դռնեն դուրս գելլեր, ռամշիք ըսին.— Ո՛ւր կ'էրթաս, հգե, քեզի կառավարութեան դուռը կուզենք:

էրկու կողմեն յախեսթեն բռնեցին, թող չ'տվին, ինչքան լացեց, բողբոց օր միք տանի կառավարութեան դուռը, անգանջ չէրին: Տարան կառավարութեան դուռը: Կառավարութեան լուր տվին ռամշիք: Կառավարութեան էկավ իրեն գահի վրա նստավ, ռամշիք ըսին.— Կառավարութեանը սաղ ըլլի, դուք կ'ըսեիր, թե ռամ չկըրցիք ցքե, էն մարթու մեղքը աստվածեղեն կը պահանջե գու, հրաման էրա, մատանին ծոցեն թող ելլի:

էրկու զավթիա էկան, իրեն հանթերցները քակեցին, ծոցեն մատանին հանեցին:

Ռամշիք ըսին.— Կառավարութեան սաղ ըլլի, մենք սխալ չէինք, ֆախաթ, մատանիններու տեղը գիտեինք կը բերեինք գու, ֆախաթ չ'բերինք օր չըսես ուրիշեն բերիք, էսոր չէր, մեր սաղլութեան համար մինչև մեկ տարի համփերեցինք:

Մառային կառավարութեանը ըսավ.— Դու քու տանջանքդ քաշեցիր, մատանինները քուկդ են, մատանիններու գինը ես թյուքընջուն կը վճարեմ գու, գնա՛, էլ գիշութեան չ'էնես:

Մատանինները ծառան բերեց, ծախեց, նստավ ուր տունը կերավ:

Երկնուց իրեք խնձոր իջավ, մեկը՝ ըսողին, մեկը՝ գրողին, մեկն էլ լսողին:

45. ԱՍՏԾՈՒ ԳՐԱԾԸ ԲՈՋՈՒԼՄԻՇ Չ'ԷՂՆԻ

Վախտոր մե թագավորըմ կ'էղնի: Լալի հետ թապդիր կըլըղ՝
գըլին, ախշարք պտտին կը, իրեն յուխարեն ի՞նչ վիճակի մեջն է:

Գութան կաշեն օր շորան ճամփու վըրեն պառկեցուցեր է օշ-
խարը:

Կ'ըսե թե.— Չորան, մենք անոթի ենք, մեզի մե թաս կաթ
չե՞ս տա:

Կ'ըսե.— Բարով, հազար բարի, ընչի՞ չեմ տա:

Չորանը թագավորին մեկ թաս կաթ կթե գը, տավարչուղեն հաց
կը հանե, կուտա ցագավորին:

Գեւլին գութան շորնի գեղը: Չորան օխշարը իրկուն տանի գը
գեղ:

Բերեն էդ թագավորն ու Լալեն շորնին միսաֆիր կուտան:

Հիրկուն օր կ'էղնի թագավորին, Լալին հաց կուտան:

էդ Լալեն իմաստուն էր, կը ծիծաղի:

Թագավոր կ'ըսե.— Լալա՛, ընչի՞ ծիծաղար:

Կ'ըսե.— Բան չը կա, միտքս բան ընգամ ծիծաղա:

Շատ օր թագավոր էգոր ջիբեւթ գընգնի կըսե.

— Ի՞նչ պիտի էղնի, քու աղջիկդ էս շորնի տղի նեսիրն է,
աստվածություն գրել է:

Կ'ըսե թե.— Աստու գրած գիրը բողմիշ կ'էնեմ:

¹ Տարագափոխ (Մ. Բ.):

Կ'ըսեւ.— Յազըլան՝ բողոքումադ¹:

Կ'ըսեւ.— Չորան ախպար, քեզի մե բալուլ տղեմ կա: Քու տղիդ կշեռքով մենն օսկի տամ, քու տղեդ տու ընծի:

էդիկ կէրթա կնգանը կըսեւ.— Կնիկ, բե էս միսաֆիրին տանք մեր տղեն, էնոր ծանրութենով մենն օսկի առնինք:

է, ո՛ւր է, մոր ջիգեր նազ կէնե թե՛ հս իմ տղաս շեմ տա:

— Ջանըմ, աստված օր տա, մեմե կուտա:

Կընգա բարքն է կառնի, բերեն տղան կուտան թագավորին, էնոր ծանրութենով օսկի կ'առնին:

Սարախտայն միսաֆիրներ գելլեն ու էս տղեն կ'առնին ու կէրթան:

Տանին, գեղի ցածի դին դամիշլըղըմ կա, ցըքեն էն դամիշլըղի մեջ, իրենք կէրթան:

Դառնա թագավոր Լալին կ'ըսեւ.— Տեսա՛ր, դու կըսեիր՝ ասսու գրածը բողմիշ չես էնե, տեսա՛ր հս ո՛րման բողմիշ էրի:

Լալին կ'ըսեւ.— Ասսու գրած բողոքովիշ չի էղնի:

Թագավորը կ'էրթա իրեն թախտը նստի գը:

Պառավիմ մեկին էծ կէղնի, ասսու հրամանքով էդ էծը կ'էրթա նախրից կը ջոկվի, կ'էրթա դամիշլըղի մեջ չորնի տըղին ծիծ կուտա:

Պառավ մեկ օրըմ գուքա չորնի վրեն կոխվ, թե.— Ես քու պառավըմ, մեկ էծ ունիմ, դու ընչի կթես գը իմ էծը:

— Ջանըմ,— կըսեւ,— մալրիկ, հս քու էծը շեմ կթե,— կըսեւ,— էսօր ընծի օր տուր, էքվան ցորեկվան հս օր օշխարը կը բերեմ, հս քու իծուն մուղաթ կենամ, աշեմ քի ո՛ւմ դուռը կէրթա, կթեն գը:

Չորանը բերե գը օշխարը էքսը գեղ: Կ'աշե օր էդ էծը գեղին օր մոտենա գը, ջոկվի գը ու դեմ էդ դամիշլըղը կ'էրթա:

էծը կ'էրթա, չորանը կ'էրթա: Կ'էրթա էծը մտնի գը էդ դամիշլըղը:

Չորանը խալվաթ կ'էրթա էդ իծու հետեհեն: Կ'էրթա պաժղըտի գը, էդ տղեն մտնի գը տակը, ծծե գը:

Չորան համա իծի օտացեն գը պոնե: Էծն էլ, տըղեն էլ կառնի գուքա գեղ:

Կ'ըսե թե.— Պառավ, հա քու էծ:

Չորանն էդ տղեն կառնի գուքա իրեն տուն:

Կ'ըսեւ.— Կնիկ, ահա աստված մեմե մեզի մանչ տղեմ տվեց:

Թագավորը տասնվեց տարի կը նստի: Լալին կը կանչե, կըսեւ.— էլի մե յուխարի մեջ էրթանք, աշենք յուխարի դարդը ի՛նչ է:

¹ Գրածը լավրի (Մ. Բ.):

Գեւընն դեմի էսման յուխարի երկիրննր գուքան:

Աքսերի՛ գուքան օր մեմե էն առաջի շորանի մոտ, կաշեն քի շորան օխշար պառկեցուցե հաց կուտե:

Գուքա կ'ըսե.— Բարի լուս, շորան:

Կ'ըսե.— Բարով, հազար բարի:

Քեշեն ձգե կը տակ միսաֆիրին, թասով կաթ կթե գը, թագավորին բերե կուտա²:

Հ'իրկուն դեմ էղավ, շորնի գեղը էկավ: Օրը մութն էր, շորանն է գնաց գեղ: էկավ իրեն տուն: Գզիրը թագավորին բերավ շորնին միսաֆիր էրավ:

Միսաֆիրներուն հաց բերին, կերան, ուտելեն վերջը Լալեն մեմե խնդաց խալվաթը:

Թագավոր ըսեց.— Լալա, ընշի՞ կը խնդաս:

Կ'ըսե.— Ձանըմ աստվածութուն քու աղջիկ էս մանչուն գրել է, գրել է, գրել է, էն գիրը բողմիշ չէղնի ու չէղնի:

Թագավոր կըսե.— Սա բողմիշ կ'էնեմ:

Չորնին կ'ըսե.— Չորան, մե գիրըմ գրեմ, քու մանչը պիտի տանի թագավորին, էնոր շատ փարա կուտամ:

Չորան կըսե.— Ձանըմ, իմ տղես դուա շի էլե, ճամփա շիտե, էս գիրը ես տանիմ:

— Չէ,— կըսե,— իլլահ³ տղեդ պիտի տանի:

էդ շորնի բարքը կառնեն: Մե գիրըմ գրե գը սաղարազամին, կըսե թե. «էս տղեն իրկունը գուքա, իրկունը զարկես ճիտը, մութե մութ գուքա, մութե մութ կը զարկես ճիտը»:

էս տղեն գիրը ծոցը դնե գը ու դեմը թագավորի տունը կ'էրթա: Գնաց էս տղեն ելավ թագավորի քաղաքը: Գնաց էսդին աշեց, էն դին աշեց, գնաց պալատեն նե մտավ, խաս բախշի ախպըրի վըրեն քնավ:

Թագավորի աղջիկն է, ելավ ժուռ գալուս էկավ տեսավ օր քի տըղեն քընեը է, փուռշալ-փուռշալ կը քրտնի:

Թագավորի ախշիկ կ'ըսե.— Ա՛խ, քեշկե ընծի տան ես մանչուն: Գուքա վրա օր կաշե քի՝ թագավորի տված թղթի ճոթը տղի ծոցի մեջ կ'էրկա: Թագավորի աղջիկ կ'ըսե քի. «Հալա աշեմ քի, էս ի՞նչ թուղթ է»:

Կաշե օր իրեն հորը գիր, մոհրը վըրեն, կը բանա կարթա օր

¹ Հակառակի պես (Մ. Բ.):

² Բնագրում՝ բերեց տվավ (Մ. Կ.):

³ Անպայման (Մ. Բ.):

մեջը գրուկ էր. «Հիփոկոն էս մանչը գուքա գը, հիփոկոն ճիտը զարկեք, մթան գուքա գը, մթանը զարկեք»:

Էդ ախշիկ ուր ծոցի ալմաստ դանակով էդ գրերը՝ «Հիփոկոն թե մթան ճիտը զարկեք» կը քերե, իրեն նազուկ ձեռներով կը գրե. «Հիփոկոնը դա, հիփոկոնը ախշիկս տաք էսոր, մթանը դա, մթանը տաք էսոր»:

Մանչը զարթի գը, գելլե կէրթա սադրազամի քով: Տանի սադրազամի ծնգին էդ թուղթը դնե գը:

Էդ սադրազամ թուղթը կարթա գը. «Հիփոկոնը գուքա, հիփոկոնը տաս աղջիկս էսոր, սաբախտանը գա՛, սաբախտանը տաք»:

Էդոնք թոփ կէղնին, սադրազամ կըսե անոնց քի.— Թագավորը էսման է գրած:

Էս աղջիկը վերցնեն էդ մանչուն կուտան:

Թագավորն ու Լալեն աշխարք պտըտովին, դառնան գուքան իրենց քաղաքը, թագավորն ելավ նստավ իրեն թախթը:

Սադրազամ, մարթիկ թոփ կէղնին, թագավորի քովը կէրթան: Հարց ու բարե կէղնեն թագավորի հետ, վերջը կըսե թագավոր.

— Ես էսման մե թուղթըմ, էսման մե տղիմ հետ ղրկեցի, ի՞նչ էրիք:

Կ'ըսեն.— Թագավոր սաղ մնա, քու թուղթըդ գա, մենք չը կատարենք:

— Ի՞նչըխ էրիք:

— Ի՞նչըխ էրինք, քու թուղթը կասեր. «Էդ մանչը հիփոկոն գա, հիփոկոն իմ աղջիկս տվեք էդ մանչուն, սաբախտան գա, սաբախտան տվեք»:

Մենք էլ էդման էրինք, հարսնիքը բռնեցինք մանչ ու աղջիկդ պսակեցինք:

Թագավոր զարմացավ ըսավ.— Ջանըմ, էս թուղթը էսման պրտի չէղներ, ես գրեի եմ թե գլուխը զարկեք, դուք իմ աղջիկը ընչի՞ տվիք էնոր:

Սադրազամը թուղթը դուրս կը հանե, կասե— Ահա քու մեոհրդ, քու թուղթդ:

Թագավորը կաշե օր հախաթ իրեն գրած գիր փոխվեր է:

Արթըխ թագավոր ըսավ.— Հա՛յ, հա՛յ, ճիշտ է օր, ասսու գրած գիրը չի բողբոլիչ էղնի:

46. ԽԵՂԹՈՒԿ ԱԽՁԻԿ

Կ'էղնի չ'էղնի, կ'էղնի մե մարթըմ: Կունենա մե ախշիկըմ, էլ զավակ շունենա: Էն մե ազիզ ախշիկն է, էն ախշիկ էնքան հազ կէնե օր իրեն լըսի հետ բարաբար:

Էդ ախշիկը սաբախտան գելնի կ'էրթա բախշեն, կըսե. «Էրթամ բախշեն, աշեմ հորս բախշեն ի՞նչ կա, քիշըմ մեյվա քաղեմ, ուտեմ»:

Կ'էրթա բախշի մեջ կը նստի գը, կը պտտվի գը, մեյվա կա, կը քաղե, կուտե, մե պղտլիկ շոր բանըմ կը պրծու, կը ցքե բերանը: Օր կը ցքե բերանը, բգին դեմը կառնի, ախշիկը կը խեղթի, խելքը կանցնի, գելնի վեր:

Օր գուշանա, հերը կըսե.— Էդ ախշիկը ի՞նչ էղավ, բախշեցեն չէկավ:

Մերը գելի կը վազե, գուքա բախշեն: Կաշե օր ախշիկը խելքը անցուկ, հոդ ընկեր է: Մերը դառնա, լալով գուքա տուն, գուքա հորը կըսե.— Մարթ, մեր ախշիկը բախշեն մեռեր է:

Գելնին կը վազեն, գեղանի, քուլի գուքան էդ բախշեն:

Գուքան օր էդ ախշիկ հոտ վեր ընկուկ է: Ախշիկը կը վերցնեն, կը տանին կը տուն:

Շերն ու մերը գուլան, կը ծեծկվին. «Մե թաք ախշիկըմ ունեի՞նք, աստված էն էլ մեզի շատ տեսավ, էն է մեր ձեռնեն առա՛վ»:

Դրկիցները կը մեղդրեն, կը հերստին, կըսեն.— Բերեք, էս ախշիկը մեռուկ չէ, էսոր տամըրները ձքենք, շորս օր, հինգ օր վեր գնենք ժամը թող մնա:

կը դնեն կը, շորս օր էդ մեռելը կը մնա, շի սաղնա:

Դրկիցները գութան էլի հորն ու մորը քով, կըսեն.

— Անօգուտ է, բերեք էս մեռելը լվացնենք, պատենք, տանինք դնենք գերեզմանը:

Բերեն էդ մեռելը կը լողացնեն, կը պատընքեն, կըսեն թե.— էդ ախշըկա մատը մե մատնիքըմ կա, մատնիքը անգին է, մատնիքի ակը անգին քար է, բերեք հանենք մատեն, էնոր ինք մեռեր է, էդ մատնիքը կսկիծ¹ է, ի՞նչ պիտի էղնի օր տանի հողի տակը փթեցնե: Հաղար, էրկու հաղար օսկու բան է:

Հերն ու մերը շեն թողնի, կըսեն.— Մենք էսքան դեմքիս ունենք, մալ ունենք, մենք ամլադ շունինք, ի՞նչ պիտի ընենք օր, վե՛ւ պիտի ուտե, թող էդ մատնիքն է մեր մեռելի հետ էրթա, աստված սիրեք միք հանե:

Ախշիկը կը վերուն, կը տանին կը հորեն:

էդտեղ մե ախքատ մարթըմ կէղնի, նաչար, էդ մատնըքին կը թամահի, կըսե.— Դիշերն էրթամ, էս մեռելն քակեմ, էդ մատնիքը հանեմ, էլի հորեմ, մատնիքը առնեմ գամ, բերեմ ծախեմ, ընծի էփեշա իտարա կ'էնեմ:

Դիշերը կ'էրթա, էդա ախքատ մարթը, էդ մեռելը կը փորե, ախշիկը կը հանե, պատանքը կը քակե, մատի մատնիքին կը շարշըվի զը օր հանե, մատնիքն էլ մատը սխմեր է, շի էլնե: Ուտը դեմ կուտա ախշկա սրտին, էրկու ծեռք մատանիքը կը քաշե: Ուտըն օր կը սեխմե, ախշկա բկան հետ բանըմ կը թռնի, թռնելու քիմի ախշիկը սարսըմի կը թողա, թողա կը, հոգևորնա զը: Մարթը կը վախենա, կը թողնի ու կը փախի զը: Կը փախի գութա տուն:

Կընիկ կըսե.— Մարթ, ինչի՞ էդման կը դողաս:

Կըսե.— Կնիկ, էլ մի հարցու, էման մե բան էրի օր, էդա ախշըկա մատի մատնուն թամահա, ըսի էրթամ հանեմ, բերեմ ծախեմ մեզի իդարա էնենք: Փորեցի, մեռելը հանեցի, մատնին շէր էլնի մատնեն, ինչ օր գյոքսին սխմի, մատնիքը քաշի, բանըմ բրկեն թռալ, բանըմ օր բկեն թռալ, մեռելը հոգևորցալ, ես վախեցա, թողի փախա:

Ախշիկը էդտեղ այլըմիշ կէղնի, կաշե օր գիշեր, աստղերն ելեր, ինք մեռեր է, բերած հորած է, թաքար սաղցուկ է, գերեզմանը քակուկ, ինքը² մեջը նստուկ:

Ախշիկ գելնի գութա իրեն հորը դուռը: Դուռը կը զարկե, մերը

¹ Ափսոս (Մ. Բ.):

² Բնագրում՝ ախշիկ (Մ. Կ.):

գեղնի դուռը կը բանա, կաշե օր իրեն ախշիկը: Կառնի, կէրթա նե: Գեղացիք գիմանան կը թափին, գուքան, կըսեն:

— Էս ի՞նչ բան է ախշի, դու մեռար, մենք քեզի տարանք հորինք, ի՞նչըխ էղար օր դու թաքրար սաղցար:

Ախշիկը կ'ըսե.— Օ՜ֆ, գլուխս կը ցավի, շատ անոթի եմ, մայրիկ, ե՛լ, ընձի հաց բն ուտեմ, հ'ետե ըսեմ:

Մերը գեղնի հաց կը բերե, ախշիկը կուտե:

Կ'ըսեն.— Ախշիկ, դու բախշեն օր գնացիր ի՞նչըխ էղավ օր բախշի մեջ բիրդան մեռար:

Կ'ըսե.— Գնացի բախշի մեջը, պտտվա, մեյվա քաղի կերա, մե շոր բանըմ ուստ էկավ, բիրդան գնաց բուկս, բկիս դեմ առե, էնտեղ ես վեր եմ ընկե, էլ խաբար չեմ էղե:

Կ'ըսեն.— Հապա, ի՞նչըխ էղավ օր դու գերեզմենդ ելար:

Կ'ըսե.— Ես էման հ'աշնեբոս բացի օր, գերեզմանս փորուկ, աստղերը ելուկ, պատանքս քակուկ, էղման տեսա, խելքս էկավ վրես, ելա էկա իմ հորս տուն:

Հերը կըսե.— Կա իսա իմ ախշկաս մատնիքի համար գերեզմանը քակած են:

Թալալ կը ձգե գը քաղքի մեջը՝ թող ճվան, ժուռ գան իմ ախշկա գերեզման քակող մարթը գտնեն:

Սաբախտան գեղնին, կը ճվան կըսեն.— Էսա ախշկա գերեզման քակող մարթը վե՞վ է իսա, թող գա:

Էդ մարթը գեղնի գուքա: Գուքա կըսե.

— Վալլահ ձեզեն պայեմ, աստծումենեն ի՞նչ պայեմ, ես եմ քակե ծեր ախշկա գերեզմանը:

— Ինչի՞ քակիր դու մեր ախշկա գերեզմանը:

Կ'ըսե.— Ախշիկն օր կը լողացնեիք, ըսիք թե. «Բերեք էս մատի մատնիքը հանենք, ծանր գին մատնիք է», հերն ու մերը շթողին օր հանեիք, ես էլ ախքատ էի, նաշար էի, ըսի էրթամ էդ մատնիքը հանեմ, բերեմ ծախեմ, ընձի իդարա էնեմ: Գնացի փորեցի, մեռելը հանեցի, մատի մատնիքը քաշի, քաշի, քաշի շելավ, ոտքս սխմի սրտին, էրկու ծեռով քաշի, ինչըխ օր քաշի, ուժով սխմի, բկեն բանըմ թռավ, էնտեղ մեռելը սրսփաց, թողաց, աշի օր մեռելը հոգեվորցավ, ես վախեցա, էնդից թողի ու փախա:

Կ'ըսեն.— Էլախա էս մարթու խոսքը ղորթ է, ախշիկն էլ թարիֆ արավ թե. «Իմ բկիս բան դեմ առավ, ես խեղթա, հոն տեղ վեր ընկա», էլա իսա էն է, հարիֆ օր սխմեր է, էնիկ բկեն թոեր է, ախշիկ հոգևորցել է:

կը բերե էդ մարթուն էդոր հերը, էդոր գլունեի ղըդակ¹ մալ կու-
տա, հարիֆին կը փեշքըշե, կը դրկե գը իրեն տուն, կըսե.

— Դու սարար էղար, իմ ախշիկս սաղցավ:

Հերն ու մերը շատ խնդան ու կուրախանան թե. «Մենք մեզի
մե ախշիկ էվլիդմ ունեինք, վըրեն կը խնդայինք, մեռավ, թաքրար
աստված մեմ էլ մեզի բաշխեց»:

Էն ախշիկն էլ թող ուտե խմե իրեն մուրազին հասնի, դուք էլ
կերեք խմեք ձեր մուրազին հասեք:

Նրկնուց իրեք խնձոր ընկավ՝ մեկը գիր գրողին, մեկը հեքաթ
ըսողին, մեկ է ջամաաթին:

¹ Չափ (Մ. Ռ.):

47. ԽԱՐԵՑԻ ԱԹԱԲԵԿ

Խարեցի Գյուրջիկենց Աթաբեկը պզտիկ վախտ շատ շար է էղնում, էնենց, որ սաղ գեղ, իրանց սաղ տունը բեզրում են էղոր ձեռքից: Հերը շատ է համողում, խրատում է, որ քիչ խելոք մնա: Գեղացիք ամեն օր իրան վրեն գանգատ են գալում: Ինչքան խրատում է, ինչքան ծեծում է իլլաճ ու ճար չի էղնում: Աթաբեկն էլ տասն, տասնուհինգ տարեկան էղավ: Հերը տեսնում է, որ էլ իլլաճ չկա, ու գեղացիքն էլ ամեն օր գանգատ գանգատի վրա էին գալում, բռնում տնից դուռ է անում ու ասում է. «Գնա, ընձի պետք չէ քեզի պես տղեն»: Իրանք էլ շատ աղքատ են էղնում:

Աթաբեկ հ'ելնում է Երևան հ'ուրտի ես, էկա: Էրթում մի գեղ, մի հայի մոտ էղնում է մշակ: Զատկի օրերն է էղնում, հաղողի ձողերն էլ բանում են արթըխ:

Աթաբեկն էլ էրթում է, աշխատում է ինչունի կեսօր: Աղեն ըսում է.— Աթաբեկ, գնա', մեզի հաց բեր, ուտենք:

— Ես հ'էսոր նոր եմ էկեթ, տուն ի'նչ գիտեմ, որ էրթամ հաց բերեմ:

— Տուն որ չ'գիտես, մեր թաղին առ հետդ ու իմ քուրքն էլ վրեդ առ, որ կնիկս հաց տա, բերես: Թաղին որ դուռը որ կայնավ, դու էն տունը կը մտնես:

Աթաբեկ քուրքն առնում է վրեն, թաղուն կանչում է, թաղին

հֿընկնում է հֿառաջ, դյուզ էրթում աղի դուռը: Աթան ճամբուն քուրքը բռնում քցում է թազու վրեն, դեղի մեջ որ մտնում է, շներ թոփ են էղնում թազու վրեն, ու խեղդում են, քուրքն էլ կտոր-կտոր են անում:

Աղի կնիկը, որ տեսնում է քրքի օրը, ասում է մշկին,— Ա՛յ տղա, էս քուրքը յաղո՞ւզ էսենց պատռավել է:

Աթան ասում է.— Ըշթը աղես ընծի ըսավ թե. «Գնա՛ տնից հաց բեր», ես էլ տուն չ՛դիտեի, աղես ըսավ. «Թազին հետդ տար, էն դյուզ մեր տուն կէրթա, քուրքն էլ վրեղ առ», ես էլ ճամբեն քուրքը քցեցի թազու վրեն, շոգ էր, ես չէի կարա բերել, գեղի մեջ շներ թազուն խեխդեցին, քուրքն էլ պատռեցին:

Կնիկն ասում է.— Դե որ եղել եղել է, օնչինչ չի էղնի, դու առ հաց գնա, ես կ'կարեմ:

Խեղի հֿուշանում է, որ էրթում է, աղեն ըսում է.— Ա՛յ տղա, յաղո՞ւզ հֿուշացար:

— Թունդիրը չէր հֿիշե, աղա ջան, էդոր համար հֿուշացա:

էդենց մի քանի օր անցնում է, մի օր աղեն ըսում է.— Սաբախտան մեր գոլուկն ու դենն տար հանդը, թող արծան:

Սաբախտան Աթաբեկ հֿելնում գոլուկն ու դենն խառնում է հֿառաջ, աղի կնկան ասում է.— Խանըմ ընծի հաց տուր:

— Հաց աստուծ տա, գնա՛, հաց որ թխեցի, արի հաց տար:

Քշում էրթում է, մի քիչ որ մնում է, հֿելնում գալում է, որ հաց տանի: Գալած վախտ ըսում է. «Ես էրթում եմ, ինչըխ անեմ, որ դե-վեն ու գոլուկ չէրթան կորին»:

Բերում դենն նստեցնում է, գոլուկը քիփ կապում է դեի սա-միից ու գալում է: Գալում աշում է, որ խանում հլա թունդիր չէ վառեր, շտապում է թե.— Խանըմ, թեզ արա հաց թխե, որ ես էրթում եմ:

Խանըմ թունդիր վառում է, Աթան էրթում է գոմ, աշում է հոն մի հավկիթ, վերցնում դնում է մահրմի մեջ ու կապում է ճակտին, ու գալում է տուն:

Խանումը հարցնում է թե.— էդ ի՞նչ է էղեր:

— Քար դիպավ խանըմ, ուռեր է, ես էլ կապեցի:

Խանըմը էրթում է աթար բերե թունդրան:

Աթան հելնում ման է գալում, որ եղ գտնի տանի հանդը ձվա-ծեղ անե: Եղը գտնում, մի լավ գտալ եղ դնում է արխալըղի փեջ ու գալում տաք թունդրա մոտ նստում է: Թունդրա տաքութունից եղը հալում թափվում է:

Խանում հարցնում է թե.— Էդ ի՞նչ է։— Հասկնում է, որ եղ է, մե ակիշ գլխին հա կոնե կուտա, հավկիթը կուտրում, թափում է։ Աթան առանց հացի թողնում փախնում է։ Էրթում է հանգը, աշում է, որ դեհն հ՛եկեր կայնեի է, գուրկ կախված մնացե, խեղդվեի է։ Ըդտից Աթաբեկ անոթի թողնում փախնում է։ Գալում ճամբին աշում է, որ մեկ ձիավոր ձիուն բառացած գալում է, բեռը քիշ ծովել է։ Զիու տեի յալվար է հ՛ընկնում թե.— Ախպեր, արի էս բեռը շտկենք ու գնա։

Աթան էրթում աշում է, որ ձիու բեռը գինի է։ Գողտուկ հանում դանակ տալում է բեռը ծակում, բերան դեմ բռնում հ՛ուզածի դատար խմում ու թողնում փախնում, գալում է էդ մարդու գեղ։ Գու մի ասի, էդ մարդն էլ հարսնքի գինի է տանում։

Աթաբեկ անոթի, փորը վեց-վեց է անում, գեղի մոտ մի մարդ ռաստ է գալում, Աթան ըսում է.— Ախպեր ես անոթի եմ, ի՞նչ կոնե հորդ խեբին մի կտոր հաց տաս։

— Տո՛, լավ ես էկած, գեղի մեջ հարսնիք կա, գնա հարսնքի տուն կուշտ կեր ու գնա։

Աթան դյուզը քշում էրթում է, մտնում է հարսնատուն, աշում է, որ կերակրի ղազանները շարած են թնուի վրեն, էրթում թնուի կողքին նստում է ու ասում է.— Քալե՛, ես անոթի եմ, ի՞նչ կոնե, հոբերուդ խեբին քիշ հաց տաք ուտեմ, էրթամ։

— Օղուկ, քիշ սաբը էրա, հիմի մարդիկ թոփ գըլին, դու էլ կուտես ու կէրթաս։

Աթան նստում է թնուի կողքին իրա հմար խաղում է, բռնում գուրբի թելը կապում է թնուի վրայի խաշերկթի օղից։ Մեկ էլ աշում է, որ մի էրեխա վազեց էկավ տուն։

— Ատե՛, հայրիկս էկավ, ճամբին մի մարդ է պատահե, տիկը պառել է, գինին սաղ թափել է։

Աթաբեկ աշում է, որ գինի թափողը ինքն էր, էկան, իրան պտի բռնեն սպանեն, էլ գուրբի թելն էլ չի հարձկում, հ՛ելնում ու փախնում է, խեշրկաթ քաշում է հ՛ոտաց հետ, ղազները թոմար թափում են թունդի։ Հետևից ճվում են բռնեք հա բռնեք, էլ հ՛ուրտեղ կարան բռնել։

Էդ տեղից Աթաբեկ փախնում, էրթում մտնում է, ճամբու վրեն մի շաղաց է էղնում, էն շաղացը։ Էրթում մտնում է տեսնի, թե շենլիք կա՞, որ մի քիշ հաց առնի, տեսնում է, որ մարդ չկա, ման է գալում, ըստի ընտի, հ՛ելնում մտնում է ամբար, աշում է, որ մի դհու։ Մտնում է ամբարի մեջ, որ գիշերն էլ հոդ մնա։ Մեկ էլ աշում է,

Աթաբեկ, որ մե արջ ներս մտաւ, ասում է՝ ես մո՞նց անեմ, որ էս արջի ձեռքից ազատվիմ։ Վեր է առնում դհուլն ու շալում է։ Արջը դհուլի ձեն որ լսում է, թաթեր վերցնում խաղում ու հետ-հետ էրթում, որ դուա հօելնի փախնի, պրծնի։ Հետ էրթում դիպնում է դուան, դուռը դրվում է, արջն էլ արթըխ խաղալեն շաղցի մեջ էրթում, գալում է։ Էդ վախտ շաղցի մոտով մի դաթրի քարվան է գալում, որ անցնի, թոմրին շինի աման բառցած, որ տանեն ծախեն։ Գալում հող աշում են, որ գումրա դհուլի ձեն է գալում։

— Աճապ էս շաղցի մեջ հարսնիք է, ինչ է, հլա էրթանք աշենք։ Գալում դուռը բանում են թե չէ, արջը դուա է պրծնում, փախնում է հօրնկնում դաթրնեի մեջ, դաթրներ խրտնում, բեռները քրցում, ինչքան որ աման կա, թոմար շարդում են։ Աթաբեկ դուա է հօելնում բաշլալում է քուֆր, թե.— Ես Ահմատ փաշի արջը բերեր էի, որ խաղալ սորվեցնեի, դուք դուռը բացիք փախաւ, հիմի վե՛վ կարա բռնել։ Ես էլ կէրթամ, աղիս գանգատ կոնեմ։

Մուրում են խեղճեր, բերում քառսուն օսկի ու մի գուլուկ տալում են Աթալին, յալվար են հօրնկնում, որ իր աղին՝ Ահմատ փաշին դանգատ շանն, բոլ էլ հաց են տալում ու թողնում էրթում են։

Աթաբեկ մի վախտ ման է գալում, մի օր էլ գուլուկ հառաջ էրթում է մի գեղ, մի տան դուռ կենում է, մի կնիկ է դուա գալում։

Աթան ըսում է.— Մերա՛, էս գիշեր մի տեղ տա՛ս հորդ խերին մնամ, սաբախտան հօելնիմ էրթամ։

— Օնչինչ չի անե, էս մեր շարդախը գուլուկդ էլ կապե, դու էլ մոտ քնի, սաբախտան հօելի գնա, գիտե՛ս, որ մարդս էլ ըստե չէ, տուն տղամարդ չկա, հմա օնչինչ չի էղնի։

Աթան տանում շարդխին գուլուկը կապում է, մի քիչ էլ խոտ է դնում հառաջ, քնելու վախտ էղնում է, աշում է որ մի մարդ էկավ, գնաց տուն, բերին փեշխուն դրին, գաթեն, հավ, խորոված դրին փեշխունի վրեն ու ուտում խմում, քեֆ են անում։ Աթաբեկ հասկըցավ, որ էս մարդ էդ կնկա սիրական է, էլ ձեն չի հանում։

Բիրդան դուռը ծեծում են։ Գալում է կնկա մարդ։ Կնիկը ճարը կռում է, բերում է սիրականին, որ քեհի տղեն է, տանում հօիջըցնում է հորի մեջ։ Հավը վերցնում դնում է օշխի վրեն, գաթեն էլ փանջարեն ու հօելնում, դուռը բանում է։

Մարդը էրթում նստում է.— Կնիկ, ես անոթի եմ, ըսկի ի՞նչ ունեա ուտելու։

— Փռոնամ մարդ, ի՞նչ կա, օնչինչ էլ չկա։ Բերում մարդո՞ս հառաջ գարի հաց է դնում։

Աթան տեսնում է, որ կնիկ գաթա, հալ մարդուն չ'պտի տա, խոտը վերցնում է գոլուկի հառչեկից ու խշխշացնում է: Էշը զոռում է: Տան տեր մարդը հարցնում է.— Այ տղա՛, էշդ անոթի՞ է որ զոռում է:

— Ձէ, աղա ջան, իմ էշըս ասում է, թե յաղո՞ւզ է գարե հաց ուտում, փանջարին գաթա կա, թող բերե ուտե:

— Վայ, քոռանամ, մարդ, մոռցեր էի,— ու հ'ելնում գաթեն բերում դնում է մարդու հառաջ:

Աթան էլի խոտը խշխշացնում է, գոլուկը զոռում է:

— Ա՛յ մարդ, էս հեղ ի՞նչ է ասում գոլուկդ:

— Աղա ջան, գոլուկն ասում է, թե օշխի վրեն կարմրցուցած հալ կա, թող աղեն բերե ուտե:

— Վայ, քոռանամ մարդ, մոռցեր էի, միտք մնացե՞ր է որ,— ու հ'ելնում հավեր բերում, մտքի մեջ տղին քրֆում է:

Քիչ մնում է թե չէ, Աթան էլի խոտը խշխշացնում է թե չէ՝ էշը զոռում է:

— Ա՛յ տղա՛, էս հեղ քու էշը ի՞նչ է ասում, անոթի՞ է:

— Ձէ, աղա ջան, իմ էշը հ'իմաստուն է, ասում է թե աղեն ճամբուց է էկեր, բեզրեր է, թող մի դազան ջուր տաքցնել տա, լավ լողնա, դինջանա, որ հանգիստ քնի:

— Կնիկ, հ'ելի օջախը վառե, դազնով ջուր տաքցու, լավ էոցու, որ ես լողնամ:

Կնիկ հ'ելնում օջախը վառում է, լավ ջուր էռացնում է: Աթան էլի խոտը խշխշացնում է:

— Ա՛յ տղա՛, էշդ ի՞նչ է ասում:

— Աղա ջան, իմ էշը ասում է, որ հորի վրեն էրթա աղեն լողանա:

Կնիկը կոսե.— Այ ջանըմ էդ մարդը խելառ է, ըշտը տաշտը բերեմ մեջ լողցի էլի:

— Ձէ, էդ էշը հ'իմաստուն է, ես էդ իշու խոսքը պտի անեմ, անկարելի է:

Ջուրը բերում են հորի մոտ, էլի խոտը խշխշացնում է.

— էս հեղ ի՞նչ է ասում քու էշը, ա՛յ տղա:

— Իմ էշս, աղա ջան, ասում է թե՝ թող աղեն լլողնա, էդ էփման ջուր, էդպես լցնե հորի մեջ:

Կնիկն ասում է.— Ա՛յ մարդ, էդ տղեն խելառ է, ասուռ սիրուն, դու չի՞ հմար ես էդոր խոսքին լսում, ըշտը նստի, քեզի լողացնեմ:

— Ձէ, անկարելի է, էդ էշը հ'իմաստուն է, ես էդոր խոսքից

պտի չհեղինմ։— Ու բռնում ղազնով շուրը մեկեն կործում է հորի մեջ։ Քեհի տղեն էնենց մի ձեն է հանում, որ մարդը շիվարում մնում է։ Աթաբեկը հմա շարդըխից վազում գալում է։

— Ա՛յ, քու հերդ անիծած, դու էդ մարդուն յաղո՞ւզ սպանենցիր, յավաշ ես էրթամ քեհին հիմաց տամ, դու հոր պտի պրծնիս։
էդ մարդն էլ չի կարա խոսի, անձեն, մտածում է թե. «Ես էս ինչ էր արի»։

— Ախպեր ջան, ի՞նչ կտաս ընձի, որ ես գիշեր էդ մարդուն տանիմ կորցնեմ։

— Ամա՛ն, քու բախտդ եմ, ինչ հուզում ես առ, թաք ընձի աղատե։

Բերում մի քանի օսկի էլ փարա է տալում Աթային, Աթաբեկը հանում գիշերով մեռած մարդու ջանդակը էնենց է սարքում իշու վրեն, ինչըխ որ սաղ մարդ հեծած ու քշում էրթում է։ Լուսանում, էրթում մի բեհեզի մոտեն անցնում է, էրթում բեհեզից խիար է առնում։ Մեկ խիար, դանակն էլ հետ տալում է մեռածի ձեռն ու քշում էրթում է։

Մոտենում է մի գեղի, աշում է, որ մի կալի ցորեն թեճ են արե, մոտ մարդ էլ չկա։ Աթան պահվում է, էշը շտկում է դիպա կալի շեղջը։ Էշը դյուզ էրթում կայնում է շեղջի վրեն ու ուտում է, աշում է, որ մեկը էն կողմեն ճվում է։— Ախպեր, էշդ մի թողնի, ցորենը կերավ, տո քոփակ օղլի քո՞ռ ես, չես տեսնում, խուզ է, քոռ է էդ իթողլիթը, հեշ տերը չի էղնում։

Կալի տերը ճվում, ճվում, աշում է, որ էդ մարդը տեր չի էղնում, վերցնում հեռվից մե քար է քցում, դիպնում է մարդուն, իշու վրայից վեր հընկնում, խիարն ու դանակը թռնում ձեռքից, հընկնում է հեռու Կալի տերը շվարում մնում է, թե. «Վա՛յ, ես էս ինչ բան էր արի»։

էն կողմից Աթան, թաքնված տեղից հեղնում։— Վա՛յ քու հերդ անիծած, դու իմ ախպորս սպանեցիր, մի բուռ ցորենի համար է՛լ մարդ սպանեն, քեզի ինչքան որ վնաս էր էղած, քու վնասդ առնեիր մեկին տաս։ Ես գանգատ եմ էրթում, իմ ախպոր արունքը ձեզնից հուզում։

Գեղացիք թոփ են էղնում, գալում են, յալվար, յախար, Աթաբեկին թե.— Արի մի աներ, ինչ գանգատ, վնաս է եղեր է, մենք գեղի մեջ յուրա կը տանինք։

Կանչում բերում են ցորնի տիրոջ, իրանց մեջով որոշում են, որ էդ մարդու արնի տեղ ցորեն տան։ Բերում որոշում են, որ քսան

բեռ ցորեն իրանց եզներով բառնան տանին էդ մարդու տուն, դարտըկեն, դառնան գան:

Էրկու կողմն էլ համոզվում են, բերում մեռած տղին թաղում են էդ գեղ: Բառնում են Աթաբեկի ցորեններ ու քշում գալում են խար:

Գալում, գեղ որ հասնում են, խարեցիք հիմանում են, թոփ են էղնում, գալում են թե. «Արեք, որ Աթաբեկը էկեր է»: Գեղացիք հիւրար ձեն են տալում թե.— Գյուրջիկենց Աթաբեկին հեր տնից ծածեց վռնդեց, երեք շորս ամսվա մեջ էսքան բան է բերել:

Աթաբեկը միտքը դառցնում է, որ էդ եզներից մի քանիսն էլ ետ առնի, որ վար ու ցան անն: Էդ մարդկանց եզների միջեն մի վեց, օխտը հատ լավ եզ է ջոկում ու ասում.— Յա էս եզներն էլ կտաք ընծի, յա թե չէ, գանգատ կ'տամ:

Էդ մարդիկ յալվար են անում թե՛ էդ եզներն էլ քեզի էղնի, թաք գանգատ մի անն:

Էդ մարդիկ հ'ենում առնում են մեկել եզներն ու էրթում են: Ընտից հետև էլ իրա հմար բաշլայում է վար ու ցան:

Խելար Աթաբեկը իր խելրութունով ահագին հարստութուն է բերում հորը:

48. ԳԵՂԻ ԲԵՂԵՆ

էրկու ախպեր գըլին, մեկը խելառ, մեկը խելացի: Գեղի քոխ-վին գուրա կ'ըսե.— Ձեր թագավորական վերգին տվիք:

Խելառ ախպեր կ'ըսե.— Մենք մեկ դյուզեմ ունինք, էքվան տանեմ ծախեմ, բերեմ ձեր վերգին տամ:

էքվընեն ելավ, չվան դյուզի վիզը ցքեց, ելավ գնաց, գնաց ուր էրթըլեն խարար չէր, որ ինքը խելառ էր: Գնաց մե մերիի մեջը մըտավ, տեսավ օր ծառի ծերը դառդառները կը կայեն, ըսավ՝ բալքի իմ դյուզեն գուզեն, դառդոին ըսավ.— Ես երեսուն դրուշի չեմ տար,— վեր այեց, տեսավ օր դառդառը կը կայեր, վեր այեց ըսավ.— Քառսուն դուրուշի չեմ տար:

Ղառդառը կայեր, էն գիտեր, թե իր դյուզեն գուզե:

Վեր այեց ըսավ.— Ես սաքսանի¹ կուտամ:— Ղառդառը իրեն լեզվով դա կեներ:

— Սաքսան, սաքսան, հա սաքսանի կուտամ,— ըսավ,— դյուզեն,— ծառին կապեց չվանը, ու էկավ: Դյուզեն մնաց հոն: Դյուզեն գիշերը գելերը էկան ու կերան:

Իրիկունը ախպերը ըսավ.— Դյուզեն ի՞նչ էրիր:

Ըսավ.— Ես ծախեցի սաքսան դուրուշի դառդոին:

Ախպերն ըսավ.— Տարավ, դյուզեն զուր տեղը կորուց,— հարցրեց,— փարեն ուր է:

¹ Ութսուն (Մ. Բ.):

Ըսավ.— Էքվան կու բերեմ գու:

Քեհհն էկավ էրթիկեն ըսավ.— Զո՛ւր է ձեր վերգին, բերեք տվեք:

Խելառ ախպիրը ըսավ.— Ըս ծախել եմ սաքսան դուրուշի, էքվան կէրթամ, փարեդ կու բերեմ գու, վերգիդ կուտամ:

Էքվընեն խելառ ախպիրը ելավ, էկավ մերին, տեսավ դուգեն չկա, դառառը կու ղայեր:

Մարթը կըսե.— Տո՛ւր փարես:

Ղառղառը իրեն լեզվով կը ղայեր,— ղա՛:

Հերսոտալով խելառը բոռաց ու քարը դարվեր ղառղոին նետեց: Քարը ծառի աշին կպավ, մե թախումըմ օսկի ցած թափավ: Օսկին ժողվեց, լցեց խելառը ծոցը: Իրիկուն էղավ, էկավ իրեն տունը: Մուրթը, աշնար նամազին ընկել էր: Քեհհն էկավ իրենց երթիկը, խելառը հերսոտալով բոռաց, կացինը առավ.— Դու իմ երթիքս էս վախտը ինչի՞ ես էկել,— վազեց, կացինը քեհի ճակատինը զարգեց, ըսպանեց, որ մարթ չկար:

Խելացի ախպիրը ըսավ.— Ըս ինչպե՞ս էնեմ, օր էս մարթը զարգեց քեհհն սպանեց: Ըս ինչպե՞ս էնեմ, օր էս բանը կորցնեմ, օր կառավարութեն չիմանա:

Տեսավ օր խելառը ըսպանեց, քաշեց բերեց հորը ցքեց: Գիշերը խելացի ախպիրը կու մտածեր. «Ինչպե՞ս էնեմ, էս բան կորցնեմ, օր կառավարութունը ինձի չ'բանտե»:

Գնաց, խելացի ախպիրը ջանդակը հորեն հանեց, իրեն խելառ ախպիրը քնել էր, բերեց ջանդակը, փորեց, հողի տակը պայեց: Մե էծմ ունեին, բերեց էծը ըսպանեց խելացի ախպիրը, ցքեց հորը՝ Առավոտուն էքվընեն, գեղացիք ելան քեհհն փնդոել, գեղոց գեղ կու փնդոելին, շգտան: Խելառ ախպիրը ըսավ.— Ինչի ձեր քեհհն կու փնդոեք, ես ձեր քեհհն սըպանեցի հորը ցքի:

Խելացի ախպիրը ըսավ.— Դուք էսոր խոսքին միք այե, էծըմ ունեինք, զարգեց ըսպանեց հորը ցքեց, հիմա կըսե. «Ըս քեհհն ըսպանեցի, հորը ցքի»:

Դրացիները ո՛րը հավատացին, ո՛րն է չ'ավատացին:

Խելառը ըսավ.— Ինչի՞ չեք ավատա, ինձի կախեք ձեր քեհհնը հորեն հանեմ:

Դրացու մեկը ըսավ.— Ինչի՞ չ'ըլլի, կախենք, հանե, այենք թե ի՞նչ է:

¹ Բնագրում՝ ցքեց-չիք (Մ. Կ.):

Ախպերն ըսավ.— Միք հավատա, մեր էծը ըսպանեց, հորը
ցքեց, դիտե թե ձեր քեհենն է:

Մարկոզ անունով մարթմ կար, ըսավ.— Ինչի դեմ եք առել,
չվան տվեք ես կախեմ:— Մարկոզ խելըռի թևերու տակը չվանը կա-
պեց, հորը կախեց, խելառը հորի մեջը իջավ, կայնավ իծու վրա,
հորին ճվաց խելառը.— Ձեր քեհենն մազոտ էր:

Ախպերը ըսավ.— Ես չէի ըսե, թե էծը ըսպանեց, ցքեց հորը,
խելառ է:

Խելառը ձեռք աշմընձեց¹ կողոշները ձեռքը էկան, դարվեր ճը-
վաց.— Ձեր քեհենը կոտոշ ունե՞ր:

Ախպերն ըսավ.— Տեսա՞ք, էծն է:

Խելառը աշմընձեց օտքերը ձեռքն էկան, բոռաց.— Ձեր քեհենն
չորս ոտք ունե՞ր:

Տեսան օր խոսած խոսքը խելըռի կու խոսի գու: Մարկոզ բո-
ռաց՝ չորս է, բռնե մեր քեհենը հանենք:

Մարկոզ քաշեց հանեց, տեսան օր էծն է, խելացի ախպերը
ըսավ.— Ես ձեզի չ'ըսի օր էծը ըսպանեց, հորը ցքեց, մենք ձեր քե-
հեցենն խաբար չենք:

¹ Շոշափել (Մ. Բ.):

49. ԿՆԿԱ ԼԱՎՈՒԹԵՆԸ ԷՐԿՆԵՆ Է

Վախտով կ'էղնի մեկ թագավոր:

Թագավոր ուր լալի հետ գութա ճամփաւ Իրեն ռաստ գութա մեկ ռանչար, ձեռք էրեսին դնե կը, խաղ կանչելով կ'անցնի:

Թագավորը զարմանա կը, կըսե կը. «էս ի՞նչ մարթ է, օր իմ կշտես խաղ ասելով կ'անցնի կը»:

Հ'իրիկունը գութա էդոր միսաֆիր կ'էղնի կը:

Խաղ կանչողի կնիկ էդոր շատ իբրամ կէնե կը: Գննի էդոր անուն մեմ էլ գրե կը, գննի կէրթա իրեն տեղը:

Թագավորը գիր կը ղրկե ռանչարին, թե՛ թող գա իմ քովս:

Օր ռանչար գութա, թագավոր իրեն կըսե կը.— Իմ իրեք կնիկ քեզի, քու մեկ կնիկդ ընծի պիտի տաս:

էն էլ կըսե կը.— Դու մեկ թագավորում ես, օր ամր կէնես՝ ես էլ կուտամ:

Թագավոր բռնե կը իրեք կնիկ թասլիմ կ'էնե ռանչարին:

Ռանչար իրեք կնիկ տանի կը ջրի քանար:

Մեկին հարցնե կը.— Դու ի՞նչ սուշ ունիս օր թագավոր տվեց քեզ ինձ:

Ըսեց.— Հարքաշ գութար թագավորեն բողոր կուտար, ես մեկն էրկուս կէնեի թագավորին կըսեի կը:

Ռանչար տարավ էնոր ցըքեց ջրի օրթալըն՝ խեղդավ:

էկավ էստեղ, մեկելին հարցուց.— Քու սո՞ւշդ ինչ է:

Ըսաւ.— Իմ սուշս էն է, օր ես տները շատ ժուռ գութալի, տուն
չէի մնար:

Տարաւ ցրբեց շրի օրթալըիս, էն էլ խեղդաւ:
էկաւ մեկալին, հարցուց.— Քո՛ւ սուշդ ինչ է:

Ըսաւ.— Ես հալխի հետ գելնեի գժյնեի կը, իմ սուշս էն էր:
էնոր լի ցրբեր շուրը: Բերե կը ուրին: Կրթե, կը սորվեցնե,
շա՛տ լաւ կէղնի կը, մեկելից լաւ:

Թագաւոր գութա ճամբաւ Իրեն ռաստ գութա կը էս ռանչար,
ձեռք էրեսին դնե կը, խաղ կանչելով կանցնի:

Թագաւոր գութա նորից միսաֆիր կ'էղնի: Գութա ղոնախը տես-
նի կը, օր իրեն ղոնախեն լաւ էր: Ռանչարի կնիկ առաջինի պես
թագաւորին պատիւ կէնե, կաշե կը էլի ավալւա պատիւն է:

Ռանչարին հարցու կը թե.— էս դու մե ռանչարըմ էղնիս,
է՛սման քու օղլուշաղըդ լաւ կ'էղնի:

էնե կըսե.— Ընձեց է օր օղլուշաղըս էմալ լաւ կէղնի կը:

50. ԱՆԹՈՒՈՒ ԱՇԽԱՐՔ ԷՐԹՅՈՂ ՏՂԱՆ

Գրւի կը շի ըլլի, մե թագավորմ գրւի: Ադիկ կունենա կը իրեք տղա: Տղաքն օր հասնին կը, թագավորը կըսե կը, թե՛ էկեք զայոդներդ ցկեք, ում դուռն օր ընկավ, անոր աղջիկը առնենք ձեզի:

Գութան ցկեն կը, մենծինը գըյնի կը մե հարըստիմ, միջնակինը՝ մե իշխընիմ դուռ, ատոնց աղջիկները կառնեն: Պզտըկինը կէրթա ծովին դրաղը մե գորտիմ փոր խրի կը:

Տղան կէրթա տեսնի կը գորտը, կըսե.— Հըլպտ իմ բախտս ա աս էր:

Վերցնե դնե կը յաղլուխիմ մեջ, բերե կը հորը:

Հարը հորստի կը վրան ու գուզե օր տղին գլխատել տա. իշխընները, մարը մեջ գըյնին, թագավորին հերսը գիշեցնեն: Տղան աղաչե կը, թե գորտը մե օթախմ ցկեն, էրթա մնա: Տանին մե մունտառ օթախմ ցկեն կը վար: Տղան մեկալ օրը գութա, օր գորտը տեսնի, սիրտը քաշե կը, շի համբիրե, տեսնի կ'օր ան մունտառ օթախը հայլի է դառե, գորտն ա մե քոշամ քուշուրեր է: Կառնե անմեն ինչ խառնե կը իրար ու գելլե դուա, դառն ետըը պահ մտնի կը, ծակեն կաշի: Մեմա տեսնի կ'օր գորտը վրայեն փոստը ցկեց ու էրկնային լուա աղջիկմ դառավ: Անոր շավխեն մութ պատերը լուա տվին: Հըմը, ջանմասն տղա, դուռը բանա ու վազե գրկե ադոր, ադիկ շաշմիշ գլի, օր փախչի էրթա փոստն հագնի, տղան անորեն առաջ խլե կը փոստն

ու ցրկե կը թնդիր, վառե կը: Արթըղ գլին մարթ ու կնիկ, իրար հետ սիրով ապրին կը:

Մե օրմ թագավորը տեսնի կ'օր իրեն ղոնախանին մե շավխըմ է դիպե: Մարդ դրկե կ'օր իմանան, թե ադ ինչեն է: Կէրթան, գութան թե.— Ղոնախանին դեմը մե աղջիկըմ է կայնե, անպես աղջիկմ օր սաղ աշխրբին մեջը անգըտնվելիք, լուսն էրեսսն կաթե կը. ադ շավխը անորեն է դիպե:

Թագավորը դուս գելլե տեսնի կը ադ աղջրկան, խելքը գլխեն կէրթա, սիրտը խմե կը, հըմը ինչ էնես օր իրեն հարսն է: Օրըմ, էրկուս՝ ադիկ ալ զավթ շի ըլլի, միտքը դեն կ'օր տղին գլխը ադե ու ադոր ինքը առնե:

Կանչե կը տղին, կըսե,— Դու պիտի էրթաս ընծի անպես շաղըրմ բերես, օր սաղ ղոշունս տակը հավթի, թե չէ՝ գլխդ կռուել կուտամ:

Տղան հասկնա կը բանը, մոլորը գըյնի ջանը: Խեղճ ու սեֆիլ գութա տուն, օ սահաթ կնիկը դեմ կը վազդե, փաթթվի կը վիզը, հարցընե կը թե՝ ընչի՞ է տխրե: Ան ա բան շի պահե, կըսե Գը թե, թագավորը իրմեն անպես շաղըրմ ուզեց, օր ղոշունը մեջը հավթի:

— Աման, — կըսե կնիկը, — Ադ ա բան է՝ ու, քընը խանում մարիկիս ըսե թէ. «Աղջիկդ ձեր պզտի շաղըրը ուզեց» — առ տար իրեն: — Ասիկ կէրթա ծովին քյանարը, կանչե կը խանում մարիկին: Մե խանում խաթուն կնիկըմ գելլե դուս: Ասիկ կըսե կը թե.— Ձեր աղջիկը ձեր պզտի շաղըրը ուզեց:

— Լա՛վ, — կըսե Կնիկը:

Սըկի կը ջրին տակն ու մեմ ա գելլե երեսը, մե ղոճա շաղըրմ կուտա փեսին: Փեսան շնորհակալ գըլլի, ուրախ ուրախ կառնե, տանի կը թագավորին: Թագավորը շաղըրը զարնել կուտա, սաղ ղոշունը մեջը թոփ գըլլի, կեսն ա բաց կը մնա: Թագավորը մաթ մնա կը: Նորեն կանչե կը քովը, կըսե թե.— Պտի թեզըմ էրթաս, կակլի մեծության մառչանմ բերես, թե չէ՝ գլխդ կռուել կուտամ:

Ասիկ կենա խեղճ ու սեֆիլ գութա կը տուն, կնիկը գիմանա, կենա մորը քովը դրկե կը:

Փեսան կէրթա ծովին քյանարը, կանչե կը զոնքնչին դուս, աղաչե կ'օր մե հատըմ կակլի մեծության մառչանմ տա: Ան ա կըսե կը թե.— Ասպես գընը, մե դեմ ոռաստ գութա, իմ կողմես ըսե անոր, կուտա կը:

Ասիկ ցըցուցած ճամփով կէրթա կը, մե ղոճա դեմ ոռաստ գութա, կըսե,— Խանում մարիկն ըսաց օր ինծի կակլի մեծության մե մառչանըմ տաս:

— Լավ,— կըսե դէր,— քալե կնկանս քովը տամ:

Քիչըմ կէրթան, տեսնին կ'օր մե ուրիշ դէմ է նստե, մե ծիծը ցկերը է մե ուար, մեկալը՝ մեկալ ուար, փութմ ա դուրդուշուն ցկեր է բերանը շթըր-շթըր ծամե կը: Աս դէր քաշե կը թուրն ու կնկանը գլխը կռոն կը. կռուիլը գիմանա՝ արունը կակլի մեծության մառ-ջան կռած թապլե կը:

— Դե,— կըսե դէր,— ժողով ինչքան գուզես:

Ասիկ ծոցն ու շեքերը լըլե կը, կըսե. «Հերիք է, ալ տեղ չունիմ»:

Ադ վախտը դէր ծոցեն հանե կը յափրաղմ ու քսե կը կնկանը գլխուն, կնիկը օ սահաթ սաղնա կ'ու ծամե կը ձութը: Տղան ուրախ ուրախ գուքա, քանիմ մառջան կուտա կը թագավորին: Թագավորը դհա կատղի կը, կանչե, կըսե կը թե.

— Մարդդ օր մեռավ խազնին բալնեստանը հետը տարավ, պի-տի էրթաս բերես, թե չէ՝ սաղ տեղդ անկաջդ թողնիմ կը:

Տղան կենա կէրթա ծովին քյանարը, խանում մարիկին կան-չե կը դուա, կաղաշե օր իրեն մեկալ աշխարքը դրկե, էրթա մորեն խազնին բանլինքը բերե: Խանում մարիկը դուա հանե կը կարմիր, ճերմակ, մեմա սե ձիմ, լողացնե, շփե կը, ետե ա հարցընե կը, թե վե՞րը կրնա ադ տղին անթիու աշխարքը տանի՝ ետ բերե:

Ճերմակը կըսե կը թե.— Ես տանիմ բերեմ կը:

Տղան նստի կը ձիուն, ձիւն կըսե.— Աչքերդ խփե ու բաց:

Խփե ու բանա կը, տեսնի կ'օր գետնին տակը մե մութ տե-ղըմ են: Քիչըմ առաջ կէրթա տեսնի կ'օր, մե հարսմ տեյմոր բուկը ջրի մեջ խրված մայլամիշ գրլլի թե՝ ծառավ մեռա:

Կէրթա քովը, կըսե,— Ադ ինչե՞ն է օր տեյմոր բուկդ ջուրն ես խրե ու պուտմ ջուր շես կընը խմե:

Անա թե.— Մեմ դու առաջ ըսե ո՞ւր կէրթաս:

— Կէրթամ օր մորես խազնին բանլինքը առնիմ տանիմ:

— Լավ,— կըսե,— անտեղ գնացողը ետ չի դառնա, մակար ետ դառցար՝ կըսեմ: Հըմը տեսնիմ կ'օր մեղք ես, ա՛ռ խի էրկու խըն-ծորը, դռնեն օր նես պիտի մտնիս, էրկու կողքը ասլանմ ու դափ-լանմ են կապած, մեկը տո՛ւ մեկին, մեկալը մեկալին՝ նես մտի:

Ադիկ կ'առնե խնձորները, կէրթա: Կէրթա, տեսնի կ'օր մե կա-շում վրա մարթ ու կնիկ նստել ծեծկվին կը: Մոտենա կըսե կը թե.— Ախր ի՞նչ եք էրե օր ծեծկվիք կը:

— Թե գընը էկե, ետ էկար, կըսենք կը:

Ասիկ ալի առաջ կէրթա, տեսնի կը կնիկմ մե ձեռքը կրակի մեջ, օխտը ունկանի պղինձը վրան: Ասոր ա հարցընե կը, թե.— Ինչի՞

ձեռքդ կրակը դրեր վառես կը,— ան ա ալի ան կըսես կը թե.

— Անտեղ էրթըցողը ետ շի գա, թե ետ էկար, կըսեմ:

Քիչմ' առաջ կէրթա, տեսնի կ'որ մե ալաղափում, էրկու կուշտը մե ասլանմ ու զափլանմ են կայնե, հանե առաջի հարսի տված մե խնձորը մեկին կուտա, մեկալը մեկալին, ադոնք ետ քաշվին կը. ադիկ դուռը բանա, մտնի կը նես: Օ սըհաթ անմահական հոտը բուրե կը, տեսնի կը մորը լուս կոռած, անթառական ծաղիկ բոլորը բուսած: Կէրթա մորը ձեռքը պագնե, կըսես կը թե.— Հարբա խաղնին բանլինքը գուզե կը:

Մարը լցվի կը, գուլա,— Խաղնին բանլինքը իրեն քովն է,— կըսը,— անիկ միտքը դրեր է, օր քեզի սըպանե: Առ իսի յափրադը, գընը, ֆենդովմ բալքի գլոխդ ազատես:

Ասիկա գուլա, կենա կը փաթթվի, լուսիմ պես ձեռքեն գելե, դառնա կը ետ, գուքա ան կնկանը քովը, օր ձեռքը կրակին մեջ դրեր, վառեր կը:

Անիկ զարմանա կը, կըսես.— Աֆֆարըմ տղա, ինսընի շէրթցած տեղը դու գնացիր:

— Չէ.— կըսես ասիկ,— դուն ան ըսես թե, աս ինչի՞ ձեռքդ կը վառես:

— Մեղքս ինչ պահեմ,— կըսես կնիկը,— անթիու աշխարքն օր խաբ կէնեինք, կաթին մեջ վիրահա ջուր խառնեի կը, հիմի ան է քաշեմ կը:

Ասիկ կանցնի, կէրթա մեկալին քովը, ալի անպես հարց ու փորձ կէնե, անոնք ա կըսեն կը թե.— Անթիու աշխարքը էրկուսիս աչքն ա դուան էր, սիրուն հարսմ ըլլիր՝ ես կը սիրեի, սիրուն մարդմ ըլլիր, ան կը սիրեր, հիմի ես ասոր կը ծեծեմ, թե մեղքը քուկդ է, ան ա ինձի կը ծեծե, թե քուկդ է, թող դու ուրիշի չըսիրեիր, օր ես ա շսիրեի:

Կանցնի կէրթա առջինին քովը, անա կըսես կը թե.— Արտըվորին օր ջուր տանեի կը, ծառավ ճամփորթիմ ջուր շտվի, հիմի ես ծառավ պապակիմ կը:

Տղան կանցնի, ձին կըսես.— Աչքդ խփե ու բաց:

Խփե կու բանա կը, տեսնի կը իրենց դառն առաջն է: Գիշնի, ձին բաց կը թողնե, կէրթա նես: Կէրթա նես, փաթթվի կը կնկանն գուլա թե.— Հարբա ինձի սըպանել գուզե, բանլինքը իրեն քովն է:

— Ախ,— կըսես կնիկը,— դուն օր իմ փոստս թնդիր չցկեիր, ես հիմի քեզի ազատել էի:

Տղան հանվի կ'որ քնի, տեսնի կ'որ ծոցեն բանմ ընկավ, վեր-

ցընե կ'օր՝ բանլինք: Մի՛ սե, մորը տված յափրաղը բանլինքն է դառցի: Ուրախնա կը, մութն մութանց տանի կուտա կը հորը:

Հարը տեսնի կ'օր աս անգամ ա պըրծավ էկավ, կըսե.— Պտի էրթաս անպես մե մեյմունմ բերես, օր ինքը քլի մե թիզմ, միրուքը օխտը թիզ:

Կէրթա ալի ծովին քյանարը, խանոս մարիկին կաղաչե, կառնե մե մեյմունմ, գութա: Գութա օր թագավորը ղոշունը կը խաղցընե, տանի կը կուտա:

Թագավորը կըսե,— Դե՛, մեմ թող խաղա, տեսնիմ շնորհքը:

Մեյմունն օր սաղ զորքին առաջը չի՛ խաղա, ետե գութա թագավորի առաջ կայնի կ'ու կըսե— Թագավորն ապրաստ կենա, հարն օր որդուն աշխատի սըպանե, անոր ի՛նչ պատիժ պիտի տրվի:

Թագավորը կարմըրի կը, հըմը ի՛նչ պիտի էնէ, սաղ ղոշունը իրեն կաշե:

— Ինչ օր գուզես,— կըսե:

— Թող քար կռի,— կըսե մեյմունը:

Օ սահաթ թագավորը քար կռի կը:

Ղոշունն օր ադ հրաշքը տեսնի կը, ճվա կը թե.— Տղին թագավոր գուզենք:

Արթըղ ադ տղան կնկանը կառնե, թագավոր նստի կը:

Անոնք հասան իրենց մուրազին, դութ ա հասնիք ձեր մուրազին:

51. ԾՈՎՈՒ ԱՂԶԻԿԸ

Կար չկար պալըգճի¹ Ահմետըմ կար:

Այս մարդը ամեն օր կէրթար ձուկ բռնելու:

Օրըմ գնաց ձուկ բռնելու, Թոռին մեջը մեկ հատ տաշտեկոնակ² ինկավ: Տուն բերեց, դրեց իրեն տոլապը³:

Ամեն օր տանը համար միս կը գնեք, տունը դնեք, որ իրիկուն գա եփե ուտե: Ծտ կը դառնար տուն, կը տեսնե՞ որ միսը էփված, տունը ավլած ծողվված, մաքրված էր: Քանիմ օր ասպես տեսնելով, մարդը շատ կը զարմանար, ադոր համար միտքը դրեց պահ մտնել և տեսնել, թե ո՞վ է իր տունը հոգացողը: Գնաց փաթթվեցավ խսլին մեջ ու պեքլեմիշ ըրավ: Տաշտեկոնակի մեջ գտնվող ծովու հուրնիկ հրեղեն աղջիկը դուրս ելավ տոլապեն, պաշլայեց ավլիլ, մաքրիլ: Թոռիքը վառեց, կերակուրը պատրաստեց, քիչըմ ինքը կերավ, մեկալ մնացածը դրեց թնտիր՝ ձկնորս Ահմետի համար: Գործը պրծնելեն վերջ, երբ տոլապը պիտի մտնեք, Ահմետը իր պահվրտած տեղեն դուրս ելավ, մեկեն բռնեց ու հարցուց.— Ինս ե՞ս, թե չինս,— այսինքն մա՞րդ ես, թե սատանա:

Աղջիկը ըսավ.— Ծս մարդ եմ:

Ահմետը երբ աղջիկը տեսավ, հավնեցավ ու իրեն կնիկ առավ:

¹ Զկնորս (Մ. Բ.):

² Կրիա (Մ. Բ.):

³ Պահարան (Մ. Բ.):

Օրըմ կնիկը բաղնիք էրթալ ուզեց, Ահմետին ըսավ.— Գնա ծովին քենները կայնի ու ճվա. «Քուրդդ նալընները գուզե»:

Ահմետը գնաց, շուխտըմ ոսկի նալըն առավ, բերավ կնիկը հագավ, գնաց բաղնիք:

Շատրվանից շուր հանած վախտը, նալընին թեքը՝ ընկավ ջրի մեջ կորսվեցավ: Շատ փնտռեց, ամա չը գտավ, թողեց տուն էկավ:

Ադ օրը թագավորի ձիանքը բերին շատրվանին վրա ջրելու, ձիերը ջրին մեջը նալընի փայլը տեսնելուն պես խրտնեցան, շուր չխմեցին: Մառան զարմացավ ու տեսավ, որ ջրի մեջ ոսկի նալընըմ կա: Համա հանեց, տարավ թագավորին տվեց: Թագավորը տեսնելուն պես զարմացավ, թե ո՞վ պիտի ըլի այդ կնիկը, որ էդպես ոսկի նալըն ունենա: Աղոր համար, հրաման հանեց, որ օխտը օրեն գըտնին նալընին տերը:

Վեզիրներից մեկը առավ նալընը, փաթթեց բողջայիմ մեջ ու պաշլայեց քաղքի տները պտտիլ: Վեց օր իրար վրա տները պտտեց, ամա չկրցավ գտնել: Օխտն օրեն հետո գնաց Ահմետի տունը և աղաչեց կնկան, որ իրեն տեղըմ տա նամազ ընելու: Թենպեհ ըրավ, որ բողջան չի բանա: Կնիկը ետեւ էղավ, թե բողջի մեջ ի՞նչ կա: Զարմացավ եր տեսավ իր նալընը:

Վեզիրը աղոթք ընելեն վերջը երոր գուզեր երթալ, Ահմետի կնիկը լավըմ ծեծելով դուրս վռնդեց՝ իր նալընը գողնալուն համար: Վեզիրը անճախ փախավ ու գնաց թագավորին իր գլխի էկածն ու Ահմետի կնկան հուրի ըլլալը պատմեց:

Թագավորը եր իմացավ ադ բանը, մտածեց Ահմետին մեղայտայով՝ գլուխն աղել տա ու կնիկը առնե իրեն:

Անմիջապես հրաման ըրավ, որ Ահմետը բերեն իրեն քովը:

Մառաները գնացին Ահմետին կանչեցին, թագավորը ըսավ.— Գնա՛ ֆիլան երկրի թագավորի աղջիկը ինձի ուզե:

Ահմետը հազըրվորավ, առավ իր շունը ու գնաց: Շատ գնաց թե քիչ, ճամբուն մի փատ կոտրողի ռաստ էկավ, որ անշափ ուժով էր, որ ծառը քոքեն կը հաներ: Բարե տվավ ու ըսավ, որ ինքը կէրթա թագավորին համար աղջիկ կը բերե կը: Փատ կտրողը ուզեց, որ ինքն ալ ընկերանա: Էրկուսը մեկ տեղ ընկան ճամբա ու գնացին: Ծանապարհին ռաստ էկան մե հատ շալղըճու:

Չալղըճին ըսավ.— Բարե ձեզ, ախպրտիքս, ո՞ւր կէրթաք կը:

— Կէրթանք թագավորին համար աղջիկ բերենք:

1 Մեկ հատը (Մ. Բ.):

2 Զեռով, մի կերպ (Մ. Բ.):

— Է՛, ինձի ալ հետերդ չե՛ք ընկերացնի:

— Ինչի՞ չէ, գուցես կը, արի,— ըսին:

Երեքը մեկտեղ ճամբա ինկան:

Հանդիպեցան մի ուրիշ մարդու, որը ինչպիսի ֆռնից հաց ելներ, պիթյունը կուտեր, կենն կըսեր կը. «Ա՛խ մե սոմին, վա՛խ մե սոմին»: Էն ալ հարցուց,— Ախպեր ջան, ո՞ւր կէրթաք:

Ըսին.— Կէրթանք մեր թագավորին աղջիկ բերելու:

Ան ալ ըսավ.— Ինձի ալ հետերդ չե՛ք տանի:

Ահմետն ըսավ.— Ախպեր ջան, դու ֆռնից ելած սրիթյուն սոմինը կուտես կը, կենն կըսես. «Ա՛խ մե սոմին, վա՛խ մե սոմին», մենք քեզի էդչապի հաց ո՞ւրտից գտնինք:

Յոնճին ըսավ.— Ես ձեզնից հաց չեմ ուզե, մեննակ թե ինձի ալ ձեզի բնկեր էրեք:

— Շատ լավ, օր անպես ա ա՛րի:

Շատ գնացին, քիչ, մի օրվա ճամբա մնաց, որ հասնեն էն թագավորին տունը: Էդ գիշեր գնացին մեկ պառավ նանիի տունը իշան: Հաց կերան, հանգստացան: Պառավը հարցուց.— Ո՞ւր կէրթաք ախպրտիք:

Ահմետն ըսավ.— Կէրթանք կը, ձեր թագավորին աղջիկը մեր թագավորին ուզելու:

Պառավն որ աս իմացավ, ըսավ.— Կսկիծ՜ չէ՞ ձեզի: Ինչքան մարդ էկեր է մեր թագավորի աղջիկը ուզելու, թագավորը տարեր է վիշապի օդան, անտեղ վիշապը ուզողներուն կտոր կտոր ըրեր, կերեր է:

— Է՛, ա՛յ մերիկ, ի՞նչ ընենք, ուզենք, չուզենք պիտի էրթանք:

Պառավը ըսավ.— Ան որ աղպես է, ինձի ալ հետերդ տարեք:

Սապախտան մեկտեղ գնացին թագավորին աղջիկն ուզելու: Թագավորը տարավ վիշապի օդան ու վիշապը բաց թողուց որ ամենքին ուտե:

Ահմետը տեսավ որ իրենց պետք է ուտե, ըսավ.— Կեցեք, առաջ շունը թողնենք թող ուտե, վերջը՝ մեզի: Շունը մեկկն հասավ վիշապի բկն բռնեց, խածեց, խածմըծեց վիշապին սատկեցրեց:

Թագավորը երոր տեսավ, որ տուզաղը՝ չ՛ընկան, ըսավ.— Գնացե՛ք, էքվան արեք:

Պիթյունը մեկտեղ էկան տուն: Պառավը, որ ֆալճի էր,

1 Ափսոս (Մ. Բ.):

2 Թաղարդ (Մ. Բ.):

ըսավ.— Ախպրտիք, էքվան մեզի թագավորը աղուլի¹ գաղա պիտի ուտեցնեն:

Չալղըճին ըսավ.— Ադ իմ բանն է, երոր սեղան նստանք, ես իմ շալղին կը զարնեմ, դուք կերակուրի ամանները փոխեցե՛ք:

էքսի օրը գնացին աղջիկը ուզելու: Թագավորը ըսավ.— Արե՛ք, մի հաց ուտենք, վերջին աղջիկը առեք, գնացեք:

Երոր սեղան բերին, շալղըճին ըսավ.— Թագավոր ապրած կենա, հրաման տո՛ւր, շալղիմ զարնեմ:

Թագավորը հրաման ըրավ: Էն վախտը, որ շալղըճին կը զարներ, թագավորի խելքը շալղիին գնաց, մեկալ ընկերները կերակուրի ամանները փոխեցին: Չալղին լրմննալին վերջը, պաշլայեցին ուտելու: Թագավորն ու թագուհին աղուլի կերակուրները կերան, մեկալները լավ կերակուրները: Թագավորը տեսավ, որ խաբւով, մեկին կաթ բերել տվեց, խմեց ու լավացավ, հետո միս սֆիրներուն ըսավ.— Էսօր ալ շէղավ, էքվան արեք, աղջիկը կուտամ կը:

Իրկուն էկան: Կախարդ պառավը նորեն աշեց իր ֆալին ըսավ.— Ախպրտի՛ք, էքվան թագավորը 40 պղինձ փլավ պիտի էփե՛ նկեր կերաք՝ լավ, էկեր չը կերաք՝ ձեր գլուխը կը կտրե կը:

Սոմին ուտողին քեֆն էկավ,— Ախպար,— ըսավ,— աղկից ղուլա՞յ՝ բան ի՞նչ կա:

էքսի օրը կենե գնացին թագավորի քով: Թագավորը ըսավ.— Մեկ շերթ՝ ունիմ ձեր քով, էկեր կատարեք, աղջիկը կը տամ, էկեր չը կատարեք՝ ձեր գլուխը կը թռցնեմ: Քառսուն պղինձ փլավ էփու՛ն տվե, բոլորը պետք է ուտեք:

Ֆուճին երոր իմացավ, ըսավ.— Կեցիր մե ես էրթամ համտեսս անեմ գամ:

Գնաց աշխանեն պիթյուն կերավ, ամեններն ալ թեմեզ սրբեց, պեխերը ոլորեց, էկավ թագավորի մոտ ըսավ.— Հրամանդ կատարեցի:

Թագավորը եր իմացավ, թե պիթյունը կերեր է, ըսավ.— Գնացեք, էքվան էկեք, աղջիկս էսսա՛ կուտամ կը:

Կենե գլխները կախ թողին գնացին: Պառավը ֆալին նայեց, ըսավ.— Ախպրտիք, էքվան թագավորը ձեզի պիտի տանի քաղքեն գուրս, թոփի՞ պիտի կապե:

1 Թունավոր (Մ. Բ.):

2 Դյուրին (Մ. Բ.):

3 Պայման (Մ. Բ.):

4 Անպայման (Մ. Բ.):

5 Թնդանքի (Մ. Բ.):

Փատ կտրողը որ իմացավ պառվի ըսածը, ըսավ.— Դուք էք վան մե հատ չվան առեք, ես քաղաքը կը շալկեմ, կը տանեմ կը սարին գլուխը կը դնեմ:

Մեկալ օրը, գնացին թագավորին քով, որ աղջիկը տա:

Թագավորը ըսավ.— Էրթանք մե քիչըմ պտտինք, թախքի՛ կե-
րակուրը հազըր ըլի, գուքանք կուտենք կը, կառնեք աղջիկը կէր-
թաք կը:

Ելան մեկտեղ գնացին քաղքեն դուրս: Եր տեսան, որ թագավո-
րը իրենց սպաննել պիտի տա, փատ կտրողը չվանը ձգեց ու քաղա-
քը վերցուց, տարավ սարին թափին դրեց:

Թագավորը տեսավ, որ ճար չկա, ըսավ.— Քաղաքը տեղը դրեք,
աղջիկը առե՛ք, գնացեք, ամա ծառ կտրողը խապով չէրավ, ըսավ.—
Թող անոնք աղջիկը առնեն էրթան, ես քաղաքը իր տեղը դնեմ կը:

Թագավորը տեսավ, որ ալ ճարը չկա, տվեց աղջիկը, առան
գնացին: Երոր քիչըմ հեռացան, ծառ կտրողը քաղաքը տեղը դրավ
ու հասավ ընկերներուն:

Էն վախտը որ պիտի բաժնվեին իրարմե, պառավը Ահմետին
դասդեմ¹ մազ տվավ ու ըսավ.— Երոր նեղը գընկնիս, ադ մազերը
վառես կը, քեզի օգնական շատ զինվոր գուքա:

Ահմետ առավ ադ մազը, դրեց շեպը ու աղջիկն առած գնաց իր
թագավորին: Աղջիկը բերեց թեսլիմ ըրավ թագավորին, ամա թա-
գավորի միտքը աղջկան բերելը չէր, Ահմետի կյանք կորսնցնելն էր:
Ադոր համար հրաման ըրավ, որ Ահմետը զնդան նետեն: Հրամանը
կատարեցին. Ահմետը զնդանի մեջ շատ օրեր կենալեն վերջը, օրըմ
պառվի տված մազերը միտքը ընկավ, ամա կրակ հանեց ու կըպ-
ցուց, մեկ ալ տեսնես սաղ քաղաքը լցվավ զինվորներով:

Բոլոր ժողովուրդը քաշվեցան իրենց տները, մե տղա կար դուր-
սը, զորքերը հարցուցին. «Ո՛ւր է Ահմետը, անոր տեղը մեզի ըսե՛»,
տղան տարավ զնդանը ցույց տվեց:

Զորքերը զարկին զնդանի դռները կոտորեցին, Ահմետին դուրս
հանեցին: Ահմետ իր օգնական զորքերով հարձակվեցավ անիրավ
թագավորին վրան, սպանեց անոր ու ինքը անոր տեղ թագավոր
էղավ:

Տեհ, տղաք, քեֆ արեք, Ահմետը հասավ իր մուրադին, դուք ալ
հասնիք ձեր մուրադին:

¹ Մինչև (Մ. Բ.):

² Փանջ (Մ. Բ.):

52. ՊՅՈՒԼՊՅՈՒԼԻՆ ՀԵՔԻԱԹԸ

Կա էղե, չկա էղե մե թագավորմ կա էղե: Ադ թագավորը մե ժամըմ շինե կը էղե: Շինե պրծնի կը օրա, արարած աշխարհք գութա ադ ժամին մայիլ կը մնա: Մե օրմա մե էխտիարմ գութա կաշե, կաշե, վերջն ալ թագավորին կըսե կը թե.

— Ժամդ լավ է, հըմը մե բանմ պակաս է, թ'ակյար մե պյուպյուլմ բերես ժամիդ մեջը պահես, ժամիդ ալ ժամ չի հասնի: Թագավորը ադ օր գիմանա, կանշե կը իրեն իրեք տղոցը ու կըսե կը թե.

— Ձեզնեն վերն օր մե պյուպյուլմ փերե ինձի, ես անոր կուտամ թախտս ու աս մատնիս: Գուզեք, գնացեք, պտըտվեք, բալքիմ գտնիք:

Իրեք մանչն ալ պատրաստութեն տեսնին, գելլեն կէրթան կը: Կէրթա՛ն, կէրթա՛ն, խյուլասա իրեքի բաժնվող մե ճամփամ ըռաստ գութա: Ասոնք աստեղ կուտեն, խմեն կը, ետքնա քարիմ տակ մեկ-մեկ նշան դնեն կը ու իրարու խոսք կուտան, օր ետ դառնալնեբրուն անպատճառ գան ադ տեղը, նշանները տեսնին ու թ'ակյար մեկին նշանը փաստեմէ է, անոր իմտըտին հասնին:

Ասոնք գելլեն անմեքը մե ճամփամ բռնեն կէրթան: Պզտի մանչը կէրթա՛, կէրթա՛, շատ ու քիչն աստված գիտե, կէրթա հասնի կը մե քաղաքմ: Կէրթա ադ տեղաց թագավորին ղոնադ: Թագավո-

¹ Ժանգոտեւ (Մ. Բ.):

րը ադ մանչուն շատ հավնի կը, ագոր կըսե կը թե.— Արի իմ մեկուճար աղջիկս առ, ինձեան ետե ա թագավոր էղի:

Աս մանչը ռազի չի ըլլի ու կըսե կը թե, ինքը էկել է մե պյուպյում տանելու: Դառնա աղաչանք կէնե թագավորին թե.— Թե օր քովդ քիշմ խաթր ունիմ, մե պյուպյում գտի ինձի հըմար:

Եփ օր պյուպյուլը շինեն բերեն կը, թագավորը կըսե աս մանչուն թե.— Մտի աս պյուպյուլին մեջը, թեքը շարժե ու թռի քնը ֆիլան թագավորին տանը փանճարան կայնե, անոնք քեզի նես կառնեն ու իրենց պյուպյուլին քովը պահեն կը, անոր առնելն ու փախչիլն ալ քու բանդ է:

Տղան ասոր ըսածին պես մտնի կը պյուպյուլին մեջը ու թռչի, կէրթա, կայնի կը մեկալ թագավորին աղջկան փանճարան:

Ադ թագավորին աղջիկն ա շատ ըռնտիկ գըլլի, անպես ըռնտիկ, օր արեին կըսե կը. «Ել, թե չը ես գեւլեմ»: Աղջիկը պյուպյուլին տեսնի կը թե չը խնդրուն չի գիտնա, թե ինչ էնե: Կանչի կը հորը, պյուպյուլը նես կառնեն, շաքրով հաց կուտեցնեն, մեկալ պյուպյուլին քովը դնեն կը:

Գիշեր օր գըլլի, բիտտուն քնին կը, թագավորին աղջիկն ա մեննակ ադ օդին օրթան ցկե կը տեղը ու պառկի կը: Եփօր քունը վրա կանցնի, աս մանչը ուտովով գեւլե կը պյուպյուլին մեջեն ու գուքա աս աղջկան թուշը կըսկուծըմ պագնե կը ու վազգե կէրթա պյուպյուլին մեջը մտնի կը:

Աղջիկը վեր թռչի, ճվա կը, խալայեղները մեկալ օդեցնե գուքան, կրակը վառել կուտա, ու վախժըխելով քոշեստանը կաշե օր իրեն պագնողին գտնի, ինչքան պտտի կը, տեսնի կ'օր մարդ չի էրեա, նորեն պառկի քնի կը:

Մանչը նորեն գեւլե ու առաջվընեն ամելի կսկուծըմ պագնե կը ու փախչի մտնի կը պյուպյուլին մեջը: Աղջիկը աս անգամիս օր ավարա տեղը ման գուքա օր գտնի իրեն պագնողին, ալ քունը չի տանի, սուտ քուն գըլլի, ինչ է պագնողին բռնե:

Քիշըմ կանցնի, տղան ալի չի բաքլայե, չունքի համը բերանն է մնացե, գեւլե պյուպյուլին միջեն, կէրթա աղըրկա քովը, չոքի կ'օր պագնե, աղջիկը թեքը ցկե ճիտը, փաթթվի կը: Թեզըմ կրակ կէնե օր տեսնի, թե վեմ է բռնածը, կաշե օր, ինչ աշե, մե ջեյրանըմ, բոյով բուռով աղաղաղամ:

Մանչը փաթթվի կը անոր ու կըսե թե.— Դու իմս ես, ես քեզի համար եմ էկե:

Ադոնք քիշմ սիրվին կը, կաշեն օր լուսը բացվելու վրա է, խոսք

կէնն օր ելլեն փախչին: Մանչը կըսե կը թե.— Արի էրկուսս ա իմ պյուպյուկիս մեջը նստինք, քու պյուպյուկդ ա առնինք ձեռքերս ու թռչինք, էրթանք մեր տունը:

— Լավ գըլի,— կըսե աղջիկը,— հըմը, հարըս անպես մե հավքըմ ունի օր, ալյար անոր ըսե թե. «Յիւանը փախել է, քընը գտիր» անիկ հոգին կրակը կը ցկե, ուր է ուր չէ զարնե, սըպանե, գտնի կը: Ադոր շարան ալ գիտե՞ս ինչ է, ան է օր, հարըս մե քանիմ հատ աղլուղ ունի, թ'ալյար աղլուղը ձեռքդ ունենաս, հավքին գալած վախտը ձեռացդ փոս, հավքը գուքա աղլուղին վրա գիշնի, քեզի վնաս չի տա: Ինչ ալ օր ըսես, ան սահաթուն կատարե կը: Էրեկ ադ աղլուղներեն մե հատմ տվեց իմ խալայեղիս օր վլա, ըլլի օր հըլը քովը ըլլի, արի ադ խալայեղին ա հետներս տանինք:

Աղջիկը կէրթա խալայեղին կանչե, փորփրե, գիմանա կ'օր աղլուղը տահա քովն է, ադոր բարքնա կէնն կը, իրեքով նստին կը պյուպյուկին մեջը, մեկալ պյուպյուկին ա կառնեն իրենց քովն ու ծեքը շը ծեքած թռչին կը:

Սապախտան թագավորն օր գիմանա թե, նա իրեն աղջիկը կա, նա պյուպյուկները, ան սահաթուն արունը գլոխը կը զարնե, կանչե կը իրեն ան մե հավքը, ու կըսե կը թե.— Ուր է ուր չէ, իմ աղջիկս պիտի բռնես:

Ղուշը դանատները բանա կո՛ւ թռչի կը: Թռչի՛ թռչի՛ խյուլասա անոնց հասնի կ'ու, վրանները քշե կը թե չէ, անոնք թեզըմ աղլուղը բանան կը: Ղուշին հերսը գիշնի, գուքա աղլուղին վրա կայնի կը: Մանչը քաշե կը դամեն ու զարնե Ղուշին գլոխը ցկե կը: Ղուշին գլոխն օր ցկե կը, նորեն ճամփա գելլեն, հասնին կը նշան դրած տեղը: Քարը վերցընեն, տակը կաշեն՝ տեսնին կ'օր միջակ ախպոր նշանը անպես փաստուել է, օր դու պրծար: Մանչը աղլըկան կըսե կը թե.— Ախպարս նեղության մեջ է, գուքաս անոր իմատտ հասնինք:

Աղջիկը ուզի գըլի.— էրթանք,— կըսե,— ուր օր գուգես:

Ադոնք նստին կը պյուպյուկին մեջը, հարց ու փորց էնելով կէրթան: Կէրթա՛ն, կէրթա՛ն շատ գեղեր, քաղքներ կանցնին, մեմա մե քաղքիմ մեջ գիմանան օր, ադիկ ունեցած շունեցածը բըռիկի տվել, փշացուցել է ու հիմի ա դափու-դարտակ մինչի բուկը պարտքի մեջ խեղտված մե աղայիմ ճորտ է դարձել:

Աստին գըյնին, անտին գըյնին, խյուլասա ադոր գտնին կը, բիտտուն պարտքերը կուտան, պարտքատերերեն կազատեն ու կառնեն հետները ետ կը դառնան:

Ադ Խապոր աչքը չի վերցնեն, օր պզտի Խապարը տանի պյուլ-պյուլը, մեմա ադ աղջկան աչքն խմն կը:

Ճամբան մե հորիմ քով նստին կը օրա, ադ մեծ Խապարը կը-սե կը մեկավի թե.— Մկակել եմ, մեմ արի կախվի աս հորը պու-տըմ ջուր հանն խմենք:

Պզտի Խապարը անկաշ կէնն ու մեծ Խապոր փտած չվանով հո-րը կը կախվի: Ախպարն է, զարնն կռռն կը չվանը ու Խապարը ցկե-կը հորը: Պզտի Խապարը գուլա, կաղաշն օր իրեն հանն, Խապարը հեշ տերը չի ըլլի ու զոռով կառնն աղջկան, թռչի կէրթա տուն, պյուլպյուլը կուտա հորը: Հարը շատ կուրախնա, պյուլպյուլը կախն կը ժամը ու պատրաստութեն տեսնի կը, օր իրեն մանչուն պսակն բերած աղջկանը հետ:

Աղջիկը էկած օրեն նա կուտե, նա կը խոսի, մոթըվորած նստի կը վար: Հարսնեց օրն օր մոտենա կը, տղին մարը գուրա աղջկանը հարցնն կը թե.— Ինչի՞ ադպես խեղճցեր, կուրկուրի ձագ ես կտռել:

Աղջիկը ալ չի համբիրե, բանա կը բերանն ու էղած շէղածը պատմե կը ու գուլա:

Թագավորն օր ադ գիմանա, աղջկան ասկյար կուտա, օր էր-թա բերե պզտի տղին: Աղջիկը ասկըրին գլոխը անցած կէրթա գըտ-նի կը հորը, նեա կաշն, տեսնի կը օր իրեն անուշ յարը մե կոխքին ընկած հոգուն հետ է: Ալ չի համբիրե սեր ու սեվտայեն, սրտին կրակեն վար կը կախվի, հանն կը անոր դուա, ձեռքը քսե փթած տեղերը կը սաղցնեն, կառնն գուրա տուն:

Հարը օխտն օր, օխտը գիշեր հարսնիք կէնն, աս էրկուսին պսակն կը, ետե օրթանշա տղին ծեծե, տնեն վոնտե կ'ու իրեն թախտն ա կուտա պզտրկին:

Անոնք հասան իրենց մուրազին, դուք ա հասնիք ձեր մուրազին:

53. ՄԻՍՈ

Կա էղե, չկա էղե մե թագավորմ կա էղե: Ադ թագավորը մե օրմ գելլե թապտիր պտըտի կը:

Մե քաղքիմ շարսուին միջեն անցնելու վախտը՝ ինչըխ գելլի, մտնի կը սամարճում¹ խանութ: Աս սամարճումն էրածը թագավորին շատ զարմացնե կը:

Ադ մարդը զօր գիշեր կաշխատիր էղե, շատ ընտիկ, զարգարանքով սամարներ, աշարներ շինե կը էղե, ու վերջը նորեն շինածները ջարդե, կտոր բրտուճ կէնե վար թափե կը էղե:

Թագավորը տեսնի կը օր ադ մարդը մե դարդմ ունի օր ադպես կէնե, ադոր շատ կաղաչե կ'օր իրեն գլխուն էկածը-չէկածը իրեն պատմե:

Սամարճին, քանի թագավորը կաղաչե, անքան կամըրնա, չի ուզե օր պատմե:

Արթըղ թագավորն օր ձութ գելլի կպչի կը, սամարճին տեսնի կ'օր ճար չկա, պաշլայե կը գլխուն էկածը պատմել:

Շնս գեղացի եմ, անունս Միսո է, ունիմ մե մարմ, էրկու հատ ա ախպար: Մենք պզտիկ էինք օր հարերնիս մեռավ: Տեսանք օր՝ օր ավուր ֆուխարութենը փաթթե կը, ամեն մեկ ախպարս մեկ-մեկ գործի գնացին, ես ա մեր գեղացոց դավանները արծեի կը:

Մե օրմ ա կենա սապախտան կանուխ դավանները տարեր է՛ շայիրները արծեիու, ես ա ելեր բանցր տեղմ նստեր բոքոն կու-

¹ Քամբագործ (Մ. Բ.):

տեի: Աշեմ իրեք մարդ գուքան: Ասոնք քալով, քալով ինձի մոտեցան, անուշ բարև տվին, քովս նստան ու սկսան ինձի բաներ պատմել: Ետքն ա ըսին, թե.— Օղուլ, դու աստեղ դավա արծեւով ի՞նչ պիտի ըլլիս, գուզես քալի էրթանք մեզի հետ, մենք քեզի մեծ փառքի կը տիրացնենք:

Ադ խոսքերն օր իմացա, խնդուց վեր վեղ թռա, գիտեի թե աստված է դրկե ադ մարդոցը, օր ինձի ադ տանջանքներուն մեջեն պրծըցնեին: Խոսք տվի ու շատ մա շնորհակալ էղա, օր ինձի հըմար աղպես լավութեն գուզեն: Ետե ադոնց միջեն մեկը, օր ամենքեն մեծն էր, ճերմակ միրուքով գլգլան էխտիար, դարձավ ինձի ըսավ թե.— Դե օղուլ եփ օր գուզես մեզի հետ գալ, դավաներեդ մեկը առ օր էրթանք, օսկի արծաթ ու անգին քարեր բառնաս բերես:

Օսկու, արծթի ձենն օր իմացա, խելուի պես չը գիտցա, թե ինչ էնեմ: Ինչ օրա դավաներու մեջեն ամենքեն լավը ջոկեցի, հետերս առանք ու ճամփա ընկանք: Շատ գնացինք, քիչ գնացինք, աստված գիտե, գնացինք հասանք մե մեծ կանընչոտ տեղըմ: Արտ ըսեմ՝ արտ չէր, պախշա ըսեմ՝ պախշա չէր, դրախտը չեմ տես հըմը գիտեմ օր դրախտը ադտից լավ չէր ըլլի: Մեջեն հազար տեսակ անուշ ծաղկներու հոտ գուքար:

Ադտեղեն քիչըմ ա առաջ քնացինք չքնացինք, մե մենծ դուլամ էրեցավ, անքան զոճա էր օր գիտես թե ծերը երկնքին էր հասեր, մարդ վրան օր կաշեր օհմուր կը: Գնացինք ադոր տակը հասանք, նստանք քիչըմ հանգչեցանք, ետե ադ մարդոցն մեկը ինձի ըսաց թե.

— Ահա, օղուլ քու ուզած դովլաթդ այսի դուլային թափան է, մենք դավան մորթենք կը, փորը դարդկենք քեզի մտցնենք կը փորին մեջը, բերանն ա կսկուց կը կարենք: Ետե երկնուց մենծ հավքեր գիջնին, քեզի դավին հետ բանձրցնեն կը տոր դուլային ծերը, անտեղ դու գուքաս ու ինչքան օր գուզես օսկի, արծաթ, քարեր ժողվես վար թափես կը, եփ օր բիտտուն, էղած-չէղածը վար լըլես՝ իջնելու ճամփան քեզի սովրեցնենք կը, գուքաս, ախպոր պես հալալ փայ կէնենք:

Ճար չկար, պտի անկաջ էնեի: Ադոնք դավան մորթեցին, փորը դարդկեցին, ինձի ա մտցուցին փորը ու բերանը կսկուծ կարեցին, իրենք ա քնացին գողտուկ տեղմ պահ մտան:

Մեմ ալ շատ անցավ, քիչ անցավ, երկնուց մե դաթեն օրոտու մով հավքերը թափան, վար դրին ու սկսան դավին միսը ուտել քըցըցել: Անքան քըցըցեցին օր չոր օսկոռները մնաց: Մեմ ա հավ-

քերեն մեկը կտուցը անպես զարկեց օսկոին, օր օսկոուը ծակավ ու հավքին կտուցը թերս մտավ: Այլ կսկծուա չկրցա դիմանալ, ճվալով օսկոներեն դուս պրծա: Եփ օր աչքս չբացի ու դեի քիսպըթով հավքեր չը տեսա՝ խեղքս կորուցածի պես թլպիշ ընկա:

Քիչըմ վախտ անցավ՝ խեղքս գլոխս էկավ, շորս բոլորս աշեցի, տեսա օր ալ ինչ, ինչ տեսակ թանկ թանկ բաներ, օսկի գուգես, արծաթ, արմաս, յաղութ, զմրութ: Խեղքս ագոնց էի տվե՝ աշեմ վարեն ճվան կը թե.

— Թեզ էրե, վար թափե էղած չէղածը, մի ուշանա, թե չը հավքերը կենա գուբան քեզի կուտեն:

Եփ օր ադ խոսքերը չիմացա՞, մազերս փուշ-փուշ էլան, հըմը հավար, հավար վար թափեցի, ինչքան օր կրնայի:

Աս վարի մարդիկն ժողվեցին, ակտունանքը լրցին հապիկյաները, մեմ ա աշեմ քարվանըմ էկավ, ասոնք ինչօր կար չկար դավաներուն բարձին, ճամփա ընկան:

Ես է վերեն բաքլայեմ կը, թե ինձի հիմի վար կը տանին, աշեմ օր չէ: Արթըղ ասոնց սկսա աղաչել, պաղատել, հըմը հեշ քաֆարատ չի էնե, թոփ թապլես չի հասնի:

Տեսա օր ալ ճար չկա, ինչ էնեմ, ինչ չէնեմ, վերթին կաշեմ ճամփա չկա, հըմը եփ օր կենա շորս բոլորս թափթփած ակներ չե՞մ տեսնի, սիրտս քիչմ բացվի կը, ես ինձի գյուման կուտամ:

Էդօր իրիկուն ադտեղ մնացի, արթըղ փորս վեց-վեց էրավ, անոթութենը սխմեց, հաց ուտել գուգեմ՝ հաց չկա: Այլ հոգուս հասավ: Դավին միսը կտրեցի, առանց կրակ, հում հում կտորմ կերա: Ինչ էրկնցնեմ, ադպես օխտը գիշեր մնացի ադտեղ, ալ չվարեր էի, չունքի բան չէր մնացե ուտելու, կըսեի թե յա ասօր, յա էքվան անոթութենես մեռնիմ կը: Ադպես մտորեի կը, մեմ ա աշեմ, ուրտից էր ուրտից չէր մե աղվեսըմ դուս պրծավ, ինձի տեսավ թե չէ՝ կենա էկած ճամփան բռնեց ու փախավ: Ես ա հավար, հավար ակտունանքներեն խեղքս ջեպս լրցի ու աղվեսին ետըթին փորքշի կէրթամ: Տեյ խեղքս տեղ ադպես գնացի աղվեսին ետըթին, մեմ ա աշեմ աղվեսը ամուրըմ ճվաց, հասկցա օր լուս աշխարհք է ելե, ես ա ձեռքերովս քիչըմ հողը փորեցի, լուս աշխարհքի երես տեսա:

Տոր դուլին տկեն դուս ելա, անպես էղա օր, գիտեմ թե մորես նոր աշխարհք էկա: Եփ օր բոլորս չէի աշե՝ խեղքս գլխես կէրթար, արթըղ անոթութենես աչքերս պըղլըրտեի կը, շորս բոլորս կաշեի, թե բանմ գտնեմ ուտելու: Կենա աստված ընձի չէր մտեհան էրե, դավին մսի կտորտանքներեն մնացեր էին գետնին երեսը, ագոնցով

Նախամ կշտացա, պաղ շուրմ ա խմեցի ու ճամփա ընկա, ես ա շի-
տեի, թե ուր կէրթամ: Իրեք զօր, իրեք գիշեր էրթըլով հասա մե տու-
նըմ, դուռը ծեծեցի, մե պառաւմ դուռը բացեց, ինձի նես տարաւ:
Նես մտա տեսնիմ մե ըռնտիկ, ճերմակ միրուք էխտիարմ օճխին
գլխը նստեր շիպուխ քաշե կը: Ադոնց հետ խոշ բաշ էրինք, հաց
բերին կերանք, գիշեր էղաւ, քնացի քնելու, ուրտեղ օր ինձի տեղ
էին ցկն:

Ադ գիշերը հանգիստ անցաւ: Սապախտան եփ ծեղը բացվաւ,
նորեն ելանք վեր, արթըղ անոնք ինձի հարց ու փորձ էրին: Ես ա
ինչ օր գլխուս անցեր էր մեկ, մեկ պատմեցի:

Ադոնք եփ օր իմացան իմ դուլային թափան օխտը օր օխտը
գիշեր մնալս մատ պոկաց մնացին, շունքի ըսին թե.

— Ադտեղ անպես տեղ է, օր հեշ աղաթ չէ օր մարդ սաղ պրծնի
ադ հավքերուն ճանկերեն:

Ետե ա ըսին թե.— Ադ դուլան ա օր կա, հին կուռքերուն գե-
րեզմանն է, ինչքան օր կուռք է էղե, ադտեղ են լցե իրենց ունեցած
շունեցածովը, ան հավքերն ա օր կան թեւովոր դէեր են, օր ադոր
մուղաթ կենան կը, շեն թողնե ինսան օղլանի մոտենալու:

— Օղուլ,— ըսաց ադ մարդը,— քուկդ մե հրաշք բանըմ է, օր
ադտից ազատվեր ես: Էհ, եփ օր դու ադքան ղոշաղ ես էղե, թե գու-
գես արի մեզի տղա էղի, մենք առանց տղի ենք մնացե, դու արի
մեզմով մխիթարվե, մենք ա՝ քեզմով:

Ադ օրեն ես անոնց տղա էղա:

Անցաւ մե քանիմ վախտ, տեսան օր ես սանյաթ շիտեմ, տա-
րան ինձի մե սարաճիմ քով ուստա տվին: Քանիմ տարի ետե սան-
յաթս լավ սորվա:

Մե օրմ կանուխ քնացեր էի մեր տանը բախշան պտտելու
Աշեմ վերեն իրեք դոխ գիջնին, հըմը ինչ դոխ, աշք պիտի ըլլիր՝
օր տեսներ, բերան պիտի ըլլիր, օր պատմեր, անկաջ պիտի ըլլիր,
օր իմանար, ինչ օրա, ասոնք օր վար իջնելու էղան պախշան, ես
պահ մտա ծառին քոքին տակը:

Ասոնցեն էրկուսը իջան, մեկալը չէր իջնի, կըսեր թե՝ մարդու
հոտ գուքա, աստեղ մարդ կա: Ընկերները շատ հերսոտան թե՝ ան-
քան օր մենակ դու հոտ կառնիս: Նայիսա իջուցին վար, ես հեռվեն
սեյր կէնեի, հըմը ալ հոգիս բնեն ելաւ, աշեմ օր, ի՞նչ, աս դո-
խերը վրայի փետուրները հանեցին, մեկ մեկ աննման, հրեշտակի
պես ըռնտիկ աղջիկ դառան, մտան հավուզը լողացան, ես է հըմը

չպիտի ճոթով աղոնց մեկին փետուրները քաշեցի ինձի, վերուցի պահեցի:

Ասոնք լողացան պրծան, ելան փետուրները առնելու, էրկուսը հագան քրնացին, մեկը չալաղ մնաց: Ասթին գըյնի, անթին գըյնի, շի կրնը գտնի, ես ալ չը դիմացա, էրեցա աչքին, ըսի.— Իմ քովս է փետուրներդ, հըմը շեմ տա:

Ասիկ ինձ կաղաչե, ես հեչ անկաջ չերի, գնացի մեր տնեն մե ձեռքմ լավ մարգրիտներով կարած հալավմ բերի, ասոր հագցուցի, տարա տուն:

Քանիմ օր անցավ, ասոր հետ պսակվա: Օխտը զօր, օխտը դիշեր քեֆ էրինք, հարսնիքը պրծանք:

Քանիմ տարի անցան, ան մարդիկն օր ինձի հոգևորդի էին էրե, էրկուսն ալ մեռան:

Անոնցեն ետե աղտեղ մնալս էլ նաֆիլա էր, շունքի քանի մարս ու ախպրտիքս միտքս գըյնեին՝ մուխը քթիս պընշընեհեն գեւեր, ալ բանիմ շաշեցի, տունս ու պախշաս ծախեցի, ծխեցի, կնկաս հետ ճամփա ընկա, զօր, գիշեր քնացի՝ քառսուն օրվան հասա մեր գեղը: Խեղճ մարս շատ լալուն, տրորվելուն էրկու աչքերն ա քոռցեր էին:

Թախ մորս քովը գալը կնիկս բերեր էր իրեք տղա: Աղոնցեն մեծը շան լակոտ էր, օրթանճան՝ խոզի ձագըմ, անմեհքեն՝ պզտիկը, օր աղշիկ էր, կատվի ձագ էր:

Ադ վախտերը կնիկս շատ աչքես ընկեր էր, շէի ուզեր օր վրան աշեի, էրեսն օր կաշեի, գիտես թե գրողըմ դեմս գեւեր:

Ավուր մեկը կնիկս ինձի ըսաց.

— Քա, ինի իմ հավքի թեպուլներս պահե՞ր ես նե տու, ես անոնցով մորդ աշվիքը լավցնեմ:

Ես հավատալով կնկանս խոսքին, վերուցի տվի: Ադ օրն անցավ, էքսի սապախտանը աշեմ օր կնիկս չկա, անոր տեղը մե դոխըմ կայներ է իրեք ձագ ա հետր: Աղիկ իշավ մորս աչքերուն, թրջեց, թեպուլովը սրբեց, մեմ ա մորս աշվիքը բացվան:

Դոխը ձագերուն հետ քնաց կայնավ փանջարեն ու ըսաց թե.

— Թ՛ալար դու մեզի գուգես, հագի էրկթի օտըման, առ էրկըթե դըգանակ, գլոխդ դի էրկըթե քյուլլահ, ճամփա ընկի, պտըտի, տոր ատոնք մաշի, եփ օր մաշավ, մեզի գտնիս կը: Աս ըսելն ու ձագերու հետ թռնելը էրթալը մեմ էղավ:

Ես ամեն ինչ հասկեցա, հըմա ալ ինչ պիտի էնեի: Ադ օրը տոր իրիկուն նստեր գուլայի կը, մեկալ օրը ալ չհամբերեցի, գնացի հա-

գա էրկըթի շարուխ, առա էրկըթի դրգանակըմ, գլոխս ա դրի էրկըթի քյուլլահըմ ու ճամփա ընկաւ: Գնացի, գնացի շատ ու քիչը աստված գիտե, հասա ջրիմ քանար: Աղտեղ իրեք ախպար իրար հետ կռվին կը: Ինձի օր տեսան, կանչեցին ու ըսին թե.

— Մենք իրեքս ախպար էինք, մեր հարը մեռավ, այս իրեք բանը թողեց. մեկը այսի էրկըթի փափաղն է օր վեւ ծածկե, մարդ չի տեսնի անոր, մեկն ա այսի էրկըթի շարուխներն են, օր վեւ հագնի՝ դախվանմ մեջ քաղքներ, ծովեր կանցնի, մեկն ա այսի կարպետն է, անպես օր, ինչ օր շուղես՝ ասոր միջեն գելլե կը: Հիմի մենք շիտենք, թե ասոնք ինչը բաժնենք, քեզի աստված էր հա-սուցե հիմի դու պիտի բաժնես մեզի:

Ադ բաները իմացա, ալ ես ինձի կորուցի, աշեցի օր ինձի շատ շարե փրկեն կը, սատանութենըմ մտածեցի, ըսի թե.

— Ես յայեղս թապլեմ կը, առաջինը վեւ օր բերե՝ փափաղը անոր, ետե մեկալըն ա շարխները, վերջինին ա կարպետը:

Ասոնք հավնան խոսքիս: Յայեղս թապլեցի ու հըմը իմոնքս վար թափեցի՝ աղոնց քյուլլահը գլոխս դրի, շարխները հագա, կարպետն ա վրես առա ու հայ դե, օդին միջեն թռչելով անպես կէրթա-յի օր թոփ ըլիր շէր հասնի, հավք ըլիր՝ շէր կրնա թռչի:

Թռա, թռա, մեմ ա դեմս մի տունըմ էրեաց, տունմ, անպես տունմ, օր պատերը օսկեցե էր, վրան ալմաս ու յաղութ:

Գնացի ադոր դռան առաջը կայնա՝ շարխներս հանեցի, կամաց, կամաց նես մտա, ինչ տեսնեմ, կնիկս ու իրեք տղա: Նստեր հաց կուտեն, ես ա գնացի, անոնց սուֆրին նստա, հետները հաց կուտեի կը: Կնիկս քշվավ մնաց ու մաթ մաթ բոլորը կաշեր: Կե-րակուրը իրենք ձեռք շտված՝ պարպիր կը: Ալ ճարը կտռավ, տղո-ցը դրկեց քառսուն հատ խնձոր բերել տվեց, օդին երեսը սափմիշ էրավ, ես ա հավարով կուտեի, անքան անուշ էր օր՝ համեն հոտեն շէի կշտանա: Ետե պաշլայեցի ժողվել խնձորը, կնիկս համրեց տե-սավ օր, տասէրկու հատ պակսեր է, մատը խածեց՝ դարձավ ըսաց թե.

— Հրեշտակ ես, դե ես, մարդ ես՝ էրեցի, ինչ օր գուզես կու-տամ:

Սիրտս ալ չդիմացավ՝ փափաղս գլխես վար առա թե չէ, կնիկս ու տղաքս վրաս թափան ու լացին: Քիչ քիչ աղոնց սրտերն առա, նստանք անուշ անուշ զրցեցինք:

Ադ օրն անցավ, մեկալ օրը սապախտան կանուխ ելլեմ օր մեծ

մանչս մեռեր է: Է՛հ ինչ պիտի էնեի, փառք կամեցածին, ետըթին էրկու տղա ա ունեի:

Մեկալ գիշերն ա անցավ՝ սապախտան աշեմ օր օրթանճա մանչս մեռեր է: Աղոթ ա շատ լացի, հըմը ինչ օգուտ: Կենա ախշիկմ ունեի՝ անիկա հերիք էր:

Խուլաս, ինչ էրկնցնեմ մեկալ օրն ա ախշիկս մեռավ: Վրա շորս օրն ա աշեմ կնիկս ա մեռավ:

Է՛հ ալ ինձի ինչ մնաց աշխրթին էրեսը: Տղաքս մեռան, կնիկս մեռավ, ալ ո՛ւմ համար ապրիմ, կէրթամ ես ա ծովը ընկնիմ խեղթիմ կը:

Ադ մտքով գնացի ծովին քանարը, ես ինձի ծովը քցեցի: Մեմ ա ուրտից էր ուրտից չէր մե մենժ ջանավարմ ինձի բերանն առավ, կուլ տվեց ու մտավ ծովին տակը:

Զիտեմ ալ ինչքան եմ մնացե ջանավարին փորը, ավուրը մեկը աշեմ ջանավարին փորին միջին լուս էրեաց, հըմը կամաց-կամաց սողամ ու լուս աշխարհք էլնեմ:

Կամաց-կամաց քալելով էկա աս աշխարհքն ընկա, բըռնեցի աս խանութը ու նստեի սարճութեն կէնեմ կը, լավ ալարնեի շինեմ կը, վրան քաշեմ կը կնկանս ու տղոցս սըֆաթները: Փանի վրան կաշեմ կը՝ սիրտս կտոր կտոր գըլլի, ուշքս վերնա կը, մարած գըլնիմ վար, ետե խելքս գլոխս գուքա կենա վրան կաշեմ սիրտս թալկըտի կը, հերսս գելլե, կառնեմ ուրաքը կտոր բրտուջ կենեմ, վար լըլեմ կը ու նստեմ գուլամս:

Խեղճ մարդն օր աս բաները պատմեր կը գուլար ու հեծեծար կը, եփ օր խլցուց աչքերը շուրտեց ու մարավ, ընկավ վար:

54. ՕՍԽԱՄ

Գրւի շի ըւի մե տղամ գրւի, աս տղան կայնի կը հորը յախան, թը.— Ուզես շուզես թագավորին աղջիկը ինձի համար պիտի ուզես:

— Օղո՛ւլ,— կըսե հարը,— խելքդ գլոխդ ժողւի, յորդնիդ գյոռա օտվիդ էրկնցու, դո՛ւ վե՛՛վ, թագավո՛րը վե՛՛վ: Թագավորը հեշ քեզի աղջի՛կ կուտա, գլոխ գալու բա՞ն է:

Հարը տեսնի կ'օր տղան ձութ է էղե ջանին կպե, հոքին խալաս էնելու խաթեր, գելլե կէրթա խնամախոսության քարին կը նստի: Թագավորը խնդա կը վրան ու գլխեն դաֆ էնելու համար կըսե թը.— էկեր տղադ սե ու ճերմակը բերեց, կուտամ կը:

Հարը փոր փոշման գութա տուն: Գութա տուն, տղին կըսե թը.— Քեզի չըսի՛ հալիդ կեցի, տիա թափիտ դրեց, ըսաց թը. «էկեր սե ու ճերմակը բերե, կուտամ կը»:

— Լավ,— կըսե տղան,— քալե ինձի մե տեղմ նոքար տու, աշխատիմ սե ու ճերմակը փերեմ:

Ադոնք էրկուսը գելլեն կէրթան, շատն ու քիւլ աստված գիտե, կէրթան մե պաղ ախպրիմ ռաստ գութան: Վրա գըյնին մե կուշտմ ջուր խմեն կը ու օխա՛յ կէնեն: Օխա՛յ կէնեն թը չը, ախպրին ակեն մե էխտիար հալւորմ դուա գութա կը ու կըսե թը.— Ինչի՛ կանչեցիք:

Ասոնք զարմանան կը ու կըսեն թը.— Վե՛՛վ քեզի կանչեց:

Թը.— Դուք Օխիսայ չըսի՞ք, իմ անունս Օխիսայ է:

— Հա,— կըսե հարը,— շիտեինք օր քու անունդ Օխիսայ է:

— Է, ադ տղադ ո՞ւր կը տանիս,— հարցնե կը Օխիսայը:

Թը.— Տանիմ կ'օր մեկիմ քով նոքար տամ:

— Ինձե՛ն լավի՛ն քովը շնա կընա տա, բե իմ քովս տու,— կըսե Օխիսայը:

Հարը ռազի գըլի, հախը կոռնե կը, տղան կուտա ադոր, ինքը գեւե կէրթա: Օխիսայը ադ մանչուն կառնե, ախպըրին ալե՛ն կէրթա նես, իրան օդան: Ինքը նստի կը ու ադոր կըսե թը.— Առ ինի թարքեն աս թուղթը, ան համայիւր փե:

Մանչը փերե կը, Օխիսայը բանձը ձենով կարթա կը ու կենա կուտա տղին, օր տեղը թնե: Ասոր բանը սալթ ադ գըլի: Օխիսայն օր իրեն թղթերը կարթա կը, աս տղան անկշնեքը կախե, լավ անկաջ կէնե ու բիտտուն սորվի կը:

Ադ Օխիսայը մե ընտիկ աղջիկը՛մ կունենա, ադոր սիրտը կաշի կը աս տղին: Գողտուց խրատ կուտա թը.— Հարըս օր քեզի հարցնե թը բանը՛մ սորվար, չըլի թը ըսես սորվա, ան սայթին գլոխդ զարնե կը, հեշ մի թվացնե թը բան գիտես:

Տղին վատան թըմմի կը, հարը գուքա օր տանի: Ուստան տղին հարցնե կը թը.— Օղուլ, հեշ ի՞նչ սորվար:

Տղան թը.— Ի՞նչ սորվեցուցիր, օր ի՞նչ սորվեի:

— Աղպես է օքա, ել քընը,— կըսե Օխիսայն ու տղին ճամփե կը:

Հարը կառնե տղին կէրթա:

Կէրթա, ճամփան տղան քիչըմ ետ կը մնա ու մե հրեղեն ձիւմ դառնա գուքա հորն առաջը ֆոֆոա կը: Հարը.— Օվակ, Օվակ,— ձենե կը,— արի հրեղեն ձիւմ է էկե, բռնենք:

Օվակը ձի է դառե, ո՞ւրտից պիտի գա: Զին թռչի կէրթա, ալի տղա դառնա, գուքա կը հորը քովը: Հարը վրան նեղենա կը թը.— Վե՞ր շանլամն էիր չքվե, հրեղեն ձիւմ էր էկե, քովս ըլլեիր, բռնենք:

— Է, ինչ էնեմ, մատս ֆոտ շէի էրե,— կըսե տղան:

Քիչմա կէրթան, տղան հորը կըսե թը.— Քիչըմ կամաց քընը, ես ահան էկա:

Տղան կենա ետ կը մնա, մե կարմիր կովըմ կը դառնա, կէրթա հորը քով, տոճիկ տալեն ասթին անթին վազգե կը: Հարը շապալամիշ գլի օր բռնե, չի կըրնա: Տղին ձենե կը, տղա չկա: Կովը ձեռ-

քն գեւլի։ Տղան գուքա, հարը վրան ճվա, բոռա կը թը.— Ուր չըք-
վար, կովըմ էկավ, բռնեինք, ձմեռս բոլ բոլ կթեինք, ուտեինք։

Տղան ձեն չի հանե։ Քիչըմ ա կանցնի՝ սիրուն օշխարմ դառնա
կը, հարը կենա շապաւամիշ գըլլի օր բռնե, չի կըրնա։ Բիրտան օշ-
խարը տղամ դառնա կը, կաշե՝ Օվակն է, զարմանա մնա կը։ Տղան
առաջ գուքա, կըսե,— Ափա՛ր, ան հրեղեն ձին ու կովն ա, օր էկան,
ես էի, ըշտը աղպես հունըրներ եմ սորվե։ Կէրթանք քաղաք ես կե-
նա ձի, կով, օշխար գըլլիմ դու տար ծախե, հըմը չըլլի թը գյամը,
կրկալը յա կապը հետը տա՛ս, իմացի-օր, աւկար չտվիր՝ ես կենա
գուքամ տուն, հըմը օր տվիր՝ ալ պրծա, ինձի աղատում չի ըլլի։

Կէրթան տուն, տղան հրեղեն ձիմ գըլլի, հարը գյամեն քաշի
տանի կը մեյդանը ծախելու։ Հազար ու մեկ մուշտարի թափին կը,
սահաթվանըմ մեջ ձին լավ գնով ծախվի կը։ Հարը գյամը կառնե
գուքա տուն։

Իրիկուն գըլլի, չի ըլլի, մեմա աշես տղան պուպո՛ւտ նես մը-
տավ։ Մեկալ օրը կարմիր կովըմ էղավ, հարը կենա տարավ լավ
գնով ծախեց, կրկալն առավ, էկավ տուն։ Տղան իրիկունը կենա ետ
դառցավ, էկավ տուն։

Մեկալ օրը տղան մե սիրուն օշխարըմ դառցավ, հարը կապը
ցկեց ճիտը, տարավ մեյդանը։ Շենլիքը էկավ թոփ էղավ օշխարին
գլխուն, բազար էրավ, գին տվեց, ան էր՝ պիտի կապեին կռռեին,
մե ճերմակ միրուք փիր էխտիարմ էկավ, մեկին տաս գին տվեց,
առավ օշխարը։ Մարթը գուգեր օր կապը քանտե, հալկորը չըթողեց։

— Չէ,— ըսավ մարթը,— կապը չեմ ծախե։

— Ահան քեզի ասքան ա ավելի,— ըսավ հալեվորը,— կապն
ա տու։

Շենլիքը վրա թափավ թե.— Ադ կապն ա ի՞նչ է, օր դողաս կը
վրան, է՛րկու շահու բան, աշխրթին փարան կուտա, տու էրթա։

Մարթը մե անքամ խափվի, փարանները կառնե, օշխարը կա-
պը հետը կուտա, կէրթա։

Ադ հալեվորը կառնե օշխարը, կէրթա ախպրին ալեն նես մտնի
կը. դու մի ըսե ադիկ Օխխայն է էղե։

— Ես քեզի մարիֆաթ սորվեցուցի, օր էրթաս աշխարքը քան-
դե՛ս,— կըսե Օխխայը։— Աղչի, թեզ սաթըրը բեր, օր ասոր գլխը
զարնեմ։

Աղչիկը տեսնի կ'օր իրեն սիրած տղան է, վազե սաթըրը կառ-
նե պատին ծակը կոխե կը, գըյնի ասթին անթին, սաքի թը ման

գութաւ: էպպեի օր շուրոր կուտա, կըսե կը թը.— Չկա, չիտեմ ո՛ւր
ես դրեմ:

— Քոռացա՞ր ասօր,— կըսե կը հալւորը,— արի, արի օշխարը
դուն բռնե, ես գտնիմ, կսկուծ բռնե չփախչի:

Աղջիկը բռնե կը օշխարին կապեն, հարը կէրթա սաթըրը փըն-
տըռտելու: Քիչմ օր հեռենա կը աղջիկը սաքի թը օշխարը սանը պի-
տի կապե, կապը ճիթը փաթթե կ'ու բաց կը թողնե: Հըմը ադ սա-
հաթին օշխարը դոխ կը դառնա ու թռչի կը: Օխխայն օր տեսնի կը,
թը տղան դոխ էղավ փախավ, ինքն ա շալաղան դառնա գըյնի ետի-
թին: Գըյնի ետիթին ան կէրթա՝ աս ետիթինն, մազ մնա կ'օր հաս-
նի. դոխը թագ դառնա գըյնի թագավորին գլխուն, շալաղանն ա թա-
գավոր կը դառնա, գիջնի թագավորին առաջը, կըսե.— էրկինքն էի
ելե, թագա ընկավ գլոխդ, տու:

Թագավորը վերցնե կ'օր տա, թագը վարդ դառնա կը, Օխխայն
ա աշըղ դառնա, սագը կը շալե ու վարդը գուգե: Թագավորը կէնե
թե վարդը տա աշըղին, վարդը ութը հատ կորեկ կը դառնա, թափի
կը վար. աշըղն ա խորոզ գըլլի, ադ կորեկները կուտե, ինչըղ գըլ-
լի, մե կորեկըմ թագավորին փեշերուն մեջը մնա կը, խորոզն օր
օխտը կորեկը կուտե, աս մե կորեկը աղվես գըլլի խորոզին խել-
տե կը:

Թագավորը մատ պռկանց կը մնա: Խորոզին օր խելտե կը,
բիրտան տղամ դառնա կայնի կը թագավորին առաջը: Թագավորը
կաշե, ճանչե կը օր, իրեն աղջիկը ուզողն էր, կըսե.

— Ղորթ օր սե ու ճերմակը փերի, աղջիկս քեզի հալալ է, տվի
օր տվի:

Արթըղ օխտը զօր, օխտը գիշեր հարսնիք կէնեն, առոք փառոք
պսակեն կը:

Անոնք հասան իրենց մոտադին, դուք ա հասնիք ձեր մոտ-
ադին:

55. ԿԱՆԱՐԴ ԱՐԱՊԸ

Կ'ըլլի չ'ըլլի ժամանակով մի էրիկ կնիկ կըլլին: Իրենք շատ աղ-
քատ կըլլին: Օրըմ կնիկը կէրթա տներեն կորկոտ, բլղուր կը մու-
րա, գութա մարդուն կըսէ կը.

— Ա՛յ մա'րդ, գնա՛ մէ քիչ մեշեցեն վառելիք բեր, մե ապուր
էփենք, տաք տաք ուտենք:

Մարդը կացին կա'ռնէ կը կ'էրթա մեշեն: Շատ կէրթա, քիչ
կ'էրթա ռաստ գութա կը խոշոր քյութուկիմ: Կացինը զարնէ կը օր
մի քանի կտոր փատ կտորէ, մեմա տեսնի կը մե արապ դուրս գո-
քա ու հարցնէ կը.

— Ա՛յ հողածի'ն, ի՞նչ գուզես:

Մարդը շվարած կ'ըսէ կը.— Աղա՛, խեղճ եմ, մեղք եմ, եկեք
եմ մե քիչ փատ տանեմ, ապուր էփեմ:

Արապը մեղքնա կը մարդուն վրա, կըսէ.

— Ես քեզի անպես մե բանըմ տամ օր թոռեց թոռ ուտես, լի՞
պարպի: Տա՛ր այս սինին, երբոր ըսես. «Բացվէ սեղան, բացվէ»,
ի՞նչ տեսակ կերակուր ուզես պատրաստ կըլլի կը:

Մարդը ուրախությամբ սինին կառնէ, տուն գութա:

Տունը հասնելուն պես, սեղանը բերէ կը կըսէ.

— Բա՛ցվէ սեղանս, բա՛ցվէ:

Անմիջապէս սեղանին վրա ամեն տեսակ կերակուր ու խմե-
լիք հազար գըլլի կը:

Մե վախտ կանցնի, մարդ ու կնիկ մտածեն կը թը փաշային տուն կանչենք: Մարդ ղրկեն կը, փաշային տուն կը կանչեն, սինին դնեն կը, կըսե մարդը. «Բացվե սեղանս, բացվե», ամեն տեսակ կերակուրներ պատրաստ գըլին: Փաշան փորը կուշտըմ կը կշտացնե: Շնորհակալութիւն կը հայտնե ու դուրս գըլնե:

Փաշան նախանձնելով խեղճ մարդու այդ սինիին վրա, գուզե ձեռնից խլել: Մարդ ղրկե կը սինին գուզե: Խեղճ մարդը առանց գիտնալու փաշայի միտքը, սինին կուտա կը, կը տանին: Էքսի օրը փաշան մե ուրիշ սինիմ ղրկե կը անոր սինիին տեղը:

Իրիկուն հացի նստած վախտը, մարդը կըսե. «Բացվե սեղանս, բացվե», ամա շատ կը զարմանա կը օր կերակուր, բան հագըր չկա, կը հասկնա փաշայի սատանութիւնը և բանըմ չի կըրնա ընե:

Կանցնի մե վախտ, կենա կաղքատնան, կենա կնիկը իրկան կ'ըսե կը.

— Մա'րդ, գնա մի քիչ փատ բեր, ապուրմ' էփենք ուտենք:

Մա'րդը կացին կառնե կէրթա անտառը, կը հանդիպի կենա ան քյութուկին, մեկ քանի հատ կացնով զարնե կը, Արապը դուրս գըլնե, կ'ըսե.

— Ա՛յ անկուշտ մարդ, կենա ի՞նչ գուզես:

Մարդը վախնալով կ'ըսե կը.— Աղա՛, սինին փաշան ձեռիցս առավ, կենա մնացինք խեղճ, անտեր: Խեղճ եմ, յեղք եմ, մե քիչըմ փատ տանեմ:

Արապը կատղած, կը վերցնե մարդուն էշըմ կուտա կը, կըսե.

— Երբոր ըսես. «Զիու, զըռ», ետնից ոսկի կը թափի:

Մարդը կուրախանա կը, հեծնի կը իշուն վրա, գուքա կը տունը, տունը հասնելուն պես կըսե. «Զիու, զըռ» ոսկիները կը թափի կը:

Մե օրըմ մարդ ու կնիկ, խելք խելքի կուտան, հեծնին կը էշը, կէրթան կը բաղնիք: Հանվելու վախտը, համամճիին թենպեհ կընեն կը, որ չ'ըլի թը իշուն չ'իու՛, զըռ ըսե, վերջը ոսկիները կը թափի: Համամճին ձեն չի հանե, երոր անոնք ներս կէրթան, համամճին իշուն չ'իու, զըռ կըսե: Էշը ոսկիները կը թափե: Համամճին երոր աս բանը տեսնի կը, խելքը թոցնե կը: Խապար կէնե կը, մե ուրիշ էշ բերել կուտա և մյուս էշը իրենց տունը ճամբել կուտա կը:

Լողանալեն վերջը, փարա տալու վախտը, մարդը իշուն ինչքան օր չ'իու, զըռ կէնե, էշը ոսկի չի թափե: Էրիկ կնիկ էշը կուտան

իրհնց լողանալու տեղը, գելնեն գութան կը: Կանցնի մե վախտըմ,
կենա կաղքտնան:

Կինը կըսե մարդուն.— Գնա ցախ բեր, ապուր էփենք:

Մարդը գելնի կէրթա կենա էն քյութուկին ռաստ գութա, վախ-
նալով էրկու իրեք կացին կը զարնե, էն Արապը դուրս գութա կ'ըսե.

— Ա՛յ հողածին, դուն ի՞նչ անկուշտ մարդ ես!— Եվ ամա քիչ
մնա կը որ մարդուն ուտե:

Խեղճը կաղաչե կը, պաղատե կը, Արապին հերսը գիշնի կը:
Աս անգամին ալ մե հատ էրկանք կուտա կը, կըսե՝ «ոսկի կաղա»:

Մարդը ուրախ դառնա կը տուն: Քարերը սարքե կը, կաղա, ոս-
կի կը թափի:

Մարդը կը զննկիննա, դրկիցները գիմանան, գութան կը խա-
փեն, կըսեն. «Մեմ ձեր էրկանքը տվեք, տանինք քիչըմ բլղուր ա-
ղանք ու բերենք»:
Կը տանին, տեղը ուրիշ էնդերիե քարեր կը բե-
րեն: Խեղճերը շատ կը դարձնեն, ալ ոսկի չի թափի:

Կենա կաղքտնան կը, վախտըմ կանցնի, կնիկը կենա կըսե.

— Պիտի էրթաս փատ բերելու:

Մարդը այս անգամ ճարը հատած գելնե կ'էրթա քյութուկին
քովը, մե կացին կը զարնե, Արապը դուրս գելնե կը, կըսե.

— Ա՛յ անկուշտ հողածին, էդքան բանը քեզի տվի չկշտա-
ցա՞ր, կենա՞ էկեր բան գութես:

Խեղճը կ'ըսե.— Ունեցած շունեցածս ուրիշները պյություն տա-
րան, խեղճ եմ, եկա կտորըմ փատ տանեմ:

Արապի ճարը կտրած, ըսաւ.— Աս անգամ ա ասի կոպալը
տար, երոր ըսես. «Կոպա՛լ, ել ու իջի», ոսկի կը թափի:

Մարդը աս անգամ ա ուրախցաւ: Կառնե կը կոպալը, գութա
տուն: Երբոր կըսե. «Կոպա՛լ, ել ու իջի», կոպալը գելնե ու կիշնի
իրեն գլխուն լավըմ ծեծե կը:

Մարդը խրատված կառնե կոպալը կէրթա փաշային տունը
ու կըսե.

— Փաշա, չըլի ըսես. «Կոպա՛լ, ել ու իջի», սորա՛ ոսկիները
թափին կը:

Փաշան կարծելով, թե սինիին պես է, բիտտեն բիրա կըսե.
«Կոպա՛լ, ել ու իջի»: Կոպալը գելնե կը, կ'իշնի կը էնքան զարնե կը
փաշին գլխին, որ փաշան կըսե.

— Ա՛յ, սինիի տերն է եկե, տվեք թող տանի:

Մարդը կառնե սինին, քեֆով քեֆով կը վազե բաղնեպանին

¹ եսե (Մ. Բ.):

քով: Բաղնեպանին կ'ըսե.— Զ'ըլլի թե էսոր ըսես. «Կոպա՛լ, ել ու իջի», սորա ոսկիները կը թափի:

Համամճին գիտնա կը թը, ադ ալ իշու պես է, կըսե. «Կոպա՛լ, ե՛լ ու իջի», էնքան կը զարնե որ համամճին կըսե.— Յամա՛ն, իշուն տերն է եկե, տվեք թող տանի էշը:

Էրկանք տանող դրացիին տունը կէրթա, էնկից ալ էրկանքը կ'առնե և ուրախ ուրախ տուն գուրա:

Կուտեն կը, խմեն կը, քեֆ կենեն կը:

Նրկնքեն իրեք խնձոր իջա՛վ՝ մեկն ասողին, մեկը լսողին, մեկն ալ բոլոր աշխարհին:

56. ԷՐԿՈՒ ԱՆՊԱՐ

ԳՐԱԻ ՆԻ ԸՆԱԻ ԷՐԿՈՒ ԱԽԱԿԱՐ զԸՆԱԻ, մեկը զանկին, մեկալը ֆուխարաւ: Յուխարին ալուրը պարպի կը, կէրթա զանկին ախպորեն մե մաղմ ալուր գուգե կը, թե.— Ախպար, մե մաղմ ալուր տո՛ւ, զուրպեթ էրթամ, բերեմ կուտամ կը:

Ախպարը կըսե կը թե.— Դուն տակդ փախուցեր պրծեր ես, ետե ո՛ւրտից պիտի տաս:

Յուխարա ախպարը տուն կէրթա, կըսե կնկանը թե.— Աղջի, ե՛լ, ավլե ամբարին քյոշաները ու մեկ էրկու հացըմ էրա, ես ֆելս փոխել եմ, զուրպեթ պիտի էրթամ, փարա վաստկեմ:

Կնիկը կավլե ամբարին քյոշաներն ու մե հացմ կէփե, մարթը կառնե ադ հացն ու զըյնի ճամփա:

Կէրթա՛, կէրթա հասնի կը մեշիմ, գելլե մե ծառիմ: Քիչըմ կենա կը, կաշե օր մե առջըմ, գալըմ ու մեմա մե մուկըմ գուգան կը ադ ծառին տակ: Ադոնք քիչըմ հանգչին կը օրա, բանը յարանության զարնեն կը առչն ու գալը ու կըսեն մկին թե.

— Հեշ ի՞նչ ունիս մուկ ախպար:

Մուկն ա կըսե թե,— Կոտովմ մեմ օսկի ունիմ աս ծառի տակը:

Գալին կըսեն թե,— Դու ի՞նչ ունիս:

Գալն ա կըսե թե.— Անտեղ մե սյուրում օլխար ունիմ, անոնց մեջը մե զոյըմ կա, հըմը անպես մե զոյմե, օր ինչ հիվանդ ա օր ըլլի, անոր քյալեն ուտե, մեկե մեկ գելլե, լավնա կը:

Առջին կըսեն.— Դու ինչ ունիս:

Անա թե,— ես ան քուշին մեջ վաթցուն գլուգլում օսկի ունիմ:

Ասոնք բիտտուն մեր մարթը ծառին վրա գիմանաւ: Եւ օր ադոնք կէրթան, մուկը հանն կը իրան օսկեստանքը արեգըկին ալը շորցընելու: Ադ վախտը մարթը վար գիշնի ծառեն, զարնն մկին ոտքը կոռոն կը ու օսկեստանքը կառնն կէրթա տուն:

Ադոր էքսի օրը կէրթա սյուրիին միջնն ղոշը գողնա, գութա կը տուն:

Սապախտանը կանչն կը թալլալին ու թանպեհ կէնն, թե՛ քընը շարսուն, ճվա ու ըսն թե.— Վեւ ճիվանդ ունի թող բերն, ես լավցընեմ կը:

Ադ վախտը թագավորին աղջիկը շատ հիվանդ գըլլի: Եւ օր թագավորը գիմանա, կանչն ադ մարթուն իրեն քովը ու կըսն կը թե,— Թեկեր աղջիկս լավցուցիր, ի՞նչ օր ուզես կուտամ կը, թե չը լավցուցիր՝ գլոխդ կոռեմ կը:

Մարթը կըսն կը թե,— Լավցնեմ կը:

էքսի օրը ադ մարթըն է, օխտը պղինձ ջուր կը տաքցընն ու անքան կը եռցընն, օր օխտը պղինձ ջուրը մե պղինձմ դառնա կը: Ետն ադ մարթը փերել կուտա թագավորի աղջկանը լողացնն կը ադ ջրով, պառկեցնն կը, փերն ադ ղոշին գլոխը կուտեցնն: Էրկու օր ետն ադ մարթը կէրթա կը թագավորին ղոնադ, օր տեսնի թե հիվանդը ինչըդ է: Թագավորը տեսնելուն պես հրամամն հրամամեով նեա տանի, նստեցնն կը, մե լավըմ պատիւ կուտա, ետն կըսն կը թե.— Դե, մուրադ ուզն մուրադ տամ:

Աս մարթը կըսն կը թե,— Իմ մուրադս քու սաղութենդ է:

Եւ օր թագավորը շատ ղոռն կը, արթըդ ադ մարթը կըսն թե,— Ինձի պետք է վաթցուն դավա, վաթցուն փետատ, վաթցուն մարթ:

Թագավորը կըսն թե.— Ադ հեչ, ղայդով բան ուզն, մալ, դովլաթ, փարա ուզն:

Մարթը ջուղապ կուտա թե.— Թագավորն ապրաստ կենա, ուրիշ բան չեմ ուզն:

Թագավորը հրամայն կը թե չէ, ձեռաց բիտտուն ուզածն ա կուտան կը ու ադ մարթը կէրթա քուշին միջի օսկին բերելու: Կէրթան թե չը, մարթը կըսն թե.— Վերցուցեք ադ քուշը:

Քուշը վերցնեն կը ու տեսնին կը վաթցուն բեռ օսկի, բառնան կը դավաներուն ու փերեն կը ադ մարթուն տունը:

էքսի օրը ադ մարթը ղոնախլըխ կէնն: Մարթիքը կըսեն.

— Աս մարթը տունը հաց շունի ուտելու, մեզի ի՞նչըդ կը կան-

չի: Հերնեխա բիտտունն ա կէրթան կը: Ասոր ախպարը թենեզիկ չի էնն ֆուխարա ախպորը տունը էրթըլու: Ինչևիցե, գութան գոռով-շառով տանին կը: Նեա մտնի կը թե չէ, տեսնի կը մինտրները, տան սարքն ու կարգը, զարմանա կը, կանչե կը ախպորը մե ղրաղ, խոս-տովանեցնե կը, թե ասքան դովլաթը ինչըդ ձեռք բերեց:

Ան ա չի պահե, բիտտուն պատմե կը:

Ասիկ օր գիմանա, ինքն ա միտքը թնե կ'օր ղուրպեթ էրթա: Եփ օր տուն կէրթան, աս զանկին ախպարն է կըսե կնկանը թե.— Հաց էփե, ես ա ղուրպեթ պիտի էրթամ, իմ ֆուխարա ախպարս քնաց, մալի փարի տեր էղավ, ես չեմ ըլլի:

էքսի օրը կէրթա կը ան մեշան ու գելլե ան ծառը, որին վրա ֆուխարա ախպարը ելեր էր: Ադ վախտը գութան առջը, գալը ու մուկը:

Առջը ու գալը հարցնեն կը մկին թե,— Ինչի՞ ես թթվե:

Ան ա թե.— Դուք օր գնացիք, մե մարթմ ծառեն իջավ, օսկես-տանս տարավ:

Գալին կըսեն,— Դուն ինչի՞ ես թթվե:

Գալն ա կըսե կը թե,— Իմ սյուրուխս միջեն ղոշս գողցեր են:

Առջին կըսեն,— Դուն ինչի՞ ես մոռթդ կախե:

Ան ա կըսե կը թե,— Իմ վաթցուն գյուգյում օսկիս են տարել:

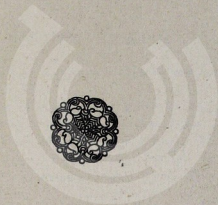
Մեմա մուկը վեր կաշե տեսնի կ'օր ծառին վրա մարթմ կա, իմացնե կը առջին ու գալին: Առջը մոմթալեն գելլե ծառը ու վար գլորե կը մարթուն, ետե վար գիշնի, իրեքը ախպար դառնան զան-կին մարթուն կուտեն կը:

Ֆուխարա ախպարը գիմանա օր իրեն զանկին ախպորը ջանա-վարները կերել են, շատ տրորվի կը, լըլե մե կոտմ օսկի, տանի կը անոր կնկանը,— էհ,— կըսե,— ինչ էնենք, ան ա անոր ճակտին գիրն էր: Ես իրեն ֆուխարա վախտըս աղաչեցի, պաղատեցի, օր մե քիչըմ ինձի ձեռք բռներ, չէրավ: Ան չէրավ, հըմը ես կենա չեմ մտե-հան էնե քեզի, առ աս օսկեստանը ու ասով յուա քընը:

Համէլիմ ծէք

1. ԺՈՒՇԿԻՆ ԳԵՆԵՐԱԼ

Ժամանակոց կէղնի մի վաճառական, կունենա էրկու հատ էրեխա՝ մեկ տղա, մեկ ախլիկ:

Վաճառականը եփ օր կէխտիարնա, իրան մեռնելը գրգգա, օր թե ինքը պետք է անպատճառ մեռնի, կանչե կը տղին, կրսե.

— Տղա, ես մեռնելու եմ. քեզի վրա պարտք կգնեմ, որ իմ մեռնելեն հտե առաջ քուրոշըդ կը կարքես, հտե դու կը կարքըվիս: Հըմը իմ ըսած խոսքերըս միտքըդ պայես, մտան չէնես, քեզի գեշ կէղնի, դու կը փոշմընիս:

Ըսելեն մե քանիմ օր հտե հերը կը մեռնի, տղեն ու ախլիկը կը մնան եթում: Եթում մնալեն հտե, էրկու-իրեք ամիս հտե տղեն գնաց քաղքի մեջ ման գալու, տեսավ մե սիրուն ախլիկըմ, օր ըտման սիրուն ախլիկ հեշ մե տեղըմ շէր ճարվի: Ախլիկն էլ տղին օր տեսավ, տղին հավնավ, մոտեցավ էնոր ըսավ.— Ես էս քաղքի մեջը ման գալով քեզի հավնա: Մենք պըտի իրար առնենք, ապրենք:

Տղեն ըսավ,— Հերըս ընծի օսյաթ է էրե, որ առեջ քուրոշըս կարքեմ, հտե ես կարքըվիմ:

Շատ քցեցին, քիչ քցեցին, վերջը տղեն չ'կըցավ յախեն ախլըկանեն ազատել: Վերջապես տղեն առավ ախլկան, բերավ տուն:

Մե էրկօրըմ հտե ըղոնց մայլեն գողութուն իճաթ էղավ: Մե քանիմ օրից հտե ըսին. «էս գողութունը ձեր տունը գութա»:

Քուր ու ախպեր խոսացին էդ բանի վրա, խելքերը բան չը

հասավ: Վերջը ախշիկը շատ մտածելով մե գիշեր չը քնավ: Կես գիշերին մեկ էլ տեսավ՝ օր հարսը ախպոր ծոցին ելա՛վ, դառավ մե սև շունըմ ու տնեն դուս ելավ: Քուրը հտեհն աշեց, տեսավ օր շունը գնա՛ց, մտավ դրացու տունը, մի էրկու-իրեք սահաթ հտե նորեն հտ դառավ էկա՛վ, փոխեց իրեն լաղապը, դառավ հարս, գնաց մտավ ախպոր ծոցը:

Սապախտան ելան, դրկիցները է՛լի ըսեցին. «Մեր տները գող է մտե, մեզի թալլել տարել է»:

Քուրը կանչեց ախպորը, ըսավ.— Ախպեր, դուռն ե՛ս, հերթիքն ե՛ս, մեր հարսը հարս չէ: Լաղապը փոխե դառնա կը շուն, մըտնի կը դըրկիցներու տունը, քո՛ւլլի կուտե, գուքա տուն, մըտնի կը ծոցըդ:

Ախպերն ըսավ.— Օղո՛րթ կըսես:

— Սուտ ըսելու ի՞նչ ունիմ, ախպեր: Էս գիշեր դու զարթուն մնա, կը տեսնիս օր օղորթ է, էն վախտը գիմանաս:

Տղեն գիշերը չը քնավ. տեսավ օր ահա՛ կընիկը ելա՛վ, գնաց դեպի դուռը: Տղեն տեղեն ելավ. հտեհն գնաց դուս, տեսավ օր կնիկը իրան լաղապը փոխեց, դառավ մի փուշտ շուն, գնաց մտավ դրկցի տունը: Տղեն էնքան դուռը աշեց, մինչև օր դրկցի տնեն դուս ելավ: Էկավ ինքը մտավ տեղը, սուտ քնեց: Տեսավ օր կնիկն էկավ, կնիկ դառավ, մտավ ծոցը:

Էդ օրը սապախտան ելան, քուր ու ախպեր գողտու խոսացին, թե. «Ա՛յ ջանըմ, էս մեր հալը ի՞նչըդ պիտի էղնի»:

Տղեն քուրոջն ըսեց.— Ըսօր մե աղի ապուրըմ էփե, տան մեջն էլ հեշ ջուր չես թողնի, կուժըմ ջուր կը լցնես, կը կախես օդի առիքեն. էն վախտը տեսնինք, թե ի՞նչ կէղնի մեր հարսը:

Քուրը ապուրն էփեց, էկավ ուտելու վախտը:

Հարսը տուն էկավ, բերին ապուրը կերան, ելան պառկան: Գիշեր էր անցե: Էնոք սուտ քուն էին էրե: Մեկ էլ տեսան օր հարսը տեղեն ելավ, հօդի մեջը ման էկավ, ջուր չը գտավ օր խմեր: Համփերութունը կտռավ, տեսավ օր առիքեն կուժը կախած է. իրան լաղապը փոխեց, դառավ մե սև օցըմ, ելավ առիքը, գլխը կախեց կժի մեջը, ջուրը ծծեց ու իջավ ցած, էղավ հարս:

Մարթը, դե տղամարթ էր, համփերութուն շունեցավ թեղըմ կնկան ըսավ.— Կնիկ, էդ ի՞նչ բան է դու կէնէս:

Կնիկն ըսավ.— Մարթ, դու իմ էրածները տեսա՞ր:

— Հա՛, — ըսավ, — տեսա:

— Օր տեսար, լավ, տեսնելը քիչըմ հտե տես, — ըսավ ու ելավ

բերավ մե փետրմ, զարկեց մարթուն, ըսավ.— Դառնաս մե սև զա-
ղար՛: Մարթը էդ վախտը դառավ սև զաղարըմ, ընկավ գեղի մեջ:
Գեղի շները տեսան, ըսկըսեցին խեխտել: Շատ օր շարլըրեցին, զա-
ղարը տեսավ օր իրան պըտի խեխտեն, գլոխն առավ ու քաղքեն
դուռ գնաց: Դուռ էրթըլեն հտև բռնեց մե ճամփա ու գնաց: Գնա՛ց,
գնա՛ց, շատ էր գնացե, թե քիչ, հասավ մե շոբնիմ քով: Չորնի
շները հասան օր զաղրին գզեին, զաղարը, ախրը ինսան էր, գնաց
ընկավ շոբնի գիրկը: Չորանը զաղարին փրկեց ու տարավ իրան
մօտը, քիչ-քիչ շներուն սորվեցուց վրեն:

Ըտից հտև զաղարը դառավ շոբնի աշքի լուար: Ախրը զաղարը
ինսան էր, կհասկընար՝ օշխարը ուրման կէրթար, թեզ-թեզ թոփ
կէնեիր իրար վրա: Գիշերները շոբանը դինջ կքնիր, զաղարը ան-
վնաս կպահեր օշխարը:

Չորանը տեսնելով զաղարի էրածը, ըսավ. «Այ մարթ, էս զա-
ղարն օր կա, ես էլ շունը ի՛նչ պըտի էնեմ»: Շներուն հեռեցըրավ ու
պայեց զաղարին: Ըտից հտև շոբանը ինչ օր կըսեր՝ զաղարը կը
կատարեր:

Անցավ մե վախտ, մեկ էլ տեսան՝ դարվեշի ղըլըղով էրկու
մարթ էկան շոբնի քովը, բարև տվին, բարով առան, նստան: Ըդոնք
օր նստան, շոբանը կանչեց զաղարին, ըսավ.— Զաղար, գնա թուխ
օշխարը բռնե, կթենք:

Զաղարը գնաց, էն սահաթին թուխ օշխարը բռնեց. կթեցին:
Ըդման մե քանի օշխարի անուն տալով՝ կթեցին, պրծան. դարվեշը
տեսավ օր էսի զաղրի բան չէ, ըսավ.— Չորան, էս զաղարը տուր
ընծի:

Չորանն ըսավ.— Շոգիս ուզես կուտամ, զաղարը չեմ տա:

Դարվեշը ի՛նչ էրավ, չէրավ, վերջը զաղարը տարավ: Զաղարը
տարավ հասցըրեց իրան տեղը, դարվեշի ղըլըղը փոխեց, դառավ
թագավոր: Ըտից հտև զաղարին կանչեց քովը, ի՛նչ օր կըսեր, էն
էլ ինսընի պես կկատարեր: Թագավորը տեսավ օր էս ուրիշ բան է,
ըսկըսեց զաղարին լավ պայել:

Թագավորին էրեխա չէր մընա. էղած վախտը էրեխեն կորիր
կը. վով կը տանիր՝ մարթ չիտեր: Էղավ օր Թագավորի կնիկը մնաց
էրկու հոգով: Ազատվելու վախտը խապար տվին Թագավորին, թե
ի՛նչ կէնես օր կնիկըդ կազատվի: Թագավորը զաղարին դրկեց կնկա
քովը: Կնիկը օր տեսավ քովինը զաղարն է, չիտեր ինչ էներ. «Էն-
քան արժան չեմ մարթու, օր իմ մարթս քովըս զաղարը ճամփեց»:

Էկավ կնկա ազատվելու վախտը: Էրեխեն օր մորեն բաժան-

¹ Շուն (Մ. Բ.):

վաժ, զաղարը տեսավ, օր վիշապը էրկնքեն փոթորկի պես էկա՛վ, իշավ էրթըքեն կնկա քովը, ուզեց օր էրեխին կու տար: Զաղարն օր տեսավ, ըսկըսեց վիշապի հետ կովել: Շատ օր իրար հետ կովան, շարըըրվան, մեկը մեկին արընի մեջ կորուց, վերջը զաղարը վիշապին ախտեց, առավ էրեխեն իրան թաթերին. վիշապը հախտվավ, թողեց փախավ: Զաղարը էրեխին տարավ թագավորի քովը: Թագավորն օր տեսավ շատ խնդացավ, կնկա քովը մարթ ղրկեց իմանալու, թե էս ի՞նչ պատմություն է: Կնիկը ուշքի էկավ, պատմեց, թե ըսմա՛ն ըսմա՛ն բան: Թագավորը կանչեց զաղարին ու սինոթ թոփ էրավ, ըսավ.— Աղա, լալա, վազիրնե՛ր, դուք գիտեք օր իմ կնկանս էրեխա չէր մընա: էս զաղարը էս անգամվա էրեխեն ազատեց վիշապի ձեռքեն:

Թագավորը ըսավ ու էդ վախտը հանեց իրեն շլնքի լենթը, քցեց զաղարի շլինքըն ու ըսավ.— Ըստից հտե մեր զաղրի անունը կը մնա Ժուշկին Գենեբալ:

Անունը Ժուշկին Գենեբալ ղենլեն հտե էնոր հանձնեց էրկու հավատարիմ մարթու, ըսեց.— էս զաղարին լավ կը պայեք, խնամեք, լողացնեք, օր լավ չը պայեք կը պատժենք:

Մե քանի վախտ անցնելեն հտե էդ էրկու մարթը նախանձվան, թե մենք ըսման մարթ էղնինք ու շանը ծառայենք:— Արի,— ըսին,— էս զաղարը տանինք կորցնենք:

Նլավ Ժուշկին Գենեբալին առան, տարան Գուրը քցին, գնաց կորավ: Շատ գնաց թե քիչ, օրվան մեկը հասավ մե ախպըրի: Թող էնիկ մնա ախպըրի մոտ, մենք խապարը տանք թագավորին:

Թագավորը կանչեց էրկու մարթուն ըսավ.— Ժուշկի Գենեբալն ինչը՞ղ է:

Ըսին.— Թագավորը ապրած, Ժուշկի Գենեբալը կորել է:

— Ի՞նչը թե կորել է:

— Կորել է, թագավորն ապրած:

Թագավորը վերուց էդ էրկուսին էլ դրավ դոտմեն: Կանչեց մե քանիմ հոբու, ըսավ.

— Քաղքեն դուս կէրթաք էսինչ էսինչ տեղը մե ղայֆախանեմ կը բանաք, գալող էրթողին կը հարցնեք. «Ըսման զաղարըմ, չե՞ք տեսեք», ով օր ըսավ «տեսել եմ», բռնեք, բերեք իմ քովըս:

Ղայֆախանեն շինեցին: Շատ մարթիք էկան գնացին, հե՛ն մեկը խապար չը տվին:

Հիմի մենք դառնանք զաղարին, տեսնինք ի՞նչ էղավ:

Զաղարը ախպրի քով պառկելեն հտե, ցորեկվան շոքն օր զո-

ռեց, տեսաւ օր էրկու հատ աղունիկ թռա՛ն, էկան իշան ախարի քովը, հանեցին իրանց բըմբուլները, դառան էրկու հատ հրեղեն ախլիկ, մտան ջուրը լողնալու ևողցած վախտը ախլկներեն մեկը ըսավ։

— Քո՛ւր, ըստեղ մե զաղարըմ կա պառկած, թե օր զարթուն էղնի, մենք օր ելանք ջրեն, գնացինք, ինքը մտնի էս ախպուրը լողնա, կը դառնա էն առաջվա լավ տղեն։

Ախլկների լիզոն զաղարը հասկըցավ, ըսավ. «Տեր աստված, էս խոսքը օղո՛րթ է, թե, սուտ է»։

Սուտ թե օղորթ, զաղարը մտավ ջուրը, լողցավ, առաջվա պես դառցավ ջահել տղա։ Օր տղա դառցավ, մտածեց, թե էս ի՞նչ բան էղավ։ Ընկավ ճամփա, էկավ հասավ իրեն շորնին։ Չորնին ըսեց իրեն գլխուն էկած բաները։ Չորանը հասկըցավ, օր էս մարթը իրեն զաղարն է էղել։ Քանիմ վախտ պահեց, ըսավ. — Մնա իմ քովըս։

Տղեն շմնաց, ելավ գնաց։ Գնա՛ց, գնա՛ց, հասավ էն թագավորի քաղաքը, որտեղ օր ինքը թագավորին ծառայել էր։ Գնաց մտավ դայֆախանեն, մե դայֆեմ ուզեց, խմեց, պրծավ, դայֆախանի ծառայողը էկավ տղի քովը, հարցրավ, թե. — Ըսման մե հատ զաղար շե՛ս տեսն։

Տղեն ըսավ. — Տեսել եմ ու տեղն էլ գիտեմ։

Ծառայողը գնաց թագավորի քովը, ըսավ օր. — Ես զաղարի տեղը գիտցող մարթուն գտել եմ։

Թագավորը էդ մարթուն բերել տվեց իրան քովը, հարց ու փորձ էրավ։ Տղեն պատմեց թագավորին իրան գլխի գյալաճաղը առաջից շորի վերջը։

Թագավորը էդ տղին էրավ վազիր։ Վազիրին ետե իրավունք տվավ՝ գնաց քուրուչը տեսնելու Գնաց տեսավ օր, ի՞նչ տեսնի, սաղ երկիրը ինքնիմ կտոր չկա, բիտտունին իրեն կնիկը կերել պըրծել էր։

Էդտից ետե ետ դառավ էկավ, թագավորի մեռնելեն ետե թախտը տվին իրեն։

2. ՄԱՀ ՉՈՒՋՈՂ ՏՂԱՆ

Մե գեղիմ մեջ կէղնի մե տերտերմ ու իրիսկինըմ: Էսոնք էրեխա շեն ունենա: Շատ օր մենձընան կը, մըտածեն կը իրանց էրեխա շէղնելու մասին, թե. «Մենք, փառք աստըծու, ապրուստ ունինք, էրեխա շունինք: Արի,— ըսին,— էրկըսար աստված կանչենք, աղաչենք, բալթի աստված մեզի մե էրեխեմ տա»:

Աղաչեցին, աղաչեցին, աստված ըդոնց ձենը լսեց, իննը ամիս, իննը սահաթ, իննը դախա թըմմեւեն ետե մե էրեխեմ տվեց:

Իրիսկինը պառկելեն առաջ շորնին կանչեց ըսավ.— Գնա դայեկին ըսա գա, ըստեղ ընձի ազատե:

Էդ վախտը շորանը իրա խելքով կըսե. «Կըսեն օր, կնիկը ծունկը զարկե գետին, էրեխա կը բերե: Որպես կըսեն՝ ծնկեն էրեխա կէղնի, հիմի ես աշեմ պիտի տեսնիմ օղո՞րթ է թե սուտ է»: Էդ վախտը ինքը պալ մտավ, իսկ իրիսկինը շարշըրվիր կը մենակ: Շատ շարշըրվելեն ետե մեկ էլ տեսավ, օր հէրթըքեն էրկու հատ աղունիկ իջան իրիսկընիս քովը. դառան էրկու հատ ախլիկ, ընկան իրիսկընիս թեքի տակը: Իրիսկինը ազատվավ, բերավ մե լավ տղա: Ախլըկները էրեխեն փատտեցին, մորը պառկեցրին, դրին մոր կողքը:

Ախլըկներուն մեկը ըսավ.— Էրթանք:

Էն մեկն ըսավ.— Օր էրթանք, կըլլի՞, ի՞նչ էրինք, ի՞նչ տվինք էս տղին:

Քուրն ըսավ.— Օր ըդման է, իմ թարաֆին էս տղին կը փեշքը-
շեմ՝ դըշերը քնի, սապախտան ելլի, բարցը վերցնե, տկեն վերցը-
նե տորպակըմ օսկի:

էդ քուրն օր էդ փեշքեշը տվավ, մեկել քուրը ըսավ.— Նս գու-
ղեմ օր էս էրեխեն մե օրը էղնի մի տարեկան և ինչ օր սիրտը ուզե,
էն կատարե:

Ըսին, աղունիկ դառան ու թողին գնացին:

Չորանը տեսավ, էդ բանն իմացավ,— Մո,— ըսավ,— էս շատ
լավ բան էղավ, իրիսկինը շիտե՝ իրան ինչ է էղե:

Գնաց օշխրոցը, տեսավ օր մե թաղա գառմ է էղե: Գառը վեր-
ցըրավ, բերավ իրիսկընիս քովը, շորով փատտեց, դրավ տղի տեղն
ու տղին առավ, գնաց:

Սապախտան խապար տարան տերտերին, թե՝ աշկըդ լուս,
իրիսկինը պառկե, մե գառմ է բերե:

— Փառք աստու,— ըսավ,— ես աստծուց խնթրել եմ՝ ընծի էղ-
նի, թող շուն էղնի: Հիմի փառք կուտամ աստծուն, օր ինձ գառ
է տվե:

Չորանն էր՝ էրեխեն առավ, գնաց, տասըհինգ օր մնաց, տղեն
դառավ տասըհինգ տարեկան տղա: Էդ տղի գլխի տկեն ամեն օր
մե տորպակըմ օսկի կը վերցընե, հըմը տղեն խապար չէր: Չորանն
օր տեսավ՝ օսկուն էլ տեղ չկա, գնաց տերտերի քովը, ըսավ.—
Տերտեր, ընծի իզին տուր, օր ես էրթամ իմ տունը, տղեն էկել է
իմ էտեհն:

Տերտերն իրավունք տվավ. տղեն ու չորանը ելան գնացին:
Շատ գնացին, քիչ գնացին, շատն ու քիչը աստված գիտե, մեկ էլ
հասան մե Անվա պես ավերակ քաղքիմ: Իրանք գիշերը մնալու տեղ
չունեին: Չորանը տղի շնորքը գիտեր, ըսավ.— Տղա, աստված կան-
չե, էս քաղաքը թող կենթանանա:

Էդ սահաթին տղեն աստված կանչեց ու քաղաքը կենթանացավ:
Իրենք մեկ տեղ սըթըրվան, սապախտան ելան աշին օր քաղաքը
կենթանացել, փեթկի պես կը վժվժա:

Թագավորը մարթիք կանչեց, ըսավ.— Լալա-վագիրներ, իմա-
ցեք՝ էս քաղաքը էս գիշեր վո՞վ է մտե. բռնեք բերեք իմ քովս:

Լալա-վագիրն ընկան քաղաքի մեջը, ման էկան, ման, տղին
ու չորնին գտան: Չորանն ու տղեն մեկ-մեկ պատմեցին թագա-
վորին, թե ինչըդ տեսան քաղաքը, ինչըդ կենթանացուցին: Նի օր
թագավորն իմացավ՝ ըդման է, տղին իրան կշեռնորթով օսկի տը-
վավ ու ճամփու դրավ:

Տղեն օր տեսավ իրան հունարը, շատ ուրախացավ: Ելան գնացին առաջ. քաղքեն օր շատ հեռացան, շորանն ըսավ.— Այ տղա, էս օսկին մե քիչըմ էլ դու շալկե:

Տղեն օր շալկեց, ուժը շախտեց, դրեց վեր: Չորանը մե շապալաղ զարկեց, տղի խելքը գնաց: Տղեն մտքի մեջ ըսավ. «Եթե մենք արնակից էղնեինք, ըսման չէր զարկեա»:

Տղեն վեր ելավ ու ըսավ.— Չորա՛ն, ընձի որտից բերել ես, հոն կը տանիս, թե չէ աշխարհի մեջը քեզի ինչ ըսես կը շինեմ:

Չորանը տղին ըսավ.— Էրթանք գեղ:

Էկան հասան գեղ: Հասան իրիսկնկանը, տղեն ըսավ.— Պատմեք ու բերնով իմ էղեղութենըս:

Չորանը պատմեց՝ ինչ օր ինքը էրել էր էդ տղի գլխին:

Իրիսկինը զարմացավ ու փառք տվավ աստծուն, պաքեց տղի էրեսներն ու ըսավ.— Տեր աստված, փառքդ շատ էղնի. տեյմորի հիմի գառ էր, հիմի դառաւ տղա:

Տղեն տեսավ օր հերը չկա, մորը հարցուց.— Մեր, ըսավ, ո՛ւր է հերըս:

— Ըսավ.— Տեղ է գնացե:

Էդ վախտին տղեն շորնին դառուց մե եքա շուն, ըսավ՝ գնա դուռը պառկի, մինչի սապախտան:

Գիշերվա կիսուն տերտերն էկավ տուն, տեսավ օր, ի՛նչ տեսնի, կնկա ծոցը մե հատ ջահել տղա պառկած անո՛ւշ-անո՛ւշ քուն է էղե: Տերտերը մտածեց, խելքը գլխեն թռավ, դառցավ ըսավ. «Տեր աստված, թե մարմնական է, ես մարմնական զավակ չունիմ, թե հոգեկան տղա է, ես հոգիական զավակ չունիմ»:

Էդ մտածմունքի վախտը տերտերի արտըսունքը կաթեց իրիսկընկա էրեսին: Իրիսկինը զարթավ, տեսավ օր տերտերն է, ըսավ.— Տերտե՛ր, ի՛նչ կը մտածես, էս տղեն մեր մարմնական զավակն է:— Ու տղին ձեն տվավ:

Տղեն զարթավ, հորը հարցուց.— Տեսա՞ր մեր դռան շունը:

Ըսավ.— Տեսա:

Ըսավ.— Կանչեցե՛ք գա նես:

Կանչեց նես: Տղեն ըսավ.— Շո՛ւն, դառցի առաջվա շորանը:

Շունը դառցավ էլի էն շորանը:

Տղեն ըսավ.— Պատմե, ինչ օր էրել ես:

Չորանը մեկ-մեկ պատմեց, ինչ օր էղել էր առաջից մինչև վերջ:

Տերտերը փառք տվեց աստուն:

Տղեն հորն ըսավ.— Տերտեր, մեր շորնի դատը քու ձեռով էրա։
Տերտերն ըսավ.— Օղոլ, ինքը էրել է, մենք չենք էնե. թո՛ղ էր-
թա, աստուց գտնի։

Չորնին թողին, գնաց իրեն տունը, մնացին իրենք։
Մե քանիմ օր անցավ, տղեն տեսավ օր հերը մե մեռելըմ տա-
րավ թաղեց, դառցավ էկավ տուն։

Ըսավ.— Տերտեր, դու էդ ի՞նչ էրիր։

Ըսավ.— Մարթը մեռել էր, տարա թաղեցի։

Ըսավ.— Եփ օր ըզման է, ես քեզի տղա չեմ էղնի և էստեղ չեմ
մնա։

Ըսավ.— Օղոլ, ի՞նչ ես ըսում, ո՛ւր պիտի էրթաս։

Ըսավ.— էրթամ պըտի էն աշխարը, օր մայ չկա։

Ըսավ.— Օղոլ, աշխարը եփ օր ծնիլ կա, մայն էլ հետն է։

Հերը շատ ըսավ, տղեն քիչ լսեց, չ'համաձայնվեցան։ «Մնաս
բարով», «էրթաս բարով». տղեն ելավ ճամփա։

Տղեն ընկավ ճամփա, գնաց, գնաց, շատ գնաց թե քիչ գնաց,
աստված գիտե, օրվա մեկը հասավ մե շինարի ծառի։ Տեսավ օր
մե հատ Սինամ դուշ ծառի գլխուն նստած էր։

— Բարե՛ քեզ,— ըսավ,— Սինամ դուշ։

— Բարո՛վ էկար, տերտերի՛ տղա։

Տղեն ըսավ.— Ղուշ ախպեր, դու ի՞նչ գիտես օր տերտերի
տղա եմ։

— Ես լավ գիտեմ, օր դու տերտերի տղեն ես, կէրթաս էն էր-
կիրը, օր մայ չկա։ Հենց էստեղ է, օր մայ չկա։

— Դե լավ, պատմե, դուշ ախպեր, ո՞նց մայ չկա։

— Պատմեմ,— ըսավ,— տերտերի տղա։ Էս լավ ծառը կը
տեսնի՞ս։

— Կը տեսնիմ,— ըսավ։

— Տարեկան մի բմբուլ պըտի տամ, օր էս ծառը բմբուլ կորի,
օր ես մեռնիմ։ Էն վախտ դու էլ կը մեռնիս։

— Չէ՛,— ըսավ,— ես չեմ մնա, ախր օր քեզի մայ կա, մնամ
ի՞նչ էնեմ։

Ու գնա՛ց, գնա՛ց, շատ գնաց, քիչ գնաց, շատն ու քիչը աստ-
ված գիտե, օրվա մեկին հասավ մե Ալագազ սարի պես կորեկի
թեճի։ Մի հալիվոր մարթ նստած էր թեճի կուշտը։

— Բարե՛, հալիվոր ախպեր։

— Բարով էկար, տերտերի տղա։

¹ Ծեղը (Մ. Բ.)։

Ըսավ.— Դու ի՞նչ գիտես, որ ես տերտերի տղեն եմ:

— Ես գիտեմ, որ դու տերտերի տղեն ես, կէրթաս էն էրկիրը, որ մայ չկա: Հենց հոս էլ մայ չկա:

— Դե լավ,— ըսավ,— պատմե տեսնիմ, ի՞նչպես է:

Բիձեն ըսավ.— էս կորեկի սարըն օր կը տեսնիս, տարեկան մի մի հատիկ պըտի տանիմ կորցնեմ, եփ օր պարպավ, ես էլ պըտի մեռնիմ:

Տղեն չը համաձայնավ, ելավ ու գնաց: Գնաց, օրվա մեկին հասավ օվկիանոս ծովի դեմ, տեսավ մե ճնճուղ էդտեղ նստած, քրճուճ կենե: Ըսավ.— Բարե քեզ, ճնճուղ ախպեր:

Ըսավ.— Աստու բարին, դու տերտերի տղա:

Ըսավ.— Դու ի՞նչ գիտես, որ ես տերտերի տղա եմ:

Ըսավ.— Ես գիտեմ, որ դու տերտերի տղեն ես, կէրթաս էն էրկիրը, որ մայ չկա: Հենց էստեղ է, օր մայ չկա:

Ըսավ.— Պատմե տեսնիմ:

Ճնճուղն ըսավ.— էս օվկիանոս ծովը կը տեսնի՞ս, տարեկան մի կտուց ջուր պըտի տանիմ ուրիշ էրկիրներ, թափեմ: Եփ օր պարպավ, տեղը դարդըկվավ, նոր կը մեռնիմ: Տերտերի տղա, լավ իմացի, խո էսիկ պարպելու բան չէ՞:

— Զէ,— ըսավ.— թողեց գնաց:

Գնաց, գնաց, օրվա մեկը գնաց մե շենքի դեմ առավ, մտավ նես, տեսավ էրկու հատ շահել, սիրուն ախլիկ, նստել իրանց համար քարգահ կէնեն:

— Բարե՛, — ըսավ,— քուրեր:

— Հազար բարի,— ըսին,— դու բարով էկար տերտերի տղա:

— Ախլըկներ,— ըսավ,— դու ի՞նչ գիտեք՝ ես տերտերի տղեն եմ:

— Մենք գիտենք՝ դու տերտերի տղեն ես, կէրթաս էն էրկիրը, որ մայ չկա: Հենց էստեղ է, օր մայ չկա:

Հարցնե կը.— Հեշ ձեզ մայ բառ չկա՞:

Կըսեն.— Զկա:

— Օր էդման է, իրար հետ ապրինք քուր ու ախպեր,— ըսավ տղեն:

— Ապրինք,— ըսին ախլըկներըն ու ապրեցան:

Քանի հարուր հազար տարի էին ապրել, էն էլ աստված գիտե, մեկ էլ տղի գլուխը փշեց օր դառնա հայրենիք, հորն ու մորը տեսնի: Քուրերն ըսին.— Այ տղա, խելքդ մի կորցնե, էդ քարը գոթեդ թափե. հիմի ոչ հեր կա, ոչ մեր կա, ոչ ազգական:

— Ձէ՛, օր չէ, ես կը գնամ իմ հորըս ու մորըս տեսնիմ:

Վերջը չ'համաձայնելով, տղեն ելավ ընկավ ճամփա՝ դեպի հայրենիք: Էրթլու վախտը ախշըկները իրեք հատ անմահական խնձոր փեշքաշ տվին, օր էրթա, դիպնի դառնա, սաղ-սալամաթ հասնի իրենց: ԹամբաՀ էրեցին, օր խնձորները մարթու շտա. դրա համար, օր չը ըխտիարնար, շմեռնիր:

Տղեն խնձորներն առավ, ընկավ ճամփա, օրվան մեկին հասավ ծովին, տեսավ օր օվկիանոս ծովը ցամաքել է, ճնճուղըն էլ սատկել է:

— Ա՛յ,— ըսավ,— հիմի ես էլ պըտի սրա օրին հասնելի:

Ըդտեղեն ելավ դուս, գնաց, գնաց, հասավ կորեկի թեճի տեղը, տեսավ օր կորեկի թեճի տեղը դարդա՛կ, բիձեն էլ տեղը մեռած:

— Ա՛յ, հա՛յ,— ըսավ,— օր մնայի, ես էլ էսոր օրին կ'ընկնի:

Ըդից ելավ, ընկավ ճամփա, գնա՛ց, գնա՛ց, հասավ շինարի ծառին: Տեսավ օր ծառը բըմբըլով, կորած է, դուշն էլ վրեն սատկած:

— Ա՛յ, հա՛յ,— ըսավ,— թե օր մնայի, ես էլ էս օրին կ'էղնի:

Ըդից ընկավ ճամփա, գնա՛ց, գնա՛ց, հասավ իրանց գեղը: Օր հասավ, միտքը բերեց, ըսավ օր՝ մեր տները էս թարաֆն է: Գնաց իրանց տանը տեղին մոտեցավ, տեսավ մե ըխտիար մարթ նստած է՝ հարուր իցցուն տարեկան:

— Բարե՛, — ըսավ,— քեզի, ըխտիար:

— Ա՛յ բարով, հազար բարի էկար դու ջահել տղա, ուրդից գութաս, ուր կ'էրթաս:

— Հեռու տեղե գութամ,— ըսավ,— մեր տունը կ'էրթամ:

— Ձեր տունը ո՞րն է,— ըսավ ըխտիարը:

Ըսավ.— Իմ գիտենալով ըստեղ է, որտեղ օր դու նստել ես,— ըսավ:

— Դու ո՞ւմ տղեն ես,— ըսավ:

— Ես տերտերի տղեն եմ,— ըսավ:

— Օղո՛ւ,— ըսավ,— օխտը պորտիս մեջը տերտեր չի էղե. ամմեն մեկըս հարուր, հարուր իցցուն տարի ապրել ենք, ըդման բան չենք իմացե, դու ի՞նչ կը հարցնես:

Տերտերի տղեն մատը դրավ գլխուն ու մտածեց. «էն ծառն օր էնտեղ է բմբլոտել, էն կորեկն օր էնտեղ է պարպել, էն ծովն օր էնտեղ է ցամաք, ըստեղ էլ տերտեր կը մնա՞»: Ըսավ ու ետ դառցավ, ընկավ ճամփա, դեպի իրան անմայ էրկիրը:

Շատ օր գնաց, օրվան մեկը մարթու մեկը առաջը կըտռեց.—
Այ տղա,— ըսավ,— ծառավ մեռա, մե շուր է, մե բան է տա՞ս, ես
հովնամ:

— Զուր շունիմ,— ըսավ:

— Զերբդ իրեք հատ խնձոր կա,— ըսավ,— մեկը հան տուր
ընձի, ուտեմ հովանամ:

Տղի հոգու հետ օր շատ խաղաց, խնձորի մեկը տվավ մարթուն.
կերավ: Խնձորն օր կերավ, տղի էրեսին մազ ու մորուք էկավ: Շա.տ
գնաց, քիչ, օրվան մեկը խնձորի մեկն էլ մե ուրիշ մարթու տվեց:
Տղեն տեսավ իրան, օր արթին ճերմըկավ: Քիչ էլ օր գնաց, խնձո-
րի մեկն էլ ձեռքին առան, տղեն քանիմ օրեն հոգին տվավ, աշ-
խըրեն ազատվավ:

Նի օր ծնվել կա, մայն էլ հետն է:

3. ԾԱՆՐ ՀԱՐԿԵՐ

Թարվիզ քաղթին մեջը կապրեին թագավորն ու իրա լալա-վա-գիրները: Մի քանի վախտ անցնելեն հտե թագավորը սինոդի վախտ լալա-վագիրներին կըսե.— Լալա-վագիր, ախրը մենք ըսման թախտը նստելով քաղթի դրութենը շենք իմանա:

— Բը ի՞նչ էնենք:

— Ի՞նչ էնենք, ելլենք դարվեշի դըլըղը հազնինք, ընկնինք գեղերը, էս կողմ, էն կողմ ման գանք, իմանանք մեր աշխրրի դրութենը:

Դարվեշ դառցան, հեծան ձիերը, ընկան գեղերը:

Է՛ս գեղեն էն գեղը, էս քաղթեն էն քաղաքը ման էկան, օրվան մեկը ցորեկվա շոքին հասան մե բաղի: Իրանք է շատ ծառավ էին: Կանչին բաղպանճուն, ջուր ուզեցին: Բաղպանճին գնաց ջրի տեղը էրկու հատ նուռ բերեց, մեկը կիսեց, ջուրը քամեց, տվավ էրկուաը խմեցին, մե նոի ջուրը չկրցան խմեն:

Մեկել նուռը տարան, գնացին: Եփ օր բաղպանճու քովեն հեռեցան, թագավորը վագիրին ըսավ.— Դու տեսա՞ր ինչ էղավ: Մե նոի ջուրը էրկուաըս չկրցանք խմենք: Բը էդ բաղեն ինչքա՞ն օքուտ կը քաշե բաղպանճին:

— Ի՞նչ էնենք, աշխատել է, ունի:

Թագավորն ըսավ.— Ես մինչի հիմի հարկեր շեմ դրե ըղոնց վրեն:

Գնաց պալատը, հարկերն ավելցրավ, երկիրը քցեց նեղ դրու-
թյան մեջ: Անցավ մե երկու-իրեք տարի, թագավորը նորեն ելավ,
ընկավ գեղերն ու քաղաքները, վերջը էկավ բաղի քովը, նորեն ջուր
ուզեց: Բաղպանճին գնաց շատ շարշրջվավ, չկրցավ նուռ գտներ, օր
բերեր ջուր խմցնելու: Դառացավ էկավ դարվեշների քովը, բերավ մի
հին նուռ, օր շորցել էր. քամե՛ց, քամե՛ց, բան դուռ չէկավ: Թագա-
վորը հարցրավ.— Այ մարթ, երկու իրեք տարի առաջ էկա էս բաղը,
ջուր ուզեցի. դու բերեցիր մե նուռ էրկու հոգի կշտացուցիր: Հիմի
սաղ բաղեն մեզի ընչի՞ չը կրցար ջուր խմցնել:

— Է՛յ,— ըսավ,— դարվեշ բաբա, քու հերդ օրհնելի, մեր
թագավորը էման բանըմ չէրավ, օր բաղը բաղպանճին տիրեր,
խնամեր, օր շատ բան էղնիր:

— Ի՞նչ էրավ թագավորը,— հարցուց դարվեշը:

— Ի՞նչ պետի էներ, հարկերը էնքան դրեց, օր չկրցանք տկեն
դուռ գալինք, բաղին էլ չաշխատանք, գնաց, չտուցավ:

Նորեն թագավորը գնաց թախտը, հարկերը բաշխեց, երկիրը
խաղաղացավ, հարստացավ:

4. ՉԱՐ ԿՆԻԿԸ

Էղներմ է չի էղներմ մեկ մարթ ու մեկ շար կնիկ է էղներմ: Մարթը մըտածըմ է, թե ի՞նչըղ էնե, օր ապրուստ ճարե: Կնկանն ասըմ է.— Ընձի հաց էրա, էրթամ պիտի աշխատելու:

Կնիկն առավոտ հաց է էներմ, մարթուն ճամփա դըներմ: Մարթը գըներմ է, գըներմ, հասներմ է մի ծերունու: Ծերունին հարցըներմ է էս մարթուն.— էդ ո՞ւր ես էրթըմ:

Մարթըն ըսըմ է.— էրթըմ եմ աշխատելու, քյասիբ մարթ եմ:

Ծերունին ըսըմ է.— Օր քյասիբ մարթ ես, առ էս էրկանքը, տար ձեր տունը, համա ճամփին շասես. «էրկանք ջան, էրկանք, քեզի տեսնիմ էրկանք»:

Էս մարթն էրկընքներն առներմ է, գալըմ է տուն:

Ճամփին չի համփերըմ, ասըմ է.— էրկանք ջան, էրկանք, քեզի տեսնիմ էրկանք:— Հենց օր ըսըմ է, էրկանքը ըսկըսըմ է ալուր աղալ: Ըսըմ է.— Հերիք է:

Ուրախանըմ է ու բերըմ է տուն: Կընիկն ըսըմ է.— էս ի՞նչ ես բերե:

Մարթը պատմըմ է իրան գլխի անցածը ու ասըմ է.— էրկանք ջան, էրկանք, քեզի տեսնիմ էրկանք:

Էս ըսելուն պես էրկանքը ալուր է աղըմ:

Օրերն են անցներմ, մարթ ու կնիկ հարըստանում են: Համա շար

կնիկը էլի չի լըռում: Ըսում է.— Գնա ծերունու քովը, ասա, օր մեզի ուրուշ հարստութուն տա:

Մարթը էլի ետ է դառնում, գընում է ծերունու քովը, ուրուշ հարստութուն է ուզում: Ծերունին էս անգամ տալում է մեկ հատում հավ, ասում է.— Ծամփեն շասես. «Հավ ջան, հավ, քեզի տեսնիմ հավ»:

էս մարթը տուն էրթալուց չի համփերում, ըսում է.— Հավ ջան, հավ, քեզի տեսնիմ հավ,— ու հավն ըսկըսում է հավկիթ ասել:

Մարթըն ըսում է.— Հերիք է:

Տանում է տուն:

Չար կնիկը էս հավով էլ չի կըշտանում: Ըսում է.— Գնա ծերունուց ուրուշ բան ուզե:

էս խեղճ մարթըն էրթում է նորից ծերունու քովը, բերում է մեկ հատ սուրֆա: Տալում է շար կընկանը և ասում է.— Սուրֆա ջան, սուրֆա, քեզի տեսնիմ սուրֆա:

Սուրֆեն օր կը լսե, կը բացվի. ի՜նչ ըսես ու տեղիք կուտա:

Չար կընիկը օրերից մի օր չի համփերում, ըսում է խեղճ մարթուն.— Գնա՛ ծերունուց ուրուշ բան ուզե:

Մարթը կէրթա ծերունուն կըսե.— Կընիկըս ուրուշ բան գուզե: էս անգամ տալում է մեկ հատ կորալ ու մեկ հատ էլ փոստ: Տալում է ու ըսում է.— Ծամփին շասես. «Կորալ ջան, կորալ, քեզի տեսնիմ կորալ»:

Մարթը տուն էրթըլուց ճամփին ըսում է.— Կորալ ջան, կորալ,— ու խոսքը բերանը կորալը ֆըռռում է իրա գլխուն:— Հերիք է,— ըսում է մարթը: Կորալն էլ չի զարկում:

Բերում է տուն: Չար կնիկն ըսում է.— Կորալ ջան, կորալ, քեզի տեսնիմ կորալ:

Կորալը փոստի միշեն դուս է գալում ու էնքան է զարկում կընկա գլխուն, օր մեռնում է:

Մարթը ազատվում է շար կնկանեն:

5. ՍՄԲԱՏՆ ՈՒ ՍՀԱԿ

Շատ աղքատ մարդու մեկին էրկու հատ տղա է էղնում: Մեծի անունը Սմբատ է էղնում, պզտիկին՝ Սհակ:

էդ աղքատ մարդն ու կնիկը մեռնում են: Մնում են տղերք եթում, մեծը տաս տարեկան, պզտիկը՝ օխտը:

Հերն ու մերը որ մեռնում են Սմբատը ըսում է.— Ես ախպորս պտի տանիմ էն մոտիկ գեղի տերտերի մոտ տամ կարդլուս Ու տանում էդ տերտերին տալում է:

Տերտերը խոսում է Սմբատի հետ որ.— Ինչունի հինգ տարի, տարին իրեք մանեթ հախ կառնիմ ու կը սովրեցնեմ:

Սմբատն էլ ղարուլ է անում, ու հինքն էլ գալում իրանց գեղին էղնում է նոքար:

էդ աստվածասեր տերտերը ինչունի հինգ տարի Սհակից իրեք մանեթ հախ է առնում, իր հացով ջրով պահում է, կարդալ գրել լավ սովրեցնում է: Հինգ տարուց հետեւ արդեն ինքը համ Սհակին կարդցնում է, համ էլ հախ է տալում: Սհակն էլ շատ ժիր ու խելացի տղա է էղնում, էդ տերտերի տուն էդոր իրանց ավլտի պես հազ էն անում:

Տերտերին մե սիրուն աղջիկ էլ է էղնում, էդ աղջիկն էլ Սհակի հետ կարդում է տերտերի մոտ:

Սհակն ու էդ տերտերի աղջիկ սրտով հիրարու հետ քուր ու ախպեր են էղնում:

Սհակը մնում է տերտերի տուն ինչուների տասը տարի: Հինգ տարվանից հետև տերտեր Սհակին համ կարդցնում է, համ էլ հախ է տալում: Ինչուների տաս տարի թմմելը Սհակի հախ տերտերի վրեն էղնում է հարուր հիսուն մանեթ: Սմբատն էլ տասը տարի իրանց գեղին էղնում է նոքար, աշխատում է երկուհարուր մանեթ: Հ'ելնում էրթում է, որ տերտերի տնեն ախպորը բերե: էրթում հասնում է տերտերի տուն, հ'իրկուն տերտերին ըսում է.

— Տերտեր ջան, էկել եմ Սհակին տանիմ, բոլ է, ինչքան որ մնաց, շնորհակալ եմ տերտեր ջան:

Սաբախտան հ'ելնում են որ գան, տերտեր բերում 150 մանեթ տալում է Սմբատին ու ըսում է.— էս էլ Սհակի հինգ տարվա հախն է: Ինչուների հինգ տարի առանց հախ էր, հինգ տարուց հետո հախով է ու էս 150 մանեթն էլ էնոր աշխատանքն է էղած:

Հ'ելնում են էրկու ախպեր տերտերի աջն համբուրում, մնաս բարով են ասում ու գալում են իրանց գեղ:

Գալում են տուն իրանց հմար կով են առնում, եզներ են առնում ու բաշլալում են ռանչպարութուն անել: Սմբատը կարգվում է, մի աղջիկ է առնում գեղի միջեն, մի երկու տարի անցնում երեսաներ է էղնում:

Սհակն էլ արթըխ լավ դալի դանլի է դառնում, կարգվելու վախտն է էղնում: Սմբատ աշում է, որ իր տան գործն էլ մեկ օղլուշաղով չի քելում, ռանչպարութունը դժար է, մտածում է Սհակին էլ նիշանել: Սմբատ հ'ելնում էրթում է մոտիկ գեղը, էրթում է իրան բարեկամի տուն, հարց ու փորձ է անում թե.— Մեր տան, իմ ախպորս լայեղ աղջիկ կա՞ ձեր գեղին, որ հ'ուզենք:

Բարեկամն ըսում է թե.— Վալլահ, մեր գեղին էնենց լավ աղջիկ չկանե, հմա մի լավ աղջկա տեղ քեզի կրսեմ, դու զիտես էդ մարդուն: էսինչ գեղի տերտերին մի լավ աղջիկ կա, որ ախպերդ էնոր մոտ կարդում էր:

Հ'ելնում Սմբատ էրթում է տերտերի տուն, որ տերտերի աղջիկը հ'ուզե Սհակին: Սհակը հեշ բանե խաբար չէ: Զաթի գեղացիքն էլ էնենց դայդա չունին որ տղին, յա աղջկան հարցնեն թե. «Հ'ո՞ւմ ես առնումս»:

Հ'իրիկուն Սմբատը խոսում է տերտերի հետ թե.

— Եկել եմ աստու յուլուղ անունով քու աղջիկդ հ'ուզեմ մեր Սհակին:

Տերտեր շատ է ուրախում, ասում է.— Ես իմ աղջիկս խոմ Սհակից ավելի լավ տղի չպտի տամ:

Աղջկան էլ հարցնող չկա, էն խո ծախու ապրանք է, վե՛ւ էնոր խոսեցնել կուտա՛:

Տվեցին. առան, կերան, խմեցին քեֆ արին: Սմբատ դառավ էկավ տուն, թե.— Վալլահ, գնացի, տերտերի աղջիկ հ'ուզեցի Սհակին:

Սհակ, ըստե, էլ ամոթու չի ասում, թե. «Ես տերտերի աղջրկան չեմ առնում, ընդոր քուր եմ ասել»: Աղջիկն էլ չի ասում, թե. «Ես էդ տղին ախպեր եմ ասեմ»: Էդենց, բանը մնում է ինչունի հարսնիքի վախտ: Էրկու թարաֆն էլ հարսնքի թապտիր են տեսնում, որ պսակեն: Ամա սաղ տարին Սհակի նիաթները չի բացվում ու ախպերն էլ ոչինչ չի հասկնում, բազի հարցնում է էլ՝ Սհակը բան չի ասում ամոթուն:

Սմբատը խաբար է տալում տերտերին, թե. «Յուան օր հարսնածը գալում է», տերտերն էլ իր ամեն մի թապտիրը տեսնում է: Հարսնածը էրթում հարսը բերում է, տանում պսակում են, մե օր, էրկօր հարսնիք ու քեֆ ու ուրախութուն են անում: Էն հ'իրկուն որ հարսնիքը վերջանում է, Սհակը էրթում մտնում է իր օթախ ու իր մեջ որոշում է. «Ես, էդ աղջկան մեկ հեղ սրտով քուր եմ ասե, հիմի գալում է ըստե, թե որ քուր կը մնա ինչունի օր մահին՝ լավ, թե չի մնա՝ աստուծ իր բան հաշողն, թող էրթա հ'ուր հ'ուզում է»: Էդ մտածմունքի մեջն էր, բիրդան հորքուր-մորքուրներ հարսը բերին: Քիչ խոսացին յարանութուն արին ու թողին գնացին:

Սհակ հ'ուզում է փորձել աղջկան, ասում է.— Բարով, հազար բարի էկար մեր տուն, քուրս:

— Աստու բարին ախպեր ջան:

— Միտդ գալո՞ւմ է,— Սհակ կոսե,— որ ձեր տուն կարդացած վախտ քուր ու ախպեր էղանք հ'իրուր հետ: Հիմիկ դաբուլ կոնե՞ս ինչունի մահ քուր ու ախպոր պես հ'իրար հետ ապրինք: Թե դաբուլ անում ես, գլխիս վրա կեցի, թե դաբուլ չես անում, հոգով չես կարա ինձ հետ դիմանալ, ճամբեն հ'առաջդ է, գնա հորդ տուն: Ես քեզի մի անգամ հոգով քուր եմ ասել, խոսքես չեմ դառնում:

— Չէ', չէ', ամոթ է, հորս տան ճամբեն մի ցցներ, ես որ էրթըլու էղնեի, հորս կոսեի թե, չեմ էրթում: Ես էլ քեզի հոգով ախպեր եմ ասել, ինչունի օրնի մահին էլ կ'մնամ ու քուր ու ախպոր պես կապրիմ:

Էսենցով կեցան, իրանց սըռը օնշովի շալին մի էրկու իրեք տարի: Էրթում աշխատում էին ինչունի հ'իրկուն, հ'իրկուն գալում մտնում էին իրանց օթախ ինչունի լուա, յա մեկ էրկու սհաթ պա-

կաս աղոթք էին անում: Առավոտ հօնում էին քնհարամ, էլ չէին կոնար էնքան էլ շատ լավ աշխատել, քնհարամ մնալուց թուլանում էին: Էլի մի էրկու տարի անցնում է, Սմբատ աշում է, որ էլ Սհակն ու իր կնիկ էնքան էլ չեն աշխատում, ասում է. «Ջար, ախպերս մատղաշ լունի էդոր հմար լի աշխատում: Լավն էն է, որ հօրարից բաժնվինք»: Սհակն ու Սմբատ հօրարուց բաժնվում են:

Մի քանի տարի էլ էսենց Սհակն ու իր կնիկ բաժան կ'ապրին, ու զօր ու գիշեր աղոթք կոնեն, իրանց բաժին մալն ու փարեն կուտեն կը թեթևցնեն: Օր մի Սհակ հօնում թապտիր է տեսնում, որ էրթա Երուսաղեմ:

Կնկան ասում է.— Ես էրթում եմ Երուսաղեմ, ինչունի քառսուն օր ընձի կըբաբլայես, էկա, էկա, թե որ ինչունի քառսուն օր չէկա՝ հիմացի որ էլ չեմ գար: Նեղ որ մնացիր կէրթաս ախպորս մոտ, ախպերս չ'պահեց կ'էրթաս քավորոջ գեղ, մեր քավորոջ մոտ, թե էն էլ չ'պահեց, էն վախտ արի Երուսաղեմ, ընձի գտի:

Սհակը մնաս բարով է անում կնկան ու էրթում է Երուսաղեմ, էլ չգալու նպատակով:

Սհակ էրթում է Երուսաղեմ, օրշնվում էղնում է վարդապետ:

Կնիկ էրկու տարի սաղ բաբլայեց Սհակին, Սհակը չէկավ, ինքն էլ տան էղած չէղած ծախեց կերավ ու չգնաց տեգը Սմբատի մոտ:

Սմբատն էլ աշեց, որ էրկու տարին թմմավ, իր ախպեր գնաց ու չէկավ, օր մի սատանեն մտավ էդ մարդու դալպ, հօրկուն հեշավ գնաց ախպոր կնկա տուն: Աշեց, որ Սհակի կնիկ չոքած աղոթք է անում: Նստում խոսում է, խոսքի միջով հասկցնում է հարսին: Հարսը հասկնում է տեգեր միտք, յալվար է անում թե.— Ամոթ է, թող միտքդ, հօնի գնա քու գործին:

Աշում է որ իլլաճ չկա, Սմբատի ձեռից չի կարա աղատվի, ասում է.— Դու քու աստուծ, որ չես համոզվում, յավաշ էրթամ դուսլվացվիմ, ոտներս հօխտկեմ գանք պառկինք:

Տերտերի աղջիկ հօնում դուա, խափում է տեգեր ու թողնում փախնում է, հայտե քավորոջ գեղ, հուրտի ես էկա:

Էրթում հասնում է գիշեր քավորոջ տուն, դուռը ծեծում: Հօնում բանում են, աշում են որ իրանց սանամեր.— Յա, սանամեր, խեր էղնի, էս մո'նց է էղել, որ էս գիշերով էկել ես:

— Ի՞նչ անեմ քավոր ջան, էկել եմ ձեր տուն, որ ընձի պահեք, ձեր տան մեջ, ես էլ ձեր տան խղմաթ բան կոնեմ:

Քավորն ասում է.— Սանամեր ջան, մեր գլխի վրա տեղ ունիս, մեր աչքի լուսի պես քեզի կը պահենք:

Սանամեր մի վախտ էլ քավորոջ տանն է մնում, խզմաթ բան է անում: Էդոնք էլ էնքան հազ են անում, որ հոգի են տալում սանամոր վրեն:

Էդ քավորոջ էրեխա չի էղնում: Մոնց է էղնում աստուծ խեղճ է գալում մի տղա է տալում: Մարդ ու կնիկ էնքան հազ են անում, որ էլ չեն կարա ասել:

Քավորոջ մի մշակ է էղնում, էդ մշակի աչքն էլ հ'ընկնում է սանամորը, շատ է աշխատում, հ'ետև հ'ընկնում: Մի օր էլ խոսք է քցում, սանամեր անպատվում է: Մշակն ըսում է.— Յավաջ դու, ես էնենց բան անեմ, որ դու էլ փռշմնիս:

Մի գիշեր մշակ աշում է, որ աղեն ու իր կնիկ քնած են: Դանակը սրում էրթում է էդ մեկուճար էրեխեն օրոցքի մեջ մորթում է ու արնոտ դանակ տանում քնած վախտ դնում է սանամոր ջեպ ու գալում քնում է:

Քավորը զարթում աշում է, որ տղի ձեն չի հ'ելնում: Կնկան ըսում է.— Ա՛յ կնիկ, մի վեր ել աշն էրեխեն ձեն չի հանում, ամեն օր ախր շատ էր լալում:

Կնիկ հ'ելնում աշում է, որ տղեն մորթած է: Մնկներին տալում ու լալում է, մարդուն ըսում է թե.— Չես ըսում տղեն մորթած են:

Հ'ելնում մարդ ու կնիկ լալում են: Ձեն հասնում է սանամեր, հ'ելնում գալում է, որ տղեն մորթած են, շվարում, մնում է, հ'ինքն էլ է լալում: Մշակն էլ է գալում, ըսում է.— Էդ ի՞նչ է էղած, յա՛ղո՛ւզ եք լալում:

Ըսում են, որ գիշեր տղեն օրոցքի մեջ մորթեր են:

— Վե՛՛վ կոնե էս գիշեր հատաղեն, ձեր սանամորեն ղայրի:

Ձեն հավատում քավորն ու իր կնիկը մշկին, հերսոտում են:

— Ձէ՛,— կոսե,— որ էդենց է, ես սանամոր ջեպը պտի աշեմ, ձեր ի՞նչ բանն է:

Մշակը էրթում սանամոր ջեպից արնոտ դանակը հանում է.

— Ա՛ն, էս ի՞նչ արնոտ դանակ է, որ ես ասում եմ, թե սանամերն է մորթած, դուք չեք հավատում:

Սանամերն ըսում է.— Որ էդենց է, սուտ ասողը իր պատիճ աստծմեն գտնի, գոթի յարաներ վրեն թափի, լավ օր շտեսնի:

Քավորն ու իր կնիկն էլ հեշ չեն հ'իմանում թե ինչ ասեն, ձենը կռում մտածում են, բազի լալում են:

Սանամեր վերցնում ըսում է.— Մի լաց լինեք իզուր տեղ, պառկեք քնեք, հալրատ աստուծ ողորմած է:

Քավորն ու իր կնիկն էլ շատ որ լալում են, բեզրում, թմրում,

քները տանում քնում են։ Սանամբը բերում էրեխի կռած գլուխը կպցնում է ջանդկին, կապում է օրոցքի մեջն ու էրթում իր հօգեն, շոքում լալում ու աղոթք է անում։ Աստուծ լսում է էդ սուրբի աղոթքը, էրեխին էլի հոգի է տալում, սաղնում բաշլայում է օրոցքի մեջ լալ։ էրեխի ձենից օյամիշ է էղնում հերը, ձեն է տալում կնկան.— Կնի'կ, կնի'կ վեր հեւ տղեն սաղցեր լալում է։

Կնիկն էլ հեւնում աշում է, որ դորդ, տղեն սաղցել է։ Կանշում են սանամոր, ըսում են.— Սանամբ, էս ի՞նչ բան էր, էրա՞դ էր, ի՞նչ էր, ախր մեր էրեխին մորթեր էին, արնոտ դանակ մշակ քու ջիպից հանեց, ախրը, էս մո՞նց էղավ, որ հիմի տղեն էլի սաղցավ, կէղնի որ մեր տեսածը էրազ էր։

— Չէ', քավոր ջան, դորդ էր, չի՞ հմար էրազ էր։ Ես իմ մեղավոր բերնովս լացի, աղոթեցի աստուն, աստուծ իմ աղոթքը լսեց, շունքի ես մեղավոր չէի էդ բանի մեջ, ու էրեխին էլի հոգի տվեց, դուք էլ աղոթք էրեք, աստուն փառք տվեք։

Քավոր ընտից հետև ավելի պատվով պահեւ, սանամոր։

Մշակը էլի վազ չէկավ սանամոր մոտից։ Սանամբը տեսավ, որ ճար չի էղնում, հեւնում, մի օր քավորոջ ըսում է.— Քավոր ջան, ընծի ճամբու ծախս տուր, ես պտի էրթամ Երուսաղեմ։

Քավորը էրկու հարուր մանեթ տալում է սանամորը, սանամբը դեմ է անում Երուսաղեմ ու էրթում է։ էրթում է, շատ ու քիչ աստուծ գիտե, էրթում հասնում է հիրիկվա մթան մի գեղի, էրթում գերեզմների միջով աշում է, որ մի մարդ, մի թազա գերեզման փորեց, մի մեռած մարդ միջեն հանեց։

էրթում, ըսում է.— Ախպեր, ախպեր, էդ ի՞նչ ես անում, մեղք չէ, էդ մեռած մարդ յաղո՞ւզ ես հանում։

— Ի՞նչ անեմ, որ էսոր չ'հանեմ, էս մարդու գլուխը պտի քարերին տամ ջարդեմ, որ սիրտս հովնա։ Ես մի քասիւր մարդ եմ. 200 մանեթ էս մարդուն տվի ձեռքը, որ մի շարթույ հետև իմ փարեն տար, ինք մեռավ, էս մարդու տեղիք ուրացան, իմ փողը չտվին ես էլ իմ հերսուն էս մեռլի գլուխը պտի ջարդեմ։

Հանում էդ կնիկ իր մոտի 200 մանեթ տալում է էդ մարդուն, ու ասում է.— Ախպեր, առ քու էրկու հարուր մանեթդ, էդ մարդուն դիր իրան տեղ, էլի հող լից վրեն։

էդ մարդն էլ իրա փողն առնում է, մեռլին հողով ծածկում ու թողնում էրթում է։ Կնիկն էլ իրան ճամբովն է էրթում։ Մեկ էլ աշում է մթան մի մարդ, մի թարաֆ սաղ, մի թարաֆ մեռած, էկավ իրան հասավ։

կնիկը հարցնում է էդ մարդուն.— Ի՞նչ մարդ ես, հո՞ւր ես էրթում:

— Ես էն մեռած մարդն եմ, որ դու իմ տեղ 200 մանեթ փող տվիր, աստու հրամանով ես սաղցա, էկա էղա քեզի հ'ընկեր, դու հո՞ւր ես էրթում:

— Ես էրթում եմ Երուաղեմ:

— Ես էլ եմ քեզի հ'ընկեր էղնում:

Քիչըմ տեղ որ էրթում են, էդ մեռած մարդը աշում է, որ էդ կնիկը թափաթիր (") սիրուն է, միտքը փոխում է: Կնիկ հասկնում է, թե էդ մարդու միտք գեշ է, ասում է.— Ախպեր, ես քեզի հ'ընկեր չեմ էղնում, յա՛ դու հառաջ գնա, ես հետ կը մնամ, յա՛ ես հառաջ կէրթամ, դու հետ մնացի:

էդ մարդ հետ է ընկնում, կնիկ էրթում:

Աստուծ էդ մարդուն պատճում է, էլ չի մեռնում: Էնենց կես մեռած, կես սաղ ման է գալում, էրթում է իր տուն, սաղ գեղացիք տեսնում, խնդում ու ծիծաղում են էդ մարդու վրեն:

էդ տերտերի աղջիկ էրթում հասնում է ծովին: Մտնում է գամին, որ անցնի Երուաղեմ: Գամիճին տեսնում է էդ կնկա անշափ սիրունությունը, մտքի մեջ ըսում է.— Հեյ վա՛խ, էսենց սիրուն օղլուռաղ ի՞նչ դարտ ունի, որ ման է գալում:

էրթում գամուց դուրս է հ'ելնում, իրա հմար վարդապետի շոր է հագնում ու էրթում է Երուաղեմ:

Հ'իրկվան գնաց վանքի դուռ կայնավ, ժամը տվին: Աշեց որ թոմար վարդապետներ էկան, գնացին ժամ աղոթք էնելու: Տեսավ, որ իր մարդը՝ Սհակ վարդապետ է դառն, էկավ, վարդապետներու հետ գնաց ժամ: Ինքն էլ մտավ ժամ աղոթք արեց, ժամից պրծան դուռ հ'ելան, մեծ վարդապետը, որ թոմրի գլուխն էր, հ'ելավ դուռ մոտ կայնավ, մեկել վարդապետներ սրով էկան էդ մարդու աջը համբուրեցին ու անցան:

Թոմրից հետև էկավ էդ կնիկ, վարդապետի աչն առավ ու խընդրեց, որ իրան մե հ'օղա տա, որ ըստից հետև դատմի պտի մնա հոտ: Մեծ վարդապետ տեղ տվեց. մնաց ըդտեղ:

Մի վախտ անցավ: Օր մի, գիշեր էրագի մեջ թոմրի գլխավոր վարդապետը էրագ տեսավ թե՛ ըստից հետև վանքի մեծությունը էդ թագա գալող վարդապետը պտի անն: Վարդապետ գլուխ չի դնում: Մի քանի հեղ էլի էրագ գալում, թե. յՈր չեք լսում, ձեր աչքերը կը հանեմ:

Վարդապետ հ'ելնում սաբախտան թոմրին կանչում ըսում է.—

Սա էրազ եմ տեսած, ըստից հետև էս թագա գալող վարդապետը պտի էղնի թոմրիս մեծ, վանքի վանահայրութուն էս մարդը պտի անե:

Թոմարն էլ համոզվում են: Ընտից հետև դատիմի վանքի դուռը նոր գալող վարդապետը կայնում, թոմար սրով գալում են աջն առնում են, սրեն որ գալում է էդոր մարդուն՝ Սհակ վարդապետին, ՚ի թողնում որ իր աջն առնի, հիրարու հետ էրթում են իրանց տեղերը:

էս կնիկ վարդապետը էնենց է էղնում, որ ո՛ր հիվնդի վրեն որ մի աղոթք է ըսում, հիվանդը սաղնում է: Ըստոր ձենը շուտով ցըրվում է սաղ աշխարք: Ամեն տեղից հիվնդներ են գալում, սաղնում ու էրթում են:

Մենք խաբար տանք հարսի տեքրից, քավորոջ մշկից, էն կես մեռած մարդուց ու գամիճուց:

Սմբատը էնենց որ արեց, աստու հրամանով էնենց գեշ յարա թափավ վրեն, որ էլ մի ասեր: Քավորոջ մշակն էլ, էլի էնպես էղավ: 2՝ուրտի գնացին ճար ու իլլաճ շէղավ: Ձեն էկավ հասավ էդ մարդկանց թե. «Իշտը Երուսաղեմ էսենց մի սուրբ վարդապետ կա, ինչ հիվանդ որ էրթում է մոտ, սաղնում գալում է»:

Սմբատն հիշնում գալում է քավորոջ գեղ, հարցնում են թե.

— 2՝ուր ես էրթում:

Ասում է.— էրթում եմ Երուսաղեմ, մի սուրբ վարդապետ կա, էնոր քով:

Քավորոջ մշակ լսում, գալում էդոր հետ հրնկեր է էղնում, էրթում են:

Գալում հասնում են մեռած մարդու գեղ, էն էլ է հրնկեր դառնում, էրթում են: Իրեքով էրթում մտնում են գամին, աշում են, որ գամիճին լավ, սաղ սալամաթ խոսում է իրանց հետ: Քիչ մնում է, աշում են, որ էդ մարդ խելքը կորուց, խելուավ: Հարցնում է էդ մարդկանց թե.— 2՝ուր եք էրթում:

Ասում են.— Իշտը Երուսաղեմ մի լավ վարդապետ կա, էրթում ենք էնոր մոտ, բալքի սաղնանք:

Գամիճին ըսում է.— Սա էլ ձեզի հետ գալում եմ էդ վարդապետի մոտ:

Չորսն էլ հիրարու հրնկեր են էղնում ու էրթում են:

էրթում հասնում են Երուսաղեմ, թեփ են էղնում վանքի դուռ: Աշում են, ժամի վախտ վարդապետներ էկան, գնացին ժամ: Ժամից հեկան հարցուցին թե՝ էն վարդապետն որն է: Ամա, էնդոնք որ ժա-

մի դուռ թոփ էին էղած, վարդապետ ճանչցավ, օնինչ չ'ասեց, ներս մտավ:

էդ մարդիկ էկան, շորսն էլ իրան քցեցին էդ վարդապետի հոտաց:

Վարդապետ հարցնում է.— Ի՞նչ եք ասում, լավանա՞լ եք հուզում, հելեք թոմար ձեր մեղքերը խոստովանեք: Վարդապետներին էլ թոմրին կայնեցնում է: Հ'առաջ տեգորն է հարցնում.— Դու ի՞նչ մեղք ունիս, ասա՛:

Սմբատ մեղքեր թոմար ասում է, էդ մեկը պահում է շի ըսում:

— էլ մեղք չունի՞ս:

— Չէ,— կըսե Սմբատը:

— Չէ, էլի ունիս մեղք, ասա՛, ինչունի մեղքերդ թոմար չ'ասես, փրկութուն չ'կա:

Սմբատ մեկ մեկ կոսե.— Իշտա ախպերս գնաց Երուսաղեմ, էլ չէկավ: Ես էլ գնացի ախպորս կնկա մոտ, միտքս փոխեցի, էն էլ հ'ելավ ընծի խարեց, փախավ, ընտից հ'ետե էս հիվանդութուն ընծի ձեռ տվեց:

— Դե՛հ, դու էն կողմ կայնի, դու քու մեղքեր ասիր: Հիմի դոռարի,— կանչում է քավորոջ մշկին,— դո՛ւ ինչ մեղք ունիս:

էն էլ շի պահում, ըսում է.— Իմ աղիս սանամերը էկավ իր քավորոջ տուն, ես միտքս փոխեցի, շատ շաբալամիշ էղա, իլլաճ չէղավ: Վերջ հ'ելա մե գիշեր աղիս տղեն մորթեցի, արնոտ դանակը գողտուկ դրի սանամոր ջեպը, շառ քցի վրեն, էն էլ սուրբ մարդ էր՝ աղոթք էրեց, տղեն էլ սաղցավ, ընծի էլ անիծեց, ես էսենց էղա:

Սհակ վարդապետ աշում է, որ էն իր ախպերն է, էս էլ քավորոջ մշակն է:

Կանչում է կես մեռածին.— Արի աշեմ, դո՛ւ ինչ մեղք ունիս:

էն էլ ըսում է.— Ես մեր գեղացի քասիբի մեկից 200 մանեթ ձեռաց փող առա, բիրդան մեռա, իմ ախպրտիկ էդ մարդու փողը չըտվին: Էդ մարդ էկավ գերեզմնից ընծի հանեց, էն կողմեն մեկ կնիկ էկավ, հանեց էդ մարդու փարեն տվեց, ընծի էլ թաղել տվեց: Սատանեն մտավ իմ մեջ, ես սաղցա, էկա հասա էդ կնկան, միտքս փոխվավ, էն կնիկ ընծի անիծեց, ես էսենց մնացի:

Կանչում է գամիճուն.— Դո՛ւ ինչ հիվանդ ես, ի՞նչ մեղք ունիս, ասա՛:

— Ես մի օր աշեցի մի շատ սիրուն, անլման օղլուշաղ էկավ նստավ գամին, հարցուցի հո՛ւր ես էրթում, ըսավ՝ էրթում եմ Երուսաղեմ: Ես օնչինչ շասի, մինակ իմ մտքի մեջ ըսի թե. «Հեյ վա՛խ,

էս սիրուն օղլուշաղը ի՞նչ դարդ ունի, որ էրթում է Երուսաղեմ», ընտից հետե խելքս էրթում ու գալում է:

Հմա վեղարը հանում է գլխից, մազերը թափում են հ՛ուսերի վրա: Սհակ վարդապետը նոր ճանշնում է, որ իր կնիկն է:

— Իշտը, ես էն կնիկն եմ:

Տեգերը, քավորոջ մշկին ու էն մեռած մարդուն ըսում է.— Ձեր ազատումն էն է, որ գետին պատուի, դուք նե էրթաք ու ձեզի ծածկե:

Ասելու պես գետին պառտում է, երեքն էլ նե են էրթում:

Գամիճուն էլ ըսում է.— Դու էլ առողջացիր քու գործին գնա:

Գամիճին սաղնում, էրթում է իր գործին:

Ընտից հետե ինքն ու Սհակ վարդապետը էլի ապրում են հ՛իրար հետ, ինչունի մահը: Որ մեռնում են, տանում էրկսին մի տեղ թաղում են ու վրեն էլ մի պզտիկ վանք են շինում:

6. ՕՂՈՐՄԱՅՈՂ

Ժամանակոց մե թագավոր կ'էղնի: Իրեք տղա կ'ունենա:
Տղոցը թոփ կէնա, ըդոնց փող կուտա.

— Աշենք վե՞րդ շատ կաշխատիք, արվեստություն կէնեք:

Փարեն տալեն վերջը էն էրկու տղեն փարա կը վաստըկին:

Պզտիկ տղեն էլ կառնի ու էդ փարեն աղքատաց կը ցրվի:

Գարրել հրեշտակը ճամփու վըրեն նըստած կէղնի, կէրթա տղեն
էն Գարրել հրեշտակին կըսե.

— Պարե քեզի, ամի՜:

էն կըսե.— Աստծու պարին Շահ-զատե:

Կըսե.— Դու ի՞նչ գիտես օր ես թագավորի տղա եմ:

Կըսե թե.— Ես ի՞նչըիս չիտեմ: Դու պըտի էրթաս այսինչ քա-
ղաքը, մե հիվընդի մոտ միսաֆիր էղնիս, ես պիտի գամ, էն գարշե-
լու հոգին հանեմ:

Ըդ թագավորի տղեն կէրթա կը, էդ գարշելի հիվընդի դուռ,
էդոր ախպըրտանք գելնին շեն թողու էդ միսաֆիրին նե էրթալու
էդ մարթ ընոնց անկաջ շի էնե, զոռաքի մտնի կը նե:

Մութը կէղնի քիմի, ճըրազը կըպի, Գարրել հրեշտակը էնոր
ետեեն կէրթա, մտնի կը նե, շարշըրելով էդ հիվընդի հոգին կառնե
կը ու գելնի ու կէրթա:

էս էլ, լուսանա, գելնի, ձին կհեծնի ու դեմի ուր հոր քաղաք

¹ Հորեղբայր (Մ. Բ.):

կէրթա: Կէրթա օր Գարրել հրեշտակը իրեն ճամփու վրեն նստած
կէղնի, էլի մե փիր-ըխտիարըմ:

Կէրթա էդոր բարև կուտա:

— Աստծու պարին թագաւորի տղա:

Կրսե.— Դու իմ թագաւորի տղա էլնելս, ամի, ի՞նչ գիտնաս:

Կրսե.— Ես ի՞նչըխ չը գիտենամ, ես Գարրել հրեշտակն եմ:
Ընծի դու չը տեսա՞ր, ես էկա էն անգութ, անխիղճ, հիւլընդի հո-
գին առա:

Կրսե թե.— Ի՞նչըխ առար, օր ես չը տեսա:

Կրսե.— Հիմի գուզե՞ս, էնոր հոգին տեսնիս:

— Այո,— կրսե,— գուզե՞մ:

Ըսմա բուր բանա, կրսե.— Ան, էն բըռիս մեջն է:

Ինչըխ օր մե գեշ, կաթրածի պես մե սե բան մէ:

էդի գութա, գելլե հորը տուն: Ըդ դըռան մշակ կա: Թագաւոր
մըշկին կրսե:— Գնա, ըսե թե, փարեն ի՞նչըխ արիր, ի՞նչ աշխա-
տար:

Կրսե.— Հեշ, ի՞նչ պիտի աշխատիմ, էն փարան ես տարա հու-
խարի քուլի ցըրվեցի:

Կրսե թե.— Հիմի ի՞նչ գուզես թագաւորեն:

— Մե հապիկե օսկի թոխ տա, էս հախ հյուսիսի սամթ պիտի
էրթամ:

Թագաւոր կրսե.— Էդիկ մե թագաւորություն պիտի վերջացնե,
էդիկ փարա շի բըռնե, հապիկեմ օսկի տըվեք, աշենք ի՞նչ պիտի
էնե էսիկ:

էդ մարթը գելնե կ'էրթա հյուսիսի կողմը, օր թե հուխարին
ցըրվե: Ցըրվելեն, ցըրվելեն կէրթա:

Ճանապարհի վրեն Գարրել հրեշտակ նստուկ կէղնի, ամա էս
հախ ուրիշ կըբալ՝ կէղնի:

Գութա, կրսե.— Բարև:

Կրսե թե.— Դու պիտի էրթաս Եաղան (գեդ մե Բասենի մեջ).
քու էրթած տեղըդ մեկ հիւլանդ կա, ես պիտի գամ էն խըղճով, էն
օղորմութենով, էն լավ մարթու հոգին պըտի առնիմ:

Կէրթա էդ հիւլընդի դուռը, հիւլընդի ախպըրտանքը դուռը կէղ-
նին:

— Բարի իրիկուն,— կրսե ըդոնցը:

¹ Ձե, տեսակ (Մ. Ռ.):

— Օ, աստծու բարին,— կըսեն,— բարով էկար, աստծու բարին, դու մեր ազիզի, մեր գլխուն տեղ ունիս:

Մարթու ձին նե կը քաշեն, բերին էդոր տակը դռակ ձեգեցին, եմագ, բաներ բերին, կերան:

Գարբել հրեշտակ էկավ, սահմանեմ ետե, էդու հոգին առավ: էդոր ախպրտանք էկան էդ մասֆըրին ըսին թե.— Սիրտըդ չառնի, չըսես թե, մըսաֆըրի օտքը վըրեն չէկավ, էս մարթ մեռավ: Մեր ախպոր ումպը էսքան էր տվեր, աստված առավ:

Քընան, լուսացավ: Ելան էդ թագավորի տըշի ձին դուս քաշեցին, հեծավ, դեմը էկավ հորը քաղաք, էկավ, էն ճամփու վրեն Գարբել հրեշտակը նստած կէղնի:

— Բարե,— կըսե,— ախպեր:

— Աստու պարին, թագավորի տղա:

— Դու իմ թագավորի տղա էլնելը ի՞նչ գիտնաս:

Կըսե թե.— Ես ի՞նչըխ չը գիտնամ, ես էկա էն խղճով մարթու հոգին առա, գուզե՞ս օր տեսնես:

— Այո,— կըսե,— գուզե՞մ:

Բանա օր, ինչըխ օր բյուլբյուլը ըռունդ, պոծառ, իր բըռի մեջ: Նորեն էկավ դեմի հորը քաղաք, իջավ հորը տուն:

Թագավոր գիմանա: Դըռան մարթուն կըսե.

— Գնա աշե, թե թագավորի տղեն ի՞նչ է արե փարեն, վաստակ էրե՞ր է:

Կըսե թե.— Ես վաստակ չեմ էրե: Թող մե հապիկեմ օսկի թագավորըս տա, էս դինուշ հարաֆի կողմը պիտ էրթամ:

էդ մարթուն կըսե թագավոր.— Հապիկեմ օսկի կենա տըվեք, աշենք թե էս դինուշ ի՞նչ պիտի ընե:

Ձիու թարքին կը զարկե մե հապիկե օսկի գելի կէրթա հարաֆի կողմը:

էդ մարթ, էդ փարեն աղքատի ցըրվելեն, ցըրվելեն կէրթա, կէրթա կը տեսնա ճամփու վըրեն, օր մե յարալի, իսնե կերպաց ելած, յարալու, փարալու մե աղջիկըմ նստած էր:

Ձեռք էրկընցուց, ըսաց.— Ա՛յ մարթ, ընձի մե օղորմություն տուր:

Ըսաց.— Այ աղջիկ, փարես ցըրվեր եմ աղքատաց, չկա, արի ձիս տամ, տար ծախե, քեզի փարա էրա:

Կըսե.— Վըրես կծիծաղես:

Կըսե.— Ձեմ ծիծաղի, թե էն էլ չես առնի, էգե վրեջիս հալավը տամ:

Կըսես.— Հերիք վըրես ծիծաղես, ա՛յ տղա:

Տըղեն կըսես.— Զիս տըվի շառար, հալավըս տըվի շառար, վըրես փարա շունիմ, էկե դու ընձի առ, քեզի տանիմ:

Աղջիկ ինք ուր կըսես.— Ես յարալի, փարալի, էսիկ ընձի զավղ կէնես:

Կըսես.— Զանըմ, հերիք ընձի զավղ էնես, ես յարալի, դու ընձիկ առնողը չէս:

— Զէ,— կըսես,— վալլահ կառնեմ:

էդ աղջիկ իրեն մտքեն կըսես.— Տո, ջանըմ, կէրթամ: Թե առա՛վ, զաթի առավ, թե շառավ իսե տեղոց տեղը կը մնամ:

Հըմը թագավորի մանչ բիւեկեն կը պոնես, կառնի թերթին, կէրթա թագավորի տան դեմես դեմը, իրան հօդեն կը նստի:

Թագավոր իրեն մարթուն կըսես թե.— Մեր շահագոհն էկավ, գնա աշե, թե ի՞նչ էրավ:

Մարթը կէրթա օր դուռը փակուկ է:

Կըսես.— Թագավորի տղա, դուռը բաց:

Կըսես թե.— Էդ վո՛ւվ էկեր է էդտեղ, ես իմ սրտի սիրական առեր եմ, նստեր եմ:

Մակեն կաշե էդ դըռան մարթը, որ մե իսնե կերպաց հօնուկ, յարալի աղջիկըմ առե փաթըթու նստեր է:

Կէրթա թագավորի մոտ: Թագավոր կը հարցու.

— Ըսե, տեսնամ, ի՞նչ տեսար:

— Ի՞նչ ըսեմ, ըսելու բան չէ:

— Ինչըիս է որ:

— Զանըմ, մե յարալի, փարալի աղջիկմ՝ առեր նստեր է. կասե թե. «Իմ սրտի սիրական է»:

Թագավոր ինքն իրեն հերսի գութա թե.— Զալլաղը բերեք, էդ տըղի ճիտը զարկեմ, էդ տըղեն մեզի պետք չէ:

Կէրթան մորը կըսեն.— Զես ըսեր թե թագավոր զազարի էկեր է: Կըսե թե տղիդ վիզը պիտի զարկենք:

Մերը կ'ելի կ'էրթա տղի հօդայի դուռը:

Կ'ըսես.— Շահագոհա, դուրբան, դուռը բաց նե գամ:

Կըսես.— Մայրի՛կ, ես իմ սրտի սիրական առե նստեր եմ:

Դառնա ուր կնգան կըսես.— Աղջիկ, ելի դուռը բաց:

Գութա աղջիկը դուռը բանա կը:

Մայրը կըսես.— Օղուլ, դու էս ի՞նչ է առեր ես:

Կըսես.— Մայրի՛կ, իմ սրտի սիրականն է:

Էդման օր կըսես, ասսու հրամանքով պըթկա կը, մուխը կոխե կը

հօգեն, էդ աղջիկ էդ յարեչեն, փարեչեն կը խալսի գը: Կէղնի մե
աղջիկ՝ որ աշխար հեշ քալած չէ, էնքան որ ըռունդ կէղնի:

էդ թագավորի կնիկը կ'էրթա թագավորի քով, կըսես.

— Դու աստօռ հերեմեն ես ընգես, որ աստվածութենը քեզ
էդման հարս է տվես:

— Կնիկ, ի՞նչ կ'ըսես:

— Հա՛,— կըսես,— չես ավտա, քելե տեսնենք:

Գնենն թագավոր ու իրեն կնիկ գութան էդ տղի քով: Թագա-
վոր նե կը մտնես, տեսնա մե հյուրի մելեք հարսըմ: Կէրթա, հարսի,
մանչու աշները կը պագնես, նոր իր մանչու հարսնիքը կը բռնես գը:

Օխտը դավըլ, օխտը գուռնա կը բերես, օխտը գիշեր, օխտը ցե-
րեկ հարսնիք բռնես գը:

7. ԲՅԱԼ ՄԱՆՁԸ

Վախտի մեկը մե քյալ տղեմ կէղնիւ էդի կէրթա մե աղայիմ ծառայի կը:

Կըսե.— Հախս ի՞նչ պիտի տաս:

Կըսե կը.— Օխտը տարի աշխատի, ախշիկըս տամ քեզի:

Օխտը տարի քյալ մանչը էդոր աշխատավ: Օխտը տարին լմննալու հտքը, աղայի ախշկան ուզող էկավ: Աղեն էլ տվեց ուրիշի:

էդոնք նշանեկեն վերջ քյալ օղլան ըսեց.— Դու ընծի օխտը տարի աշխատեցուցիր, օր ախշիկդ ընծի տայիր. հիմա չը տվիր, խաբեցիր ընծիկ: Օր չես տա, ես էլ չեմ աշխատի:

Քյալ օղլան հերսոտավ ու ելավ գնաց: Շատ գնաց քիչ գնաց, աստված գիտե, օրվա մեկը մե սարի աթակըմ գնաց, մե թոնըմ առավ այդվեր: Օր թոնն էլավ, աշեց, աղվեսի ծակըմ տեսավ, մտավ աղվեսի ծակը: Թոնն օր կտրավ, ելավ չոր ընկավ ճամփա, էլ նա թրջավ, նա բան:

Քիչ առաջ գնաց, մե դավրիշըմ դաստ էկավ:

Դավրեշ ըսավ.— Քյալ օղլան, էս ի՞նչըխ է օր դու չոր ժուռ գութաս, քու թարաֆըդ թոն չէղա՞վ:

Ըսեց.— էդման թոն էղավ օր, աշխար թրջըվավ:

Ըսեց.— Զպը դու ի՞նչըխ ես չոր մնացես:

Ըսեց.— Ես աֆսոն գիտեի, կարդցա, չոր մնացի:

Ըսավ թե.— Էդու աֆսոն ընծի էլ խրատ չե՞ս տա, ես է սովորիմ, օր թոն դա, կարդամ, շոր մնամ:

Ըսավ.— Եթե բամ է դու ընծի խրատ տաս կը, ես է քեզի կըսեմ:

Դավրեշն ըսավ.— Ես աֆսոնըմ կըսեմ, ձեռներդ դի գլխուդ վըրեն:

Քյալ օղլան էսման ձեռները դրեց գլխու վրեն, էդիկ աֆսոն քաշեց, ձեռները գլխուն կպավ, գլուխը ձեռներուն կպավ:

Դավրեշն ըսավ.— Դե թափ տու տեսնամ կրա՞ս ձեռներդ բանա:

Քյալ օղլան թափ տվեց, չը կրաց բանա: Մե աֆսոն մե քաշեց, ձեռները բացվավ:

Էրկու անգամ թաքրըրեց Քյալ օղլանը սովրավ էդ աֆսոնը:

Ըսավ.— Քուկդ ինչ է, հիմա է դո՞ւ ընծի խրատ տու:

Ըսավ.— Իմս դուայ է, թեզ կը սովորիս:

Ըսավ.— Ի՞նչ է, ըսա տեսնիմ:

Ըսավ.— Թոն օր կընե, մտի աղվեսիմ ծակը, թոն օր կտրավ՝ ելի շոր-շոր պտտե, թե որ թրշվար էկե քովս էն չախ:

Դավրեշն ըսավ.— Հա՛յ աստված քու բալեդ տա, Քյալ մանչ, օր դու ընծի ռաստ էկար, իմ աֆսոնը սորվար ու ընծի խաբեցիր: Հիմի Քյալ մանչը ճամբեցեն ետ դարձավ, էկավ աղի տուն:

Աղեն էկավ, տեսավ օր Քյալ մանչն էկեր է:

Աղեն ըսավ.— Քյալ մանչ էկա՞ր:

Ըսավ.— Հա՛, փոշմնա, ետ դարցա ճամբեն, էկա աշխատեմ քըզի:

Ըսավ.— Աշխատի, մեկել պիճի ախշիկս քեզ կուտամ, թալաշ մենի, հիմա է պղտիկ ախշիկս կուտամ:

Ըսավ.— Զարար չունի, ես է կաշխատիմ:

Քյալ մանչը օր հոդ աշխատավ, արթըրս ըսել գուզե, որ երսուն օր մյուզեթով, մեծ ախշկա նշանած էկավ էդոր տեսության: Էդոր զոնքընեըր բոլորը քով թոփ էղան. վախտ օր անցավ, էդոնք զնացին քովեն, մնացին նշանածն ու նշանլուն: Քյալ օղլան պայվրտեք էր հոդտեղ: Էդոնք օր իրարու հետ շատ խորաթեցին, ելան իրադ գրկեցին, Քյալ մանչը աֆսոնը քաշեց, էդոնք իրար կպան:

Սարախտան ախշկան մերն էկավ, ըսավ.— Տորեկ էղե, ելեք վե, ամոթ է:

Ելան վե, ախշիկ ըսավ.— Թող ընծի, տղան ըսավ թող ընծի, տեսան օր իրար են կպի:

Արթըխ, աշեց օր շէղավ, կնիկ վազեց, իրկան խաբար տվեց.—
Մեր փեսեն էկեր էր մեր ախշկան տեսության, ի՛նչըխ էլեր էր, գի-
շեր իրար կպեր են:

էդիկ էկավ աշեց օր կպուկ են:

Ըսավ.— Կա շրկա, էսի Քյալ մանչեն հասավ էս մազարաթը
մեզի:

Հերը կանչեց Քյալ մանչուն, ըսավ.— Քյալ մանչ, փեսես ու
ախշիկս իրար կպեր են, դու ես էրես:

Ըսավ.— Դու չգիտե՞ս ես եմ էնողը: Օխտը տարի դատա, չը
տվեցիր ընծի:

Ըսավ թե.— Հիմա ի՛նչ կըսես:

Ըսավ.— Ախշիկդ հիմա կուտաս ընծի, պոծըցնեմ կը, թե չէ դու
գիտես:

Նշանածը բոռաց ըսավ.— Ընծիկ պետք չէ, քեզի՛ էլնի էս ախ-
շիկը, քանի օր էմման էլավ:

Աղեն ըսավ.— Թաք պրծու էսոնց, ես ախշիկը կուտամ քեզի:

Քյալ մանչը աֆսոնըմ ըսավ՝ էդոնք արծըկվան իրարմե:

էստիցեն օր պրծուց, նշանածը թողեց փախավ, ըսավ.— էլ ին-
ծի էդ ախշիկը պետք չէ:

Բերին արթըղ էդ ախշիկ տվին Քյալ մանչին, էրին տընփեսա,
նստավ, հարի մեռնելու չափ նստավ հող:

8. ՀԵՔԻԱԹԻ ԴՅՈՋԱՄԵՆ

Իրեք ախպեր էինք, մեկս քոռ, մեկս թոփալ, մեկս չփլաղ:¹
Չփլաղ ըսավ.— Մենք էսքան անոթի կու մեռնինք, էրթանք մե-
զի ավղուշ էնենք, մեզի համար իդարա էնենք:

Քոռ ախպեր, չախմախ շունեցող թվանքը ումուզը առավ, էկավ.
էրկու գոլ ուստ էկավ, մեկը ջուր չկար, մեկը շորցած էր. շորցած
գոլի մեջ իրեք հատ օրդագ կար, մեկը սատկած էր, մեկը հոգի
շուներ:

Քոռ ախպերը ըսավ.— Տիա, հոգի շունեցող սատկած օրդագներ
շորցած գոլի մեջ կու լըղան գը:

Թոփալ ախպերը ըսավ, քոռ ախպորը.— Իմ ումուզես մարա-
րիս¹ ա՛ռ, ու օրդագները զարգ:

Քոռ ախպերը չախմախ շունեցող թվանքով օրդագները զարգեց:
Թոփալ ախպերը վազեց օրդագները առնելու, չփլախ ախպերը
ըսավ.— Դու չես կրնա առնե պայե, ես էրթամ, առնեմ պայեմ:

Չփլախ ախպերը վազեց օրդագները առավ, ծոցը պայեց:

Առան, էկան մեկ էրկու գեղի ուստ էկան, սուր փլած էր, մե-
կը պատ շուներ: Փլած տնեն նե մտան, ըսին. «Մենք էս օրդագները
էփենք էս տեղ»: Բոլորները պայեցին, էրկու պղինձ կար, մեկը ոռ
շուներ, մեկը պոռնկ շուներ, ըսին. «Էստեղ օնշոք չկա էփել տանք»:
Այեցին էրկու կնիկ կա, մեկը մեռած, մեկը սատկած էր: Թոփալ

¹ Նշան (Մ. Բ.):

ախպերը էրկու հաք¹ հոգի շունեցող կնկան զարգեց, կնիկ հոգևոր-
ցավ: Կնկան ըսին. «Մեր օրդըզները էփե»:

Կնիկ շուտ ելավ, տակ շունեցող պղնձի մեջը դրավ, վըխկըր,
վըխկըր կ'էփեր: Իրեք կիդը հացով բաշլայեցին ուղել: Կերան, կ'ը-
սեին. «Ախ մեկ սոմին մի ըլլիր, վա՛յ սոմին մի ըլլիր» (Իրեք կիդը
հաց կերան չ'կշտացան, դեռ սոմինի ախ կընեին)²:

¹ Աքացի (Մ. Բ.):

² Մանթուքյուն ասացողի (Մ. Կ.):

9. ԷՐՋՐՈՒՄՈՒՄ ՄԱՐԴ ԶԷՂԱՎ ՍՏԱՄԲՈԼՈՒՄ ԱՂԱ ԷՂԱՎ

Էրզրումում ապրում էր մի ընտանիք, որը բաղկացած էր երեք անձնավորությունից, հորից, մորից և մի տղայից:

Որդին մի շատ վատ, շառլատան, անընդունակ տղա էր, իսկ հայրն էլ մի անպետք խարազ:

Հայրը մեռնելուց հետո թողնում է միմիայն մի կով, ուրիշ ոչինչ:

Է՛հ, խեղճ մայրն ի՞նչ անի, ինչո՞վ կառավարվի, որդին բե-
ղելվաթ, ոչ մի գործի, բանի չի կպչի, խեղճը ստիպված կըսկսն
կովի կաթը ծախել և այդպիսով ապրուստ հայթայթել ու ամեն օր
տղին կը նախատես թե. «Գոնե հորդ սանիաթը արա, մի կտոր շոր
հացի փող էլ է վաստկես»: Բայց որդին հեշ, որտեղ լուսացնում,
էնտեղ էլ մթնացնում է ու իրա օրերը անցնում է պարապոթյամբ:

Օրվա մեկն էլ սրա ընկերները բըզբզն են մտնում թե. «Մենք
պիտի էրթանք Ստամբուլ, չե՞ս գա իրար հետ էրթանք, այնտեղ մեր
գործը լավ անց է»:

Սա էլ, խելթին կը զոռե գուքա տուն ու մորը կըսե.— Է՛, մարս,
գիտես ի՞նչ:

— Ի՞նչ,— կը պատասխանե մայրը:

— Ել վեր, հազրվե, որ մենք յարաններով պիտի էրթանք
Ստամբուլ, այնտեղ մեր գործը շատ անց է, ել, դուն էլ հազըր եղիր,
կովը հետվիս առնենք, էրթանք իսի մունտառ ոեղեն, բալթի այն-

տեղ մարդ դառնանք, այստեղ, այսպիսով թուլանալ մարդ չենք ըլլի:
Մայրը կըսե.— Ի՞նչ կըսես օղու, ի՞նչ հազըր, ի՞նչ բան, ինչո՞ւ պիտի էրթանք, ունինք, շունինք զաթի մե կովմ ունինք, ան ալ տանինք ճամբան սատկեցնենք, ետե ի՞նչ էնենք, մանավանդ որ հորդ յաթիքյարն է, կովին կաշեմ կարոտս կառնեմ:

Տղան կըսե որ.— Չէ՛, այդպիսի բաներ չկա մեր աշխարհումը, արդեն վճռել պրծել ենք, ե՛լ, թե չէ անոնք կէրթան, մենք կը մնանք:

Է՛հ, մայրն էլ ի՞նչ անի, ճարահատված գելնե, շալը կառնե, տղան ալ կովի չվանը բուկը կը ցկե, առաջ կը խառնեն հո՛, հո՛, կէրթան կը հասնին ընկերներուն, ու կը շարունակեն միասին ճանապարհները: Կովը կանանչ խոտը արծելով կէրթա, մայր ու տղա էլ բումբունալով-դունդունալով կէրթան ու կը հասնին ի մայրաքաղաքն Ստամբուլ:

Ընկերները կըհեռանան, այս տղան էլ կովի ու մոր հետ միասին կը գնան մի գետնափոր տուն կը բռնեն, մորն ու կովին կը տեղավորցնեն, իսկ ինքը կէրթա, ո՛ւր, միայն տերը գիտե:

Մութը գընգնի, գութա տուն:

— Է՛, մայրս, բանըմ կա՞ ուտելու:

Մայրն ալ կըսե.— Ինչ որ աստված տվել է:

Կուտեն ու կը քնին:

Այդպես մի քանի օր, մի երկու շաբաթ կանցնի, որդին պետքը չի սեպե, թե գործի աշե, բանի աշե:

Մայրը կըսե.— Որդի՛ս, ախր ասպես բան չի ըլլի, բերիր աստեղ ինձի ցկիր, թե լավ գործ կա, ո՛ւր է հըբը ունչ չես ան:

Տղան կըսե որ.— Մարս, քյարաստա է պե՛տք, քյարաստա՛:

Մի օր էլ կըսե.— Մարս, բեր իդի կովը ծախե՛նք, փարին քյարաստա առնեմ, գործ անեմ, թե չէ այսպիսով բան չի ըլլի:

Մարը մի քիչ կը ընդդիմանա, հըմը Դրդին բանի տեղ չի դնե: Կովը կը բերե, չվանը բուկը կը ցկե ու առաջ կը խառնե:

Սիրտն ելած մայրը ճար ու ճուր կանե, այսքանը կըսե թե.

— Օղո՛ւ, տանելուն կը տանիս, տես շխաբվիս, այդ մեյդան այնպիսի մարդիկ կան, որ շատ կը խաբեն:

— Ֆառա կաց մարս, ադոր համար դարդ մի էնե, ինձի չեն կրնա խաբե: Աստված դու առաջնորդե,— կըսե ու ճամբա կը ընկնի դեպի մեյդանը, կը հասնի խափանը ու կը կայնի:

Դրա դեմն էլ կա շինված մի շատ լավ, հոյակապ տուն: Հենց այդտեղ էլ բնակվում են այդ խաբերաները:

Աղան կը տեսնի, որ մի խամ մարդ մի լաւ կով ձեռքը կանգնած է, կը կանչէ ծառաներից մեկին (բալկոնից ցույց տալով)։

— Տեսնո՞ւմ ես, կովը ձեռքը մոլորվել կայնել է, գնա՛ շո՛ւտ խարի՛ր, ձեռքիցը ա՛ռ, բե՛ր։

Այս ծառան էլ հավար, հավար գութա, կը մոտենա ու կըսէ։

— Բարի աշողում։

— Աստծու բարին։

— Ծախու է, հա՛, ի՞նչ տամ իսի դառղիդ։ (Մանչը կը զարմանա)։

— Ի՞նչ դառղա, ի՞նչ կըսես։

— Հըրբ ինչ, դառղիդ ի՞նչ տամ։

— Տո ո՞ւր է դառղա, իմ ծախածըս կո՛ւվ է, կո՛ւվ, լաւ, եղոտ կով։

— Դե լա՛ւ, գինը ըսէ, ի՞նչ տամ դառղիդ։

Խեղճ մանչուն հերսը գելնէ, կըսէ որ.— Գնա՛, ես ծախու դառղա չունեմ։

Ծառան քոռ փռչման, կէրթա, կըսէ օր.— Աղա՛, չը կըցա խարել։

Սրա բարկությունը գութա, կը կանչէ ամենագլխավոր խարողին ու էլի ցույց տալով կըսէ։

— Գնա՛, խարիւր, բեր, լաւ դավուրմացու է, անենք և ուտենք։ Մյուսը ևս նրա պես կը գնա կըսէ։

— Բարի աշողում։

— Աստծու բարին։

— Աս ի՞նչ է ծախածդ, սառչա՛ է, ի՞նչ տամ, գինը ի՞նչ է։

Տղան կը զարհուրի ու կըսէ ինքն իրան. «Այս ինչ տարօրինակ մարդիկ գութան, մե կարգով մուշտարիմ չի գա, որ հոգիս խալլառ էնեմ»։

— Իմ ծախածըս կո՛ւվ է կո՛ւվ, սառչան ի՞նչ է, բանն ի՞նչ է, կուզես առնել ըսե՛ կովիդ գինը ի՞նչ է։

էլի ծառան կըսէ.— Տո խելառ ես, ինչ ես, մեկ նայիր, դա կո՛ւվ է, սառչա է։ Լաւ, գինը ասա տանեմ, թող գլումանով կով ըլլի։

Տղան կըսէ որ.— Ես քեզի պեսներին ոչ մալ կուտամ և ոչ ալ գին կասեմ, հայդե, գնա քու ճամփան։

Սա էլ դատարկ կէրթա և միևնույն բանը կասէ որ.— Չկարողացա, պինդ բան է շատ։

Աղայի հերսը շատ գելլէ ու կըսէ.— Բերեք մուշտակս, տեսեք ես հիմի ի՞նչպես կը բերեմ։

Հագնի կապն կը՝ գա մեյդան.

— Տղա՛ այս ինչ լավ պլտրոշին է, ծախո՞ւ է:

— Այո, աղա:

— Է, գինը ի՞նչ է:

— Է,— կըսե, — քեզի պես աղային հետ բազար անելը որն է, դու շիտե՞ս ինչ է որ:

— Գիտեմ, համա դու էլ ասա,— կըսե, ու կը շարունակե,— պլտրոշին տուր տանեմ, գնա դու գինը իմացիր, ով որ ինչ արժեցնե, ես նրանից հինգ դուրուշ էլ ավել տամ, տունըս էլ այդ լավ տունն է՛:

Տղան կը գնա հարց ու փորձ կանե, գիմանա որ խափւած է. ալավ՝ կըսե ու կէրթա փողերն ստանալու: Մառաններուն կասե, որ գնան փողերը բերեն: 7—8 դուրուշ կառնե, կը գնա էն դռանը մոտը կը կանգնի, որտեղ կովին հավար-հավար մորթում են: Մառանները կասեն.— էլ ինչի՞ ես կանգնել, գնա՛ էլի:

Մանչը կըսե.— Հարս որ մեռավ, օսիաթ արավ թե. «Ինչ կենեք էրեք, կովն որ կը ծախեք պոչը չը ծախեք», հիմի կաղաչեմ որ պոչը տաք, ձեզի որ պետք չէ:

Դրանք էլ կուտան, ասիկ կառնե ու յալլա դամուրչնոցը, լա՛վ, սըխ մխել կուտա, մեջքը կը կապե, կէրթա տուն, մորը կըսե.

— Քա, մարս, տեսար, կըսես թե «խաբվի՛ւ կը», այնպես մե աղայիմ ծախեցի, որ այսքանը բեյ տվեց, ըսավ օր՝ «մյուսն ալ ետե կուտամ», հըմը մարս ինչ գըլլի իսի մեր զրկցներեն էվատի մե ղաթըմ հալավ ղայրա գտի:

Մարը կըսե.— Օղուլ ի՞նչ պիտի էնես, կենա ինչ սատանան առաջդ պայրաղ է բացել ուրմիշ ես եկի:

— Օ՛, չէ, չի ըլլի, իլլաքի պիտի գտնիս:

Մայրը կէրթա մե ղաթըմ ղայրա կը բերե, մանչը ղոթուղը կը զարնե, կէրթա պառիկմախեռի մօտ ու կըսե.

— Ինձի մե լավ, 16—17 տարեկան աղջիկըմ շինե, ահան ալ շորերս, հագու:

Պառիկմախեռը կասե թե.— Մի ոսկի է:

— Թող լինի, կտամ (մի ոսկին էլ արժե 8—9 ո.):

Կը շինե, կը հագցնե, ուղիղ մի սիրուն, շատ սիրուն աղջիկ:

Սա սպիտակ շալման ոտքից գլուխ կառնե, կէրթա այն աղայի պատշգամբի տակ կը կանգնի: Մառանները կը նկատեն սրան, կը-

¹ Էրզրումում պլտրոշին ասում են լավ, շաղ կովին, իսկ Ստամբուլում պլտրոշին ասում են ճեղուկին (Մ. Բ.):

զան կը մոտենան ու կը հարցնեն, ի՞նչ է ուզում: Նա էլ կը պատասխանե թե.

— Ձեր աղային հարցրեք թե աղջիկ պարոն սիրել չի՞ կամենում:

Սրանք կը նայեն երեսին, հրեշտակի նման մի սիրուն աղջիկ, կը դնան աղայի մոտ ու հարց կառաջարկեն թե.

— Աղա, մի աղջիկ պարոն է եկել, ասում է թե. «Ձեր աղան աղջիկ պարոն չի՞ սիրում»:

Աղան հարցնում է.— Սիրո՞ւն է:

Ծառաները պատասխանում են.

— Ետ սիրուն է, նայել անգամ չէ կարելի, սիրունությունից մարդ կամաչի:

Աղան իսկույն կը հրամայե.— Հրավիրեցեք:

Ծառաները կը դնան և ներս կը բերեն. սրանք մեկս մեկու կը ողջունեն հետո աղան կասե.

— Աղջիկ պարոն, ինչո՞ւ մի քիչ վաղ չէկար, այսօր մենք դավուրմա էինք եփել և շատ լավը, վաղ գայիր բոզբաշը միասին ուտեինք: Բայց որ դա անցել է, կը հրամայե՞ք ձեզ համար դավուրմա բերել տամ մի քիչ ուտեք:

Աղջիկ պարոնն էլ կամք կտա: Աղան կը հրամայե ծառաներին, որ բերեն սեղան պատրաստեն: Իսկ աղջիկ պարոնը իր մտքումը կասե թե. «Գոնե չեղավ, չեղավ, մի անգամ էլի իմ կովիս միսը ուտենք»:

Սեղանը պատրաստելուց զանազան ուտելիքներով, ծառաները կը հեռանան, իսկ սրանք կը նստին կուտին, կը խմեն լավ, ուզածի պես, բավական ժամանակ էլ կանցնի, աղջիկ պարոնը կը հարցնե թե.— Ձեր քնելու ժամանակը ե՞րբ է:

Աղան էլ պատասխանում է թե.— Ուզում ե՞ք հիմա էլ կարելի է քնել:

Ծառաներին կը հրամայե անկողին պատրաստել: Նրանք էլ, ինչ որ աղան լավ և խառ բաներ ունի առաջ կը բերեն, կը պատրաստեն ու հետո կասեն թե. «Էլ ինչ կը հրամայեք»: Աղջիկ պարոնը կասե, որ «ոչինչ» ու աղային կը հարցնի թե.— Չէ՞ր կարելի այս գիշեր ծառաներին մի կողմ հեռացնել:

Աղան կը կանչե քառասուն ծառային ամեն միին մի մի ոսկի կտա և կասե.— Գնացեք, այս գիշեր դուք էլ քեֆ արեք, բայց որ լույսը կը բացվի արիք:

Սրանք ոսկիները կառնեն ու կնտըլ-մնտըլ սանդուղքներից իջ-

նելով կէրթան: Դռները կփակեն ու իրանք էլ պառկելու կը պատ-
րաստվին:

Աղջիկ պարոնը կասե որ.— Մեզանում սովորութիւնն է, որ ա-
ռաջ տղամարդը կը պառկի, հետո կինը:

Աղան կը պառկի, իսկ աղջիկ պարոնը ծխախոտը ծխելով ման
գութա և կը հետազոտե սենյակները, թե ինչ աչքի ընկնող բաներ
կան: Բայց աղան համբերութիւնից դուրս էկած ասում է.

— Աղջիկ պարոն, դե արի՛.

— Լավ, գութամ, — կըսե, ու (գիտեք ինչ, էն մըխած պոչը էլի
իր մեջքում պահած ունի) էլի ծխելով ման գութա:

Երկրորդ անգամ աղան կըսե.— Դե արի՛:

— Լավ, — կըսե, ու պոչը մեջքից հանելու թատառուկ կանե:
Մեկ էլ որ կասե, սա պոչից բռնած ցույց կտա գլխավերեից
ու կը հարցնե.

— Աղա՛, իսիկ ի՞նչ է:

Աղան ասում է.— Չգիտեմ, պոչ է, ինչ է:

— Աղա՛, իսիկ ի՞նչ է: — էլի, — աղա, իսիկ ի՞նչ է (վերջինը
ավելի բարձր ձայնով):¹

Հետո իրան զարնելով աղային. «Ղառղա է, թե սառչա է, թե
պլտրչին է, թե ղառղա է, թե սառչա է, թե պլտրչին է, թե (կըսե
ու կուտա շփաղ աղային) ղառղա՛ է, թե սառչա է, թե՛ պլտրչին
է», այնքան կը զարնե որ մարդը արյունվա, փրփրած, ուշաթափ
վայր կը ընկնի:

Աղջիկ պարոնը վերմակը քցելով վրան, ինչքան որ աչքի ըն-
կած բաներ կան և արկղիկով ոսկին կը հավաքե ու կէրթա, շորերը
կը փոխե, իր շորերը կը հագնի, և դեպի տուն կուղղե յուր քայլերը
և մօրը կըսե.

— Մարս, ահա քեզ ոսկի և այսքան արծաթեղեններն էլ ընծա,
կովն առնող աղան տվեց, տեսա՞ր ինչ լավ մարդու եմ ծախել, որ
ինքը իրան խղճովը կը վարձատրե և ասավ որ՝ աստված շահտ լի-
նի էլի կուտամ:

Սրան թողնենք իրա տունը, գնանք աղայի մօտ:

Լուսաբացին ծառաները գութան: Մի երկու ժամ սպասելուց կը
տեսնին, որ ոչ ձայն կա և ոչ ծպտուն, իրանք իրանց կասեն. «Մեր
աղան այսքան երկար քնողը չէր, չը լինի մի վտանգ պատահած
լինի»: Մի քիչ էլ կըսպասեն, և ոչ մի ձայն:

Մառաններից մեկը կըսե.— Ես կը գնամ և կը նայեմ:

¹ Բացատրութիւնն ասացողինն է (Մ. Կ.):

Սրբ ներս կը մտնի և կը տեսնի աղայի անկողինը զգված և արյունվա, կը հավաքե մյուսներին, որ իմանան բանի էութունը: Բոլորը կը հավաքվին կը գան, վերմակը հետ կը տանին և ի՞նչ, աղան փրփրած, արյունվա ընկած է, համարյա անշնչացած: Մեկը ցած ձայնով ձայն կտա. «Աղա՛ (մի քիչ բարձր) աղա՛ (էլի բարձր)՝, աղա՛:

Աղան էլ, մի հառաչ արձակելով՝ «Ը՛ - Ը՛ - Ը՛»:

— Տո տղերք, աղան դեռ կենդանի է ջո՛ւր, ջո՛ւր հասցրեք:

Ջուրը կը բերեն աղայի երեսին կը սրբսկեն, աղան ուշքի գուքա և կասե տնքալով:

— Ա՛խ, տղայք, գրող ուտեինք, մահ ուտեինք, այդ կովը շուտեինք, գրող ուտեինք, մահ ուտեինք, այդ կովը շուտեինք (երեք անգամ կը կըրկնեն):

Մառանները բանի էութունը հասկանալով ասում են. «Հ-ը-ըմ, աղջիկ պարոնը կովի տե՛րն է եղել»:

Սրանք էստեղ մնան, մենք զնանք էն տղայի մոտ:

Էն տղան էլ երկրորդ օրը կը գա աղայի պատշգամբի տակ և ահանջ կանե, թե, աղան մեռավ թե կենդանի է և ինչ է պահանջում, կամ ուզում: Լսում է, որ աղան ասում է.

— Ինձ համար ինկիլիզից մի հեքիմժ բերել տվեք, այստեղիները շեմ ուզում:

Սվ ինչու համար, նրա համար որ այնքան խաբեբա է, որ ամբողջ քաղաքը խաբելով վառել է, վախենում է, թե այդտեղի բժիշկները կը լուծավորեն իրան, ուստի կը պահանջե որ ինկիլիզից բերել տան:

Էս տղան իմանալուն պես կը վազե պառիկմախեռի մոտ, ոսկին կը տա և կասե.

— Ինձ մի ինկիլիզ շինե:

Մի ցիլինտըռ էլ նորը բերել կտա, շորերը և իր ուզածի պես երիտասարդ, մի քանի պուզիրոկներ էլ կառնի, ձվի սպիտակուցը առանձին, զեղնուցը առանձին, ածխաջուր ու այդ տեսակ մի քանի բաներ դարսած մի կարզինի մեջ, անցնում էր փողոցներով ու բղավում:

— Ինկիլիզու եմ եկել, լավ, թագավորական լայեղ հեքիմ եմ:

Սվ երեք շորս անգամ անցնում էր հենց այն փողոցով, որտեղ էր աղայի բնակարանը: Այդ բուպին տեսնում է դուռն ծառաներից մեկը և տուն է վազում, աղային ասում:

¹ Բացատրություն ասացողին է (Մ. Կ.):

— Աղա, մի հերքիմ է եկել ինկիլիզու, գուզես կանչեմ:

Աղան ասում է.— Կանչե, կանչե:

Մառան իսկույն գուքա կը կանչե:

Սա էլ կը գա, վերև բարձրանալով աղայի մօտը կը քննե ցավերը ու կասե.

— Աղա, այս ինչ բան է, ասեմ ծեծել են, քեզ պես մարդուն ո՞վ պիտի վստահի ծեծելու, բայց քո վերքերը ելևում են, որ ծեծված է, այն էլ մեխերով, վերքերը մեխի տեղեր են:

Աղան կը զարմանա, թե այս ինչ լավ բժիշկ է, որ իսկույն հասկացավ բանի էությունը և կառաջարկե իր վարձատրությունն ու կըսե.

— Այժմ ի՞նչ է հարկավոր ինձ:

Նա էլ կը պատվիրե.— Բաղանիք:

Մառան իսկույն գնում է և պատվիրում, որ ոչ ոքի ներս չը թողնեն, որ յուր աղան է գալու և լավ պատրաստեն:

Կը գա, աղային էլ կըսե որ.— Արդեն պատրաստ է:

Աղան կըսե ծառաներին, որ.— Դուք էլ բոլորդ արիք զնանք, բոլորն էլ ուրախանում են և հավաքվում զնալու:

Բայց պ. բժիշկը ասում է, որ.— Ես այդ տեսակ հագնված մարդկանց հետ տեղ չեմ գնում:

Եվ աղան կը հրամայե, որ ինչ խառ ու դումաշ շորեր ունեն նրանք հագնին և ոտներն էլ արծաթյա քոշերը:

Ամենքի պատրաստվելուց հետո երկու ծառան ընկնում են աղայի ղութուղներից և ուղևորվում են բաղանիք: Երբ հասնում են, ծառաները աղային հանվեցնում ու տանում են ներս, իրանք էլ սկսում են հանվելը: Այն ժամանակ բժիշկը ասում է.

— Գիտե՞ք ինչ, ես աղայի շահ տամարից պիտի արյուն առնեմ: Երբ սկսեմ, նա կը ճվճըվա. «Յամա՛ն հասե՛ք, օգնեցե՛ք» չըլինի թե այդ բոպեին ներս մտնիք, ես կը շշկլվեմ, սխալ կը կտրեմ և այն ժամանակ աղան բանից կը պրծնի:

— Լավ,— կասեն, ու ամենքը կը հեռանան առանձին-առանձին լողանալու:

Հետո բժիշկն է ներս մտնում՝ փեշտամալի տակից մեջքը փաթաթ կռվի պոչը, ծխախոտը ծխելով գոբակի շուրջը կը պըտըտի, իսկ աղան հառաչելով ասում է.

— Հեքիմ աղա, վերքերս կսկծեց, չեմ դիմանա:

Իսկ բժիշկը ասում է.— Թող քրքրի դեռ վաղ է, ժամանակ կա.— ու պոչը մեջքից քիչ-քիչ դուրս կհանե, երբ երրորդ անգամ ասում է,

թե. «Չեմ դիմանա», հեքիմը այդ բոպեին անշուք դուրս կը հանն ու գլխավերեր կը կանգնի.

— Աղա՛, իսիկ ի՞նչ է:

Երբ աղան այնչ կը տեսնի, հոգուն տունը կը մարի:

Հեքիմը էլի կը կրկնեն.— Աղա՛, իսիկ ի՞նչ է.— և երկրորդ անգամ էլի ծնծկով մարմնին, կը մրմնջա,— դառա՛, է, թե սառչա է, թե պլտրչին է, դառա է, թե սառչա է, թե պլտրչին է, թե դառա է, թե սառչա է, թե պլտրչին է: Նա կը բղավեն, կաղաչեն, օգնություն կը խնդրեն, բայց ոչ մի տեղից, սա իրա գո՛ծը գիտեն, տուր թե կտաս: Երբ տեսավ, թե արդեն ուշաթափվել է, փրփրած վայր է ընկել, կը թողնեն նրան այնտեղ այնպես և ինքը դուրս գալով, բոլոր շորերը, քոշերը կը հավաքեն, դուռը դրսից կը փակեն ու կը գնան: Տանկով, շորերը կը ծախեն քոշերը բոլորը, փողերը կառնեն, շորերը կը փոխեն ու տուն կ'էրթան, մորը ասելով.— Ահա, մարս, կովը առնող աղան էլի այսքան փող տվեց, ու ասաց որ. «Աստված շահատ ըլլի, էլի կտամ»:

Դրան թողնենք իրա տունը, գանք մենք բաղանիք:

Մառանները մի բոլ լողանալուց հետո կըսեն.— Աղայի ձայնը էլ չի դա, արիք գնանք տեսնինք ինչպես եղավ:— Կգան որ ինչ, աղան էլի այն դրության մեջ է, դեռ ավելի վատ, քան թե տունն էր: Արյունը կը հեղա, ինքը փրփրած. մեկը մյուսին ասում է. «Մի գուցե այդ բժիշկը էլի կովի տերը լինեն»: Կը լսեն, ականջ կը դնեն, որ աղան մի փոքր կը հրծծա, ձայն կը տան ցած ձայնով. «Աղա՛, աղա՛ (մի քիչ բարձր ձայնով), աղա՛», աղան ձայն է հանում. «Ը-ը-ը» հառաչ արձակելով՝ «Տղերք ջուր հասցրեք, աղան դեռ կենդանի է»: Էլի ջրով-մրով ուշքի կը բերեն, աղան էլի տնքալով կըսեն.

— Դրո՞ղ ուտեի՞նք, մա՞հ ուտեի՞նք, այդ կովը շուտեի՞նք: Ա՛խ, գրո՞ղ ուտեի՞նք, մա՞հ ուտեի՞նք այդ կովը շուտեի՞նք:

Մառանները մեկ-մեկու երես են նայում և հասկանում էլի օյինբազուկները:

Վերջապես ծառաները դուրս գութան, որ շորերը հագնին ու աղային տուն տանին, կնայեն որ՝ ոչ շոր կա, ոչ ոտնաման, այս ինչ բան է. ձայն կտան, կը բղավեն, ոչ ոք լսող չկա և ոչ էլ մարդ է երևան գալիս: Վերջապես շատ իրարանցումից համամշին գութա, կը հարցնեն, նա էլ կը հայտեն, որ ինքը երբեք չէ եկել, ինչ որ իրանք եկել են ներս. «Ահա սա է իմ այստեղ գալը, ձեր գալուց հետո», ինչ անենք: Տուն կուղարկեն մեկիմ, որ շորեր բերի, հագնեն, տուն գնան: Շորերը կը հագնին, աղային կը հագցնեն և կը

վարձած ուղտապանի աշկերտին էլ կը նամբն ու հանգիստ կը շարունակե նանապարհը:

Մի քիչ գնալուց հետո աղան կը հարցնեն.— Ո՛ւր է քո քարավանը:

Նա էլ ցույց կուտա հեռւից թե.— Տե՛ս, յանտեղից երևում է, մի քիչ էլ գնանք կհասնենք:

Էլի կը շարունակեն նանապարհը, աղան կարծես զգում է իր գլխի գալիքը և հարցնում է.— Ո՛ւր են, շեն երևում:

— Ա՛յ, էն դումանը որ կերեա, իմ քարավանն է, մի քիչ էլ, կը հասնենք: (Եւ գիտե՛ք, կովի պոչն էլի յուր մեջքէւմ ունի պահած):

Կը գնան մի քիչ էլ, մի ժայռի կը հասնին, տղան շորս կողմը կը նայի, որ ոչ ոք չկա, ամայութիւն է տիրում այդտեղ, ուստի կանգ է առնում, պոչը մեջքիցը հանում, աղային դէմ անելով դարձյալ ասում է.— Աղա՛, իսիկ ի՞նչ է, մեկ նայիր, աղա, իսիկ ի՞նչ է:

Բայց երեւակայեցեք աղայի դրութիւնը էդ րոպեին, լեղին կը պատուի, արյունը կը ցամաքի, ի՞նչ անի այդ ամայի տեղում: Կը սկսե աղաչել, պաղատել, բայց ուշք դարձնողը ո՛վ է, մտքումը տըղան կրսե. «Դուք շատ շատերին եք վառել, ես էլ ձեզ պիտի վառեմ» ու էլի կըսե.— Աղա՛, իսիկ ի՞նչ է,— ու կը սկսե զարնելը. «Ղառղա՛ է, թե սառչա՛ է, թե պլտրշին է, զառղա՛ է, թե սառչա՛ է, թե պլտրշին է, զառղա է, թե սառչա է, թե պլտրշին է» ու կուտա ջանին. այնքան որ հոգին ավանդած աղան ուղտի վրայից վայր կը ընկնի: Սա կը քաշի մի կողմ, մի բուռը հող կաշի վրան, ինքը ոսկիքը, ուղտերը կառնե ու կէքթա քաղաքը: Գիշերով կը հասնի, յուր շորերը կը հագնի, զընգզընգալով սունդուկներով ոսկին տուն կը տանի ու մօրը կըսե.— Մարս, արի ոսկիքը տուն տար, կովիս գինն է, այս էրկու ուղտն էլ հետը աղան ինձ ընծայեց, բայց ես ի՞նչ եմ անում ուղտը, ծախեմ, վաղը փող կանեմ:

Ու այդպես էլ արեց: Մի շքեղ տուն էլ վարձեցին, մօր հետ զուգվեցան ու սկսեցին կարգին ապրուստը:

Էրզրումում մարդ չէղավ, Ստամբուլում աղա էղավ:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՇԻՐԱԿ

ՂՈՒԼ-ԶԱԴԱ ԵՎ ՆՈՒՌԻ-ԳՅՈՒԶԱԼԻ

Ժամանակօց կէղնի շի էղնի մե թաքավօրմ՝ կէղնի էդ թաքավօրը մենձ կարօղութէն կունենա, հըմը մեննակ մե տղէմ՝ կունենա։
էդ տղէն կէղնի տասներհինգ, տասներվեց տարեկան։ Անունն էլ Ղուլ-զադա կէղնի։

Տղէն գ'ելնի մե լավ ձ'իմ՝ կը հեծնի, հընգեր տղօց հետ կէրթա մեշերը ավճութէն կէնե, իրիկունը դ'առնա գութա կը տուն։

Օրվանըմ՝ մեկն էլ հընգեր տղէքը բիթտուն տեղ կէրթան, ինքը կը մնա մեննակ։ Կը հեծնի ձ'ին, կառնե զիջիղաւ թուրը, կէրթա որսի։ Էս կօղմը կը զարկըվի, էն կօղմը կը զարկըվի տեյմ'օր ցօրեկ հեշ բ'անըմ ձ'եռքը շի ընգնի։ Հերսը գելնի դ'առնա կը, գութա կը տուն։

Ճամփէն կը տեսնի օր քաղքի տղէքը պզի՝ վրա հօլ կը խաղան։ Ինքն էլ գիշնի էդոնց հետ հօլ կը խաղաւ։ Խաղցած վախտը մե պառավմ՝ ջ'ուր կը տանի էղե, գութա էսօնց քօվը, կուծը վար կը դ'նե, սեյր կէնե։ Մեկ էլ թաքավօրի տղեն հօլը թապլելու պես հօլը կէրթա կը դիպնի էդ խեղճ պառավի կծին ու կուծը կը ջ'արդի։

Պառավը գուլա, կ'անիծե էդ տղին, կըսե.— Նուռի-Գյուզալի սէրը սիրտդ ընգնի, վառիս ու էրիս։

էդ խօսքը ըսելու պես՝ գիտես թե կրակմ՝ ընգավ էդ տղի սիրտն

¹ Սառույց (Մ. Բ.)։

ու սկսեց վառել: Տղէն թողեց հօլն ու հ'ընգերդանցը, հեծավ ձ'ին, էկավ տուն:

Հ'երսի օրը հ'ելավ ինքն իրան ըսավ. «Ես պըտի էրթամ հաշ-խըրթէ հաշխարթ ման գամ, էդ նուռի-Գյուզալին գտնիմ»:

Տղէն հ'ելավ կապեց զիլֆիդար թուրը, հեծավ ձ'ին, մե խուր-շինմ' էլ օսկի առավ, ընկավ ճամփա՝ գ'նաց: Սարէ սար, ձօրէ ձօր, չօլէ չօլ անցավ, տեղ չմնաց օր ոտքի տակ չըտար: Գ'նաց մե մենձ մեշիմ մեշ նստավ, հաց կուտեր, տեսավ օր մե չ'եյրանըմ' դ'եմը կայնած է: Զ'եյրանը տեսնելու պե'ս գ'իտես թե սիրտը ճեղքեցին, չ'եյրանը մեշը դ'րին: Հաց, բ'ան թողեց ու ձ'ին հեծավ, ընգավ էդ չ'եյրանի հ'ետեւէն: Զ'եյրանը գ'նաց, ինքը հ'ետեւէն, չ'եյրանը գ'նաց, ինքը հ'ետեւէն, օխտը սար, օխտը ձ'օր, անցան՝ մեկ էլ մե դ'յուզ տեղմ' չ'եյրանը գ'նաց մե քյոշկ ու սարայի մեշ մտավ, դատողն անցավ:

Տղէն գ'նաց քյոշկ ու սարայի քօվը կայնավ, աեսավ օր ո'չ դ'ուռ ունի, ո'չ հ'էրթիկ: Քաշեց հարուր լըտրանոց զիլֆիդար թուրը՝ քյոշկ ու սարային զարկելուն պես մե կօղքը կիսեց, թափեց: Նես մտավ, տեսավ օր հեշ բ'ան շի էրեա, մե տեղմ' է քցած, մե մենձ նուռմ' էլ կօղքը դ'րած: Վերուց նուռը ճեղքեց, տեսավ օր մե լսի կտոր աղ-շիկմ' մեշը քնած է: Աղշկա թուրը պաքեւուն պես՝ աղշիկը վեր թռավ:

— Յա՛,— ըսավ,— Ղուլ-զադա ջան, էկե՛ր ես:

— Հա՛,— ըսավ,— էկեր եմ,— ըսավ, ու փաթթըվավ աղշկան: Վախտմ' անցավ, տղեն սկսեց աղշկան հարց ու փօրց էնեւ գ'ըլ-խու էկածը:

Աղշիկն ըսավ.— Ես մե հարուստ բ'ազրկյանի աղշիկ էի, մեր քաղքի թաքավօրը իրան տղին գուզեր ընձի, հերս էլ չէր տա:

Ինչըդ էղավ, ինչըդ չէղավ, էս հ'իրեք գ'լխանի ղօվտը էկավ, ընձի փախուց բ'երեց իստեղ:

Տղեն կրսե.— Հըպը հ'ո'ւր է էդ ղօվտը:

Կրսե.— Էդ ղօվտը գ'նացեր է էդ դ'եմի սարի տակը կոխվ կէնե: Էնտեղ իրեք դ'ե կան, գուզեն օր գ'ան, ինձի ձ'ե ւթէն խլեն, տանին՝ շեն կրնա:

Տղեն կրսե.— Էդ ի'նչըդ բ'ան է, օր հ'իրեք դ'եւ շեն կրնա էդ ղօվտին հաղթե:

Աղշիկը կրսե.— Քա՛, ինչ կրսես, հ'իրեք գ'լխանի ղօվտ է, ինչ-քան օր գ'լխները կը կտրեն, էլի կը սաղնա, շունքի օր էդօր հօքին հ'իրեք հատ ճնճըղուկ է, մե ղութկիմ' մեշ դ'րած, իզի վերը թարթի

վրա պայել է: Տեյմ՝ օր էդ ճնճըղուկների գ'լօխը կտրեն, էդ ղօվ-տը շի մեռնի:

Տղէն կըսե.— Նուռի-Գյուզալ ջան, դ'ու ի՞նչ, դ'իտես:

Աղջիկը կըսե.— Ես դյաքուքէնով իմացեր եմ:

— Օր էդպես է, կեցի,— կըսե.— ես էդոր ղութիկը վար առ-նիմ, էրթամ էդ ղօվտի էլ, էն դ'եերու էլ գ'լօխը կտրեմ, գ'ամ քեզի առնիմ էրթամ:

Վար կառնե էդ ղութիկը, դ'նե կը ծօցը, ձ'ին կը հեծնի, կէրթա էդ ղօվտի ու դ'եերի քօվը:

Տեսնի կ'օր, աղջկա ըսածի պես, հ'իրեք դ'ե մե ղօվտիմ՝ հետ էնպես կռիվ կէնեն, օր սար ու ձ'օր կը թնդա:

Տղէն ինքն իրան կըսե. «Ի՞նչ էնեմ, թե օր հ'իրեք դ'եի կօղմն անցնիմ, պըտի ըսեն վախեցավ, թե ղօվտի կօղմն անցնիմ, պըտի ըսեն լօպպըսցավ, լավն էն է էրթամ ք'արե տամ, վօլ օր թեզ ք'ա-րեա առավ, էնօր կօղմն անցնիմ»:

Գնաց, բարե տվեց, ղօվտը էն սըհաթին ք'արեն առավ: Անցավ էդ տղէն ղօվտի կօղմը, ըսավ.

— Դու քիչմ՝ հանգստացի, ես հ'եւնիմ կուլիմ էդօնց հետ: Ղօվ-տը նստավ, տղեն քաշեց թուրը, հ'ընգավ էդ դ'եերի մեջ, հ'իրեքի էլ գ'լխները կտրեց, հ'եւլավ էկավ ղօվտի կուշտը:

Ղօվտը մնաց զարմացած: Մտքի մեջը ըսավ. «Էս տղեն հ'ե-քուց մեկել օր գ'իմանա օր ես Նուռի-Գյուզալին փախուցեր եմ, գել-նի իմ դ'եմս կը կուլի, լավն էն է՝ հ'իմիկուց վերջացընեմ»:

Տղա,— կըսե,— ե՛լ, կռիվս կռիվ է:

Տղի ուզածն էլ էդ էր, մահանիմ կաշեր:

Գելնի տղեն, ախպեր ջան, էս կօղմը կը զարկեն, էն կօղմը կը զարկեն, մեկ էլ տղէն սամթի կը ք'երե, հարուր լըտրանոց թուրն օր գ'լխուն շի տա, հ'իրեք գ'լօխն էլ մեկեն կը թռնին:

— Այ հա՛յ,— կըսե ղօվտը,— իսան օղի, մեկ էլ զարկ:

Տղեն կըսե.— Մօրես մեկ եմ էղե, մեկ կը զարկեմ:

Ու ծօցէն կը հանե ղութիկը, բանա, էդ հ'իրեք ճնճըղուկի ճտերն էլ կը թոցընե, օր շէղնի թե ղօվտը հ'ետե կենա սաղնա: Զ'ետե ձ'ին կը հեծնի, ուրախ-ուրախ կը քշե, գութա Նուռի-Գյուզալի քօվը:

— Նուռի-Գյուզալ ջան,— կըսե,— ղօվտին էլ, հ'իրեք դ'եերին էլ սըպանեցի, ե՛լ էրթանք:

Գելնին, գընգնին ճամփա, կէրթան: Կէրթան, շատն ու քիչը աստված գիտե, մեկ էլ տղեն կը տեսնի օր օխտը ճամփու վրա

հֿիրեք զօվտ կայներ են, էրթըցօղ գալօղին կայնեցընեն, թալ-
նեն կը:

Տղին օր կը տեսնին, զօվտի մեկը մեկելին կըսե.

— Ա՛յ թալնելու բան, լաի կտոր աղջիկը հետը: Քեւեք էրթանք,
բ'ունենք, բ'երենք:

Տղէն տեսնի կ'օր զօվտերը դեպի իրան գութան, ինքը առանց
վախենալու ձ'ին կը քշե դեպի զօվտերուն, թուրը կը քաշե, ու տուր
թե կուտաս:

էդ հֿիրեք զօվտին էլ էղտեղ կը սատկեցընե, ճամփօրճներին
էլ կաղատե, աստու անունը կուտա ու գըլնի ճամփա, կէրթա:

Կէրթա, կէրթա կը հասնի իրան հօր քաղաքը:

Փանի տարի էր՝ կօրել էր, հեշ մարդ խապար չէր, թե հֿո՛ւր
էր դ'նացե:

Խապարը կէրթա հօրը՝ թե «տղեդ էկեր է»: Հէրը կէրթա տղին
էլ, հարսին էլ կառնի, գութա տուն:

Օխտն օր, օխտը դ'իշեր հարսնիք կէնե, էդօնց կը պսակե:

էնօնք կը հասնին իրանց մուրազին, դ'ութ էլ հասնիք ձ'եր մու-
րազին:

Հ'երկնքէն հֿիրեք խնձօր գընկնի. մեկն ըսօղին, մեկը՝ լսօղին,
մեկն էլ ալամ աշխըրբին:

ԲԱՍԵՆ

ԿՆԿԱՆ ՍԸՌԻ Զ'ԸՍԵՍ

Ժամանակին մեկ մարթըմ ախքատ կ'ըլլի: Կնիկը շատ աղաք-
սըզ կըլլի:

Կնիկը ըսավ.— Թե օր դու ինձի էս հարուստներու պես կը
պայես գու, քեզի ես կնկութէն կէնեմ, չէ սե՛ քեզի բօզաղմիշ¹
կէնեմ:

էրիկը գնաց, մայլի մեջ պառավըմ կար, իրեն սըռ ալտնեց:
էս կնիկը ըսավ մարթուն.— Գնա էն կնկանեդ քառասուն օր
օր առ:

էն էլ գնաց կնկանէն քառասուն օր օր առավ:

Մարթը էկավ էդ կնկան ըսավ.— Ես իմ կնկանէն քառասուն օր
օր առա:

Կնիկը ըսավ մարթուն.— Դու ամեն առավօտ հաց մի աջի ծօ-
վը ցիք:

Մարթ ամեն հէքվան մեկ հաց ծօվը կու ցքեր. եռեսունինը օր
հաց ցքեց, քառասուն օրը թմած, ձուկըմ ծօվու միշին ելավ, մար-
թուն կլլեց, առավ ծօվու մեղը կու տաներ, չուրը մարթուն բան
չէր էնե:

Ձուկը մարթուն ըսավ.— Ինսան օղլի, ես քեզի հ"ուր կու
տանիմ:

¹ Բոզնեի (Մ. Բ.):

Ըսավ.— Ես չիտեմ հոգի կը տանիս:

Ձուկը ըսավ.— Եփ օր դու ամեն էքվան էն մեկ հացըմ ծովը կու
ցքերի, մենք էն հացը կ'առնենք մեր թաքավորին կու տանենք,
մեր թաքավորն ըսավ. «էս մարթուն բերեք, էնօր մուրազը տամ»,
ես էլ էկա քեզի կու տանեմ գու. ի՞նչ մուրազ պիտի ուզես դու մեր
թաքավորին:

Ըսավ.— Ես չիտեմ, ինչ պիտի ուզեմ:

Ձուկը կ'ըսե.— Ես քեզի ինչ տեսակ օր կու խրատեմ, դու էն
տեսակ էրես ինսան օղլի՛, եփ օր մեր թաքավոր կ'ըսե. «Ուզե, մու-
րազըդ տամ», ըսե. «Իմ մուրազս քու սաղութեն է», թաքավորը կը-
սե. «Իմ սաղութենէս քեզի օքուտ չկա», դու ըսե. «Եփ օր քու սա-
ղութենէդ ինձի օքուտ չկա, անգամըմ իմ բերանս թքեմ»:

Ձուկը սովորեցուց ինսան օղլուն պրծավ, մարթուն առավ ու
թաքավորի քովը տարավ:

Թաքավորն ըսավ.— Ինսան օղլի, դու ի՞նչ դիտար օր ես իսնի
հացին քաղցած էի, դու ինձի ամեն էքվան հաց մի պաշար տվիր,
ուզե քու մուրազըդ տամ:

— Իմ մուրազս քու սաղութենդ է,— ըսավ:

Թաքավորը ըսավ.— Սաղութենէս քեզի խեր չկա, ուզե մուրա-
զըդ տամ:

Ինչպես օր իրեն տանող ձուկը իրեն խրատել էր, էն էլ էնօր
խրատով ըսավ.— Դու, մինակ իմ բերանս թքե:

Թաքավորն ըսավ.— Քու ուզած մուրազըդ կուտամ, մինակ թե
ինսան օղլու շայտնես սրող, ինչ օր օր այտնեցիր, մայդ էն օր կու
հասնի գու. Բաց բերանդ,— ըսավ:

Մարթը բերանը բացեց, ձուկը թաքավորը բերանը թքեց: Իրեն
տանող ձկին հրաման էրավ թե.— Տար, չօրը հանե:

Ձուկը առավ, բերեց, չօրը հանեց: Մարթը չօրը նստավ, շի-
վարավ, կայնավ: Կու մտածե. «էս ինչպես է էղել. հոգի եմ գնա-
ցիւ»: Խելքը գլխուն էկավ, մեկ քարիմ լերթ² տվեց նստավ: Տեսավ
օր ճիճունները կը խոսին ամեկ ուր լեզվով, ինքն էլ կը հասկնար
ճիճուններու լեզուն: Ինքը ծովի քյանարին մոտիկ էր, ծովը, ամեն
ճիճու, օձ, ջանավար, գորտ կու խոսին գու, ինքը կու հասկնար:
Ինք իրեն գործին կու մտածե գու. «էս ինչ բան էր, օր ամենը կու
խոսեն ես կու հասկնամ գու»: էն սահաթին մեկ ճնճուղըմ էկավ
իրեն առջևն անցավ, ըսավ.— Ինսան օղլին երանի թե խելք ունե-

¹ Բնագրում՝ ձուկը բերանը թաքավորը բերանը թքեց (Մ. Կ.):

² Կռնակ (Մ. Բ.):

նար, քարի տակը գլուգլումըմ օսկի կա, քարը սրշե, օսկին հանե տանե բօլ, բօլ ուտե:

Մարթը ինքն իրեն ըսավ.— Թե օր ճնճուղի ըսածը դօրթ է, քա-
րը սրշեմ այեմ, թե օր օսկի կա, ձկան ինձի տված մուրադը էդի է:

Քարը սրշեց, ձեռքովը ճանգոթեց, փօրեց, քիչ փօրեց, գլու-
գլումըմ դուռ էկավ, օսկին առավ, ինքն իրեն ըսավ. «Դօրթ է, ձկի
տված մուրադը էս է»:

Առավ էկավ տունը, կնիկը շատ բարկցավ թե.— Մենք քեզի
հետ օր էինք կտրել:

Կնկան ըսավ.— Դու ինձնէն ի՞նչ գուզես:

Կնիկը ըսավ.— Ես քեզի ըսել էի, թե դու ինձի լավ ապրեցուր,
հարուստներու պես, թե չէ սե քեզի թող կուտամ, կնիկ չեմ ըլի:

Էրիկը բռնում օսկի հանեց.— Ահասիկ, ա՛ռ, քեզիկ թումբան
առ,— բռնում էլ հանեց,— ահասիկ, ա՛ռ, քեզիկ շապիկ առ, էս գլու-
գլում օսկին էլ, շում քու մայվան օրը, ինչ գուզես առ ու կե:

Ուրախությամբ հացերը կերան ու պառկան: Կնիկն ըսավ.—
Մա՛րթ, օսկին քեզի ո՞րդից է:

Մարթը ձկի խրատ միտքը բերելով չ'ըսավ:

Մարթը ըսավ.— Դու ինձնե ինչո՞ւ կը հարցնես, թե օսկի որ-
դից է, դու գուզիր լավ ապրել, էդ օսկիով կե, խմե, հաքի:

Կնիկը ըսավ մարթուն.— Ես քու կնիկդ ըլիմ, քու սրըը կա-
րելի չէ օր չ'գիտնամ, պետք է գիտնամ:

Մարթը ըսավ.— Ես չեմ կրնա ըսել, թե օր ըսեմ, ինձ համար
վնասավօր է:

Կնիկը գիշեր շատ նեղեցուց, թե՛ ըսա՛:

Մարթը ըսավ.— Էս գիշեր համբերե, գալօզ գիշերը ըսեմ քեզի:
Հ'եդի գիշերը պառկան, կնիկը ըսավ թե.— Դե ըսե:

Մարթու նպատակն էր, կնկանէն նեղընալով ըսեր պիտի:

Իրենց ֆուխարության ժամանակը մեկ բօզ եզմ ունեին, մեմէլ
մենձ շունձ ունեին, մեմէլ մե խօրօզմ ունեին:

Կնիկն, օր ուր էրկան կը նեղեցներ, կըսեր. «Դե ըսե», մարթոս
հոքուն հասավ, պիտի ըսեր, արթըխ շունը մարթու միտքը հասկը-
ցավ: Շունը ըսավ խօրօզին՝ դռնէն պառկած տեղը.— Խօրօզ ախպեր:

Ըսավ.— Ի՞նչ է շուն ախպեր:

— Գիտես,— ըսավ,— էսօր մեր տան տերը իրեն սրըը պիտի
գուրսը ըսե ու մեռնի, բօզ եզը պիտի մօրթնն, փետրտի հացը (ժամ-
կոշներուն, գերեզմանը փորողներուն տրված հացը)¹ պիտի կերցը-

¹ Մանթ. բանահավաքի:

նեն, օսկօրները շօփուղ կը թափեն, կէրթամ բօլ, բօլ կը կրծեմ: Խօրօզը ըսավ.— Պապանձի քու բերանը, ի՞նչըխ լայեղ կոռ, տեսնիս մեր տան տիրոջ մեռնիլը,— ըսավ,— մեր տերը թող չ'ըսե սրուր:

Շունը ըսավ.— Չես իմացե, անդգամ կնկա էրեսեն մարթը գնացել ծովն է ընգել:

Խօրօզը կ'ըսե.— Շուն ախպեր, ես քեզի խրատ մի տամ: Թող մեր տան տերը էման էնե, ես մե խօրօզմ եմ, քառսուն հավ ունիմ շօփուղի ծերը, իմ խոսքես չեն դուռ էլի:

Շունը կ'ըսե.— Է ինչպե՞ս էնե:

— Շուն ախպեր, էս գիշեր թող չ'ըսե: Կնկան էրթում էնե, թե, «Վաղը գիշեր ես քեզի կ'ըսեմ», էքվնէն էլլե, Ալալըգի խօլթուղ փալութ կա, էնդից դաստե մի բիր կտրե, օստերը թարսինա զարկե, բերե նեքսեր պայե, վաղը գիշերը կնիկ օր կըսե. «Երեսե», կնկան ըսե թող. «Կեցի ես տեղես էլլիմ, հալավս հաքնիմ կայնիմ, քեզի իմ սրուրս պատմեմ», թող էլլե, դաստով բիրը նեքսենն առնե, գա կնկա յաթաղի վրա կայնի, կնիկն օր կըսե. «պատմե», բիր թող հանե պաշլայե զարկելը, մինչև օր բրերը կոտրի, կնիկը թօբա կէնե, դհա չի ըսեր թե. «էս օսկին որտեղից է քեզի»:

Խօրօզի ու շանը խօրաթեն մարթը իր տեղի մեջ լսեց, հասկըցավ ու կնկանը չ'ըսավ սրուր: Խափեց, ըսեց.— Վաղը գիշեր քեզի կըսեմ:

Էլավ վաղը գնաց բրեր կտրեց, բերեց նեքսեր պայեց: Օր քնելու վախտը էկավ, օր պառկան, կնիկը ըսավ.— Դե սրուրդ պատմե, ըսե ալիմ որդի՞ց է օսկին:

Մարթը էլավ վեր, հալավը հաքավ նեքսենն բրերը բերեց, կնիկը ըսավ թե՝ «Երեսե», պաշլայեց էրիկը բրրով զարկել տեղաց մեջ, հինգ բիր օր կօտրավ վրենն, կնիկը ըսավ.— Ես քեզի թօբա, դհա չեմ ըսե, թե օսկին որդի՞ց է:

Ետվան մարթը ազատվավ, կերավ, խմեց իրեն մուրադին հասավ: Դուր էլ հասնիք ձեր մուրադին:

Խրատ ըլի օր կնկան սրուրդ չըսես: Կնիկը քեզի կու տանի, գժօխքը կու ցքե:

Երկնուց իրեք խնձոր իշավ, մեկ ըսողին, մեկ գրողին, մեկը լսողին:

ԿԱՆԱՐԴ ԱՐԱՊԸ

Կ'ըլլի չ'ըլլի ժամանակով մե երիգ կնիգ գըլլին: Իրենք շատ աղքատ գըլլին: Օրըմ կնիգը կէրթա տներէն կօրկօտ, բ'լղուր կը մուրա: Գուքա մարթուն կ'ըսե կը.— Ա՛յ մա'րթ, քնա՛ մե քիչ մեշեցէն վառելիք բ'եր, մե աբուր էփենք, տաք տաք ուտենք:

Մարթը կացին կ'առնե կը, կ'էրթա մեշէն: Շատ կ'էրթա, քիչ կ'էրթա ռաստ գուքա կը խօշօր քյուլթուկիմ: Կացինը զարնե կը օր մի քանի կտօր փատ կօտրե, մե մա տեսնես մե արապ դ'ուա գուքա ու հարցնե կը.— Ա՛յ հօղածի՛ն, ի՛նչ գո՛ւզես:

Մարթը շվարած կ'ըսե կը.— Աղա՛, խեղճ եմ, մեղք եմ, էկեր եմ մե քիչ փատ տանեմ, աբուր էփեմ:

Արապը մեղքնա կը մարթուն վրա, կըսե.— Ծա քեզի անպես մե քանըմ տամ օր թօռեց թօռ ուտես, չի՛ պարպի: Տա՛ր աս սինին եփօր ըսես. «Բ՛ացվե սեղան, բ՛ացվե», ի՛նչ տեսակ կերակուր ուզես պատրաստ գըլլի կը:

Մարթը ուրախությամբ սինին կառնե տուն՝ գուքա: Տունը հասնելուն պես, սեղանը բ'երե կը կըսե.— Բա՛ցվե սեղան, բ՛ացվե:

Անմիջապես սեղանին վրա ամեն տեսակ կերակուր ու խմելիք հազըր գըլլի կը:

Մե վախտ կանցնի, մարթ ու կնիգ մտածեն կը, թե. «Փաշային տուն կանչենք»: Մարթ ղրկեն կը, փաշային տուն կը կանչեն, սինին դ'նեն կը, կըսե մարթը. «Բ՛ացվե, սեղանս բ՛ացվե», ամեն տեսակ կերակուրներ պատրաստ գըլլին: Փաշան փօրը կուշտըմ կը կշտցնե: Շնօրհակալություն կը հայտնե ու դուա կելնե:

Փաշան նախանձեղով խեղճ մարթու ադ սինիին վրա, գուզե

ձեռնէն խլելու Մարթ ղրկե կը սինին գողգէ: Խեղճ մարթը առանց գիտնալու փաշայի միտքը, սինին կուտա կը, յանին: Հ'էքսի օրը փաշան մե ուրիշ սինիմ ղրկե կը անօր ւինիին տեղը:

Իրիկուն հացի նստած վախտը, մարթը կըսե.—Ք'ացվե', սեղանս, բ'ացվե',—ամմա շատ կը զարմանա օր կերակուր բ'ան հազը չկա, կը հասկնա փաշայի սատանությունը և բանըմ չի կրնա էնե:

Կանցնի մե վախտըմ, կենա կ'աղքտնան, կենա կնիգը էրգան կըսե կը.—Մա'րթ, քնա' մի քիչ փատ բ'եր արուրմ էփենք ուտենք:

Մարթը կացինի կաննե' կէրթա անտառը, կը հանդիպի կենա ան քյութուկին, մեկ քանի հատ կացնով զարնե կը, Արապը դուրս կելնե, կ'ըսե.—Ա'յ անկո'ւշտ մարթ, կենա ի'նչ գողգես:

Մարթը վախնալով կ'ըսե կը.—Աղա', սինին փաշան ձեռքես առալ, կենա մնացինք խեղճ, անտեր: Խեղճ եմ, մեղք եմ, մե քիչըմ փատ տանիմ:

Արապը կատղած, կը վերցնե մարթուն էշըմ կուտա կը, կըսե.—Եփօր ըսես շիտու զըռ, Խոնեն օսկի կը թափի:

Մարթը կուրախնա կը, հեծնի կը իշուն վրա, գութա կը տուն: Տունը հասնելուն պես կըսե.—չիու, զըռ,—օսկիները կը թափին կը:

Մե օրըմ, մարթ ու կնիգ, խելք խելքի կուտան, հեծնին կը էշը, կէրթան կը բ'աղնիք: Հանվելու վախտը, համամճիին թենպեհ կընեն կը օր չ'ըլլի թե իշուն շիտու, զըռ ըսե, վերջը օսկիները կը թափի: Համամճիին ձ'են չի հանե, եփօր անօնք նեա կէլթան, համամճիին իշուն շիտու, զըռ կըսե: էշը օսկիները կը թափի: Համամճիին եփօր աս բ'անը տեսնի կը, խելքը թոցնե կը: Խաբար կենե կը, մե հ'ուրիշ էշ բ'երել կուտա և մյուս էշը իրենց տունը ճամբել կուտա կը:

Լօղանալէն վերջը, փարա տալու վախտը, մարթը իշուն ինչքան օր շիտու զըռ կէնե, էշը օսկի չի թափե. էրիգ կնիգ էշը կուտան իրենց լօղանալու տեղը, կելնեն գութան կը: Կանցնի մե վախտըմ, կենա կ'աղքտնան:

Կինը կըսե մարթուն.—Ք'նա' ցախ բեր, արուր էփենք:

Մարթը կելնի կէրթա կենա էն քյութուկին ռաստ գութա, վախնալով էրկու իրեք կացին կը զարնե, էն Արապը դուրս գութա, կ'ըսե.—Ա'յ հօղածին, դ'ուն ի'նչ անկուշտ մարթ ես!—Եվ քիչ մնա կը օր մարթուն ուտե:

Խեղճը կաղաչե կը, պաղատե կը, Արապին հերսը գիշնի կը: Աս անգամին ալ մե հատ երկանք կուտա կը, կըսե. «Օսկի կաղա»:

Մարթը ուրախ դառնա կը տուն: Քարերը սարքե կը, կաղա, օսկի կը թափի:

Մարթը կը զենկիւննա, դ՛րկիցները գ՛իմանան, գութան կը խա-
փեն, կըսեն.— Մեմ ձ՛եր երկանքը տվեք, տանինք քիչըմ բ՛լղուր ա-
զանք ու բ՛երենք:

Կը տանին, տեղը ուրիշ էնդերիե՛ք քարեր կը բ՛երեն: Խեղճերը
շատ կը դ՛արցնեն, ալ օսկի չի թափի:

Կենա կաղքտնան կը, վախտըմ կանցնի, կնիգը կենա կըսե.—
Պիտի էրթաս փատ բ՛երելու:

Մարթը աս անգամ ճարը հատած կելնե կ՛էրթա քյութուկին քօ-
վը, մե կացին կը զարնե, Արապը դուս կ՛ելնե կ՛, կըսե.— Ա՛յ ան-
կուշտ հօղածին, աղքատ բանը քեզի տվի չկշտացա՞ր, կենե՞ էկեր
բ՛ան գուզես:

Խեղճը կ՛ըսե.— Ունեցած շունեցածս ուրիշները բիթտուն տա-
րան, խեղճ եմ, եկա կտորմ փատ տանիմ:

Արապը, ճարը կտրած, ըսավ.— Աս անգամ ա ասի կօպալը
տար, եփօր ըսես. «Կօպալ, ել ու հ՛իշի», օսկի կը թափի:

Մարթը աս անգամ ա ուրախացավ: Կառնե կը կօպալը, գութա
տուն: Եփօր կըսե. «Կօպալ, ել ու հ՛իշի», կօպալը կելնե ու կիշնի
իրեն գլխուն, լավըմ ծեծե կը:

Մարթը խրատված, կառնե կօպալը, կէրթա փաշային տունը ու
կըսե.— Փաշա, չըլլի ըսես կօպալ ել ու հ՛իշի, սորա՞ օսկիները թա-
փին կը:

Փաշան, կարծելով՝ թե սինիին պես է, բիրտեն բիրե կըսե.— Կօ-
պալ ել ու հ՛իշի:— Կօպալը կելնե կը, կ՛իշնի կը էնքան զարնե կը
փաշին գ՛լխին, օր փաշան կըսե.— Ա՛յ, սինիի տերն է էկե, տվեք
թօղ տանի:

Մարթը կ՛առնե սինին, քեֆով կը վազե բ՛աղնեպանին քով:
Բ՛աղնեպանին կ՛ըսե.— Զ՛ըլլի թե ասօր ըսես կօպա՛լ, ել ու հ՛իշի,
սորա օսկիները կը թափի:

Համամճին գիտնա կը թը, ադ ալ իշու պես է, կըսե.— Կօպա՛լն
ե՛լ ու հ՛իշի,— էնքան կը զարնե օր համամճին կըսե.— Յամա՛ն, ի-
շուն տերն է էկե, տվեք թօղ տանի էշը:

Երկանք տանօղ դ՛րացիին տունը կէրթա, անկից ալ երկանքը
կ՛առնե և ուրախ ուրախ տուն գութա:

Կուտեն կը, խմեն կը, քեֆ կէնեն կը:

Երկնքեն իրեք խնձօր հ՛իշավ: մեկն ասօղին, մեկը՝ լսօղին,
մեկն ալ բօլօր աշխարհին:

¹ Հասարակ (Մ. Բ.):

² Ծռե (Մ. Բ.):

Ծանոթագրություններ

ՇԻՐԱԿ

Պատմական Հայաստանի Շիրակի դաշտավայրից շորորոդ հատորում գետեղված են Ալեքսանդրապոլի (Անինական) ու Նրա շրջակայքի գյուղերի հեթաթները, որոնք տարբեր ժամանակներում հավաքել են Երվանդ Լալայանը, Տիգրան Նավասարդյանը, Աղ. Մխիթարյանն ու Աղեքսանդր Ափրիկյանը, Հ. Տեր-Վարդանյանն ու Վարդ Բղոյանը:

Այս բաժնի գերակշռող մասը անտիպ նյութեր են, որոնք պահպանվում են Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի հնագիտության և աղագրության ինստիտուտի բանահյուսական արխիվում:

ԲԱՍԵՆ

Ներկա հատորի երկրորդ բաժինը կազմում է պատմական Հայաստանի Բասենի գավառի ժողովրդական հեթաթները, որոնք բացառապես անտիպ են և զբաղեցնում են նույնպես Բանահյուսական արխիվում:

Այս բաժնի նյութերը բովանդակում են Բասենի գավառի հար, Հարսենքար, Երասխաձոր գյուղերի ու Նարման-էքրեկի խոսվածքներով ժողովրդական հեթաթները, որոնք գրի են առել բանահավաքներ՝ Ա. Քովմասյանը, Երվանդ Պեղազյանը, Արտաշես Բարսեղյանը, Սենեքերիմ Եալճյանը: Վերոհիշյալ բանահավաքների գրի առած հեթաթները մտնում են Երվանդ Լալայանի խմբարշավի նյութերի մեջ:

ԶԱՎԱԽՐ

Սույն հատորի երրորդ բաժինը կազմում է Կարինի (էրզրում) և Զավախի (Ախալցխա, Ախալքալաք) հեթաթները: Սրանցից չորսը տպագրված են Երվանդ Լալայանի հավաքած ու հրատարակած՝ «Պառավաշունչ» գրքույկում (Ալեքսանդրապոլ, 1911) մեկը՝ «Միտո» տպագրված է «Աղագրական հանդեսի» 19-րդ գրքում, և երեքը անտիպ (Ե. Լալայանի ֆոնդ):

Երվանդ Լալայանը համապատասխան տեղեկություններ է տալիս իր հավաքած հեթաթների զրառման հանգամանքների և ասացողների մասին:

* * *

Մանոթագրութիւններէ մեջ աշխատել ենք, որքան հնարավոր է, տեղեկութիւններ հաղորդել՝

1. Հատորում զետեղված հեքիաթների համար հիմք ծառայած աղբյուրների մասին:

2. Գրառման հանգամանքների և առաջողների մասին բանահավաքների հաղորդած բոլոր տեղեկութիւնները:

3. Տվյալ հեքիաթի սյուժեի առնչութիւնը նախորդ հատորների և սույն հատորի տարրեր հեքիաթների սյուժեների հետ:

4. Համառոտութիւն համար Մանոթագրութիւնների մեջ լեւիսյան ազգագրական ժողովածուն՝ անվանում ենք էւթ, Հայկական ՍՍՌ Գիտութիւնների ակադեմիայի հնագիտութիւն և ազգագրութիւն ինստիտուտի բանահյուսական արխիւլ՝ Բանահյուսական արխիւլ:

Շ Ի Ր Ա Կ

1. ՀԱՐՐԱՆԻ

(էջ 15)

Տպագրվում է ըստ լեւիսյան ազգագրական ժողովածուի և հատորում (էջ 22—25) հրատարակված տեքստի:

Այս հեքիաթը գրի է առել ալեքսանդրապոլցի բանահավաք Աղեքսանդր Ափրիկյանը և դեռևս 1880 թ. ուղարկել Գր. հալաթյանցին: Վերջինս էլ 1901 թ., երբ պատրաստվում էր լեւիսյան ազգագրական ժողովածուի և հատորում հրատարակել Աղ. Մխիթարյանցի՝ «Փշրանքներ Եիրակի ամբարներից» բանահյուսական նյութերի հավաքածուն, այդ նյութերի մեջ զետեղում է նաև Աղ. Ափրիկյանի հավաքած հեքիաթները (տե՛ս սույն հատորի № 1, 2, 4, 13 հեքիաթները): լեւիսյան ազգագրական ժողովածուի և հատորում (Մուկվա—Վաղարշապատ, 1901) պրոֆ. Գր. հալաթյանցը լեւիսյան կողմից առաջարկում հանգամանորեն լուսարանում է Աղ. Մխիթարյանցի «Փշրանքներ Եիրակի ամբարներից» բանահյուսական հավաքածուի արժեքն ու նշանակութիւնը: Բերում ենք լեւիսյան կողմից այդ առաջարկն ամբողջութիւնով:

Ենե՛րկա հավաքածուն լույս է տեսնում ինչպես լեւիսյան ազգագրական ժողովածուի առաջին հատորը՝ համաձայն Բարձրագույն հաստատված լեւիսյան Դրամադրիա կանոնադրութիւն 7-րդ հոդվածի:՝ Նա բովանդակում է ազգագրական նյութեր Ալեքսանդրապոլ գավառի կամ՝ հին առմամբ, Եիրակի ժողովրդի կյանքի, որոնց ինքը հավաքողը «Փշրանքներ Եիրակի ամբարներից» համեստ կոչումն է տալիս: Նյութերը բաժանված են նրկու մասի. 1) Ժողովրդական բանավոր գրականութիւն տեսակները և 2) Նկարագիր—Հավատք, ընտանեկան բարք ու սովորութիւն, կենցաղ և զբաղմունք: Ժողովածուի վերջում դրված է և սույն գավառաբարբառի շի համառոտ բառարան:

1 լեւիսյան Դրամադրիա գործադիր ճեմանձաժողովը կարող է հարկավոր համարված դեպքում գումար հատկացնել ձեռագիր ժողովածուների տպագրութիւն՝ նախապէս որոշա քննելուց և՝ իր հավանութիւնը տալուց, բուն տպագրութիւն գործը հանձնելով դոցա աշխատասիրողներին:

համարագրության աղբյուրն այս դեպքում եղել է՝ ընտրություն անել հավաքողի ներկայացրած բազմաթիվ նյութերից և ընտրածը դասավորել գիտական սխեմայով, ուստի գրության ոճը նկարագրությունների մեջ, որ գուցե ոչ միշտ ցանկալի ճկունություն ունի, մենք անփոփոխ ենք թողել՝ ժողովածուի գլխավոր արժեքը առաջնակայան լուր ներկայացրած հում նյութերի մեջ տեսնելով:

Ըստ ինքյան հասկանալի է, թե կարելի չէ բուրոսովին նոր համարել, ինչ որ բովանդակում է ներկա հատորը (ինչպես և առհասարակ ամեն մի ազգագրական ժողովածու), յուր ամեն մասերում. նորա մեջ գուցե կը գտնվին այնպիսի բաներ, որոնք այլ և այլ ժամանակ հաղորդված են եղել մեր թերթերի կամ առանձին զբոսայգիների մեջ՝ նույն կամ նման ձևերով, այս կամ այն դավառի նկարագրության առթիվ: Բայց նաև այս կրկնությունը՝ որոշ սխեմայի հետ միասին, յուր անհերքելի արժեքն ունի՝ վերստուգելով և հաստատելով նախընթաց հաղորդածները և հայ ազգագրության համեմատական ուսումնասիրության համար ավելի առատ և ազահով նյութ պատրաստելով: Անտարակույս է սակայն, որ սա առաջին փորձն է Ալեքսանդրապոլ գավառի ուսումնասիրության և՛ իբրև այդպիսի, նա արժանի է մեր ազգագրագետների ուշադրության:

Մասնավորապես պետք է շեշտել հեքիաթները՝ բոլորն էլ հին՝ գյուցարանական կամ հրաշալի բովանդակությամբ, որոնք ոչ պակաս հետաքրքրություն ունին և ընդհանուր հեքիաթային գրկանության տեսակետից:

Քաղցր պարտականություն եմ համարում հիշել այստեղ, որ զոցանից չորսը՝ «Հարմանի», «Մարդակերպ ձուլը», «Ավճի Շաբուրի տղեն» և «Թագավորի պզդի տղեն» (երես 22—73) դեռ 1880 թվին էին գրի առնված և ուղարկված մեզ մեր խնդրանքով մեր մանկության ընկեր և վաղածամ վախճանված վերջին խուրբալի տարին, բնիկ Ալեքսանդրապոլցի Ալեքսանդր Ափրիկյանից՝ մի համառոտ առաջաբանով, որ այսօր էլ դեռ չի կորցրել յուր հետաքրքրությունը: Եվ որովհետև, զոցա գրի էին առնված նույն Ալեքսանդրապոլցի ժողովրդի բերանից, ուստի մենք օգտվելով ներկա դեպքից, հարմար համարեցինք ամբողջության համար կցել նրանց Պ. Ալեքսանդր Մխիթարյանցի հավաքածուին, որ նույն գավառին է նվիրված: Հետաքրքրեն ընթերցողը կդիտե անշուշտ, թե որքան ուղիղ է ըմբռնել հանգուցյալ բանահավաքը ժողովրդական գրականության գրի առնելու դժվարին գործը և որքան ճիշտ, թույլ կտամ ինձ ասել՝ նաև զեղարվեստորեն կարողացել է վերստեղծել մեր առաջ ժողովրդի բուն պատմածը:

Գնահատելի են մանավանդ առածները (1500 հատ), օրհանգների (260), անեծքների (156) և երգումների (150) հավաքումները՝ այբբենական կարգով դասավորված: Պակաս ուշադրավ չեն և հավատքի, կենցաղի ու զբաղմունքի բաժինները:

Վերջապես ժողովրդական բանավոր գրականության գրականական հետաքրքրությունից դատ նկատելի է նաև նորա լեզվաբանական նշանակությունը, գավառաբարբառների ուսումնասիրության տեսակետից, որի համար նյութերի վերջում տեղավորված համառոտ բառարանը որոշ ծառայություն կարող է մատուցել մասնագետին:

«Համարագրության կողմից»-ի տողատակում Գր. Խալաթյանը բերում է Աղեքսանդր Ափրիկյանի առաջարանը հեքիաթների մասին: Նույնությամբ բերում ենք այստեղ նաև այդ առաջարանը: «Ահա ուղարկում եմ ձեզ մի ծրար, որը պարունակում է յուր մեջ մի գրվածք չորս հեքիաթների՝ «Հարմանի», «Մարդակերպ ձուլը»,

«Ավճի Շարուրի տղեն» և «Բագավորի պզգի տղեն», ընդամենը բաղկացած 53 երեսներից: Այն ամեն թերությունները, որոնք վերաբերում են առհասարակ գրականական կանոններին, հանձնում եմ ձեր քննադատությանը և ուղղելուն, իսկ ինչ որ կվերաբերի այս հեքիաթների ժողովրդական ոճին և բարբառին, ես աշխատել եմ որքան հնարավոր է հեռու մնալ գրականության ամենայն մի արհեստականությունից, թողնելով նրանց անփոփոխ իրենց պատմական օրիգինալ ձևի մեջ: Բայց ժողովրդական բարբառ անկողմ մենք չպետք է հասկանանք մի որոշ լեզու, որով ժողովուրդը պատմում է յուր ավանդական հեքիաթները, այլ մի լեզու, որ ներկայացնում է մեր առաջ մի բազմատեսակ խառնիճազան ըրարառների քառու: Մի այսպիսի եզրակացություն վստահությամբ կարելի է անել մանավանդ մեր Շիրակա գավառի ժողովրդական լեզվի վերաբերությամբ, ուր ազգաբնակչությունը կազմակերպված լինելով զանազան երկրների գաղթական ժողովրդներից, յուրաքանչյուր գաղթական տարրը դեռ մինչև այսօր պահպանել է այստեղ յուր բարբառի որոշ ձևերն ու դարձվածքները՝ յուր տարօրինակ ոճերով ու բառերով: Պարզ բան է ուրեմն, որ մեզանում ժողովրդական հեքիաթներ գրի անցնել ցանկացողը չէր կարող արձանագրել սրանց միայն մի որոշ բարբառով, այլ տարբեր բարբառներով: Մասնավորելով խոսքս այս կետի վերաբերությամբ այսքանը միայն կասեմ, որ մեզանում յուրաքանչյուր հեքիաթ ասողը համարյա ունի յուր խոսակցության առանձին ոճնչն ու վերջավորությունները:

Մի որևիցե լեզվի բազմաբարբառ լինելը, որը ծնունդ է առնում և զարգանում զանազան աշխարհագրական և պատմական պատճառներից, թեև մի կերպ նպաստում է նույն իսկ լեզվի հարստանալուն, շնորհելով այդ լեզվին միևնույն միտքը և իմաստը բացատրող տարբեր ոճեր, տեսակ-տեսակ դարձվածքներ. միևնույն նշանակությունը կամ ստուգաբանությունը ունեցող տարբեր բառեր, բայց մյուս կողմից ի՞նչ է այն ազդեցությունը, որ շունի մի որոշ ժողովրդական լեզու, այլ գավառական տարբեր բարբառներ միայն: Այսպիսի ազդեցություն չէ մի ձույլ զանգված, այլ մի շարք ու փշուր հզած զանգվածի բեկորներ, ինչպես մենք հայերս: Հարուստ ենք մենք, այո՞, որ ունիք մի բազմաբարբառ լեզու, բայց աղքատ ենք, որ շունենք մի ժողովրդական լեզու, մի ընդհանուր գրականական լեզու:

Ամենից ավելի անտանելի են օտար՝ պարսկական կամ տաճկական բառերը, որոնք մուտք են գործել և նրանցից շատերը պատշաճավոր տեղ են բռնել արդեն մեր լեզվի մեջ: Դարերով է ընդունվել այս անմաքրության էլեմենտը մեր լեզվի մեջ և դարերով գուցե դուրս գա նրա միջից: Արտաքսել, դուրս քշել այժմ միանգամից օտար բառերը մեր ժողովրդական հեքիաթների միջից, նշանակում է բոլորովին թափել նրանցից ժողովրդական ոգին, չնչել նրանց վրայից ժողովրդական տիպարը: Եվ այս հանգամանքը այնքան ուժ ունի, որ հարկադրում է հեքիաթներ գրի անցնողին լինել սառնարյուն և համբերությամբ դասավորել օտար բառերն էլ մայրենի բառերի շարքում: Ես էլ հաշտվեցի այս անհրաժեշտության հետ, ազնիվ ընկեր, և դրա համար իմ գրած հեքիաթներս էլ բավականին հարուստ են օտար բառերով:

(Մ. Խ. հանգուցյալը ազատ միջոցներում զբաղվում էր գրականությամբ և ի միջի այլոց երկար տարիներ աշխատակցում էր Մշակի լրագրին «Շիրակացի» և այլ կնիք անունների տակ):

«Հարրմանի» հեքիաթը իր բովանդակությամբ ու սյուժետային զարգացմամբ հիշեցնում է սույն հատորի «Միրզա-Մահմուտի հեքիաթը» (Մ 23):

2. ԱՎՃԻ ՇԱՐՈՒՐԻ ՏՂԵՆ

(էջ 27)

Տպագրվում է համաձայն էժմինյան ազգագրական ժողովածուի» Ա հատորում (էջ 50—88) լույս տեսած տեքստի:

Գրառման հանդամանքների մասին տե՛ս նախորդ՝ Ն 1 ծանոթագրությունը:
Այս հեքիաթը թեմայով և սյուժետային գծերով հիշեցնում է «Հայ ժողովրդական հեքիաթներին» գիտական հրատարակության նախորդ հատորի հեքիաթները:

3. ՂՂՈՒ-ԱԹ

(էջ 46)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձևագիրը պահպանվում է Բանաստեղծական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ 1, Ն 860): Հեքիաթը գրի է առել ինքը՝ Երվանդ Լալայանը. հեքիաթի մասին էջատակին Լալայանը գրում է. «Պատմեց 1915 թվ. հոկտ. 30-ին Ալեքսանդրապոլում Հայ-Ղուլի-Գուսկյանտ գյուղի (Ալեքսանդրապոլի գավառ) բնակիչ Սարգիս Միքայելյանը, 27 տարեկան երիտասարդը, որը 15 տարիներին ի վեր ապրում է Ալեքսանդրապոլում: Պարագնդ է խոհարարությամբ, գյուղում փոքր ինչ կարգացել է: Շնորհիվ յուր լավ ձայնի, այժմ տիրացիություն է անում»:

«Ըրոս-Աթը» հեքիաթը հիշեցնում է սույն հատորի «Նախշուն դշի հեքիաթին» (Ն 16), դշերի թագավորին բռնելու միջոցների նմանությամբ:

Այս հեքիաթը մասամբ էլ առնչվում է ներկա հրատարակության առաջին հատորում զետեղված՝ «Ըրոշ-փարին» (Ն 2) հեքիաթի հետ:

4. ՄԱՐԳԱԿԵՐՈՎ ՋՈՒԿԸ

(էջ 61)

Տպագրվում է ըստ էԱժ՝ I հատորում (էջ 35—50) հրատարակված տեքստի: Գրառման հանդամանքների մասին տե՛ս Ն 1 ծանոթագրությունը:

5. ԶԱՆԳԻ-ԶՐԱՆԳԻ

(էջ 78)

Տպագրվում է առաջին անգամ, ձևագիրը պահպանվում է Բանաստեղծական արխիվում (Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ 1, Ն 858):

Ձևագրի վրա գրված է՝ «Երվանդ Լալայանի խմբարշավ», Ալեքսանդրապոլ. գրի է առել ինքը՝ Երվանդ Լալայանը, որը էջատակում գրում է. «Պատմեց 1915 թվ. նոյեմբերի 7-ին Ալեքսանդրապոլում Սարգիս Միքայելյանը: Սրանից հետո գրված է. «Գրի առավ Երվանդ Լալայանը: Ասացողի մասին մանրամասն տեղեկություններ տե՛ս Ն 3 հեքիաթի ծանոթագրության մեջ»:

6. ԹԱՓԱ-ԳՅՈՋԻ ՀԵՔԻԱԹԸ

(էջ 87)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձևագիրը պահպանվում է Բանաստեղծական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ 1, Ն 861):

Ձևագրի վրա գրված է՝ «Երվանդ Լալայանի խմբարշավ», Ալեքսանդրապոլ: էջատակին գրված է. «Գրի առավ Երվանդ Լալայանը: Նույն տեղում Լալայանը

գրում է. «Պատմեց 1915 թ. նոյեմբերի 8-ին Աղեքսանդրապոլում, միենույն Սարգիս Միքայելյանը: Ասացողի մասին մանրամասն տեղեկություններ տե՛ս Մ 3 հեթիաթի ծանոթագրության մեջ:

7. ԶԱՐԶԱՆԴ ԹԱԳԱՎՈՐԻ ԱՂՋԻԿԸ

(էջ 94)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Համարաձու՜մ Տեր-Վարդանյանի ֆոնդ, 58, Մ 2):

Զեռագրի վրա գրված է. «Գրի առավ Շիրակի Մահմուդջուղ գյուղացի Համարա՜ծում Տեր-Վարդանյանը, 13 փետրվարի, 1940 թ.:» Ասացողի մասին ոչ մի տեղեկություն չի հաղորդում:

8. ՄԱՋՐՈՒՄ ԽՈՋԻ ՀԵՔԻԱԹԸ

(էջ 105)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Տ. Նավասարդյանի ֆոնդ, գործ 3, Մ 13): Զեռագրում հեթիաթի գրառման հանգամանքների մասին ոչ մի տեղեկություն չի հաղորդվում:

Այս հեթիաթը իր թեմայով, սյուժետային զարգացմամբ, ինչպես նաև առանձին շատ գծերով հիշեցնում է սույն հատորի մեջ եղած՝ «Դամբլը՜նու հեթիաթը» (Մ 9), «Ժուլկին գեներալ» (հավելված I, Մ 1), «Քյալ-Օղլան» (Մ 33), «Միսո» (Մ 53) հեթիաթները:

9. ԴԱՄԸՐՃՈՒ ՀԵՔԻԱԹԸ

(էջ 118)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Նրվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, Մ. 863): Զեռագիրը մտնում է Նրվանդ Լալայանի խմբարշավի նյութերի մեջ: Գրի է առել ինքը՝ Ն. Լալայանը Աղեքսանդրապոլում, էջատակին գրում է. «Պատմեց 1915 թվ. հուլիս. 7-ին Աղեքսանդրապոլում Սարգիս Միքայելյանը: Ասացողի մասին կենսագրական տեղեկություններ տե՛ս Մ 3 հեթիաթի ծանոթագրության մեջ:

Այս հեթիաթը սյուժետային գծերով առնչվում է սույն հատորի մեջ տեղ գտած «Մաջում Խոջի հեթիաթը» (Մ 8) և «Միսո» (Մ 53) հեթիաթների հետ:

10. ՌԱՆԶՊԱՐԻ ՏՂԵՆ

(էջ 126)

Տպագրվում է ըստ էԱԺ I հատորում (էջ 1—15) հրատարակված տեքստի: Գրի է առել Աղ. Մխիթարյանը, ղետեղելով իր «Փշրանքներ Շիրակի ամբարներից» խորագիրը կրող բաժնում: Այս հեթիաթի հետ է, որ Գր. Խալաթյանը տեղավորել է Աղ. Ափրիկյանի գրի առած այն լուր հեթիաթները, որոնց մասին հիշատակել ենք Մ 1 ծանոթագրության մեջ:

Մեանչպարի տղեն» հեթիաթը առնչվում է սույն հատորի մեջ տեղ գտած «Թ. ա. գավորի երեք տղաները» հեթիաթի հետ (Մ 15):

Հերիաթը Թարգմանաբար Հրատարակվել է „Армянские сказки“ ժողովածուում, II изд., 1933, Москва—Ленинград, стр. 129-142. Перевод и примечания Я. Хачатрянца, введение М. Шагинян, рисунки, форзац, переплет и суперобложки М. Сарьяна.

11. ԻՄԱՍՏՈՒՆ ՔՈՒՌԱԳԻ ՀՆՔԻԱԹԸ

(էջ 139)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանաստեղծական արխիվում (տե՛ս Տ. Նավասարդյանի ֆոնդ, գործ III, № 13): Գրառման հանգամանքների մասին ոչ մի տեղեկություն չի հաղորդվում:

12. ՂՈՒԼ-ՉԱԴԱ ԵՎ ՆՈՒՌԻ-ԳՅՈՉԱԼԻ

(էջ 149)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանաստեղծական արխիվում (տե՛ս Նրվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, № 862): Այս ձեռագիրը ես մտնում է Նրվանդ Լալայանի խմբարշավի նյութերի մեջ: Գրի է առել Նրվանդ Լալայանը Ալեքսանդրապոլում: Էջատակին նշում է. «Պատմեց 1915 թ. նոյեմբերի 9-ին Ալեքսանդրապոլում նույն Սարգիս Միքայելյանը: Ասացողի մասին կենսագրական տեղեկություններ տե՛ս № 3 հերիաթի ծանոթագրության մեջ:

13. ԹԱԳԱՎՈՐԻ ՊՁՏԻ ՏՂԵՆ

(էջ 153)

Տպագրվում է ըստ էԱԺ I հատորում (էջ 68) լույս տեսած տեքստի: Այս հերիաթի գրառման հանգամանքների մասին տե՛ս № 1 հերիաթի ծանոթագրությունը:

14. ԲԱՂՂԱՎՈՐ ՏՂԱ

(էջ 158)

Տպագրվում է ըստ էԱԺ I հատորում (էջ 15—22) հրատարակված տեքստի: Մանրամասնությունները տե՛ս № 10 հերիաթի ծանոթագրության մեջ:

15. ԹԱԳԱՎՈՐԻ ԵՐԵՔ ՏՂԱՆԵՐԸ

(էջ 164)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանաստեղծական արխիվում (տե՛ս Նրվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, № 864): Գրի է առել Նրվանդ Լալայանը, 1911 թվ. ապրիլի 11-ին, Կաղզվանում: Ձեռագրի վերևում զբրված է. «Նրվանդ Լալայանի խմբարշավ: Էջատակին՝ «պատմեց Արրահամ Ավետիսյանը, 70-ամյա, անգրագետ, կույր ծերունին, Ալեքսանդրապոլի՝ Կաղզվանում, 1911 թ. ապրիլի 1-ին: Ասացողի և գրառման հանգամանքների մասին ուրիշ տեղեկություն չկա:

Հերիաթը անվերնագիր էր, ելնելով բովանդակությունից մենք ենք դրել վերնագիրը:

Այս հերիաթը սյուժետային գծերով առնչվում է սույն հատորի «Ռանչպարի տղեն» (№ 10) հերիաթի հետ:

Այստեղ էլ, ինչպես Մ 10 հեքիաթում, պատմվում է թագավորին համոզելու երեք հայտնի պատմություններ՝ հավատարիմ շան, թուփակի, դշի, որոնք թագավորին ազատում են վերահաս վտանգից, և թագավորը շիմանալով, շքենեկով՝ սպանում է, հետո ափսոսում:

16. ՆԱԽՇՈՒՆ ՂՇԻ ՀԵՔԻԱԹԸ

(էջ 173)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Տ. Նավասարդյանի ֆոնդ, գործ 3, Մ 13): Գրառման հանգամանքների մասին ոչ մի տեղեկություն չի հաղորդվում:

Այս հեքիաթը սյուսեհային գծերով մասամբ առնչվում է նույն ժողովածուի մ'չ զետեղված «Ղըռ-աթ» (Մ 3) հեքիաթին: Նշված երկու հեքիաթները միանգամայն տարբեր են, միայն թալունների թագավորին բռնելու պատմությունն է հիշեցնում միմյանց:

17. ԳԵԼ, ԱՂՎԵՍ ՈՒ ԱՐՄԻՎ

(էջ 177)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Ներվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, Մ 859): Ձեռագրի վրա գրված է. «Երվանդ Լալայանի խմբարշավ»: Էջատակում՝ «Պատմեց 1915 թվ. նոյեմբերի 9-ին, Ալեքսանդրապոլում Սարգիս Միքայելյանը, գրի առավ Ներվանդ Լալայանը»:

Ասացողի՝ Միքայելյանի մասին կենսագրական տեղեկություններ տե՛ս Մ 3 («Ղըռ-աթ») հեքիաթի ծանոթագրության մեջ:

18. ԹԱԳԱՎՈՐՆ ՈՒ ՃԳՆԱՎՈՐԸ

(էջ 181)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Վարդ Բդոյանի ֆոնդ, «Ձուկլորը Ախուրյանի շրջանում», 1946 թ., էջ 72—74):

Գրի է առել Վարդ Բդոյանը: Ասել է Գարեգին Հարությունյանը:

Բանահավաքը կենսագրությունների բաժնում Գարեգին Հարությունյանի մասին բերում է որոշ տեղեկություններ, նա գրում է. «Գարեգին Հարությունյանը ծնվել է Ղարսի Գյաղեկ-Սաթվաժ գյուղում 1911 թ.: 1918 թ. զաղթին նա կորցրել է ծնողներին, և ինքը ընկել է Ամերիկոյի որբանոցը: Այստեղ նա մնացել է մինչև 1926 թ., որտեղից դուրս է եկել նույն թվականին և ընկնություն հաստատել Ղաթրիքանյան (Նախկին Ուսի Ղարաքիլիսա) գյուղում: Նա այժմ գյուղխորհրդի նախագահ է Ղարիքանյանում: Գարեգինից գրի առա՝ «Թագավորն ու ճգնավորը»:

19. ԹԱԳԱՎՈՐՆ ՈՒ ՏԵՐՏԵՐԸ

(էջ 184)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Ձեռագիրը գտնվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Վարդ Բդոյանի ֆոնդ, «Ձուկլորը Աշտարակի շրջանում», գործ 1, 1945 թ., էջ 41—42):

Գրի է առել Վարդ Բզոյանը 1945 թ. առել է Արտավազդ Իգիթյանը: Ասացողի մասին կենսագրական տեղեկություններ չի հիշատակվում:

20. ԶՐԱԽԱՌ ԿԱԹԸ

(Էջ 186)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձևագիրը պահպանվում է Բանասիրական արխիվում (տե՛ս Համարածում Տեր-Վարդանյանի ֆոնդ, 68, № 4):

Գրի է առել մահմուդշուղի Համարածում Տեր-Վարդանյանը, 17/2—1940 թ., Երևանում:

Գրառման հանգամանքների ու ասացողի կենսագրության մասին առանձին հիշատակություններ չունի: Տողատակին դրում է. «Ես եմ Ալեքսանդրապոլցի Արսեն Տեր-Պողոսյանից»:

Այս հեքիաթի այլ տարբերակը՝ «Սուլեյմանի ոսկիները» գրական մշակման է ենթարկել Ստեփան Զորյանը «Հեքիաթներ», Երևան, 1957, էջ 3):

21. ՔՅՈՍԵՆ ՈՒ ՂԱՍՊԸՆԵՐԸ

(Էջ 189)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձևագիրը պահպանվում է Բանասիրական արխիվում (տե՛ս Նիկողոս Նիկողոսյանի ֆոնդ, «Արձակ պատմածքներ» հրկրորդ մաս):

Գրառման հանգամանքների մասին ոչ մի տեղեկություն չի հաղորդվում:

22. ՀԱՍԱՆ ԽԱՆԻ ԳԵՐԻՆ

(Էջ 192)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձևագիրը պահպանվում է Բանասիրական արխիվում (տե՛ս Համարածում Տեր-Վարդանյանի ֆոնդ, 68, № 3):

Ձևագրի վրա գրված է. «13-ն ապրիլի 1940 թ., Երևան, գրի առավ Երազի Մահմուդշուղ գյուղացի Համարածում Տեր-Վարդանյանը, Պատմել է Մահմուդշուղցի Ավելի Մելիքը 1895—96 թվիին»:

Այլ մանրամասնություններ չի հիշատակվում:

Սույն հեքիաթը ավելի շուտ իրապատում գրույց է՝ խրատա-բարոյախոսական բովանդակությամբ, բայց ժանրային տեսանկյունից գերակշռում է կենցաղային հեքիաթի տարրերը:

Բ Ա Ս Ե Ն

23. ՄԻՐՋԱ ՄԱՀՄՈՒՏԻ ՀԵՔԻԱԹԸ

(Էջ 195)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձևագիրը պահպանվում է Բանասիրական արխիվում (տե՛ս Նրվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, «Նրվանդ Լալայանի խմբարշավ» հավելված VII, № 909):

Գրի է առել բանահավաք Ա. Թովմասյանը, 1911 թ. ապրիլ ամսին (ամսաթիվը չի երևում, թերթի այդ մասը պատռված է): Ձևագիրը ներկայացնում է մի ընդհանուր տետր, որի վրա գրված է. «Ժողովածու, Բասենի Երասխաձորի հար գյուղի

բարբառ, գրի առավ Ա. Թովմասյան, գրառման այլ մանրամասնություններ չի հիշատակվում:

Այս հեքիաթը առնչվում է սույն հատորում տեղավորված «Հարամանի» (Մ 7) հեքիաթի հետ: Այստեղ՝ ես նույն սյուժեն է, նույն բովանդակությունը և գրեթե սյուժետային գծերի նույնանման զարգացումը:

24. ՀՅՈՒՄՄՆԻ ԽՍՐԱԽ

(Էջ 220)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանաստեղծական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, Մ 839): Գրի է առնել Երվանդ Պեղազյանը: Վերնագրի տակ, փակագծում գրված է՝ Նարման-էքրեկն էլառակին բանահավաքը գրում է. «Պատմեց 1915 թվի նոյեմբերի 9-ին Ալեքսանդրապոլում Նարման-էքրեկ գյուղի բնակիչներից Հակոբ Սանոյան անունով, անսգրագետ, վաթսուհինգամյա ժերուհին»:

Ձեռագրի վրա գրված է «Երվանդ Լալայանի խմբարշավ» կնիքը:

25. ԶԱՆԳԻ

(Էջ 227)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանաստեղծական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, Մ 812): Ձեռագրի վրա գրված է «Ե. Լալայանի խմբարշավ» կնիքը: Գրի է առնել Արտաշես Բարսեղյանը, որը ունի հետևյալ ծանոթությունը. «Պատմեց Արամ Վարդերեսյան, 20 տարեկան, Բասենի Հարսենքար գյուղացի, արհեստով երկրագործ: Հեքիաթը սովորել է նույն գյուղացի մի ծերիք»:

26. ՀՈՐԹԱՐԱՄԻ ՀԵՔԻԱԹ

(Էջ 235)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանաստեղծական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, հավելված 1, Մ 909): Ձեռագրի վրա գրված է. «Ժողովածուի բանահյուսական նյութերի, Բասեն, Երասխաձորի հար գյուղ, գրի առավ Ա. Թովմասյան, 1911 թ. ապրիլ» (ամսաթիվը չի երևում, թերթի այդ մասը պատռված է): Գրառման հանգամանքների մասին մի այլ հաղորդում չկա (տե՛ս Մ 23 հեքիաթի ծանոթագրությունը):

27. ՔԱԶԼԻԿԻ ՀԵՔԻԱԹ

(Էջ 244)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանաստեղծական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, հավելված II, Մ 909): Ձեռագիրը ներկայացնում է մի ընդհանուր տեքստ, որի վրա գրված է՝ «Ժողովածու, Բասեն, Երասխաձորի հար գյուղ, գրի առավ Ա. Թովմասյան, 1911 թ. ապրիլ» (ամսաթիվը չի երևում, թերթի այդ մասը պատռված է): Այլ տեղեկություններ չի հաղորդվում (տե՛ս Մ 23 և 26 հեքիաթների ծանոթագրությունները):

28. ԲԵՆԹԱԴ ԹԱԳԱՎՈՐԻ ՀԵՔԻԱԹԸ

(Էջ 257)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, Ձ 842): Ձեռագրի վրա գրված է «Ե. Լալայանի խմբարշավ» կնիքը: Նրանից մեկ տող ներքև, փակագծում գրված է՝ Նարման-էքրեկ: Գրի է առել Երվանդ Պեղազյանը: Բանահավաքը տողատակին գրում է. «Պատմեց 1915 թ. նոյեմբերի 11-ին Ալեքսանդրապոլում Նարման-էքրեկ գյուղի բնակիչներից Հակոբ Սանոսյան անունով, անգրագետ, վաթսուհինգամյա ծնունդին, որ իր երկրում զբաղվել է հողագործությամբ»: Գրառման այլ մանրամասնություններ չկան:

29. ԱՎՃԻ ԱՀՄԱՏԻ ՀԵՔԻԱԹ

(Էջ 271)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, հավելված IV, Ձ 909): Ձեռագիրը ներկայացնում է մի ընդհանուր տետր, որի վրա գրված է «Ժողովածու, Ժասեն, Նրասխանորի կար գյուղ, գրի առավ Ա. Թովմասյան, 1911 թ. ապրիլ» Գրառման հանգամանքների մասին ոչ մի այլ տեղեկություն չի հաղորդվում (տե՛ս Ձ Ձ 23, 26, 27 հեքիաթների ծանոթագրությունները):

30. ԿՆԿԱՆ ՍԸՌ ԶԸՍԵՍ

(Էջ 278)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, Ձ 838): Ձեռագրի վրա գրված է Երվանդ Լալայանի խմբարշավ» կնիքը: Վերնագրի տակ, փակագծում գրված է՝ Նարման-էքրեկ: Գրի է առել Երվանդ Պեղազյանը: Բանահավաքը էջատակին ունի հետևյալ ծանոթությունը. «Պատմեց 1915 թվի նոյեմբերի 10-ին, Ալեքսանդրապոլում, Նարմանի-էքրեկ գյուղի բնակիչներից Հակոբ Սանոսյան անունով, անգրագետ, վաթսուհինգամյա ծնունդին, որ իր երկրում պարապել է հողագործությամբ»:

Այս հեքիաթի երկրորդ մասը հիշեցնում է սույն հատորի, «Ավճի Ահմատի հեքիաթը» (Ձ 29):

31. ԱՆՉԻԿ ՈՒ ՀԱՐԱՄՐԱՇԻՆ

(Էջ 282)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, Ձ 810): Ձեռագրի վրա գրված է «Ե. Լալայանի խմբարշավ» կնիքը: Գրի է առել Բանահավաք Երվանդ Պեղազյանը. նա թողել է հետևյալ ծանոթությունը. «Պատմեց 1915 թվ. հոկտեմբերի 5-ին Շինոզ գյուղում, Բասենի խոսրովերանց զեղչկուհի Հեղինար Զախալյան, անգրագետ, հիսունամյա պառավը»: Գրառման վերերեքյալ այլ մանրամասնություններ չի հաղորդվում:

32. ԳՅՈՒԼԻԶԱՐ

(էջ 290)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, Մ 814): Ձեռագրի վրա գրված է «Ե. Լալայանի խմբարշավ» կնիքը:

Գրի է առել Երվանդ Պեղադյանը: Ձեռագրի էջատակին բանահավաքը գրել է ծանոթություն. «Ասել է 1915 թ. հոկտեմբերի 5-ին Շինոդ գյուղում, Բասենի խոսքովերեսը գյուղի գեղջկուհի Հեղինար Զախալյանը, անգրագետ, հիսունամյա պառավը» (տե՛ս Մ 31 հեքիաթի ծանոթագրությունը): Գրառման մասին այլ մանրամասնություններ չի հաղորդվում:

Այս հեքիաթը առնչվում է սույն հատորի «Ղուլ-Ջադա և Նուտի գյուղալի» (Մ 13) հեքիաթի հետ:

33. ՔՅԱԼ ՕՂԼԱՆ

(էջ 302)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, Մ 807): Ձեռագրի վրա գրված է «Երվանդ Լալայանի խմբարշավ» կնիքը: Գրի է առել Արտաշես Բարսեղյանը: Բանահավաքը թողել է հետևյալ ծանոթությունը. «Պատմեց Վարդերես Սերոբյան, 52 տարեկան, անգրագետ, երկրագործ ձերուհին, Բասենի Հարսենքար գյուղացին»: Գրառման մասին այլ տեղեկություններ չի հաղորդվում:

Այս հեքիաթը առնչվում է սույն հատորում զետեղված «Մաշրում խոջի հեքիաթի» (Մ 8) առաջին մասին: Այնտեղ էլ թաղավորը տղա չի ունենում, դերվիշը գալիս խնձոր է տալիս՝ պայմանով, որ տղաներից մեկը իրեն տա: Հեքիաթի զարգացման հետագա ընթացքը առնչվում է «Հարթմանի» (Մ 1) և «Միրզա Մահմուտի» (Մ 23) հեքիաթների հետ: Ինչպես այս հեքիաթում, վերոթվյալ երկու հեքիաթներում էլ հերոսը կախարդական մագիկ և շիրուխի միջոցով ստանալով «Ղըռ» ու «Տոռ» ձիերը, պատրաստ գալիս է, շիրիդում աչքի ընկնում, ընդ որում դեպքերի նոյն զարգացումն է՝ թագավորի փոքր աղջիկը գիտեն, որ իր ամուսինն է, իսկ քույրերը չգիտեն:

34. ԳՅՈՒՆՅԱ ԳՅՈՉԱԼԻ

(էջ 310)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, Մ 815): Ձեռագրի վրա գրված է «Երվանդ Լալայանի խմբարշավ» կնիքը:

Գրի է առել Արտաշես Բարսեղյանը, բանահավաքը թողել է մի այսպիսի ծանոթություն. «Պատմեց Վարդերես Սերոբյան, հիսուներկու տարեկան, Բասենի Հարսենքար գյուղացի, անգրագետ գյուղացին: Հեքիաթը սովորել է իրենց երկրացի կույր Համբարից, արհեստով երկրագործ է»:

Այս հեքիաթը մասամբ առնչվում է «Քյալ օղլան» (Մ 33) հեքիաթին: Այստեղ ևս թագավորի աղջիկը խնձորը նետում է օտարականին. երկու հեքիաթների մեջ էլ թագավորն սկզբում առարկում է, վերջում համաձայնում, որ աղջիկը ամուսնանա օտարականի կամ Քյալ օղլանի հետ:

35. ԲՆԲԱԼՈՏ ԸՆԿԵՐՏԱՆՔ

(էջ 314)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, № 808): Ձեռագրի վրա գրված է «Երվանդ Լալայանի խմբարշավ» կնիքը: Գրի է առել Երվանդ Պեղադյանը, նա թողել է հետևյալ ծանոթությունը. «Պատմեց 1915 թ. հոկտ. 6-ին Շինող գյուղում Բասենի հոստովերանց գյուղի գեղչկուհի Հեղինա Զախալյան, անգորագետ, հիսունամյա պառավը» (տե՛ս № № 31, 32 հեթիաթների ծանոթագրությունները): Գրառման այլ մանրամասնություններ չի հիշտակված:

36. ՍԻՄՈՆ ԿՈՒՊԵՑԻՆ ՀԵՔԻԱԹԸ

(էջ 319)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, հավելված III, № 909): Ձեռագիրը ներկայացնում է բանահյուսական նյութերի ընդհանուր մի ժողովածու, գրի է առել Ա. Թովմասյանը 1911 թ. ապրիլ ամսին (ամսաթիվը չի երևում, թերթի այդ մասը պատված է) Երասխաձորի հար գյուղում (տե՛ս № № 23, 26, 27, 29 հեթիաթների ծանոթագրությունները):

Գրառման հանգամանքների մասին բանահավաքը ոչ մի տեղեկություն չի հաղորդում:

Այս հեթիաթը մասամբ առնչվում է սույն հատորի «Մինամ» (№ 37) հեթիաթի հետ: Ինչպես այստեղ, այնտեղ նա կենտրոնական հանգույցը հավատարիմ առ համեստ աղչկան ամբաստանելու պատմությունն է:

37. ՍԻՆԱՍ

(էջ 330)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, № 811): Ձեռագրի վրա գրված է «Երվանդ Լալայանի խմբարշավ» կնիքը: Գրի է առել Երվանդ Պեղադյանը: Բանահավաքը թողել է հետևյալ ծանոթությունը. «Պատմեց 1915 թ. հոկտ. 3-ին Շինող գյուղում, Բասենի հոստովերանց գեղչկուհի Հեղինա Զախալյան, անգորագետ, հիսունամյա պառավը» (տե՛ս № № 31, 32, 35 հեթիաթների ծանոթագրությունները): Գրառման վերաբերյալ այլ մանրամասնություններ չի հաղորդում:

Այս հեթիաթը առնչվում է սույն հատորի «Մինոն Կուպեցին հեթիաթի» հետ (տե՛ս № 36 ծանոթագրությունը): Առնչվում է նաև ներկա հրատարակության առաջին հատորում զետեղված՝ «Մուխոու հեթիաթին» (№ 14):

38. ԹՈՒՐԲՄԱՆ ՕՂԼՈՒ ՀԵՔԻԱԹ

(էջ 336)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, հավելված V, № 909):

Գրի է առել Ա. Թովմասյանը: Ձեռագիրը ներկայացնում է ընդհանուր տետր, որի առաջին էջում գրված է. «Ժողովածու, Բասեն, Երասխաձորի հար գյուղ, գրի առավ 1911 թ. ապրիլ (ամսաթիվ չի երևում, թերթի այդ մասը պատռված է)», Ա. Թովմասյան: Գրառման մանրամասնությունները չի հիշատակվում (տե՛ս Մ Մ 23, 26, 27, 28, 36 հեքիաթների ծանոթագրությունները):

39. ԱՔԱՐ ԹԱԳԱՎՈՐ

(էջ 347)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, Մ 843): Ձեռագրի վրա գրված է. «Ե. Լալայանի խմբարշավ» կնիքը: Գրի է առել Երվանդ Պեղազյանը: Բանահավաքը էջատակին գրում է. «Պատմեց 1915 թվի նոյեմբերի 10-ին, Ալեքսանդրապոլում Նարմանի-էքրեկ գյուղի բնակիչներից Հակոբ Սանոսյան անունով անգրագետ վաթսուհինգամյա ժեքունին»:

40. ԵՐԿՈՒ ՎԱՃԱՌԱԿԱՆ

(էջ 350)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, հավելված VI, Մ 909): Ձեռագիրը ներկայացնում է ընդհանուր մի տետր, որի առաջին էջի վրա գրված է. «Ժողովածու բանահյուսական նյութերի, Բասեն, Երասխաձորի հար գյուղ, գրի առավ 1911 թ. ապրիլ (ամսաթիվը չի երևում, թերթի այդ մասը պատռված է)» Ա. Թովմասյան: Բանահավաքը ոչ մի տեղեկություն չի հաղորդում ասացողի և գրառման այլ հանգամանքների մասին (տե՛ս Մ Մ 23, 26, 27, 28, 36 և 38 ծանոթագրությունները):

Այս հեքիաթը հիշեցնում է սույն հատորի «Հավելված» բաժնում զետեղված «Էրզրումում մարդ չէղավ, Ստամբուլում աղա էղավ» (Մ 9) հեքիաթը:

41. ՀԱՎԱՃԻ ԳՅՈՒՋԵԼ

(էջ 356)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, Մ 819): Ձեռագրի վրա գրված է «Ե. Լալայանի խմբարշավ» կնիքը: Գրի է առել Սենեքերիմ Շալճյանը: Բանահավաքը թողել է ծանոթություն, ուր գրված է. «Պատմեց Շինոդի մեջ 1915 թ. հոկտ. 6, Գալուստ Ավետիսյան, Բասենի հոսսրովբանց գյուղից, անգրագետ, վաթսուս տարեկան ծերունին: Պանդխտություն է գնացել Արտվին, Օլթի, Արդահան: Իր գյուղի մեջ պարապել է որմնադրությամբ»:

42. ԷՇՂԻԱ

(էջ 363)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, Մ 818):

Ձեռագրի վրա գրված է «Երվանդ Լալայանի խմբարշավ» կնիքը: Գրի է առել

Սննդքերիմ Շալճյանը, էջատակին բանահավաքը գրում է. «Պատմեց Հակոբ Ղազարոսյան (Բասենի Հարսենքար գյուղ)»։ Այլ տեղեկություններ չի հաղորդում։

43. ՔԱՎՈՐՆ ՈՒ ՍԱՆԵՐԸ

(Էջ 367)

Տպագրվում է առաջին անգամ։ Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, Ձ 820)։ Ձեռագրի վրա գրված է «Երվանդ Լալայանի խմբարշավ» կնիքը։

Գրի է առել 1915 թ. հոկտ. 9-ին Աքորիում Մ. Դաբադյանը, որը էջատակի ծանոթության մեջ բերում է. «Պատմեց Պողոս Գալուստյան, Բասենի Իշխվա գյուղեն, հիսուն տարեկան, կարգալ-գրել շգիտեր։ Հողագործ է»։ Այս է բանահավաքի բեռած տեղեկությունները, գրառման հանգամանքների մասին այլ հիշատակություն չկա։

44. ՉԻՆԻ-ՄԱԶԻՆԻ ՀԵՔԻԱԹ

(Էջ 371)

Տպագրվում է առաջին անգամ։ Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, Ձ 841)։ Ձեռագրի վրա գրված է «Ե. Լալայանի խմբարշավ» կնիքը։ Վերնագրի տակ, առաջին էջում գրված է. «Պատմեց 1915 թվի նոյեմբերի 9-ին, Ալեքսանդրապոլում Նարմանի-էքրեկ գյուղի բնակիչներից Հակոբ Սանոսյան անունով անդրագետ, վաթսուհինգամյա ձերուհին։ Գրի առավ Երվանդ Պեղազյան»։

45. ԱՍՏՄՈՒ ԳՐԱԾԸ ԲՈԶՈՒԼՄԻՇ ԶԷՂՆԻ

(Էջ 374)

Տպագրվում է առաջին անգամ։ Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, Ձ 821)։ Ձեռագրի վրա գրված է «Երվանդ Լալայանի խմբարշավ» կնիքը։ Գրի է առել Սննդքերիմ Շալճյանը։ Բանահավաքը ունի հետևյալ ծանոթությունը. «Պատմեց Շինողում 1915 թ. հոկտ. 6-ին, Խաչո Վարդանյան, վաթսուն տարեկան, Բասենի Հարսենքար գյուղից, անդրագետ ձերուհին։ Վերջի 1914-ի գաղթեն առաջ եկած է Ալեքսանդրապոլ, Կարս և էջմիածին։ Իր գյուղի մեջ դրադված է հրկրագործությունը»։

Այս հեքիաթը առնվում է ներկա հրատարակության երկրորդ հատորում զեռագրված՝ «Մարգիտ ճակատի գրածը չի ընշվի» (Ձ 24) հեքիաթին։

46. ԽԵՂԹՈՒԿ ԱՆՉԻԿ

(Էջ 378)

Տպագրվում է առաջին անգամ։ Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, Ձ 817)։ Ձեռագրի վրա գրված է «Երվանդ Լալայանի խմբարշավ» կնիքը։ Գրի է առել Երվանդ Պեղազյանը։

Բանահավաքը ունի հետևյալ ծանոթությունը. «Պատմեց 1915 թ. հոկտ. 6-ին

Շինող գյուղում Բասենի հոսարվերանց գյուղի զեղչուհի Հեղինար Զախալյան անգրագետ, հիսունամյա պառակը» (տե՛ս սույն հատորի Մ Մ 31, 32, 35, 37 հեթիաթների ծանոթագրությունները)։

47. ԽԱՐԵՑԻ ԱԹԱՐԵԿ

(էջ 382)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Հալալյանի ֆոնդ, գործ I, հավելված VIII, 909)։ Ձեռագիրը ներկայացնում է մի ընդհանուր տետր, որի վրա գրված է. «Ժողովածու բանահյուսական նյութերի, Բասեն, Երասխաձորի հար գյուղ, գրի առավ Ա. Թովմասյան, 1911 թ. ապրիլ» (տե՛ս սույն ժողովածուի ՄՄ 23, 26, 27, 28, 36, 38, 40 հեթիաթների ծանոթագրությունները)։

48. ԳԵՂԻ ՔԵՀՆՆ

(էջ 389)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Հալալյանի ֆոնդ, գործ I, Մ 840)։ Ձեռագրի վրա գրված է «Ե. Հալալյանի խմբարշավ» կնիքը։ Վերնագրի տակ փակագծում գրված է՝ Նարման-էքրեկ։

Գրի է առել Երվանդ Պեղադյանը, Բանահավաքը էջատակին գրում է. «Պատմեց 1915 թվի նոյեմբերի 10-ին Ալեքսանդրապոլում, Նարման-էքրեկ գյուղի բնակիչներից Հակոբ Սանոսյան անունով, անգրագետ, վաթսուհինգամյա ծերունին»։

49. ԿՆԻԱ ԼԱՎՈՒԹՆԵՆԸ ԷՐԿՆԵՆ Է

(էջ 392)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Հալալյանի ֆոնդ, գործ I, Մ 813)։ Ձեռագրի վրա գրված է «Ե. Հալալյանի խմբարշավ» կնիքը։ Գրի է առել Արտաշես Բարսեղյանը։ Պատմել է Բասենի Հարսենքար գյուղացի մի պառակ, Գրառման հանգամանքների մասին այլ հիշատակություն չկա։

Զ Ա Վ Ա Խ Զ

50. ԱՆԹԻՈՒ ԱՇԽԱՐՔ ԷՐԹՅՈՂ ՏՂԱՆ

(էջ 394)

Տպագրվում է ըստ Երվանդ Հալալյանի «Պատմաշունչ» (էջ 5—11) զբոսովում հրատարակված տեքստի։ Հեթիաթի գրառման հանգամանքների մասին ծանոթություն չկա։ Հեթիաթը գրի է առել Երվանդ Հալալյանը։

Այս հեթիաթը սյուժետային գծերով հիշեցնում է ներկա հրատարակության առաջին հատորում զետեղված «Իր հարսին աչք ղեռը թագավորը» (Մ 29) հեթիաթը։

55. ԿԱՆԱՐԴ ԱՐԱՊԸ

(էջ 419)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, Մ 897)։ Ձեռագրի վրած գրված է «Երվանդ Լալայանի խմբաընթաց Կնիքը, Գրված է. «Երգրումի բարբառով, հավաքեց Բարսեղյան 1915 թ. դեկտ. 8, Երևան»։ Պետք է ենթադրել, որ Բարսեղյանը մեզ ծանոթ բանահավաք Արտաշես Բարսեղյանն է, քանի որ ձեռագիրը նույնն է։

Այս հեքիաթը իր բովանդակությամբ և սյուժետային գծերով համընկնում է սույն հատորի հավելվածում եղած «Զար Կնիկը» (Մ 4) հեքիաթին։ Հիշեցնում է նաև ներկա հրատարակության երկրորդ հատորում զետեղված՝ «Օխիսայ բարի» հեքիաթի միջին մասին։

56. ԵՐԿՈՒ ԱԽՊԱՐ

(էջ 423)

Տպագրվում է ըստ Երվանդ Լալայանի «Պատավաշունչ» (էջ 12—15) գրքույկում հրատարակված տեքստի։ Գրի է առել Երվանդ Լալայանը։ Գրառման մասին մանրամասնություններ չի հաղորդում։

ՀԱՎԵԼՎԱԾ I

1. ԺՈՒՇԿԻՆ ԳԵՆԵՐԱԼ

(էջ 429)

Տպագրվում է առաջին անգամ, Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Վարդ Բդոյանի ֆոնդ, գործուղում շորթորդ-հինգերորդ, 1946 թ., էջ 32—36)։

Հեքիաթը 1946 թ. գրի է առել Վարդ Բդոյանը. ասել է Քևան Հակոբյանը։ Ձեռագիր տետրի վերջում բանահավաքը ասացողների մասին տալիս է ուշագրավ տեղեկություններ, նա գրում է. «Քևան Հակոբյանը ծնվել է 1876-ին, Ղարսի Բաշաթյադիկլար գյուղում։ Նա շարունակ զբաղվել է հողագործությամբ։ Մինչև 1918-ը եղել է հայրենի գյուղում, որից հետո ընտանիքով գաղթել է Նախ՝ (Ենիեակա՛ն, այս 1922-ին տեղափոխվել է Ախուրիկ (Նախիկի Թուրքի Ղարաթիխա)։ Այստեղ նա այժմ աշխատում է կոլխոզում։ Քևանը կիսազրազետ, առակախոս մարդ է։ Գիտի նաև հեքիաթներ ու զավեշտական երգեր, որ ասում և պատմում է մայրենի բարբառով։ Նրանից գրի առա՛ «Մանր հարկերը», «Մա՛հ շուգող տղան», «Ախ մեր տան քաշն քաշեն»-ը, «Ժուլիկին գեներալ»-ը, «Գյուղերի դաստանը», «Ղարսա դաստանը», «Թուրքուհի դաստանը և «Մշեցու դաստանը»։ Քննադրելիս նրան օգնում էր իր փոքր եղբայրը՝ Տիգրան Հակոբյանը։

Այս հեքիաթը մասամբ առնչվում է ժողովածուի մեջ զետեղված «Մալըում խոչի հեքիաթ»-ի (Մ 8) հետ։

2. ՄԱՀ ՉՈՒՋՈՂ ՏՂԱՆ

(էջ 434)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Վարդ Բդոյանի ֆոնդ, «Ֆուլկլորը Ախուրյանի շրջանում», գործուղում չորրորդ-հինգերորդ, 1946 թ., էջ 36—42): Գրի է առել Վարդ Բդոյանը Ախուրյանի շրջանում, 1946 թվ.: Ասել է Թևան Հակոբյանը: Ասացողի մասին կենսագրական տեղեկություններ տե՛ս նախորդ (Մ 1) հեքիաթի ծանոթագրության մեջ:

3. ՄԱՆՐ ՀԱՐԿԵՐ

(էջ 441)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Գրականության և արվեստի Թանգարանում (տե՛ս Վարդ Բդոյանի ֆոնդ, ֆուլկլորը Ախուրյանի շրջանում, գործուղում չորրորդ-հինգերորդ, 1946 թ., էջ 60—61):

Գրի է առել Վարդ Բդոյանը 1946 թ., ասել է Թևան Հակոբյանը: Ասացողի մասին կենսագրական տեղեկություններ տե՛ս նույն ժողովածուի Մ 14 (Ժուլկին գեներալ) ծանոթագրության մեջ:

4. ՉԱՐ ԿՆԻԿԸ

(էջ 443)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Վարդ Բդոյանի ֆոնդ, «Ֆուլկլորը Ադիխի շրջանում», գործուղում 2-րդ, 1945 թ., էջ 26—27):

Գրի է առել Վարդ Բդոյանը, ասել է Մարալիկցի Գևորգ Ապիկյանը:

Գրառման հանգամանքների մասին այլ տեղեկություններ չի հաղորդում բանահավաքը:

Այս հեքիաթը առնչվում է սույն հատորում զետեղված «Կախարդ արապը» հեքիաթին (Մ 55):

5. ՄՄՐԱՏՆ ՈՒ ՍՀԱԿ

(էջ 445)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, հավելված IX, №909): Ձեռագիրը ներկայացնում է մի ընդհանուր տետր, որի առաջին էջի վրա գրված է «Ժողովածու, ժողովրդական բանահյուսության նյութերի, Բասեն Երասխաձորի նար գյուղ, զրի առավ Ա. Թովմասյան, 1911 թ. ապրիլ»: Գրառման հանգամանքների մասին ոչ մի այլ տեղեկություն չի հաղորդվում: (Տե՛ս սույն հատորի Մ Մ 23, 26, 27, 28, 29, 36, 38, 40, 42 հեքիաթների ծանոթագրությունները):

6. ՕՂՈՐՄԱՑՈՂ

(էջ 455)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, Մ 816): Ձեռագրի

վրա դրված է «Երվանդ Լալայանի խմբարշավ» կնիքը: Գրի է առել Սենեքերիմ Շալճյանը: Բանահավաքը թողել է հետևյալ ծանոթությունը. «Պատմեց Շինոզում հաշո վարդանյան, վաթսուև տարեկան, Բասենի Հարսենքար գյուղից, անգրագետ ծերունին: Քանի՜ տարի առաջ Ալեքսանդրապոլ, Կարս և էջմիածին ճամբորդած է: Իր գյուղի մեջ երկրագործությունը զբաղված է: Սույն հեքիաթը սովորած է Աղեքսանդրապոլիցի Օճաղ-Կուլի գյուղացի՝ բերտենց Սաֆարենա:

7. ՔՅԱԼ ՄԱՆՁԸ

(էջ 460)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, Ձ 809): Ձեռագրի վրա դրված է «Երվանդ Լալայանի խմբարշավ» կնիքը: Գրի է առել Արտաշես Բարսեղյանը: Նա էջատակին գրում է. «Պատմեց Պողոս Գալուստյան Իշխու գյուղացի (Բասենում)՝ հիսուև տարեկան անգրագետ գյուղացին: Հեքիաթը սովորել է գեղպապերից»:

Գրառման վերաբերյալ այլ մանրամասնություններ չի հաղորդվում:

8. ՀԵՔԻԱԹԻ ԴՅՈՋԱՄԵՆ

(էջ 463)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ):

9. ԻՐՋՐՈՒՄՈՒՄ ՄԱՐԴ ԶԷՂԱՎ, ՍՏԱՄԲՈԼՈՒՄ ԱՂԱ ԷՂԱՎ

(էջ 465)

Տպագրվում է առաջին անգամ: Գրառման ձեռագիրը պահպանվում է Բանահյուսական արխիվում (տե՛ս Երվանդ Լալայանի ֆոնդ, գործ I, Ձ 898): Ձեռագրի վրա դրված է «Երվանդ Լալայանի խմբարշավ» կնիքը: Վերնագիրը չունի: Ձեռագրի առաջին էջում վերնագրի փոխարեն գրված է «Հեքիաթ», այնուհետև նույն էջում հեքիաթի կողքին գրված է. «Երբորումի բարբառով»: Գրառման հանգամանքների՝ ասացողի, գրի առնողի, ժամանակի և այլնի մասին տեղեկություններ չկան:

Ելենիով բովանդակությունից, վերնագիրը մենք ենք դրել: Այս հեքիաթը առեղվում է սույն հատորի «Երկու վաճառական» (Ձ 40) հեքիաթին:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ II

(էջ 476)

Հավելված երկրորդում գրված են նմուշներ Շիրակի, Բասենի և Զավաթի խոսվածքներից գիտական տառադարձությամբ, որը կատարել է Հակոբ Մկրտչյանը:

From my pen

3rdly type

Ք Ա Ռ Ա Ր Ա Ն

(էջ 513)

Քառարանը բովանդակում է ներկա՝ շորտորդ հատորում հանդիպող բարբառային դժվար հասկանալի բառերը, ռեբերն ու դարձվածքները, ինչպես նաև օտար ու փոխառյալ բառերի բացատրությունները:

Բառերն ու արտահայտությունները, ինչպես նաև ռեբերն բացահայտելիս նկատի ենք ունեցել ներկա հատորի տեխնիկական պարունակող իմաստներն ու առումները: Նրե նույն բառը կամ դարձվածքը, ռեբ ունի մի քանի առումներ ու իմաստային տարբերություններ, ապա այդ դեպքում տվել ենք տարբեր իմաստները: Իսկ երբ պատահել են բառեր, որոնք գործածվում են փոխաբերական իմաստով, ապա այդպիսի բացատրել ենք:

Քառարանում օգտագործել ենք բանահավաքների տեխնիկական տված բացատրությունները: Պատահում են սակավ բառեր և արտահայտություններ, որոնք նեղ, տեղական բնույթ ունեն և դժվար է տալ ստույգ բացատրությունը. բառարանում այդպիսի բառերի դիմաց նշում ենք՝ անստույգ և գրում հավանական ենթադրական բացատրություններ:

Այս բառարանը կազմելիս հիմնականում օգտագործել ենք «էմինյան ազգագրական ժողովածուի» Ա հատորում և դրած բառարանը, Ա. Թովմասյանի գրի առած ճեփարների ձեռագիր ժողովածուի էջատակին և դրած բառերի բացատրությունները, ինչպես նաև առանձին ձեռագրերում բացատրվող բառերը: Մասնակիորեն օգտագործել ենք նաև Հրաչյա Աճառյանի՝ «Հայերեն զավառական բառարանը» (Քիֆլիս, 1913), Ստեփանոս Մալխասյանցի՝ «Հայերեն բացատրական բառարանը» (Ներվան, 1944), ինչպես նաև մի շարք այլ բառացանկեր:

ՑԱՆԿԵՐ

ՀԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

(էջ 527)

Հատուկ անունների ցանկը ընդգրկում է ներկա հրատարակությամբ IV հատորը, բոլոր անուններն ու տեղանունները տրված են առանձին-առանձին, այբբենական կարգով:

Անունների ցանկում, ինչպես նախորդ երեք հատորներում ներկայացված են հեփթաբներում ճիշվող նշանավոր դեմքերը, սովորական անձնանունները՝ բազավորների, հեփթաբների հերոսների, հեփթաբային-առասպելական առարածների, կենդանիների, իրերի, գործիքների անունները, ինչպես նաև որպես հեփթաբների հերոս հանդես եկող սովորական կենդանիների, առարկաների, բույսերի, իրերի, գործիքների անվանումները և մարդկանց հատկանիշները բնութագրող մականուններն ու ածականները:

ԱՌԱՐԿԱՅԱԿԱՆ ՑԱՆԿ

Ինչպես ներկա հրատարակությամբ նախորդ երեք հատորները, սույն IV հատորը ևս ունի առարկայական ցանկ, որը պարունակում է հեփթաբներում հանդիպող առարկաները, կենդանիները, բույսերը, բնության առասպելական և հասարակական երևույթները, տնտեսական, կենցաղային, կրոնական և այլ հասկացություններն ու ըմբռնումները:

Առարկայական ցանկում նույն բառի այլ տառադարձությունները և հնչյունափոխված ձևերը տրված են մի տեղ, իսկ նույն իմաստն արտահայտող տարբեր բառերի համար կատարվում է համապատասխան ճշգրտում:

Բ Ա Ռ Ա Ր Ա Ն

Ա

Աղարսրդ—անբարոյական
 Աղար—սովորութիւն
 Աղեն—կողմ
 Ազար—ամուրի
 Ազան—ազոթք
 Ալամ—ամբողջ
 Ալաշուխ—խրճիթ, հյուղակ
 Ալաջա—խառնուտիկ
 Ալբալ—անմիջապէս
 Ալքէն—գետնիկ
 Ալմազ—թանկագին քար
 Ալպի—ալք—որտեղից որտեղ, անակնկալ,
 անսպասելի
 Ախել—փակել
 Ախմախ—հիմար, տխմար
 Ակյար—արդյոք, միթե, եթե, թե որ
 Աննկուն—վախից
 Անոտ—վտանգավոր, վախենալ
 Անուն—վախից, ահից
 Անուհներուց—վախենալներուց
 Աղալ—զոմ, ախոռ
 Աղու տ. հաղու—թույն
 Անապ—արդյոք
 Աննալ—տղեղ, ալլանդակ
 Ամազ—կրախտիք, խնամք
 Ամակտար—հոգացող, խնամող
 Ամր—հրաման
 Ամր անել—հրամայել
 Այազ—պարզկա
 Այան—հայտնի, ի հայտ

Այար—թամբ
 Այել—նայել, տեսնել
 Այրդնալ—ուշքի գալ, լրջանալ
 Այիբ—պակասութիւն
 Ային—օյին—ինչ որ կա, գործիքներ
 Այտենի—հայտնի
 Անա—մայրիկ
 Ան հա—ահա՛վա՛սիկ, ահա
 Անշախ—հաղիմ
 Աշել—1 նայել, դիտել, 2 սպասել
 Աշխաւա—խոհանոց
 Ապոաստ կենա—ապրած կենա
 Ատարկու—խոսակցութիւն, առիթ մի բա-
 նի մասին խոսելու
 Ասկյար—դիմվոր
 Ասսա տ. էսսա—անպայման
 Ավաղ—ժառանգ
 Ավաւտ—քաղաք—ժառանգ, զավակ
 Ալդուշ—թռչնորս, որս
 Ավնի—որսորդ
 Ալուղուշ—որս
 Ալլյար—մտատանջվել
 Ատար—սովորութիւն, օրենք
 Ատար—1 Աթար, 2 Փթիր
 Արալը—մեջտեղ
 Արզ ընել—պատմել
 Արթը—ապա, այնուհետեւ
 Արխին—անհոգ, հանդիստ, ապահով
 Արշին—երկարութիւն շափո 71 սմ
 Աշսոն—աղոթք

1 Բառարանի մասին բացատրութիւնը տե՛ս Ժանոթագրութիւնների մէջ (էջ 511)»

Բաղան—ցանկապատ, պարիսպ
 Բազազ—կտորի վաճառական
 Բազար անել—սակարկել
 Բազի—մեկ-մեկ, երբեմն
 Բազիրկան—կարավան
 Բազրգան—վաճառական
 Բաքմիշ անել—խորտակել, խորատուզել
 Բաքրմիշ անել—անհայտացնել, տակն
 անցնել, սուզել, ոչնչացնել, թաքցնել
 Բալլու—հայտնի
 Բալի—գուցե
 Բախալ—նպարավաճառ
 Բախշա—ուրիշ, առանձին
 Բաղշա—շուկ, առանձին
 Բայաղի—հասարակ
 Բայլու—հայտնի, պարզ
 Բայրաղ—գրողակ
 Բաշլայել—սկսել, ինչպես նաև շանալ, աշ-
 խատել, ձգտել
 Բաշտան—պես, անմիջապես
 Բատիավա—ծրի
 Բադան—մեծ ջվալ, մեծ պարկ
 Բադի—տ. բալթի
 Բաբուլխանա—վառողի պահեստ, դինա-
 նոց, պայթուցիկ նյութերի պահեստ
 Բաբլ—կամք
 Բաբլայել—սպասել
 Բեքախտ—անբախտ
 Բեդովալար—անառակ, անպետք, փուշ
 Բեգյուվան—անհույս, անհետ
 Բեքար—վատթար, վատ
 Բեխլան—անհար

Բեխ—1 փորձանք. 2 պատիժ
 Բեխարար—անտեղյակ
 Բենեզ—սեխաստան
 Բենուշ—ուշաթափ
 Բեվախտ—անժամանակ
 Բետ—անպետք, վատ
 Բիբուն—տ. բիտուն
 Բիլա—նույնիսկ, անզամ
 Բինիշ—թիկնոց, վերարկու
 Բիտուն—բուրբ
 Բիր—ձեռնափայտ, փայտ
 Բիրադի—բուրբ
 Բիրդան, Բիրտան—հանկարծ
 Բլբլած—խարխուլ, կիսաքանդ
 Բմբուլ—փետուր
 Բյալի—գուցե
 Բյարատուն—ռեզդչուր
 Բյալամիշ էնել—սպասել
 Բյոզրեկ—երիկամ
 Բյուլուզ—խումբ
 Բոզդամիշ էնել—բաժանվել, թողնել
 Բոլորենբը—շուրջը, շուրջերը
 Բոշ բուն—իզուր, ավելորդ
 Բոշկա—տակառ
 Բոստան—բանջարանոց
 Բոու—երաժշտ. գործիք, փող
 Բոմոն—բլիթ
 Բտիկ—կախարդ
 Բրգուբ—պատառ
 Բուբա—սիրահարություն
 Բուսու—1. հետք, 2. թաքստոց

Գազըզել—զարանալ, չղայնանալ
 Գամ—սանձ
 Գեհիկ—վայրի եղ
 Գեյիմ—կերպարանք, ձև
 Գեշդան գեշ—որտեղից-որտեղ, վերջա-
 պես, հազիվ-հազ, անսպասելի
 Գեռամ—գերան
 Գիտնակ—գիտուն, գիտնական
 Գլգլան էխտիար—զառամյալ ժերունի
 Գլուխը աղալ—վերացնել, ոչնչացնել, ըս-
 պանել
 Գլամ—սանձ
 Գլամի—նավ
 Գլամիշ էնել—ձգտել
 Գյորակ—եզր
 Գյոզա—բյուր, սկունք աղբյուրի
 Գյոզարբմիշ էնել—նայել, սպասել
 Գյուլ—լիճ

Գյոմա—կուրծք
 Գյուլգյում—ջրի աման, սկահակ
 Գյուզ գորա—ակնհայտորեն, պարզապես
 Կյուլաշ—կոխ, մենամարտ
 Կյուման—հույս, վստահ լինելը
 Կյուռնել—ուժեղացնել, թեժացնել
 Կյուվա—իրր թև
 Կոթի յարա—սիֆիլիս
 Կոխել—վանել
 Կոլուկ—ավանակ
 Կողաուկ—թաքուն
 Կոռչ—գրամի նվազագույն շափը, կես կո-
 պեկ
 Կվա. գիվա—իրր թև
 Կրդար—թակարդ, բանտ
 Կրվանգա—ծանրություն լափ, քաշը՝ 400
 գրամ

Դադրմաննի—չբաղադրական
Դալի—դանի—երիտասարդ
Դալսա—վալրկյան
Դադմա—ուժեղ հարվածից կամ դադելուց
մարմնի վրա մնացած հետք, խարամ
Դամբենց—դարբնոց
Դանկ—մանկարարձ
Դանդիլ—մոտավորապես
Դասիսով—վարպետորեն
Դաստախուն—սկիռոց, բողշա, կապոց
Դավա—ուղտ
Դավի—վհե, վիճարանություն
Դավուլ—երաժշտական գործիք, թմբուկ
Դատել—աշխատել
Դաբ մեջր—ի միջի ալլոց, կեսը սուտ
Դաբուրյուն—խորամանկություն, խարե-
րայություն, նենգություն
Դենի—քանի որ, որովհետև
Դեստն—փունջ
Դեսլա—ուղտ
Դըզընակ—դավազան, ձեռնափայտ
Դի—կողմ
Դիզգի—սանձ
Դիզգին—սրբեթաց
Դին—համատ
Դինը—հանգիստ
Դինջանակ—հանգստանակ
Դիվադադար—անհանգիստ
Դեա—ավելի

Դմբո—ապուշ, բուք
Դյազընակ—ձեռնափայտ, դավազան
Դյախըլ—վաճառասեղան
Դյամբենի—դարբին
Դյաթ Լենի—հեռացնել, ազատվել, զլխից
նստց անել
Դյուզի—երկնշ
Դյուզ—ուղիղ
Դյուզան—փորձանք
Դյունեն—աշխարհ
Դյուշ—ուղիղ, շիտակ, դեմ հանդիման
Դյուշման—թշնամի, հակառակորդ
Դյուրկյար—հյուսն, ատաղձագործ
Դյուրկյարխանա—հյուսնոց
Դյուլան—խանութ
Դոխ—աղավնի
Դոխտուր—բժիշկ
Դոշակ—ներքնակ
Դոտմա—բանտ
Դրստել—պատրաստել, դասավորել, ա-
պահովել
Դրստա—իրավ, իսկապես
Դուզ—1. ուղիղ, ճիշտ, 2. հարթ, հարթու-
թյուն, դաշտ
Դունյադյուզալի—գեղեցկուհի
Դուշ Լընիլ—հանդիպել, պատահել
Դուշման—թշնամի
Դուրբին—հեռադիտակ

Եմ, եմակ—կերակուր
Եսիր—գերի

Եր—կերակուր ավանակի համար
Երկեցենի—1. երկարացնել, 2. պարզել,
մեկնել, 3. շատախոսել

Զարի—արդեն, հենց, մանավանդ
Զադա—փարախ, քարայր. այր
Զադար—փորրիկ շուն, շնիկ, սկունդ
Զադիա—վտանգ, դժբախտություն
Զայ անել—փշացնել
Զանգին—1. կարգին, 2. ունևոր, հարուստ
Զանիաք—զրադմունք, արհեստ, մասնա-
դիտություն
Զավալ—վտանգ, վատություն, դժբախտու-
թյուն

Զար—հրեի
Զարգեղող—սարսափելի
Զենգին—տ. դանդին
Զրոխ—երիզակ
Զիլ—բարձր, ուժեղ
Զոռել—ստիպել
Զոռով—բռնի
Զոռ տալ—նեղություն պատճառել
Զուռնա—արևելյան երաժշտական գոր-
ծիք

Էգեր—եթե
Էգսի—տ. էքսի
Էգու կիսուն—այգու մեջտեղ

Էդիկ—այդ, դա
Էխտիար—ծերունի
Էկեր—տ. ակյար

էնրամ—զլխի ծածկոց
 էման—այնպես
 էյարել—թամբել
 էենլ—անել
 էնդերին—հասարակ, անորակ, անպետք
 էնոնլ—նրանք
 էն սնարին—անմիջապես
 էնտից—1. նրանից, 2. այնուհետեւ
 էյակնի—իշապան
 էշդիա—անբարոյական (անստ.)
 էշներե—ակնհայտ, հայտնի
 էլում—վնաս, վտանգ, մահ
 էպպի—տես էփեի
 էպին—էնդին—այս կողմ, այն կողմ

էօիկ—սա
 էսոնլ—սրանք
 էսոր—սրան, սրա
 էսպես—այսպես
 էսաս—անպայման
 էպտի—շտապ
 էվել—1. առաջ, հին ժամանակ, 2. ավելի
 շատ
 էրամ—1. երազ, 2. արած
 էրոցլ—տարություն
 էփեի—բավականաչափ
 էփեշա—բավականաչափ
 էքսի—հաջորդ, մյուս
 էքվան—վաղը, հաջորդ օրը

Ը

Ըղտի—այդտեղ
 Ընկերտանլ—ընկերներ
 Ըտը—այսինքն
 Ըշտպ—շիշ, քառորդ դուլլ
 Ըռադ էենլ—վտարել, հեռացնել

Ըռամ գցել—գուշակել
 Ըռնաքել—տ. ուրհաթել
 Ընտիկ—գնդեցիկ
 Ըսն աշեմ—ասա տեսնեմ

Թ

Թարտիր—տ. թապտիր
 Թարտիր—զլրդ, ծպտյալ
 Թագըրել—կրկնել
 Թագաղան—նորից
 Թալաշ էենլ—մտահոգվել, մտածել, նե-
 ղություն կրել
 Թալլալ—մոռնտիկ
 Թադր—զահ
 Թամալլան—երկրպագություն
 Թամամ—լրիվ, ուղիղ
 Թամայ—ակնկալություն
 Թամայել—ցանկանալ, հավանել, աչք ու-
 նենալ
 Թամաշա էենլ—նայել, հանդիսատես լի-
 նել
 Թամրալ—ծուլլ
 Թամրություն—ծուլություն
 Թամրեն—հանձնարարություն, ապս-
 պրանք
 Թամրին—պատվեր
 Թալս—միշեւ, առաջ
 Թայ—1. հավասար, նման, 2. քուտակ
 Թայմի—ուշադիր
 Թանագուկ էենլ—արժան գտնել, արժան
 տեսնել, բանի տեղ դնել
 Թապալս—ափսս
 Թապլի—նետել, գցել
 Թապտիր—պատրաստություն
 Թասլիմ—հանձնարարել, հանձնել
 Թալա—սկզբնական

Թալաքիր—չափազանց
 Թալշուրմա—բացատրություն
 Թալուր—տեսակ
 Թատարուլ—պատրաստություն
 Թարաֆ—կողմ
 Թարգի—ղերձակ
 Թարիֆ էենլ—պատմել, ասել, բացատրել
 Թարկը տալ—վերջ տալ, հրաժարվել, ձեռք
 քաշել
 Թափա—զազաթ
 Թափարամիշ էենլ—շարժվել
 Թափլա—միայն թե
 Թափիֆար—առաջարկ
 Թափար—նորից, կրկին
 Թափըրկ—կրկնել
 Թեգ—շուտ, շուտով
 Թեգ-թեգ—1. շուտ-շուտ, 2. արագ-արագ
 Թեգրմ—շուտով
 Թեն—շեղջ
 Թենեզիկ—արժան, հարմար
 Թեպուր—փետուր
 Թերմաշ—անտեր
 Թըլքում—կախարհություն, հմայք,
 զաղոտիք
 Թըվի—տխրել, դալբանալ
 Թիմարել, Թիմել—տորոնել, քերել երկա-
 թե քերոցով, ձիուն հարգարել
 Թիգա—կտոր
 Թիգա-թիգա—մաս-մաս, կտոր-կտոր
 Թլպիշ—անզգա, անզիտակից

Թմմել—լրանալ
 Թյապիր—1. արժանապատվություն, 2. կամք
 Թնդիր—թոնիր
 Թորա անել—ուխտել, ուխտ անել
 Թորուն—խամբ
 Թուլ ու դոման—փռշեխառն քամի, փոթորիկ
 Թոխլի—երկու տարեկան ուխար
 Թոկ—պարան
 Թամար—բուրբուր

Թուն—անձե
 Թռռ—ուռիան
 Թռռնի—ձկնորս
 Թոփ անել—հավաքել
 Թոփ էղնել—հավաքվել
 Թոփ լինել—հավաքվել
 Թուզուղ—1. անասունի միջափամփուշտ,
 2. տիկ, կաշնպարկ, 3. փուշիկ
 Թուշար—մաճառական
 Թվանք—հրաքան

Ժ

Ժամ զալ—շարժվել

Ի

Իրեխ—սափոր
 Իդարա—ուտելիք
 Իզ—հետք
 Իզանդի—ասպանդակ
 Իզին—իւրաքանչիւր, թուլատրություն, հրաման
 Իրողիւր—շան զավակ
 Իլավա—դրպարտություն
 Իլլանի—մանավանդ, անշուշտ
 Իլլան—ճար
 Իլլանսզ—1. ստիպված, 2. ճարահատյալ
 Իլլալի—մանավանդ
 Իծան—այծեր
 Ինար էնել—ի հայտ բերել, ստեղծել

Իմտառ—օգնություն
 Ինատ էնել—համատեղ, խռովել, հակառակը անել
 Ինդիլիզ—Անդիլա
 Ի՛նչըրդ—ի՛նչպես
 Ինչորիսա—ինչ որ է
 Ինչունի—միևյն
 Ինլյար—հրաժարվել
 Իշխնալ—համարձակել
 Իսան—մարդ, արարած
 Իսպոլնի լիստ—կատարման թերթ
 Իստկել—մարքել, պարզել
 Իրդատ—բանվոր
 Իլյան—ղեռես

Լ

Լազարին—լավ, համով, ճաշակով
 Լալ—համբ
 Լալա—վեզիր, նախարար
 Լայնդ—վանել, արժանի
 Լանկյառի—1. աման, կոնկ, 2. պղնձե տափակ ափսե
 Լաշառ—անզգամ, անամոթ

Լնդար—կերպարանք
 Լեր—կոնակ
 Լիրաս—կերպարանք, ձե
 Լիմա—լիմա—կտոր-կտոր
 Լոպպազ—սնապարծ
 Լորդի—նետել, զցել
 Լուլա—1. խողովակ, 2. ժխամորճ

Խ

Խարար—լուր, տեղեկություն
 Խազալ—ծառի շորացած, զեղնած տերև
 Խազին—տեր, տանտեր
 Խազնա—հարստություն, մեծ գումար, դանձ
 Խազնադար—դանձարանապետ
 Խալար—պարզե, նվեր, բնծա
 Խալամ—տ. դալամ
 Խալայնդ—նամիշտ, ծառայող

Խախանդուրյուն—խաղաղություն
 Խան—իշխան, իշխանատեղ
 Խանվա—սուրճ
 Խարարա—ավերակ
 Խարազ—չուստ կարող, կոշկակար
 Խարաղ էղնել—փշանալ
 Խարապա—ավերակ
 Խարշլիլ—ծախսի փող
 Խարշ—ծախս, հարկ
 Խարշիլ—ծախսել

Խափան—շուկա
 Խելառ—խելագար, գիժ
 Խելի—բավական
 Խելյի—բավականաշ
 Խելյի—բավականաշափ
 Խելյիմ—բավական ժամանակ
 Խելյաբխանա—1. աղքատանոց, 2. ժողովարան, ուր հավաքվում են պարապ մարդիկ և ժամանակ անցկացնում
 Խզմաբ—բախտ, ճակատագիր

Խզմաբհի—ժառանգ
 Խլսել—ավարտել, վերջացնել
 Խնալուց—ուրախությունից
 Խոլասա—վերջապես
 Խոլրտել—խեթ նայել
 Խորոզ—աքաղաղ
 Խուլասա—միով բանիվ, մի խոսքով, ինչ որ է, կարճ ասած
 Խուշկի—անասունի աղբ
 Խսա էնել—պատմել

Մ

Մկակել—շատ ծարավել, պապակել

Կ

Կալաբա—լիթ, կտոր
 Կանել—փակել
 Կակալ—ընկույզ, պոպոկ
 Կամավորել—համաձայնել
 Կամշի—ճիպոտ
 Կայմակամ—կառավարիչ
 Կայֆա—սուրճ
 Կանուխ—վաղ, շուտ
 Կառավաբ—մահճակալ
 Կարազուլ—տ. զարազուլ
 Կարդաշլըղ—աղբերացու, մոտ ընկեր
 Կարգին—զամբյուղ, կողով
 Կեծակ—կայծակ, ամպրոպ
 Կենա, կենն—նորից, դարձյալ
 Կեցել—մեացնել

Կզկտալ—կուշ գալ, կռնալ
 Կոխ—մենամարտ, զոտեմարտ
 Կոխեցնել—հետապնդել, խաբել
 Կոտաշ—նղջուր, պոզ
 Կոտուն ընկնել—սնանկանալ
 Կովսելի—խոհանոց
 Կուշտը—մոտոր
 Կուշամ—բավականաշափ
 Կուտ—կորիզ
 Կունալ—տ. կրնանալ
 Կրել—խաղը տանել
 Կրնալ—տ. կրնանալ
 Կսկուծ, կսկուս—պինդ, ամուր, ուժեղ
 Կտոտել—վիճակը լավանալ, հարստանալ
 Կրնալ—կարողանալ

Հ

Հազ անել—սիրել
 Հազըր—պատրաստ
 Հազիր, ճազըր—պատրաստի
 Հազրել—պատրաստել
 Հալ—դրություն, վիճակ
 Հալալ—արդար, հարազատ, իսկական
 Հալագ—ուժասպառ
 Հալալ է—արժանի է, վայել է
 Հալավ—զգեստ, հագուստ
 Հալաբ—գուցե, անշուշտ, ի հարկե
 Հալիվոր—ծեր, ծերունի
 Հալի—1. ժողովուրդ, 2. ուրիշներ
 Հալովմ—մի կերպ
 Հալվանի—հալվա պատրաստող
 Հախ—վարձ
 Հախ—նճախ—տեղի-անտեղի
 Հ'աղպուր—աղբյուր
 Հաճաբ—դորժիք
 Հաճափ—արդյոք
 Համամ—բաղնիս
 Համամնի—բաղնիսպան

Հայել—նայել, տեսնել
 Հայվան—անրան, անասուն
 Հայիֆ—վրեժ
 Հանկաղ շանել—չլսել, չնեթարկվել
 Հապիկյա—խուրդին
 Հառկա—ատամ
 Հավարով—շտապով, անմիջապես
 Հավուզ—ավաղան
 Հաւամբաշի—ավաղակապետ
 Հաւամի—ավաղակ
 Հարի—միշնչ
 Հարիֆ—մարդ
 Հարձաշ—ով որ, ամեն ոք
 Հ'ալ—աքացի, ոտքով խփելը
 Հ'ետի—հաջորդ
 Հեշ—ոչ մի
 Հնոս—տ. հերոս
 Հեր—հայր
 Հ'երդիկ, ճէրքիկ—կտուր, տանիք
 Հերիւ—բավական

Հեքս—գայրույթ, բարկութիւն
 Հեքստո, հեքստիկ—գայրացկոտ, հայրա-
 նայ
 Հեքիմ—բժիշկ
 Հըլա—1. մի, 2. դեռ
 Հըլը—տ. հըլա
 Հըլպըտ—1. ի հարկեհ, անշուշտ, ինչ խոսք,
 2. գոցեհ, կարող է պատահել
 Հըմա—բայց
 Հըմը—1. բայց, 2. անմիջապէս
 Հըպա—այլ
 Հըռուեղ, ըռուեղ—սիրուն, գեղեցիկ
 Հիմդաղ—օգնութիւն (անստ.)
 Հմա—բայց
 Հյուրի—չբաճարս, հավերժաճարս

Ձեն ու նաւ—լուր, տեղեկութիւն

Ղարուլ էնել—1. համաձայնել, ընդունել,
 2. հանդուրժել, հաշտվել, հաշվել
 Ղազ—սազ
 Ղազազ—մետաքսավաճառ
 Ղազան—կաթնա
 Ղազ դեյի—սազի տեղ, իրը սազ
 Ղազիա—փորձանք
 Ղար—1. շերտ, 2. հարկ
 Ղարմ—1. մի ձեռք (հագուստի իմաս-
 տով), 2. գետնի ղաթն անցնել
 Ղայամ—գրիչ
 Ղայսան—վահան
 Ղայմաղալ—աղմուկ
 Ղայլպ—կեղծ, շինծու, խարդախ
 Ղամիշըղ—եղեգնուտ
 Ղամշի—ճիւղոտ, մտրակ
 Ղայալըղ—քարափ
 Ղայիմ—պինդ, ուժեղ, ամուր
 Ղայիշ—1. կաշվի բարակ շերտ, 2. գոտի
 Ղայոխ, ղայող—աղեղ
 Ղայտա—ձև
 Ղայտին—կարգին, կանոնավոր
 Ղայրաք էնել—չանալ, աշխատել
 Ղայրի—բացի, զատ
 Ղայֆն—սուրճ
 Ղանաւա—փեղկ
 Ղանըղ—էդ շուն, գործածվում է կանանց
 վերաբերելով՝ անարգական նշանակու-
 թայմբ, իմա_անըղամ
 Ղասալ—մսագործ, մսավաճառ
 Ղաստամա—սագանոց
 Ղավազ—զինվոր
 Ղավալ—երաժշտական գործիք՝ շվի
 Ղատղն—անհայտանալ

Հյուրի—փեղի—հավերժաճարս, երկնային,
 շատ գեղեցիկ
 Հոգալ—1. հավաքել, մաքրել, կարգավո-
 րել, 2. հող տանել, օգնել, դարձանել
 Հոգևորնալ—սթափվել, ուշքի գալ, կենդա-
 նութիւն առնել
 Հնավորել—վարվել, յուրա զնալ
 Հոմար—համաձայն
 Հոդածին—մարդ
 Հովանալ—գովանալ, հանգստանալ
 Հորե՛նց—ինչպե՛ս
 Հորստել—տ. հերստտել
 Հուրտի՛ց—որտեղի՛ց
 Հողա—1. սենյակ, 2. հին տների այն սեն-
 յակը, ուր հյուրեր էին ընդդունում
 (հյուրասենյակ)

Չ

Ձրձում—խնոցի

Ղ

Ղաւաղուլ—պահապան հսկող՝ պահափ
 Ղաֆաա—վանդակ
 Ղըզմաքնի—ուղեկցող
 Ղըռ—ճերմակ սև բծերով
 Ղլտնի—թուր պատրաստող
 Ղմշել—ափսոսան, ուղել, կամենալ (չդմը-
 շար)
 Ղու—փորձաշ
 Ղուլայ—հեշտ, հանդիստ
 Ղուրոյին—փաթաթվելը, ձեռք-ձեռք տալը
 Ղուրուղ—անութ, քնատակ
 Ղոնա—մեծ
 Ղոնալա—1. հյուր, 2. իշկան
 Ղոնաղ—1. տուն, շինութիւն պալատ, 2.
 պանդոկ
 Ղոշուն—բանակ, զորք բաղմութիւն
 Ղոշաղ—1. քաշ, կտրիճ, 2. ձեռներեց
 Ղոշ—խոյ
 Ղոջա—մեծ
 Ղոշխատու—խոյը թողնել
 Ղովտ—մարդակեր, հերթաթնների մեշ
 երակայական հաղթանդամ, ահեկի
 զազան, հրեշ
 Ղոք—ճիշտ
 Ղուրիկ—արկղ
 Ղուլա—բերդ
 Ղուլլուխ—ծառայութիւն
 Ղուլլուղնի—ծառայող
 Ղուլլուղտար—պահակ, պահապան
 Ղուլումնի—ոսկերիչ
 Ղուշ—թուլուն
 Ղուրդուշուն—արճիճ
 Ղուրպքը—պանդխտութիւն, զարիբու-
 թիւն
 Ղուրուշ—թուրքական մանր սև դրամ

Ղսմար—1. բախտ, վիճակ, 2. բաժին,
հասանելիք
Ղվար—ուժ

Ղտար—շափ
Ղրաղ—հեռու, այն կողմ
Ղրկել—ուղարկել

Ճ

Ճանգամ—1. ճիրան, մագիլ, 2. ցանկա-
պատ (անոդ)
Ճընգռալ—բարկանալ
Ճոք—1. պատճառ, 2. ծայր, եզր, կտոր,

մասն
Ճոռ—1. ցեխոտ, տղմոտ ապականված, 2.
փշացած, ջուր
Ճվալ—բղավել

Մ

Մագարաք—շարիք
Մար մնալ—ապշել, զարմանալ
Մածել—տրորել (մասած անել)
Մալ—1. ապրանք, հարստություն, 2. ըն-
տանի կենդանիներ, տավար
Մախսուս—գիտմամբ, ուղղակի, անպատ-
ճառ
Մակյար—միթն, արդյոք
Մանալ—1. գավառ, 2. թաղ, փողոց
Մանրամա—թաշկինակ
Մաղազա—ներքնատուն, մառանատուն
Մաղազիք—մեծ խանութներ
Մաղարա—այր
Մանալ—ժամանակ, հնարավորություն
Մառալ—եղնիկ
Մառլ—գրազ
Մարիֆար—շնորհք, հունար
Մեալ } —մուռ
Մեկել }
Մեկելոց—մյուսներին
Մեմել—նաև
Մեմ էլ—մեկ էլ, հանկարծ
Մեյդան—հրապարակ
Մեյմուն—կապիկ
Մեյվա—միրգ
Մեյտան—տ. մեկդան
Մեշա—անտառ

Մեշոք—պարկ
Մերի—անտառ
Մգրախ—նիզակ
Միամիտ—1. անտեղյակ, 2. հանգիստ
Միենար—խնդրանք
Միսաֆիր—հյուր
Մկիտան—միկիտան
Մյալամիշ էղենի—մղկտալ, տանջվել
Մյուշավարա—խորհրդակցություն
Սոխլյալ—ամուր, պինդ
Մոնուլ—միշոք, ժամանակ
Մո՞ց—ինչպե՞ս
Մուժտա—ավետիս, լուր
Մուխ—ծուխ
Մուխանար—երախտամոռ
Մուխուր—խոստովանել
Մուլար կենալ—պահպանել, զգուշանալ,
խմանալ
Մուլայր լինել—պաշտպանել հետևել,
լավ նայել, զգուշ լինել
Մունար անել—խնդրել, աղաչել
Մունտառ—կնդոտոտ
Մուշտարի—գնորդ, հաճախորդ
Մուրազ—ի՞նչ, ցանկություն, խնդրվածք,
ուխտ
Մորվորել—նոթերը կիտել, տխրել
Մտեհան էնել—մոռսնալ, մտքից հանել

Ծ

Ցա—կամ
Ցարանի—վայրի, վայրենի
Ցարախ—անկողին
Ցարախ տալ—հանգստանալ, պառկել
Ցալ—ծիր պարանոցի մազերը
Ցալա—ուղիղ, անմիջապես
Ցալվար—աղաչանք
Ցալվար ընկնել—խնդրել, պաղատել
Ցախա—օձիք
Ցանուղի—հրեա
Ցաղո՞ւզ—ինչո՞ւ, ինչի՞ համար
Ցաղուր—թանկագին քար
Ցայան—հետիոտն
Ցայոխ—տ. ղայոխ
Ցան—կողմ
Ցանի—գյումա, իր բն

Ցանիշ—սխալ, մուրթ
Ցառ—1. ժայռ, 2. սարի լանջ
Ցասաման շիրուխ—ծխամորճ
Ցավալ—սպասիր
Ցավալ—շավալ—կամաց-կամաց, դանդա-
ղորեն
Ցավաշտուց—առաջուց, նախօրոք
Ցատանալ—օտարանալ
Ցարա—վերք
Ցարամազ—ճարպիկ, ձեռներեց
Ցարան—ընկեր
Ցարանություն—կատակ
Ցափաղ—տներ
Ցողան—վերման
Ցուխարա—1. երկիր, 2. ժողովուրդ
Ցուտում—կուս

Նարայառ—բանտ
 Նազիբ—վեզիր—**թաղավորի նախարար,**
 պալատական
 Նախսամ—մի քիչ, մի կերպ
 Նալբե—փայտե ոտնաման
 Նալպանտ—պալատա
 Նամազ—աղոթք
 Նասիաբ—խրատ, դատ
 Նասիկլա—պատգարակ
 Նարդիվան—աստիճան, սանդուղք

Նեղեցնել—նեղել, բարկացնել, զայրաց-
 նել
 Նեյ Լարալ—խորն իշենել
 Նեսիբ—վիճակ, ճակատագիր
 Նոնախ—խղուր, անտեղի
 Նոնաբ—դեմք
 Նոյա—ոչ
 Նոբաբ—հերթ
 Նոլյաբ, Նոլաբ—ծառա, մշակ

Շ

Շամմար—օձերի թաղավոր
 Շաման—ապտակ
 Շամտան—մամակալ
 Շամ-չրադ—լույս տվող մորթի
 Շամել—շփոթվել
 Շան—զպարտություն, մեղադրանք
 Շավա—փայլ, շողք
 Շարտ—պայման, գրազ
 Շաֆալ—լուսարաց
 Շելեիկ, շեկիկ—ժողովուրդ
 Շերիտ—1. նեղ ժապավեն, որ իրրե դարդ
 կարում են զղենտի կրծքին, թևերին, 2.
 փանանց գլխի դարդ ժապավենի ձև-

վով, որի վրա շարված են ոսկե մանր
 դրամներ
 Շիվան—սուգ
 Շիկե—պարանոց
 Շիլվիկ—շփոթվել
 Շոբոբ տալ—մամանակ անցկացնել
 Շոսլ—1. համաճարակ, տարափոխիկ հի-
 վանդություն, 2. սաստիկ տոթից բույ-
 սերի խանձվելը, վառվելը
 Շուշա—ապակի
 Շուշարանդի—ապակեպատ պատշգամբ
 Շվախ, շվեխ—1. ստվեր, 2. զով տեղ

Ո

Չ

Ողջում էնել—բարեկ

Չարալամիշ էղենլ—աշխատել, շանալ,
 տանջվել, ինչպես նաև մենամարտել
 Չարին—դժվար
 Չալել—նվագել
 Չալիկ—նվագ, նվագողներ
 Չախմախ Բար—կայծքար
 Չամչրադ—տ. շամ-չրադ
 Չալ—դեռ
 Չալրա—դեմք
 Չալրա կախել—դեմքը թթվեցնել, նոթե-
 րը կիտել, տխուր լինել
 Չալիր—մարգագետին
 Չափառ—զորք
 Չավրա—շղարշ
 Չատր—վրան

Չարա—ճար, հնար
 Չարոխ—տրեխ
 Չարսալ—սավան
 Չարսուն—շուկա
 Չափուկ-չափուկ—արագ-արագ
 Չալմաջա—արկղ, սնդուկ
 Չեշիտ—տեսակ
 Չիր—յուր ծիրան
 Չյալուն—մուրճ
 Չյունի—քանի որ
 Չոլ—ամայի, վայրի տեղ
 Չուպան—հովիվ
 Չվան—պարան
 Չուֆրա—քաջի
 Չփուլա—ճիպոտ

Պ

Պաժդրտել—ոտքերն իրարից հեռացնել
 Պալրգեի—ձկնորս
 Պալկոն—պատշգամբ
 Պալ մտնել—թաքնվել
 Պալպանել—պահպանել
 Պալվտել—թաքնվել
 Պաշտան—պես, հենց որ

Պանանալ—քննակալ, կնոջ քրոջ ամուսի-
 նը
 Պապիրոզ—ծխախոտ
 Պառիկմախեռ—վարսավիր
 Պատրեան—յուսամուտ, պատուհան
 Պարպել—վերջացնել, դատարկել
 Պախել—համբուրել

Պեյւնեալ—գժվել, ապշել
Պեյլիմիշ—սպասել
Պզտի—փոքր
Պրծցնել—ազատել
Պինդ վերջին—ամենավերջին
Պլեքիկ—երկկամ
Պռշկել—պոկել

Ջադի դառա—կախարդ կին
Ջադուլյար—վհուկ, կախարդ
Ջամար—ժողովուրդ
Ջամդակ—1. մարմին, իրան, 2. դիակ,
լիշ
Ջան—մարմին, անձ
Ջանավար—գաղան, կենդանի
Ջանլար—գահին
Ջանմ—փոխ. այ մարդ
Ջառի—նամիշտ

Ռազի—համաձայն
Ռամնի—գուշակող
Ռանգ—գույն
Ռանգ-ռանգ—գույնզգույն
Ռանկ-մոանկը գցել—գունատվել
Ռանշլար—երկրագործ, հողագործ, գյու-
ղացի, շինական

Սաբար, սաբիր—պատճառ
Սաբախտան—առաջնորդ վաղ
Սաբր անել—համբերել, սպասել
Սադրազան—զինվորական պետ
Սաբր—կացին
Սալախան—1. թեթևալիկ, թեթևամիտ,
2. անկարգ, կեղտոտ տեղ, 3. դատար-
կաշրջիկ, փողոցային սրիկա, վատ
վարքի տեր
Սալըղ—տեղեկություն, լուր
Սալանա—անփութ, անուշադիր (անստ.)
Սաղ—1. ամբողջ, բոլոր, 2. ողջ, առողջ
Սաղցընել, սաղացնել—բուժել
Սամար—թամար
Սամր գցել—հարմար առիթ գտնել
Սամուրնի—թամրագործ
Սայմազ—հիմար, անխելք
Սանբրալ—թղթախաղ
Սանիար—տ. զանիաթ
Սառաֆ—սեղանավոր, դրամափոխ, լու-
մայափոխ
Սասում—ցատուժ
Սավայի—բացի
Սավղա շառ—սիրահարության փորձանք
Սատա—միայն, ամբողջապես
Սալի—կարծես

Պուզ—սառույց
Պուզիրոկ—սրվակ
Պունունակ—ծոծրակ
Պուրախ—անկյուն
Պրացենտ—տոկոս
Պրիկաշիկ—գործակատար

Ջ

Ջեք—գրպան
Ջիզյար. շիզեր—1. թոք (փոխ.) արյու-
նակից, շատ սիրելի
Ջին—լար ողի, սատանա
Ջինս—տեսակ
Ջենգ—օժիտ
Ջեղել—հավաքել
Ջոկ—առանձին
Ջուղար—պատասխան
Ջուր քափել—միզել

Ռ

Ռաստ գալ—հանդիպել
Ռատ անել—հեռացնել, կորցնել
Ռեճաբիլ—հանգստանալ
Ռըսվայուրյուն—անարգություն, անպատ-
վություն խայտառակություն
Ռունտիք—սիրուն, զեղեցիկ

Ս

Սալի քե—իրր թե, կարծես թե
Սառան—սալագործ
Սարին—զով, հով
Սնելվ—հեղձող
Սնյիս—խնամող
Սնյան—զրոսանք
Սնյր անել—նայել, դիտել
Սնպիլ—հաշվել, համարել
Սքրվիլ—ապաստան գտնել, տեղավորվել
(անարգական իմաստով)
Սըխ—խիտ
Սըկիլ—սուզվել, շրի տակն անցնել
Սընար—ժամ
Սըռ—զադտիք
Սըրդ—երկար փայտ, ձող
Սիլան—զենք-զրահ
Սիլա—ապտակ
Սիլան—տ. սիլահ
Սինի—սկավառակ
Սինոդ—խորհուրդ, ատյան
Սինեղապետ—1. խորհրդատու, 2. բարձ-
րաստիճան հոգևորականներից բաղկա-
ցած մնայուն ժողով
Սինոռ—սահման, տարածություն
Սյուրու—ոլիարի հոտ
Սնդեի—կոտորածների կապող, ժող. բժիշկ

Սոյուզ—շունչ
 Սոխախ—փողոց
 Սոնդը—վերջը
 Սորոտ—անպիտան
 Սորվեր—սովորել
 Սոլդերի—պրիստավ—դատական կատա-
 բածու
 Սուշ, սուն. սուշ—հանցանք, մեղք

Սուտմեցա—կեղծ, ստից
 Սուրու—սլաքի հոտ
 Սուֆրա—սփռոց, սեղան
 Սվրա—առաջին
 Սվրայի անգամ—առաջին անգամ
 Ստալան—բաժակ
 Սրա—հերթ, ժամանակ
 Սրով—հերթով

Վ

Վաղա—ուխտ
 Վազը զալ—հրաժարվել, ձեռ քաշել, թող-
 նել, հեռանալ
 Վախտ—ժամանակ

Վատա—ժամանակ, ժամկետ
 Վարավուրդ Լենկ—նկատել, տեսնել, զննել
 Վերվերի—անմարդաբնակ, դատարկ, թա-
 փուր

Տ

Տալա, տալտա—1. հովանավորված տեղ,
 2. պատսպարված
 Տալեն մտնել—թաքնվել
 Տալա—ալիք
 Տալալամիշ Լենկ—ալեկոծվել
 Տահա—դեռես
 Տաշտեկոնակ—կրիա
 Տավարեռդ—ճանապարհի պաշարի կաշ-
 փե տոպրակ
 Տարադան—կախադան
 Տեյմուրի—մինչև

Տգման—ահադին մեծության, վիթխարի,
 Տիա—տես, ահա
 Տոլուամիշ Լղենկ—մոտտանջվել
 Տոլապ—պատի մեջ պահապան
 Տոլկ—աճուրդ
 Տոռ—կարմիր
 Տոռպակ—պարկ
 Տուման—մշուշ, մառախուղ
 Տուր տալ—կորցնել, զրկվել
 Տոբսխա—ծաղր, արհամարանք
 Տորվել—տանջվել, մտածել

Բ

Բազիլ—անհարմար դրություն

Ց

Ցեկնել—ծնել (շան և կատվի համար)
 Ցմկնել—ցամաքել

Ցեղնել—խելքը կորցնել, դժվել, ցրվել

ՈՒ

Ուզակու—ասպանդակ
 Ուլից—փողոց
 Ուղուր—1. ի շնորհ, շնորհիվ, 2. հունար,
 շնորհք
 Ումիդ—հույս, ապավին
 Ումուզ—ուս

Ույա—թամբ
 Ուտա ցանի վրա—երևակայցիք, վերե-
 վից նայցիք մարդկանց վրա
 Ուտուլ—զգույշ, կամաց
 Ուրման—որ կողմ
 Ուրմիշ—հարմար, սաղ

Փ

Փախ—պղծյա
 Փանկան—բմբիշ, լարախաղաց
 Փանջաբա—պատուհան, լուսամուտ
 Փանջիրա—լուսամուտ, պատուհան
 Փաստ—ժանգոտ
 Փարա—փող, դրամ
 Փարանգ—կտոր
 Փարշինել—կպցնել, կարկատել
 Փարփու—զայրույթ, ատելության մաղձը
 Փելխտալ—փայլել, փայլատակել

Փեկով Լենկ—հողը ճանկոնել
 Փեշխաշ—նվեր, ընծա
 Փետատ—բլունկ
 Փերիշան—մոլորած, տարակուսած
 Փըսըտալ—ցածր, կամաց խոսել
 Փրիք—անասունի կզկզանք
 Փոռ—փռման—խիստ փռման
 Փոսը—մորթի
 Փոհիք—փորսուղ
 Փուշուլակ—գազար

Քանիք—նշույթ
 Քարամար—զորութիւն
 Քելե—1. քալի, 2. եկ, արի
 Քելել—քալիել, գնալ
 Քելա—թաղիք
 Քելիտալ—կաղալ
 Քեֆով—տրամադիր, ուրախ
 Քրվել—մաքրել, նայել
 Քի—որ
 Քիմի—պես, անմիշտպես, հենց որ, թե չէ
 Քիշըմ—մի թիշ
 Քիսա—քսակ
 Քիրա—վարձ, տան վարձ
 Քիրելել—վարձել
 Քիփ—մոտիկ, կպած, կարճ
 Քյալ—ճաղատ, քալալ
 Քյալլա—գանգ, գլուխ
 Քյամար—գոտի
 Քյանար—ափ, եզր, ծայր
 Քյանեֆ—արտաքինոց, զուգարան
 Քյասիր—աղքատ, շունեոր
 Քյավրառ—ծեր, պառաւ
 Քյար—1. օգուտ, շահ, 2. ազդել, հաղթել

Օդա, օտա—սենյակ
 Օղլուշաղ—կին
 Օղորք—իսկապես, ճիշտ
 Օղուլ—որդի
 Օնմոնել—սարսափել, ապշել
 Օյամիշ էղնել—արթնանալ, սթափվել, ուշ-
 քի գալ
 Օյին—խաղ, փորձանք
 Օոս—սալ
 Օսանար—անմիշտպես, նույն ժամին

Յալ—րախտ, հմայք
 Յախար—միայն
 Յայդա—օգուտ
 Յայտոն—կառք
 Յանդ—հնարք, ճար, խորամանկություն
 Յանդ ու ֆել—հնարամտություն, խորա-
 մանկություն
 Յառանալ—առույգանալ, երիտասարդա-
 նալ
 Յարման—հրաման
 Յարտա—վարագույր

Քյաֆարաք—օգուտ, օգնություն
 Քյոքալ—թակ, ծեծ, ջարդ
 Քյոշա, Բոշա—անկյուն
 Քյուրուկ—կոճղ
 Քյուլլան—գլխարկ
 Քյուլֆար—բնտանիք
 Քյուսի—երկաթյա ձող
 Քյուզ—գլխարկ
 Քոխտիկ—հյուղակ, խրճիթ
 Քոն—ծառայող, կին ծառա
 Քոմուր—ածուխ
 Քոշա—անկյուն
 Քոշկուսարայ—պատշգամբ, պալատ
 Քոշլի—ղաղթել
 Քոռ—կույր
 Քով—մոտ
 Քուլլի—բուրբուր
 Քումրեք—մատուռ
 Քունը—անկյուն
 Քունը ու պուրախ—անկյունները
 Քուշուրել—կուշ գալ, մի կերպ տեղավոր-
 վել
 Քրչոտ—պատահողական
 Քրֆել—հայհոյել

Օսիար—խրատ, պատվիրան, խորհուրդ
 Օրա—երբ, որ
 Օրդա—բարակ, հորդա
 Օրբա—մեջտեղ, կենտրոն
 Օրբանըլի—միջեակ
 Օրձկալ—որձկալ
 Օրոնկտալ—1. որոճալ, 2. հորանշել
 Օրոցք—օրորոց
 Օրուկել—ձիուն կապել, թողնել արածելու
 Օրտալ—բազ

Ֆել—հնարք (անստ.)
 Ֆելդար—հնարամիտ (անստ.)
 Ֆիքիլ—պատրույգ
 Ֆիլան—այս ինչ
 Ֆիլիզ—սածիլ
 Ֆյան—այս ինչ
 Ֆի սուկոր—փղոսկր
 Ֆետրդ—կաղին
 Ֆոդ—հող
 Ֆուկարա—աղքատ, շունեոր
 Ֆուտ—փուռ

ՀԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ՑԱՆԿ

Ա Ն Ո Ւ Ն Ն Ե Ր

Ա

Աբդուլ Ադիլ—347—348
 Ադամաղավակ—137
 Աթա—383—388
 Աթարեկ—382—388
 Ալեքսան—48—60
 Ահմատ—106—117
 Ահմատ փաշա—385
 Ահմետ—400—403
 Աղվես—177—180
 Անմահական խնձոր—229—232
 Անմահական շուր—229—232
 Ասլան—100—104
 Ասլան թագավոր—93
 Ասո—258—261
 Ավելի Ահմատ—271—276
 Ավելի Շարուր—27—45
 Արար—139, 484
 Արծիվ—177
 Արար թագավոր—347

Բ

Բենթագ թագավոր—257, 259
 Բլբուլ—175—176

Գ

Գափրեղ հրեշտակ—368, 455—457
 Գեղ—177—180
 Գլուլ—175—176
 Գլուլիզար—290—291
 Գլուլինազ—90, 91
 Գլուրչիկենց Աթարեկ—382, 388

Դ

Դատավոր—67—71, 73—75
 Դարվիշ—106—107
 Դեղաթ Ղուշի (Դեղեթ Ղուշի)—313, 361
 Դյունյա զոզալի—310, 312
 Դունյա զոզալի—108—109, 112, 114, 117

Ե

Եթմա Ասլան—95—99, 104
 Եթմա Զուրապ—99
 Եթմա Զուրո—95
 Եվայի զուտոր—137

1 Հատուկ անունների ցանկի վերաբերյալ բացատրական տեղեկություններ տես ծանոթագրությունների բաժնում (էջ 511)։

Ջ

Ջանգի-Ջրանգի—78—86
 Ջարգանդ թագավոր—94, 96, 102, 103
 Ջմրութ զուշ—41, 42
 Ջումրութի Անդա—347—349
 Ջուրապ—94

Է

Էշդիա—362—366

Թ

Թագավորի փեսա—75—77
 Թաթոս—227
 Թափազյոզ—87, 90—93
 Թափազյոզ դե—96—97, 99
 Թիփի (= ձի)—100
 Թոռնու տղա—75—77
 Թուրքման օղլի—336, 338—346

Ժ

Ժուշկին գեներալ—429, 432

Լ

Լալա—374—377
 Լալի—175—176
 Լոխմանի հեթիմ—127—129

Խ

Խաչո աղա—192—194
 Խառ բախլա—91, 92
 Խարեցի Աթաբեկ—382

Կ

Կախարդ արապ—419—420, 484
 Կախ ջուշ—33—36
 Կապուտ ձիավոր—19, 20

Հ

Հարրմանի—15—26
 Հազարան բյուրյուլ—32—37, 42, 44
 Հավլաճի գյուղիկ—356, 361
 Հաչի Նենե—264—266

Հասան խան—192—194

Հասո—192—194

Հարամ բաշի—50—53, 55, 58—60

Հյումմեի խարախ—223—226

Հնդու թագավոր—47

Հուրի աղլիկ—35, 37—38, 40—45

Հուրի խաթուն—44

Հուրի փարի—114

Հուրի փարի թագավոր—113

Հուրի փերի—46, 55—57, 62, 239

Ղ

Ղառղա—175, 176

Ղըռ-Աթ—46—63

Ղըռ ձի—60—62, 233, 250—251, 256, 306, 307, 309

Ղըռ ձիավոր—250

Ղլաճի—115, 117

Ղշերի թագավոր—52

Ղոճա ղըռ-աթ—60—63

Ղուղղուն—175—176

Ղուլ-Ջաղա—149—152

Ղուշ—177—180

Ճ

Ճգնավոր—181—183

Մ

Մաթոս—227

Մահմադ—106

Մանասե թագավոր—361

Մաջրում խոջա—105, 112—114

Մարկոզ—391

Միսո—408

Միրզա Մահմուդ—195, 202—219

Մուսա—165

Թ

Թաղը ձի—57—58, 60

Ն

Նախշուն ղուշ—173

Նեմրութ թագավոր—222

Նուռի գյուղակի—149—152
Նուռեյի դարվիշ—105—106

Շ

Շահ-ղատե—455—458
Շահան—175—176

Չ

Չամ-Չրադ—224—226

Պ

Պալրդճի Ահմետ—399
Պետրոս—319—329, 356—362
Պողոս—356, 359—362

Ջ

Ջադի Նինե—293—294
Ջանդի—227—228, 231—234
Ջամշում—106

Թ

Թանշպարի տղա—126—138

Ս

Սահակ—445—448, 450, 454
Սամսոն—87, 89—90
Սև ձի—249—251
Սև ձիավոր—249
Սիմիդար—97—104
Սիմիկ—101
Սիմոն—147
Սիմոն Կուպեց—319, 324—326

Սիմոն Կուպեցու տղա—321—323, 327—329

Սինամ—330

Սինամ դուշ—437

Սմբատ—445—448, 450—454

Սոֆիա—362

Սու-Բավուդի—347

Սուլեյման—106

Սուլեյման աղա—109, 110—111

Սուլթան—302—303, 323

Սուրբ Սարգիս—285—287

Սուրեն—79, 85

Տ

Տոռ ձի—60—62, 306

Փ

Փերի Ղզի—58—63

Փերու աղլիկ—59

Ք

Քալիկ—244, 251, 254

Քյաթան փաթիլի—309

Քյալ մանչ—460—462

Քյալ Օղլան—302, 305—309, 460—461

Քյոսա—189—191

Քյոքնաս—86

Քուռադ—140, 144

Օ

Օխիայ—415—418

Օհանես—120—125

Օվակ—416—417

ՏԵՂԱՆՈՒՆՆԵՐ

Ա

Աբարան—192
Այազադ սար—437
Ալեքսանդրապոլ—15, 499
Ախալցխա—489

Ախալքալակ—489

Անատոլու երկիր—88, 128—130

Անի—435

Արենիք—257—259, 361

Արեմուտք—257—259, 361

Արզրում—146

Բ

Բաղդատ—127—128

Բասեն—195, 489

Գ

Գավուր Իզմիրա քաղաք—109

Դ

Դերի սար—223—224

Դումանլի դաղ—310

Դումանլու սար—310

Ե

Եաղան (գյուղ Բասենում)—456

Երասխաձոր—489

Երևան—192, 382

Երուսաղեմ—448, 450—459

Է

Էրևան—տես Երևան

Էրզրում—489

Թ

Թալին—192

Թարվիզ—441

Թեյրան (= Թեհրան)—140—141

Թուրքման էլի—337—338

Խ

Խար—388, 489

Կ

Կարին—489

Հ

Հալապ—127

Հարավ—457

Հարսենքար—489

Հյուսիս—456

Հնդու երկիր—31, 47

Ղ

Ղալսարի քաղաք—112

Ղարս—115—116

Մ

Մսրա երկիր—48, 129

Ն

Նեմրուք քաղաք—222

Շ

Շամ—127

Շիրակ—14, 489

Շորագլալ—192

Չ

Չին-Մաչին—264, 371—372

Ջ

Ջավախք—394, 489

Ս

Սարդարաբադ—192

Սպահան քաղաք—107

Ստանբուլ (Ստամբուլ)—109, 116, 319—321, 326—327

Սոփեր քաղաք—258

Ք

Քանձաձոր գեղ—258, 260, 261

Քաշանց երկիր—34

Ա

Աբուր (ապուր)—419, 430, 484, 485
 Ագարսը—278, 285
 Ազաթլամա—317
 Ազան—112, 113
 Ազապ—153, 240—241
 Ազապ աղեր—38
 Ազատլամա—194
 Ազգական—438
 Աթակ—460
 Աթար—260, 306, 383
 Աթոռ—67
 Աժդահա (աժդահեր)—71, 269, 359
 Աժդահա օձ—261
 Ալախաշխաշ—370
 Ալաճա օձ—271
 Ալաշա—276
 Ալաշա շան—276
 Ալաշուխ—202—203, 208, 219
 Ալթ—295—296
 Ալմաստ—377
 Ալմաստ կոթ դանակ—135—136
 Ալմաստ քար—263
 Ալուր—24, 99, 144, 182—183, 423, 443
 Ախոռ—189
 Ախպեր (աղբեր)—16, 68, 166, 167, 246, 407
 Ախպրի ալ—416, 417
 Ախպուր—331, 339, 376, 432, 433
 Ակ—164
 Ականջ (անկաշ)—28—29, 41, 45, 75, 93, 110, 140, 165, 229, 247, 295
 Ակիշ—384
 Ակնունանք—161
 Աղա—98, 121, 167, 192, 250, 251, 256, 353, 406, 460
 Աղախին—40, 67, 70
 Աղբուր—21, 22, 47, 212
 Աղլուդ—(աղլուխ)—181—182, 406

Աղոթարան—245
 Աղոթել—328, 344, 400
 Աղոթք—69, 96, 98, 143, 448, 450, 452
 Աղշիկ (ախլիկ, ախճիկ)—21—22, 23—25, 38, 57—58, 61—63, 66—69, 73—76, 78, 90, 91, 97, 103, 111, 113, 150, 170, 171, 173—175, 195, 212, 220, 223, 226, 227, 232—234, 239, 242—243, 246, 282—283, 433, 445, 446, 460
 Աղվես—27, 410, 418
 Աղու—299
 Աղքատ—199, 207, 278, 292
 Աղունաց—159, 177
 Աղունիկ—113, 114, 156, 157, 433—435
 Աման—338, 402
 Ամբար—182—183, 384, 423
 Ամի—312, 455—456
 Ամպ—217
 Ամր—276, 328, 392
 Այադ—364
 Այար—408, 414
 Այվան—290
 Անա—286—287
 Անապատ—359
 Անաստված—243
 Անգին քար—124, 170, 379, 409
 Անեծք—453
 Անզգամ—483
 Անկշմտուկ—144
 Անմահական խնձոր—136, 439
 Անվերի—303
 Անտառ—485
 Աշակերտ—65
 Աշկերտ—71, 251
 Աշխարհ—291, 410
 Աշուդ—292, 418
 Աշք—165, 179, 459
 Աշքակապուկ—144
 Ապրեշում—77
 Այ (= ձևոք)—446, 452
 Առազատ—261
 Առավոտ—16
 Առկա (ատամ)—164, 165

¹ Առարկայական ցանկի վերաբերյալ տեղեկություններ տես՝ ծանոթագրություններին մեջ (էջ 512)։

Առուտուր—351, 359
 Ասեղ—68
 Ասլան—79—80, 214—216, 256, 396—397
 Ասլանի կաթ—308
 Ասկյար (ասքյար, ասքար)—220, 221, 310, 345, 407
 Ասպած (ասոված)—364—366
 Ասսու խաթներ—16, 61
 Աստված—15, 27, 31, 46, 69, 74—75, 88, 98—99, 107, 117, 143, 148, 156, 158—159, 176—177, 185, 195, 210, 211, 220, 297, 318, 378—379, 409, 433, 434, 436
 Աստված օղորմած—128, 130
 Աստուծ (ասոված)—339
 Ավլադ—294, 341, 361, 379
 Ավդուշ—131, 146, 166, 211, 227—229, 231, 233, 234, 271, 272, 336, 338
 Ավճի—27, 177, 227—228
 Ավճուրն—149, 177, 271
 Ավքարլամիշ—282
 Ատթար—154
 Արար—33—36, 110, 200—204, 219, 486
 Արալը—204, 295—298
 Արաղ—397
 Արեղակ—24, 167, 291
 Արե—197, 212, 235, 246, 264, 350
 Արդ էնեի—332
 Արծաթ—124, 161, 185, 254, 348, 349, 409
 Արծաթ փող—106
 Արծթի թամբ—100
 Արծիվ—348
 Արծի շարիս—34
 Արշին—184, 185
 Արշ—95, 385, 423—425
 Արտ—126, 165
 Արտսունք (=արցունք)—69, 143
 Արուն—81—85, 92, 134, 232, 432
 Աֆսուն—460—461

Բ

Բազազ—154
 Բազար—15, 154, 158, 327

Բազրգյան բաշի—142—144
 Բազրգյանի տղա—142
 Բազրկյան (բազիրկան, բազրրգյան)—123—124, 139—140, 144, 150, 287, 319—321, 361—362
 Բալկոն—108
 Բալնիք—81, 83, 161, 353, 396—397
 Բախալ—154
 Բախշա—300, 315, 378
 Բաղ—34—35, 441—442
 Բաղաշ—95
 Բաղմանչի (բաղպանչի, բաղվանչի)—135—136, 169, 249, 256, 441—442
 Բաղնեպահ—422, 486
 Բաղնիք—66, 75, 256, 400, 420, 485
 Բաղշա—17, 26, 53, 89
 Բամբակ—31
 Բայադի—313
 Բայրազ—319
 Բանդ—132
 Բանջար—232
 Բաշլալիլ—254, 274, 323, 359
 Բաշանաղ—205, 208, 309
 Բարդան—23, 31
 Բարծ (բարց)—168, 435
 Բարութ—155
 Բարութխանա—153
 Բարք—229
 Բաքլամիշ—331
 Բաքլայիլ—275, 343
 Բեգուման—255
 Բեկ—204
 Բեհեզ—337
 Բեհուշ—291
 Բեն—284
 Բերան—481
 Բերդ—20
 Բիլակ—458
 Բիձա—438—439
 Բինիշ—110
 Բիր—281, 483
 Բլդուր—419, 421, 484, 486
 Բմրլի դոշակ—110
 Բմրուլ (բնրուլ)—23, 173—174, 213—214, 235—238, 433, 437, 439
 Բյարթատուն (=նզեղչուր)—48

Բյուկրեկ—357—358
 Բյուլբյուլ—168—169, 457
 Բոզ—165
 Բոզազմիշ—278
 Բոզ Էզ—280
 Բոզմիշ—269
 Բոզլա (բոխլա)—127, 154, 400
 Բոշկա (= տակառ)—91
 Բոստան—24—25
 Բոստանչի—24—25, 305
 Բոքոն—408
 Բուն—97
 Բուն—99
 Բուսուկի—245
 Բուրդ—266

Գ

Գաթա—386, 402
 Գանդատ—199, 387, 388
 Գառ—94, 135—136, 166, 230, 304, 435—436
 Գառի տիկ—309
 Գավազան—185
 Գարի—24, 109
 Գեղ (գալ)—48, 95, 225, 330, 389, 423, 425
 Գեհիկ—316—317
 Գեղ—84, 274, 287, 376, 406, 412, 431, 450
 Գեղացի—451
 Գեղեցիկ—266
 Գեշուքեն—262
 Գերան—182
 Գերեզման—143, 343, 373—380, 411, 450, 453, 482
 Գերեզմանատուն—358
 Գլխի—376
 Գիհի—31—32, 384
 Գիշեր—169
 Գիրք—114
 Գլխու շալ—102
 Գլխ (= գլուխ)—67, 70, 80, 406
 Գլխ աղալ—395, 400
 Գյամ—88, 132, 160, 171, 242, 417
 Գյամըշի (գյամըշի)—40, 451—454

Գյամի—38—41, 240—241, 451
 Գյառմիշ—232
 Գյուզաբմիշ—268—269
 Գյուլ (գուլ)—101, 144, 463
 Գյուքս—167, 296
 Գյուլյում—20, 22, 279, 280, 424—425, 482
 Գյուլ—287
 Գյուլաշ—291, 295
 Գյուռուբլի—261
 Գյուրդ—35, 71, 221—222, 225
 Գոգնոց—227
 Գուլուկ—383, 385
 Գոզ—371—372
 Գոզինթ—228
 Գոզուբյուն—331, 429
 Գոմ—46, 84, 182, 363, 365—366, 389
 Գոմեշ—88, 91
 Գոտիկ—302
 Գորտ—279, 394, 481
 Գոռշ—186
 Գրվանքա—24
 Գուն—224
 Գուրպա (գուլպա)—384

Դ

Դարդարա—302
 Դադ (դասիս)—325, 366
 Դաղմա—308—309
 Դամըրճի (դամըրճի)—56, 121—122, 285
 Դամրճնոց—154
 Դամրճու ձի—100
 Դանակ—137, 190, 295, 304, 377, 449
 Դառապա—91
 Դաստախուն—126
 Դավա—31, 75, 77, 92—93, 164—165, 174—175, 213—214, 319—320, 348, 383, 408—410, 424
 Դավաճի—76—77
 Դավուլ (դհուլ, դահուլ, դասուլ)—18—19, 38, 40, 143, 214—216, 226, 234, 240—241, 305, 318, 343—344, 384—385
 Դատ—167

Դարբաս—35

Դարդ—16, 252, 360, 368

Դարվիշ (դավրեշ, դավրուշ)—230, 236—
238, 302—303, 307, 311, 431, 441—
442, 460

Դեղ—22, 46—49, 73, 267, 284, 329,
357, 369

Դե—34—35, 48, 60—61, 71—72, 74,
89, 97, 100, 150—151, 154—155, 209,
213, 225, 228, 232, 246, 248—250,
252—256, 295—296, 299—301, 311,
315, 395

Դեերու թագավոր—89—90

Դեհ պալատ—99

Դժոխք—483

Դիզգին—231, 311, 340

Դիվան—259, 348

Դիվատուն—359

Դմակ—214

Դյազանակ (դազանակ)—89, 91, 98, 413

Դյախլ (= վաճառասեղան)—119

Դյուզա—389

Դյուրկյար—68—70

Դյուրկյարխանա—154

Դոդմա—432

Դուվաթ (դովաթ, դելեթ)—76—77, 131,
153, 156, 159, 318, 341, 409, 424—
425

Դոխ—411—412, 418

Դոխտուր—46, 94, 276, 309

Դոշակ—23, 213, 363

Դրախտ—409

Դրկից—272, 274, 293, 430, 486

Դուշման (դյուշման)—102, 244—245,
248, 297—298

Դուռ—28, 106, 150, 214—216, 225—
226, 229

Դուրբի (դյուրբի)—102, 160, 340—341

Դուրան (դյուրան, թուրան)—113, 122,
154, 204, 251, 265—267, 371—373

Դուքնշի (թուքնշի)—204

Ե

Եզ—91, 174, 182—183, 260, 317, 388,
446, 483

Եզ—383

Եմագ (= կերակուր)—295, 358

Եսիր—192—193

Երգ—102

Երդում—213—214

Երեխա—113

Երեկ—109

Երես—108

Երթիք—189

Երիտասարդ—116

Երկաթե շարուխ—20—21

Երկանք—485—486

Երկինք—185

Երկիր—129

Զ

Հաղա—96, 100—101

Հաղար—111, 132—133, 274, 431—433

Հանդին—282, 350, 367, 423, 425

Հանխաթ—28

Հավթիա—373

Հատիկ—382

Հարդ—187

Հենկին—496

Հենք—220—221, 260

Հըռխ—57—58

Հիլֆիխար թուր—95, 149—150

Հինվոր—403

Հեղան—403

Հեշիլ—232

Հորք—117, 166, 398

Հրպարտութուն—361

Հունա—18—19, 38, 40, 226, 236, 240—
241, 243, 305, 318, 343

Հունալի—18

Է

Էգ (էթ)—130, 372

Էխտիար—169, 195, 404, 409, 411, 417

Էծ—79—81, 375, 390—391

Էհդիբար—277, 345

Էհրամ—343

Էշ—111, 132, 189, 190, 386, 420, 485—
486

Էշակլի—356

էսօր—109
 էվլեդ—290
 էրդիթ—231, 365
 էրեխա—195
 էրթում—281
 էրիկ—268, 278, 419
 էրկաթն բերդ—21
 էրկաթն գյուղում—21
 էրկանք—421, 443
 էրկթն բիր—206, 208
 էրկթն շիշ—284
 էրկթն շարուխ—206
 էրկինք—184, 206

Ը

Ըխտիար (ըխթիար)—196—200, 203,
 208, 219, 229—232, 242, 249, 263,
 318, 320, 340, 349, 456
 Ըշտուպ—99
 Ըռամ—73—74
 Ըռհաթեկ—284
 Ըռունդ—296, 298, 365
 Ըրայխ—293

Թ

Թարտիր—201, 254, 292, 323
 Թադ—63, 138, 418
 Թազավոր (թաթավոր)—15—16, 29—33,
 36—38, 41—46, 63, 65—67, 74—75,
 83, 85—86, 92—93, 104—108, 113,
 117—118, 128—136, 138—142, 150,
 153—155, 157—159, 162—163, 165—
 171, 173—174, 176—177, 183—184,
 198—199, 218, 223, 234, 236—237,
 239, 242—244, 253, 260—261, 272—
 273, 278, 303—312, 321—325, 327—
 329, 336—341, 346—349, 374—377,
 392—396, 398, 403—405, 407—408,
 415, 418, 424, 431—433, 435, 441—
 442, 455—456, 459, 481
 Թազավորի աղշիկ—15, 74, 78, 101,
 118—119, 122, 125, 156, 159, 161—
 162, 198—199, 204—205, 207—216,
 343—344

Թազավորի խնամաքար—103
 Թազավորի մանկ—232, 332—335
 Թազավորի պալատ—102, 200
 Թազավորի տղա—128—129, 234, 245,
 310, 336, 340, 345—346, 369, 457
 Թազուհի—37, 42, 45, 105, 130, 133,
 136, 137, 272
 Թադի—382—383
 Թալալ (թալլալ)—206, 253, 312, 354,
 424
 Թալաշ—367
 Թալնեկ—151—152
 Թախտ—143, 170, 277, 304, 433
 Թախում—253
 Թադեկ—118, 276, 437, 453
 Թամայեկ—305
 Թամբիհ—273, 277, 343
 Թայ—238
 Թապախ—169
 Թաս—106, 374, 376
 Թասլիմ—266, 309
 Թավա—357
 Թավլախանա—257
 Թավշուրմա—183
 Թարզիկ—68—70
 Թարիֆ—288, 328, 335, 366
 Թափա—415
 Թաթավորի քաղաք—236
 Թաքիֆաթ—347—348
 Թաքիկ (թաքմա)—239, 241—243, 285,
 358
 Թաքրեկ—329
 Թեկ—68
 Թեշիկ (= իլիկ)—54
 Թեպուր (= փետուր)—156—157, 412
 Թեշ (թեճ)—155, 161, 253, 337, 437,
 439
 Թեավոր դե—411
 Թըլտում—19, 22, 31, 34, 44
 Թըփիխ—268
 Թթվեկ (= տխուր լինեկ)—225, 229, 231,
 233, 237
 Թիմրեկ—238—239
 Թլիխ—106, 108, 111
 Թլամի շիբուխ—111
 Թնդանոց (= Թնդանոթ)—348

Քնդիր (թունդիր)—15, 78, 84, 210,
 383—384, 395
 Քշնամի—170
 Քոզ—227—228
 Քոզ ու դուման—24—25
 Քոխի—274
 Քոն—460
 Քոռ (= ուռկան)—64—65, 129—130,
 144
 Քոռճի—64—65, 75—76, 129—130
 Քոփ (= թնդանոթ)—410
 Քոփալ—258—259, 463
 Քոփի կապել—402
 Քոք—65
 Քոչուն—48
 Քվանք—27—29, 46, 222, 272, 282, 307,
 317, 348, 463
 Քրիթ—189
 Քութակ—167
 Քութուն—147, 247
 Քուլուղ—190
 Քուխ—53
 Քուխտ—295, 376
 Քումբան—234, 280, 482
 Քուշ—150, 405
 Քուշ—348
 Քուշար—319, 350, 354—355
 Քուր—35, 46, 48, 61, 63, 77, 86, 90,
 100, 110, 115, 117, 124, 129, 133,
 151, 164, 166, 170—171, 226, 228,
 232, 282, 296, 298, 311, 341, 396
 Քուրք—193
 Քուրք—195, 481

Ժ

Ժամ—261, 327, 378, 404, 407, 451—453
 Ժանդոտ—106, 108
 Ժառանգ—105, 140
 Ժողովուրդ—105

Ի

Իբրեխ—364
 Իգիթ—169
 Իզանգի—230, 306

Իլավա—228
 Իմաստուն—128, 168, 251
 Ինկիլտոց—307
 Ինսան օղլի—142, 175, 225, 278—279,
 308, 311—312, 481
 Իշխան—66, 170, 219, 334, 337, 342
 Իշխանների տղեք—108
 Իսան—48, 294, 316
 Իսպուլնի լիստ—186
 Իտարա—314
 Իրիսկին—434, 436
 Իրզատ—94
 Իքրամ—267

Լ

Լաբլարի—111
 Լալ (= համր)—39
 Լալա—29—34, 36—38, 41—44, 65—67,
 75, 92, 200—201, 236—243, 304, 313,
 322—325, 326—329, 336, 338—339,
 346, 374, 392, 435, 441
 Լաղում—268—269, 282
 Լաղումճի—268
 Լամր (= լամպ)—103
 Լանկյառի—129
 Լաշառ—39
 Լեզու—26, 36, 176, 272—273, 481
 Լենթ (= ժապավեն)—432
 Լեռ քար—182
 Լերդ—255, 285, 340
 Լողճի—234
 Լոպաս—151
 Լուլա—247
 Լուսարաց—108
 Լուսնակ—246—247

Խ

Խար—397
 Խաղալ—244—245, 255
 Խաղերին—97
 Խաղնա—49, 62, 164, 170, 243, 251, 253,
 260, 282—283, 302, 318—319, 328,
 337, 369, 396—397
 Խաղնադար—29, 32, 36, 41—44, 93
 Խաթուն—16

նալաթ (= պարզե) — 241, 272—273
 նալալիդ — 405—406
 նալի — 13, 72—74, 90
 նալի խալիլա — 202—203, 321—322
 նալլ — 361
 նալվար — 276
 նախանդ — 335
 նազ ասել — 392
 նան (= իշխան) — 161, 204, 264, 344
 նանդ — 158
 նանրմ — 192, 353
 նանչալ — 247, 256
 նանութ — 186, 371, 414
 նաչերկաթ — 384
 նաս բախլա — 59, 105—106, 134—135,
 156, 168, 201—202, 205, 253, 300,
 376
 նարարա — 361
 նարկել — 227—228
 նարտոց — 70
 նեկառ — 16, 265, 294
 նեյրաթլամա — 162
 նեյրաթխանա — 120—121, 125
 նզմաթբյար — 103
 նըզմաթչի — 287, 289
 նիար — 387
 նմիչք — 145, 204
 ննամաթոռք — 199, 201, 203
 ննամախոսության քար — 415
 ննամաքար — 103
 ննամի — 82, 259, 261
 ննամի թաղավոր — 102
 ննձոր — 45, 57, 63, 86, 93, 105, 117,
 125, 135—136, 138, 152, 168—169,
 172, 226, 230—231, 268, 270, 281,
 289, 290, 302, 305, 318, 332, 337,
 373, 380, 396—397, 413, 440, 483,
 486
 ննձորի կուտ — 134, 168
 ննոցի — 140, 143, 234, 293
 նոգա — 113
 նոտ — 165, 214—215, 225, 230, 245, 386
 նորաթա — 281
 նորոզ — 280, 283, 418, 483
 նորոված — 51
 նսիլ — 399

նուլ — 24, 39, 387
 նուլասա — 286
 նուշկի — 246
 նուրբին (խուրբ) — 46, 50, 55, 60, 95—
 96, 120, 125, 231—232, 260

Մ

Մադիկ — 46, 203, 409
 Մադկել — 244
 Մանար — ազիդ — 15
 Մառ — 80, 88, 166—168, 190, 202, 238—
 239, 244, 255, 339—340, 423—425,
 437, 439
 Մառա — 110, 139, 145, 167—168, 170,
 199, 372—373, 400
 Մեր — 169
 Մերունի — 443—444
 Միծ — 54, 166, 209
 Միծոնակ — 97—99
 Մեռնդ — 185
 Մով — 38—42, 51, 58, 76—77, 186, 233,
 240—241, 278, 281, 285—286, 451,
 481, 483
 Մովի աղչիկ — 241, 243
 Մովի ջիհներ — 44
 Մովի քաչքներ — 44
 Մունկ — 168, 271

Կ

Կաթ — 82, 100, 185, 187—188, 308, 374,
 376, 402
 Կաթասիս — 316
 Կալ — 95, 387
 Կալաթա — 360
 Կախարդ — 402
 Կակալ (= ընկույզ) — 92, 99—100, 395
 Կաղալ — 243
 Կաղին — 182—183
 Կամակ — 229
 Կալմ — 167
 Կալմակամ — 258—259
 Կանաչ (կանանչ) — 284
 Կանաչել — 244, 294
 Կանաչ լըբուդ — 303, 306
 Կաշի — 167, 317

Կապ—417
 Կապիտան—187
 Կապուտ ձիավոր—19—20
 Կառավար—203
 Կառավարություն—371—373
 Կառնտ (կառնթ)—103, 117, 327
 Կառք—117
 Կատու—214
 Կարաս—61
 Կարգած—240
 Կարգել (=ամուսնացնել)—116, 148, 166, 325, 352, 429
 Կարգաշրջ—314
 Կարդցնող խոշա—111
 Կարկուտ—287
 Կարմիր կով—416
 Կարմունք (=կամուրջ)—34, 101
 Կարողություն—352
 Կարպետ—413
 Կացին—68, 238, 275, 339, 390, 419, 421, 484—485
 Կաքավ—251
 Կաֆթան—266—267
 Կեմ—306
 Կեսուր—208, 353
 Կերակուր—107, 126, 146, 204, 485
 Կերոն մոմ—216
 Կերսար—178—180, 285, 287, 299, 300, 344
 Կճուճ—338
 Կնիկ—20—25, 27—28, 42, 58, 75, 104, 110—112, 114, 135, 143, 182, 186, 195, 217, 482—486
 Կնքել—368
 Կշեռք—234
 Կոլոն (=պալատական)—224—225, 257, 260—261
 Կողպեք—265—266
 Կոճակ—296
 Կոնտորա—265—267
 Կոպալ (կորալ)—421, 444, 486
 Կոպեկ—198
 Կով—91, 187, 189, 351—352, 446
 Կոտ—423, 425
 Կոտոշ—391
 Կոտրել—241—242

Կորեկ—206, 212, 418, 437—439
 Կորիզ—350
 Կորկոտ—419, 484
 Կպնճ—302
 Կոխվ—166
 Կոնակ—167
 Կոկիծ—294
 Կտոր—68
 Կտուց—179, 438
 Կրակ—181
 Կրկալ—417
 Կրուժկա—187
 Կուժ—149, 430
 Կրունկ (կրունգ)—226, 271
 Կուխնի—120
 Կուռք—411
 Կուտ (=թռչունների կերակուր)—175
 Կուրկուր—407

2

Հաբիկա (հարուզա, հապիկյա)—239, 257, 259, 340, 410, 456—457
 Հազարան բյուլբյուլ—17
 Հաղրել—346
 Հալավ—256, 283, 312—313, 329, 333—334, 339, 352, 357, 359, 458, 483
 Հալիվոր—15—19, 27, 34, 49, 147, 437
 Հախ (=վարձ)—98, 416, 446
 Հախսդություն—254
 Հ'ակնունանք—124
 Հ'աղբուր—211
 Հաճաթ—68, 142—143
 Համամ (=բաղնիք)—58—59, 331
 Համամճի—420, 422, 485—486
 Հայ—193
 Հայրենիք—113, 143, 438—439
 Հայրիկ—46—47, 49, 138
 Հ'անկաշ (=ականջ)—63, 96, 213—214, 256
 Հ'ալք (=ալք)—81—84, 90, 92, 287
 Հ'առկա (=առամ)—81, 83, 85, 91, 97
 Հ'առու—213
 Հավ—78, 92, 281, 385, 444, 483
 «Համատամ»—181
 Հավկիթ—53—54, 92, 95, 357, 360, 383—384, 444

Հովուդ—17, 31—32, 88, 156, 411
 Հովք—347—349, 356—357, 406, 409—
 411
 Հատիկ—438
 Հարամ-բաշի—50—53, 171, 340—341,
 359
 Հարամի—50, 53, 171—172, 282—286,
 345
 Հարկ—441—442
 Հարս—157, 171—172, 178—180, 192,
 219, 251, 261, 288, 291, 294, 301,
 344—345, 353, 396, 430, 459
 Հարիֆ—198
 Հարսնած—447
 Հարսնիք—19, 26, 45, 77, 93, 152, 168,
 170, 178, 180, 233—234, 288, 298,
 319, 334, 346, 366, 377, 384, 447,
 459
 Հարստուն—178
 Հարունլվիկ—178
 Հարուստ—207
 Հաց—88, 107, 110—112, 115, 126, 150,
 154, 165, 180, 186, 192—193, 196,
 198, 209, 278, 382—383, 401, 405,
 410, 423, 445, 464, 481—482
 Հացկերութուն—206—207, 219
 Հեպիաթ—310
 Հեր (=հայր)—292, 314, 437—438,
 447,
 Հերթիկ—85, 150, 178, 213
 Հերկել—250
 Հերկրթե մարդ—90
 Հերիաթ—335
 Հերիմ—70, 72, 267, 276, 283, 323,
 368—369
 Հէզի—203, 219, 244—245, 248, 250—
 251, 255—256
 Հիմաստուն—272
 Հիմդրդ—285—286
 Հինա—299—300
 Հիվանդ—267, 317, 323, 369, 424, 455—
 456
 Հյուքմաթ—258—259
 Հոգի—69—70, 315—316
 Հոգու հաց—214

Հուլ—149—150
 Հողածին—71, 113—114, 239—434
 Հողե բերդ—20
 Հողե գյուղյում—21
 Հովիվ—304
 Հոտաղ—88, 276—277
 Հոտնաման—212
 Հոր—246—247, 311, 316—317, 353,
 386, 390—391
 Հորթ—94, 237
 Հորթարած—143, 235, 241
 Հորթընի—233, 236—239
 Հորոխպեր (հորոզեր) —27—34, 36—38,
 237—240, 242
 Հրաման—183, 260, 310, 329
 Հրեղեն—239, 241
 Հրեղեն ձի—205—207, 416—417
 Հրեշտակ—88, 290, 411
 Հուրի աղլիկ—156—157
 Հուրի փարի—119
 Հուրնիկ հրեղեն—399
 Հ'օղա (=օղա)—83, 247, 335, 451, 458

Ձ

Ձագ—407
 Ձեթ—237
 Ձեռք—108, 482
 Ձի—46, 59—60, 84—85, 88, 90, 103,
 109—110, 111, 143, 145—146, 149—
 150, 171, 174, 179, 220, 222, 230,
 232, 239, 241—242, 248, 260, 290—
 292, 302—303, 306, 334, 339, 345,
 365, 369, 384, 400, 441, 455, 457—
 458
 Ձիապան—103, 213
 Ձիավոր—126—128, 166, 206, 306—307,
 325, 333, 338, 344
 Ձուձ—179
 Ձներուկ—97, 136—137, 304
 Ձվածեղ—215, 383
 Ձոր—25, 36, 46, 91, 106, 141, 150—
 151, 306—307
 Ձուր (=ծամոն)—54, 396, 408
 Ձուկ—64—65, 77, 130, 144, 278, 481—
 482

Ղ

Ղարուկ (կարուկ) — 258, 272, 287
 Ղաղար — 303
 Ղաղ — 335, 351—352
 Ղաղաղ — 154
 Ղաղան — 71, 277, 384, 386—387
 Ղաղիա — 272, 327
 Ղաթըր — 124, 385
 Ղաթըմ — 299
 Ղալարալաղ — 299
 Ղալխան — 100—101, 306
 Ղահվա (ղայֆա, կայֆե) — 202, 264, 433
 Ղամիշ — 226
 Ղամիշլըղ — 375
 Ղամիշ — 72, 74, 140, 179, 293
 Ղայոդ — 394
 Ղայրատ — 310
 Ղայֆախանա — 432—433
 Ղանշղ — 25, 328
 Ղանտիլ — 230
 Ղառղառ — 389—390
 Ղասապ — 31—32, 65, 189—190
 Ղաստամա — 305, 307, 309
 Ղավազ — 321—325, 341
 Ղավալ — 190
 Ղարուկ (= Ղարաղուկ, Ղարաղուկ, կարաղուկ-խարաղուկ) — 92, 102, 166, 171, 198—199, 201, 203, 238—239, 261, 319, 321, 346, 373
 Ղարիբ — 98, 299
 Ղափլան — 286, 396—397
 Ղաֆաս — 36
 Ղըսա — 165
 Ղուլա — 300
 Ղոնախ (խոնաղ, կոնախ-հյուր և հյուրասնեյակ) — 98, 112, 126, 133, 260, 263, 285—286, 296—297, 313, 322
 Ղոնախանա — 395
 Ղոշուն — 89—90, 92—93, 96—97, 178—179, 192, 395
 Ղոշխատա — 275
 Ղոշ (ղոշ, խոշ) — 214—216, 225—226, 274, 348, 423—425
 Ղոռուխի — 89
 Ղովո — 48, 54, 84—85, 150—152
 Ղոդա — 225

Ղութիկ (ղութիկ) — 35, 56, 63, 150—151, 235, 316—317
 Ղուլ — 273
 Ղուլա — 409, 411
 Ղուլլուղնի (= ծառայող) — 65
 Ղուլումշի — 251, 254, 264—269
 Ղոշ — 23, 28, 51—53, 60, 122—123, 134—135, 174—176, 213—214, 235—239, 345, 406, 439
 Ղուռի դաֆա — 227
 Ղուրպիթ (կուրբաթ) — 314, 423, 425
 Ղուրուշ — 352, 357, 359, 389

Ճ

Ճակատ — 99, 275, 316—317
 Ճամրորդ — 266
 Ճանդամ — 285
 Ճանդռնի — 482
 Ճիկուք — 139
 Ճիճու — 279, 481
 Ճիտ — 262, 283, 317, 335, 376, 405
 Ճնճղուկ (ճնճուղ) — 35, 150—151, 279—280, 316—317, 438—439, 481—482
 Ճոռ — 250, 256
 Ճոռոտնի — 254
 Ճորտ — 406
 Ճրաղ — 50, 111, 178, 197, 235, 237—238, 455

Մ

Մաղ — 80—81, 145, 249, 403
 Մաժել — 22, 178
 Մալ — 192, 341, 424, 448
 Մալ—մալալ — 161
 Մալ ու զուլաթ — 138, 157
 Մաժուն — 187
 Մահրամա — 41—42, 85—86
 Մադ — 423
 Մադազա — 320
 Մադարա — 90—91, 96, 106, 124, 181—182, 228, 310—311, 315, 341, 345

Դալ (= մահ) — 437—438
 Դալլա (= թաղ) — 429
 Դանդիլ — 305
 Դանկ — 226, 230, 257, 262, 290, 292—
 294, 296, 298—299, 301—302, 307,
 309—314, 332
 Դաշալլա — 261, 344—345
 Դաշլիս — 255
 Դառալ — 48
 Դառմառ — 17
 Դառմառ հաղուղ — 105, 156, 201—202,
 205
 Դատաղ — 286
 Դատանի (մատնիք, մատնի) — 22, 212,
 247—248, 299—300, 326—327, 329,
 371, 373, 379—380, 404
 Դատիան — 109
 Դատնու աղ — 200, 202, 204
 Դարաղ — 116
 Դարգբրիտ — 124, 412
 Դարդ — 235, 424—425, 481—482, 484—
 485
 Դարդ, մարթ (= ամուսին) — 19—20, 79,
 123, 135, 186—187, 195, 197, 201,
 205, 217, 267, 269, 274—275, 280,
 365, 367, 378, 420, 430—431, 451,
 482—483
 Դարդասպան — 117
 Դարխ — 307
 Դարչան — 395
 Դեյդան — 154, 207, 233, 249—250
 Դեյմուն — 133, 187—188, 398
 Դեյվա — 203, 205, 378
 Դենն թաղեր — 70
 Դեշա — 15, 25, 65, 68, 71, 76, 140,
 149—150, 177, 484
 Դեշոր — 155, 182
 Դեռնի — 143, 165, 437—440, 444, 447,
 463
 Դեր (= մայր) — 228, 292, 314, 438—
 439
 Դերի (= անտառ) — 284, 316—317, 332
 Դորախ — 35, 100
 Դրեշաղ — 194
 Դիմտա — 318
 Դիկիտան (միկիտան) — 119, 154

Դինարա — 112
 Դիշենք — 366
 Դիշենկ թաղեր — 72
 Դիա — 154, 225—226, 230, 330, 348
 Դիսաֆիր — 229, 258, 264, 316—317,
 328, 334, 337, 363, 368, 374—376
 Դիրուք — 358
 Դլթոն — 193
 Դլմա — 370
 Դկրատ — 68
 Դշակ — 94, 212, 214, 216, 350, 354, 382,
 449, 452—454, 456
 Դոլա — 211—212
 Դոխիր — 85
 Դոծակ — 103—104
 Դոհր (մոհրեկ, մեհրեկ) — 296, 376—377
 Դոմ — 107, 217, 370
 Դորթի — 116, 308, 333, 449—450, 453
 Դորթի — 27, 29—30
 Դուխ — 79, 210, 458
 Դուկ — 144, 423—425
 Դուշտարի — 115, 187
 Դուրաղ (մուրատ) — 219, 279, 308, 481—
 482
 Դուրաղատուր — 358

Յ

Յաթաղ — 107, 281, 320, 338, 363, 483
 Յալվար — 252
 Յախա — 370
 Յահուդի — 356—359
 Յադու (= թույն) — 136
 Յալլուղ (յալլուխ, յաղլուխ) — 102, 233—
 234, 394
 Յալուխ (յալիկ) — 232, 413
 Յանլիշ — 271
 Յառ — 179, 275
 Յանաթան լիրուխ — 39—40
 Յարա — 110, 284, 306, 452
 Յարալու — 248, 255, 282—284
 Յարալու-փարալու — 457—458
 Յարան — 272
 Յարստանք — 283
 Յափունչի — 92, 252—253, 267
 Յափրաղ — 244, 396—397
 Յոթվերք — 49

Տոխամիշ—226
Տորդան—23, 202, 213, 415
Տուխար—374—375
Տուվա—347—349

Ն

Նարախտ—166
Նադիր—105, 139, 146—147, 175, 205,
207, 219, 254—255, 323—324, 336—
337
Նալ—121, 189
Նալբանտ—121—123
Նալբն—400
Նախարար—174
Նախիր—217
Նախարած—217
Նախրճի—115, 258
Նախրճու տղա—116
Նախորդ—217
Նամակ—329
Նաշխատ—277, 339
Նառա—226
Նասիր—292
Նալ—186—187
Նարտիվան (նարդիվան)—57, 63, 162,
239, 241—243, 285—286
Նետ ու աղնղ—245
Նիաթ—272
Նկարչի (= նկարիչ)—337
Նշանած (= հարսնացու)—122, 171,
205—208, 212—213, 233, 260, 462
Նշանեկ—116, 257
Նշանալու—288—289, 294—296, 298,
301, 316—318
Նորաթ—24, 245
Նորար (նորյար)—16, 111, 118, 120,
144, 371, 416, 445—446
Նուռ—150, 441—442

Շ

Շալկեկ—288
Շալվար—85
Շահմար—276
Շահմար օձ—15, 77
Շամար (= ապտակ)—29, 161

Շամ-շրաղ—50
Շամ շրաղ փետ—141, 143
Շամտան—106—108, 322, 370
Շան լակոտ—166
Շաշմեկ—305
Շաշմիշ—266
Շապիկ—482
Շաքար—360, 405
Շաքարչի—360
Շապիկ (շարիկ)—19, 139, 280
Շավխ—394—395
Շարար—291—292
Շաֆախ—328
Շրկացնեկ—252
Շեհեր (= իրեր)—301
Շենլիթ—286, 294—295, 304, 312—315,
361, 417
Շերիտ—365
Շինոթյուն—140—141
Շիշ—227
Շիվ—315
Շիվարեկ—279
Շլիեթ—432
Շոպ—94
Շոր (= զգեստ)—68—69
Շուն—79—80, 85, 165, 190, 273, 280—
281, 400—401, 431, 435—436, 482—
483
Շուշարանդ—341
Շուշեցի բերդ—21
Շուշեցի գյուղում—21

Ո

Ողորմություն—197
Ոշխար—95
Ոսկի—107—108, 117
Ոտք (ոտ)—178, 448
Որդի—17—18, 29—30, 66, 70, 106, 170
Որձ (որց) 130, 372
Որս—90

Չ

Չարամիշ—342
Չաթին—312
Չալաղան—418

Զալիլ—206, 240—241
 Զալի-չոփի—15
 Զալղբէի—401—402
 Զալղի (շալկի)—204—206, 240, 259, 261, 328, 344
 Զախմախ—463
 Զախմախ քար—109—111
 Զամիշ—11
 Զամշրաղ—30—32
 Զայ (= զետ)—155
 Զայիբ—340, 408
 Զայիբ-չիման—143, 339
 Զավրա—257, 259
 Զատըր (շաղր)—166, 170, 192, 261—262, 291—292, 294—296, 300, 307, 332—333, 395
 Զարգախ—385
 Զարխ—34
 Զարսավ—328
 Զարսու—154, 169, 408, 424
 Զարուխ—413
 Զարմաշա—371
 Զարուճ (շարքուճ)—121—123, 182, 265—266
 Զրուխ (շիրուխ)—54, 111, 411—412
 Զիման—261
 Զինար—437
 Զինի աման—385
 Զիպան—312
 Զիր—350
 Զորան—97, 107, 117, 181, 192, 194, 268—289, 312, 333—334, 374—376, 431, 433, 435—437
 Զոփուղ—280, 283
 Զվան—185, 246—247, 354, 389, 391, 403, 407
 Զփլախ—463

Պ

Պալ—103
 Պալատ—16, 32, 33, 103, 140, 142, 154—155, 203, 205, 219, 376, 442
 Պախշա—409, 411
 Պապ—230
 Պառավ (= կին)—15, 22—23, 25, 95—

99, 102—104, 141—143, 146, 149, 161, 211, 214—218, 234, 268—269, 278, 285, 293, 316, 321, 326, 329, 342—343, 357, 359, 375, 401, 411

Պառավ դե—210—213, 216

Պառավ հանեն—101—102

Պատ—67, 70, 111, 146, 203, 209, 294, 413

Պատարագ—320

Պատանք—275

Պատկերք—102, 203, 322—323, 336

Պատրհան—162

Պար—205

Պարրաշի—178

Պարտք—406

Պզտի ախպեր—70

Պզտի աղչիկ—113

Պզտի քուր—82

Պլոնիկ—65, 128—129

Պղինձ—54, 424, 463—464

Պղնձե բերդ—21

Պղնձե գլուզյում—21

Պլուպլուպ—404—405, 407

Պողպատե բերդ—21

Պողպատե զավազան—20—21

Պողպատե գլուզյում—21

Պոշ—147

Պսակ—180

Պսակիլ—77, 152, 255

Պսակվիլ—243, 251, 329, 366

Պտուղ—244

Պրիկաշնիկ—186

Պուղ—149

Պունախ—28

Ջ

Ջադի Ղառի—229, 231, 234

Ջադու պառավ—20, 140, 179

Ջադու քյար—97

Ջալլաթ—458

Ջախշրպան—184

Ջահննալ—169

Ջաղաց (շաղալ)—24, 144, 182—183,

199—200, 203, 219, 384—385

Ջաղացպան—24—25, 182

Զամաթ—301, 318
 Զանազար—27—29, 154—155, 414, 481
 Զանդակ (չամդակ)—65—67, 175, 232, 311, 341, 353, 387, 390
 Զանլաթ—131
 Զառի (չառիա)—108, 137
 Զեբ—31, 38, 41, 54, 99, 107, 135—136, 206, 264, 449
 Զեհեզ (չհեզ)—23—24, 75, 283
 Զեյրան—96, 150, 228, 310
 Զիզյար—357—358
 Զինեբ (= լար ոգինեբ)—42—43, 45, 294
 Զիրինդ (չիլիթ, շիլիթ, չիլիդ)—19—20, 205—207, 249—250, 256, 260, 306
 Զյազի պառավ—330
 Զորի—148
 Զրի շուն—27
 Զուհար—115
 Զուր—20—22, 38, 86—88, 101, 131—132, 144, 149, 166—167, 175, 178, 182—183, 187, 191, 212, 224, 230—231, 233—234, 275, 287—288, 293, 322, 339, 386, 392, 400, 424, 430, 432—433, 438, 440—442, 445

Ռ

Ռամ—373
 Ռամչի—372—373
 Ռանչպար—87, 126, 130—131, 293, 392
 Ռուր—338
 Ռունդ—266, 269, 288, 291, 311, 314

Ս

Սարախտան—287, 299—300, 307, 312, 322, 332, 339, 366, 375, 377—378, 383, 401, 406, 408, 411—412, 414, 424, 430, 435—436, 446, 451
 Սադրազան—304, 306—307, 376—377
 Սադրազանի տղա—306—308
 Սադ—292
 Սաթր—417—418
 Սաթրաչ—231
 Սալ (= քար)—90—91
 Սալախանա—119—120
 Սալվի ծառ—34, 36

Սալվի շինար—53
 Սահաթ (սամա)—166, 353, 363, 365, 406, 416—417, 457
 Սահման—248
 Սամազար—323
 Սամար—408
 Սամարնի—408
 Սամուր—27, 42—43
 Սանամեբ—449—450
 Սանեբ—368, 370
 Սանթուր—259
 Սանչաթ—411
 Սանչու—275
 Սանտր—25
 Սապոն—275
 Սառավ—118—119
 Սատանա—96, 173, 178
 Սար—23, 25, 36, 41, 89, 91, 124, 141—142, 150—151, 161, 178, 182, 213—214, 217, 223, 233, 238—239, 246, 295, 297, 303, 315—316, 341, 438
 Սարահ, սարայ (= պալատ)—116, 130, 150, 257, 260, 263, 285, 347
 Սարահ—411, 414
 Սարու—365
 Սաֆի—267
 Սել—287
 Սելավ—92
 Սեհիր—269
 Սեհրազուլթուն—269
 Սեղան—419, 484
 Սեյիս—334—335
 Սեղա—266
 Սև ամպ—208
 Սև ձուլ—242
 Սև շուն—430
 Սև օձ—271—272, 430
 Սրու—113, 265, 273—275, 278—281, 481
 Սրֆաթ—414
 Սիլահ—245, 249, 282, 338—339
 Սիլահ (= ապտակ)—28, 33, 89, 124, 160
 Սիլաթ (= շրջագայել)—348
 Սիլի—65—66, 144—147, 253, 419—421, 483, 485—486
 Սինոդ—106, 432, 441

Սինոդալական—42—45

Սինոս—38, 40—41, 49, 89, 102, 200,
210—212, 340

Սիրական—119, 385

Սիրտ—65, 128—129

Սղկել—227—228

Սզոց—68, 142

Սյուն (սուն)—67, 70, 418

Սնդուկ—108, 284

Սնդէի—243

Սոխախ—294, 338

Սոմաո—51

Սոմիկ—401—402, 464

Սոնդ—254

Սորոտ—255

Ստաքան—120, 277

Ստուլ—203

Սուդ (= զատարան)—186

Սուզերի պրիստավ—186

Սուշ—173

Սուր—167

Սուրու (սյուրու)—274, 423—425

Սուփրա (սուֆրա, սուրֆա)—295, 413,
444

Վ

Վազիր (վեզիր)—105, 128—130, 135,
139, 146—147, 159, 162, 173—176, 205,
207, 219, 254—261, 277, 323—324,
336—337, 343, 400, 433, 435, 441

Վաճառական—186, 188, 324, 350, 429

Վանք—452, 454

Վառելիք—111, 484

Վար անել—126

Վատա—251, 277, 296, 298, 325, 337

Վարդ—418

Վարդապետ—448, 451—453

Վարժապետ—319

Վարպետ—115

Վեղար—454

Վեքիլ (վուքեյլա)—223, 257, 261, 304

Վիշապ—79—82, 104, 154—156, 166—
167, 170, 196, 262, 401, 432

Վիշապ օձ—133, 195—197, 218

Տ

Տաշտեկոնակ (= էրիա)—399

Տավարճուդ—158, 374

Տարաղաչ—325, 327—329

Տերտեր—93, 154—185, 227, 259, 268—
269, 366, 434—439, 445—447

Տերերկին—146

Տերր—139, 146, 448, 452—453

Տզման դե—245

Տիկ—31, 30, 308, 384

Տիրացու—330—331, 335

Տոլապ—399

Տուկ (= աճուրդ)—186

Տուպրակ (տոպակ)—68, 190, 435

Տուն—67, 116, 267, 393

Տուքար (= խորամանկ)—269

Յ

Յախ—16, 421, 485

Յախավել—316

Յան—357

Յավ—15

Յորեն—24, 52, 93, 174—175, 183, 387—
388

Յորենի հարտ—217

ՈՒ

Ուղանդու—89, 141, 222, 238—239, 248,
334—335

Ուլ—249

Ուլից—111

Ուխտ—170—171, 330

Ումուդ—168, 192

Ուլար—291

Ուռի ծառ—211—212

Ուս—145

Ուտա—142—143, 252, 254, 308

Ուտաբաշի—251—252

Ուտուլ—268

Ուտումարան—106, 303

Ուրադ—68, 142

Փ

Փախը փող—106
 Փահլիվան—87
 Փայփուշտ—220—222
 Փայտ (փետ, փատ)—68, 85, 111, 142, 239, 284, 419—420
 Փանդարա—116, 203, 254, 342, 350, 354, 386, 405, 412
 Փաշա—305, 420—421, 483, 486
 Փաշի տղա—306—308
 Փառք—436
 Փարա—29, 31—32, 34, 36, 41, 43—44, 75, 153, 187—188, 239, 241—243, 264, 282—283, 311, 320—321, 337—338, 360, 376, 390, 417, 423—424, 453, 455—457, 485
 Փարլ—99
 Փարլամ—305
 Փարլին—326, 329
 Փափախ—413
 Փեթակ—435
 Փլիթաստալ (փեկփլալ)—27—28, 50, 53, 235
 Փեշ—107
 Փեշտուն—203
 Փեշքաշ (փեշքեշ)—29, 32, 43, 65, 124, 130, 135, 168, 173, 182, 267, 286, 324, 435, 439
 Փեսա—19, 75, 93, 159, 171, 206—208, 219, 395, 462
 Փետար—424, 482
 Փետե մարդ—68, 70
 Փետուր—23, 50, 411—412
 Փերիշան—186
 Փերուշան—232
 Փլավ—358—359, 402
 Փշոտ ծառ—218
 Փոթոթորիկ—218
 Փոխան—197
 Փող—115—116, 187, 355, 450, 455
 Փոս—100, 130
 Փոստ—305, 334, 394, 397, 444
 Փոստաճի—259
 Փոր—179, 222, 304, 310

Փռնոտ շուն—430

Փոքրշուկ—24

Ք

Քալե—342—343
 Քահլան ձի—258, 338
 Քաղաք—145, 222, 241, 323, 403, 406, 429
 Քաղվորեներ—217—218
 Քալալ—250
 Քալոր—268—269, 367—370, 448—450, 452, 454
 Քար—36, 67, 70, 97, 101, 111, 141—142, 144, 159, 182—183, 222, 234, 239, 242, 245, 272—273, 293—294, 390, 398, 421, 481—482, 486
 Քարամաթ—302
 Քարավան (քյարվան)—31, 75—76, 284, 385, 410
 Քարափ—50, 101, 106, 107, 187
 Քարե հոգի—90
 Քարկահ (քարզահ)—246, 296, 371, 438
 Քարվան բաշի—284
 Քարվանճի—284
 Քեհա—387, 390—391
 Քեշա—96, 214—215
 Քեռի—168—169
 Քերթնի—167
 Քեֆ—168, 205—207, 241, 267, 323, 339, 403, 447
 Քրփնալ—303
 Քթվեկ—80—81
 Քիշմիշ—49, 53
 Քիսա—29, 32, 34, 36, 41, 43—44
 Քյալ—258—259
 Քյալլա—423
 Քյալ մանլ—334—335
 Քյալ Օղլան—335
 Քյամանչա—259
 Քյամար—187—188, 266—267
 Քյանար—233, 481
 Քյասիր (քասիր)—125, 128, 199, 255
 Քյոթակ—207
 Քյոխվա—389
 Քյոմուր—356

Քյոշա—15, 195
 Քյոշկ—57—58, 90, 150
 Քյոսա—164—165
 Քյոփակ—17, 111
 Քյուքուկ—23, 424—485
 Քոլոկ—72—74
 Քոծ—129
 Քոշկ ու սարա (քյոշկ ու սարա)—201—202, 208, 233, 324, 341
 Քոչեկ—294
 Քոռ—165, 258—259, 288, 387, 463
 Քոսոսո—306
 Քրիստոս—185
 Քրտինք—245
 Քուլիլ—252
 Քուլլի—300—301, 316—317, 335, 378, 456
 Քուղա—213
 Քումրեկ—343, 345, 348
 Քուռակ (քուռիկ)—224, 290, 302
 Քուր—38—39, 84, 124, 207—208, 210, 240—241, 331—332, 446—447
 Քուրդ—190, 193
 Քուրք—382—383

Օ

Օղա (օլա)—30, 39—41, 67, 70, 128—130, 161—162, 224, 246, 258, 405
 Օղաբաշի—107—109, 117
 Օթախ (օթաղ)—58, 103, 107, 110, 122, 201, 319, 343, 394
 Օխա—330
 Օծեկ—361
 Օձ—15, 26, 35, 104, 136, 140, 179, 196, 207, 246, 272—273, 293, 481
 Օձե դամշի—180
 Օձի թագավոր—271, 273, 276—277
 Օղլուշաղ—293, 359
 Օղլում—238
 Օնեիլուն—312
 Օշխար (օխլար)—51, 54, 79—80, 91, 97, 166, 181—182, 192, 274—275, 333, 417, 423, 431

Օշխարի փոստ—242, 363, 374—375
 Օշխրնոց—435
 Օշախ (օճախ)—217, 229, 247—248, 335, 411
 Օսկե գյուղում—22, 211—212
 Օսկե խորոզ—251—254, 256
 Օսկե ուսմկա—102
 Օսկե սիկի—251—254, 256
 Օսկերիլ—251, 371
 Օսկեցե բերդ—21, 26
 Օսկի—46, 50, 55, 60, 65, 75, 85—86, 92—93, 106, 120, 124, 131, 142—143, 147, 150, 159—161, 179—180, 186—188, 234, 236, 238—243, 251, 260, 264, 266—267, 276, 279—280, 283, 287, 326, 338, 341—342, 346, 354, 369, 371, 375, 379, 386, 390, 409, 413, 420—421, 423—425, 435—436, 481—482, 485—486
 Օսկի թաս—167
 Օսկի խնձոր—254
 Օսկի կաթավ—253—254
 Օսկին աշտարակ—348
 Օսկոռ—280, 347—349, 409—410, 483
 Օվկիանոս ձով—438—439
 Օրդակ—463
 Օրթանջի ախլիկ—221
 Օրթանջիլ—304—305
 Օրթանջիլ ախլիկ—70
 Օրթանջիլ քուր—81, 83
 Օրթի (որդի)—209—210
 Օրոցք—78, 133, 450
 Օրս—115, 122—123
 Օրփեերի—366

Ֆ

Ֆալ—402
 Ֆալէի—402
 Ֆախաթ—258
 Ֆայտա—277, 308
 Ֆայտոն—103, 327
 Ֆայտոնջի—327
 Ֆանդ ու ֆել—145
 Ֆաս—266—267
 Ֆարաշա—185

Ֆարտա—178, 371

Ֆընտզ (= կադիկ)—99—100, 252

Ֆիտիլ—155

Ֆիլ—48

Ֆիլիզ—25

Ֆիդա—308

Ֆիտան ժառ—135

Ֆլի սսկոր—30—33, 42—44

Ֆոդ—145

Ֆոտ—165

Ֆոր—99—100, 122

Ֆորս (= որս)—149

Ֆոնէի—402

Ֆոտն (= փուռ)—154

Ֆուխարա—258, 280, 356, 367—368,
408, 423, 425

Ֆուռ—401

ՀԵՔԻԱԹՆԵՐԻ ՑԱՆԿԸ ԸՍՏ ՏՆՂԻ ՈՒ ԱՍԱՑՈՂՆԵՐԻ

Դ Ի Ր Ա Կ

1. Հաբմանի, Ալեքսանդրապոլ, ասացողն աննայտ
2. Ավնի Շաբուրի տղեն, Ալեքսանդրապոլ, ասացողն աննայտ
3. Դըռ-աթ, Ալեքսանդրապոլ, Սարգիս Միֆայելյան
5. Զանգի-Զրանգի, Ալեքսանդրապոլ, Սարգիս Միֆայելյան
6. Թափա-գյուզի հեֆիաթը, Ալեքսանդրապոլ, Սարգիս Միֆայելյան
9. Դամբրեու հեֆիաթը, Ալեքսանդրապոլ, Սարգիս Միֆայելյան
12. Դուլ-զադա և Նուսի-գյուզալի, Ալեքսանդրապոլ, Սարգիս Միֆայելյան
17. Գնի, աղվես ու արծիվ, Ալեքսանդրապոլ, Սարգիս Միֆայելյան
4. Մարդակեռպ ձուկը, Ալեքսանդրապոլ, ասացողն աննայտ
7. Զարգանդ քաղավարի աղջիկը, Շիրակի Մահմուդուղ գյուղ, ասացողն աննայտ
8. Մաջում խոլի հեֆիաթը, Ալեքսանդրապոլ, ասացողն աննայտ
10. Ռանչադի տղեն, Ալեքսանդրապոլ, ասացողն աննայտ
11. Իմաստուն ֆուտակի հեֆիաթը, Ալեքսանդրապոլ, ասացողն աննայտ
13. Թագավորի պզտի տղեն, Ալեքսանդրապոլ, ասացողն աննայտ
14. Բաղդավոր տղա, Ալեքսանդրապոլ, ասացողն աննայտ
15. Թագավորի երեխ տղաները, Կաղզվան, Արամամ Ավետիսյան
16. Նախշուն ղշի հեֆիաթը, Ալեքսանդրապոլ, ասացողն աննայտ
18. Թագավորն ու ճգնավորը, Ախուրյանի շրջան, Գարեգին Հաբաբյանյան
19. Թագավորն ու տերտերը, Ալեքսանդրապոլ, Արամավազ Իգիթյան
20. Զրախա կաթը, Շիրակի Մահմուդուղ գյուղ, Արսեն Տեր-Պողոսյան
21. Քյոսեն ու ղապըները, Ալեքսանդրապոլ, ասացողն աննայտ
22. Հասան խանի գերին, Շիրակի Մահմուդուղ գյուղ, Ավնի Մելիֆ

Ր Ա Ս Ե Ն

23. Միգա Մամուտի հեֆիաթը, Երասխաձոր կար գյուղ, ասացողն աննայտ
24. Զանգի, Հարսենքար, Արամ Վարդերեսյան
26. Հաղաբաժի հեֆիաթ, Երասխաձորի կար գյուղ, ասացողն աննայտ

27. Քաշիկի հեֆիաք, Երասխաձորի հար գյուղ, ասացողն անհայտ
29. Ավեր Ամատի հեֆիաքը, Երասխաձորի հար գյուղ, ասացողն անհայտ
31. Ախլիկն ու Հարամբաշին, հոսրովեռանց գյուղ, ասացողն անհայտ
32. Գյուլիգար, հոսրովեռանց գյուղ, Հեղինար Չախալյան
35. Բերախտ ընկերտան, հոսրովեռանց գյուղ, Հեղինար Չախալյան
37. Սինամ, հոսրովեռանց գյուղ, Հեղինար Չախալյան
46. Խեղրով ախլիկ, հոսրովեռանց գյուղ, Հեղինար Չախալյան
33. Քյալ օղյան, Հարսենքար, Վարդերես Սերոբյան
34. Դյունյա գյոզալի, Հարսենքար, Վարդերես Սերոբյան
36. Սիմոն Կուպեցին հեֆիաք, Երասխաձորի հար գյուղ, ասացողն անհայտ
38. Քուրման օղյու հեֆիաք, Երասխաձորի հար գյուղ, ասացողն անհայտ
40. Երկու վաճառական, Երասխաձորի հար գյուղ, ասացողն անհայտ
41. Հավաճի գյուղի, հոսրովեռանց գյուղ, Գալուստ Ավետիսյան
42. Էղիա, Հարսենքար, Հակոբ Ղազարոսյան
43. Քավորն ու սաները, Իշխու գյուղ, Պողոս Գալուստյան
45. Աստծու գրածը բոզովմիջ չլղին, Բասեն, Հարսենքար, Խաչ Վարդանյան
47. Խարեցի Աբաբեկ, Երասխաձորի հար գյուղ, ասացողն անհայտ
49. Կեկա լավութենը էրկենն է, Հարսենքար, գյուղացի մի պառավ
24. Հյումմնի հարախ, Նարման-էքրեկ, Հակոբ Սանոսյան
28. Բենբաղ թագավորի հեֆիաք, Նարման-էքրեկ, Հակոբ Սանոսյան
30. Կեկան սրո չ'ըսես, Նարման-էքրեկ, Հակոբ Սանոսյան
39. Ահաք թագավոր, Նարման-էքրեկ, Հակոբ Սանոսյան
44. Ձին-Մաշինի հեֆիաք, Նարման-էքրեկ, Հակոբ Սանոսյան
48. Գեղի Բենեն, Նարման-էքրեկ, Հակոբ Սանոսյան

Ջ Ա Վ Ա Խ Ք

51. Մովս արլիկը, էրզրում, ասացողն անհայտ
53. Միսո, էրզրում, ասացողն անհայտ
55. Կախարդ արապը, էրզրում, ասացողն անհայտ
50. Անթիու ախարհ Լորցող տղան, Ջավախք, ասացողն անհայտ
52. Պյուլպյուլին հեֆիաքը, Ջավախք, ասացողն անհայտ
54. Սիխա՛յ, Ջավախք, ասացողն անհայտ
56. Երկու ախպար, Ջավախք, ասացողն անհայտ

Հ Ա Վ Ե Լ Վ Ա Մ

57. Փուլին Գենեռալ, Ախուրյանի շրջան, Քևան Հակոբյան
58. Ման շուգող տղան, Ախուրյանի շրջան, Քևան Հակոբյան
59. Մանր հառկեր, Ախուրյանի շրջան, Քևան Հակոբյան
60. Ջար կնիկը, Ադինի շրջան, Գևորգ Աղիկյան
61. Սմբատն ու Սահակ, Երասխաձորի հար գյուղ, ասացողն անհայտ
62. Սղոմացող, Հարսենքար, Խաչ Վարդանյան
63. Քյալ մանչը, Իշխու գյուղ, Պողոս Գալուստյան
64. Հեֆիաքի Դյոզամեն, Նարման-էքրեկ, Հակոբ Սանոսյան
65. Էրզրումում մարդ չ'էղավ, Սաամբալում աղա եղավ, ասացողն անհայտ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Նախաբան չորրորդ հատորի 5

ՇԻՐԱԿ

Ալեխանդրապոլ

1. Հարրմանի	15
2. Ալճի Շաբուրի տղեն	27
3. Ղըռ-աթ	46
4. Մարդակերպ ձուկը	64
5. Զանգի-Զրանգի	78
6. Թափազյուզի հեթիաթը	87
7. Զարզանդ թագավորի աղջիկը	94
8. Մաշրում խոջի հեթիաթը	105
9. Դամբընու հեթիաթը	118
10. Ռանչպարի տղեն	126
11. Իմաստուն Փուռազի հեթիաթը	139
12. Ղուլ-զադա և Նուռի-Գյուզալի	149
13. Թազավորի պզտի տղեն	153
14. Բախտավոր տղա	158
15. Թազավորի հրեք տղաները	164
16. Նախշուն ղշի հեթիաթը	173
17. Գել, աղվես ու արծիվ	177
18. Թազավորն ու ճղնավորը	181
19. Թազավորն ու տերտերը	184
20. Զրախու կաթը	186
21. Քյոսեն ու զասպրեները	189
22. Հասան խանի գերին	192

Բասեն

23. Միրզա Մահմուտի հեթիաթը	195
24. Հյումմեյի խարախ	220
25. Զանգի	227
26. Հորթարածի հեթիաթ	235

27. Քալիկի հերիաթ	224
28. Բենթադ Թագավորի հերիաթը	257
29. Ավճի Ահմատի հերիաթ	271
30. Կնկան սըռ չ'սես	278
31. Ախլիկն ու հարամբաշին	282
32. Գյուլիզար	290
33. Քյալ օղլան	302
34. Դյունյա գյոզալի	310
35. Բերախտ ընկերտանք	314
36. Սիմոն կուպեցին հերիաթը	319
37. Սինամ	330
38. Թուրքման օղլու հերիաթ	336
39. Աքար Թագավոր	347
40. Ծրկու վաճառական	350
41. Հալվաճի Գյուզել	356
42. Էշդիա	363
43. Քավորն ու սաները	367
44. Չ/հի-Մալինի հերիաթ	371
45. Աստծու գրածը բողոյմիշ չ'էզնի	374
46. Խեղթուկ ախլիկ	378
47. Խարեցի Աթաբեկ	382
48. Գեղի քեհն	389
49. Կնկա լավութենը էրկենն է	392

Ջավախ

50. Անթիու աշխարթ էրթցող տղան	394
51. Ծովու աղլիկը	399
52. Պյուլպյուլին հերիաթը	404
53. Միսո	408
54. Օխաալ	415
55. Կախարդ Արապը	419
56. Էրկու ախպեր	423

ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ

ՀԱՎԵԼՎԱԾ ԱՌԱՋԻՆ

1. Ժուշկին գեներալ	429
2. Մահ լուզող տղան	434
3. Ծանր հարկեր	441
4. Չար կնիկը	443
5. Սմբատն ու Սհակ	445
6. Օղորմացող	455
7. Քյալ մանլը	460
8. Հերիաթի դյոզամեն	463
9. Էրզրումում մարդ չէղավ, Ստամբուլում աղա էղավ	465

ՀԱՎԵԼՎԱԾ ԵՐԿՐՈՐԴ

Շիրակ

Ղուլ-ղաղա և նուրի-գյուղալի 479

Քասեհ

Կնկան սըռ չ'ըսեա 480

Զավախ

Կախարդ Արապը 484

Մանոքազութիւններ 489

ԲԱՌԱՐԱՆ, ՑԱՆԿԵՐ

Բառարան 513

Հատուկ անունների ցանկ

Անուններ 525

Տեղանուններ 527

Առարկայական ցանկ 529

Հեթաթների ցանկը ըստ տեղի և առաջողների 547

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԵՔՏԱԹՆԵՐ

ՀԱՏՈՐ IV

**Տպագրվում է Հայկական ՍՍՌ ԳԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի
գիտական խորհրդի հանձնարարությամբ**

Հրատ. խմբագիր՝ Ժ. Մ. Ազոնց
Նկարչական ծեփորումը՝ Լ. Ա. Սադոյանի
Ցեխ. խմբագիր՝ Խ. Ե. Սամվելյան
Սրբագրիչ՝ Ա. Ա. Գևորգյան

ՎՅ 07233, հրատ. Մ 2205, ԽՀԽ Մ 789, պատվեր Մ 2, տիրաժ 15000

Հանձնված է արտադրության 7/XII 1962 թ.:

Ստորագրված է տպագրության 30/XI 1963 թ.:

**Տպագրական 34,5 մամուլ + 1 ներդիր, հրատարակչական 27,25 մամուլ
Թուղթ 60×92¹/₁₆ Գինը կազմում է 1 ռ. 29 կ.:**

**Հայկական ՍՍՌ գիտությունների ակադեմիայի հրատարակչության
էջմիածնի տպարան:**

